erol toy

ZOR OYUNU

erol toy ZOR OYUNU

EROL TOY

ZOROYUNU

Birinci Basım Eylül 1980

İkinci Basım Kasım 1981

Bu Kitap Yazır Matbaacılık Koll.Şti'de
Basıldı Kapak Belkıs Torunoğlu

EROL TOY

ZOROYUNU

«Resmi Tebliğ:

Müdavi ve müşavir tabiblerinin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hadise ile Türk vatanı; büyük yapıcısını, Türk milleti ulu şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyaından dolayı en derin taziyetlerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak O'nun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde araırız. Şurasını da herşeyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan O'nun büyük eseri: Cumhuriyet Türkiyesidir.

Hükümetimiz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bu güne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu, büyük Türk milletinin Hükümetiyle tek vücut olarak teyit ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teşkilâtı esasiye kanununun 33'üncü maddesi mucibince B.M.M. Reisi Abdülhalik Renda, Reisicumhur Vekâleti vazifesini deruhte etmiş ve ifaya başlamıştır.

Gene Teşkilâtı esasiye kanunun 34'üncü maddesi mucibince B.M.M. derhal yeni Reisicumhur intihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük makamına Teşkilâtı esasiye kanununa göre geçecek zatın etrafında Hükümetiyle, şanlı ordusu ile ve bütün kuvvetiyle Türk milleti, sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesine devam edecektir.

Bugün ayrılığına ağladığımız büyük şefimiz Atatürk, her vakit Türk milletine güvendi; eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedî Türk Milleti, O'nun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır. Türk gençliği O'nun kıymetli vediası olan Türkiye Cumhurlyetini daima koruyacak ve O'nun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk, Türk'ün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.»

BİRİNCİ BÖLÜM

HER TÜKENİŞ BİR BAŞLANGICIN TOHUMUDUR

«Anlatmazsam, çıldıracağım. Sözü yasaklayan utansın. Biraz daha zorlarsam beynimi, şarapnel bilyesi gibi dağılacak. Susmak erdem... Susmak görev... Ve bizim işimiz sözün bittiği yerde başlar... İnanıyorum. İnandığım için de, öğleden beri dişlerim kenetli, dudaklarım kan içinde... Ama, dayanamıyorum. Kişinin acısı, kendi içinde olunca yenemiyeceği kadar büyük. Bizi koşullayanlara yuf!.. Erdemin, erdemsizlik olabileceği zamanları onlar düşünmemiş... Kişiye hem susmayı, hem yaşamayı öğütlemek olası mı?

Halıcıoğlu poyrazında gecenin karanlığına anlatmak istedim duygularımı. Gece korktu... Kışlanın duvarları kalın, koğuşun yatakları soğuk... Ve bedenimden fışkıran buz tanelerini engelleyecek hiç bir güç yok... Karanlık da, soğuk da vızgelir, diyordum... İçim aydınlık ve sıcak olduğundanmış... Birden yüreğimi boşlukta bulunca, vızgelenin, zor geldiğini bilemezdim...

İyi ki, yazı var... O da olmasa, kendi kendimle nasıl başederdim? İstediğiniz ölçüde ayıplayın beni. Düşünce ve duygularımdan mutlaka kurtulmam gerekiyor. Belki o zaman, durumu daha aydınlık göreceğime inandığımdan. Belki karanlığımın zindanında boğulmak daha kolay olacağından. Hangisini alırsanız alın, benim için hoş. Yeter ki, beynimi oyan burguyu büklüm büklüm çevirip çıkarayım.

Çünkü alışkanlıklarım altüst oldu. Susmak etim, kemiğim gibi yakındı bana. Erdeme, bu yüzden sevinçle sarılmıştım... Şimdi başkaldırıyorsam, kendimle bile çeliştiğimden böyle bu...

Babam, daha ben dört yaşındayken öldü... Dört yaşında babasını yitirenlerin yine de bir anıları vardır. Kendini zorlar, belleğini karıştırırsa orda iyi bir kalıntı bulur. Tarih öncesi artıklarını bulmak kadar güç olduğunu varsaysak da, bulunur ya... Benim için öyle değil... Babamdan

tek kalıntı, annemle, babaannemin çizdikleri belirsiz resim... Şöyle otururdu, şöyle davranırdı, söz söylerken şöyle yapardı... Hepsi bu... Çünkü, ben iki yaşımdayken savaşa gitmiş, dört yaşımdayken de şehitlik belgesi gelmiş...

Babamın Kurtuluş Savaşımızı yürütürken şehit olması her zaman, her yerde göğsümü kabarttı. Öğüncüm dopdolu ama sevincim bomboştu. Ve ben öğüncün yapay bir şey olduğunu böyle öğrendim. Arkadaşlarımın, alan, seven, yapan, besleyen ve hatta döven ve söven babaları vardı. Canlı, somut... Koruyan ve kollayan... Benimse, öğünülen bir belirsiz simgem...

Nasıl kıskanırdım somut olanı!.. Arkadaşlarım, kendi güçleriyle çözemeyecekleri her olgu için, İskender'in kılıcı gibi babalarına dayanırlardı. Oysa ben, çözülemeyecek durumlardan kaçmak ya da bütün sorunlarımı kendi çözebildiğimce oluşturmak zorundayım. Ve bu zorunluluk, babası olan herkesi kıskanmama neden olurdu. İçimde çözülmez bir düğümün katmerlendiğini sanırdım. Askerliği seçişimde bunun etkisi çok olmuştur. Daha ortaokulda, askerlik hocamız Tarık yüzbaşı'nın sevgisiyle yönlendiğimde, bütün gerekçelerim hazırdı... Askerlikte baba gerekmiyordu... Ne maddi ne manevi bakımdan... Her üst, altının babasıydı bir kez... Tarık Yüzbaşının babacan davranışları bunu kanıtlamaya yeterliydi. Ama, asıl önemlisi, okumak için, baba parası gerekmiyordu. Çünkü devlet baba, kendi çocuklarının yetişmesini sağlıyordu.

Babasız ben, birden iki baba sahibi olacaktım. Biri devlet, biri komutanlarım. Ve kıskançlık duygularım, eksiklik düşüncelerim, birer babası olan arkadaşlarımın yanında, beni güçlendiriverecekti. Hiç düşünmeden özendiğim sanatı seçtim. Ve açıkça belirtmek gerekirse, kıskançlığımın sevgiye, eksikliğimin tamlığa dönüştüğünü bildim... Yaşamım, Kuleli ile başladı desem, yalan olmaz. Artık benim de, düşünen, yapan, tamamlayan, ödeyen, alan, seven ve söven babam vardı... Ve ilkkez, öğüncüm de, sevincim de dopdoluydu.

Öyle bir merdivenle yükseliyordu ki benim babalarım,

erişilmesi olanaksız. Tıpkı, bir belirsiz çizgiyle belleğine kazınan şehit babam gibi... Erişilmez ama, bu kez somut... Çünkü gereksinimlerim daha ben istemeden gideriliyor. Ödevlerim daha ben hazırlanmadan gösteriliyordu. Hem de, arkadaşlarımın somut babalarının yapamayacağı ölçüde eksiksiz... Artık çizgilerini annemle, babaannemin aktarmalarından anımsamıyordum. Belleğime kendi bakışımla, kendi duygu ve yeteneğimce kazıyabiliyordum. Öksüzlük yaram, gün günden sağılıyordu. Ta, tepedeki, pek çok çocuklu babanın ayırımsız sevgi paylaştırması, her şeyiyle o belirsiz çizgilerin yerini alıyordu. Ve sonunda o çizgiler silinip yitti. Savaşta ölen yerine, savaşı kazanan gelip oturdu. Yüreğimde yeni bir filizlenme, belleğimde, taptaze bir çiçeklenmenin rengi ve kokusu açtı.

Öksüzlüğüm, benim de anımsamadığım zamanlarda kalmıştı. Hatta hiç öksüz olmamıştım. Bir zaman, beliek yanılgısıyla, kendimi öyle saymıştım. Üzünçlerim, kof kıskançlıklarım ve kendimden başkasına zararı dokunmayan kinlenmelerim, anlamını yitirmişti. İçim Nisan yağmurlarıyla yıkanmış gökkuşağına dönmüştü. Salt sevgi, salt sevinç ve öğünç karışımı kıvanç... Kendimi anlatmak istesem, bunlardan başka tanımlama bulamazdım. Bulamadım da... Tanımlama gereği duymadım. Ancak, yaşamayan özler. Ben, özlemi yitirmiştim. Yaşamak güzel ve inandırıcıydı. Yetkindi... Yetiyordu...

Her zaman, her yerde yüreğim dopdoluydu. Yine susuyordum. Gerçeği ancak kendi yüreğimde, kendi belleğimin derinliklerinde haykırıyordum. Ve yankısıyla sarhoş, dişlerimi kenetliyordum. Ama, artık dudaklarım kan içinde değildi. Çünkü bu kez, yok olanı değil, var olanı saklıyordum. Ve biliyordum ki, dudaklarımın ucundan varlığını fısıldadığımda, salt benim olmaktan çıkacak, paylaşılacaktı. Oysa, paylaşmadan sahiplenmek, yoksunluğun diyeti olmalıydı... Bu nedenle de susmak, alışkanlığımı pekiştiriyordu.

Üstelik kaç kez ve kaç yerde yararını görmüştüm susmanın... Daha bu yılın başında, aklımızı bile karıştıranlar, susamayanı toplayıp götürmediler mi? Alışkanlığım olma-

sa, çıkıp deseydim, Namık Kemal'i, Yahya Kemal'i, Tevfik Fikret'i ne kadar seviyorsam, Nazım'ı da o kadar seviyorum... Paçamı kurtaramazdım. Belki konuşmak gerekliydi. Hepimiz birden üstlenseydik, böylesine ağır suçlayamazlardı. Ya da hepimizi birden harcarlardı. Ötekileri bilmem, ben, harcanmaktan değil, yeniden ösküzlüğüme dönmekten korktum. Ve susku, orda işime yaradı...

Kişinin bilmediği bişeyi yitirmesi çok kolay. Bilmediğim babamı yitirmek bile zor gelmemişti bana... Bildiği, sahiplendiğim bir olgudan vazgeçmesi olanaksız. Hele kendiliğinden buna çanak tutması... İstenmemeli... Fuad binbaşı, «bizim meslekte yüreğin saf olacak», demişti. «Aklın saf oldu mu, takımı yatırdın...» Belki şimdi, asteğmen olarak takımı. İlerde?!.. Korkunç bir durum bu... Rütbemizle birlikte, ölüme gönderebildiğimiz insan da çoğalıyor. Bu sorumluluğu duyanın susması doğal...

Mareşalliği düşledik okul boyunca. Mareşal'in gücüne miydi tutkumuz? Çocukça bir özlemin kıvancına mı? Mareşal, bütün bir ulusu ölüme gönderebilecek sorumluluğun altında... Demek ki, kişi düşünde sorumluluğu benimsemiyor. Yoksa kendi düşlerinden korkar... Benimsenen, kıvancı... Paçalarımızda kırmızı şerit, omuzlarımızda düz sırma ve kokart, cakamızı tamamlayacak bir üniforma olarak görünüyordu bize... Oysa olayların getirdiğini düşününce, ürpertmesi gerekir... Ve ben şu anda ürperiyorum. Çünkü, Mareşal olsam bile, mareşallığı öğreneceğim biri vardı... Ve o biri, benim öksüz yüreğimde, babamın yerini doldurandı...

Şimdi erişilmezde olsa da, ben merdivenleri basamak basamak çıktıkça, ona yaklaşacaktım. Yaklaşacak ve son basamakta, yitirdiğimi bulmanın coşkusuyla kucaklaşacaktım. O bir güneşti orda... Ben, yerin altında cücüklenen bir tohum... Ayaklarımla toprakta kök salarken, başımla günışığına ulaşmanın sevdasındaydım... Genç, ölümü anlayamaz, demişler. Sanırım, gençliğin sonsuzluğa uzanan düşlerinden ötürü böyle söylemişler. Hiç düşünmedim ki ben, bir gün o yitebilir... Ya da ben kendim, topçu asteğ-

meni olarak şu atış okulunda başladığım yolu, bir gün bir yerde, topçu yüzbaşısı olarak bırakırım... İnsan, tutkularının tutsağı... Aykırı olan, düşlerinden ırak. O orda kalacak, ben oraya varacağım!.. İşte düşler ve işte gerçek!..

Oysa susmak ölçüsünde gerçekçilikle koşullandık biz... Susku gerçeği yendi... Öldürmeyi, (Savaşı demem gerek. Bize öğretilen ve bizim öğreteceğimiz terim bu.) sanat edinen insanın, onulmaz bir düşsever olması kaçınılmaz. Çünkü, ölümün iyiliğine inanmak ve inandırmak zorudayız biz... Sanatımız gereği. Yoksa ne yönetebiliriz, ne yönlendiririliz... Yüreğimize saplanan bir korkunun ürküsünde silinir gideriz. Ölüm, bir değişimin başlangıcıysa, bizim yönlendirmelerimiz de, yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Kazanan da, iyi yitiren de yeni durumlara koşulacaktır. Öyleyse, doğal bir gereksinimin sonucudur sanatımız. Ve en az ölümle, en büyük başarıyı kazanma ustalığıdır. Öyleyse, ölümün sapladığı ürküyü çıkarıp atmak gerekli. Yaşamı ve yaşananı bütün boyutlarıyla irdelemek, daha akılcı bir davranış olur.

Kendimizi sözkonusu etmesek, yorumlamak nasıl kolaylaşır! Şu ya da bu etkenlerin değerini, bir üçüncü kişi olarak ölçmek başka, kendi içinde hesaplaşmak bambaşka... Terazinin kefesine kendim oturduğumda, ötekine dünyayı koymak alışkanlığından böyle olsa gerek... Dünyadakilerden biriyim ben, diyebilir miyim? Katlanmak ve kabullenmek kolay yol... Bu güne değin de hiç böyle bakmamıştım. Ama, şimdi, bugün, öğleden beri duyduklarım ve düşündüklerim!.. Bütün ipin ucu da bu sanırım... Şimdiye değin, terazinin kefesinde dünya yerine, O, oturuyordu. Ve benim amacım, O'na erişmekti... Oysa borazanın «til»sinden bu yana, terazinin kefesi boş... Yüreğim, başım, belleğim ve umutlarım gibi...

Ve görünen o ki, onun boşalttığı yere ancak bir dünya sığabilir. İşte, deminden beri çevresinde dolanıp durduğum olgu bu... Hem ellerimi uzatıp, hem de parmaklarımın yanmasından korktuğum sorun ve sorumluluk. Ve eksikliği duyulan bu dünya işte... Öksüzlüğüm kızılcık şerbe-

ti idi önceleri. Bu günden başlayarak, kan oldu. Ve ben, yine de kızılcık şerbeti içtim diyeceğim. Diyebileceğimi sanıyordum. Kendimi çok sınamış olmanın güveniyle, kasılıyordum. Borunun hıçkırıklı sesine karışan Muharrem Yarbayın, çöküntüsünü donuk donuk seyretmeyi hüner saymıştım. Ta, içimin derinliklerinden yıkıldığımı şimdi anlıyorum.

Kendimi tutamamayı şimdi bağışladım. Nedenini biliyorum artık. Onlar, benim dışımdakiler çöküntülerini açıkladılar. Ben açıklayamazdım. Onların çoğunun babaları oldu. Şimdi de var... Ya da en azından, bildiler babalarını... Ben O'nu bilmiştim. Bilmiştim ya, bu yaşımda, yitirseydim babamı, böylesine yıkılır mıydım? Sanmıyorum. Benim için zamanını doldurmuş, kendi yörüngesinde kayan bir yıldız etkisini uyandırırdı. Çünkü, gözden ırak olan, gönülden olmasa da, acısı böylesine yüklenmez adamın ümüğüne... Hep varmış, gelecekmiş, ya da gidilecekmiş gibi düşünülür. Sonunda, acının uyuştuğu, özlemin unuttuğu bir bellek yoklamasına dönüverir yitiklik. Oysa, bugün böyle değil. Sanırım yarın ve yarından sonraki günler daha da pekişecek yokluğu... Ancak, olmadığında kendini aratabilen böylesine boşluk bırakır zaten.

Hiç biri zaman doldurulamayacak bir boşluk. Koşullar hiç bir zaman, hiç bir yerde aynı olmayacağı için... Bize tabye dersinde ilk öğretilenlerden biri bu... Ve en azından, şu an, düne göre çok değişik. Dün güvenilen biri varken, bugün olmadığı kadar değişik bir durum. Bu durumlar içinde gidenin yerini doldurmaya kalkışmak olanaksız... Bir de Çolak Yarbayım, «siz, O'nun görevlendirdiği son sınıfsınız. Ve siz, O'nu yüreğinizde duyuyorsanız, yaşıyacaktır,» diye kestirip atıverdi. Yüreğinde duymak demek, O'nunla bütünleşmek demek... Gülle gibi ağır, hesaplı ve tam isabet eden söze meraklıdır Yarbayım. Nasıl oldu da bu kez endahtsız atlı?!.. Kolay mı O'nun yerine geçmek? Hele bu yaşta ve bu rütbede... Kırk yaşında Mareşal, kırkiki yaşında Cumhurbaşkanı, ancak o koşullarda olasıdır. Şimdi, Cumhuriyet ordusunda mareşal olmak

bile düş... Daha, Harbiye'ye girdiği andan başlatacak olursan o kuşağı, bitmeyen bir savaşın içinde geçti yaşamları. Daha yirmibeşini sürerken, Harbiye'de bir varta atlattı... Dur birazl.. Biz o vartayı, yirmibirinci yaşımızın baharında atlattık. Onların komutanı Rıza Paşa, coşkularını haklı görmüş. Bizim komutanımızsa, bütün birinci taburu Budak binbaşının ellerine teslim ediverdi. Bir yerde benzeşiyor gibi olan yazgılarımız, hemen aynı yerde ayrışmıyor mu? Şiirler kafamda olacağına, defterimde olsaydı, belki ben de hapiste ya da kıtada, çavuş çıkarılmış idim. Nerden nereye gelip dayanıyor iş... Yarbayım haklı mı? Yazgılarımızın bu benzeşmesi ve durumlarımızın ayrışması bir işaret mi? Ayrışma arkadaşlarım için sözkonusu ama... Biz, çoğumuz, parçamızı kurtardığımıza göre, orda bile yakınlığımız var demektir. Bizde belliren yakınlık, koşullarda da belirirse bir zaman... Onlar batmak üzere olan bir devleti kurtarmaya çalışıyorlardı. Biz, yeni kurulan bir devletin yükselişini hazırlayacağız... Hem de bunu sınırlarımızın dışında gerçekleştirmek yasak... Sınırlarımızın içinde yapacağız... Çünkü «Yurtta barış, dünyada barış» buyruldu.

O zaman, benzeşen ya da ayrışan koşulları nasıl çözeceğiz. Örenden bayındır çıkarmak güç ama, olanaksız değil... Yolunu yordamını bilmeden, bayındırı görkemli kılmak olasız. Yapıyorum derken bozar insan... En azından gerekli olanı bilmeli... Bana bir tek öksüzlüğüm miras kaldığından, mirasyediliği kolay sanırdım. Oysa şimdi, bırakılan mirasın ağırlığı altında ezilmemek için çırpınıyorum. Daha da kimbilir ne kadar çırpınacağım. Yapmayacaktım Çolak Yarbay'ım. Zaten neye koşullandığını bilen kişilerdik biz. Bir de sen üstüne vurup, bizi zorlamayacaktın. Komutanına sevginden yapıyorsun biliyorum. Ama, bizim cılız omuzlarımıza böyle bir yük yüklemek yakışmıyor sana... Yapılacak olanı kendin işlesen!.. Bugünden yarına birşey değişirse ne güne duruyorum, diyeceksin öyle ya... Şimdi bizim esamimiz okunmuyor. Ve salt geleceğin karanlık ufukları gösteriliyor. Peki, madem biz onun görevlendirdiği son kuşağız, dediğimiz olsun. Bütünleşemiyeceğimi bile

bile, onu yüreğimde duyacağım. Bile bile diyorum. Çünkü bu güne değin, ben bütünleşmiştim O'nunla... Baba oğul bütünleşmesiydi bu... Babamın yerine geçirmiştim. Sen şimdi tutup, Ortadoks üçlemi gibi, bir de beni sürüyorsun topun ağzına... Sürüyor ve hiç bir topun savurtamıyacağı ölçüde uzaklara atıyorsun beni... Bir düşünsene, eğer olabilirsem, albaylığıma kaç yıl var benim... Olabilirsem yok böyle bir varislikte, öyle ya... Olacağım. Tutki oldum, kaç yıl sonra? Ve onca yılda, neler olur?.. O olanları engellemek de, desteklemek de benim elimde bulunur mu? Bulanacak... Öğretimiz, soruya yalnız eğitimde izin veriyor. İş yapmaya geldi mi, sormak yaraşmaz. Katılmasan bile yapacak, sağ kalmışsan yadsımanı sonra bildireceksin... Boşuna demem işlerdir... Savaş, hata edenlerin kusurlarını kendi kanlarıyla yıkayıp temizler, diye... Etmeyenlerinkini yıkayıp temizlemez mi sanki başkaları adına... Olsun. Hata ya da sevap, bazen başkasına ilişkinden de, kan tamamını yıkayıp götürüverir. Ama, bütün bunlara karşın, sormak yok... Sanatımızda buyruk verilir. Verilmeden önce yeterince düşünülüp, hesaplanarak. Ve buyruğu alan, hayatı pahasına onu yerine getirdiğinde anlaşılır doğrusu da, yanlışı da...

Yeter ki, yöntemin doğruluğuna inanılsın. Bunun için de yeterince yeri var. Kurtuluş savaşının ağır koşulları, bütün ayrıntılarıyla Söylev'de yazılı. Bağımsızlık, Özgürlük gibi kavramlar, her gün yeniden kazanılmadıkça köhner, denilmiş bir kez. Yeniden kazanılacak olanın niteliği, pek çok yanlışı bağışlar. Bir de yanlışlar, kanla yıkanırsa, büsbütün bağışıktır. Çünkü kendi hesabını baştan görmüştür.

Ben de bütün hesapları baştan görmeyi düşünmeliyim. Bunun yöntemini bir bilebilsem. Sanırım, yanlış bir sözcük kullandım. Sanmak yok. Sıvandığım mirasa sahiplenebilmek, ancak kesin güven duymakla mümkün. Ama bunun birincisi, kendimi terazinin kefesinden alarak, gücümü, yeteneğimi ve bilincimi tam bir denektaşından geçirmektir. Bunu bir yapabilsem. Yaptığımın doğruluğuna bir inanabilsem... Ulusal Kurtuluşa birlikte başlayan yolculardan ba-

zıları ulusal hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına kadar gelen gelişmesinde, kendi düşünce ve duygularının kapsam sınırı bittikçe, bana karşı çıkmaya ve eleştirmeye başlamışlardır. Bu noktalarda aydınlanmanız için, komuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak için, sırası geldikçe birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal giz gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş toplum yaşamına uygulamak zorunda idim.»

Gizinin de doyumuna varacağım. O bile, herşeyi tek başına üstlenmemiş. Birlikte yola çıktığı insanlar var. Ben kimlere güvenebilirim? Kuleliden beri, hemen bütün arkadaşlarımı tasada ve kıvançta tanıyorum. Bunların arasında, şu anda benim duygularımla sarsılmayan tek kişi yok... İnanırım ki, hepsi benim gibidir... Öyleyse!.. Hepsi de şu anda, benim vardığım karara varıyor olmalılar. Bir yoklamalıyım... Böyle zamanlarda, saçmalamak bile bağışlanır. Ve bu karara varanları bulup çıkarabilirsen, ilk yolcular belirginleşecek demektir.

Özetleyecek olursak, öncelikle, mirası yüklenmek için, yanında başka omuzlar görmek isteyen kimdir, anlayacağız. Ve ilk omuz verenler olarak, yolu birlikte yürüyeceğiz.

İlk adım atıldı Başbuğum. Yolları sonra araştıracağız. İlkin yolcuları bulmak gerek. Söz!.. Bulacağım. Ve bir bir beni bıraksalar da, ben amaca ulaşıncaya, gizimi sürdüreceğim.»

Başını kaldırdığında, gözlerinin kararmakta olduğunu duydu. Kalem sanki parmaklarına yapışmıştı. Kapağını kapatıp, yana bıraktığında, parmaklarının arasında izini gördü. Sol eliyle bir süre parmaklarını oğuşturdu. Gözleri, ağaran göğün alacasıyla beneklendi. Defterini kapattı. Ağır ağır koğuşun dışına çıktı. Mermer merdivenlerde gerinerek avluya baktı. Doğaya sabahın bulanıklığı egemendi. Yanıbaşından rap rap geçen dört-altı nöbetçilerini izledi. Halıcıoğlunda uğuldayan sabah ayazı, gözbebeklerini yaktı. Parmaklarının ucuyla göz pınarlarını sıktı. Bedeninde sezdiği bir seyri-

meyle dirildi. Defterinin sayfalarını belleğinde bir kez daha çevirerek, aşacağına yöneldi...

Kapıdan girdi. Otuzluk kazanın fokurtusu kulaklarını, korun kızıllığı gözlerini doldurdu. Başını dikerek, aşçı-eri gözledi. Mercimek çuvalına döndüğü anda defteri alazların ortasına kaydırıverdi... Defterin mavi kabı göğerdi.. Her bir duman isiedi kazanın altını... Sözcükler kıvrandı ayrılan sayfalarda... Sonra kuru bir odun gibi kora kesti defter...

Düşüncelerini alaza ve belleğine gömmenin güveniyle yeğneldi. Keçeleşen başı, uyuşan bedeni, gümbürdeyen yüreği duruldu. Gizini kendinden bile gizlemenin kıvancıyla döndü... Döndüğü anda irkildi. Gözlerini kırpıştırdı... Yüreğinin derinlerinde belirip yiten bir ikircim, beynin hücrelerinde burgaçlandı bir an... Kuşku, korkuya dönüşmeden, güvenin sağlamlığıyla gülümsedi. Geniş adımlarla kapının ağzında kendisine bakan Osman'a yaklaştı.

— Ben de yakmanı öğütleyecektim,— dedi kolunu sıkarken Osman.

— Demek ki, aynı şeyleri düşündük.

— Ama, uygulamaya koyan sen oldun.

— Uygulamış sayılmam ki...

— Sayılırsın... Yüreğimizin kaleminde attığını bilmeni istedik.

— İstediniz?..

— İstedik evet!.. Aynı yeminde birleştiğimizi bil!..

— Amma kaşalotmuşum!..

— Tersine, tam isabeti bir tek senin batarya kaydetti... Bu yüzden de karar verdik... Emrindeyiz...

Ne söyleyeceğini bilemedi. Osman'la birlikte koğuşa döndüğünde, ışıl ışıl bakışların bir yeminde birleşmesiyle yıkandı... Arındı... Ve bütün yüreklerin gücünü bileğinde, bütün beyinlerin yeteneğini bilincinde duydu... Doğru yapmanın kararında bütün bir dünyayı omuzlayan Atlas benzeri büyüdü... Ve bir Atlas yorgunluğuyla çöken omuzlarının sızısını duydu...

Yüzündeki köpüğün içinden, fırçanın kıllarını ayıklarken, «yüreğim ikiye bölündü komutanım,» diye düşündü. Bir yanı, kurduğun cumhuriyetin sevinciyle coşmaya hazır... Bir yanı, sensizliğin acısıyla taşmaya!.. Bir yanımla, kurduğunu yaşatmanın, seninle olmaya yeteceğini varsayıyorum sürekli... Öbür yanım, sensiz hiç bir şeyin değeri olmadığında diretiyor. Altından kalkamıyorum. Birinden birine ağdıramıyorum bir türlü... Her geçen gün, yokluğun çoğalıyor. Boşluğun daha bir büyüyor. Ve dünya, senin yerini doldurmaya uğraşanların elinde dönüyor...»

Son kılları da ayıkladıktan sonra, cileti suratında gezdirmeye başladı. Sabahleyin, geçit töreni için traş olmuştu. Şimdi de, Orduevindeki baloya hazırlanıyordu. «Yakınıyoruz. Bir yanımızla, sürekli acındırıyoruz kendimize. Öbür yanımızda, sonsuza değin yaşayacak diye buyurduğun yapıtını yaşatmanın çabasında. Bugün, sancağının önünden geçtik. Biraz sonra, senin getirdiğin bir alışkanlığı sürdüreceğiz. Sensizliğimizi duya duya, gerekli olanları yapacağız... Arkadaşlarımın çoğu, kendilerine birer eş buldular. Ve bu eşlerin bulunacakları yerlerde düzenlenecek şenliklere katılacaklar. Ben, bulamadım. Okul dışı bütün zamanlarımı, sözlerin ve davranışlarını incelemekle geçirdiğimden, onlara katılmak, bir olanak aramak amacına veremedim. Bağışla!.. Sevmeyen, sevmesini bilmeyen, benim eskerim olamaz, buyurmuşsun bir zaman. Bilmediğimden, istemediğimden değil... Zaman bulamadığımdan, boşta kaldım... Ama, senin geleneğini sürdürmek isteyenler çoğunlukta. Orduevi, bunların önünde gidenlerle dolacak bu akşam. Ve görürsün, sana utanmayacağım... Ama, ordaki herkesin de, her dansta cız diye senin boşluğunu duyacağını biliyorum... Çünkü, geçen bir yıla baktığımızda, o boşluğun büyüklüğünü görmemek için kör olmak gerekli...»

Aklını toplamak istercesine başını dikti. Aynadaki gözlerine baktı derin derin. Çenesinin altını aldı kırt kırt... Parmaklarının ucuyla yokladı. Boynunu gererek, makinasını dolaştırırken, tekmil vermeyi sürdürdü. «Cenazeni kaldırmadan, yeni başbuğumuza biatımızı bildirdik. İnanmazsın komutanım, Muharrem Yarbay ilkkez susksusunu bozdu. Kurgusundan öte bir söz etmeyen kurşun askerimiz, yeni Cumhurbaşkanımızın biat töreninde, ilkkez uzun uzun konuştu... Mezarlıkta ıslık çalar gibiydi... Senden sonrasının kargaşa olacağı bekleniyormuş demek. Öyle sanılıyormuş. Ve senin bildiğini, başkalarının bilmediği ortaya çıktı böylece. Herkes, hepimiz, düzenini sana bağlıyormuşuz. Ve sen olmazsan, yıkılacağından korkuyormuşuz. Ölümünü bildiren «Ti»yle birlikte, «Tayakkuz Durumu»na geçmiştik... Ertesi gün Meclis, oybirliğiyle ardılını saptadı. Bir oy başkasına çıkmış... O başkası da, senin Başbakanlarından, şimdiki başbakanımız Celâl Bayar. Bunu açıklama gereği bile görmemiş Meclis Başkanımız... Hemen arkasından da, yeni Başkomutanımızın Mareşal'e, Mareşalimizin, Cumhurbaşkanımıza karşılıklı yazıları okunarak, «Tayakkuz» kaldırıldı. Ve anında, Senin Ankara'ya, götürülmen hazırlıklarına girişildi. Bu bitmeyen ağıt, sevgi ve bağlılık anlatılamaz Başkomutanım. Önünden geçmek için çırpınan halkından 11 kişinin ezildiğini ve hemen ertesi günü, daha geçit sürerken gömüldüklerini söylemem, yığınların bağlılığını isbatlamaya yeter mi bilmem... Biz Köprü üstünde görevliydik. Ne ezilmemizi önleyebildik, ne ezilmeleri... Bu kusurumuzdur. Ama, sevenlerinin nasıl bir kendini verişle, sana son ödevlerini yapma kaygısında olduklarını da gösterir. Tayakkuz durumuna boşuna geçtiğimizi, bütün varsayımlarımızın, bizim göremediğimiz bu sevgi bağı önünde, güneş görmüş kar gibi nasıl eridiğini de anlatmaz mı? Bize anlattı... Çünkü biz, Senin, «Halkının vicdanındaki gelişme isteğini bir ulusal giz gibi saklamış,» olduğunu belirtmene karşın, bunun gerçekliğine inanmamışız. Senin büyüklüğünden geliyor sanmışız bu sözleri. Ve sen istediğin için uyulan bir gelişme olarak görmüşüz... Oysa senin

büyüklüğünü yaratan, halkının gücünü kendi bilincinde duymazmış. Ve o'nun adına, o'nun istekleri doğrultusunda davrandığın için her geçen gün biraz daha büyüyormuşsun!.. Biz bunu görememişiz. Ta ki, senin cenaze törenini görene!.. Ta ki, kurduğun düzenin hiç bir sızıltıya meydan vermeden yürürlükte olduğunu bilene değin kuşkumuz sürdü... Oysa, bir İstanbul değildi bu saygıyı, bu bağlılığı gösteren. Biz, Topçu Okulundan onbeş arkadaş seçildik. Ankara'ya değin birlikte gittik. Her adımda, ülkemizin bir başından ötekine, nasıl bir acının bağıyla sarıldığımızı gözlerimizle gördük, yüreğimizle duyduk, bilincimizle bildik... Beyaz Tren, hiç bu kadar ağır, bu kadar yorgun ama bu kadar sevinçli olmadı, desem, beni bağışlarsın... Çünkü, senin son yolculuğunda, seninle birlikte Türkiye'nin yüreğini de taşıdı. Hem de taşıdığını bile bile...»

Traşını bitirdi. Büyük üniformasının kırışlarını yeniden elden geçirdi. Giyindiğinde, bütün günün yorgunluğundan arındığını duyarak, Halıcıoğlu'ndan, Okmeydanı'na doğru yürüdü... Güneş, Haliç üstünde tutuşarak, Rami sırtlarında yatmaya yönelmişti. Altın uçları, ağaçların yeşilinde, iğne oyası işleyerek yanıp sönüyordu. «Batı tutuşuyor,» diye geçirdi. «Sensizliği büsbütün ürkünç hale getiren bu tutuşma, yıllar önce varsaydığın bir olguyu açıklıyor... Bu Eylülün birinci günü, Almanya Polonya'ya girdi... Üçünde İngiltere ve Fransa Almanya'ya Harp ilân etti... Varşova, bizim Maraş'ı anlatır bir direnmeyle, başarıya ulaşacak, sandık. 27 günde çöktü Başbuğum... Tekniğin zaferi, direncin güzelliğiyle alay ediyor. Çünkü 17 Eylül'de, Sovyetler de, Polonya paylaşımına katıldılar. Şu andaki durum, iyice karışık. Almanlar Siegfried, Fransızlar Maginot hattında bekleşiyorlar. Ama bu bekleşme, karanlık zamanlara gebe... Patlayacak ilk topla birlikte, bütün Avrupa'nın kan ve ateş içine yuvarlanması kaçınılmaz. Kaçınılmaz olandan neyin çıkacağını bilecek. Senden yoksunuz... Ve bu yoksunlukta bıraktığına sahip çıkmanın onuruyla tutuşuyoruz... Biraz sonra, seni sürdüreceğimizin kanıtlarından biriyle dolacağız... Cumhuriyet Balosu, geçen bir yılın özeti

olarak, seni düşündürecek bize... Ve bir kez daha yineleyeceğiz yeminlerimizi. Bir kez daha, sana yaraşır olduğumuzu kanıtlayacağız... Cumhuriyeti emanet ettiğin gençlerin, birbirleriyle dopdolu bayraklaşacaklar... Müziğin uyumunda dalgalanırlarken, geriye dönülmezliğin simgesi olarak selâmlayacaklar seni...» Ağaçların gölgesi, yolların parke taşları, tramvayın sarsıntısı, düşüncelerinin hızında akıp geçiyor.

Orduevi önündeki durakta dikildiğinde, bütün düşlerinin gerçekleştiği duyusuyla kırkbeşlik top gibi kurumlanıyor. İşte, akşam alacasının içinden fışkıran ışıklar, bir yanında Ay - yıldız'lı, öte yanında altıoklu kocaman bayraklarla sarmalamış Atatürk'ü... Bayrakların ardından verilen güçlü ışıklar, bakışlarını yıldızlara, aya, okların ucunda uzaya yolluyor apaydınlık. Merdiven başında ayırımında olmadan selâm veriyor... Bayrakların, çiçeklerin arasından geçiyor...

Bekâr subaylar için düzenlenen masadaki yerini alırken, bütün ışıkları gözlerinde derliyor... Ailelerin oturdukları masalarda toplanıyor gözler. Ondan önce gelenler, dans başlayınca eşleşecekleri genç kızları şimdiden peylemişler. Masadan masaya ulanan bakışlarda, küme küme yıldızlar kayıyor... Kızlar, oğullar, Cumhuriyet Balosunda gençliğinin tadına varmak isteyen komşu çocukları... Herkesi kucaklayan, hoşgörünün coşkusunda. Bir küçük kaş, oynaması, biriki kirpik kıpırtısı, pembe dudakların arasında beliren bir ak gülücük, dansları sıralıyor... Ve bu sıralama, belki de bir yaşam boyu sürecek birlikteliklerin, ilk adımını muştuluyor... Dans boyunca konuşulacak sözler, alınacak buluşma umutları ve gelecek düşleri merdivenlerde ilk basamaklar... İki yanın da yaklaşımı olumlu... İki yan da bu günde, bütün bir geleceği kucaklamanın hevesinde... Ve gece, sabahla kavuşurken, ayrılan kollarda yeniden buluşmanın dayanılmaz isteği...

Akşam, bandonun hafif parçalarından esinlenmişçesine inceliyor... Mezeler ve içkiler, giderek bardakların, tabakların içinde küçülüyorlar... Şişelerden beyinlere yük-

selen alkol buğusu, müziğin oylumunda sertlikleri törpülüyor... Söylevlerin uzayan sözcüklerine tepki, genç yürekleri zonklatıyor... Ve büyükler, bu zongultuyu bekliyorlarmışçasına ağır ağır doğruluyorlar... Cumhuriyetin kurucusundan yoksun birinci ve başlangıcından beri onaltıncı yılı coşkun alkışlarla kutlanıyor... Bütün yüksek görevliler, bu anı bekliyormuşçasına, birbirlerinin önlerinde eğile büküle, el öpüp reverans yaparak, dansı açıyorlar... Ve orkestra, ağırdan hızlıya doğru ilerleyen parçalarla, eşlik ediyor dönenlere... Hız arttıkça pistte kavuşan kollar, uyak gösteren ayaklar, birbirine yaslanan gövdeler değişiyor... Çünkü pist, gençlerindir!..

Bulutlu başlar, buğulu gözler ve coşkudan titreyen yürekler, dönenen ayakların dengesine tutunuyor. Yavaş yavaş doğrulan gövdeler, ağır ağır izinli bakışların onayına yöneliyor... Eğilen başlar, öpülen eller ve şövalye reverans-larının parmak uçlarında uçuşan kelebekler... Coşmaya hazır diri tenlerin seyrimesinde ayla benzeri sevinç gülümsemeleri... Beğendiğiyle eşleşme kıvancının, kıskandırma özenindeki acemi ürpertiler... Kışkırtıcı davranışlar... Ve bunların karşısında, çiftler oluştukça, yapayalnız oturup kalma kaygısındakilerin bakışlarındaki onulmak hüzün!.. Sırayı kaçırmanın yürek ezikliği... Öfke!.. Kaygı!.. Düşlerde açan bütün kır çiçeklerinin birer birer solması... Pistten yayılan coşkuyu bir vuruşta parçalama isteği... Ve her parçada, yüreklerden, beyinlere yürüyen öfke, bekleyiş pembeliğini, yitirme allığına çeviriyor. Pisttekilerin, kıvanmaktan çok, götseriye dayanan devinmeleri, allıklarını daha da artırıyor kalanların. Erkekler, bir kızı kaldırabilmiş olmanın üstünlüğüyle göğüslerini kabartırken, kızlar, seçilmenin, ilk beğenilen olmanın güveniyle arkadaşlarına göz kırpıyorlar... Her biri, ayaklarını ve eteklerini savurtmayı, kendi güzelliği ya da becerisine dayandırdığı için hoşnut... Ve kalanlar, bu beceriden yoksunluklarının öcünde, küçülüyorlar.

«Kışla'nın dışını hiç tanımıyoruz,» diye geçirliyor... «Gözümüzde ordan başka yaşam yok. Var oysa... Dışarıyı

biraz tanıyabilenler, davranışlarını ne güzel düzenliyorlar. Belki... Belki değil, mutlaka kaldırdıkları kızları önceden tanıyorlar... Tanımasalar bile, belli bir göz bilişliği, bir karşılaşmanın getirdiği yakınlık olsa gerek... Het be het, kime gidebilirim? Ya olmazlanırsa?.. Beklediği, istediği ben değilsem? Gitmek, dilemek zor değil... Olmazlanmaya katlanmak olasız... Kendini, böylesine bir kalabalığın ortasında, yapayalnız ve çırılçıplak bilmek, ne güç. Keşke gelmeseydim. Karşıya, Halkevinin bahçesine geçseydim. Böyle zorluklar ve zorunluluklar yoktu onların arasında. Davulla coşmak, zurnayla tepinmek istiyorsan, alan açık... Halaya katılırsın, katılmazsın, karışılmaz. Yadsınmak diye bir durum söz konusu olmaz... Halay açık... Müzik herkesin... Ve coşma hakkı, eşit bağışlanmış... Burda ise!..» Başını kaldırmaya korkarak, göz kapaklarının arasından çevreyi kolaçan etti...

Yüreksizliği azalanlar, isteksizliklerini yenmeyi başardılar. Yeniden sandelyeler çekildi. Yeniden selâmlar verildi. Yeniden eller öpüldü... Ve pist, yeni çiftlerle yükünü almaya yöneldi... Gözlerinin içinde bir bakış yakalamak korkusuyla duraklıyor. Tarifsiz sevinçlerle coşacağını bilen bile korkuyor. Ya bana değilken, isteklenirsem kuşkusu, yüreğini kemiriyor. «Böyle olmaz ama... Niye geldim buraya? En azından düşlerim olsun için... Benim de gönlümde bir çiçek açmalı, diye düşünmüyor muydun? Akşam üzeri ikinci traşımı olur, büyük üniformamı kendi ellerimle havalandırıp, ütülürken, düşündüklerimi yinelemeye korkuyorum şimdi... Ilık ellerini avuçlarında tutacağım... Coşkun yüreğinin atışını gövdemde zonklatacağım bir genç kız... Şu oturanlardan ya da dansedenlerden biri... Hangisi olursa... Düşlerimi ısıtacaktı benim. Hani!.. Arap, buralarda olsa, kimbilir nasıl alaya alırdı beni... Kendine güvenen, sorulara yanıt vermekten çekinmeyen ben miyim, şu pısırık? Benim evet... Kişi kendi dalında bilinmeyenle karşı karşıya sayılmaz ki... Burda öyle değil. Doğru düzgün yürüyebileceğimden bile güven duymuyorum... Birkaç yudum içse miydim?» Düşüncesiyle irkildi. «Yok!.. Sıkışınca içkideri

medet uman, sonunda sığınmaya koşulur. Yürek işini bile akılla yönlendirmekte yarar var... Var ya, pısırıklığı neyleyeceğiz? İşte alan, işte at... Çık da göster hünerini bakalım. İş karara geldi mi, kararsızlığın gayyasında kulaç atmak hoş değil... Kaldır başını. Korkusuzca bak çevrene. Senin durumunda olan kızlar da vardır. Bir bakışı, ince bir gülüşü ve bir öneriyi bekliyor olabilirler. En azından, bekleyenlerin durumunu ayırırsın. Sonra da sana uygununu bulursun bir bakışmada... Büyük memur kızları, yüksek rütbede eş ararlar. Ya da paşa oğullarını... Kaldırılamayan bir kastın kurbanı olmak istemiyorsan, büyüklerin masalarından uzaklaştır bakışlarını. Arka sıralarda, senin gibi treni kaçırmış olanları yokla... Garip bir asteğmene yüz verecek kızın, kaynağını araştıramazsın. Yeter ki, yüzüne bakılır olsun... Üstelik bir yaşamın yoldaşlığı değil aradığın. Bir balonun eşliği. İstemiyorsa, zorla sürükleyemezsin. Bir başkasında denersin şansını... Deneyebilir misîn? Bir kez yadsınırsan, yenisine davranmak kolay mı? Yıkım olur bu benim için... Ötekiler, ilk selâmlarında istedikleri kızlarla dansetme olanağını bulurlarken, sen gider, köz köz dönmeye koşularsan! Bir tanıdık aile olsaydı. Bilseydim kızı olan birini? O zaman çekinmeden, yaklaşır, çağrılardım. İnsanın gerektiği yerde insansızlık nasıl da zor... Ama, nasıl gelişir, çoğalır insan. Görücüye kalınca, iş kolay... Anama bir mektup yazsam. Sürekli; «zamanıdır», sözlerine, sen bilirsin, deyiversem... İş bensiz bile olup biter... Bir hafta izin alırsın. Bir yolculuk yaparsın. Ve koynun da, yüreğin de dopdolu dönersin. Kimbilir, kaç kız hazırladı anam bana... Kaç kızı didik didik benim adıma inceledi. Çarşı hamamlarında, kadınlar gününü dört gözle bekleyerek, en gizli köşelerini araştırdı. Ağzını kokladı, kalçalarını yokladı belli etmeden. Ama bütün bunlar, şu an, şurdaki yalnızlığımı gidermeye yetmiyor... Düşlerimde ve gönlümde, yalnızlıktan kurtulmayla, anamı bağdaştırdığım sürece, bu pısırıklığından kurtulmam olasız. Oysa ben, işini kendi görmeye koşuluyum... Topuma bir şey olsa, onarmayı bilirim. Bataryamın erlerini eğitmeyi, istediğim kalıba dökmeyi düşün-

meden beceririm. İş, dansa çağrılayacağım bir kıza geldiğinde, elim ayağım tutuluyor. Yazıklar olsun daha Kuleli'den beri öğrettiklerine... Güzel dansettiğimi söylerlerdi. Söyleyen erkek olduktan sonra anlamı ne? Dansı, kendi aramızda öğrenmenin zorluğu şimdi meydana çıkıyor... Erkek erkeğe, olsa, okuldaki gibi... Birini sürüklemek zor değil. Kız kıza kalksalar bile ayıplanıyor. Ayıplanır da... Dans, öyle güzel değilki... Kişi eşini bulmalı dansta... Yatakta aynı cins neyse, pistte de o... Bulmalıyım birini. Bulmalıyım ya nasıl?»

Düşüncelerinin kanatlarında, renkten renge dönüyor yanakları. Kendi kendinden utanmaya yöneliyor. Sonra, kimsesizliğinin acısıyla irkiliyor. Ne var ki başını kaldırıp, çevresine bakamıyor bir türlü. «Aramadan olur mu,» diye sürdürdü kendi hesaplaşmasını. «Aramaya koşulunun. Zaten aramak için gelmedin mi buraya? Aramak ve bulmak için. Öyleyse, çekinme. Ancak, sabırlı ol... Bekle... Başkalarından ya da beklediğinden umudu kesen biriyle karşılaşacaksın. Ya da başından beri, senin çağrını bekleyen biri... Böylesi daha iyi... El değmemiş... Düşünceler bile ulaşmamış... Saf ve temiz... Hem bu ilk kalkanların, birbirlerini geçen balolardan tanımadıkları, birbirleriyle komşu, aile dostu olmadıkları ne belli? Benim durumumda olanlar, benim gibi kara kara düşünüyorlar. Demek ki tek değilim... Demek ki, kızlar da aynı duyguların etkisi altında. Beklemesini bilirsem, o zaman yadsınma olasılığını da en aza indiririm...»

Taksim gezisinin unutulmaktan uzanan yeşillikleri arasından fışkıran bir aydınlık irkiltti o'nu. Kafasını kaldırdığında, aydınlığın ortasına düşen bir çift yeşil gözle gönendi. Gezi bahçesinden, belediye görevlilerinin arka arkaya fırlattığı fişekler, sesleri, renk renk yıldızlarıyla, ortalığı gündüze çevirmişlerdi. Akan, kayan ve orduevinin camlarında oynaşma yıldızların arasındaki yeşil bakışlar, açıldı, genişledi, büyüdü ve evreni kapladı. Yerini saptamak için dimdik kaldı öyle. Bir an yitirdiği sanısıyla, yüreği oynadı. Yeniden, ta yüreğinin ortasında bulunca bakışları şaşırdı.

Bir pınar kaynadı içinden. Damarlarında bir alaz dolandı. Sonunda, bütün olumsuz düşünceleri önüne katan bir sel gibi, bedeninin ılıştığını duydu.

«İşte!.. Çağrılayan çağrı bekleyen bakışlar. Kendimden utanmalıyım. Şimdiye kaç kez karşılaşırdık başımı dikmiş olsaydım. Oysa, düşüncelere gömülüp, karamsarlık üretmeyi yeğledim. Baktım mı hiç? Hele o yana? Yoo!.. Hem boşluğa bakacaksın, hem seni gözleyenleri arayacaksın? Akıl alır iş değil... Arap, bizimle matrak geçerken haklıydı. Şimdi şu halimi görse, ne o yakışıklı, der. Az önce namlusuz beşik gibi sorutuyordum. Şimdi birden kav çakan kırkikiliğe döndüm... Yok Arabım... Kar başka yerde çakıldı. Ben kendimi barut hakkını almış hazneye özendirlyorum... Sen istediğin kadar alay et. İstediğin kadar ucuzla beni... İşte sınıf arkadaşların, kendi başlarına da iş tutmaya başladılar. Sen derdine yan... Hele bir de kollarımın arasına bir alayım!.. Şöyle bir döndüreyim... Bir daha benden başkasıyla dansedebilir mi?» Birden kendi düşüncelerinden utandı. «Höst!..» diye azarladı kendini. «Az önce süklüm büktümken, hiç böyle almıyordun olayı. Bir elele, bir gözgöze olmaktan ne çıkar. Kalbimi bozdun mu, hapı yutan sen olursun. Seni çekip çevirirler şöyle bir... Ama o bakışlar... İnsanın içinde bir orman oluşturan yemyeşil bakışlar!.. Yaşamında böylesini görmedim. Sarsıldım belki. Daha çok da dirildim... Bir tek sorun var... Raslantı olmasın. O an hepimiz irkildik. Hepimiz boşluklardan aldık gözlerimizi. Işık ve ses püskürmesinin nedeni bilincimizde canlanıncaya, bir kısa an, kaygılandık... Ve kaygı insan gereksindirdi... Ya öyleyse!..»

Yeni bir ürkü, başını kaldırmaktan alakodu o'nu. Düşünceli, isteğinin karşısında, utancının duvarını örme çabası, yenilgiye uğradı sonunda. Başı yeniden ağır ağır doğruldu. Gözleri, yeşili yeniden yakalamak isteğiyle arandı... Bakışları yakalayamadı. «Gördün mü, erken davrandın düşlerinin mühanisinde uçmak için. Ve yeniden eli böğründe kaldın. Hadi şimdi de sürdür bakalım, şöyle çevirip, vazgeçilmezliğini kanıtlamayı... Sürdür ki, kendi kendine yiğit

lenmenin kıvancını çıkarasın... Sürdüremiyorsun değil mi? Oh olsun... Fünye çekmeden mermi atar mısın? Sonucu böyle olur...» Yüzü buruştu, gözleri doldu. Daha bir bakış denemesinde bile yoksunlaşıvermenin acısıyla, sütün isteklerinden arınmış bir biçimde, başını hafif yanlayarak, boynunu büktü. Ve o an, yeşil bakışları yeniden yüreğinin ortasında duydu.

«Bana bakıyor. Bu kez kesin. Ben yanlış yerde arıyordum demin. Tabii... Binbaşının iri gövdesi, mertek gibi önünü kesiyordu. Ne yapsın kız. Yana kaykılarak beni arayacak değil ya... Ne derler? Kimseye sezdirmeden bulmak bana düşerdi. Aramadın... Suçluyum... Ayıp ettim... Kendime güvenimi yitiriverdim. Oysa, inat bilirler beni. Başladığı işi mutlaka bitirmeye koşulu kişilerden sayardım kendimi. Daha bir kısım bakışları önünde gerileyip, bozguna uğradım... Yuf olsun gençliğime... Bu kadarı da olmamalıydı... İnsan bir araştırır. Hemen kendi içinde dövünmeye oturacağına, şöyle çevresine bakar... Hatta bakmayı bırak, çalar bir bakış... Hay allah... Bizde de hepten işyokmuş be yahu!..» Kendi kendini alaya almaktan rahatladı. Yüzünün gerginliği yumuşadı... Keskin hatlarında bir gülücük tomurcuklandı. Gülücük gözlerine yansıdı... Ve gözlerinden, bir salvo şeraresi fışkırıp, yeşil gözlere saplandı. Saplanır saplanmaz sevincin buğusuna battı... Sultanî üzümlerini andıran gözler nemlendi. Sonunda içinde devinen kıvılcımın, bir alaza dönüşmesinden sevinçli, gülücüğü yüzünde yansıttı. «Kesin... Bu kez bana baktığı, beni istediği apaçık. Çalma bile olsa, bu bakışlar benim... Sahiplenmesini bilirsem!.. Bilmek zorundayım. Yoksa delikanlılığın içine edeceğiz. Hadi davran bakalım... Gerçekten güzel dans edip etmediğini ispatla da görelim.»

Sandalyesinin altından kaydığını sandı. Bir an boşlukta bocaladı. Sonra bütün yüreğiyle yumuşatmaya çalıştığı asker adımlarıyla ağır ağır yeşil gözlere sokuldu. Her adımında içindeki çağrısının itkisiyle bedeni hafifledi... Yüreği açıldı... Genişledi... Bozdağlardaki uçsuz bucaksız yaylaklara dönüştü... Bahar ılımında binlerce çiçek açtı. Adlar,

renkleri birbirine karıştı... Oturdukları masanın önüne vardığında, binlerce kilometreyi yaya yürümüşlerin yorgunluğunu duydu. Ta, içinin derinliklerinde, «ya yanıldımsa?» sorusu burgulandı. Katı bir yutkunmayla, soruyu daha da derinlere iterek, selâmladı Binbaşıyı... Bakışlarını yalvarmaya döndürmeden, belli belirsiz bir sesle, dansedip edemeyeceğini sordu... Binbaşının başının olur, olmaz, ben karışmam, kıza sor, ama mutlaka dansetmeli misin? gibi bütün anlamlara çekilebilecek bir biçimde sallanmasında, en olumlusunu yorumlayarak, kızın önünde eğildi. Bir göz ucu bakışının ardından, bir kelebek havalanmasıyla doğrulduğunu gördü... Akşamdan beri elini sürmediği içki şişesindekilerin tümünü bir yudumda bitirmişçesine boşluğa yuvarlandı. Kollarının arasında duyduğu bir ağırlıkla yeniden yeryüzüne dönmenin mutluluğuyla kıvandı.

Ağır ağır piste yürüdüler. Karşılıklı durdular. Şol elini beline uzatırken, sağıyla yumuşacık parmaklarını kavradı. Müziği yitirdi... Adımlarını kıpırdatırken yeniden buldu. Tafta elbisenin hışırtılarında unuttu bildiği herşeyi. Aralarındaki hava boşluğunun ateşe kestiğini sandı. Kulakları al al oldu... Yüzünün çizgilerinde bilincinin sertliğini duyarken, unuttuklarını anımsadı. Daha ilk adımlarında uyumu buldular. Uyumu bulur bulmaz, gözlerinin derinliklerine daldı yeniden. Ve yeşilde yıkanmanın hafifliğine kavuşunca, kendini tanıtmadığını anımsadı. Yüreğinden kopup gelen bir kütürtü, çenesinde kilit oldu. Konuşmak yerine bütün dikkatini ayaklarına vererek, kollarının arasındaki kelebeği uçurdu bir süre. Kızın da aynı sevecenlikle, gözlerini kısarak, devinilerine uyduğunu sezince rahatladı. Başını kaldırdığında, kızın gözleriyle konuşma ustalığına şaşırdı. Herşeyi, herşeyi anlatabiliyordu bakışlarıyla. Ve daha ilk ağızda dansa kaldırmadığından ötürü azarlamayla başlamıştı... İrkildiğini sezer sezmez de, gözünün biri azarlarken, öteki beğeniyle yanıp sönüyordu. Yanlış gördüğünü sandı... Yanlış anladığına inandı ilkin... Sonra öteki gözü de aynı beğeninin balkımasıyla ışılayınca, sevindi. Müzik, onların bakışlarında akımlaşanla birlikte inip çıkıyordu.

Ayakları, gittikçe birbirinin izine daha çok uyuyor. Aralarındaki boşluk ısındıkça, tenlerinin sürtünmesine benzer bir bağlama ulanıyor. Aralığın değişmediğini bile bile başını eğip bakmaktan kendini alamıyor. Avucundaki elin, parmaklarının değmesindeki belin, içine girmişçesine dönendiğini seziyor. Ve boşluğun dolma nedenini sinirlerinin ucunda buluyor.

Müziğin çevreni alabildiğine hızlandıktan sonra, duruveriyor. Dirseğinin ucundan yanarcasına tutarak yerine götürürken;

— Teşekkür ederim!.. Çok güzel dansediyorsunuz!..— Diyor, kız...

— Asıl borçlu olan benim... Keşke müzik hiç bitmeseydi.

— Yeniden başlamayacak mı?

— Umutlanabilir miyim?

— İstiyorsanız, dayım engel olmaz...

— Dayınız?

— Burda dayımın yanındayım. Babam, Erzincan'da, topçu komutanı...

— Sevindim!..

Pistle masanın arası ne kadar da kısa... Daha adlarını söyleyemeden, Süvari Binbaşısının masasına geliyorlar. Büyük devinilerle, yerine otururken;

— Yeniden kaldırabilir miyim?— Sorusuyla doğrulup, Binbaşıya bakıyor.

— İstiyorsa!..

Gece yeni başlıyor. Gün yeni başlıyor... Yaşam, mutlulukla birlikte şimdi, şu anda başlıyor...

Edindikleri haritalar üstünde, Siegfried ve Maginot hatlarındaki yığınakları işaretleyeli nerdeyse iki ayı geçiyor. Zırhlı birliklerle, topçuların yerlerini bile, kendi savaş bilgilerine göre çoktan saptamışlar. Bir araya geldikçe harita üstünde başlayacak bir savaşın uygulamasını yapıyorlar. Her iki hattın da, ellerindeki veri, kaynak ve güçlere göre alınmasının olanaksızlığı konusunda kesin kanıları olduğu halde, günden güne, bataryadan bataryaya el değiştiriyor cepheler. Dağları topçu ateşleriyle delik deşik, tabyaları çoktan değişik bayrakların altında bir savaş alanı çiziyorlar. Ama her geçen gün, bütün çizdiklerinin kâğıt üstünde kaldığını gösteriyor. Ne Alman ordusunda bir kıpırdanma var. Ne fransızlar, bir adım ilerliyorlar... Sinir bozan bir bekleyişin durgunluğuyla gelip geçen zaman, iki yanın da hıncını törpülüyor olmalı...

Yine haritaları açık. Yine, oturma salonunun tahta koltuklarına yayılmışlar. Dersleri biteli, yemeklerini yiyeli hanidir. Açık haritalarının üstünde, bir korkunç savaşın santrancını oynama hevesleriyle kıpırdanıyorlar. Ajans nerdeyse başlayacak. Ve boş geçmişse gün, durgunluğun nedenleri konusundaki belki ellinci tartışmalarına yeniden başlayacaklar...

Her biri kendi haritasını, gözucuyla yeniden gözden geçirirken, radyonun cızırtısı başladı. Hepsi, kulak kesilerek, anonsu beklediler. Spikerle birlikte, dalgaları, kilofelfleri söyleyerek, bültene ulaştılar. Spiker; «Öğrenildiğine göre,» der demez haritaların üstüne kapaklandılar. Ve kapaklanmalarıyla doğrulmaları bir oldu. «Dün akşam Münih'te, Führer'e bir suikast düzenlenmiştir!..» Birbirlerinin yüzlerine bakakaldılar. Kendi iç dünyalarına gömülmeye kalmadan; «Hitler her yıl olduğu gibi bu yıl da 8 Kasım akşamı, eski muharip arkadaşlarıyla, Münih'te, Buergorbrau

birahanesinde buluşmuştur. Bilindiği üzere bu geleneksel bir toplantıdır. Ve her yıl Hitler, bu buluşmada, dünya ve ülkesinin sorunları konusundaki düşüncelerini açıklar. Bu geleneği iyi değerlendiren suikastçılar, her zaman Hitler'in konuştuğu kürsünün sütunlarından birine bomba koymuşlardır.» «Yahu, diye düşünüyor sözcükleri izlerken... Sonucu söylesene, sonucu... Adam öldü mü, kaldı mı belirsiz. Sen durmaksızın bilgi sıralıyorsun. Şunu biran önce bildirsen, kıyamet mi kopar?» Yine de dinlemekten kendini alamıyordu. Başını çevirdiğinde, bütün arkadaşlarının kendisi gibi, satılıcan tutmuşçasına seyrettiklerini gördü. Hepsi, spikerin sözleriyle birlikte bir uçuruma yuvarlanıp, boşlukta sallanmaya başlamışlardı. Spiker, kaygılarını daha fazla uzatmayı anlamsız bulmuş olmalı; «Ancak,» diyerek gönüllerine bir su serpti. «Führer, önemli işleri dolayısıle, bu yıl konuşmasını yirmi dakika erken bitirerek, Berlin'e dönmüştür. Alman Ajansı, patlayan bomba sonucu, altı kişinin öldüğünü ve onu ağır olmak üzere altmış kişinin yaralandığını bildirmiştir. Führer'in bir mucize sonucu kurtulduğunda, bütün dost ve müttefikleri birleşmişlerdir. Hükümetimiz, olaydan sağ salim kurtulmuş olması nedeniyle, kendilerine bir geçmiş olsun mesajı göndermiştir.»

Donup kalmışlardı. Uzun süre haberleri yitirdiler. «Oh,» diye geçirdi içinden. «Kurtulmuş. Bir iki suikastçının hıyaneti, insanlığı büyük bir evlâdından yoksun kılacaktı... Bizi de öksüz bırakacaklardı... Kendi ulusunu, boyunduruktan kurtarmaya çalışan bütün önderlerin başından geçenler, Hitler'e de sıvandı. Ama, tarihin parladığı anlar vardır. Ve o anlarda doğan yıldızları karartmak pek kolay olmuyor. Atatürk, kaç suikastı gerisinde bırakarak geldi bu günlere. Daha Selânik'te, İttihat Terakki içindeki uyuşmazlıklardan başlayarak, Ankara'da, Başkomutanlık Meydan Savaşı öncesinde, Mustafa Sagir komplosuna kadar, az mı ölümle karşılaştı... Tarihi yapan adamları, tarih yenemiyor... Ve Hain, hıyanetiyle, karanlığa gömülüp gidiyor. Öyle bir adam, Versailles anlaşmasıyla, yenilmiş, ezilmiş ve bizim Sevr'de kabullenmek zorunda kaldığımız koşullar-

dan daha ağırıyla karşılaşmış ulusuna, can veren öyle bir adam, öldürülür mü? Kıyılır mı böylesine? Nedir suçu? Ulusunun bağımsızlığını istemek mi? Ezilmiş bir ulusa, dünyanın üstün insanları olduğunu anlatmaya çalışması mı? Atatürk; «Bir Türk dünyaya bedeldir,» derken, aynı şeyi savlamıyor muydu? Neden bedeldir bir Türk, dünyaya!.. Ezilmişliğinden, kendisine egemen olmak isteyenlerin karşısında güçsüzlüğünden sıyrılması için... Böyle bir adama kim düşman olabilir? Elbette yabancılar. Ve bu komployu hazırlayanlar da yabancı ajanları değiller mi? Böyle durumlarda bir iç uyuşmazlık olsa bile, unutur insan. İttihat Terakki önderleri zor durumlarda bunu unutabilmişlerdir. Öldürtmek istedikleri Mustafa Kemal'e, İstanbul'u koruma görevini verebilmişlerdir. Belki, yenilsin de çanına ot tıkayalım diye düşünmüş olabilirler. Ama, yenmiştir. Ve orda, ulusun hep yenilgiye koşullanmış yazgısını değiştirmeyi başarmıştır. Bundan ötürü de, bırakıp kaçarlarken, yerlerine gelecek tek kişinin Mustafa Kemal olduğunda birleşmişlerdir. Hitler de, ulusuna böyle bir bilinç, böyle bir akyazı sağlamaya çalışan kişidir. Nasıl olur da öldürülmeye kalkışılır? Akıl alası değil... İç uyuşmazlıklarını böylesine bir hayınlığa tırmandırmak, kimseyi bağışlamamalı... Tutacaksın komplocuları!.. Tutup, nefes aldırmadan asacaksın!.. Öyle ki, bir daha kimsenin aklından, böyle bir alçaklık geçmesin... Peki ama, nasıl böyle boş bulunmuş bunlar?!.. Hadi diyelim, polis, candarma pek güvenilir değil... Daha tam ele geçiremedi belki de... Kendi korucuları ne güne duruyor. SS'lerle, SA'lar, sinek uçurtmazmış bizim bildiğimiz. Körleşiyor demek... İnsanlar da bir yer geliyor, körleşiyor. Artık ona hiç bir şey olmayacağı inancı, bir an boş bulunduruyor... Ve düşman, o anı yakalamakta usta... İyi ki, bu yıl geleneğe uymamış. İyi ki önemli işleri varmış da, eskiden olduğu gibi eski arkadaşlarıyla oturup geç saatlere kadar bira içmemiş... Yoksa, Hitler de ölmüş olacaktı. Ve dünya tarihinde çağ açanlardan biri, açtığı çağın aydınlığını bile göremeden gidecekti... Büyük adamların sezgileri de güçlü oluyor demek... Önemli işleri kendisi

ayarlıyor. Ne var ki, yine kendisi bu birahane söyleşilerine çok önem veriyordu... Demek ki sezdi... O gün bir tehlikeyle karşılaşabileceğini, hayınların o'na bir oyun edebileceklerini bir altıncı duyuyla bildi. Bilince de, söylevini erken bitirdi. Ya da Tanrı, böylesine büyük işler yapan kullarının, ödevlerini bitirmeden çekilip gitmesine izin vermiyor. Görevleri tamamlanacak ki, ondan sonra bir nedenle, yeryüzünden çekilsinler... Demek ki, bu yüzden, bir iş buduruyor o'na... Her zamankinden az kalmasını sağlıyor birahanede... Ve onun yerine eski arkadaşları can veriyorlar... İlginç!..

Büyük adamların yazgıları çok ilginç. Galiba her biri gerçekten Tanrının ödevlisi olarak geliyorlar yeryüzüne. Ve işlevleri sürdükçe, kaç kez, kaç yerde komplolarla, ölümle burun buruna geliyorlar, sıyrıksız sıyrılıp çıkıyorlar. Neden. Çünkü ödevleri bitmedi. Bitince de, bakıyorsun, başağrısı bahane... Oysa biz kendi kuşca aklımızca, büyük adamın da verimli tarlası olduğunu, koşullarla, olayları iyi değerlendirmenin, büyümeye yeteceğini sanırdık... Bu tür olaylar gösteriyor ki, öyle bilgi, yetenek ve çalışma ile büyük adam olunmuyor. Bir ödev için seçilmiş ve seçen tarafından korunmuş olmak gerekli... Yoksa, şu suikastın düzenlenmesinde başarısızlığa yol açacak tek etken yok. . Adam her zaman, aynı yerde, hemen hemen aynı süre içinde bulunuyor. İki eli kanda olsa, bunu hiç aksatmamış. Ve yıllardır hiç bir şey olmamanın güveni içindeyken, sen tut bu yıl, birden söylevini kes ve Berlin'e yollan... Sen çıktıktan yirmi dakika sonra da, o kürsünün çevresindeki herkesi mahveden bir bomba patlasın... Yok!.. Bu kadarı raslantı olamaz. Mutlaka bunun kökeninde, ödev için seçilmiş olmanın büyük korunması gizli. Ve kişi bu korunmayı arkasına aldığı zaman, en usta silâhşörler bile, adamın alnına tabancasını dayasa, tetiğinde tutukluk yapar. Yapmıştır da!.. Buna bizim tarihimiz tanıktır... Reichstag yangınını komplo olarak değerlendirenler, bu suikast için ne diyecekler bakalım. Tarih bunca tanık getirmekteyken, tutup, yine sulandırmak isteyecekler mi? Öylelerini de asacaksın, hiç

gözünün yaşına bakmaksızın. Şimdi ben, ne uğruna olursa olsun, şurdaki arkadaşlarımdan birinin burnunun kanamasına razı olur muyum? Mümkün mü bu? Değil... Öyleyse, hiç dinlememek gerek öylesini. Küçültmek için, kendi savlarını pekiştirmek için, böyle büyük adamları bile lekelemekten geri durmazlar... Kendi çapsızlıklarının ortaya serilmesidir bu tür iftiralar. Ve atanı lekeler...»

Düşüncelerinden koptuğunda, bütün arkadaşlarının bakışlarının ışıl ışıl, aynı kararla yandığını gördü.

— Olamaz,— diye yumruğunu masaya vurdu. —Hıyanetin bu kadar büyüğüne dayanılamaz...

Yumruklar uzanmaktayken, Sabahattin Yüzbaşı içeri girdi. Dertop yerlerinden fırladılar.

— Yarın Akademi'de Ali Fuat Erden Paşa'nın Atatürk üzerine konferansı var,— dedi Yüzbaşı. —Bizim okuldan on kişi gidecek...— Sonra da parmağıyla, seçe seçe saydı her birini. —Dokuz'da orda olun,— diyerek çıktı salondan.

Büyük salon hınca hınç doluydu. Sanki bütün İstanbul'un kaymağı burada toplanmış... Uzaktan uzağa adlarını duyup resimlerini gördüğü bütün insanlar, aynı çekimin gücünde birleşmişler... Vali, Halk Partisi Müfettişi, yöneticiler, İstanbul'da olan milletvekilleri, gazeteciler, yabancı konuklar ve birliklerden gönderilmiş kurullarl.. İstanbul burda... Ve ölümünün birinci yılında, büyük öndere bağlılıklarını bir kez daha pekiştirmenin suskusunda...

Dolmabahçe'de duran saat bir türlü ilerlemiyor... Sanki, büyük salonun dibindeki saat, dokuzu vuralı bir yüzyıl geçti. Bir türlü, beş dakikayı tüketemiyor. Her dönüp baktığında, akrep dokuzun, yelkovan onikinin üstüne saplanıp kalmış: «Saat bile bizim korkumuzda. Sanki beş dakika daha ilerlerse, O'nun yokluğunu açıklayacak. Ve bu açıklamadan kurtulabilmek için, orda durmuş... Geçen yıl bugün durabilseydi, durmayı beceriyorsa... O zaman da tersine koşuyor olmalı... Çünkü geçmesini kimse istemiyordu... İstemeyince kanatlanır bu zaman denilen nesne, isteyince

de çakılır böyle...» Yeniden dönüp bakacağı sırada, bütün ülkeyle birlikte ayağa fırladı. İstanbul'un dört bir yanındaki gemiler, tirenler, motorlar, fabrikalar sirenlerini, klaksonlarını öttürürken, borazanlar «ti» vurmaya başladılar. «Şu an, herkes, saygının doruğunda yokluğunun üzüncünü yaşıyor Atam,» diye düşündü. «Sonunda zaman geldi. Ve biz ayakta, suskun, seni yaşamanın potasına yuvarlandık. Sen olarak çıkmamız olasız. Senden olarak dökülmemizi bağışla. İşte, tam bir yıl geçti aradan. Ve bu bir yıl içinde, bıraktığın her şey, bıraktığın biçimde gelişmeye yönlendi. Senden sonrakilerin tümü, senin yolunda olmayı vazgeçilmez bir inanç bellediler. Ve bir gün bu inançlarından yaptıkları ortaya çıkarsa, yolunda ölmeye kararlı askerlerin bunları sapkınlıklarından arıtmayı bilecekler. Sana verilebilecek bu söz, her yıl yinelenecek. Ve bundan sonra her yıl, geçmişin kesin bir hesabı görülerek, Sana tekmil verilecek. Bunu kimse yapmazsa, ben yapacağım. Ama, benden başka da yapacakların bulunduğunu bil. Daha geçen yıl, bugünün akşamında, andiçmiş olanlar, dimdik devrettiğinin nöbetini almış bulunuyorlar.»

Erden Paşa, sirenlerin sona ermesiyle birlikte, kürsüye çıktı. Salonun yoğun kalabalığına bir göz attıktan sonra:

— O'nu tam değerlendirmek için, dünyanın içinde bulunduğu koşulları ve bize nasıl bir dirlik bırakıp gittiğini iyi irdelemek gerek,— diye sapsade bir biçimde söze girivердi. —Hatay Valimiz iki ay önce göreve başladı... Büyük Millet Meclisimiz, aramızdaki sınırı kaldırarak, ilimizin, ülkemizle birleşmesini onayladı... Böylelikle, İngiliz ve Fransızlarla Güneyde, Sovyetler Birliğiyle Kuzey ve Doğuda, Balkan Antlaşmasıyla da Batı'da, Almanlarla dolaysız komşu olduk... Şu anda, bütün komşularımızla ilişkilerimiz, en iyi düzeyde sürüyor... Ülkemiz güven ve esenlik içinde... Bunun bedelini çok ağır ödemiş bir ulus olarak, değerlendirmelerimizi O'nsuz yapmak ve geleceği O'nun ışığından ilham alarak kestirmek durumuyla karşı karşıyayız... Size, Kurtuluş Savaşı sürecinden, ya da sonraki gelişmelerin temel niteliklerinden söz edecek değilim. Bunları hepiniz bi-

liyorsunuz. Dolaylı ya da dolaysız hepimiz, herşeyi yaşadık. Sonuçlarını da bu yaşanmışlık çerçevesinde ölçtük, biçtik... Ben, karşılaştırmayı dünya ölçeğinde örneklerle yapmak istiyorum... Çünkü son zamanlarda, özellikle de ölümünden sonra, bazı benzerliklerden yararlanarak yanlış savlar ortaya atılıyor. Tek tük de olsa, bizde de, Atatürk'le, Hitler'i özdeşleştirmeye çalışanlara rastlanıyor!..— Sözlerinin etkisinden güvenle sustu. Herkesin irkilip, kuşkuyla birbirine bakmasına bir an izin tanıdı. Dikkatlerin daha da yoğunlaştığını sezdiği anda da; —İzninizle, ben burdan yola çıkmak istiyorum,— diye kestirip attı. Artık bundan sonrasının soluksuz dinleneceğinin bilincinde, kesintisiz sürdürdü; —Bize Sevr'i imzalatanlarla, Almanlara Versay'ı imzalatanlar, aynı emperyalist güçler... Bu bakımdan Alman ulusunun, kendini tutsak eden olgulara başkaldırmasını kutsal bir hak sayarız... Tutumumuz, kendi davranışımız açısından da bakılacak olursa, aynı durumdaki her ulus için, saygıdan da öte bir davranış olarak belirir. Çünkü her ulusun, kendi egemenlik hakkını kullanmak ve zedelenen onurunu yüceltmek, en doğal hakkıdır. Biz, aynı savaşı yirmi yıl önce verdik. Ve savaşı bu topraklar üstündeki insanların ortak özverilerine dayanarak kazandık. Bu yüzden, özel koşulları nedeniyle gecikmiş de olsa, bugün de yarın da, aynı direnişin çabasındaki bütün uluslara aynı hakkı tanır, aynı saygıyı gösteririz... Bizden örnek alınarak eyleme geçilse de, tarihin akışı içindeki bütün olay ve olgulardan da biz ders ve örnek alırız... İşte, sözün burasında, sorunu apaçık ortaya koymak gerekiyor... Biz, bir özdeşlik ya da benzerlikten, aynı sonuçları çıkarmaya ne denli çalışırsak çalışalım, nitelikler değişikse, sonuçlar da değişik olur... Bir Avusturya, bizim Hatay ilimizin sınırlarımız içine katılması olayını ne denli andırırsa andırsın, aynı değerlendirmeye tâbi tutulamaz. Çünkü Hatay, bundan yirmi beş yıl öncesine kadar bizim bir ilimizdi. Avusturya ise 1282 yılında Habsburg hanedanının eline geçtiğinden beri bir bağımsız devlettir. Hem de imparatorluklar kurmuş ve zaman zaman Almanya'ya bile egemen olmuş bir devlet...

Sudet'leri, Polonya işgalini bir yana bıraksak dahi, salt Avusturya'nın Almanya'ya katılması açısından izlenen yol aynı değildir. Kaldı ki, daha Kurtuluş Savaşı günlerinde, pek çok şeyi zorlayarak, elde edilebilecek olan bir sınırımız vardı bizim. Erzurum, Sivas Kongreleri günlerinde belirlenen ve son Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ında kesinleşen «Ulusal Andımız!..» Bakınız, karşılaştırma ya da özdeşleştirme yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği bu durumda daha açık seçik ortaya çıkmaktadır. Atatürk, hem komutandır, hem devlet adamı... Bu iki nitelik aynı kişide uyum içinde olduğunda, başarı, uyumsuzluk başgösterdiğinde başarısızlık kesindir. Çünkü, biri diğerinin sınırlarını bilir ve isteklerini ona göre düzenlerse, elde edilen sonuç, istenilenle özdeştir. Yok, tersi olursa, Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olunur... Olunmuştur... Olunacaktır da... İşte örneği; Komutan Atatürk, «Ulusal And»ın gerçekleştirilmesiyle görevliydi. Ama, devlet adamı Atatürk, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşını kendi topraklarında yapan ulusunun, takatsizliğini biliyordu... Savaştan sonra, silâhla elde edemediğini parayla sağlamaya çalışacak bir emperyalist dünya içinde yapayalnız kalacağımızın bilincindeydi... Bunu engellemek için en az kendimiz kadar Sovyet Devriminin de korunması gerektiğini biliyordu. Ve bildiğini uyguladı... Ermenistan ve Azerbeycan Sosyalist Halk Cumhuriyetlerini kuran, Kâzım Karabekir Paşa'nın Birinci Kolordusu'dur. Ve Vrangel, Kolçak ve Denikin'in, devrim karşısındaki çöküşü, emperyalist kuklası hükümetlerin yıkılması sonucu destekten yoksun kalmasıyla mümkün olmuştur. Bunun bir karşılığı olacaktır... Sovyet devriminin başarısı, güneyinde, özellikle de Boğazlarda güven verici bir kilidin bulunmasına bağlıydı. İşte bu kilit, Kurtuluş Savaşını başarmak zorunda olan Türk ulusu idi... Ve ona yapılacak yardım, kilidin güvenliğini ucuza sağlamak demekti... Sovyet devriminin büyük önderi Lenin, bunu bildiği için bütün olanakları kullanarak bize yardım etmiştir. Ama, kabul etmek gerekir ki, devrim içindeki bir ülkenin, uzayan bir savaşı beslemesi olasızdır. Yani, neresinden

bakılırsa bakılsın, savaş sonrasında yıkıntıları onarmak, her iki devrimin de üstesinden geleceği, kısa sürede üstesinden geleceği bir iş değildir. Bunu gören Devlet Adamı Mustafa Kemal, Komutan Mustafa Kemal'in görevlerinde kısıtlama yapmıştır. Yani, «Ulusal And»dan, savaşı daha kısa zamanda bitirmek adına küçük bazı ödünler vermekten sakınmamıştır. Demek ki, Atatürk, durmasını bilen bir Önderdir... Peki, ya Hitler!.. İşte en önemli benzeşmezlik burda kendisini gösteriyor!.. Az önce, her ulusun kendini tutsak eden durumlara başkaldırmasının kutsal bir hak olduğunu söyledik... Bu durumda, Avusturyalıların, Polonyalıların, Leh ve Çeklerin Alman egemenliğine karşı başkaldırmalarına ne diyeceğiz? Elbette kutsal bir hak!.. Öyleyse, çelişkinin yanlışını bulmak bize düşer. Düşünce de, olayı şöyle koymak gerekir. Anti-emperyalist bir başkaldırıya evet!.. Emperyalist bir yayılmaya hayır!.. İşte, ölçeğimiz bu olunca, Atatürk'le Hitler'i ayıran en büyük özellik de kendiliğinden ortaya çıkar... Çünkü Atatürk savaşını, ülkesini silâh zoruyla işgal edenlere karşı yaptı... Bitirdi... Ve durdu!.. Hitler'se, bir onur savaşı verirken, kendisi işgale yönelerek, yeni onur savaşlarının ateşini yakıyor... Görünen o ki, Hitler, Mustafa Kemal'in değil, Napolyon'un öğrencisi ve özdeşi... Umarım, sonu Napolyon gibi değil, Mustafa Kemal gibi olur... Ama, tarih bize gösteriyor ki, benzer durumlar, benzer sonuçları yaratırlar... Çünkü, güçlünün, zayıfı ezmesi hak değildir... Zayıfın kendi hakkını almaya devinmesi değer taşır... Kurtuluş savaşlarının güzelliği, yüceliği ve kutsallığı da, kendisinden güçlü ve kendisini ezmişe karşı verildiğindendir... Kendi uğradığı haksızlığın acısını daha zayıftan çıkarmaya çalışmak, yanlış olduğu için, eninde sonunda acıyı da birlikte getirir... Harp Tarihi bunun örnekleriyle doludur... Zorbalığın gücü ne denli büyük, tekniği ne denli üstün olursa olsun, savaşı insan yaptığı sürece, haklı olan üst gelecektir... Bu bizim tarihimizde böyle olmuştur... Dünya tarihinde böyle olmuştur... Bundan sonra da, böyle olmayı sürdürecektir... Çünkü, ardıllar, öncüllerinin girdiği kapıdan girmeselerde, tarih sahne-

sinden çıkarken, onların çıktığı kapıdan çekilip gitmişlerdir... Mustafa Kemal'in, zamanımız Önderleriyle asıl benzeşmezliği de burda yatmaktadır. Çünkü, tarihte bir ırkı, bir aşireti, bir beldeyi kurtaran komutanlar vardır. Ama, değişik kökenli bir ulusu, parçalanmış bir ülkeyi bütünleştirerek kurtarabilen tek Önder Mustafa Kemal'dir... Öyle olduğu için de, bundan daha yıllarca önce Alman ulusunun üstüne çöreklenen onursuzluğu parçalayacağını görmüş, bütün mazlum ulusların, birgün sömürgecilerini yeneceklerini belirtmiştir. Bununla da yetinmeyerek, Alman önderleri Napolyon'un yolundan giderlerse, sonlarının da aynı olacağını... Bu durumdan, Sovyetler Birliğinin kârlı çıkacağını, benim de bulunduğum bir topluluk önünde, Amerikalı General Mc Artür'e söylemiştir. Bildiğiniz gibi, her geçen gün, söylenenin gerçekliğini biraz daha tartışılmaz kılmaktadır. O yüzden, aydınlarımızın omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklenmiş bulunmaktadır. Gerçekleri, O'nun gösterdiği yönde aramak, O'nun belirttiği yöntemle irdelemek ve O'nun belirttiğince açık savunmak!.. Bunu yaparsak, O'na karşı borcumuzu ödüyor olmanın sevincini duyarız.

Birden başladığı gibi, birden susuverdi Erden Paşa!.. «Aboov,» diye geçirdi. «Bunların beyni sulanmış olmalı... Hem çıkışların aynılığını saptırıyorlar, hem bambaşka sonuçlar çıkarıyorlar... Öyledir de, Yunan İzmir'e çıkmışken Mustafa Kemal'in, Samsun'da, Erzurum'da işi neydi? Hitler de, ilkin Doğu'ya varıp, gerisini sağlama alıyor. Ordan güç toplayıp, Batı'ya bir saldıracak ki, Erden Paşamızın aklı şaşa!.. Şimdi durduk yerde nerden çıktı bu söylev? Bunları arkadaşlarıma nasıl anlatırım ben? Adamı boş hazne gibi tıngırdatırlar ki, barut hakkından yoksun kalasın... Yok baba!.. Bir yerlerden kulaklarına kar suyu kaçmış olmalı... Yoksa bizi mi gözetliyor bunlar. Anladılar deha önünde saygın durduğumuzu... N'apalım? Mustafa Kemal'in biri öldü, biri geldiyse ve bir ulus daha kendi Kurtuluş savaşını veriyorsa, hayran olmayalım mı? Elbette Atamızın yeri ayrı. Ve elbette ötekiler, ondan çok sonra gelir. Ama, benzeşmesi de, özdeşleşmesi de aynı yollardan,

aynı kapıya çıkıyorsa, bizim kulağımızı bükmek neyin nesi? Ben kendi payıma, söylenenleri tam aktaramam bile... Bakalım, öteki arkadaşlar ne diyecekler?!..»

DÖRT

Mektubu kaptığı gibi, bataryanın arkasındaki gölgeliğe sığındı. Parmakları titreyerek zarfı açtı. İçinden çıkan pembe kâğıdın üstündeki inci dizilerini hızla denetledikten sonra, burnuna götürüp kokladı. İnce bir gül kokusuyla, bir an kendinden geçti. «Her zaman böyle koktun,» diye düşündü. Cumhuriyet Balosunun sabaha ulanan mutluluğuyla doldu bir an... Ve yaşama ordan başlıyormuşcasına bir bir gözünün önünde canlandırdı geçen günleri...

Liseyi bitirince kısa dönem öğretmenlik kursu için dayısının yanına gelmişti. Erzincan'da atanmasını bekliyordu. Biraz dinlenmesinin iyi olacağını söyleyen dayısı, görevi kesinleşinceye kalmasını istemişti. Babası da olurlanınca, Cumhuriyet Bayramını İstanbul'da geçirmek olanağına kavuşmuştu... «Bunları nerde anlatmıştı?» Sorusuna yanıt aradı. «Bomonti'de mi? Ayazağa'nın süvari patikalarından İstinye'ye inerken mi? Yoksa Küçük Çiftlik Parkında mı?» Zamanı ve yerleri karıştırmaya başlamasından, bütün saydığı yerlerdeki mutluluğunu bir kez daha yaşamaya döndü. «İlkkez İstinye yolunda elini tutmuştum. Harika bir Kasım yaşıyordu İstanbul. Ya da bana öyle geliyordu. Hayır... Güneş, Eylül parıltısındaydı. Ağaçların gölgeleri birbiri ardınca yolumuzu kesiyor, adımlarımızın üstünde güneşığından yollar çiziyordu... Ben okul günlerimden söz ediyordum. Yaşamımda başka günler olmadığından. O ailesinden, Süvari Binbaşısı dayısından, annesinin yumuşacık sesinden, babasından... O'nun anlattıklarıyla tanıyorum Reşid Yarbayı!. Onun anlattığına bakılırsa, komutan olamıyacak kadar yumuşak ve kararsız. İlkin üniversiteyi okumasını istemiş. Sonra ekonomik olanaklarının elvermiyeceğini düşünmüş. Burs da sağlayamayınca, öğretmenliğe razı olmuş. Vazgeçmiş. Öğretmen okuluna göndermenin sakıncalarını anlatmış. Kızı diretince, bu kez kısa dönemli kurs gö-

rerek, ilkin vekil, sonradan isterse kadroya girebilecek durumda yetişmesine izin vermiş... Dayısı da diretince, İstanbul'a yanlarına yollamaya razı gelmiş. Hangi birini toparlayacaksın? Neresinden baksan tutumu çelişik. Bir Yarbay'a yaraşmıyacak ölçüde kararsız. Oysa bizim bildiğimiz, askerin tavrı kesindir. Şöyle ya da böyle, yanlış ya da doğru, ama kesindir. Olur!.. Olmaz!.. İkisinden biri. Oysa, Reşit Yarbay, bir gün şöyle, bir gün böyle davranmış. Bunu söylediğimde, nasıl bakmıştı yeşil gözler? Nasıl ağır ağır açılıp, doğanın bütün baharıyla gülümsemişti... Çelişik olan sevgidir, demişti. Baba sevgisi, bağışlamaya dönük olduğundan, daha iyi adına düşüncelerinden vazgeçebilir... Başka sevgi de... Yoksa, savaşı yitirmek işten değil asteğmen. Sevgi savaşını... Çünkü bu savaşta önemli olan hedefi yok etmek değil... Elde etmektir. Hem de daha güzel, daha bakımlı, daha coşkun bir verişi sağlayarak... Nasıl utanmıştım... Benim için sevgi, yenice hecelenen bir kitap gibiydi. Askerlik iliklerine işleyince kişinin, nerde olursa olsun davranışlarını belirler. Sevgide de, vuracaksın ve alacaksın diye düşünmüştüm ilkin. Ama, bu direnci görünce, yanıldığımı anladım. Daha o an ben bile rüzgâr gülü benzeri dönmeye durdumsa, babasının babacanlığını kötüye yormuş olmadım mı?

Bunu söylediğimde nasıl da kıkırdamıştı... Sen şimdiden başladın, diye bir güzel de alay etmişti benimle. Haklıydı ama. Biraz önce ile biraz sonrasında değişken olan, kendisinden daha çok direnene eleştiri yöneltirse, şişerl.. Şişmiştim ben de. Hem de ne güzel. Ve bu güzelliğin yanında, ışıl ışıl bir zekânın, apaçık bir düşünce yeteneğinin varlığıyla irkilmiştim. Korkmuştum da... İşte o zaman. Korkumu yatıştırmak isteğiyle tutuştuğunu sezdim parmaklarının. Ve yumuşacık, incecik teninin ısısıyla, bütün düşüncelerimden, bütün korkularımdan arınıverdim. Parmaklarımın arasındaki elle doldu yüreğim. Durduk... İkimiz yan yana, karşı karşıya, ten tene öyle, ağaçların üstünde bütün gözalıcılığıyla ışılayan güneşe baktık gözlerimizi kırpıştırmadan. Ve elinde olmadan; Bu bir türkü —Toprak çanaklar-

da— Güneşi içenlerin türküsü! —Bu bir Örgü:— Alev bir saç örgüsü; diye şiir okumaya başlamıştım. Sonra yol boyunca, birbiri ardına dizeledik ezberimizdekileri...» İrkildi. Yakasını açtı. İç cebinden çıkardığı zarflardan birini seçti.

Açarken, «İlk mektubunu Nazım'ın bir şiiriyle bitiriyordu,» düşüncesiyle mektubu açtı. Sonra, yeniden kapayarak, o'nun yazısını okurcasına gözlerinin önüne getirdi şiiri. «Denize dönmek istiyorum, —Mavi aynasında suların,— Boy verip görünmek istiyorum! — Denize dönmek istiyorum; — Gemiler gider aydın ufuklara, gemiler gider! — Gergin beyaz yelkenleri doldurmaz keder. — Elbet ömrüm gemilerde bir gün olsun nöbete yeter. — Ve madem ki bir gün ölüm mukadder: — Ben sularda batan bir ışık gibi — Sularda sönmek istiyorum! — Denize dönmek istiyorum! — Denize dönmek istiyorum!» Zarfı yeniden cebine yerleştirdi. Gözlerini boşluğa dikerek, düşüncelerinin yelinde uçtu... Mektubu ne kadar geç açarsa, tadına o kadar fazla varacakmışcasına, akan günlerin uzamına serdi düşüncelerini.

«Müzik susar, ruhumda bir temas duyarım, —Bir kapı kapanırken yüze çarpan rüzgâr gibi, — Kendi dünyalarına çekilen seslere dalar bakışlarım; — Seyrederim, kırılmış heykellere benzeyen sessizliği! Diye bitirmiştim o mektubun yanıtını... A, ben bu ozanı tanıyorum, diye başlamıştı mektubuna. Bizim burda, üsteğmen... Babamın birliğinde değil, ama, bize gelir gider. Pek çok şiirini daha yayımlanmadan ezberlerim. Aynı şeyleri sevmemiz ne kadar ilginç... Ozanlarda, şiirlerde bile beğeniyi buluşturabilmek, belki onların güzelliğinden. Ne var ki, Nazım'ı sen sevdirdin bana. Hapsedilince, korkuyordum. Babam da ara sıra, bir dizesini mırıldanırdı. Ama, yine de korkuyordum. Artık korkmuyorum... Kitaplarını Aldım... Jakond ile Si-Ya-U, 835 Satır, Sesini Kaybeden Şehir, Taranta Babu'ya Mektuplar... Bulamadıklarım da var... Bunları bitirince, ötekileri bana sağlar mısın? Şiir alışkanlığıma birer şamar gibi iniyor her biri... Hepsinin kapaklarını kalın kâğıtlarla kapladım. Eski ders kitaplarımın arasına koydum. Babam,

kendisi pek çoğunu ezbere biliyor. Ama, yine de bizim okumamızı istemiyor olabilir... Bir gün, neden tutuklandığını sordum... Uzun uzun yüzüme baktı. Kendi kısmıştı çünkü. Bir şiirini, senin söylediğini, söylüyordu. Kimliğini sormadan, nasıl bulduğu konusunda konuşturdum bir güzel. Sonra, neden tutuklandığını araştırınca, uzun uzun sustu babam. Ne söyleyeceğini mi düşündü, nasıl söyleyeceğini mi bilemiyorum. Birden patladı... Av büyüdükçe, yem büyümeli,» diye kestirip attı. Ne demek istediğini yazarsan, sevinirim. Çünkü hiç bişey anlamadım. Ben anlıyor muydum? Nasıl dolandırmıştım geçtiğimiz yılın olaylarını. Sonunda da, bir buluştuğumuzda anlatırım diye kesip atmıştım. Azarladı beni...» Yeniden bir mektup çıkardı. Parmaklarını üstünde gezdirerek daldı.

«Size inanıp inanmamakta kuşkuluyum,» diyordu. Hak lıydı da... «Babam da, sen de, bir şeyi sevdiriyorsunuz. Sonra, bazı sorular gelince, sevdirdiğinize pişman olmuşcasına susuyor ya da oyalıyorsunuz insanı... Ne etsem, bir uğradığında Fazıl Hüsnü ağabeye mi sorsam? O da ozan... Ozan ozanı bilir... Bilmelidir!.. Ne dersin?» Sor denilemez. Yayılırsa araştırdığı, Yarbay'ın başına iş gelir... Ya da en azından ilişkimiz ortaya çıkar. Kestirirler. Yüreğim yeniden yalnızlığa gömülüverir. Ben suçlasam. Orduyu ayaklandırmaya çalıştı, desem... Çalışmadığını biliyorum. Pek çok arkadaşımın düşmanlığına katılmak istemiyorum. Yaşamının en güzel zamanlarını nahak yere hapislerde geçiren bir ozanın ikircimini anlamaya çalışıyorum. Emniyete telefon etmese, belki arkadaşlarımız da yanmazdı, diyeceğim. Diyemiyorum. İçimde bir dürtü, bu varsayımın da yanlış olduğunu belirtiyor. Sanki telefon etmeseydi de, bir neden bulacaklarmış gibi geliyor bana... Bu tam kurtla kuzunun öyküsü... Kelile ve Dimne olsun, La Fontain olsun, ne güzel anlatmışlardır, kavga arayanın neden bulmakta da usta olduğunu... Keşke bunu yazsaydım. En azından öyküyü!.. Doğru olmazdı. Salt konuşurken değil, yazarken de, suskuyu seçmedim mi ben? Neden yaktım 10 Kasım gecesi yazdıklarımı? Bu yüzden. Belki buluşursak

yeniden, anlatırım. Ta başından, az daha bizim de nasıl yanacağımıza varıncaya. İlerde... İkimiz başbaşa olabildiğimiz zamanlarda...»

Başbaşalığı düşününce, yüreği doldu. Geçmişi geride bırakıp, elindeki mektuba yöneldi gözleri. «Fotoğrafını göğsümde taşıyorum,» diye başlıyordu. Ak teninin sıcaklığını bütün bedeninde duydu bir an. Süt beyazı derisinin mavi, kılcal damarlarını bir bir gözlerinde canlandırdı. «Sevgi bundan başka olamaz,» diye geçirdi. «Hem coşuyorum. Hem korkuyorum. Coşkum, en küçük davranışını anımsayıvermekten geliyor. Korkum yitirmekten. Yitirmeyeceğime bir türlü güvenemiyorum. Ve güvenim sarsıldıkça, sevgim artıyor. Kavuşma özlemim, tutkum, sılam kabarıyor. Kendimi zor tutuyorum. Haydarpaşa'dan tirene atlayıp gitmekten zor kalıyorum. Şu okul bir bitse. Gönüllü isteyeceğim Erzincan'ı... Ve gider gitmez, Yarbayın karşısına dikileceğim. Ya da çağırtacağım anamı... Git işte, almadan da dönme diyeceğim, Keloğlan'ın dediği gibi... Ama, daha bir koca yıl var okulun bitmesine. Bir koca yıl daha salt mektuplarda kalacak sılam... Ya da!» Birden gözleri açıldı. Sevinçle sallandı oturduğu yerde. «Ya da dayısından isterim,» diye sürdürdü. «Nişanlanırız üsteğmen oluncaya... Ekrem teğmen, posta güvercinliğinden kurtulur böylelikle. Allahtan o orda... Aynı birlikte. Mektuplarımı o'nun adına yollayabiliyorum. Kimbilir ne dolaplar çeviriyordur ulaştırmak için? Anlatmıştı ya!..» Yeniden elini cebine soktu. Çıkarmaya bile gerek duymadan, gülümseyerek aklından geçirdi mektubu. «Az daha yakalanacaktı Ekrem teğmen,» diyordu. «Orduevinde mektubu usullacık elime tutuştururken, annem görmüş. Ne olduğunu sordu. Allahtan o an aklıma gelen yalanla kurtuldum. Bizim Sacide'ye, mektup yolladığını söyleyerek vartayı atlattım. Sonunda, zavallı teğmen, senin için aylığından güç belâ ayırarak, Sacide'lerin evinde bir oda tuttu... Belki bilmiyorsundur, teğmenlerin kentte bulunması bile mümkün değil. Allahın dağında kurulmuş bataryaların ardındaki çadırlarda geçiyor ömürleri... Ne iyi arkadaşlar olmalısınız ki, sana tabii bana da yardımcı

olabilmek amacıyla, zararı göze alabiliyor. İlerde biz de o'na öderiz bu iyiliklerinin karşılığını olmaz mı? Uzatmayalım, şimdi annem, Ekrem teğmenle Sacide'nin nişanını, Sacidede senden Ekrem Teğmen'e gelen mektupları bekliyor. Gelir gelmez de, bana koşuyor...» Başını salladı. «Bizim kan kardeşi olduğumuzu nerden bilecek? Birbirimiz için canımızı verebileceğimizi öğrenir yakında. Hele bir ben de kapağı Erzincan'a atayım...»

Her sözcüğün çağrışımında, o, birkaç buluşmalık mutlulukları, her hafta düzenli gelip giden mektupların dördüncüsünü almanın kıvancını yaşıyordu...» Yeni yılını bu mektupta kutluyorum, Ola ki, gelecek hafta yazacağım gecikir... Biz, Yılbaşı balosuna hazırlanıyoruz. Kimseyle dansetmeyeceğim. Bir geçerli neden bulabilirsem, Baloya bile gitmeyeceğim. Sensiz anlamı olmaz. Hem bakarsın, evin yalnızlığında, seninle dansederim... Sen de gitme, demiyeceğim... Git. Git ama, beni düşün. Benimle ol. Ben bütün gece, Cumhuriyet Balosunun bana bağışladığıyla dolup taşmak istiyorum...» Gözleri doldu. Yüreğinin kütürtüsüyle irkildi ilkin. Çevresine bakındı. Yalnızlığına güven duyunca mektubu dudaklarına götürdü. Öptü... Öptü!..

«Ben... Ben nasıl özledim seni. Ve sensiz Balo nasıl yalnız, nasıl karanlık olur. Aynı şeyleri yazmıştım değil mi? Sen de bu gün ya da yarın alırsın mektubumu. İyi hesaplamışız. Yılbaşına üç gün var. İsteksizliğimi bildirmiştim. Demek sen de hazırlanmıyorsun. Ne iyi!.. Sen orda odanda, anlattığın gibi kirkik nakışlı, basma örtülü divanına uzanırsın. Ben koğuştaki beylik yatağıma... Ve kollarımıza dünyayı sararak, uzayda dansederiz... O Kasım cumartesi yaptığımız gibi. Biliyordun, bizim gidebileceğimiz yerler sayılıydı. İlkkez kaçamak yapıyorduk. İkimiz de, Ayazağa' dan Bebek — İstinye sırtlarına sarkarken, şiirler okuyor, arada bir durup, balo'nun coşkusunu yaşıyorduk. Dünya bizim, demiştim. Avuçlarımızın içinde... İşte boğaz, Yahya Kemal'in dediği gibi firuze bir nehir... Ve ikimiz, demiştim sana... Dünyayı avuçlarımızın içine alıp, uzayda dansedelim... Sevgiyi kanat edinirsek, neden olmasın, demiştin.

Anımsıyor musun? Anımsıyoruz ki, aynı şeyleri yineliyoruz... Orda bir tek Sacide biliyor, diyordun. Burda kimse bilmiyor. Bilen Ekrem teğmen... O da kan kardeşliğinin gerektirdiğini yapıyor. Üstelik o benden de az konuşur. Bildiğini anlamak için, ödenecek bedel bulunmayan insanlardandır. Ya kimsemiz olmasaydı arada. Ya bir de şu mektuplardan yoksun kalsaydık. İşte o zaman dayanamaz kaçardım... Kaçar, bütün tehlikeyi, yadsınmayı ve hatta seni kaçırmayı göze alır, atlar gelirdim oraya. Çıkardım Reşid Yarbayımın karşısına. Böyle böyle derdim. Dilerse, assın, dilerse kessin. O'nsuz bir geleceğin anlamı yok ki... Geleceğimi düşünerek, kendimi tutayım. Yazın gelme varsayımı bile çıldırtmaya yetiyor beni. Yaza nasıl dayanacağım. Hem bakarsın, Ağustos'ta ben orda olurum. Kur'a falan yok. İsteği dayadım mı Erzincan diye, tamam... Bütün balolarda, bütün şölenlerde birlikteyiz. Bütün bir yaşamı birlikte geçireceğiz.»

Gözlerini Haliç'in buğusunda, Rami sırtlarının yeşilinde gezdirdi uzun uzun. «Yazık, gittiğimiz yerler görünmüyor burdan. Söz sana... Yılbaşı gecesi, taş yağsa, birlikte dolaştığımız yerleri dolaşacağım... Belki bir iz bulurum senden. Belki değil, mutlaka bulacağım. Çünkü, seni yüreğimde taşıyarak oraları dolaşacağım... Tüh, keşke böyle yazsaydım. Çok güzel bir buluş bu... Hemen, yeni mektubu yazayım. Dolaşayım ilkin. Her yeri, gözlerinin yeşilini, teninin akını, damarlarının mavisini koklıyayım uzun uzun. Ve her yerdeki anılarımı sıralayayım. Yoksunluğumu, özlemimi anlasın bir iyice. Ve güven duysun ki, yüreğim salt onun için atmakta...» Yeniden kapaklandı mektuba. Büzüldü bir iyice. Sanki teninden bir şeyler fışkıracakmış da onu önlercesine kaşlarını gerdi.

«Ve korkuyorum biliyor musun? Kendimi tutamayıp, herşeyi, herkeşe söyleyivermekten korkuyorum. Sevgi büyük... Yüreğimse küçücük... Yine de kendimi tutuyorum. Bir Sacide biliyor. Fotoğrafını gösterdim o'na. Seni çok yakışıklı buldu.» Sevdiğinin fotoğrafını çıkardı. Yüreğini yolarcasına aldı cüzdanını... Saçlarını okşadı. Gözlerini öptü

uzun uzun. «Ben kimseye gösteremedim,» diye düşündü. «Bağışla. Gösteremezdim de. Öylesine bir giz ki bu, sanki gösterirsem, başkalarının olacakmışsın gibi geliyor. Bu yüzden de Abdo'nun bütün takılmalarına katlanıyorum. Sıra bekliyormuşum gibi davranıyorum onlara. En yakınlarım, Osman, İbrahim ve Bedri bile bilmiyorlar seni... O Balo günü, başka kızlarla, başka yerlerde olmaları ne iyi. Yoksa, başıma üşüşürlerdi. Gözlerinden hiç kaçmaz. Durgunluğumu hep başka nedenlere bağlıyorlar. En çok da Abdurrahman, kendini suçluyor. Bulduğu ilk kızın, ilk arkadaşıyla beni tanıştırmaya yeminli. Bilse ki, benim bütün bunlara hiç gereksinimim yok... Söylemesem, ben de senin gibi, bir gün patlamaktan korkuyorum... Yine de söylemiyeceğim. Söylemiyeceğim ya, onların varvarasına katlanmak öyle güç ki... Hep çıkıp dolaşmamı ya da kendileri gibi, bütün tatil günlerini kız aramakla geçirmemi istiyorlar. Aralarına katılmadığım için de, alaya alıyorlar beni. Hani hakları da yok değil... Hepsi çok eski arkadaşım olmasalar, hepimiz birbirimizi bilmesek, kuşku duymalarına bile hak vereceğim. İnsan sonradan değişmez ki... Daha okul sıralarında kızlığı bozulmadıysa öyle ya da böyle, sürüp gider durumu... Eh, biz de, o tarakta bez dokumadık hiç bir zaman. Dokuyanların tümünü elimizle koymuş gibi biliriz. Kimin süngüsü kimin kınında hemen öğrenilir... Bunu konduramazlar bana. Kondurmadıklarını biliyorum. Ama, şu günlerde kuşkulu kuşkulu bakmalarına da dayanamıyorum. Kaç kez geçirdim, çıkar fotoğrafını göster. Yaşamlarında böylesi bir güzelle karşılaştılar mı? Ve böyle bir güzelle yüreği birleşenin, başka birine bakma isteği olur mu? Olmayacağını bildiğim için, onlar kuşkulansınlar. Ben susacağım. Ve açıklanacak noktaya gelince tümünü şaşırtacağım. Suçlayacaklar beni, biliyorum. Saman altından su yürütmekle damgalayacaklar. Nedenlerini anlattığım zaman da hak vereceklerine güvenim tam. Ekrem nasıl hak verdi. Nasıl çırpındı yardımcı olabilmek için. Sen tanıksın. Oda tutmak neyimize bizim. Salt, foyamız meydana çıkmasın isteğinden doğmaz mı bu katlanma. Ödeyemem. Ya da de-

diğin gibi sevgilim... Ancak, yaptığını yapmakla borcumuzu öderiz.»

Yeniden öptü fotoğrafı. Yerine yerleştirdi. Yeniden mektuba çevirdi bakışlarını. «Yılbaşından hemen sonra büyük bir tatbikat yapılacakmış galiba... Babam uzun süre eve gelmeyeceğini söylüyor. Bu arada sıkça yazarsan, beni sevindirirsin... Hem doğduğun yerlerden, annenden, babaannenden hiç söz etmiyorsun... Seni bütün geçmişinle tanımak için yanıp tutuşuyorum... Zamanımız öyle azdı ki ben İstanbul'dayken... Ve öylesine çok şey anlatmak istiyorduk ki, şimdi düşünüyorum da, gözlerimizle anlattıklarımızın ötesinde bir tek şiirleri anımsıyorum. Sahi, hiç bişey konuşmadık mı biz?» Güldü... Hemen ardından derin derin anımsamaya çalıştı. «O kadar az şey konuştuk ki,» diye geçirdi. «Bir çırpıda, anımsanıp tüketiliveriyor. Ama, aynı zamanda bir evreni akıttık bakışlarımızdan. Birbirimiz için yaratıldığımızı kesinledik. Yetmez mi? Bana yetiyor... Sana da yetmeli... Sözün anlamsız olduğunu düşünmeliyiz. Yaşamak öylesine güzel, öylesine yeterli ki, konuşmak niye? Hep bunları düşünmüştüm yanında. Şimdi yazsam!.. Yazmalıyım. Her zaman, ikimiz de birbirimizden uzak olsak bile aynı şeyleri düşünüp aynı şeyleri sözcük haline getirmiyor muyuz? Belki son mektubunda, bunları yazıyordur bana... Ben de yazarsam, karşılıklı olur.»

«Oysa bana hiç susmadık gibi geliyordu. Konuşacağımızın çokluğunu şimdi anlıyorum. Bundan sonraki buluşmamızda, herşeyi, herşeyi anlattırıncaya bırakmıyacağım seni. Bakalım, susabilecek misin yine!.. Aldırma benim söylediklerime. Yan yana olabilsek. Ya da elele!.. Söz yine anlamını yitiriverir... Ve sonra, senden ayrılıp yalnızlığıma daldığımda, yeniden düşünürüm, neden konuşmadık diye. Oysa, herşey bizim adımıza, bizim için konuşuyor birlikte olduğumuzda... Öyleyse eksikliğini duyduğum ne? Yoksa suskunluğum sıkıyor mu seni? Bunu mu seziyorum ayrıldıktan sonra?» Kaygıyla başını salladı. «Hayır,» diye yut kundu bağırmamak için. «Hayır, hayır, bin kez hayır!.. Ser nasıl duyuyorsan birlikteliğimizi, ben de aynı doygunluğur

tadındayım. Hiç bir eksiğimiz yok. Hiç bir zaman da olmayacak. Hemen yazmalıyım. Hemen öğrenmeli ki, duyduğu duyduğum, bildiği bildiğimdir. Böyle kaygılarla yüreğini titretmesin. Yüreği yüreğimde attıkça, acısı beni yakar.» Ders aralarında, okuma yalnızlıklarında, koğuş tehhalığında parça parça yazdığı mektubu çıkardı. Dizinin üstüne zarfları yerleştirerek, aklından geçirdiklerini yazdı bir güzel. Her tümcesine, birkaç tümceyle inandırıcı yanıtlar verdiğine güven duyunca, imzaladı. Zarfladı... «İyi ki, mektuplarımız eskisi gibi okunmuyor. Sanki eskiden de, bizim istediklerimizi okumuyorlarmış gibi... Dışarı çıkan atmaz mı, okunmasını istemediğimizi? Atar!.. Şimdi de bir pundunu bulup, postaya vermeliyim.»

Herkesin bir köşeye çekildiği bir zamanı kollayarak, dolandı okulun içinde. Pundunu bulur bulmaz da, postaneye yollanıp, mektubunu attı... İçi rahat, bir hafta önceki tarihi taşıyan mektup koynunda, akşam sayımına yetiştı. Bugün mektupla, mektuptan çok da yeşil gözlüsüyle birlikte olmaktan öte bir şey düşünmüyordu. Arkadaşlarının çekiştirmelerine aldırmadan, yemeğini yer yemez koğuşa çıkıp yatağına uzandı. Ellerini başının altına yerleştirip, sırtüstü uzanarak, Cumhuriyet Balosundan bu yana yazışmalarını satır satır gözden geçirmeye başladı.

Uykusunun derinlerinde bir sarsıntıyla yerinden fırladığında, herkesin ayakta olduğunu gördü. Taş yapı, tavanlardan sarkan ampüller ve mermer sütunlar, titreşmelerini halâ sürdürüyorlardı. Birbirlerinin yüzüne şaşkın şaşkın bakarak, ilk akıllarına gelen, bombalanmak, düşüncesinden sıyrılmaya uğraşıyorlardı. Salt savaşla yaşamanın ve sürekli beklemenin boşlımına tutulmuşlardı sanki... Bombanın nereye düştüğünü ve ne yapılması gerektiğini aynı anda düşünüyorlar. Yarım yamalak giyimleriyle, bataryalarının başına koşmaya deviniyorlardı. —Deprem bu,— dedi Kemal. —Yine bir yerler yıkıldı.

Savaşı daha fazla önemsemenin gerginliğiyle ikircimli güldüler. Sonra, yeni bir dalganın sarsıntısında, kendilerini dışarı atmak itkisiyle, birinin öncülük etmesi isteği arasın-

da sallanmaya başladılar. Sonradan, öncülük edenin korkusuyla alay etmeyi düşüne düşüne, yine de birinin, çıkmasını istediler... «Ne biçim yetiştirilmişiz,» diye düşündü bir an. «Korkmaktan korkuyoruz. Oysa hepimiz, dışarı çıkmaya can atıyoruz.» Yine de kimse kıpırdamadı. Hatta, ortalık biraz yatıştıktan sonra, ilk fırlayanları hırpalamaya bile başladılar... Yeniden yataklarına uzandıklarında, uzun süre uykuyla boğuştular... Uyudukları zaman bile, yeni bir şeyler beklemenin sürekli dönüşleriyle, yorgun, tutuk ve öfkeli uyandılar. Sabah tekmilinin ardından, tam eğitime girecekleri anda, sabah ajansı, kulaklarında çınladı... «Erzincanda Deprem, çok sayıda ölü ve yaralı!..» Sözcükler koptu... Sesler dağıldı. Kafasının içinde salvoya geçen yüzyirmilik bir top, her gümbürdeyişinde beyninin bir parçasını kopara kopara atışını sürdürdü. Sallanarak sıradan çıktı. Sallanarak postaneye koştu. Ve telgrafı Ekrem'e çekmesi gerektiğini orda anımsadı.

Hava gülle gibi ağır. Bulutlar kervan kervan birbirine sokuluyorlar. Sokuldukça, hallaca düşmüş pamuk örneği ağarmaya yüz tutuyorlar. Metris kırı donuyor. Parmakları namluya, kumbaraya, seyirdim koluna ve istinad manivelasına değdikçe, bir buz yürüyor damarlarından yüreklerine. Ciğerlerindeki hava salt buğu... Burunlarından çıkanla, barutun çıkardığı aynı sanki. Ve yel, durmaksızın yön değiştirerek harmanlıyor ortalığı...

Gülle Binbaşı, atış kulesinin tepesinden ucuzlama yağdırıyor. Batarya batarya dizelendikçe, ardardına haşlıyor önüne geleni. Savurtulan her gülle, hedef yerine bir bilinmezin çukuruna gömülüyor sanki. Her batarya, bir ötekinin yanlışını yinelemek amacıyla uğraşıyor. Parmaklarından yüreklerine, burunlarından ciğerlerine buz yürürken, alımları ter içinde. Gözleri ateş yumağı, kendilerini işlerine vermişler.

Her atışın ardından havayı koklayarak endaht alıyor. Ve gülle uzaklarda yitip, İsmail Hakkı binbaşının sesi gürlediğinde, aldığı endahtı yeniden denetliyor. Adım adım yaklaştığı sanısıyla, gözbebekleri alabildiğine büyümüş. Arazi dürbünün merceklerinden fırlayıp, hedefe ulaşacaklar nerdeyse... Ezbere bildikleri bir arazide, üstüste karavana olası değil. Bütün bilinçleriyle kendilerine güven duydukları bir anda bu karavanalar, başlarına yumruk gibi iniyor. Yaptığı hesapları yeniden yeniden gözden geçirirken, değişken yelin durumunu tam saptayıp, saptamadığına takılıyor hep. Parmağını ıslatıp denetliyor. Ve her kezinde ayrı bir yönün serinliğiyle şaşırıyor. Bunun etkisi binlerce kilometrelik bir hızda, böylesine açık olmamalı...

En aza indirgemek amacıyla bakınıyor. Son anda manivela değişikliği güç. Güç olanı yapmaya koşulular... Bataryalar birbiri ardına karavanada tükenirken, istinad ma-

nivelasını tam dediği gibi ayarlayan Abdurrahman, gözlerini kırpıştırarak;

— Amanı bilir misin,— diye vızıldadı. —Aman derim sana, denk düşür. Biz de karavanaya yattık mı, Gülle hepimizi perişan eder ki, yandık...

— Top bu,— diye atıldı Bedri. —Boş da atar, dolu da...

— Boş yok,— diye zıpladı Abdurrahman. —Aman derim boş yok... Bunca okulun vebali boynunda komutan. Sen bu Hasankaleliye bakma... Gırgır buldu mu feleğini unutur. Aman derim sana. Aman hesaplarını iyi tut... Vurmasak da, kıyısından geçirmeye razıyım ben. En azından, bizi bağışlar Gülle.

— Nedir?— Diye gülüverdi Bedri. —Bunda bir iş var. Hiç bir zaman böyle telaşlı görmedim. Feriköy Lisesinin önündeki nöbete geç kalmış gibi tepiniyor.

— Nöbet bitti,— diye gerindi birden Abdurrahman. —Nöbet biteli hani!..

— Vay alçak,— dedi Bedri. —Şimdi anlaşılıyor. Kıçı sıkışmasa ruhumuz duymayacaktı. Doğru endaht verme ulan! Vermem ki kan kardeşliğini yalnız zor zamanda anımsamanın cezasını çeksin.

— Etmeyin yahu!.. Daha selâmlaşmadan, bütün sürünü çevir diyemeyiz ya... Elbet bizim de bir düşündüğümüz var. Siz sıyırtın bu haftayı. Gelecek hafta aranızdan en az ikisini sürüklemeyen kâfirdir.

— Boş söze karnımız tok ha komutan. Doğru endaht verme şu köpeğe... Salt böyle saman altından su yürüttüğü için cezalandırmak gerek.

— Bana bakın! Eğer su koyduğunuzu sezersem, elimden çekeceğiniz var.

— Sen de gününü buldun bire Abdo,— dedi. —Endaht almak kolay mı sanıyorsun. Bedri haklı... Bize kalmadan, hava duman edecek senin izini.

— Havasından başlatmayın şimdi beni. Düşman kıçını açıp senin mermini beklerse iyi öyle mi? Yok arkadaşlar!.. Elbirliği edip bütün taburu izinsize bırakmak hangi

nizin aklından geçiyorsa, yanılıyor. Benim izin yandı mı, sizin kızlar da uçar...

— Yoksula kiler sormak buna denir işte,— dedi Bedri. —İşe bakın.

— Adamın gönlü zengin olmalı oğlum,— diye atıldı Abdurrahman. —Bak bize... Bekledik... Bekledik de, sonunda turnayı gözünden vurduk. Bir söz aldık ağzından. Hele çökertelim Bomonti Bahçesinin pastanesine... Haftaya sizinkileri de ayarlamazsam, burdayım.

— Yağma yok... Gizli iş çevirmeyi yasaklamadık mı aramızda...

— Açıklanacak bişey olmadan konuşmak haram değil mi? Gözsüz örneği yalvarıp, bir «hı» almışız. Doğru mu, yanlış mı belli değil. Gelip böbürlenmeyi yiğitlik sayar mısınız? Sonra bu palavracı İbo'dan ayırımımız kalır mı?

— Höst,— diye atıldı İbrahim. —İstinadı bozarım, ağzını bozarsan. Burda işimizde gücümüzdeyiz. Durduk yerde bulaşmanın alemi var mı?

— Bulaşmadım yahu,— diye alttan aldı Abdurrahman. —Hani benim demem, iş somutlaşmadan caka satmak anlamsız olur!..

— Biz ne zaman caka sattık?

— Hayda,— diye kalın kalın güldü Bedri. —Başka yüreği yanıklar da varmış da bizim haberimiz yok.

— Ne sandınız. Hep bize yüklenmekten çevrenize bakmıyorsunuz ki...

— Sen yanıtla bunu İbo,— dedi. —Bak Abdo dökülüyor.

— Bırakın şu arabı yahu!.. Pazar akşamı yetmişikilik top gibi kuruluyordu. Hay'rola dediğimde, zembereğini bir boşalttı ki, kendimi zor attım yanından.

— Yalana bak! Ağzının suyunu akıtarak sonra, sonra diyen kimdi?

— Gördün mü Egeli,— dedi Bedri. —Neler olup bitmekte yanıbaşımızda. Ben senin gözünü seveyim hava... Bindirdin ki, bütün oyunlar açığa çıktı...

— Ulan aman, aman derim size... Bu hafta kaçmaya

zorlamayın beni,— diye yakardı Abdurrahman. —Güven olmaz, kaçağa da verirsiniz siz ya!..

— Veririz elbet!.. Bu yaptığın hıyanettir senin. Biz kendimizden önce seni itekleriz ağzın laf yapar diye... Sen gizli saklı işler çevir... Hiç beğenmedim arkadaş... Hiç beğenmedim bu yaptığını,— dedi Osman.

Abdurrahman, gözlerinde yakarının bütün yumuşaklığıyla gözlerine bakıyordu. Endahtı o aldığına göre, kurtuluşunu sağlayacak tek kişi oymuşcasına bütün yüreğini açıyordu bakışları. Başını salladı. Salladığı anda, Abdurrahman'ın gözlerinde umudun çiçekleri açtı. Büyük bir güvenle manivelaya yapıştı.

Ardardına patlayan buyruklarla hazıra girdiler. Gülle binbaşı, şöyle bir nefeslendi. «Öğrenmeliler,» diye düşündü. «Zor zamanın atışını bundan iyi belleyemezler. Hava tam kurt havası. Bakalım, tutturabilen çıkacak mı?»

Komut birden patladı. Abdurrahman fünyeye uzanırken, elini tuttu. Parmağını ağzına sokup, yele gösterdikten sonra, istinadı değiştirerek, omuzuna vurdu arkadaşının.

Bir gümbürtü... Bir kucak duman... Bir vınıltı... Ve uzaklardan pürküren toprağın, mantar gibi kabarması...

Soluksuz geçen bir an içinde, gözleri, kulakları, bedenleri ve bilinçleri bir yay gibi gerildi.

— Aferin ulan,— diye gürleyince Gülle Binbaşının sesi, zemberek gibi boşaldı.

Abdurrahman, coşkun bir zıplamayla sırtını sığazladı. Ablak yüzünde tanelenen teri ışıl ışıl yandı. Kıvançla göğsünü kabartırken, buyruk yenilendi.

— Bir daha!..

Işılayan yüzü kararıverdi Abdurrahman'ın.

— Ona bile yetiştirdiniz bizim işi öyle mi? Raslantıya vurup, izinsize bırakacak görürsünüz. Siz kurtuldunuz ama, daha yukardan olunca ne bok yiyeceğiz? Kaçmak yazılı bize. Pıştekleyin. Bir de katıksız yatalım... Yatalım ulan!.. Hiç böyle bir beyazlık görmemiştim ben ömrümde. Pamuk gibi elleri var. Daha bakarken adamın yüreği ısınıyor!..

— Hey hey,— dedi Bedri. —Sen seni topla oğlum. Az

daha koyuversek, koşumu boşalmış top katırı gibi eşineceksin.

— Eşinirim. Gördüğünde sen de hak vereceksin bana Hasankaleli... Bizim oralarda böyle bir güzellik görülmüş mü, görecek ve hak vereceksin.

Çeneleriyle birlikte elleri, bedenleri de durmaksızın işliyordu. Eğitim süresince, bir topun bütün yapısını kavramakla yükümlüydüler. Sıkıştıkları yerde hazır bulmaktan yoksun olmanın gereğiydi bu. Çoktan çürüğe çıkarılması gereken gereçlerin, pırıl pırıl kullanılmasının altında yatan gerçek de buydu... Salt kullanım değil, bakım da üstlerine yükleneceğinden, parça parça kendi elleriyle bütünleşmesine çalışıyorlardı. Ve giderek bütünleşiyordu top onlarla. Elleri soğuk namlunun yüreğini tutar gibi sıkıyordu Abdurrahman'ın. Dilinde sevdiği, elinde ve gönlünde aracı çiçek açıyordu.

Coşkusu yeniden canlandırdı tümünü. Koordinat hesaplarına göre manivelayı ayarladı. Bedri Hartucu yırttı. Osman barut hakkını verdi. Ve o endaht hesabını yeniden gözden geçirdi.

Gülle Binbaşı, yeniden gürlediğinde, parmağıyla havayı ölçtü. Yeniden ayarladı manivelayı. Abdurrahman'ın sırtına vurduktan hemen sonra, gözlerini teleskopun merceklerine dayadı.

Nişangah işareti gülle mantarının hemen ardından bir bayrak gibi sallandı. Tam isabet göstergesi, camlardan yüreğime yansıyınca, yüzünün bütün çizgileri yumuşadı. Keskin çenesinin sınırları gevşedi. Dudakları, inceliğinden umulmaz bir yayılmayla, gülümsemeye dönüşürken, Binbaşı coşkularımı çoğalttı.

— Topçu dediğin böyle olur. Altıncı Batarya serbest!..

Abdurrahman, boynuna sarıldı hemen. Bedri, İbrahim, Osman, sırtını sığazladılar. Öteki bataryalardan, top üstüne inen şaplakların şakırtısı, kuru sıkı bir salvo gibi yansıdı kıra... İki kez, tam isabet tümünün yüzünü güldürmeye yeterliydi. Aralarındaki yarış, kesin bir sonuca ulaşmanın sevincine dönüvermişti. Yıllardır pekişe pekişe örülen dost-

lukları, korkunç çekişmeye karşın, ortak sevinçte buluşacak ölçüde sağlamlaşmıştı.

«Örsle çekicin arasındaki demir gibi denenmişiz biz... İlk ağlamalarımızdan ilk sevdalarımıza ortak gelişmenin potasında eridik. Aramızdaki çekişme ne denli güçlü olursa, bağlılığımız o denli artıyor. Şimdi daha iyi anlıyorum ki, aynı madenden dökülmüş, aynı tornadan geçmiş çelik yontular gibiyiz. Kıskançlık, sonuca değin sürüyor. Sonra başarı ortak. Sevinç ve kıvanç da... Sanırım, Kuleli'de Cemal yüzbaşının dediği bu olsa gerek. «Başarı birimizindir çocuklar. Ama, zafer hepimizin.» Bunu durmadan yinelemesine bir anlam veremiyordum. Kafamıza çakmak istediği, yüreğimize işlemiş meğer. Ve bunun yolu, yinelemekten geçermiş. İşte!.. Sonuç ortada.»

Çolak Yarbayın postasının, yanlarında dikildiğini görünce afalladı. Hiç bir tıpırtı duymamıştı. Kulaklarımda halâ topun gümbürtüsü yankılanıyor, beyninde düşüncelerinin uğultusuyla kıvanıyor sanırken, postayı görmesi, irkiltti o'nu. Arkadaşları dikilmişler, o'nu bekler bir havaya girmişlerdi. Yüzlerine bakınca, yürümeye durdular.

Karargâh çadırının toprağında kabaralı postallarının patırtısını taşıyarak komutanın yanına girdiler. Topukların aynı andaki vuruşu, tek atışın takırtısında buluştu. Başları boşluğa düşercesine eğilip, doğruldu. Ellerindeki kasketleriyle, dimdik durdular.

— Altıncı Batarya,— diye konuştu Yarbay. —Yüzümü ağarttınız. Çok iyi bir atıştı. Binbaşınız söylemeden gördüm. Ben de raslantıya yormuştum ilk atışı. Olmadığını isbatladınız. Demek ki iyi hesap, kötü havayı aşar... Aşmıştır her zaman. Değişkenlik de karmaşa da, iyi denetlendiğinde hesabı doğrulayan sonuçlar verir. Verdi işte. Zor koşullarda isabetli hesap yapan kazanır. Buna alışmak zorundasınız. Çünkü bizim mesleğimiz zora dayanır. İşimiz sözün bittiği yerde başlar, boşa denilmemiştir. Kendi deneylerinizle gördünüz. Zoru da aşmanın yöntemi ve yordamı vardır. Yeter ki, aklı çalıştırarak bunlar aransın. Hazır, kolaydır. Telemetre tesbit eder. Meteoroloji bildirir. İstinat ma-

nivelası bağlar. Sonrasında gulle yolunu bulur. Bunun balistik hesaplarını yineleye yineleye bellemek olası. Zor olan, bütün bunların başlangıç ve bitim noktalarını kavrayarak amacı belirlemek. Belirleyenle, belirlemeyen, alışkanlıkların işe yaramaz duruma girdiği yerde belli olur. İki kez üstüste tam isabet yapan bir bataryaya söylenecek sözler değil bunlar. Ama, düşüncenizi dar kalıplardan bir savaşçının görmesi gerekli bütün ufuklara çevirmek istiyorum. Konuşmayı sevmediğimi bilirsiniz. Ama siz benim son öğrencilerimsiniz. Bütün birikimimi size mras olarak bırakmayı düşündüm. Ben O'nun komuta etmediği bir orduda kalmam. Kalmadım şimdiye... Ta, Hareket Ordusunda başladı bizim birlikteliğimiz. Şu geçtiğimiz yıla kadar geldi dayandı. İsmet'e ayıp olmayacak olsa, öldüğü gün emekliliğimi isterdim. Bir de sizden utandım. Aldığımız işi sonuna kadar götürmeye koşulu olduğumuzu söylerken, kendimin yarım bırakıp gitmesine ne dersiniz, diye düşündüm. Çenem de bu yüzden düştü. Belki canınızı sıkacağım.— Tümcesini noktalayınca, birden sezmişcesine başını kaldırdı. Asteğmenlerin dimdik durduklarını görünce, beğeniyle baktı yüzlerine. Bir an ikircimlendi. Sonra babacan babacan, —rahat vermeyi bile unuttum,— diye gülümsedi. —Rahat!.. Oturun...— Ayaklarını gererek rahata geçtiler. Ama hiç biri oturmaya heveslenmedi. Daha bir beğeni doldurdu gözlerini. Sakat elini kaldırıp masanın üstünde dolaştırdı. —Oturmazsanız konuşmam... Oturun...

Bir an birbirlerinin yüzlerine baktılar. Kararsız duraksamaları sona erdi son buyrukla... Portatif masanın çevresine dizelenmiş açılır kapanır taburelere, kurulu birer zemberek gibi oturdular.

— Hah şöyle,— diye sürdürdü Çolak yarbay. —Kesin kararımı verdim. Artık bırakacağım. Sizleri seviyorum. Ama, birden kendimi boşlukta duydum. Bir amacım vardı benim. Bütün dünyaya O'nun gözleriyle bakma alışkanlığım vardı. Kurtuluş Savaşından çolak çıkınca, emekliliğimi istemiştim.— Eliyle belirsiz bir yeri gösterdi. Yanına çağırttı. Kararname önündeydi.— Sonra gençler üstünde dolan-

dırdı elini. —Böyle sizin gibi oturttu beni. Kararnamemi eline aldı. «Bak çocuk,» dedi. Sevdiklerine «çocuk» derdi. «Garp Cephesini kurarken başladığımız işi tamamlamak üzereyiz. Bize, çıplak dağlardan, verimsiz ovalardan ibaret bir çorak ülke bıraktıklarını sanıyorlar. Oysa dünyanın kilidini avuçlarımıza aldık biz. Erzurum'da, Sivas'ta, «Misak-ı Milli'yi» karara bağlarken, aklımızda bu kilit yatıyordu. Bakü'yle, Musul'un öyküsü ayrıdır. Vermezsek, yorgunluğumuzu senden, sizden iyi bilen yok. Kilidi avuçlarımıza almakta gecikirdik. Alamazdık diye bir şey düşünülemez. Bir ulus, bir sorunu çözmeye karar verdi mi, onu, ondan vazgeçirecek bir güç düşünülemez. Ama, gecikirdik. Bu da kilidimizi istersek geçit olmakta zedelerdi... Mazlum milletlere kurtuluş konusunda erteleyici bir örnek olurduk. Oysa bizi yıktığını sanan emperyalistlerin bütün barut fıçılarına ateşli fitili biz taktık... Bir zaman sonra tutsak uluslar yekinmeye başladıklarında, öncülüğün ve bu kilidin tadını çıkarırız. Yeter ki, anahtar hep bizim elimizde olsun. Bunun için de ordunun güçlü ve yetkin olması gerekir. Onbeş yıl var ki, birlikteyiz. Seni batarya komutanlığından beri tanırım. Bildiğim topçuların...»— Durakladı bir an... Kendi içinde uzun bir hesaplaşmanın çekincesiyle esmer yüzü kül rengine kesti. Sonunda utancını yenmenin babacanlığıyla başını kaldırdı. —«En iyilerinden birisin,» dedi. Asker öğünmez. Sonuç onu öğer... Değiyorsa... Ama öyle insanların ağzından ucuzlanmak bile onurdur. Saklayamadım bağışlayın. Ne diyorduk. Ha!» Elini neden sayarak ayrılmak istiyor olabilirsin. Savaştan çıkan zabitin deneyi bütün kusurlarını örtecek ölçüde büyüktür. Bunu bilirsin. Yorgunluğu da ben kabul etmem. Dört yılda kilidi avuçlarımıza aldık. Bir beş yıl sonra, onu tam kullanılacak biçimde onarırız. Beş yıl sonra ise, dün bizi horlayan bütün emperyalistler, konuğumuz olmaktan mutluluk duyarlar. Bunların başında da İngiltere gelir. Ve görürsün, on yıl sonra, kral-larını kabul etmekle onur duyarız. «Bunu neden anlatıyorum,— diye gözlerine baktı her birinin. —Dünyayı yüreğine sığdıramayan adam komutan olamaz. Hele bizimki gibi bir

ülkede hiç olamaz. Bir kez de dünyayı yüreğinize sığdırdınız mı, günün ötesine geçersiniz. Ve hemen hemen her zaman siz haklı çıkarsınız. Hak sonuçtur ama, laf değil genç komutanlar. Biz bu sonuçları gördük. Yüreğimize dünyayı sığdırmak için pek debelenmedik, doğru. Ama, bizim gereksinimimiz yoktu. Çünkü, otuz yıl ardından buyruğuyla ölüme gittiğimiz adam, dünyayla birlikte bizi de yüreğine sığdırmıştı. O söylüyordu... Biz yapıyorduk. Ve sonuçta haklı olduğumuza güvenimiz bir kez daha yenileniyordu. Yenilendi de... İngiliz Kralının geldiğini gördük biz... Hem de gemilerini batırdığımız kıyılardan selâm topları atarak. Diyeceğim, bizim yapmadıklarımızı yapmak, size düşüyor. Çünkü biz sahipliydik. Siz değilsiniz. Ben içimdeki boşluğu şimdi seziyorum. Avrupa'dan üstümüze üstümüze kara bulutlar geliyor. Bölgemizdeki kaynaşma kurtuluş soluğu gibi güçlü. Ve dünyanın kilidini avuçlarında tutan adam, yok!.. Bana söylediklerini size söylemeyi son ödev sayıyorum. Dilekçemi bugün gönderdim. Sizin kıt'aya çıkış törenimizi de yaptıktan sonra köşeme çekileceğim. Ama, her bitişte bir başlangıcın gizli olduğunu bir kez daha isbatlayarak, coşturdunuz beni. Sevindirdiniz. Kimse O'nun gibi olamaz. Koşullar aynı olmayacağından. Ama, madem ki gülle üstüste hedefe varabilmektedir, akıl ve yürekle yürütülürse, insanlar da benzerini bulur bakarsınız. İnsanda yapıt kalır, denilmiştir. Siz de benim yapıtlarımsınız. Ve gelecek sizin ellerinizde. Yıkılışın da, dirilişin de bütün güçlüklerini gördünüz. Yıllardır okuyor, inceliyor, eleştiriyor, bütün ayrıntılarını biliyorsunuz. Benim amacım gözünüzü geleceğe çevirmektir. Dünü görmeyeni kötürüm ya da benim gibi çolak sayın. Ama, yarına bakamayan, kördür. O, dünü iyi bilirdi. Günü sonuna değin yaşardı. Yarına gözlerini hiç kırpmadan bakardı. Hem de gördüklerini çevresine, karşıtına bile gösterecek ölçüde cömert bir verimle bakardı. Zaten ilerde göreceksiniz. Herkes baktığını sanır. Çok zaman da aldanır. Ama zaman, aldanmayanı ayıklayıp doğrular. Biz doğrulandığını gördükçe bağlandık O'na. Çünkü, her geçen gün doğrulandığını gördük. Daha

o gün, emekliliğimi yadsırken; «Elbette, istediğimiz sonuçları alırsak,» diye sürdürmüştü. «Bunun da koşulu, geleceğin kuşaklarını, kendi deneylerinden geleceği sezebilenlerin eline vermekten geçer... Kararnameni bu yüzden imzalamadım. Mareşal da, benimle aynı görüşte... Senden eğitimde yararlanmak istiyoruz. Topçu Okuluna ne dersin?» Ne diyebilirim. Topuk vurup, başüstüne'den başka. Der demez de, «Öyleyse, hemen atanma isteğini bildir Genel Kurmay'a... Ve eline gelen gençlere, salt atış hesaplarını öğretmekle yetinme... Namlunun ucundan bütün bir dünyaya bakmasını bilsinler... Bilsinler ki, gelecekte yüklenecekleri ödevi kendi başlarına yürütmenin sorumluluğunu daha şimdiden duysunlar.» Bu bile doğrulandı... Şu anda otuz yıllık geçmişime bakıyorum. Ve seviniyorum. Sizin dönemin erken kesilerek, hemen kıt'alara çıkarılmanız kararı tam zamanında yetişti... Uzun zaman var ki, gerek Harbiye'de, gerek sınıf okullarında eğitim düzenli yapılıyor, baştan ne kadar süre konulduysa, sonuna değin götürülüyordu... Savaş, sizi de bizim yazgımızla ortaklaştırdı. Biz de, kısa dönem eğitiminden geçip, cephelere gönderilmiştik. Demek ki, geleceğin sorumluluğunu üstlenirken, böyle bir yazgıyla yükümlendiğinizi de aklınızda tutacaksınız... Artık, ben, kendimce size karşı ödevimi yerine getirdim. Ordu safları, benim yetiştirdiğim topçularla dolu... O'na karşı getirebildim mi bilmiyorum... Bunu isbatlamak da, sizin üstünüze ödev...— Nefes nefese durakladı bir an. Daldı... Uzun uzun yutkundu... Yüzünün bütün hatları, gözlerinin derinlikleri, yumuşayan gövdesi, bir sevecenliğin alazında balkıdı. —İyice emekliliğe vurduk. İkinci kez kiçenemiz düştü,— diye sürdürdü. —Bu günlük bu kadar yeter... Yarın öğle yemeğine bize çağrılırsınız. Hem lafımız tamamlarız. Hem sizin bu kısa dönemden kazandığınız birer yılı kutlarız. Hem de bizim emekliliğin onuruna birer kadeh kaldırırız... Serbestsiniz!..

Kurulu yaylar birden boşaldı. Asteğmenler namlu gibi dikildiler. Aynı anda topuk vurup, aynı anda döndüler. Çadırdan çıkar çıkmaz;

— Alçaklar,— diye fısladı Abdurrahman. —Kırk yılın başında bir randevu kopardık, illâ ki içine edeceksiniz değil mi?

— Yahu sen kendin yalvarmıyor muydun az önce,— diye alaya aldı o'nu.

— Yalvardıksa, iki kez üstüste düşürüp, Çolak Yarbayın zekasına mı tak dedik. Ne halt edeceğiz şimdi? Nasıl bir haber uçurup, rezilliği önleyeceğiz?

— Bunu düşünmek senin üstüneydi ya,— dedi Bedri. —İstersen kır, biz bir yalan uydururuz.

— Olur mu? Öyle şeyler açık etti ki Yarbay, nikâhım olsa ertelerim.

— Öyleyse zırlama,— dedi. —Sonunda olan yine bize oldu... Sen gitmeyince, bizimkilerin gelmesi de suya düştü öyle ya!..

— Öyle, dedi Abdurrahman. —Bir daha emziğini ağzına sokarken, başına geleceği bir iyice düşün!..

ALTI

Erken sınavın omuzlarına taktığı yıldızlar parıl parıl. Kendi ışıklarında aydınlanırcasına kıvanıyorlar. Doğu Ekspresi'ne eklenen kuşetli vagonların içi dopdolu. Bütün okul yaşamlarınca, en azından sınıf kıdemlisinin gözetimi altında geçen devinileri, ilkkez kendi bilinçlerine bağlı. Ve bu bağlılık ilk kez, içlerinde bir boşluğun belirmesinin nedeni. Yapılacak olanın buyruk halinde belirtilmesine öyle bir alışkanlık ki, bir kompartmanın içinde de olsalar, akıllarına esen herşeyi yapabilme özgürlüğünden rahatsızlar. Kimi bacaklarını uzatmış, kimi kaykılmış koltuğun arkasına, kimi ayakta, trenin penceresinden akıp geçen kentleri, köyleri, tarlaları içine sindiriyor. «Boşluğu yaratan özgürlük, demek,» diye düşünüyor. «Buyrulmaya öylesine koşullanmışız ki, şuncacık yol boyunca bunun dışında kalmak, etkiliyor bizi... Tiren yola koyulur koyulmaz rakı şişelerini açanlara hak vermek gerek. Bunca yıl, yönetilmeye de yöneltilmeye de böylesine uyum gösterdikten sonra, birden kendi kendimize teslim edilmek, yadırgatıcı. Bu yadırgamanın sonunda sızana, kavga çıkarana ve pusup kalana bakılmaz. Bakılmaz ya, savaş içinde, böyle bir durumun doğmasıyla, başımıza gelecekleri de düşünmeden edemiyorum. Bizi son bir denetimden geçirmek istiyor olmalılar. Başımıza kimseyi vermediklerine bakılırsa, yol boyu kendi kendimizi denetlememiz gerekiyor. Bir küçük olumsuzlukta, yarı yoldan, işimizin bittiğini gösterivermesinler?» Yanı başında kaykılan İbrahim'in, horlamayla, tıslama arası düzenli nefeslerini dinledi bir süre. Sonra kendi kendine azarlayarak, sürdürdü düşüncelerini. «Hadi ordan tabansız!.. Bu sıkışık günlerde, işleri yok da, bizi mi denetleyecekler? Hem, böyle bir gereksinim olsaydı, başımıza bir yüzbaşı dikmenin eksikliğini mi duyarlardı... Sen seni topla oğlum. Topla ki, bundan öte bir teğmen olarak, görev ya-

pacağının bilincine var. Artık okul bebesi değilsin. Hanidir değilim, deme. Bal gibi okulluydun. Bakma maaşa geçtiğine. Eline üç beş kuruşluk asteğmen maaşı veriyorlar diye, öğrencilikten sıyrıldığını mı sanıyordun? Yanıldın işte... Şimdi ilk kez, kendi kendinlesin. Hepiniz, kendi sorumluluğunu ilk kez yüklenmenin şaşkınlığındasınız. Kolay değil. Ama, kolaylamaya koşulusunuz. Artık, her biriniz, teğmen oldunuz. Batarya takım komutanlıklarına atandınız. Artık, sizden sorumlu olanlar yok. Sizin sorumlu olduklarınız var. Öyleyse, toparla kendini bakalım. Toparla da, bu sorumluluğa yaraşır olduğunu isbatla bakalım...»

İçenlerin giderek aynı kompartmanlarda toplanmasından yararlananlar, birbirlerine sokuluyorlar. Katara eklenen özel vagonlarda olmanın rahatlığıyla, tam orta kompartmanlarda vur patlasın, çal oynasına katılanlar var... «Bağımsızlık hem güzel, hem zor,» diye düşünüyor oluşumları izledikçe. «Özgürlüğü yudumladıkça, alkol alıyormuş gibi dalgalanıyor insanın başı. Biliyorsun ki, düşüncelerine de, davranışlarına da karışacak yoktur. Bilinçaltındaki bütün yasaklar, egemenliklerini yitirmişlerdir. Yalnız sen, seni denetleyecek ve engelleyeceksin. Hakedilmişliğine bakmaksızın, kendi ayaklarının üstünde durmaya koşulusun. Ve bir asker olarak, bunun güçlüğünü her sarsıntıda biraz daha anlamanın iç burukluğuyla şaşırıyorsun. Bir yolculuk boyunca bütün içgüdülerin ortaya çıkması zararlı değil ki... Tersine, biz birbirimizi hep belli bir çerçevenin içinde tanıdık. Aynı fotoğraf makinasının resimleştirdiği bir çerçevenin içinde... Birbirimizi, bunca zaman birlikte olmanın, aynı şeyler üzerinde, aynı sözcüklerle düşünmek ve aynı şeyleri aynı devinilerle yapmak alışkanlıklarımızla tanıdık. Öyle olmasa, kan kardeşliği... Derin dostluklar... Ve inanç birliklerinde bütünleşmeye çabalamamızın anlamı mı kalırdı? Demek ki, her şeye karşın, birbirimizden gizlemeyi başarabildiğimiz şeyler oluyor... Örneğin, İsmail'in zırp diye içenlere katılıvereceğini bilmezdim. Oysa yolu Ankara'va kadar... Daha ayılmasına kalmadan; tirenden inecek... Biz, bir hafta gideceğiz. Bir hafta içsek, içebilsek,

yine de ayılmaya zamanımız olur... Muzaffer'le Ethem ne buyrulur? İzmit'e küherçile gibi indiler. Orda ayılmı lardır. Başlarına geleni düşünmüşlerdir. Ali, Misbah ve kender, az sonra yolcu... Neyse ki, Ali, ötekileri yüklenec durumda. Bu sanki bizim son yolculuğumuz. Tiren, ista yonlarda durdukça, içimizden bir ikisi eksiliyor. Büyük b liklerin olduğu yerlerde de, sekizi, onu... Ankara'dan so ra iyice azalacağız.» Yerinden doğruldu. Bacaklarının ge gin birer yay gibi kütürdediğini duya duya koridora çık Adım adım, orta vagona yollandı. «Çoğuyla bir daha gör şebilecek miyiz? Bundan sonra, birimiz Doğuda, birim Batı'da olabiliriz. Bu ilk dağıtım yine de toplu tutar bizi Birer, ikişer, aynı birliklerin havasında oluruz. Ne var l yıllar ilerledikçe, birbirimizden kopuşumuz da hızlanır. A rı yerlerde, ayrı görevlerin sorumluluğunda, tükenir gid riz. Oysa, bizi güzelleyen birliğimizdi... Yaşıtlarını birer b rer gömen bir emekli gibi hüzün içinde olmanın anlaı yok. Birbirimizle ilişkilerimizi sürdürmenin bir yöntemi bulmak gerek...»

Gözleri parladı... Kompartımanlarda uyuklamaya d ranları süze süze üç vagonu da dolaştı. Yolculuğu bite lerle, bitmeyecek olanların her kentte yenilenen rakı şiş leriyle donattığı orta kompartımanların önünde durdu. Uzı uzun içenlere, oynayalara, şarkı söyleyenlere baktı... «S vinçleri gösteri. Belli ki herkes, içinde, içimdeki hüzr duymakta... Hepimiz, bundan sonra birbirimizle bir dal dayanışamıyacağımızı ya da tersine, birbirimizin karşıtı ol rak sürtüşeceğimizi biliyor. O 10 Kasım gününe değin n sılsa, bu günlerden başlayarak, yine aynı olacak... Yo olmamalı... O günden bu güne sürdürdüğümüz birlik, day nışma ve bundan oluşan gücümüzü yitirmemeliyiz... H davranışımızda bizi başarılı kılan, birbirimizle yarışma y da sürtüşme yerine, birbirine güvenin getirdiği büyük ö veri idi... Birbirimizin adına bir şeyler yapabildiğimiz z man mutlu sayardık kendimizi... Şimdi teker teker, çift çifter, beşer onar, eksildikçe, yüreğime saplanan sancın nedenini daha iyi kavrıyorum. Gözü kapalı güvenebileceği

insanlardan yoksunlukmuş meğer içimdeki eksiklik... Özgürlüğe, bağımsızlığa kavuşuvermek değil...» Hüseyin'in el ettiğini görünce, kompartımana girdi. Uzatılan rakı bardağını eline aldı. Dudaklarına götürmeden önce, tek tek süzdü arkadaşlarını. Birden içlerinde en sarhoş olanının bile irkildiğini gördü. Yüzünde yayvan bir gülümsemeyle, şaşkınlıklarına hak verdi.

— Biraz içeceğim,— dedi. —Birden ayrılığın özlemiyle tutuştum... Onbeşe yakın arkadaşımızı yollarda bıraktık. Bir daha karşılaşır mıyız, karşılaşmaz mıyız belli değil. Bunu düşününce, canım içmek istedi.— Kadehini kaldırdı. —Kavuşmaya içiyorum ben...— Herkesin koyu bir suskuya daldığını görerek, anasonu dilinin ucunda, alkolü gırtlağında duydu. Suratında tek kıl oynatmamaya çalıştığından, yüzü allak bullak oldu. Ağzına attığı peynir topağını diliyle ezerken; —Diyorum ki,— diye sürdürdü; —Diyorum ki, bir karar alalım.— Suskunun çatır çatır yırtılmaya durduğunu gördü. —Her yılın bir gününü birbirimize ayıralım... Bir gelenek oluşturalım...

Elindeki bardağın sarsılmasına, içindekilerin üstlerine saçılmasına aldırmaksızın boynuna atıldı Kemal. Ağzının anason kokusunu suratına sıvaya sıvaya öptü bir iyice;

— Yetiştin gene imdadımıza,— dedi. —İşte buna şişeyle içilir şimdi... Şişeyi yüklendiğinde, elinden kaptılar. —Bırakın!..

Bırakın demesine karşın isteğini yitirmişti. Gözlerini kırpıştıra kırpıştıra yerine oturdu. Bir başkasının sarılmasına yer bırakmayanlar, bir an bütün güçleriyle sıkıştırdılar o'nu. Herkesin yüreğindekini bulup çıkarmanın kıvancıyla güçlendi gövdesi. Hepsinin yüreğini yüreğinde toplayarak dikildi...

— Atanma ve yükselmeler Ağustos sonunda olduğuna göre, Eylül başlarında bir gün, hepimize aynı uzaklıkta olabilecek tek yerde, Ankara'da buluşalım...

— İzin alamayanlar, alabilenleri görevlendirsin,— diye atıldı Vecihi. —Eğer hiç izin yoksa, iş uydurularak, iki üç gün çalınsın... Söz mü?

Şarkılar sustu. Kadehler tirenin sallantısında çalkaladı rakıları... Peynir topakları, pastırma dilimleri, sucuk halkaları, çerezler öksüz kaldılar. Birbirlerini yeniden bulmuş olmanın parıltılı bakışları aydınlattı dışarının karanlığını... Kayan bir yıldız gibi bozkırda akıp giden tiren, bütün yöreyi ışılatan bir ışın yumağına dönüştü. Elindeki bardağı kimin kaptığını sezemedi. Dilinde rakıyla peynirin buruk karışımı, ağır ağır yerine dönerken, kompartmanlarda herkesin uyandığını, herkesin aynı kararda buluştuğunu ve herkesin coşkun bir sevinçle donadığını gördü.

Eskişehir'de inecek olanlar, vagonun birini de koparıp götürdüler... Ve giderlerken, birbirlerini bir daha yitirmeme güvencesinin rahatlığını sürüklediler. Tiren, istasyonda beklerken, yolluklarının bir bölümünü ezme dürtüsüyle, Gar Gazinosunu doldurdular...

Yemeklerini bitirip kalanlarla son ayrılık sözcüklerini ve buluşma yeminlerini yinelemektelerken, ajans, haberleri geçmeye başladı... Birbirlerini unuttular bir an. Kulaklarında, radyonun cızırtıları, «General Giraud'nun bütün direnişine karşın, Alman Orduları Belçika'yı geçerek, Sedan'ı aldılar... Lüksenburg'un da düşmesinden sonra, Maginot hattını arkadan geçerek, Abbewille'e varmış bulunuyorlar. Lüksemburg Grandüşesi Charlotte, Fransa'ya sığındı. Ancak bu arada Fransız Ordusu tam anlamıyla kuşatılmış durumdadır. Avrupa Müttefik Orduları Başkomutanı Maurice Gaumel'in yerine General Maxime Weygand atandığı gibi, Fransız Hükümeti de istifa etmiş ve Mareşal Petain, Başbakanlık görevini üstlenmiş bulunmaktadır...»

Hiç ayrılmayacakmışcasına birbirlerine sarılmış olanlar, çarçabuk koptular. Tirenin kalkmasına daha zaman olmsına karşın, herkes yerine yöneldi... Kompartımanına girer girmez, haritasını açarak, işaretleri spikerin söylediği yerlere doğru uzatmaya başladı. Çevresine toplananlar, kendi haritalarındaki işaretlerle bir an karşılaştırdıktan sonra;

— İşte Alman şamarı, Fransanın kulak tozunda patladı,— diye söze başlayan Osman; —Kaç aydır bunu bekli-

yorduk,— sevinciyle tartışmayı açtı.

— Bu davranışlarıyla, daha önce kurulan bütün tezleri çürüttüler,— dedi Vecihi.

— Yok, kendinden güçsüze saldırmak hüner değilmiş!.. Yok, bir atımlık barutu varmış!.. Yok Mustafa Kemal, Hitler'i Napolyon'a benzetiyormuş... Doğu'ya saldırırsa, sonu da o'nun sonuna benzermiş... Miş miş de miş miş,— diye alaya aldı Ulvi.

— Demek ki savaşın yazgısını tanklar belirleyecek?— Sorusuyla tartışmayı genişletti İbrahim. —Biz olaylara topçu gözüyle baktık. Siegfried hattını pek düşünmedik ama, endaht hesaplarımızı Maginot hattına göre yapıp, sonuçsuzluğuna karar verince, Fransız savunmasını pek büyüttük... Anlaşılan, müttefikler de bu işi pek büyütmüşler... El mi yaman, bey mi yaman demişlerdir.

— Ve Dedikleri için de,— diye atıldı Abdurrahman. —Eloğlu, mustahkem mevkii bu kadar sağlam olmayan başka bir yerden yürüyüverince, hepimiz birden şiştik. Hani, iki yıl bilmem ne kadar ton mermiye dayanırdı bu Maginot!.. Alman tankları, Belçika, Lüksemburg'u ezip geçince, Almanları savunan bir korugan olup çıktı yahu? Bir ulus, böylesi kör korunmacılara sahip bulanacağına, çıplak dursun yeğdir. Yalnız kendi uluslarını değil, bütün bir dünyayı uyuttular...

— Uyutma olduğunu sanmıyorum,— dedi. —Gerçekten Maginot üzerine varsalardı, ne olacağını bilemeyiz. Çünkü, öyle bir durumla karşı karşıya değiliz. Şimdi bence önemli olan, çok esaslı bir taktik vuruşla karşı karşıya bulunduğumuzdur... Alman kurmayları, bütün dünyayla birlikte, Maginot'nun geçilmezliğinde karar kılmış olmasalar, böyle kulaklarını öteki elleriyle göstermeye kalkışmazlardı. Demek ki, planları ele geçirdiler. Ve hem zamandan, hem araç gereç ve insandan kayıplarının fazla olacağına hükmettiler ki, Maginot üstüne varmadılar. Onun yerine bütün müttefik ordularını Fransız karasıyla koparacak bir plan uyguladılar. Böylelikle André Maginot efendinin, bütün Savaş Bakanlıkları sırasında harcadığı onca altın ha-

vaya savruldu. Doğrusu, bizim süvarilerle yaptığımızı, zırhlı araçlarla yapmak, büyük beceri ister. Kabul etmeliyiz ki, böylesine ustaca bir vuruş karşısında direnmek pek mümkün değildir.

— Biz de başka türlü söylemedik ki,— dedi Vecihi. —Ustalığa helâl olsun. Öyle anlaşılıyor ki, katılan da katılmayan da bu savaştan çok deney çıkaracak... Dediğin gibi, adamlar tankları at gibi kullanıyorlar. Bunların nal dökmesi, gürültüden ürkmesi gibi sakıncaları da olmadığından...

— Hop,— dedi Abdurrahman. —Süvarinin atı savaş içinde nal döker, gürültüden ürkerse, adamı perişan ederler... Yarı yolda düşmek yazılı mı?

— Tamam tamam,— diye düzeltti Vecihi. —Uyarın için sağol... Mesafeyi neyleyeceğiz. Adamlar, dörtyüz otuz kilometreyi, nerdeyse uçakla aşar gibi geçip, önlerine gelen kentleri düşürüverdiler. At dediğin, böyle bir hüner gösterebilir mi? On, bilemedin yirmi kilometre sonra, solugan olmaya başlar ki, sen tökezlemezsen, o tökezleye!..

— Ha,— dedi... —İş anlaşılıyor. Bizim tankla süvari benzetmemize karşı çıkıyor bu Aydınlı... Şu geçmişi tenekeli Bozdağın iki yakası bir türlü bir araya gelmez nedense. Sanki ben, atla tank benzeşmesi yapmışım gibi, sözü kuyruğundan yakalayıp götürmek istiyor. Yağma yok efe... Bizim benzeştirmemiz, stratejik. Sizinki ise lojistik... Aramızda dağlar kadar ayırım var... Rica ederim, bundan sonra, sorunun üzerine bakarak tartışınız!..

— Alayla işin içinden sıyrılamazsın,— diye diretti Vecihi. —Hele dur bakalım Lojistikten de başlasan, adamlar öyle makinalar yapmışlar ki arkadaş, senin atının karşısında fil gibi duruyor.

— Haydi, şimdi kendisi hafif süvariyi bırakıp, ağır bineklere yönelmez mi?

— Yönelirim... Çünkü eloğlunun bindiği de ağır bir binek ki, zırhını, paletini bir yana bırak, topu, makinalısı ve de üstüne üstlük cephanesi, tüfeğiyle her bir şeyini birlikte götürüyor. Ardısıra, Macar Kadanalarına top çektir-

miyor... Durum böyle oldu mu, tekniğin gücü konuşur. Konuşuyor da Allah'ın izniyle... Şuraya bak. Adamlar, nerdeyse bizimle yarışıyorlar. Hollanda beş gün dayanabiliyor... Norveç daha kısa zamanda gitti... Belçika ve Lüksemburg, koca koca müttefik orduları korumasındayken, nerdeyse bir günde pes etti... Bütün bir Kuzey ordusu muhasarada. Ve bütün bunlar nerdeyse biz İstanbul'dan yola çıkıp, Eskişehir'e gelinceye oldu... Tabii Norveç'le Hollanda'yı saymıyoruz... Ama, kendi ülkesinde, istasyondan istasyona yolcu bindirip indiren tirenden daha hızlı gidiyor Alman orduları. Bizimkiler de oturmuş, bunların nasıl yenilecekleri üzerine istihareye yatıyorlar. Biz bunu geçelim derim ben... Adamlar böyle giderse, biz Üçüncü Ordu'ya teslim oluncaya, Hindistan'a varacaklar...

— Hani varırlarsa şaşmam,— dedi Abdurrahman. —Herifler yıldırım gibi savaşıyorlar. Daha biz ağzımızın suyunu toplamadan, kentleri değil, ülkeleri ezip geçiyorlar. Düşünüyorum da, yenilmiş bir ulusun hıncını görüyorum ben bu hızda...

— Zamanımızın savaşı, tekniğin savaşı,— dedi. —Bu tekniğe karşı, ne yapılabileceğini düşünmek gerek.

— Karşısı olur mu bunun,— diye atıldı Osman. —Görmüyor musunuz? Koca Fransa, ne hale düştü. Oysa, bir yirmi yıl önce, Almanya'yı çökertenlerin başında geliyordu onlar... Daha İngilizler tam anlamıyla bu işe bulaşmadılar. Daha Mareşalımızın bildirgesindeki bütün ögeler gerçekleşmedi... Ne buyruluyordu o yazıda temel düşünce olarak; «Savaşı Almanlar başlatır ama İngilizler bitirir...» —Miş miş de miş miş, demedik mi az önce,— dedi Ulvi. —Bizimkiler Birinci Dünya Savaşında kalmışlar senin anlayacağın... Tekniğin ne mene bir iş olduğunu halâ anladıklarını sanmam... Şişman Berta'yı, Fatih'in İstanbul surlarını döven, yivsiz toplarıyla karşılaştırıyor olmalılar... Ya da Timurlenk'in hafif süvarileriyle tankları bir tutuyorlar dır...

— Şimdi de sen başlama,— diye atıldı. —Elmalarla armutları birbirine karıştırırsan, sonunda hoşaf çıkar. Bi-

zim dediğimiz, işin taktik yönü. Bunu da az önce açıklamıştık bir güzel. Savaş sanatında, bir şey bir yerde yapılıp kalacak değil. Yeri zamanı geldiğinde, taktiği de stratejiyi de kullanmak hünerdir oğlum. Bakarsın fildir bu, bakarsın tank yada uçak... Zemini, zamanı ve hedefi bulmaya bağlı... Nedir? Alman uçaklarının Hollanda, Belçika semalarında yaptığı gösterilerin temeli?.. Sırp Sındığında İne Beyimizin yaptığı değil mi? Bir kez yılgıyı düşmanın yüreğine sokmaya gör!.. Ondan ötesinde araçların niteliği önem taşır mı? İne Bey fukarası, yaygara için ancak koyun ve keçilerden yararlanabilmiş. Alman Führeri ise uçaklardan... Değişen ne? Hiç!.. Orda da yılgı, burda da!.. Bana kalırsa, siz işin güncel tekniğinde takılıp kalıyorsunuz. Güncel teknik, tarihsel taktiği değiştiriyor mu? Hayır!.. Değiştiriyor diyebileniniz var mı? Yok!.. Öyleyse, savaşın asıl amacına girelim biz!.. Tekniği üreten de, kullanan da insan olduğuna göre, önemli olan insanları güçlendirmek ya da ürkütmektir. Araçlar, bu açıdan bakıldığında ikinci önem taşırlar...

— Dur dur,— diye atıldı Kemal! —Sen bizi nereye sürüklemek istiyorsun şimdi? Konuyu ekseninden saptırırsan, ne yana döneceği belirsiz olur... Karavanaya yatırmanın sırası değil... Tam barut hakkımızı almışız, yive kama sokmaya kalkıyorsun. Elbette insan önemli. Hiç birimiz yadsımadık bunu. Ne herhalde Maginot hattının berisinde, kendini dünyanın egemeni sananlar da insandılar. Teknik, bütün bu sanıları yerle bir ediverdi.

— Yani sence, teknik insansız da başarı sağlar mı? Söylemek istediğin,— dedi. Durakladı. Tek tek arkadaşlarını süzdü. —İstediğiniz bu mu?

— Tut ki bu?— Diye diretti Ulvi. —Olursa n'olur?

— Şu olur,— dedi sakin sakin. —Korkarım, sonunda Mareşal'in dediğine geliriz hepimiz. Çünkü onlar, Birinci Dünya Savaşında kalsalar da, Kurtuluş Savaşını verdiler. Burdan edindikleri çok sağlam deneyler olsa gerek. Güneydeki İngiliz ve Fransız ordularının da, Batı'daki Yunan ordularının da tekniği bizimkilerden çok üstündü. Bizim

tek üstünlüğümüz ise insan gücümüzdü. Ve bu insan gücü, o dönem için yılgıyı yenmesini bildi... Senin araç gereç dediğin, insan olduğunda vardır.

— İyi ama,— diye bakındı Abdurrahman. —Az önce kendin söylüyordun, yepyeni uygulamalarla karşılaştığımızı!.. Durduk yerde, pişmiş aşa soğuk su katmanın anlamı ne oluyor? Açlıkla hele... Bizden başka mı düşünüyorsun?

— Sizden başka düşündüğüm yok. Ben diyorum ki, tekniğin üstüne fazla vurup, insanı gözardı etmeyelim... Teknikten yılan da insandır. Yılgıyı o tekniği kullanarak yaratan da... Çünkü, şu kısa savaşlar bize insanın tekniği yarattığı ölçüde, tekniğin de insanı belirlediğini ortaya koydu... Az önce gördüğümüz gibi, bizim, kendi köyümüzde, kendi tirenimizle yarı yol gidebildiğimiz zamanda, eloğlu birkaç ülkeyi sınırlarının içine katıverdi.

— Bana bak,— dedi İbrahim. —Adam gibi sürdüreceksen konuş. Değilse kes sesini otur. Tam bir şeyi çözmeye başlarken, yeni yeni belâlar sarma başımıza. Ne demek istiyorsun sen? Almanların karşısında durabilecek bir gücün varlığını mı savlıyorsun? Yokluğunu mu? Şunu açık açık söyle de, bilelim!..

— Biraz daha sakin düşünelim diyorum o kadar!.. Çünkü şimdilik söz tekniğin. İlerleme de de gerileme de, topçu ateşi işe yarar billyorsunuz. Yani söz tekniğindir. Ne var ki, teknik her zaman insan karşısında yenilgiye uğramıştır... Üstünlüğü, karşı teknikle ölçülebilir her zaman. İnsanla değil. Çünkü tekniği üreten insandır az önce söylediğimiz gibi. Bu bakımdan, durumu çok iyi gözlemek zorundayız. Bu tekniğin karşısında insan davranışı olarak neler yapılabilir? Ve bunlar yapıldığında, ne sonuçlar alınır önceden belirlenmeli ki, ileride üzerinde tartışabileceğimiz oluşumlar ortaya çıksın.

— Hey baba, oğlana yürü dediler, uçmaya deviniyor, Dur bakalım daha biz işin birinci aşamasındayız,— dedi Abdurrahman. —Daha ne Paris düştü, ne Londra'da ses var... Mareşal Petain büyük bir asker. Bakarsın, derler toparlar Fransızları... Müttefik orduları da verilebilecek en

az zayiatla, Dunkerque'te toplaşmış bulunuyor. Ordan bir çıkış yolu bulabilirler....

— Bir yol var sadece,— dedi alaylı alaylı. —Deniz yolu... Eh, onlar da Musa'yı peygamber olarak tanırlar bizim gibi... Bakarsın, o Kızıl Denizi geçmişti yayan yapıldak. bunlar da Manş'ı aşıp, İngiltere'ye kapağı atarlar.

— İşte o zaman tekniğe karşı teknik, diyebiliriz,— dedi ilkin saf saf Abdurrahman. Sonra hepsinin birden kahkahayı bastığını görünce; —Ha,— diye durakladı. Yutkundu. Birden öfkeyle patladı. —Dalga geçeceğine, söylesene sen, Almanlar konusunda şişti mi büyüklerimiz, şişmedi mi?

— Şiştiklerini baştan söylemedik mi?— Sorusuyla alayını sürdürdü. —Her cümleye besmele gibi bununla mı başlamak gerek... Tekniğe karşı koyduğun teknik konusuna gelince, sana alay gibi gelen, bir de doğrulanırsa n'olur?

— N'olacak hiç? Hristiyan dünyası İsa Peygamberin dirilmesini beklerken, Hitler'in elinden müminlerini kurtarmaklığa Musa Peygamber soyundu, deriz,— diye kabardı Abdurrahman. —Dedikleri doğruysa, epeyce çıfıt kesmiş Hitler... Her girdiği yerde de, tozunu atmış Musa tayfasının. Eh, o kadarcık da o öç alsın...

— Demek ki, Avrupa'nın yazgısı Musa Peygamber'in eline kaldı. Öyleyse yandı fukara Avrupalı,— dedi.

— Orası yandı da, başımızdakilerin kelekliğinden biz de biz yanarsak,— dedi Ulvi. —Durduk yerde varsayımlarla oyalanıp, elimiz kolumuz bağlı kalırsak, işte o zaman tadı çıkarl..

Batarya çadırından aşağılara baktığında kendini Munzur'un tepesine asılmış bir kandil gibi görüyor. Dağın yalnızlığında ikide bir okşadığı bataryasının soğuk güveni olmasa karabasanlara kaptırıverecek... Bayır aşağı yuvarlanıp gidiyor düşünceleri. Önündeki portatif masanın üstüne yaydığı haritaya bir türlü bakamıyor... «Ekrem, benden kaçıyordu,» diye geçiriyor aklından. «Ben de olsam kaçardım... Depremin bütün mutluluğumu alıp götürdüğünü iyi biliyor... Bildiği için de, günlerce anlatmaktan kaçındı. Sonunda herşeyi söktüm ağzından... Bir geceyarısı devrilen kışla duvarları... Koşuşmalar... Yıkıntılar arasından durmaksızın çıkarılan ölüler... Yeni hapisanenin yapımı için ayrılmış tutukluların, savcıyı yeraltından çıkarışları. Askerleri bile şaşırtan özveriyle çırpınmaları... Yaşayan Erzincan'ın yarısı, yaşamını toplum dışına attığı tutuklulara borçlu, demişti Ekrem. Ve sonunda hemen karargâhın ötesindeki Yarbay'ın lojmanında karşılaştığı görünümü anlatmıştı... Ezilmiş dağılmış kadın... Her an uyanmaları beklenen kızıyla oğlu... Başlarında İstasyon Alanına gidiş... Doktorun kesin bildirisine karşın, umutlanma... Yarbay'ın tatbikattan döndükten sonraki suskun, durgun acısı... Yeraltı gölü gibi, diye tanımlamıştı... İnsanı donduruyor... Oysa, benim yüreğimde kaynıyor her bir şey... Ve kaynayanı avutmam olanaksız... Bir koca yaşamın düşlerini, yitirdim ben... Niye geldim buralara? Belki kuraya girsem, değişik bir yer çekerdim... Gelmem gerekiyordu... Bir de biz askerlerin gerçekçi olması istenir... Ölüm aracının gerçekçiliği mi olurmuş Tam tersine ne denli romantik olursak, o denli kolay iş görürüz... Ekrem'in yerinde olmaktansa, yerimde olmayı kaç kez yeğledim karşılaştıkça... Kan kardeşim. En iyi dostum... Benim adıma, benim yerime yapılabilecek olanlardan çok fazlasını her zaman yapan, yapacak olan

arkadaşım... Bir türlü anlatamıyordu... Parça bölük, kaçamak buçuk, ağzından toplayabildiğim, artık bir daha yeşil gözlere bakamıyacağım olmadı mı? Bunu ben de biliyordum. Daha telgrafıma cevabı geldiği an... Yine de o'nun öldüğü havayı koklamak istiyordum...» Ciğerlerini şişirdi Munzur'un kar ve meşe kokulu havasıyla. «Şimdi yine burda olsaydı. Ekrem... Anlatsaydı bana bütün geçenleri... Mektuplarımı aktarırken karşılaştığı zorluğu... Ev tutuşunu... Saciде'nin, zavallı yardımcımızın koşuşturmalarını...» Birden irkildi. «Ölümünü dinlediğimden bu yana mektuplarını açıp okumadım,» diye geçirdi. «Okumama gerek olmadığından belki... Reşid Yarbayımı her görüşte yüreğimin kabarması neden? Evinin içinde tanıyorum o'nu da ondan... Üstelik, o'nun benden haberi bile yok... Bir geldiğim gün karşılaştık... Bir de, geçen denetiminde... İki kez ya gördü, ya görmedi beni. Şimdi gidip bir selâm çaksam, hangi bataryasının komutanı olduğumu bile bilmez... Ben öyle mi? En gizli davranışlarını, en saklı tutumlarını biliyorum... Ve her görüşümde sevdiğimden bir parçanın özlemiyle, boğuluyorum. İyi ki, buraya verdiler beni... İyi ki dağın başında, insandan, evlerden, tartışmalardan uzak, kendi kendimle bıraktılar... Erzincan'a dayanamazdım... Her sokağa çıkışımda, ölüsüyle karşılaşacağımı sanmak, bitirirdi beni. Oysa burda rahatım. Munzur'un bu bölgesi benden soruluyor. Ve o da benim gibi suskun, yalnızlığının göbeğinde bir başınalığıyla rahat ve kaygısız... Ben değilim ama... Kaygılarım Munzur kadar... Çünkü düşüncelerim var. Yeşil gözlümün yerini kimsenin dolduramıyacağını biliyorum. Ve korkuyorum, bir gün Reşid Yarbayın ellerine sarılarak, bütün geçenleri anlatmaktan. Tepkisi ne olur belirsiz. Salt sevmekten başka suçumuz olmadığını biliyorum. Ve şimdi sevgisiz kalmanın acısıyla kıvranıyorum... Nasıl karşılayacağını düşünmek bile istemiyorum. Oysa çok iyi bir komutan. Bir bakışta, bataryanın bütün sorunlarını, altındakilerin bütün eksiklerini görecek ölçüde bilgili... Mert, dobracı ve babacan... Hepsinden ötesi Zeyneb'imin babası... Bana babamdan yakın... Çünkü, bir o ikisini, Mus-

tafa Kemal'i ve Reşid Yarbay'ı, bütün ayrıntılarıyla biliyorum. Gençliğin, herşeyin ayrıntısını bir fotoğraf gibi saptayan gözleriyle hem de. Ve belleğime yerleştirebildiğim baba çizgilerinde, onlar bütünleşiyorlar. Yine de sakınıyorum olup biteni anlatmaktan. Oysa bakarsın sevinir. Kızından bir armağan sayar beni... Sayarsa daha kötü değil mi? Baba korunmasına alırsa, kendimden utanmaz mıyım?»

Gözlerini kırpıştırarak, karlara baktı. Bembeyaz uzanan doğanın dinginliğinde kendi sorusuna bir yanıt aradı. «Öylesine alışmamışım ki bir desteğe, ödüm patlıyor. Oysa, arkadaşlarımın çoğunun babası yüksek rütbeli askerlerdi... Üsteğmenliğe değin evlenme yasağı olduğundan, çocukları Kuleliye geldiğinde, en genci binbaşı olmuyor muydu? İşte Reşid Yarbayım... Büyük kızı benden dört yaş küçük... Oğlan olsaydı, Harbiye'ye girerdi... Girenler değişik mi? Değil!.. Babası omuzu kalabalık gelenlerle az mı alay ederdik. Özellikle de biz kimsesizler... Bir desteği olmak kötü mü? Kötü elbet... İnsan ölüme yalnız gider... Ve yalnız gittiği yerde, kendinden öte desteğe gereksinimi yoktur... Kaç arkadaşımız bu yüzden saklamazlar mıydı kimliklerini?.. Sonra soyadı yasası çıkınca öğrenmiştik kim, kimdir... Ve asıl o zaman alaya oturmuştuk bir güzel... Şimdi aynı iş başıma gelirse, güzel olur doğrusu... Bunca zaman, küçümsediğim duruma kendim düşerim... Yok!.. Gidip hiç bir şey anlatamam... Anlatacak olanlar da çoktan toprağa karıştı... Bir Ekrem var... Ve ben istemedikçe, toprağa karışanlardan daha bile suskundur...» Kendi benliğiyle oynamak, dinginleştirdi o'nu...

Yeni baştan, dirildi sanki... Kendi kendinden kurtulmanın yolunu, savaşı düşünmekte bulurdu her zaman... Mesleği söz konusu oldu mu, kendini de dünyayı da unutuverirdi... Bilgilerini bir araya toplamaya uğraştı bir an...» Durmaksızın birlikleri doğuya ve batıya kaydırıyorlar,» diye geçirdi... Sanki savaş şimdiden bitti. Ve Sovyetler kazandı... Oysa işin başında herşey... Bizimkiler savaşa hiç bir zaman gerekirlik açısından bakmıyorlar... Bu yüzden de, mesleğimizi kendi alanında öğrenmemizi engelliyorlar...

Korkuyor bunların tümü. Ve korkularına gerekçe olarak da, yepyeni savaş kuramları üretiyorlar... Zorunluluk olmalıymış... Savaş gerçek bir gerekirliktir... Ve bu gerekirliğin bütün kurallarını uygulayanlar da Almanlar... Elbette sonunda meyveyi toplayan da onlar olacak... Bütün dünyayı avuçlarının içine aldıklarında, bizimkilerin ağzının suyu nasıl akacak göreceğiz... Kendinden güçsüze saldırmak zorbalıkmış... Savaş, zorbalığın yasal ortamı değil midir?» Kararıyla gözleri ışılayarak, haritasının üstüne eğildi...

«Fransa'nın bu kadar kolay çökeceğini kimse ummuyordu. Oysa daha Belçika işgali başlarken, Hükümet düşmüş, ünlü Fransız kahramanı Mareşal Petain göreve çağrılmış, Avrupa kuvvetleri Başkomutanlığına Gaummelin'in yerine, general Maxime Weygand getirilmişti... Baştan kaçırılan trenin ardından koşmak bir yarar getirmiyor. Almanlar bir yıl içinde Birinci Dünya Savaşı öncesinin sınırlarını çoktan geride bırakıverdi. Hem de, kendisine imzalatılan harap vagonun içinde Fransa'nın teslim anlaşmasını imzalatarak. 520 bin kilometre kareden, 471 bin kilometrekareye indirilen Alman ülkesi, şimdi 1 milyon kilometrekarenin üstünde. İnsan bunlara bakınca, haksızlık ya da zorbalık olsa bile, teknik gücün değerini anlıyor. Anlıyor. Anlıyor ya, eski deneyimler, yine de derinden derine, etkiliyor kişiyi... Birinci Dünya Savaşına bakıldığında da durum değişik değil. Yine genişleyen cepheler, hem de yanlarında Osmanlı Ordusu da bulunduğu halde çökmeyi getiriyor. Ne var ki, bu kez, geçen yenilginin derslerinden yararlanmış olmaları gerekir. Çünkü çok uzun denemeler yaptılar. İspanya İçsavaşı, iki yanın da güçlerini sınadığı bir alan oldu. Zaten, savaşın başlangıcı da bu sınavın ortaya koyduğu güçler dengesi değil midir?» Haritaya bakarak gülümsedi.

«Bak, bütün dünyayı, savaşların sorumluluğunu ve tarihi öğrenmeye başlayınca, sen de «erkân-ı harp» gibi fikir yürütmeye başladım.» Diye alay etti kendisiyle. «Aferin!» Alkışıyla, alayını yarım bırakıp sürdürdü. «Endahı hesaplarken, bütün koşulları bir bir gözünden geçirmeyi

nasıl beceriyorsan, savaşı düşündüğünde de, bütün elemanları gözden geçirmeye koşulusun. Zaten, sanıyorum «erkân-ı harplik» da bundan başka bir şey değil... Uygulanabilir bir plan yapmak. Bütün geçerlikleri değerlendirip, saptamak... Ve eğer daha geçerli ayrıntılar, daha uygun koşullar yakalayabiliyorsan, alışılmışın dışında yeni taktikler oluşturmak... Yeni bir strateji üretmek mümkünse!.. Bunun örneğini Atatürk vermedi mi? Savunma hattı yoktur, savunma yüzeyi vardır, bu yüzey yurdun bütünüdür kuramıyla, yepyeni bir strateji oluşturmadı mı? Nedir ilk ağızda gerilla savaşlarını geliştirmesi?.. Ve şimdi, işgal altındaki ülkelerde bu strateji uygulanmıyor mu? Ucun ucun başgösteren direnişler, bizim geçmişimizdekilerin bir yinelenmesi değil mi? Soruların yanıtları kitaplarda... Arayacak ve bulacağım...» Haritadaki işaretleri yeniden gözden geçirdi. «Bu harita benim, yeni bilgilerimi irdelemekte en yakın öğretmenim olacak... Öğrendiklerimi, bunun üstündeki bilgilerle karşılaştırdığım zaman, kum maketler gibi bilincimde açacak savaşın bilimi... Keşke daha ayrıntılı, pafta pafta gösteren bir atlas olsaydım!.. Vardı da, almamazlık etmedim ki... Bunu bile bulabilmek için kaç kitapçı dolaşmam gerekti... Okulda vardı... Herhalde Alay kütüphanesinde de vardır. Bir indiğimde bakayım. Bulursam, kopyesini çıkarırım... Günleri eritmenin yöntemi öğrenmek... Ekrem, nöbetlerde yabancı dil çalıştığını söylüyordu. Ben günümü kaça böldüm. Bütün boşlukları bilgiyle doldurmazsak, yıkılıp gitmemiz işten değil... Burası dağ başı... İnsanın az, tanrının bol olduğu yer... Zaman zaman bataryayı güvene alıp, bütün girdi çıktısını dolaşmak yeterli değil... İnsan benim yaşımda dopdolu bir yaşam ister. Burda yaşam ot gibi, ağaç gibi doğaya bağlı... Ve doğaya bağlı olduğu için de, ağır, devinisiz, uzun ve bütünleyici... Düşünceyi geliştiren bir yanı var bunun. Erlerin doğal bilgeliği bu oluşumdan geliyor demek... Tahsin, ne demişti geçen gün; «Şu Almanlar buraya gelmeli ki teğmenim, nasıl kaçılırmış bir gösterelim.» İlkin kızmıştım bu sözlere. Düşündükçe, doğa gibi suskun olan insanımızın, doğa gibi fikir ürettiğini yeni

anlıyorum. İlk ağızda, bizim de ötekiler gibi kaçacağımızı belirtiyor ya da işi kabadayılığa vuruyor gibi anlamlar çıkarmıştım. Oysa, sözün asıl üstünde durulması gereken yer, buraya gelmeli ki,» bölümü idi... Saldırı amacı yoktu insanımızın. Savunmaya gelince de, tam Atatürk'ün sezip, uyguladığı gibi, üstüne yoktu... Ve belki de varoluşun gizi bunun içindeydi. Onca büyük imparatorluktan süzüle süzüle biriken bilgi bu olmuştu sonunda... Kimsenin toprağında gözümüz yok ama bir karış toprağımıza göz dikenin de gözünü oyarız. Hay yaşayasın sen Tahsin... Mustafa Kemal, kitapların bilimiyle, halkın bilgisini birleştiren insandı. İşin özünü arıyorsak, hem çok bileceğiz, hem bileşimi kuracağız öyle ya... Hem de şu önümüzdeki haritada belirlenen çizgilerden yararlanacağız. Nedir zırhlı birliklerin yaptıkları? Bizim hafif süvarilerle yaptığımızın mekanize araçlarla yapılması... Biz bunca zaman Almanlardan askerlik dersi alıyoruz derken, meğer onlara savaşın özünü öğretmişiz de haberimiz yok... Boşuna, bilim Çin'de olsa gidip alın, denilmemiş... İşte geliyor ve alıyorlar. Şimdi de biz onlardan öğrenmeye sıvanıyoruz. Ekrem haklıymış... Zeyneb'e, dışardan geleni büyümseme alışkanlığımızdan söz ederken, yerden göğe haklıymış... Hemen dil öğreniminin yanına, taktik ve strateji öğretecek kitapları da yerleştirmeliyim. Yeni bir saat ayırıp kapaklanmalıyım üstüne...» Kararıyla dikildi.

Gözleri çadırın üçgen kapısından uzayıp giden beyazlığa takıldı bir zaman. «Ali Rıza yüzbaşımın dediği gibi, bilgiyi kitaptan öğrenmek suyu pınardan içmek gibidir. Ve bir kez pınara alışan, yalağa yaklaşamaz... Doğru!.. Harp tarihini, derslerden çok daha iyi kitaplardan öğrenmedim mi? Derste bir yeri kaçırdın mı, dönüp bakmak zor... Kitapta öyle değil, anlamadığını yeniden okursun. Bir bir daha derken, bakarsın ki küfe çalışmış... Aşağı iner inmez, alabildiğimi alacak, alamadığımı bulacağım... Sonrasında zaman tüketecek yeni bir işleve kavuşmanın sevincini duyacağım,» kararıyla doğruldu haritanın başından. Ağır ağır çadırın kapısına yürüdü. Kaputunun önünü ilikleye-

rak çıkmaya hazırlanırken, uzaktan beliren noktaya takıldı... «Ekrem, yine bir kaçamak yapıyor olmalı,» düşüncesiyle çadırdan çıktı. Dağdan aşağı sarkıveren patikanın başına yönelerek, geleni kollamaya başladı... Dönemeci aştığında, irkildi. Yeniden dolanbaca girdiğinde, kaygıyla fırladı yerinden. Bataryaya seyirtip, eratı kolaçan etti. Hemen ardından topun çevresinde dolanarak en dikkatli denetime hazır olup olmadığına baktı... «Hazır olmasına her zaman hazırız. Başka işimiz mi var? —Kız gibi bakıyoruz toplara. Kıza bile böyle bakılmaz... Bakılmaz ya, şu günün tükenmekte olduğu zamanda Yarbayımın dağ başında işi ne? Acaba biri bir müzevirlik mi etti?.. Aylardır gözümü ayırmadan burda durduğum halde, ayak kaydırmak isteyenlerden biri bir şey mi fısladı?— Bizimkiler yapmaz öyle şey... Yapamazlar... Geçen gün karargâh subayını haşlamıştım... Kumanyaya giden erata bulaştığı için!.. Şimdi tutup, Yarbayımı yollamasın buralara... Eğer öyleyse elimden çekeceği var... İndiğim gün, iflâhını kesmezsem yuf olsun...»

Kendince, dolanbaçtan yeniden dönemece geçilecek zamanı doldurur doldurmaz patikanın başına dikildi. Yarbay, atının burnunu yokuşa verdiğinde o'nu hazır bekliyor buldu. Yanıbaşında attan atlarken;

— Nerde gördün beni,— diye sordu Reşit Yarbay. —Sarıca da mı, Yelbastı da mı?

— Sarıca'da komutanım,— dedi gözlerinin içinde gülen gözlere... Oysa Yelbastı'da demeyi geçirmişti içinden. Daha önce gördüğünü söyleyince, Reşid Yarbay'ın daha da güldüğünü ayırdı...

— Bu bir oyundur bilir misin teğmen,— dedi, dümdüz. —Ben de oynamıştım... Sarıca'da komutanı görür görmez, fırlayıp ortalığı kolaçan etmiş, sorunca da, Yelbastı'dayı bastırıvermiştim. Geleni Yelbastı'dan görürsen, demişti komutanım, ananın hörekesine de kan basar... Daha sen davranmadan nalları dikersin ki, yalancılığın iyice ortaya çıkar... Sonra da kim aynı oyunu oynadıysa bana, aynı azarı işitmiştir... Aferin... Doğruculuğunu sevdim...

— Batarya görüşünüze hazır komutanım,— dedi birden. —Belki hazırlıksız yakalanmak kaygısından söylemişsinizdir!..

— Kurnazlıktan oğlum,— dedi birden. —Kendimi kurnaz sandığımdan... Oysa, daha başından bilmem gerekirdi ki, bu metris nerdeyse Çaldıran Savaşından kalma... Ve Topçu zabitlerinin bir yarısından fazlası, ilk kıt'a hizmetlerini burda geçirmişler. Boşa attık... Ve karavanaya yattık anlayacağın... Sen benden akıllıymışsın.

— Haddim değil komutanım.

Reşit yarbay, konunun ucunu yakalamaktan hoşnut, seyirten postaya dizginleri tutuşturdu. Bataryaya gözatma gereği duymaksızın çadıra yürüdü. Ardısıra gelen teğmen' in, masasına baktı... Okuduğu kitapları, masanın üstüne yayılı haritayı şöyle bir kolaçan etti... Tek sandalyeye yayıldıktan sonra, gözlerini kısarak baktı yüzüne. Yol boyunca nerden başlayacağını kurmuştu. Artık ipin ucunu yakalamanın kıvancıyla donandı. Gözlerini kırpıştıra kırpıştıra;

— Aylardır seni izliyorum,— dedi. —Her geçen gün güvenim biraz daha arttı... Hiç bir eksiğini görmedim. Hakkın olan çok şeyi, öğrenmek adına teptiğini biliyorum... Yerini bulmuş bir keşiş gibi davrandığını da!..— Sonra birden başını dikti. —Kızıma güvenim sonsuzdu... Hiç bir zaman yanılır diye düşünmedim. Düşüncem de doğru çıktı... Yazık ki, ikimiz de çok şey yitirdik oğlum,— dedi kaputunu açarken... Göğsünden çıkardığı bir anı defterini gösterdi. —Kalıntılardan çıkarabildiğim bir bu oldu,— diye uzattı defteri...

Defterin etiket boşluğundaki yazıyı görür görmez tanıdı. Bütün yüreğinin, suratında attığı kanısıyla kıpkırmızı kesildi. Başını eğmek üzereyken gözbebeklerinde yeşil bakışların tomurcuklandığını bildi. Yeniden dikti başını. Gözlerinde bütün parıltıları toplayarak Yarbay'a baktı;

— Komutanım ben!..

— Biliyorum çocuğum,— diye sözünü kesti Yarbay. —Belki doğru değil ama, bu tek armağanı okumadan ede-

medim. Arasında mektuplarını buldum... İnceleyince gördüm ki, bunlar benden çok sana ait... Aylardır, bir türlü elim varmadı. Ama, seni tanıdıktan sonra beklemenin gereksizliğini daha iyi anladım. Al yavrum... Arada bir okşamama izin verirsen, beni sevindirirsin,— derken gözlerinden damlayan yaşları salıverdi. Susku çadırın içinde damla oldu. Büyüdü büyüdü!.. Ve hıçkırığa dönüştü. Bir süre hıçkırdıktan sonra; —İlkkez içimdeki düğümü çözdüm... İlkkez kendimi böylesine sıcak duydum da ondan... Teşekkür ederim oğlum,— diye tamamladı sözünü; —çok teşekkür ederim.

Göğsünü paralarcasına cüzdanını çıkardı. Titreyen parmaklarıyla söktüğü resmi uzatırken;

— Bende de bu var komutanım,— dedi. —İsterseniz bir kopyasını yaptırayım...

Reşid Yarbay resmi kaparcasına aldı. Uzun uzun baktı yaşlı gözleriyle. Kendisine resmin ardından uzatılan zarfların üstünde gezdirdi gözlerini... Geri verirken;

— Hayır,— dedi. —Sende kalsın. Arada sırada bakmama izin verirsen, ortak anımız olur... Buraya bunun için geldim zaten... Yaşasaydı, seni kazandıracaktı bana. Güveniyorum... Öldü, yine kazandırdı... Ne iyi ettin de benim birliğime geldin,— diye kalktı. Sarıldı boynuna teğmenin... Uzun uzun okşadıktan sonra, tek sözcük söylemeden çadırdan çıktı, atına bindi ve yokuş aşağı salıverdi hayvanı...

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ, DEĞİŞİMİN İÇGÜDÜSÜDÜR

Hasene hanım, teptiği yola hayıflanmaya başlamıştı. İlk özlem günlerinin ardından, koyu, yabancı bir yalnızlığa gömülmek, bütün sevincini çekip alıyordu sanki. Eskiden, her yaz tatilini yanında geçiren oğlu, birden gelişlerini kesivermişti. Savaşın ne olduğunu biliyordu o. Zorunlulukları anlıyordu. Anladığı için, dağ yürümezse tavşan yürür örneği, yollara düşmüştü. Düştüğü de iyi olmuştu. Oğulcuğunu, Orduevinin bekârlar koğuşundan çekip almış, Erzincan öreninde bulabildiği bir sağlam evin, bir göz odasına yerleştirmişti. Trabzon Caddesindeki, dutlukların arasına yapılmış bu taş bina, depremin bütün yıkıcılığına direnmişti. Sapasağlam kalabilen sayılı yapılardan biri olduğundan, göz göz paylaşılmış, sahipleri giderek tavanarasına çekilmek zorunda kalmışlardı. Erzincan'da, başını sokacak bir yer bulmak, olanaksız olsa da, sözü geçenlerin desteği, bu odayı sağlayınca bayram etmişti Hasene Hanım. Odaya oğlunu yerleştirir yerleştirmez, kefil olmayı içtenlikle kabul eden Reşid Yarbay'ı yemeğe çağırmıştı Yıllardır, ev yemeğinden yoksun kalan Yarbay, bir an için de olsa, acısından sıyrılmış, savaşın salt acıklı yanını bilen Hasene hanıma, pek çok gülünçlü yanı olduğunu da göstermeyi başarmıştı.

Daha geldiği ilk günlerde, sürekli nöbete kalan oğlunun özlemiyle tutuşmaya başlamıştı Hasene Hanım. Ne var ki, hurcundan başka bir şeyi olmayan bir delikanlıya oda döşemek günlerini ayırımına varmadan geçirip tüketmişti. Savaş yokluğunun üstüne binen deprem yokluğuyla, aradığı hiç bir şeyi bulamıyor. Kentin içinde yarım yamalak onarımla açık tutulmaya çalışan dükkânları bir bir dolaşıyordu. Çok zaman da, parçalardan bir bütün yapmanın başarısıyla kendi kendini kutluyor. O günün onuruna oğluna en sevdiği yemekleri yapıyordu. Ve bütün namazla-

rında bu günlük olsun nöbete kalmaması duasıyla, pencerenin önüne çörekleniyordu... Oraya çöreklenmeyi bir hüner haline getiren bütün olanaksızlıklara karşın, bunu becerdikçe kendi kendinden hoşnut gülümsüyordu. Penece ve önü, bir odadan oluşan evin mutfağıydı. Portatif masanın üstüne yerleştirdiği gaz ocağı, kaplık, ekmek teknesi ve hemen yanıbaşındaki tel dolabıyla istediğini pişirmesini sağlıyordu. İki duvara yanaştırılmış iki divan, gündüz oturmalık, gece yatmalık işlerini görüyor. Tam ortadaki portatif masayla sandalyeler de, yemek ve oturma odasını oluşturuyorlardı. Tel dolaba sıraladığı reçel kavanozları, peynir kapları, yağ şişeleri, her zaman dolu, her zaman pırıl pırıl gülümsüyordu. Çok sabahları, mutfak tezgâhı olarak da kullandıkları, masanın kıyısında kahvaltı ediveriyorlardı. Oğlunun evde olmadığı öğle ve akşamları da, orda geçiştiriyordu... Ama, teğmen arkadaşları geldi mi? İş değişiyordu. Hasene Hanım, bütün hünerini göstermenin kıvancında, eski alışkanlıklarını bir bir ediniyor, kocasında unuttuklarını oğlunda yeniden yaşamanın gençliğiyle kırıtıyordu. Divanlar hemen masanın iki yanına çekiliyor. Sandalyelerle eksik tamamlanıyor. Yoklukta bulunabilen ne varsa, bir bir masanın üstüne sıralanıyordu. Öyle günlerde umutla doluyordu içi... Hem durmaksızın bir şeyler hazırlıyor. Hem; «Bunlar benim işim değil,» düşüncesiyle, kentinin kızlarını bir bir elekten geçirmeye duruyordu. Duruyordu ya, nedense her birinde bir eksik bulup, bir türlü oğluna yaraştıramıyordu. Kendi başladığı yarışmayı, yine kendisi bitiriyor, elediklerini yeniden gözden geçirmeye başlıyordu. Ve her birinin üstünde durdukça, yüreği oynuyor, onda kimlerin gözü olduğunu da birlikte düşüne düşüne karabasanlara ulaşıyordu.

«Kimbilir,» diyordu kendi kendine. «Ben aylardır burda saplanıp kalınca, kimler, kimleri kandırmayı bilmişlerdir. Ben orda olsam, her birinin ağzına bir parmak bal çalamasam da, aklına bir kuşku düşürüp, oğluma ayırmasını bilirdim. Olmayınca, kaynanam yaşlı. Bu işleri beceremez. Hele, kendi torunu için bile olsa, kesinleşmeyecek bir

olayın ardına hiç düşmez. Düşmeyince de, kızlar birer birer uçarlar ki, Hasene Hanım dönünceye, hiç biri kalmasın. Zaten kentlerinde düğün kuruldu mu, sanki halay kurulur. Turna katarı gibi birbirinin ardından çıkar gelinler. «Eh, kişinin eline geçeni toprağa bağlı olursa, toprağın verdiği zamanı değerlendirecek,» düşüncesiyle gülümsedi. «Neylesinler, üzümler hep aynı zamanda satılır. Çeyizler aynı zamanda düzülür, altınlar aynı zamanda bozulur. Elbette düğün derneği de aynı zamanda kurulacak. Kimbilir bu güz, kimlerin oğulları, kimlerin kızlarını alacak... Biran önce varmayalım kentime. Kendime ayırdıklarımı kurtarmanın başka yöntemi olamaz. Belli ki, şu kısa zamanda oğlum izin alamayacak. Alabileceğine umudu olsa, gelme, derdi. Sen bu yollara dayanamazsın. Dayanılır gibi de değil. Yokuş tırmana tırmana, dağların doruğuna ulaşmak, bizim harcımız olmaktan çıkmış. Üstelik, huyu huyuma, suyu suyuma uymuyor. Uzaklardan Karasu'yu gören su daracık pencere olmasa, günlerimi nasıl geçirirdim? Kentimde kendi insanlarım var. Yıllardır birbirimizin ıcığını cıcığını biliriz. Ve bildiklerimizi konuşmanın rahatlığı içindeyiz. Burda, oda komşularımıza gittiğimde, ne diyeceğimi, nerden söze gireceğimi bilemiyorum. Onlar da benim gibi... Bir yabancı komşuluk adına evlerine gelmiş. Bir şeyler söylemek, bir iyi söz etmek gerek... Sağolsunlar. Çırpınıyorlar. Ama, onlar geldiğinde ben nasıl şaşkına dönüyorsam, biliyorum ki, ben vardığımda da, onların durumu aynıdır. O zaman her bir yanım kaşınmaya başlıyor. Şu savaş biter umudundaydık hepimiz. Oysa, biteceğine daha bir hızlanıyormuş. Sevmediğimi bildiği için oğlum hiç söz etmiyor. Ama, arkadaşlarıyla toplandıklarında konuşmalarından anlıyorum. Hızı azalacağına, artıyormuş.»

Ve hızı arttıkça, Hasene Hanımın kaygıları artıyordu. Bir gün bu yangın, bizim eve de bulaşırsa, oğlu cepheye gidecekti. Aklına bu geldikçe, yüreği yerinden oynuyor. Çünkü biliyor ki, cepheye gidenden, geriye bir küçük kâğıt ve bir kahramanlık öyküsü kalır. İşte o zaman, ivecenliği daha bir artıyor evlendirmek için. Oğlunun yanıbaşına

diz çöküyor. «Yavrum,» diyor. «Hiç olmadı, şölenini göster bana. İstersen, kızı çeker, buraya getiririm.» Sonra bir yasağı çiğnemenin kaygısıyla, susuveriyordu. Çünkü oğlu, telli telli bakıyordu öyle dediğinde. Üstelese. Yüreğinin derinlerindeki düğümü çözecek. Üsteleyemiyor. Her kezinde karar verdiği halde oğlunu gördü mü, üstleme kararından cayıyor. Susku aralarında açılmaz bir duvar örüyor... Ve duvar elle tutulur, gözle görülür hale gelinceye konusmuyorlar. Sonra birden silkeleniyor kadın. Zamansız çıkışta bulunmanın ivecenliğiyle, sofrayı hazırlıyor. Sessizce başladıkları yemekte, yeniden kentini, kentin oğlunun da iyi tanıdığı insanları sayıp dökmeye girişiyor. Sayılıp dökülenler arasında, evlenecek çağda kızı olan aileler özellikle seçiliyor sanki. Sözler dönüp dolaşıyor, oğlunun ağzını yoklama biçimini alıyor...

Bu biçimi aldıktan sonra, anasının oyununa katılıyor teğmen. Bir şeyler söylemek, gözlerindeki hüznü sevince döndürmek zorunluluğundan kurtulmanın sevinciyle, sorular soruyor. O sordukça, söyleşi gelişiyor. Ama, kenti tüketip, yataklarına uzandıklarında, «Ben evlenmem anacığım,» diye geçiriyor içinden. Yüreğimin ortasında yeşil yeşil akan ırmak kurumadan, evlenmem. Evlenemem.. Kendim seçmiştim eşimi... Yaşasaydı... Sağ olsaydı, senin özleyip de bulamadığın ihsan olduğunda hemen uzlaşırdık... Koskoca iki yıl geçti üstünden. Ben, bir türlü unutamıyorum... Oysa, üç kez ya konuştuk ya konuşmadık.. Birbirimizin sesini duyacak kadar... Hayır... Birbirimize yüreğimizin bütün gizlerini açacak kadar konuştuk biz.. Dudaklarımızla değil belki. Gözlerimizle. Yoksa bu denli işleyebilir miydi içime... Salt yitirmiş olmanın sancısı değil yüreğimdeki. İyi biliyorum bunu. Biliyor ve bir türlü söyleyemiyorum anama. İncitmek istemediğimden. Çünkü biliyorum ki, dövünmeye oturacaktır. Ya da tersine, unutturmaya çalışacaktır. Ve bu davranışı, daha bir yaşatacak onu, daha bir etkileyecektir beni. Bu giz, benimle birlikte gömülecek, biliyorum. Ama, bir özür bulmam gerekli. Şimdi için değil... Nasılsa savaş uzayacak. Savaş uzadıkça, bize izin

vermeyecekler. Ve yıllar boyu, evlilik sözünü ertelemek olanağına sahip olacağız. O zamana değin yoklayacağım kendimi... Belleğimin rezilliğini bilmesem, belki unuturum, diyeceğim. Umabileceğim bunu... Ama, kendime hiç yalan söylemedim şimdiye. Bir kez kazındı mı belleğime bir şey, unutmanın olanaksızlığını biliyorum. Gözlerimi kapar kapamaz, neden yeşile batıyorum, unutabilsem. Hani acıları silerdi bellek denilen karatahta? Hiç bile silmiyor... Yalnız ben, küflü bir dolaba tıkar gibi, unutmak istiyorum ölümünü... İstiyorum ki, hep o canlı, hiç bir kitabın anlatamıyacağı ölçüde güzel şeyleri anlatan yeşillikle donanayım. Ancak o zaman uyuyabiliyorum. Ve ancak o zaman, düşlerimde umutlanma hakkını tanıyorum kendime. Bir de savaşı konuşurken. Çünkü orda, beynimin bütün hücreleriyle, bilmediğin bir arazide, bilmediğim insanların devinilerini ölçüp değerlendirme gibi bir sorunum var. Ve bu sorun, öylesine yabancılaşıyor ki bende, herşeyi, herşeyi unutuyorum.

Düşüncelerinin bulutu arasında, anasının dualarıyla, yorganı üstünde bir kanat çırpışı gibi dolanan ellerinin basıncını duydu... Çocukluğunun dipdiri gözkapaklarına yapıştığını bildi. Karanlığın içinde usul usul kanat çırpan bir güvercinin yavrularını okşamasına benzer bir duyguyla ürperdi... Yıllar, yıllar önce de annesi böyle yapardı. Dudaklarında dualar, elerinin belli belirsiz dokunmasında güven, dinginlik ve sevgi... Bütün düşlerini süpüren ince bir yel ve derin bir uyku... «Geldiği iyi oldu,» düşüncesiyle gevşiyor. «Yaranın bir pınar gibi fışkırmasını engelledi. Onun kaygısı, telâşı ve sevecenliği, düşüncelerini anıların aynasından çıkardı... Katılıp kalmalarını engelledi böylece... Yaşamla da ilişki kurmalarını sağladı onların. Acı nasıl bir pınarsa, yaşamın da öyle akıp durduğunu öğretti sezdirmeden... Yaşıyorsa kişi, acıyı küllemek zorunda. Zaman zaman bir yanardağın lavları gibi püskürse de, küllenmeli... Ve küllendi... O geldiğinden beri ancak belleğinin küllerini düştüğümde karşılaşıyorum yeşil lavlarla... Ne ilginç... Her deştiğimde de, o'ndan bile sakındığım için olsa gerek,

korunu saklamaya çalışıyorum. Ve galiba ben çalıştıkça, küller kalınlaşıyor. Oysa anlatsam o'na... Çoğaltsan acı mı... Kimbilir nasıl artardı üzüncümüz. Kavuşma, birlikte olma sevincimizi nasıl da silip süpürürdü yoksunluk acısı... Desem mi? Anne, boşuna sayma kentimizin dilberlerini. Ben onulmaz, sağılmaz bir biçimde yaralıyım. Ve bu yara geçmedikçe, umut bana yasak!.. Nasıl katılır acıma!.. Ya da bakarsın, yüreğime ondan izin almaksızın çöreklenmiş olana kıskanır... Saydığı kızların tümü de o'nun kiracıları... O izin verdiği sürece, o'nun izin verdiği kadar yer tutabilirler... Ya da o izin verdiği için... Oysa bu, yaban... Bilmiyor, hiç bir zaman da bilmeyecek... Kıskanmakta haklı olur... Olur ya, kıskanmaz... Mutlu bir kadınmış anam... Mutsuzluğu öğrenemeden, mutluluğu kesilmiş bir kadın. Herşey ama herşey yepyeni, taptaze ve olağanüstü güzelken bitivermiş. Yıpranmaya, bozulmaya ve eksilmeye zamanları olmamış. O yüzden de, kıskanmayacak denli babamla doludur. Anlatsam mı? Hayır!.. Konfiçyüz ne diyor? «Giz, kafanda oldukça senindir. Dudaklarının dışına çıktığında başkalarının...» İş buraya dayandı mı, anam bile başkaları olabiliyor ha!.. İlginç!.. Çok ilginç!..»

Oğlunun yüzünde beliren gülüncüğe baktı Hasene hanım!.. Ayaklarının ucuna basa basa kendi divanına yöneldi. Başucundaki gaz lambasını ilkin kıstı. Elini şişenin ağzına siper ederek üfledi. Lamba, bir harlayıp söndü... Yorganı çenesine değin çekerek uzandı. Dudaklarındaki dualar, belleğinde sorulara dönüştü. «Bir derdi var oğlumun, ama ne?» Bilmecesi bir burgaç gibi çözümsüzlüğe çevrendi. «Tutukluğunun nedeni de bu mu? Neden anlatmıyor? Hiç gizlisi olmadı ki benden... Hiç gizlemesi gerekmedi ki... Öyleyse neden? Neden eskisi gibi değil?!.. Bakış dururken, neden dalıveriyor öyle? Anlamaz sanıyor beni... Bilmez belliyor... Anlasan bilsem ne? İstemiyorsa bilmemi, soramam ki... Ah Hasene, şuncacık bebekken ben biçim veriyordum ona... Şimdi kendi kendini biçimliyor. Zorlayamıyorsun da... Zorlamamalısın zaten. Gerekse söylemez mi? Ya da anlamaz mıydın eskiden? Bir bakışta çözerdim

derdini... Dert bildiğim şeylerdi. Çözümü gereken ve alışkanlıklarınla çözüverdiğin şeyler... Oysa şimdi onlardan değil... Yavruna bunca mı yabancılaştın? Hani haksız da değilsin... Kuleli'ye gideli kaç yıl oldu? Yıllar ne de çabuk geçti? On yıldır, bir gözün gördüyse, biri görmedi oğlunu... Ve sonunda işte, teni ayazdan kararmış, yüreği kendi göğsünde atan bir delikanlıyla birliktesin... Senin oğlun Yad yaban değil... Eti, kemiği, yüzü gözü, bildiğin kişi... Ama, yüreği değişik. Yüreği yaban... Donuk, kararlı, sevecen... Nerde benim sıcak, coşkun ve sığınan yavrum? Onu alıp da, ötekini vermek nasıl bir iş? Demek ki, insan meyveli ağaç... Hem de meyvesine yabancı bir ağaç... Yazık!. Birbirimizle nasıl bir bütündük on yıl önce? Şimdi nasıl ayrı ayrı varlıklarız? Demek ki yaşam bu... Oysa, yol boyunca, tren kompartımanlarında, şu odayı bulup döşerken, düşlerle doluydum ben... Aramızda soğumuş, kırılmış, dağılmış ne varsa, ısıtır, onarır, toplarım, sanıyordum... Yanılmışım... O ayrı bir kişilik olmuş... Ben olduğum yerde kalmışım. Belli etmemek için canı çıkıyor yavrumun. Benim de... Ama, ayrı arabalara koşulmuş, ayrı koşumlu atlar haline gelmişiz biz... Doğal ki, yollarımız da ayrı bundan öte... En iyisi, herkesin kendi yoluna gitmesi...» Eli belli belirsiz yüreğinin üstüne uzandı. Genç gövdesinin diri etlerini duydu avuçlarının içinde. Göğsünün sertliğiyle irkildi. Kocasının özlemi tutuştu parmaklarında. Gözlerinde iki damla yaş belirdi. Sorularını, düşlerini karanlığa bıraktı. Öyle bungun, düşünceli, karabasanların ortasına salıverdi kendini. Uyudu mu, uyuyamadı mı sezemeden gözlerini açtı. Ağzında paslı bir burukluk, gözlerinde sisli bir donuklukla doğruldu. Eli kibrite uzanırken, sabah ayazını ılgıt ılgıt okşayan bir sesle dondu. «Tanrı uludur!..» Sözcükler kulağından beynine ulandı. Beyninden dilinin ucuna töperlenerek, «Eşhedü en lâ ilâhe illallah!» halinde dökülürken, müezzin yineledi; «Bilirim bildiririm ki, Tanrı'dan başka yoktur tapacak!..» Ses dalga dalga Esence'ye dağılıp gitti. Bir zaman, çabucak belleğiği dağların, tepelerin üstünde, ezanın yumak yumak dolanmasını aradı. Sonra çabucak kibrite uland.

Kutuyu tıkırdatmadan, birini çıkardı, çaktı!.. Lambanın şişesini iki parmağının arasına kıstırarak, boş parmaklarıyla fitili uzattı. Yükselen alevle birlikte yüzüne ağan isi ayırdı. Şişeyi geçirip kibriti üfledi. Lambayı ayarladı. Portatif masanın, tezgah olarak ayırdığı bölümüne yaslanarak, lambayı yanına yerleştirdi. Sabah kahvaltısını hazırlamaya başladı.

Çevresinde dönenen belli belirsiz tıpırtıları ilkin düşlerinin devamı sandı. Sonra ağır ağır açıldı belleği. Gözlerini kırpıştırarak uyandığında, dinginliğiyle gerindi. Nöbet gecelerinin ağır, yorgun kalkışlarıyla hiç ilişkisi olmayan bir çeviklikle doğruldu. Bir çırpıda giyindi. Bir çırpıda birkaç ailenin birden kullandığı bahçedeki helâya girdi, çıktı. Bir çırpıda, kabartma teneke çerçeveli aynanın önünde sabununu köpürten traş makinasına yeni cilet taktı. Ve bir çırpıda pırıl pırıl aydınlandı yüzü. Divanın üstüne attığı pijamasını valizine yerleştirdikten sonra, yatağın altına itti. Doğrulduğunda, iki divanın arasındaki masa donanmıştı.

İrkildi. Anası önemli günlerde bu masayı kurardı. Oysa bu sabah, bütün sabahların bir benzeriydi. Evle olduğu sabahların benzerinde, böyle bir olağanüstülükle karşılaşınca: «Bu kez de burdan birini bulmuş olmalı,» diye geçirdi aklından.» Birini beğendi, bana satmaya çalışacak. Tek düşüncesi bu annemin. Ne yapıp edecek, beni mutlaka evlendirecek. Dur bakalım. Anlamazlığa gelelim de biraz biraz gönlünü oyalasın. Haklı kadın. Başka neyi var şu yer yüzünde? Bilmek anlamak istemekte haklı. Üstelik hiç bir şey anlatmadım ki...»

Yüzünde gülücüklerle masaya kuruldu. Ta, gelirken devrişip yüklendiği ne varsa masanın üstüne yığmıştı Hasene hanım... Yağlı sele zeytinleri... Ayva, erik, portakal, gül reçelleri. Günbalı... Tezgâh tezgâh dolaşıp aldığı tereyağı... Hemen ötelerinde hışırdayan taze çay... Bardaklarında tavşan kanı gülümseyince, ellerini oğurturdu. Gözlerinde sevecenliğin bütün ışıklarıyla anasının yüzüne baktı. Lokmalarını birbiri ardınca atıştırırken;

— Eline sağlık anacığım, —dedi.

Hasene hanım, yüzünde kıvancın aydınlığıyla, oğlunun yemesine daldı bir süre. Söyleyeceklerini nasıl bir araya getireceğini şaşırdığı zamanlardaki gibi, sevecen ama suskun bakıyordu. Bir uzak anının canlanışı olarak yakaladı bunu oğlu. Anası ne zaman, söyleyeceklerinin etkisini bilemese, böyle dalardı. Yıllardır unuttuğu dalgınlığını yakalamanın kıvancıyla, varsayımını daha bir pekiştirdi. «Bir şey hazırlamasa, böyle arpacı kumrularına dönmez,» diye geçirdi. «Var bir isteği. Hem de, her zaman olduğunca, beni evlendirmeye karar verdi. Belki ilk kez kendi bildiklerinin dışına çıkınca, tepkimden çekiniyor. Oysa kararlıyım ben. O istediğini öne sürsün. Ben gizimi vermeyeceğim. Veremem... Hele o defterde yazılı olanları okuduktan sonra. Sanki, ben yazdırmışım gibi. Neler düşündüysem, onları yazmış. Böylesine bir bütünleşme, insan aklına sığmaz. Reşid Yarbay, onları okuduktan sonra, babalığa iyice sıvanmadı mı? Sanki, kız başkasınındı. Ve sanki asıl oğul bendim. Bütün davranışlarında bu seziliyor. Savaş subayları bambaşka. Ben tutamıyorum zaman zaman kendimi. Baba diye boynuna sarılmamak için, dudaklarımı kanatıyorum. Kimbilir belki o da öyledir. Hiç belli etmiyor. Bir bakışını yakalıyorum bazen. Bir dudak gerişini. O zaman anlıyorum içindeki yanardağın püskürmeye hazır olduğunu. Ama, kendi yakınlarının yitişinde bile kaya gibi kalacak kadar ölümü kanıksadığı besbelli. Biz ölüm görmedik ki... Düşünmedik üstelik. Bizim bütün düşlerimiz mutluluk üstüneydi. Buluşacaktık. Gün gün duyduklarını ne güzel belirtmiş Zeynebim!.. Ve Yarbay, koca adam, hiç yüksünmedi bu gizi bana açarken. Benden çok sana ait, deyişindeki özveri düşünülemeyecek bir yüreklilik oysa. Son sahip olduğunu da başkasına verebilmek. Benimle bütünleşmemiş olsa, yapamazdı bunu. İçine sindirmek için aylarca beklemedi mi? Beni denetlemedi mi baştan sona... Nedenini bilememiştim. Ensemde sezdiğim gözlerinin ısısından ikircimleniyordum. Ama, böyle patlayacağını bilememiştim.»

Oğlunun aydınlık yüzüne yeterince bakmanın kararıyla dikildi Hasene hanım. Dudakları oynadı. Bir süre ses çıkmadı ağzından. Sonra;

— Yavrum, — dedi gözlerini denetleyerek. — Oğlum!.. Akşam düşümde Babaanneni gördüm. Pek sıkıntılıydı. O yandan bu yana dönüyordu durmaksızın. Beni çağırıyordu. Kötü bir şey olmasından korkarım. Orda yapayalnız bırakıp geldim... Diyorum ki!.. Diyorum ki, ben artık gideyim. El elinde kalmasın babaannen!..

Bütün varsayımlarının yıkılmasına karşın, derin bir soluk bıraktı. Annesinin yüzüne, bütün anlamları kapsayan, bütün sözleri aynı anda söyleyen bir bakışla baktı. Sonra yerinden doğruldu. Boynuna sarıldı kadının. Bir kez daha üstelememesinden kıvançlı, sıktı bağrında uzun uzun.

— Böyle bir gerekçe olmasa, seni hiç bırakmazdım. Ama, haklısın. Savaşın biteceği, bizim izinlerin açılacağı yok.

— İzin vermeyeceksin diye korkuyordum. Sağol yavrum, — dedi Hasene Hanım. — Biletimi yarına alır mısın?

— Nasıl istersen!..

IKI

Posta, kucağını bayram sevinciyle doldurdu. Üç mektubu bir arada bulunca, kıvançla okşadı zarfları. Üstlerindeki yazılardan geldiği yerleri, gönderenlerin kimliğimi okudu. Biri annesinden geliyordu. O'nun ince, hafif titrek yazısıydı. Yeni harfleri sonradan öğrenenlerin o ikircimli çizgileri. Biri Şevket'ten, İstanbul'dan... Öteki de, Yarbayın yazısıydı. Kalın ve keskin... Önce hangisinden başlaması gerektiğinde yalpaladı. Sonra en üsttekinden, annesininkinden başladı açmaya. Divanına uzandı. Mektubu zarftan çıkarırken; «Sen gittikten sonra, oda bana büyük geldi,» diye hesap vermeye durdu. «Osman'la, Memduh da kentte bir yer arıyorlardı. Dağdan indikçe, en azından giyinip soyunacağımız bir damaltı olsun, istiyorlardı. Ses çıkarmıyordum ama, benim odaya göz diktiklerini anlamak için falcı olmanın gerekmediği açıktı. Onlar önerinin benden gelmesini istiyorlardı. Ben biraz daha kıvransınlar diye domuzluk ediyordum. Sonunda dayanamadım. Şimdi, duvarlardan birine daha bir divan çektik. Üçümüzün aynı anda evde olması pek büyük bir olay... Birimizden birimiz mutlaka nöbette ya da sahrada oluyor. Ama, biz her türlü olasılığa karşı kendimizi hazırladık. Bakarsın birden savaş biter. Sovyetler de teslim olursa, artık bu savaşın anlamı kalmaz. Ya da en azından bizim için kalmaz. Çünkü savaşın alanı değişir. Sınırlarımızın çok ötesine, Manş kıyılarına ya da okyanuslara sıçrar... Sanki sıçramamış gibi... Japon'lar, İngiliz ve Amerikalıları az mı kovaladılar pasifikte. Singapur yeni düştü... Ordaki boğuşma, buralardan ayrı değil. Yine de, uzaklaştıkça, davul sesi gibi savaş da... Kulağa daha hoş geliyor. Bizimki de terslik işte. Savaş için yetiştiriliyoruz. Savaştan kaçmayı hüner sayıyoruz. İçine girmekten ürküyoruz. Oysa, kızıyorduk daha geçenlerde. Bir yanımız «yurtta barış, dünyada barış,» derken, bir yanımız

savaşdışı kalmakla, erkekliğimizin sünnetlendiğini savunuyordu. Çelişik düşünceler içinde bocalıyorduk. Bocalamayan yok ama... Yarbayım, gitmeden önce odasına çağırdığında, o bile ne diyeceğini bilemiyordu. Savaş subayı olduğu için, istenecek bir şey olmadığını söylüyordu. Öte yandan da, bu savaş bizsiz biterse, ordunun deneyimli kadrolardan yoksun kalacağından korkuyordu. Sahi, bir yanım isterken, bir yanım korkuyor, diyen o'ydu... Sanırım ilkkez bu kadar uzun konuştu. Yalnız benimle değil. Kendi kendisiyle konuşur gibiydi. Bütün bir geçmişi, topçu deyimlerinin humbarasında çalkalayıp döküvermişti ortaya. Katıldığı savaşlar, ölenler, öldürenler ve içinde tükendiğini sandığı duygusallığın, birden dirilmesi. Karısı ve çocuklarından sonra, oğul edindiği genç teğmenin önünde, bütün bağlılığının beliriverişi. İlk seninle vedalaşacağım, demişti. Ağustos'ta, Ankara'ya gideceğim. Gider gitmez sana adresimi bildiririm. Başının sıkışacağını sanmıyorum. Ama, bana yaz. Sürekli haberlerini almak, bundan sonraki yaşamımın tek mutluluğu olacak. Sen babasız kalmışsın zamanında. Ben oğulsuz kaldım. Eksiğimizi birbirimizle tamamlasak darılmazsın değil mi? İlkkez elini o zaman öptüm sanıyorum. Ve ilkkez içimdeki boşluğun dolmaya durduğunu sezdim. Atatürk'ü yitirdikten sonra iyice boşalan içim, sanki, sevinçle doluyordu...»

Annesinin mektubunu bıraktı. Bir borç öder gibi, Yarbayının mektubunu aldı. Açtı. «Oğlum,» diye başlıyordu. İçi ısındı. «Ben kendi kendimi çürüğe çıkarmak istiyordum. Emekli ikramiyemle Ankara'da bir ev alır, keyfime bakarım, diyordum. Albay olduk. Ordonat dairesinin başına getirdiler. Savaş içinde eksik gidermeye koşulduk. Kızağa çekildik diyeceğim. Ama bu dönemde kıt'ada olmanın asıl kızak yeri olduğunu şu birkaç günde öğrendim desem yeri. Savaş, savaşanlar kadar bizi de bitirmiş. Bütünüyle dışa bağlılığın ne demek olduğunu önümdeki listelere baktıkça daha iyi anladım. Geceyi gündüzü, seni bile unuttum. Kaç zamandır mektup yazıp adresimi bildireceğim. Vakit buldunsa yaz... Neyse, bugün bir toplantı arasına getirip yazı-

yorum.

Nasılsın? Karasu burnumda tütmeye başladı. Yine öyle ışıl ışıl akıyor mu? Kıt'a da... Keşke daha önce bu gibi işleri yapmış olsaydım. Şimdi elim ayağıma dolanıyor desem, inan. Neyleyelim. Üstesinden gelmeye debeleneceğiz. Madem gerekli, altında kalmamaya bakarız.

Yerime Cemal Yarbay'ın geldiğini öğrendim. Selâm söyle desem, söylemeyeceğini biliyorum. Benim çok eski arkadaşımdır. Dürüst, babacan ve güvenilir bir komutandır. Belki işine yarar diye yazdım bunları. Yaramayacağını bile bile... Güvenliyim ki, sığınmaya onurun elvermez. Ama bir gün gerekirse, aklının kıyısında bulunsun.

Daha yazmak isterdim. Toplantı başlıyor. Şu işleri bir belleyip, düze çıkarsam, daha uzun yazarım. Sen herşeyi, bütün arkadaşlarını, komutanlarını yaz bana. Kendimi aranızda duyduğum her saniye benim için keyif... Yazmayı unutma... Gözlerinden öperim sevgili yavrum!..»

Mektup parmaklarının arasında bir an durakladı. «Zaman, insanı adam sarrafı yapıyor demek. Bir bakışta anlıyor karşısındakinin kırat'ını... Ne selâmını söylerim. Ne de başım sıkışsa bile başvururum. Biliyor bunu. Bildiğinden olacak, ayrıntı istiyor ki, ben istemeden yardıma koşsun. Beklersin albayım... Çok beklersin bunu...» Kendi kararından hoşnut canlandı yeniden. Kendi kendine bir güvence vermek isteğiyle, annesinin mektubuna sarıldı.

«Meserret'i biliyorsun,» diye başlıyordu mektup. Son zamanlarda hep o'nunla başlıyordu. Bir an, bunun nedenini düşündü. Ellerini başının altına yerleştirerek, bir avuç pencereden görünen bir kucak gökyüzüyle sarmaştı. Bir kuş oldu. Uçtu... Evinin damından, komşunun penceresine indi. Komşu kızının ak tenini, kara kaşlarını, yapıncak saçlarını seyreyledi... Gözlerinin ışıltısında kendi fotoğrafını gördü... Bir yeşil fışkırdı içinden. «Aylardır anımsamıyordum,» diye geçirdi. Sanki Albayımın mektubuyla, komşu kızının gözleri, yeşilde buluştu...» Yeniden kaldırdı mektubu gözlerine doğru. «Yolladığın karnelerin bazı kuponlarını onlara da vermiştim. Öyle hora geçti ki, anlatamam...»

Yüreğinin burkulduğunu sezdi. Yeni karneleri yollamayı unutmuştu. Anımsatmıyordu anası. Ama, ne denli değer taşıdığını apaçık ortaya koyuveriyordu. Davranıp kalkmakla, mektubu bitirmek arasında bocaladı bir an.

Doğruldu. Kaputunun cebindeki karneleri ayırdı. «Hemen yarın yollamalıyım bunları. Dolaylı yoldan isteyecek duruma geldiklerine göre, darda olmalılar...» Babaannesinin anlattıklarına kaptırdı bir an düşlerini. «Paranın geçersizliğini gördüm oğlum,» demişti. «Açlıktan kıvranan çocuklarını doyurmak isteyen Hacı Musa, bir lokma ekmeğe bir altın veriyordu, kaçakçılığımız günlerinde. Ve kuşağına altın dolduranın, sırtına un torbası vurandan akılsız olduğunu savlıyorduk biz...» Karneleri okşadı. «Savaşın bu yüzünü görmüyoruz,» diye düşündü. «Oysa, asıl burdan bakmak gerekli. Hadi onlar savaşın içindeymişler... Yenilmişler, kaçmışlar da üstelik... Ama şimdi dışındayız savaşın. Sözde... Yıkılmış, örene dönmüş bir yurttan, sakat insanlardan çıkacak üretim, zor zamanda eksiğini belli ediveriyor... Sayı hesabıyla baktığımızda, nüfusumuz yaklaşık onsekiz milyon... Ama, bunun ne kadarı üretici biliyor muyuz? Onbeş yılda dört milyon artmışız... Bunların yarısından çoğu çocuk daha. Savaş yıllarının artıkları yaşıyor. Ve yaşayanların durumları berbat... Böyle ortamlarda, ha deyince kalkınmak olası mı? İşte, girmediğimiz bir savaş bile, bizi aç komaya yetiyor... Sözde tarım ülkesiyiz... İşlenmeyen toprak, insanına nasıl bakar? Bakamaz... Bakamadığının delili de, ülkenin en verimli ovalarından birinde oturan bizimkilerin, ekmek karnesi derdine düşmelerinde açık. İki kadın... Yiyecekleri bir lokma... Onlara yetmiyorsa, çoluğu çocuğu olanlar kimbilir ne halde? Karnelerim çok geçerli olacaktır... Unutmadan, her ay yollamalıyım... Tayınlarından artırabildiğimi, konu komşuya dağıtsalar, bizimkilerin itibarı artar... Çünkü, babaannemin dediği gibi, öyle zamanlar vardır ki, para itibarsızlığı getirir... Buna da pek inanmamak gerek. Yine paralılar, işlerini yürütüyorlardır. Burda, pek yerlilerle ilişkimiz yok. Ama, yokları sezmeye başladık yine... Kimbilir oralarda durum nasıldır.

Yazacağım. Özellikle yoksul komşulara versinler karneleri. Hiç olmadı çoluk çocuklarının karınları doysun. Bizimkiler, Ben de hiç araştırmadım şimdiye... Sahi hep iyi yüzlerini kan kusar, kızılcık şerbeti içtik derler. Saklarlar benden... gösterdiler bana... Önceleri çocuktum. Sezemiyordum. Sezmez istemiyordum belki... Çocukluğun en iyi yanı bu. Kötüyü, ölüm bile olsa kolayca unutuyor insan. Ama, büyüdüğün zaman, izin günlerimde... Okullu bir öğrenciyken, «talebe kokardımla» gittiğime, hep güleryüzlü gördüm onları. Ve şimdi inanıyorum ki, yazdıkları, çaresizliğin doruğunda olduklarını gösterir. Yoksa, bildirmezlerdi bana. Kendi içlerinde sözleri vardı demek. Bana kötüyü göstermeyecekler. Biri anan, biri babamın anası... Ama, hiç bir zaman, yaşamın zorluğuyla yüz yüze bırakmadılar beni. Salt duyduğum, gördüğüm şeyleri aktardığımda da, zorla karşılaşmanı küçümsediler sanki... Bendeki bu suskunluğun bir nedeni de, onların bu davranışı olsa gerek... Kişi, üstesinden gelemeyeceği işin altına girmemeli... Bir işe de başladı mı, bitirmeli... Onlar, susuşları, küçümsemeleri ve davranışlarıyla, bunu bellettiler bana. İyi de ettiler. Ettiler ya, kendi oğulları, yazmalarını bekledi bir karne yollamak için. Kendiliğinden düşünmedi. Düşünmesi gerekirken. Hazırcılığın sonucu bu... Belki evli olsaydım. Çoluğum çocuğum olsaydı... Bu bencillikten arınırdım biraz. Herşeyi kendim için, kendi adıma değil, başkaları için de isterdim. Ve isteyince aklıma gelirdi orda iki dul kadının benden bir destek, bir yardım beklediklerini... Aydan aya postaladığım onbeş lirayla her şeyi çözümlediğimi sanmazdım. İşte, para, geçersiz olmalı. Yoksa annem, bu satırları yazmazdı bana...»

Düşüncelerinin etkisinden, kendini azarlayarak sıyrılınca, mektubu okumayı sürdürdü. Yokluğun dışında, savaşın acılarından uzağız. Babaannen, durmadan geçmişle karşılaştırıyor günümüzü... Benim de anılarım tazelenliyor. Çiçeği burnunda bir gelindim. Baban savaşanların arasındaydı... Ben kaçakların... Ama, beklemek yine de güzeldi oğlum... Yine de güzel... Şimdi seni bekliyoruz. Şöyle bir

raz durulsa ortalık. Oğlumuza bir kavuşsak sağ esen. Bütün duamız, bütün umudumuz bu. Bir de mürüvvetini görsek dünya gözüyle, bütün alacağımızı devşirmiş olacağız. Gelecek mi o günler? Gelinimizin evimizin içinde salındığını görecek miyiz? Mektuplarında hiç oralı olmuyorsun. Belki umudun olmadığından. Belki halâ savaş tehlikesini savuşturmadığımızdan izin vermiyorlardır size. Söyledim baba-annene... Gelmeyeceği beklemek çok zor!»

Durakladı. Tümceyi yeniden okudu. «Gelmeyeceği beklemek çok zor!..» Gözleri buğulandı. «Bu sensin anne... Gelmeyecek olan da babam öyle mi? Yirmi yılın gözyaşını böyle dört sözcüğün içine sığdırıvermek için kimbilir nasıl zorladın kendini. İlkkez senin ağzından ya da elinden duyuyorum yakınmayı. İlkkez babamın yokluğunu böylesine açık belirtiyorsun... Kimbilir nasıl sevdin o'nu. Bir kurtuluş olarak da bakmak vardır. Öyleleri zaten çok durmadılar. Buldukları ilk erkek kokusunun ardından kuyruklarını sallayıp, kumaya gidenler bile oldu, senin deyiminle... Oysa, sen kaynananla, ana-kızdan yakın, olmayanın acısında bütünleşerek bekledin... bekledin... bekledin... Ve şimdi, bütün irinini benim yüreğime akıtıyorsun .Hak verirken bile, ders veriyorsun. Doğru... Kişi ölüm yolcusuysa, arkasında sallanacak ıslak bir mendil bırakması anlamsız. Ucuzladığın insanlardan olmayı beceremedin. Gençtin oysa... Güzeldin. N'olurdu sen de biriyle evlenseydin... Bulamadın diyemem... Duyduğum, isteyenin çokmuş. Savaş isteneni yitirdi de diyebilirsin. Yitenin yerine sağlam kalanlar da olur her zaman. Olur ya, bir şehidin onuruna yaraşanını bulmak olasız. Onur işi değil ki bu... Gereksinim sorunu. Nasıl gereksindiğini şimdi söylüyorsun. Ve yirmi yıldır, bunun acısını çekiyorsun. Yanlış olan bu... Kişi ya acı çekmeli, ya bundan yakınmamalı... Şimdi yanılan da ben oldum işte... Acı çekmiyor muyum? Hem de yitirilenin acısını. Daha yeni bulmuşken. Yazgımız benziyor annemle... O benden de uzun yaşadı birlikteliği. Ben bir iki kez ya tadına varabildim, ya varamadım. Konuşmalarımızı derlesem, bir söyleşiye sığmaz... Ama, nasıl içim yanıyor! Na-

sıl dayanıyorum? Üstelik senin derdini açacağın bir oğlun var anne... Ben kime söyleyebilirim? Aşk yasak değil, kimse yasaklayamaz. Ölüm dışında... Ne yazık ki, benim de senin de önüne dikilen aynı yasakçı. Öyleyse geri aldım bütün söylediklerimi. Yazabildiğine göre sendeki yara sağılmaya başladı. Yirmi yılda bütün tortularından sıyrılıyorsun. Ne mutlu sana!.. Dilerim varsayımım doğrudur. Doğru çıkarsa, ben de senin gibi mi olacağım? Durmadan Meserret'ten söz ediyorsun bana. Yumruk kadar kızdı ben okula başladığımda. On iki yıl geçti aradan. İlkokulu bitiriyordu son gördüğümde. Dört yılı buluyor görmediğim zaman. Daha o günlerde, serpilmiş, güzelleşmişti... Hiç bir şey söyleyemem ona karşı. Ama, yüreğim bir başkası için tutuşurken, hem de gelmeyecek, buluşulmayacak biri için tutuşurken, sana olur diyebilir miyim? Bu, yüreğimi söküp atmak olmaz mı? Ve söylesem sana, kendi yüreğini söküp uzatmaz mısın bana? Ne var ki, geçen zamanlarda ben bu kadarına bile dayanamıyordum. Üç yılın neleri alıp götürdüğünü anlamak için, kendime bir bakmam yeterli. Düşüncelerimin gizinde çözülüyor herşey. Ve bir üç yıl daha geçerse, yeşil gözlerin yarasını sağıltıp mı geçecek diye soruyorum kendime... Sorabiliyorum. Ve sordukça, yaşamın gücünü anlıyorum. Kalanın unutmaya koşulması bu güçten doğuyor olmalı. Kişi gerekeni yaptığını sanıyor. Oysa, sağılan yaraları, daha derinlerde, daha uzaklarda bir iz bırakıp, unutma perdesinin altına kayıyorlar.»

Mektubu bıraktı. «Hey be,» diye yeniden düşünceye daldı. «İşe bak. Bir de biz, mesleğimizde, kendi bilincimizi karşımızdakinin bilincine egemen kılmaya koşulduk. Askerliğin onurunu on paralık ettik ki, bir duyan olsa, yiğitliğimizden kuşkuya düşer. Düşse de haklı olur. Asker dediğin burnunun doğrultusunda gidecektir. Ya komutan? Ha, bak işin burasında işler değişiyor. Komutan dedin mi, durumun gerektirdiği dönüşleri yapmakta üstüne olmamalı... Öyle ki, çarpışmaları yitirse bile, savaşı kazanmalı. Yoksa, değirmen taşı ya da rüzgâr gülünden ayırımı olmaz. Biri nasıl bir yana doğru dönerse, öteki de her yana döner.

Ama, dönüşler kendine bağlı değildir. Sanki komutanın kendine bağlı mıdır? Hayır!.. Kişi neden döner? Ya gücü yetmemiştir. Ya gereksizliği görmüştür. Yetmezlik de, görmek de kendine bağlı olduğundan, dönüş bir üstünlük haline gelir... Dur hele dur bakalım teğmen!.. Sen kendinde neyi bağışlamak istiyorsun. Aradan geçen zamanın bazı şeyleri silmiş olmasını mı? Yağma yok. Yutturamazsın. Yutturamadığın şurdan belli ki, bir aykırı düşünmeye durdun mu, yeşile kesiyorsun.»

Annesinin mektubunu katladıktan sonra, Şevket'in mektubunu açtı... «Yahu,» diye başlıyordu. «Ortaya bir söz attın, gerçekleşmesi için galiba hepimizin gebermesi gerekecek. Belki o zaman, biz Otuzsekizliler, ruz-ı mahşerde buluşuruz. Aradan iki yıl geçti, ancak bölgesel toplantılar yapabildik. Öyle görünüyor ki, bu yıl da, birbirimizle yetineceğiz. Ve hepimizin bir arada olması umudu, bir başka bahara kalacak.

Biz yine de, Ankara'da olmayı düşlüyoruz. Hepimiz olamasak bile, aramızdan birilerini seçip gönderelim diyoruz. Siz de aynı şeyi yapamaz mısınız? Hastalık, iş, ya da ne bileyim ben, bir şeyler uydurup, bir iki kişi yollayamaz mısınız?

Yollayabilseniz öyle iyi olurdu ki... Biz şimdiden gelin güvey oluyoruz ya, durumdan kesin güvenli değiliz. Hani belki siz bir iş becerirsiniz de, biz de aynını uygularız düşüncesiyle yazalım dedik.

Burdaki arkadaşların hepsi selâmlarını iletirler. Bir çare bulabildinizse bize de bildirmeyi unutmayın... Bedri, İhsan ve Orhan, nişanlandılar... Yengelerimiz bir içim su... Yolumuz buralara düşerse tanışırsınız. Tanıştığınız zaman da, arkadaşlarımızın çok akıllıca işler ettiğine inancınız artar.»

«Şimdi bu haberi bizimkilere versem, kudururlar. Savaş bitmeden evlenmeme konusundaki sözümüzü anımsatıp, birer sövgü mektubu yazmaya kalkarlar. Saklasam! Saklanmasını istemiyor olmalılar ki, bildiriyorlar. Üsteğmenliğe ayak bastığımıza göre, evlenme yasağı kalkar. Bulun-

duğumuz yerden birini bulsak. Örneğin Zeynep ölmeseydi, izin gerekmeyeceği için, istediğimiz an evlenebilirdik. Mareşal izinleri kaldırdı. Biz evlenmeye paydos çektik. Doğru evlenmek için de izin vermiyorlar. Vermiyorlar ya, evlenenler n'oluyor... Sağolsun Raşid Yarbay, orduyu Yeniçeri ocağına çevirecekler, sonra da hepimizin adı kulamparaya çıkacak,· diyordu. Hiç olmadı, biz aramızda, bu yasağı kaldıralım. Kimsenin sövmesine kalmadan, mutluluk dileyen bir mektup donatıp hepsine imzalatayım. O zaman, bütün öteki arkadaşlarımız için de çözülür bu yasak.»

Memduh, kucağı tepesine kadar dolu hizmet eriyle kapıdan girdi;

— Oh,— dedi girer girmez. —Alış-verişi üstümüze yıkınca beyimiz yan gelip yatmakta... Nerde o Osman?

— Nerdeyse o da gelir!.. N'oldu?

— N'olsun? Bu Allahın kırında bişey bulmak mümkün değil... Yaylaları davardan, ağılları koyundan geçilmez bilirdik. Nerdeyse sütü peyniri de dışardan getirteceğiz... Adamın feleği şaşıyor.

— Olamaz!.. Daha dün bakkallarda tulum doluydu.

— Dün doluydu, bugün boşalmış. Sanki çekirge sürüsü saldırdı her bir yana. Ulan, bir gün nöbete kaldık, olan herşey tükenmiş.

— Belki sayım falan yapıyorlardır?

— Sayımı başkaları yapmış bize de suyu kalmış arkadaş... Duymuşlar büyük kentlerde yokluğu. Kendi insanlarını düşünmek diye bir şey kalmamış. Pezevenkler, parayı görünce analarını satacaklar. Biz de bu milletin bekçiliğini yapacağız. Savaşa girmeden, açlıktan ölmezsek iyidir!..

— Yoksa meydanda mı kaldık?

— Kaldık ki, hem de nasıl?

— Senin yorulduğun yeter, bi de ben bakayım istersen,— diye doğruldu.

— Paketleri gördükten sonra bu ağızları yapmak kolay. Ama, tabanlarımız patladı kıyıda köşede bişey bulmak için,— dedikten sonra, birden sözü hizmet erine aktararak; —Öyle değil mi Kadri?— diye sordu.

Kucağındakileri, portatif mutfak tezgâhının üstüne sıralamakla uğraşan Kadri, birden soruyla karşılaşınca dikildi;

— Buyur komutanım?

— İşine bak Kadri,— diye fişteklendi hizmet erini. —Kaltaban teğmenin hava basıyor!..

— Kaltaban teğmenim hava basıyor komutanım,— diye topuklarını birbirine çakarak bir makina gibi emir tekrarladı Kadri.

Memduh bütün yorgunluğunu ondan çıkarmak istercesine, ensesine şaplağı yapıştırdıktan sonra;

— Eşşoğlu,— dedi. —İyi bişey söylese emir tekrarını bu kadar çabuk beceremezdin. İtlik oldu mu üstüne yok...

— Üstüme yok komutanım, başüstüne,— diye döndü Kadri.

— Yok tabii... İşine gelmedi mi, emrin yarısını yutmayı biliyorsun hergele,— diyerek kendini divanın üstüne attıktan sonra. —Yine de hakkını yememek gerek... Bu itin zorbalığı olmasa, biz iyice açlık türküsüne yatmıştık ki, sorma. Çarşı bakkalının gırtlağına bir sarıldı. Biz de ne uzattıysa aldık anasını satayım.

— Kokmuş mokmuş olmasın?

— Olursa olsun... Galiba savaş öykülerini yeniden yaşayacağız biz. Yokluğu, yoksunluğu ve çaresizliği... Kurtulduk diyorduk. Durumun tam anlaşılması için bir karabasanın gelip çakılması gerekiyormuş.

— Kurtuluş, zor zamanda belli olur diyen, boşuna dememiş. Yoku ortadan kaldırabildin mi, kısıntı insanlara koymaz. Ama yokun önüne geçmek mümkün olmadı mı, durum apaçık ortaya çıkar. Çünkü, özrün kalmaz. Parası olan da, olmayan da, bir gereksinimi gideremiyorsa, orda şişersin. Şiştin mi de, gayrı kimse sana inanmaz.

— Hey hey, sözü nereye tırmandırıyorsun? Senin kafandan bişeyler geçiyor komutan. Hele biraz nefeslen de, anlat bakalım. Nedir istediğin.

— Kısılıp kaldık bire Memduh!.. Her birimiz bir başka yerden şaşırdık ki, ne olacağı belirsiz. Bir şey ya tam ol-

malı benim bildiğim, ya olmamalı... Sözde savaşa girmedik. Ama, savaşa girenlerden bin beter yokluk içindeyiz. Savaşı yaşıyor olsak, nedenimiz hazır. Yaşamadın mı da, kendi kendini yanıtlaman olanaksız.

— Yoksa yoklukla pençeleşen bir burası değil mi?

— Annem, dolaylı yoldan, karne göndermemi istiyor. Düşün, bizim oraları her zaman kendi kendine yetmiştir. Şimdi n'oldu ki, yetmiyor... Ha, Şevket'ten de mektup var. Ağustos toplantımız için neler düşündüğümüzü soruyor.

— Kasap et derdinde, koyun can derdinde, buyurmuşlar,— diye atıldı onları dinlemekte olan Osman. —Nerdeyse, hasta olanı başımıza iş getirir kaygısından at gibi vuracaklar. Bizim Şevket de toplantı istiyor. Yazarız birer mektup herkese... Sağ esen olduğumuzu bildiririz, olur biter.

— Bak bu iyi,— dedi Memduh. —Bir gelenek daha oluştururuz böylece. Toplantıya katılamayan, varlığından haberli kılar ilerde.

— Tamam,— dedi ışıl ışıl bakarak. —Tamam!.. Hemen başlarsak, anca bitiririz.

ÜÇ

Radyo, gecenin başlangıcında ajansı geçiyordu. Spiker her bir sözcüğü, ses ses yazdırıncaya değin bekliyor, sözcük tamamlandığında, insanın aklındaki bir önceki sözcüğü itiveriyordu. Çok dikkat edilmedikçe, okumanın ağırlığı yüzünden konuyu izlemek olası değildi. Nöbetçi odasında, kendisinden başka kimsenin bulunmamasından yararlanarak, haritasını açmıştı. Ağır tahta masanın üstünde ingilizce kitapları duruyordu. Üstüste tutulan nöbetlerin sonucunda, okuduğu kitapları anlayabilecek ölçüde geliştirmişti dili... Her akşam, bildiği her dil için birer saat ayırarak gramer, temrin ya da okuma ile sürekli denetliyordu kendisini... Aylar geçtikçe, başının içindeki keçeler çözülmüştü. Sözcükler teker teker olmasa bile, tümceler bütünlüğünde bir anlam kazanmaya başlamışlardı. Kitaplarını toplarken, «Birkaç yıl daha sürdürürsem,» diye düşünmüştü. «Bayağı sökeceğim üç dili de... Daha şimdiden, pek çok tümcede sözlüğe bakma gereksinimi duymuyorum. Belki tam anlamıyla kavrayamıyorum anlamı... Belki tam özümseyemiyorum henüz. Ama, eskisi gibi salt seslerin içimde yankılanması da söz konusu değil... Az mı alay etmiştim kendimle. Öküzün trene bakışı gibi bakıyordum sözcüklere... Şimdi, bir anlamı olduğunu kavrayabiiyorum. Tek yakınmam, esprilerden... Ben salt anlamını alıyorum sözcüğün. Ve tümcenin içine ediliyor. Aklımla birlikte, bütün sesler ve sözcükler çarşafa dolanıyor. Sonra bir de bakıyorum ki deyimler sözlüğüne, bambaşka bir anlamı var... Neyse ki, özellikle teknik konularda kelleyi kurtarıyoruz. Bizim kullandıklarımız, benzerlik taşıyor... Ya da bildiğim öteki dillerde yansımasını buluyorum. Yoksa, tümden çuvala girmek işten değil... Sağolasın Reşid Albayım... Gölgende, bir dili daha öğrendik, tarzancal..»

Bütün dikkatini ajansa vererek, sözcükleri birbiri ardı-

na dizmeye çalıştı. Kafasını not defteri gibi kullanma alışkanlığından, kısa zamanda konunun özünü kavradığını anladı. Radyo yorum yapıyordu; Eylül'den beri Kafkas cephesi donmuş durumdadır. Sol kanattaki General Kleist'in 1. Zırhlı Grubu, Terek'te çakılıp kalmıştı. İkmal duraksaması sanılan bu durumun, geçici nedenlere dayanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, General Stülpnagel komutasındaki XVII. ordunun Karadeniz kıyılarına yaptığı taarruz Suchumi ile Tuapse önlerinde durdurulmuştur. Dağ Avcılarının, eteklere çekildikleri öğrenilmiş bulunmaktadır. Yüksek Kafkas geçitleri, yeniden Kızılordunun Avcı birliklerine geçmiş bulunuyor. Alman resmi bildirileri, Avcı taburlarının ikmal için eteklere indiklerini, geçitlerin ellerinde olduklarını belirtmektedirler. Ne var ki, Avcı alaylarının, eteklerde siperlenmeye başladığı haber alınmıştır. Bütün bunların yanında, Karadeniz limanlarıyla, Grosny ve Bakü petrol bölgelerine yöneltilen taarruzların sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Orduları Bakü Petrol bölgesine yetişememekle birlikte, Alman Genel Kurmayı havadan yakıt ikmalini büyük bir beceri ile sürdürmektedir. Buna karşılık, Sovyet ajanslarından edinilen bilgiler, hem belirttiklerimizi doğrulamakta, hem daha yukarılardan, hatta bütün Doğu Cephesinden verilebilecek haberlerin aynı olduğuna ilişkin anlamlar çıkmaktadır. Bu durumda, Alman taarruzlarının büyük bir duraklama geçirdiği açıktır. Ancak, olanaklar ve savaşın sonucunu belirleyecek davranışlar henüz tükenmemiştir. Önümüzdeki, Aralık ve Ocak ayları, her iki yanın bu duraklamayı nasıl değerlendireceğine bağlı olarak, daha aydınlık gelişmeler getireceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, yayın organlarımızın konuyu değerlendirirken her iki dost ve müttefikimizin durumlarına da tarafsız bir gözle bakılması gerektiğini hatırlatır...

Ajans, bu yorumdan hemen sonra iç haberlere geçti... Çıt diye kapattı rodyanun düğmesini. Aklına yazdığı sözcükleri ince ince gözden geçirmeye başladı. Bir an, her birini bir sayfanın üstüne dökmüşçesine izledi. Belleğinin

kıvrımlarından göz kapaklarının üstüne gelip yapıştı sözcükler. Aktardı, dönderdi. Sonra birden başını geri atarak gözlerini kıstı.

«Burda olmalıydın Suat Üstteğmen... Pardon, Yüzbaşım... Faruk Yüzbaşım burda daha... Kimbilir, bu yorumu o da dinlemiştir... Ve eğer radyo başındakiler de, bizim gibi kendi gönüllerinden geçenleri belirtmiyorlarsa, şişen biz olduk. Büyüklerimiz bir kez daha savaş sanatını bizden çok çok iyi bildiklerini kanıtladılar. Daha başından beri onların söyledikleri hep bu yorumun içinde gizlenen gizli güçtü... Almanları biliyorlardı... Demek ki, Sovyetleri de öğrenmişler bir iyice... Bilirler elbet... Şimdiye ya elçi olarak, ya ateşe olarak Moskova'ya hep en parlak generaller gönderildi. Neden? İşte, savaşın başında da, ortasında da, galiba sonunda da bu yorumu yapabilmek için... Desene, kaba gürültü hepimizi dolabına koyup savurttu. Yuf sana teğmen... Bir de, her bir işin anhasını, minhasını öğrenmeye karar vermiştin. İşte, radyo yayınlarının önüne geçen panzer saldırıları, senin de aklını başından alıvermiş... Bir de, inceleyecek, bakacaktın... Daha o zaman, Cephe'nin ilk açıldığında, Faruk Yüzbaşı biraz izin verse kaz adımlarıyla dolaşacaktın Erzincan caddelerini. Yuf olsun ervahına... Hem yuf olsun, hem de kulağına bir güzel küpe olsun... Hitler şiştil.. Şimdi, gittiği yerden dönmesinin, Almanya'ya kaça patlayacağını düşünebilir misin? Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Kayzer'i şutlayıp, Hindenburg'un demir ellerinde toparlanmışlardı Almanlar... Şimdil.. Bin yıllık düşler, karabasana döndü mü?

Dur yahut.. Bir duraklama oldu diye hemen yağanma oyuna... Yedi başlı bir dev Almanya... Bütün bir Avrupa'nın kaymağını yiyor... Öyle, bir kışta pes ediverecek değil elbet... Hem baksana yorumcu ne dedi... Havadan yakıt ikmali yapabilmekteler... O zaman dayanır bu demir ve çelik yığını arkadaş... Ve bir de dayanırsa, baharda Rusları Sibiryaya kadar kovalar ki, seyrine doyum olmaz... Bir iki değişiklik yapılıverdi diye hemen büyüklerimizin dehasına kaptırma kendini Evet, şu duraklama ile onların

doğrulanabileceği ortaya çıktı. Tümden silip atmak yanlıştı onların düşüncelerini. Nasıl, olduğu gibi kabul etmek bir zorunluluksa... Çünkü Mareşal, buyurmasını bildiği kadar, buyruğunu geçirmesini de bilir. Resmen tümümüz ona uymak zorundayız. Ama, kendi içimizde ve kendi düşüncelerimizde silip atıvermiştik. Atmamak gerektiği çıktı ortaya. En azından, peşin yargılarla donatıldığı yerleri bulup çıkarabilirdik. Çünkü, «Osmanlı Zabitleri»nin, İmparatorluğun çöküşünden, Enver Paşa'yı olduğu ölçüde Alman Genel Kurmayını da sorumlu tuttuğunu biliyoruz. Haklı olduklarını da... Çünkü, savaş bilimi, hem bulunulan araziyi, hem buyurulan askeri tanımadan iş görmeyi yasaklar. Oysa Alman Genel Kurmayı, bütün Birinci Dünya Savaşı içinde, bizim orduları yönetmekte diretmiştir. Direttiği için de hem kendisi çuvallamıştır, hem bizimkileri çuvallatmıştır. Üstelik, yenilgiler kesinleşip, son yakınlaştıkça da, komutayı bizimkilerin omuzlarına bırakıverip, sorumluluktan sıyrılmanın yollarını bulmuşlardır. Bir ordu için savaş görmüş yabancı subaylardan yararlanmak faydalıdır. Ama, ordunun yönetimini onlara bırakmak, ölümle birdir. Burda onurun, alınmanın hiç yeri yok. Savaş biliminin yapısına aykırıdır. Çünkü, Strateji denilen olay, amacın açık olmasıyla ve ulaşılacak olanakların birbiri ardınca sıralanmasıyla kurulur. Farklı amaçlar, farklı sonuçlar doğuracağından, çelişkili strateji, hazin sonuçlar doğurur... O yüzden, yararlanmakla, kullanılmak arasındaki ince çizgiyi bilmek her yetkilinin görevi olmalıdır. İmparatorluğu yönetenler, bunu ayıramıyacak ölçüde ahmak ya da kabullenmek zorunluluğunda çaresiz olabilirler. Ne çaresizlik geçerlidir bizim meslekte, ne ahmaklık... Her ikisinin sonu da, hüsranla biten bir kavga olduğu için, hiç bir anlam taşımazlar...

Çünkü, kulakları çınlasın Nazmi Binbaşım, Napolyon gibi, savaş sanatını bilim düzeyine yükseltmiş bir komutanı bile yerden yere çalarken, bize acımasızlığı öğretti. Bizim acımasızlığımızı değil ama... Sonucun ve tarihin acımasızlığını... Sonuçta komutanın kazandığı çarpışmala-

ra, yitirdiği savaştan fazla değer verildiği anlaşılıyorsa, çekiver kuyruğundan, demişti... Çünkü önemli olan, çarpışmaların değil, savaşın kazanılmasıdır. Ve Napolyon, Elbe sürgününde, günden güne eriyerek, bunu acı biçimde öğrenmiştir. Parlak zaferler, bir gün böyle sonuçlanacaksa, onlar zafer değil, büyük yenilginin zekalarıdır...

Nerden nereye? Şimdi bu sözlerin durup dururken aklıma gelmesi ve beni arpacı kumrusu gibi düşündürmesi neden? Çünkü galiba alttan alta çürüdüm ben. Hitler'e karşı inancımı yitirmeye başladım her halde... Düne değin, Atatürkle karşılaştırırken, birden Ali Fuat Paşa'nın Napolyon karşılaştırmasına dalıverdim. Oysa bunu az mı tartıştık biz... Hem arkadaşlarımla kendi aramızda, hem üstlerimizin tartışmalarına tanık olurken... Amma iş... Kıvrak davranmak denildiyse, rüzgâr gülü olacaksın denilmedi ya... Sen seni topla bakalım azbiraz... Yeniden gözden geçir şu radyo yorumcusunun dediklerini... Altından yine Mareşal çıkmasın...

Çıkarsa da haksız değil hani... Savaşın göbeğinde, her yanımızda toplar gümbürderken, savaş üzerine konuşmayı da başıbozukların yayık ağızlarına bırakacak değil herhalde... Şimdi edilecek bir ters sözcük, balıklama tehlikenin göbeğine atıverir tümümüzü... Öyleyse sözü edenin, tehlikeyi de iyi bilmesi zorunluluk. Hem de üstlenmiş olarak. Demek ki, Çolak Yarbayım haklı çıkacak... Bir konuşmasında, Sakarya Savaşını anlatırken Atatürk; «Harpte, söylevimde belirtmediğim gizli noktaları şimdi sizlere açıklamayı bir borç biliyorum,» demiş. «Fevzi Paşa siperden sipere koşuyordu. Askerleri coşturuyor, alınması gereken tedbirleri tamamlıyor, sonra da sipere diz çöküp, Kur'an okuyor Tanrı'dan destek ve yardım diliyordu. Bu adam insan değil, bir evliyadır...»

Şimdi yüreğimize taş basarak, şu yorumu inceleyecek olursak, daha o zaman vardığı sonuçlarda, evliya kerameti bulunduğuna inanmak zorunluluk olacak. Biz işin yeline kapıldık anlaşılan. Kapılsak da suçlanamayız. Yüreklerimizde Atatürk'ün eksikliğini duya duya Hitler'e bağlan-

mıştık. Çünkü sürekli başarıyordu. Tutsak bir ulusu, efendilerinin karşısında eşit bir düzeye çıkarmıştı. Hatta üstünlüğünü kanıtlamıştı bütün dünyaya... Bunu başarabilen insanlar, çok az. Az olduğu için de, gönüllerimizi çalması doğal... Ama, demek ki, gönül yanılabiliyor... Erdemin simgesi akıl. Daha başından, akılcı davransaydık, pek çok şeyi görürdük. Göreceklerimizin başında da, Berlin'den çıkan Alman orduları haftayı doldurmadan Paris'e girdikleri halde, neden Leningradın, Moskova'nın, Stalingradın önünde çakılıp kaldılar diye düşünürdük. Aksaklıklar nerden, nasıl ve niçin doğuyor? Bunların ileride çıkaracağı zorluklar, yaratacağı sorunlar neler olabilir? Üstesinden gelinir mi o zorlukların ve sorunların, gelinemez mi?

Kafa ister yelin annacında durmak için. Kapılıp koyuvermek, hazan yaprağının işlevi... Bizse, kurduğumuz stratejiye ulaşmak için gerektiğinde kurban vermeye koşullanmış insanlarız. Öyle bir coşkuya harmanlanıvermek var mı? Varmış meğer... Kendimizi alalım... Hadi, sıyıracak gerekçelerimiz var... Aklımız yetmedi, yaşımız tutmadı, deriz... Dediğimizde de pek öyle kendimizi kandıramayız ya, deriz yine de... Ya komutanlarımıza ne demeli? Nerdeyse, geçen baharda bitirmişlerdi onlar savaşı. Salıverseler. Hitler'in eteğine yapışacaktık tümden. İyi ki salıvermedi büyüklerimiz... Asker savaşı görmeli arkadaş... Yeliyle sarhoşladı mı, ayılması acıklı oluyor. Demek ki, dersimizi iyi almalıyız...

Bundan sonra, kendi dışımızda olanları bir iyice gözlemlemeliyiz... Sağını solunu bir iyice yoklamalı, ondan sonra tanımına girişmeliyiz. Yoksa böyle götürdük mü değerlendirmeyi, körlerin fili benzetmelerine döner iş... Döndü de... Biz şuncacık akılcıklarımızı Guderian ya da Kleist'in tanklarının paletlerine taktık... Panzerlerden de önce, duyulmadık, görülmedik toplar coşkumuzu kışkırttı... Stalin Org'larının taretinde çok şey var sanıyorduk. Bunları savaş öncesinden bildiğimiz için olsa gerek, ürkütücülüğüne inanıyorduk. Ama, Almanların «Şişman Berta»ları aşabildiğinden haberimiz yoktu... Meğer, ne işler görmüş-

ler... Ordu dergisinde, Gamma Havanının sis bombalarıyla, Karl ve Dora Devlerini görünce, yerimizde duramaz olduksa, çok saymamak gerek...

İnanılır gibi değil ki... Gamma Havanı, kırkikilik toplara benziyor. Ne var ki, 923 kiloluk mermileri, yirmibeş kilometreye fırlatıverince, iş değişiyor. 6.70'lik namlusuyla, 235 mürettebatı da hesaba kodun mu, bir topun ne işler görebileceğini anlarsın. Ya Karl Havanına ne buyrulur? Beş metrelik şişman, kısa namlu, 2.200 kiloluk mermileri 30 kilometreye kadar atması!.. Bu da az gelmişti Almanlara ...Bir ulusun savaşa hazırlanırken, neler yaratabileceğini, üstüste göstermek, gözleri kamaştırmaz da ne yapar... Dora, akıl alır gibi değildi... 80'lik namlusu... 60 yük vagonuyla taşınan parçaları... Raylar üstüne ıhmış bir dev gibi gövdesiyle, ürkünç bir araç... 32.4 metrelik namlu, 5 ton ağırlığındaki tahrip mermisini, nerdeyse elli kilometreye atıveriyor... Mermiler, 7 tonu bulduğunda, mesafe 38 kilometre!.. Ve batarya mevcudu 4120 kişi... Saatte attığı üç mermi, yerin otuz metre altındaki beton cephanelikleri havaya uçurmaya yetiyor... Biz burda, 38'lik topların başında pineklemeye alışmış insanlar, bu teknik gelişmelerin karşısında ürküntüye kapılırsak çok mu?

Hiç bile değil... Olmadığının kanıtı da, adamların Baltık'tan, Tuna'ya uzanan cephelerini, Beyaz Denizden Kafkaslara uzatıvermeleri olacak elbet... Savaş dediğin ürkü ye dayanır. Ürkütürsen yenersin, ürkersen yenilirsin. Bu kadar basittir bütün ayrıntılı hesapların sonucu... Stalin Orgunun karşısında, Dora Devinin gümbürtüsünü düşününce insan, aklı durur... Biri adı üstünde org... Öteki dev.. Birinin birine ninnisi gibi gelse, yalan mı söylenmiş olur? Hiç de değil... Ve biz kaptırırsak coşkun yüreklerimizi, bu yelin ardında sürüklenip gitmeyi suç sayar mısın? Sayılır arkadaşım... Hem de büyük bir suç... Çünkü sen, görmesen de, beşik ninnisinden, çocuk masalına, bir büyük kurtuluş savaşının içinden gelen adamsın... Ürkü, yılgı önemli... Hele makina ve akıl, daha da önemli... Ürküyü yaratan ne? Makina... Makinayı kullanan? Akıl... Ama, bütün bun-

ların üstünde insan var... Üreten, uygulayan ve direten insan...

Hiç akıldan çıkarılmaması gereken en önemli savaş aracı... Eğer o bütün üstünlüklerin karşısında direnmeyi biliyorsa, iş orada yatar... Galiba, bizim başından bu yana gözden kaçırdığımız bu oldu. Büyüklerimizin de birinci olarak göz önünde tuttukları... Öyle ya, senin insanın, yedi düvelin üstün araç gereç ve insan gücüne karşı vuruşurken, aydan mı donatıldı? Mareşalin de, Ali Fuat Paşa'nın da bakış açısı apaçık çıktı şimdi ortaya... Bir de onların yanından bakmaya hiç yanaşmadık biz... Kulaklarımızda Alman propagandasının yaygarası, yüreklerimizde çağdaş araçların ürküsü, insanı gözlemlemeyi unutuverdik. Rus insanı ne yapıyor? Kaçıyor mu, kovalıyor mu? Bakmadık... Bakmaya gerek görmedik. Bu gereçler bizim elimizde olsa, karşımızda kimse duramaz, diye düşündük. Oysa sorunun baştan konuluşuna bakmak gerekli... Daha ilk ağızda, hesapların yanıldığını görmemiz çok kolaydı...

Ne vardı bizim kafamızda? Stalin, yüzelli milyonluk bir kitleyi tutsak almıştır. Onları Paşa gönlünün dilediğince çalıştırıp, sırtlarında kamçı, boyunlarında zincir, ürettiklerini kendine ayırmaktadır... Yok, Harbiye dönemlerimize kadar böyle değildi bilgilerimiz. Yoksul ama, emeğini kendine çeviren bir halkı anlatırlardı, ordan gelen ateşe komutanlar... Dünyadan haberimiz olsun için düzenlenen konferanslarda, hep karınca gibi çalışanların yanında, yan gelip yatanlar da vardı. Vardı ya, bunlar daha çok devrim zamanı, işgörmenin emekliliğini ileri sürenlerdi... Bunun yanında, Kuleli yıllarımızda Sovyet Elçisi Aralof, nerdeyse komutanlarımız kadar yakındı bize... Ne oldu? Nasıl oldu? Birden bu yakınlıkların yerine düşmanlık gelmese de, ilk ağızda bir soğukluk belirdi... Komutanlarımızın çoğunu Alman öğretmenler yetiştirmişlerdi... Çoğunun ilk subaylık denevimleri, Alman komutanların yanında geçmişti... Hala Akademide Alman subayları ders veriyorlardı... Uzun, silâh arkadaşlıklarının tohumları devşirilivordu demek... Oysa, arkalarından hep alay edilirdi bildiğim... Alman gibi

başlamak iyidir de, İngiliz gibi bitiremedin mi, yandın, derlerdi... Sonra birden can ciğer kuzu sarması mı olurdu? Yüreğimi söküp atmak söz konusu olsa, bunun gizini çözmeliyim. Çözersem zaten, pek çok şeyi açıklamış olacağım.

Nasıl oldu da, başladığımız yerden, başka yerlere kaydık biz? Birincisi, teknik üstünlük. Buna kapılmamız kaçınılmaz. Ama, insanın değerini yadsımaya gitmelimiydi bu? Gitmemeliydi... Sanırım orasını da propaganda tamamladı... Tekniği yaratan insan, tekniğe tutsak olacak sandık... Ağzımızın suyunu akıtan ve içimizi ezen eksiklik duygularından, yenenin yanında olmanın onuruyla sıyrılıyorduk demek... Sonra? Sonra şiştik bir güzel...

Bunu sürekli yinelemeliyim. Bundan sonrasında daha az şişmenin yolu, makinanın yanında insanı aramak olmalı... Arasaydım eğer, Faruk yüzbaşıya da, Suat Üsteğmene de ağzı açık bakıp kalmazdım. Gerçi ikisi de benim düşünmeye bile cesaret edemeyeceğim şeyleri söylüyorlardı. Ne var ki, hepimizin atladığı apaçık ortaya çıkmaya başladı. Yanılgının neresinden dönülse, yenilginin başlangıcıdır. Şimdi oturup, unuttuğumuz en önemli ögeyi, insanı bir irdeleyelim bakalım.

Ne sanıyorduk biz? Hitler vurdu mu vurdu Belorusya'yı, Stalin çökecek. Hem de gümbür gümbür. Çünkü, tutsak ettiği halk, onun tepesine binecek. Binince de, orduları hemen teslim bayrağını çekecek. Sonra? Sonra bütün Rusya, Asya'nın bütün zenginliklerine kadar Almanya'nın eline geçecek... Oh kekâ!.. Bu kekâ'yı, şimdi söylemek kolay. O zaman, insana öyle doğru geliyordu ki... Küçüklü büyüklü ülkelerin hemen hemen tümü, bir günle bir hafta içinde çökmüşlerdi... Birinci Dünya Savaşının galiplerinden Fransa, o zaman Almanlara imzalattığı ve gösteriş olsun diye Compeigne ormanındaki küçük açıklıkta müze haline getirdiği Mareşal Foch'un yataklı vagonunda kendi teslimini imzaladı. Hem de, müzenin duvarları pnomatik matkaplarla yıkılıp, vagon, 11 Kasım 1918 günü imzalanan teslim anlaşmasının yapıldığı yerde... Hitler'in öy-

le, bütün dünyayı avuçlarının içindeymişçesine tek başına gösteren resmi, Munzur gazetesinde bile çıktı. Mahfelde nasılsa unutulmuş gibi duran gazete, günlerce benim elimden düşmemişti... Şimdi anlıyorum Hitlerci yedek subaylardan birini bıraktığını... Bize fiyaka yapıyordu. Ya da içimizdeki son inanç kırıntılarının yok olmasını sağlamayı istiyordu... Öğretmenler daha çok Atatürkçü idiler... İçlerinde Hitlerle, Atatürk'ü bağdaştıranlar az değildi... Ama, İstanbul'dan, Ankara'dan gelmiş yüksek okul mezunlarıyla, hocaları... Hele de o doçent Ziya!.. Hepimizden, herkesten daha keskindi. Ordugâhlara gazete girmesinin yasaklandığını bile bile oraya bırakmış olmalı. Hitler, badembıyığı, gamalı haçıyla, orda Compaigne ormanının açıklığındaki taş anıtın üstünde, yeni bir taş anıt gibi duruyordu. Onun bu duruşuna uygun olarak, orduları her yerde, herşeyi ezip geçmişlerdi. Gel de, kapılma, duruşuna da, gücüne de...

Oysa, daha Dinyeper'e varmadan, eski hızıyla gidemediği anlaşılmamış mıydı? Neydi hızını kesen? Bunu hiç görmedik. Görmeyi istemedik... Daha sınır aşılır aşılmaz, çete harbini başlattı Ruslar... Tıpkı bizim, Egelilerin, başlattıkları gibi... Çete harbi, bütün bir halkın katılması olmadı mı, yürütülemez. Öylesine köklü, derin ve sağlam gerekçelere dayanmalı... Dayanıyordu demek. Dayandığı için de, Alman ordusunun ikmal kolları, gerektiğince yararlı olamıyordu işgale... Çünkü ordular çekilmişti. Stalin yeniden bir Kutuzov stratejisine girişmişti. Ama, bütün dünyanın beklediği olmadı... Halk, Almanları kurtarıcı olarak karşılayacağına, işgalci olarak gördü, Stalin'i düşüreceğine, dünyanın en büyük mekanize gücünü yıpratmaya döndü...

Ve bir kez daha, haklı çıktı Mustafa Kemal... Bir halk bütün olanaklarını kullanarak savaşırsa, yenilmesi düşünülemez. İşte, zorba denilen Stalin, derleyip topladı Sovyetleri. Ve göründüğü kadarıyla, bundan sonrası bizim Genelkurmayın varsayımlarını doğrulayacak biçimde Hitler'in çöküşü olacak... Neden? Çünkü, o da öncülleri gibi, teknik üstünlüğe dayanıyordu. Ve insanı da bu teknik araç-

lardan biri sanıyordu. Üstün tekniğin, geri tekniği ezip geçmesi kaçınılmaz. Ama, tekniği yaratanın insan olduğu unutuluyordu. O da unuttu, sanıyorum biz de unuttuk. Ve unuttuğumuz için de, savaşın asıl ortaya sürdüğünü göremedik.

Ali Fuat Paşa bir bilse aklımızdan geçenleri kimbilir nasıl alay eder bizimle... Biliyordu demek... Neden özellikle Atatürk'ün birinci ölüm yıldönümünü seçti bu sözleri söylemek için. Mareşal neden doğuyu kolladı bütün savaş boyunca?.. Yanılgılarımızı düzeltir umuduyla öyle mi? Düzelttik. Düzelttik ya, kendi kalemimizle değil. Yine bir başka yelin ardına takılarak. Yelden kurtulmamız gerekli bizim. Bunun da nasıl olacağını bir bilebilsem... Bir bilebilsem...»

Nöbetçi çavuşunun kapının önüne dikildiğini görünce fırladı... Birlikte cephanelikleri dolaşmaya çıktılar...

DÖRT

Her kıpırdanışında gıcırdayan sandalyesinin üstünde, İngilizce gramerine dalmıştı. Elindeki kitaplarda yazılı hemen her sözcüğün yazılış biçimlerini ve anlamlarını kavrıyordu. Ama, nasıl okunduklarını bir türlü bilemiyordu. Bunun için güneyde olmayı istiyordu zaman zaman. Hiç olmadı orda, Irak radyosunu dinlerdi arada. Ve İngilizce'nin nasıl konuşulduğu konusunda bir bilgisi olurdu. Oysa buralara, Ankara radyosunun paraziti dışında hiç bir şey ulaşmıyordu. Onu da, ancak ajans zamanları açıp, dikkatle dinlediklerinde çıkarabiliyorlardı sözcükleri. Son ezberlediklerini de defterinin üstüne geçirmek amacıyla kapaklandığında;

— Yüzbaşım seni istiyor teğmenim,— diyerek almacı uzattı santral neferi.

Kendisini tanıttığı anda, Faruk Yüzbaşının derinden gelen sesiyle toparlandı. Yüzbaşı;

— Ordu merkezine gidecek birini istedi Yarbayım,— dedi. —Seni salık verdim. Hemen Alay Karargâhına gidebilir misin?

— Başüstüne!..

— Yerine Orhan'ı bırak.

— Emredersiniz,— der demez almacı ere uzattı. Çağırtmaya gerek görmeden çadırdan fırladı. Bataryanın başında dikilen Orhan teğmen'i eliyle çağırarak, komutayı bıraktı. Parola zarfını, mevcut defterini eline tutuşturdu. —Batarya sana teslim,— dedikten sonra hazırlanan atına atladığı gibi, yokuş aşağıya uçmaya başladı. Karargâhın kapısında zınk diye duran atından indi. Merdivenleri göz açıp kapayıncaya tırmanarak, Cemal Aga'nın odasına daldı. Topuklarını kütlettikten sonra; —Beni emretmişsiniz komutanım,— diye dikildi.

Cemal Aga, bir süre gözlerini kırpıştırarak baktı. Son-

ra, çakı gibi dikilmekte olan teğmen'e;

— Alayın gereksinimleri bu listede yazılı,— diye bir zarf uzattı. —Ordu ikmal şubesinin başında Canip Binbaşı var... Sıkı pazarlıkçıdır. Alttan aldın mı, istediğinin onda birini bile vermez. Sıkı dur. Listedekileri bir tamam isterim. Anladın mı?

— Emredersiniz komutanım.

— Yanına kimi almak istiyorsan, alabilirsin. Ulaştırma bölüğü kamyonları hazır edecekti. Bak bakalım, zaman yitirmeyelim.

— Başüstüne,— deyip dönerken, Efdal üsteğmen göründü.

— Demek hazır,— dedi Cemal Yarbay. —Kimi istersin?

— Şevket Başçavuşu verirseniz komutanım!..

— Ulan aferin. Kafan çalışıyor. Onlar eski dostturlar. Sıkışırsan benden de selâm söyle,— sözcükleriyle çıkışına izin verdi.

Hemen arkasındaki kamyona Şevket Başçavuşu oturtarak, Karasu vadisine yollandılar. Yeşilliğin bir deniz gibi uzandığı yamaçlarda, kel yerlere takılıyor gözü. İlkin, topçu hatasının yıkıntısı diye değerlendiriyor. Yürüdükçe, yolun iki yanında sürekli belirip yiten yanıklıkları gördükçe, savaş kalıntısının, deprem artığından ayırımı olmadığını düşünerek, gözlerini yola dikiyor. Dönemeçler sıklaşınca, şoför birkaç kez yutkunduktan sonra, söyleşi arıyor;

— Bu dönemeçler bizim oralardakine pek benziyor komutanım...

— Nerelisin sen?

— Gördesli!..

— Bak sen, nerdeyse akraba çıkacağız...

— Çıkarız komutanım... İlimiz aynı değil mi? Dağımız da aynı sayılır... Siz Gediz'in öte yakasındansanız, biz de beri yakasındanız.

— Demek biliyordun!..

— Bilinmez mi? Hemşehri, kokusundan ayrılır demiş eskiler.

— Şoförlük yeni mi?

— Babam, Gördes'e kamyonu ilk getiren adam Teğmenim... Biz de sayesinde öğrendik işte... Askerlikte işimize yaradı.

— Zenaat altın bilezik demişler. Daha yakın bir yer bulamadın mı?

— Eskiden zenaatı olanı yakına verirlermiş komutanım. Ama bu tren yayıldığından beri, uzak yakın dinlemiyorlar. Hem de, asker dediğin her bir yeri görmeli. Bizim oralarda, askerliğini yapmayanı adamdan saymazlar...

— Başka yerlerde de saymazlar tasalanma.

— Saymazlar ya, bişeye hiç aklım ermedi benim...

— Neye?

— Bizi buralara veriyorlar da, mağaradan çıkmış kürtleri neden bizim oralara veriyorlar?

— Asker için vatan birdir Gördesli,— dedi sert sert. —Herkes, her yerde onu korumak zorunda. Doğulu Batıyı, Batılı Doğuyu bilmeli ki, koruduğunun bilincine varsın... Anladın mı?

Gördesli yan yan süzüyordu. Hemşehriliğin verdiği yakınlığı bozmaktan korkar gibi bir tutum içinde, yutkunuyor. Her yutkunmanın ardından söyleyeceğini bir türlü söyleyememenin yalanmasıyla, duraksıyordu. Sonunda, her şeyi göze almanın kararıyla dikilirken, alabildiğine yumuşak bir sesle;

— Teğmenim, darılmazsan bişey daha sormak istiyorum?

— Yolumuz uzun,— diye yanıtladı o'nu. —Sor bakalım!

— Sağol! Siz böyle diyorsunuz... Komutanlarımızın hepsi böyle diyor. Ama, nedense bana başka bir nedeni daha varmış gibi geliyor!..

Bir an gözlerinin içine baktı Gördesli'nin. Fazla ileri gidip gitmediği sorusuyla yanıp söndüklerini gördü. Kendisi de gerektiğinden çok mu yumuşak davranmıştı acaba? «Onların niteliklerini öğrenmenin yolu, düşüncelerini bilmekten geçmez mi? Biz genellikle verdiğimizi biliyoruz.

Ve verdiğimizin sonuçlarını kesine yakın bir biçimde kestirebiliyoruz. Her biri, bizim için, kullandığımız gereçlerden ayırımlı değil. Oysa savaşın en önemli ögesi onlar. Kazanan da, yitiren de onların niteliklerini tam değerlendirmeye koşulu. Çünkü her biri gelip geçici... Ama, nitelikleri, her zaman bizim en önemli gerecimiz. Onca içli dışlıyız, sanıyordum. Üç yıldan fazladır ki; onlarla bir aradayım. Çadırın içinde isem, onlar dışında... Onlar içinde ise, ben dışındayım. Yaşamımız ortak. Öğrettiğim öğrendikleri... Verdiğim aldıkları... Ve bir zor zamanda, ektiğimi onlardan biçeceğim... Oysa bak!.. Şu yolculuk yakınlığında, birden bütün verdiklerimizin de, alacaklarımızın da temeli çıkıveriyor karşıma... Öğrenmeliyim. Şimdiye değin, öğrettiğimi öğrenip, öğrenmediklerini gözledim hep... Sanki onların bir düşünceleri, bir düşleri olamazmış gibi... Varmış. Çekingenliğini kırabilirsem, köküne kadar da sağmak olası...» Uzayan suskunun arasında sürekli motor gürültüsü yükseliyordu. Er, sorduğundan pişman, dudaklarını sımsıkı kapayarak, bütün dikkatini dönemeçlere vermişti. Birden;

— Neymiş?— Diye soruverince, irkildi.

Yeniden gözlerini kırpıştırarak baktı yüzüme. Söylesem mi, söylemesem mi ikircimi, direksiyonu tutan parmaklarında devindi. Sonra, başlamışken bitirme isteğiyle;

— Buyurduğunuz iyi teğmenim. Vatanı tanımak, koşulları öğrenmek iyi de, hani ne bileyim, biz burda eliz, onlar orda el değil mi?— Bütün içini boşaltmış gibi derin bir soluk bırakarak, yeniden yola daldı er.

Sanki az önceki sözcükleri söyleyen o değildi. «Bunları birer makina haline getirdiğimizi sanalım biz, öyle mi?» Diye sordu kendi kendine. «Her biri cin gibi... Elbette, koşulların tanınması, yurdun bir baştan bir başa bilinmesi birinci koşul. Çünkü, bilinmeyen bir arazide savaşmak, yenilgiyi baştan kabullenmek... Ama, araziyi en iyi oranın yerlisi bildiğine göre, elimizde salt koşulların öğrenilmesi gibi bir yanıt kalıyor. Koşulları öğrenecek olan kim? Subaylar mı erler mi? Her ikisi birden elbet... Bir sa-

vaş anında, Batıdan Doğuya yollanacak yedekler, daha soğukta kırılır. Öyle de olmuştur Kafkas Cephesinde... Enver Paşa'nın karlara gömdüğü koca ordunun hemen tamamı, Batıdan getirilmiştir. Sonra da, o ordunun yapamadığını Erzurum'lu milisler, doğayı tanımanın üstünlüğüyle becerivermişlerdir... Bir adamın, bir-birbuçuk yılını burda geçirmesi, doğayı tanıması için yeterli mi? Bize bile hemen hemen her yükselişte, birkaç kez buraları tanıma görevi verildiğine göre, temelde bu erin dedikleri de yatmakta elbette... Özellikle, Şeyh Sait isyanından sonra, biraz da zorunlu olarak bu yola başvurulmuştur. Çünkü, buralı askerlerin pek çoğu, adını duyar duymaz Şeyhin birliklerine katılıvermiştir... Ve isyanı, batıdan getirilen birlikler bastırmıştır. Araziyi tanımadıkları halde. Öyleyse, bunca zamandır verdiğim emekleri yeniden gözden geçirmeliyim. Vermek istediklerimin tümünün algılandığından güvenliydim. Ama, ben bir şey algılamamışım... Her birini incelemeli, yapısını, özelliğini, nicelik ve niteliğini, tıpkı bataryama verilen bir yeni top gibi tanımalıyım... Biz Dünya Savaşının büyük laboratuvarında savaşın yeni olanaklarını öğrenirken, kendi gereçlerimizi gözden kaçırmışız. Oysa, bunlarla savaşacağız. Ve savaşacağımız kişiler hakkında hiç bilgimiz yok...»

Gözlerinde sevecenlikle ere baktı. Şoför çoktan gözucuyla bile süzmeyi unutmuş, direksiyonun üstüne kapaklanmıştı. Sözcükleri aklında evirip çevirdikten sonra;

— El olmak, sahiplenmeye engel değil kil..— Dedi. —Az önce kendin de söyledin. Bu dönemeçler de, ormanlar da, sizin oralardakine benziyor.

— Benzemesine benziyor komutanım. Benziyor ya, insanlarımız başka... Ne bileyim biz başka konuşuyoruz, onlar başka konuşuyor sanki. Sonra birkaç adım gidiyor, bir başkasına rastlıyorsun, o bambaşka konuşuyor. Geçenlerde, Dersim'e varmıştık. Munzur'ları aşarken, bir sürü aşirete rastladık. İnsanın aklı karışıyor... Bazıları, benden iyi konuşuyorlar benim dilimi... Bazılarıyla anlaşmak için, göbeğim çatlıyor... Giysilerine bakarsan, bizim oraları

başka, buraları başka. O yüzden, işin içinden çıkmamız zor... Oysa bizim oralarda öyle değildir... Gördes'ten çık, bütün yöreyi dolaş, herkes birbirinin dediğini anlar...

— İşin orasına bakarsan, burdakiler de anlar. Ama, burdakilerin dilini...

— Anlarl.. Haklısınız. İşte bizim aklımızı karıştıran da bu... Biz onları, onlar bizi anlamıyorsa, el değil miyiz?

Sözün dönüp dolaşıp, aynı yere gelmesinden irkiliverdi. «Salt, teknik eğitimle neden yetinilmediği şimdi daha iyi anlaşılıyor. Okuma yazma seferberliğinin yanında, türkçenin herkese, okulda ve askerde öğretilmesinin kesin zorunluluk olması, bu düşünceyi yıkmak için gerekli... Ülkemizin insanları, birbirini el sayarlarsa, bölünme kaçınılmaz olur. Bunu değiştirmek, bu düşüncenin yerine, gerçeği, tasada ve kıvançta ortak toplum olma özelliğimizi geçirmek gerekli. Bütünleyiciliğin temeli burdan geçer... Savaş içinde yapılan çeşitli propagandaların etkisi, ucun kıyın görünmeye başladı demek. Acaba salt propaganda mı bu, yoksa Gördesli ya da öteki Batılı erlerin kendi düşüncelerinin ürünü mü? Hangisi olursa olsun, bizim bütünleyicilik adına daha çok çalışmamız gerektiğini gösteriyor...

— Sen öyle diyorsun, ama, unutma ki, bizimkiler Doğuda, bunlar Batıda aynı ülke için ortak düşmana karşı vuruştular. Kurtuluş Savaşı bütün yabancılıkları kan da yoğurup, bütünleştirdi bizi!..

— Sağol teğmenim,— dedi er. —Bunu bize kimse anlatmadı böyle... Ben de, bir nedeni olmalı diyordum durmaksızın. Ama böyle, açık seçik bir gerekçe bulamıyordum. Eh, elbet bulamam. Bizim aklımızla, sizin aklınız elbet başka olacak —Yine başka başka ayırmaya başladın,— dedi gülerek... —Anlatamadıysak suç bizim. Düşüncelerimiz de, yurdumuz gibi bir bütün olduğunda bir değer taşırız biz. Yoksa, başka başka olduk mu, ortak bir davranışta bulunamayız.

— Sağolun!.. Haklısınız...— Derken, yola kayıveren bir koyun sürüsünü görünce frene bastı. —Ulan kürt çobanı,— dedi öfkeyle. Sövmemek için dişlerini kenetledi.

—Koyunlarının yarısını biçmek vardı ya, zamanında gördüm,— diyerek durdurdu kamyonu. —Hadi geç bakalım...

Nakliye kolunun komutanıyla dostluk kurmanın rahatlığı içinde, sürü karşı yamaca ağıncaya, motoru susturdu. Bu duraklamadan yararlanmak isteyen görevlilerin tümü, çoktan yere atlamış, yamaçlara ağmaya başlamışlardı. İlkin, herkesi yeniden kamyonlara toplamak amacıyla irkildi. Sonra, sarsıntının gerektirdiği zorunluluğun kendi kasıklarında da sancı olmaya başladığını anlayarak, atladı... Ötekilerden ayrı bir çalı dibi bularak, uzun uzun işedi. Son koyun yoldan çekildiğinde, bütün kamyonlar marşa basmışlardı.

Kop dağlarıyla, Palandökenlerin Karasu üstünde gölgelerini birleştirdiği Köprü başında, akşam molası verdi. Ortalık kararmadan, kamyonları düzlüğe çektirip, uyku tulumlarını hazırlattı. Sonra, nakliye çavuşunun gözetiminde soğuk kumanyalarını dağıttırdı. Nöbeti düzenleyerek, kamyonun lastiğine sırtını dayadı. Uzun uzun, dağların doruklarında gezdirdi bakışlarını... Bedeninde, akşam ayazının serinliğini duyuncaya, suskun, düşüncelere daldı.

«Eloğlu, bir günde ülkeler aşıyor. Tanklarını, bizim kamyonlardan hızlı yürütmenin yollarını bulmuş. Biz, çevremizde cehennem ateşleri tutuşurken, bu toprak yollarda, bir ilden ötekine gün boyunda ulaşamıyoruz,» diye düşündü. «Yine de,» diye düzeltti düşüncelerini. «Bize anlatılanlara göre çok öndeyiz. Yıllar önce, burdan katırlarla mekkâre kolu, katanaklarla top çekilmiş. Oysa şimdi, gerecimiz az olsa da, zamanı kısaltmak olanaklarımız var. Şimdi bir gece yürüyüşü versem bunlara, sabah gün doğarken Erzurum'un İstanbul Kapısından girerim... Gazi Caddesinden, doğru Karargâha ulaşırım... Ama, aceleye gerek yok. Yeter ki, gereçleri Yarbayımın istediği gibi koparabileyim... Canip Binbaşı'yı şöyle bir tanıyorum. Bir kez büyük tatbikatta karşılaşmıştık. Bildiğim kadarıyla, sert bir komutandı. Şimdi beni neden yolladı Yarbayım? Bir bildiği olmalı... Anlayacağız. Karşısına geçtiğimizde, olmazlanırsa, kaya gibi durmam gerekiyor. Bunca büyük bir nakliye kolu-

nun başına, en azından bir üsteğmen vermeleri gerekirdi... Subay eksiğimiz büsbütün ortaya çıktı bu savaş sırasında... Seferberlik bindiriverince askerimiz şişti. Ama, bunun yanında subaylarımızın azlığı da ortaya çıkıverdi. Nerdeyse, bölükleri teğmenler yönetecek... Kısa zamanda subay sorunu çözümlenmeli... Anlaşılan Mareşal, bütün komşularımızla iyi ilişkiler içinde olunca, orduya pek gereksinim duyulmayacağını sandı... Ya da paraları demiryolu devşirip götürdüğü için, er ve subay sayısını kısıtladılar. Şimdi, Savaş patlayınca, bunun açığı tabak gibi ortaya çıktı... Biraz daha zorlanırsak, taburları bize, bölükleri asteğmenlere yönettirecekler... İçimizde bundan kıvananlar olabilir Ama, bizim çapımız, batarya komutanlığından ötesine erişemez daha... Bir baksana, erlerin ne düşündüğünü yeni kavrıyorum ben. Neyi neden düşündüklerinden haberim yok... Daha buyruğumdakilerin niteliklerini tam çözümlemiş değilim. Bir de tutup, savaş stratejisi ya da taktik düzenlemeye kalkarsam, işimiz bitiktir. Daha muharebenin ilk çarpışmasında kündeden atar bizi düşman. Oysa, Mareşal Çuhaşevski ile birlikte pek çok subayı tasfiye ettiği için Stalini kınıyordu bizimkiler. Ve Savaşı ilk ağızda yitirmesinin nedenlerinden biri olarak bunu belirtiyorlardı. Şimdi kendi durumlarını düşününce, aymazlığın yalnız komşularımızda değil, bizde de geçerli olduğunu görüyor insan. Görüyor ve yüreği yanıyor...» Sonra yeniden başını sallayarak değiştirdi düşüncelerini. «Savaş artıklarıyla, Yirmibeş yılda buncasının oluşmasını bile başarı saymak gerekir. Belki aşağıda adam az. Ama, yukarıda savaşın ne olduğunu çok iyi bilen komutanlarımız var... Hem maddi, hem manevi açıdan yaşamlarıyla edinilmiş deneylerin sahibi her biri... Bu yüzden kaçınıyor olmalılar savaştan. Neye patladığını iyi bildikleri gibi, eksikliklerini de çok iyi görüyorlar anlaşılan... Ama, bizim kaçınmamıza bağlı değil ki... Eloğlu tutar, sınırlarımızdan içeri sarkıverirse? Sarkıverirse, yalnız komutanlarımız deneyli değil ya!.. Şimdiye neyi savunuyorduk biz... Bir kez sarkıvermenin ne anlama geldiğini dostlarımız da, varsa şimdi düşmanlarımız

da iyi biliyorlar... Bu ulus, yediden yetmişe asker!.. Böyle bir durumla karşılaştığı zaman, buralarda Çarlık ordusunun gücü, bizim oralarda Yunan askeri, Hemen güneyimizde İngilizlerle Fransızların yenilgisi daha unutulmadı... Bunu sağlayanlar, elbette başta komutanlarımız olmak üzere, hemen hemen aynı insanlar. Sakat, yoksul belki, ama, kalanların tümü yaşıyorlar. Ve hemen, yeniden devinmeye hazır bekliyorlar... Böyle bir durumda eksiklerden yakınmak doğru değil. Eksiklerin nasıl kapatılacağını düşünmek gerek...

Harbiye, Sümerbank'ın bez fabrikası değil ki... Şu kadar saatte, şu kadar üretim yapsın. Belli koşulları, belli bilgileri var... Bunların zaman içinde yedirile, yedirile özümsetilmesi gerek... Çolak Yarbayım anlatmamış mıydı, Harbiye öğrencilerini kısa eğitimlerden geçirip cephelere sürmenin yarattığı eksiklikleri... Bugünü biraz da, o davranışların yanlışlığı hazırlamadı mı? Çanakkale ve sonra Kurtuluş savaşında, ölen subayların sayısı nerdeyse erlerden fazla... Denilebilir ki, bir orduyu ordu yapacak bütün ögeler, daha başından kurutulmuş... Ne yapabilir Mareşal? Özellikle de Kurtuluş Savaşı!.. Batı Cephesinin kayıplarında, subaylar ağırlıkta... Olaya bir de bu yanından bakınca, bizimkileri Stalin'in hatalarını yinelemekle suçlayabilir miyiz? Suçlayamayız. Nerdeyse öksüz, yetim ve yoksul çocukların tümünü toplayıp becerilerine göre asker yaptılar. Hem de en başarılılarını seçtiler okul yada yetimhanelerden. Kalanı öğretmen oldu... Askersiz nasıl olunmazsa, eğitimsiz de olunmaz... Ellerine geçen buysa, ne yapabilirlerdi... Başka ülkelerden adam getirecek değiller ya... Kuleli'deyken söylediğimiz Onuncu Yıl Marşını hiç aklımdan çıkarmamalıyım... On yılda Onbeş milyon genç yarattık her yaştan, diye başlıyorduk... Bütün insanımız, sağlamı sakatıyla bu kadardı işte... Bu mayadan da, bu ekmek çıkar sonunda...»

Kendi içinde dinginleşmenin rahatlığıyla, akşam ayazının sertliğini duydu. Şevket Başçavuş uyku tulumunu ayarladıktan sonra, doğrulup, erleri denetime hazırlanın-

ca, o'nu izledi. «Sezdirmeden yapmam gerekeni öğretiyor bana,» düşüncesiyle, tulumu düzenlemeyi beceremiyenlere yardım etti. Başçavuş'un sırtını sığazladı yerlerine döndüklerinde. Anlatmak istediğini kavradığını gösterdi bu yepeşleme. Başçavuş, yüzünde derin bir sevecenlikle, tulumunu çenesine değin çekip uzandı. Onun uyumasını bekledikten sonra; «Tam zamanında anımsattı bana görevimi. Binici, ilkin atına bakmaya koşuludur. Subay da, buyruğundakilere...»

Düşüncelerini düşünde de sürdürmüşçesine dingin uyandığında, herkesin derin uykuda olduğunu görmenin kıvancıyla gerindi. Doğruldu. Kamyonları, erleri bir kez daha gözden geçirdikten sonra, bir kuytuda gözden yitti.

Döndüğünde, uyanış kıpırtısı içindeki ulaştırma kolunun hazırlığını hızlandırdı. Gece en son yatanın tümünden önce kalkması, kolun güvenini alabildiğine artırdı. Şevket Başçavuş, kasketini hafif yan eğdirerek;

— Birlik görüşünüze hazırdır teğmenim,— dedi. —Buyurursanız hemen yola düşebiliriz.

«Yoksulu sevindirmek ne kadar kolay,» diye düşündü. «Ve ne kadar kolay bağlılıklarını sağlamak. Dün düşündüklerimle, şu gece yaptıklarım nasıl da birbirinden farklı. Ben çok büyük işler gerekli sanıyordum. Oysa, başındakinin kendini düşündüğünü görmesi ve bu görüşle güvenmesi yetiveriyor. Bunu da bana öğreten, şu savaş artığı Başgedikli... Biz öğrenmek için hep üstümüzdekilere bakıyoruz. Oysa öğrenmenin yeri, zamanı, rütbesi yok. Bilgi, nerden gelirse derlemeyi bilmeli...» kararıyla başını salladı. Daha yeniden dikilmesine kalmadan, Başçavuş'un buyruğu patladı. Patlar patlamaz da, yerlerine sıçrayan erler, koyağı kamyon hırıltısıyla doldurüverdiler.

Kamyonları, Ordu Karargâhının garajına sokerken, Şevket Başçavuş;

— Teğmenim,— dedi. —İsterseniz Canip Binbaşının yanına birlikte gidelim.

— Elbette birlikte gideceğiz,— diye yanıtladı o'nu. —Aga Cemal, listeyi bi tamam isterim der demez aklıma

sen geldin Başçavuşum. Sıkı pazarlıkçılığını sen anlatmıştın. Hani o Yemen'de arapla, çekişe çekişe at satmanızın öyküsü taptaze belleğimde. Aynı olayı anıştırır biçimde, sıkı pazarlıkçı olduğunu Aga da yineleyince aklıma senden başkası gelmedi.

— Sağol teğmenim. Ben unuttuğunu sanmıştım.

— Unutur muyum? Dar zamanda, işe yarayanları anımsamazsa adam, kabak gibi ortada kalmaz mı?

Başını sallayarak ay gibi gülümsedi Şevket Başçavuş. Altın dişleri, ağzının içinde parıldadı. Hafif yan vererek, yol gösterdi Teğmen'e. Canip Binbaşı'nın odasına girdiklerinde, yerinden doğrularak karşıladı.

— Hoş geldin Şevket.— Diyerek yer gösterirken teğmeni görür görmez; —Eyvah, dedi. Cemal Aga beni toptan yakmak istiyor anlaşılan. Bi bu çaylağa kalsaydım, iş kolaydı. Seni neden yolladı?

— Beni teğmenim sürükledi Binbaşım,— dedi gülerek Başçavuş.

BEŞ

Akşam güneşi Karadağ'ın tepesine bir fener gibi asıldığında, Teğmen Talat, çadırdan içeri girdi. Ölçüm araçlarını toplayan batarya komutanına baktı bir süre. Sonra ağır ağır yaklaşarak;

— Ağabey,— dedi.

İrkildi. Başını çevirmeden, gözünün ucuyla gördü teğmenin kıtız bedenini. Kıvırcık saçlarının taşkınına, baktı sonra...

— Bu akşam toplanıp söyle bir eğlenmeye karar verdik,— diye sürdürdü Talât. —Celil'i görevlendirdik. Subay kantini bu gece bize çalışacak.

Sözünü bitirmişçesine yutkundu bir iki... Karşıdan olumlu ya da olumsuz bir yanıt gelmesini bekledi. Her ikisi için de hazırlığı vardı. Çadırın içinde yoğunlaşan suskuya ayarlayamadı kendini. Yeniden sürdürdü;

— Senin içmediğini biliyoruz. Yine içme... Ama, bizimle olmanı istiyoruz bu gece. Çünkü hazırlığımız sizin için!..

— Ben sünnet oldum,— dedi gülerek. —Neyi kutluyoruz?

— Bak buna daha çok sevindim ağabey,— dedi yeniden Talât. —Muştuyu benden alıyorsun demek!.. Haberin olmayacağını hiç düşünmemiştim... Düşünmeliydim oysa... İki yıldır buyruğundayım. Bir gün olsun gereksiz çıkışına, yersiz azarına ve boş çalımına tanık olmadım. Çok şey öğrendim senden. Hem de, öğrendiğimi sezmeden. Görev yapmaya senin kadar hazırlıklı ama, görevi bitince senin kadar unutkan birini de tanımadım yaşamım boyunca... Engellediğin zaman da, kışkırttığın zaman da, sağlam bir sonuca yöneldiğimi hep sezdim... Şu topçuluğu bütün ayrıntılarıyla öğrenebildimse, senin gibi bir komutanım olduğundan...

— Hoop...— diye sözünü kesti Talât'ın. —Hopla hele

de, bütün bu perdahın ne anlama geldiğini söyle ilkin..

— Habersizliğini görünce, aklım karıştı bağışla!..— Diye düzeltti Tâlat. —Artık sürprizimiz anlamını yitirdi. Biliyorsun, Cihad, Ordu Personel Başkanı, Saffet Yarbayın akrabası olur... Ordu merkezinden dün döndü... Bütün alayın, terfi ve tayin listesini ezberlemiş... Biz de, bu akşam için bir şölen düzenledik. Ağabeylerimizin hem. terfilerini kutlayacak, hem tayinlerinden duyduğumuz üzüntüyü belirtecektik.

— Bize çarpan piyango nasıl?

— İkisi birden üsteğmenim,— diye topuklarını vurdu Tâlat. —İkisi birden.

— Hay allah! Tam da şu Munzur kı:na alışıyorduk... Nereye vermişler?

— Gelibolu Mustahkem Mevkiine!..

— İşe bak yahu!.. Almanlar Doğu Cephesini açtıklarında, doğuya sefer eyledik. Şimdi Ruslar, Batı Cephesini açıyorlar, biz de batıya uçuyoruz... Savaşa girmedik ama, girenlerle ortak yazgıyı paylaşıyoruz.

— Savaşı meslek edinince, yazgıyı paylaşmak kaçınılmaz değil mi ağabey?

— Öyle ya!.. Melsektaş, meslektaşının halinden anlar.— Başını sallayarak durakladı. —Üzülsem mi, sevinsem mi kestiremiyorum.

— Biz de kestiremediğimiz için, böyle bir toplantı düzenledik. Nerdeyse üç yılı dolduracak birlikteliğimize şöyle ortak bir göz atalım istiyoruz... İki sınıf altınızda, yıllardır birlikteyiz. Ama, okul başka, kıt'a başka... Orda, taş duvarların arasında ayrı dersleri gören insanlardık. Burda, doğanın bütün güçlerine ortak yazgıyla direnen insanlar... Daha bu kışın göbeğinde, orda yukarda donmak üzereyken, sesini duyduğumuz anı, hiç unutamam... Günlerdir, çevremizi adım adım saran soğuğun içinde, yaz güneşini görmüş gibi umutla doluvermişti içimiz... Ekrem Ağabey, bu o'nun sesi, dedi... Sesi ulaştığına göre, biz soğuğu yırttık... Ölümün elinden adam almayı bilir. Şimdi içim rahat, Munzurların anasını belledik... Dediği gibi de oldu... Par-

maklarımızdan, beynimize doğru ağır ağır yürüyen soğuktan silkiniverdik...

— Bana bak,— diye kesiverdi sözünü. —Gevezelik istemez... Gelip adamın yüreğine indirdikten sonra, kav çakmanın alemi yok.

— Haklısın ağabey... İnsan dediğin iyiliği borç gibi taşır... Onur gibi değil. Bir gün, hayatını vermek gerekse bile, ödediğinde değer taşır insanlığı... Ama, başkalarından kendi gibi olmayı değil, oldukları gibi değerlendirmeyi hüner sayan bir meslekteyiz. Herkes sen olamaz ki!..

— Amma iş!.. Biz bu adamlara topçuluğu değil de, karavana atmayı öğretmişiz sanki. Yıkıl karşımdan... Yağ çekmek de neyin nesi oluyor.

— Başüstüne komutanım,— diye topuklarını çarptı Talât. Sonra, yuvarlak yüzünün ince çizgilerini yaya yaya; —Subay kantinine geliyorsun değil mi?

— Geliyoruz elbet... Bunca karavanacı bir araya toplanır da, şenliği kaçıracak tek avanak biz mi kalırız bu alayda... Yağma yok!..

— Sağol ağabey!.. Bir korkumuz sendendi...

— Neden?

— Nedeni açık... İçki içmezsin. Sigara kullanmazsın... Kumar oynamazsın...

— Bana bak, çarparım... Lafı döndürüp dolaştırıp, Cemal Aga'nın cavcavına getireceksen, şamarı yersin.

— Aga'nın yalancı çıktığı hiç görülmemiştir.

— Şimdi ağzımı bozduracaksın...

— Sana cavcav etmiş olabilir. Bize de hep seni örnek gösterdi ne zaman gerekse. Aga'yı yanlış tanıyorsun bana kalırsa.

— O fırçayı kendi çeker oğlum. Altını kimseye ezdirmez ki...

— Eee, öyleyse?

— Yıkıl ulan!.. Başka işimiz kalmadı da, burda birbirimize kıl mı çekeceğiz.

— Tamam tamam!.. Kızma... Kantinde bekliyoruz...

— Geleceğiz işte... Rahat ver de işimizi bitirelim.

Tâlat, birden dikildi. Soldan geri dönerek, çadırdan çıktı... Gülümseyerek ardından baktı... «Hep Cemal Aga'nın, iş karıştırması,» diye geçirdi aklından. «Hani haksız da değil... Dağın başına batarya kurmuşuz... Kent uzak, yol kötü... Akşam inip, sabah çıkmak hemen hemen olasız... Önün kar, ardın kar, sağın solun buzul... Güneş bile bir başka doğar, bir başka batar burda... Ne yapabilirsin? Gözleyeceksin... Denetleyeceksin... Onaracak, sürekli istim üstünde duracaksın... Savaş yelleri, senin tepelerini tozutmakta... Zaman denilen acımasız oylum, gülle gibi... Kıpırdatmaya vinç ister... Bir an kaptırdın mı rezilliğe bulanırsın ki hesabını kimse tutamaz... Erler gibi katırlara, komutanlar gibi karılara saldırma olanağın yok... Bir kez adın çıktı mı boku yedin... Bir daha temizleyebilirsen, temizle... Yirmi altı yaşının coşkusunu hamamda bastırmaya kalksan, ondan da yoksunsun... Salt soğuk, salt kır ve alabildiğine yayılan zamanla karşı karşıyasın... Herkes, kendine bir oyalanma yolu bulmaya koşulu... Kimi içecek... Kimi kumara düşecek... Kimi de bizim gibi, zamanı doldurmayı seçecek... Epeyce var ki, okuduğum kitapları anlıyorum. Bu da az bir iş değil... Üç dilde, okuduğumu anlayabilmek, yetiyor bana... Cemal Aga'mız, istediği kadar dalga geçsin... Neymiş, «Herif zabit değil, çileye girmiş derviş,» demiş... N'apalım? Herkesin bir hoşlandığı vardır. Savaşa girmiş olsaydık, her türlü kusurumuzun üstünden bir sünger çekip, adımızı temize çıkarırdık... Girmediğimize göre, varsın bizim dosyamıza da, iş yok diye kırmızı çekilsin. Neyleyelim? Durup dururken, kafayı çekip, rezalet çıkarmaya da sıvanacak değiliz...»

İçinin derinlerinde bir yerlerde bir boşluk bulmuştu sanki. Durmadan o boşluğu irdelemek, yüreğini zonklatıyordu. «Hem evlenmeyi yasaklarsınız. Hem de, milleti suçlarsınız...» Gerekçesiyle rahatladı bir an. Sonra, düşüncelerini yeniden kendine çevirerek; «Peki izin verseler, evlenir miydim?» Sorusuyla karşı karşıya kalıverdi. «Sanki kuşkulanmak, yüreğimdeki çizgileri yumuşattı... Aylar var ki, yeşil gözlüyü ilk kez düşünüyorum. Ve düşündüğüm anda,

yüreğime hançer saplanır gibi olmamasına şaşıyorum... Boşuna dememişler, zaman en iyi yakıdır, diye... Öyle gerçekten... Şurda dört yıl oldu... Bak, onda bile yanıldım. Üç yıl yeni bitti oysa... Ben evlenmeyi düşünmeye başladım. Oysa o ilk günler... Demek, aşk bile yeniyken güzel... Yeniyken vazgeçilmez. Ve kişiyi kör eden de bu vazgeçilmezlik... Oysa ben anamı bile kıracak durumdaydım o günlerde... Hey gidi anacığım...» Birden burnunun direğinde bir sızlama belirdi. «Kaç zaman var ki yazışmıyoruz... Daha doğrusu, yazışmalarımız iyice seyrekleşti... Mektuplarımız karargâhtan buraya bile iki günde zor geliyor... Posta ilişkisi, kumanya dağıtımından kumanya dağıtımına olduğu için... O da yaz aylarında... Kışın, nerdeyse tümden unutuluyoruz bataryalarımızda... Cephaneliklerimiz dolu... Toplarımız yeni... Ve sahra telefonumuz, günde üç kez çevrimde... Mekanik sesler bağlıyor bizi dünyaya... Bağlıyor ya yine de... Oturup yazma üşenmesinden sıyrılmak gerek... Şimdi yazsam ne? Gelibolu'ya giderken, iki gün tüymeli!.. Kaç zamandır mektup bekliyordur. Kendim çıkar gidersem, kimbilir nasıl şaşırır...»

Gereçlerini yerlerine yerleştirdi. Portatif masanın üstünde bir kitapları kaldı. Onlara şöyle bir göz attıktan sonra, subay kantinine zamanında gidebilmek amacıyla, çadırdan çıktı. Teğmen Talât, giderken haber vermiş olmalı. Hizmet eri, atının dizginlerinden tutmuş, çadırın önünde bekliyordu. Atladı...

Gün batmak üzereyken, subay kantininden içeri girdi. Girer girmez de, şaşırdı. Sınıf arkadaşlarıyla, altlarının tamamı burda toplanmışlardı. Sanki bütün alay, bozulmuş bir arı kovanı gibi burda oğullanmıştı. Kapıda durdu bir an. Kendi bataryasının subayları arasında ayrılan yeri daha ilk bakışta gördü. Kendisiyle birlikte terfi eden üsteğmenlerin tümü burdaydılar... Osman, Memduh, İbrahim, Abdurrahman, Bedreddin, Vecihi, Mahmut...

Birden, gözlerinin önüne, bütün bir yaşamın filmi geliverdi... Ta, Kuleli günlerine dayanan dostluklar, kavgalar, çekişmeler... Ve Topçu Okulunda, 1938 Kasımının gece

yarısı, çözülmemek üzere kesin bir düşünce birliğinde düğümlenen bağ... Beş yıl, şu duraklama anının bir göz kırpışında aktı sanki... Ondan önceki on yılın akışı gibi... Onbeş yılı bir bakışta, bir duraksama ve bir kıpırdanmada geçiştirivermenin coşkusuyla doldu... Ağır ağır yürüdü... Zaman zaman birlikte oldukları, zaman zaman aynı odayı paylaştıkları arkadaşlarıyla, belki de bir daha buluşmamak üzere ayrılacaklardı. Çünkü, kaç kez, kaç üstünden dinlemişti bu öyküyü... Sınıf arkadaşlarıyla, bir daha yıllar yıllar sonra, hatta emeklilik hastalıklarının uyumunda, aynı hastane koğuşunda rastlaşanlar, az değilmiş subaylar içinde... Özellikle impratorluk döneminde, bu daha yaygınmış... Ülke topraklarının büyüklüğü, ordu alanlarının ve dolayısile sayılarının çokluğu, böylesine uzun aralar koyarmış insanların arasına... Bunu engellemek amacıyla her yıl toplanma kararı aldılar. Ama daha bir kez bile toplanamadılar...

Her birinin omuzunu, yanağını, sırtını sığazlayarak, kendi yerine gitti oturdu. Her birinin tayinlerini öğrenmeye döndü... Masadan masaya sıçrayan sözcükler, az önceki varsayımlarını doğruluyordu. Kimi, kuzeye, kimi güneye, kimi güneybatıya, kimi batıya gidiyorlardı. Ülke haritasının belirli noktalarındaki belirli aralıkları beklemek amacıyla, yola çıkmaları gerekecekti. Daha ellerinde atanma belgesi de, yükselme bildirgesi de yoktu. Ama, Cihad'ın belleğine güvenleri çok fazlaydı. Kaç kez denenmiş, kaç kez başarıyla çıkmıştı bu sınavlardan. Bir gördüğünü bir daha unutmamasıyla ünlüydü bu genç teğmen. O yüzden de sanını hafıza çıkarmışlardı. Eğer listeyi gördüyse, söyledikleri yanlış olamaz. Hem savaştan ötürü yükselme zamanlarının kısaltılacağı söylenmişti. Şimdi bu haber, doğal süreçlerini doldurduklarının kanıtı olarak geliyordu. Doğal süreci dolanlar arasında bulunduklarına göre, kaygılanmaları gereksizdi. «Sanki içimizde bir eksiklik var gibi,» diye düşündü. «Var da gerçekten. Yaptığımız doğru değil... Biz kendi kendimize gelin güvey oluyoruz. Hele mektuplarımız gelsin... Harcırahlarımız kesilsin. Ondan sonra

yapacağımızı, şimdiden oturup uygulamak, biraz acelecilik... Ama, bu geceyi düzenleyen biz değiliz,» diye düzeltti düşüncelerini. «Arkadaşlar, bizi çağrılamış olamazlar mı? Pekâla da olurlar. Olunca da, içimizde eksikilk olmamalı... Beş yıldır ikinci kez böyle bir toplantıya katılıyorum ben... Tadını da çıkarmalıyım. Yoksa, anlamı kalmaz...»

Önlerinde dizilen şişelere baktı. İçip içmeme konusunda kararsızlıkla bakınırken, bardağının bir anda beyazlandığını gördü. Yan gözle baktığında, Osman'ın, direterek, rakısını suladığını bildi. Boynunu büktü. Gözlerinde belli belirsiz bir çekingenlikle;

— Sonunda su koyverirsem, rezilliğim senin boynuna,— dedi tam karşısında oturan Osman'a...

— Bir kez de rezilliğini çekelim bire komutan,— diye yanıtladı Osman.

— Oyun hazırladığını bilmezdim...

— Neden? Bileceksin... Bile bile oyuna geleceksin ki, karşısındaki bozguna uğrasın... Senin taktiğin bu değil midir?

— Benim taktiğim falan yok arkadaş... İçmeyen adamın bardağını böyle rakıyla doldurursan, başına gelecekleri kendin düşüneceksin.

— Bir kez de zırlama be yahu,— diye atıldı İbrahim. —Amma çattık. Sanki herif içmeyecek de, endaht hesabı yapacak... Otur yerine ve kaldır kadehini bakalım... İlk sütünü bizim elimizden iç ki, ağzın kokmasın.

— Sütün sözü mü olur be yahu? Sizin elinizden zehir içerim gözümü kırpmadan. Hadi bakalım, kızlığımın bozulması şerefine...

Bir anda bütün kadehler havalandı. Tam dudaklarına götürmek üzerelerken, Alay Komutanı Cemal Aga, kapıdan girdi. Ellerinde kadehler, tümü birden gürp diye ayağa fırladılar. Yarbay, yumuşak adımlarla masanın başına yürüdü. Durdu. Yüzünde öfkeli bir alayla, şöyle göz gezdirdi dikilenlere;

— Ulan hergeleler,— diye söze başladı. —Yangından mal mı kaçırıyorsunuz? Adam böyle bir şölen hazırlar da,

bizden gizli mi dolap çevirir?

İlk çıkışında, şölenin gittiğini sanarak yüzlerini buruşturanlar, sözleri bittiğinde, geniş birer soluk bırakarak, kadeh koşturdular komutana. Sonra, masanın başında kaldırmasını bekleyip, kılıç çatarcasına kadehlerini tokuşturarak, ilk yudumlarını komutanlarının onuruna içtiler.

O'nun oturmasıyla, yeniden sandalyelerine çöreklenirlerken, bir mırıltı kapladı kantinin içini... Yarbay, yüzünde güleç bir babacanlıkla, Cihad'a baka baka;

— Size öten kuş, bana da öttü,— dedi. —İçinizde Hacılar Kırına giden kim?

Osman, biraz öne eğilerek, kendini belli etti...

— İzmir'e ben gidiyorum komutanım!

— Eh, öyleyse birlikte gideriz...

Nerdeyse bütün alay dağıtılıyormuş gibi geldi hepsine. Kendi atanma ve yükselmeleri için düzenlenen şölen, bir anda komutanlarından ayrılma toplantısına dönüverdi. Her biri, ötekilerin yüzüne baka baka, iç çektiler... İç çekmenin ardından, Osman'ı kıskandıklarını belirten devinilerle, gözleri bir o'nun, bir komutanın üstünde kenetlendi. O bilmediği bir yere gidiyordu. Gidiyordu ya, bildiği biriyle gidiyordu. Oysa ötekiler, bilmedikleri yerlere, bilmedikleri kişilerin yanına gideceklerdi. «Bilmediğimiz kişiler olup da,» diye geçirdi içinden. «Bir avuç topçuyuz koca orduda... Hepimiz, ast-üst olarak tanışmasak bile, hoca öğrenci olarak biliyoruz birbirimizi. Ağabey kardeş olduklarımız cabası... Beş yıllık bir ara, neyi değiştirir... Çocukluğumuzun en güzel günleri birlikte geçti. Eski komutanlar bir yana, şöyle onbeş yıllık bir süreci gözlerimizin önüne getiriversek, hep birbirimizle birlikte değil miydik biz? Üst sınıfları tanıdığımız ölçüde, alt sınıfları da biliyoruz. Birbirimizden başka tanıdığımız var mı çok uzun zamandır? Ama yine de, aynı sorunlarla karşılaşmadan, tanımıyor insanlar birbirlerini... O açıdan alırsak yabancılığımıza hak vermek gerekli...»

Bir küçük yudum daha aldı rakısından. Cemal Aga, bunu bekliyormuşçasına atıldı masanın başında;

— Aferin ulan size, kediye sirke içirmeyi başardınız öyle mi?— Dedi gözlerini dikerek.

Kadehinin elini yaktığını sandı ilkin. Sonra birden başını dikti... Cemal Aga'yı bir daha göreceği belirsizdi. Hem madem, o, özgeçi göstermiş, onlarla birlikte olmayı sevecenlikle kabullenmişti... Sarhoşluğa vurup, içini dökebilirdi;

— Komutanım,— diye kıpırdandı. —Her yerde alay ediyorsunuz benimle... Şimdi katınızda, mollalıktan sıyrıldığımı isbatlamak istiyorum... Bağışlarsanız, kadehimi, bize komutanlık yaptığı ölçüde, yaşamın öğrenilmesinde babalık da yapan sizin onurunuza kaldırıyorum!..

— Yemezler,— dedi Cemal Aga. Fünyeden yağ verip, namludan kıl çekeceğini sanıyorsan, yemezler... Sarhoşluğa vurdurup sığınmaya kalktın mı, şamarı yersin... Zabit dediğin, ağzına içmeli. Öyle iki yudum aslan sütü çalkalayıp, desteksiz atışa girdi mi, seyirdim gemi gevşedi demektir... Biz bu alayı çoluk çocuğun eğlencesi olalım diye yönetmiyoruz... Yaşamı bilmeyen, namluya sürülür müymüş? Hadi bakalım, siz siz olun, yağcılığı bırakın da, topçu gibi topçu olun. Yoksa yarın sıkışık anınızda kav çakarsanız, hiç bir yağ sizi kurtaramaz!— Dedikten sonra kadehi elinde çevresine bakındı. —Şimdi buraya nerden getirdik lafı... Hay allah,— diye sürdürdü. —Olacak iş mi? Herkes, kendi paçasının derdine düşmüş, biz de babalığa sıvanıp, öğüt döktürmeye başladık... Boşverin, baba-oğul numaralarını da, dört bir yana dağılan adamların, bundan sonraki yerlerinde rahat olmaları adına çekelim...

Talât, daha birkaç saat önce kendisini azarlayan teğmeninin, şimdi aynı duruma düşmesinden hoşnut, yalanıyordu. Topçu çizmesinin topuğunu aşık kemiğinde duyunca irkildi. Bir an, kıvranarak şaşırtmayı düşündükten sonra, gülerek gözlerinin içine baktı...

— İkidir, iyi ders alıyoruz,— diye mırıldandı... —Bu da bize yeter herhalde.

— Ele verir talkını, kendi yutar salkımı demişler,— dedi Talât'a dönerek. —Ne desen haklısın. Haklısın ya,

biz zabitlerin aynı durumlarda, aynı şeyleri düşünüp yaptığımızı da akıldan çıkarmamak gerekir. Sıkıştık mı— aynı tuzağın kıskacına dalveriyoruz.

— Estağfurullah komutanım,— diye alay etti Talât. —Ben böyle bir şey söylemedim de, düşünmedim de... Çünkü bu kendime de bühtan etmek olurdu.

— Bak domuza, kendini sıyırıvermemekte mi?

— Dedik ya, sen yetiştirdin. O kadarcık olmasın mı?

— Haklısın ulan. Alay etsen de haklısın. Ne edelim, bir kez içtik şu mereti,— suçlamasıyla kadehini kaldırdı. —Hadi, alayının şerefine...

Yarbay, çok zaman tek tek sınadığı gençlerin birlik halinde, birer gülle gibi sıralanışlarına baktı uzun uzun. Kadehine dikti gözlerini. Sonra birden, «Çocukları rahatsız ederim. Ne olsa benim yanımda soyunup dökünemezler.» düşüncesiyle doğruldu.

— Bana izin arkadaşlar,— dedi. —Evden habersiz kaçtım. Yengeniz farkına vardıysa, sopayla bekliyordur.. Keyfinize bakın...

Aynı anda doğruldular. O çıkarken, söylediklerinin şaka olduğunu bile bile kıs kıs güldüler... Ve bu gülücüklerle, az önceki gerginlikleri alabildiğine gevşedi... Bir anda kıs kıs gülüşler, giderek içtenleşen kahkahalara dönüştü... Birbirlerine takılma yarışına girdiklerinde. Yarbay'ın, kantin görevlisi Yüzbaşı'ya, «Hiç bir biçimde gençleri rahatsız etmeyin,» buyruğunu vererek evinin yolunu tuttuğunu bile sezemediler.

Ellerini başının altına alarak, yılların özlemini kokladı odasında... Somyasının üstüne atılan çifte yatağın ılımına gömüldü. Çarşaflarında hanidir unuttuğu sakız kokusuyla soluklandı. Kıpırdamaksızın gözlerini tavana dikti. Tahtaların düzgünlüğünü ilkkez sezinledi. Döver alnının ortasında ışıladı... Dikmelerin kunt yüzleri, demiryolu örneği uzadı bakışlarında. Sarıkamış'tan, Ege'ye uzanıp gelen yolu düşündü bir... «Düşünmek istemiyorum,» diye geçirdi hemen. «Şu iki günü gönlümce, tadını çıkara çıkara geçireceğim... Bunca özlediğimi bilmezdim. Yıllar var ki, salt kendimi taşımaktan mutluydum. Ordu herşeyimdi benim... Anam, babam, akrabalarım, herşeyim... Bundan da öte, benim denizimdi ordu... Ancak onun içinde olduğumda yaşayabileceğim varlık. Ve içindeyken sezmiyordum bunu... Derya içinde yüzüp de onu bilmeyen balıklar gibiydim... Oysa, iki gün aykırı durunca, bütün hücrelerime yerleştiğini kavrayıveriyorum. İnsan dediğin ancak bu kadar bütünleşir bir şeyle... Tam anlamıyla şey!.. Meslek olmasına meslek... Ocak olmasına ocak... Ama aynı zamanda bunların tümünü kavrayan bir deniz... Şimdi denizimin dışındayım. Nefes almayı, yürümeyi, oturmayı şaşırıyorum. Oysa, bu günleri düşledim kaç kez... Anamı, babaannemi... Anımsayabildiğim ötekileri... Şimdi yanlarındayım, bir yanım sılaya kavuştu. Bir yanım özlem içinde... Olası değil... Evimdeyim... Her bir kuytusunu ezbere bildiğim baba ocağında... Odamdayım... Bebekliğimden beri bu köşede, başımı kıble yönüne vererek yattım... Hani bir eşelensem, eski oyuncaklarımı, okul kitaplarımı deşip çıkarıveririm... Oysa, burda değilim sanki... Burda olan bedenim... Aklım, yüreğim başka yerde atıyor...» Kapısının önünde duraksayan bir hışırtıyla, başını hafifçe oynattı...

Karanlığın içinde mandalın şıkırtısından, birinin geldi-

ğini sezdi. Kışla alışkanlığıyla dikkatini aralanan kapıya verdiğinde, gaz lambasının ölgün ışığında annesinin gölgesini gördü. Yıllar önce, Erzincan'da da yaptığı gibi yorganını örtmeye geliyordu. Başucuna dikilip elini uzatırken, gözlerinin ışıltısıyla karşılaşınca durakladı Hasene Hanım;

— Uyumadın mı?— diye sordu fısıltıyla.

— Uyumadım.

— Yorgunluktan olacak. Onca yol teptin. Aç kalmışsındır yollarda. Uykusuz kalmışsındır. Kolay mı? Bir koca hafta!..

— Ne aç kaldım, ne uykusuz... Rahatım da iyiydi. Ama, nedense sen hep kaygılanırsın.

— Kaygılanmazsa ana olamaz insan yavrum... Elimle yedirmedim mi açsın? Yorganını bastırmadım mı açık!.. Seni gördüğüm var mı bütün bunları yapabilmek için.. Yok!.. Öyleyse hep aç ve açıksın benim gözümde... Aldırma sen... Rahatsızlık duyma... O da öyle oyalanıyor, de...

— Mümkün değil ki... Paralandığını gördüğüm zaman benim üzülmemem olası değil ki... Benim dileğim, rahatına bakman... Beni düşünmemen, diyemem... Düşüneceğini biliyorum. Bildiğim için de istemem bunu... Ama, en azından benim büyüdüğümü, kendimi kollayacak duruma geldiğimi kabul et.

— Etmiyor muyum? Etmesem, bunca burnumda tüterken, sessiz oturabilir miyim burda? Olmadığın zaman elim kolum bağlı yavrum. Oğlum, her bir işini görür güveni içindeyim. Ama yanımdaysan, eski bir alışkanlığı sürdürüyorum... Bağışla!..

— Bağışlaması gereken sensin anne. Alındım sanma... Hangi dürtünün neden olduğunu biliyorum. Seni anlıyorum da... Ama, kedime yediremiyorum.

— Haklısın yavrum. Ben de düşünüyorum bunları. Bırak çocuğu diyorum. Koca adam. Kendi başını kurtaramasa, bu duruma gelemezdi... Aklım, hep bunları yineliyor. Ama, sevgiye akıl gerekli değil. O yolunu kendi açıyor. O yüzden de, aklım bunları derken, bir de bakıyorum, elim yorganını bastırmaya uzanmış, ayaklarım odanın önünde

dolanıyor. Rahatsız olmuyorsun değilmi?

Dikilip oturdu yatağında. Yanında yer açtı. Yanıbaşına oturtarak, bir süre sırtını sığazladı anasının...

— Rahatsızlık ne demek anne... Ana oğul arasında konuşulacak laf mı bu şimdi?

— Birden geliverince pek şaşırdım da oğlum,— diye iki yanına sallandı Hasene Hanım. —Beklemiyorduk. Düşlerimizde görüyorduk. Kapının önüne geliyor, tokmağı vuruyor, ipi çekiyordun. Ama her kezinde, kapıdan içeri adımını attığın an uyanıyorduk... İkimiz de aynı düşleri görüp, aynı yerde uyanmaya başlamıştık. Aklımız, böyle zamanlarda senin gelmeyeceğini, gelemeyeceğini biliyordu. Ama yüreğimiz, düşlerimizde bir gördürüyor, bir kaçırıyordu. Ve bütün gecelerde, düşü hangimiz gördükçe, ötekini uyandırıyordu. Kapının önünde de olsan, gelmiştin. Bizi unutmadığını göstermiştin... Böyle karşılıklı yarı uykunun içinde, üstündeki düğmeleri kaç kez saydık, anlatamam .. Şimdi bile güvenmiyorum gördüklerime... Düş olmasından korkuyorum. Çünkü kaç kez, kapının eşiğinde yittin sen..

— Bu kez gerçekten burdayım anne... Bak, yanıbaşında, elini tutuyorum. Sırtını yepeşliyorum...

— Biliyorum ya, düş olmasından korkuyorum yine de... Ya düşse diyorum. Sabah uyandığımda, bulamazsam o'nu yine...

— Yarın sabah da, öbürgün sabah da burdayım, tasalanma...

— Oh, bu iki gün!.. Nasıl taşıyacağım bu günleri bilemem... Altı yıl oldu mu sen buraya gelmeyeli... Evet.. Tamı tamına altı yıl... Topçu Okuluna başlamadan Zabit çıktığın zaman gelmiştin. Onbeş günlüğüne değil mi? O günden bu güne, bir de şimdi geliyorsun... Savaş!.. Askere alınanlar bile gelemiyor izne... Komşu çocuklarının gidip de dönmedikleri üçüncü yıl doluyor... Ama, seninki hepsinden fazla oldu... Eh, asker analığı başka zabit analığı başka diye avutuyorum kendimi. Erzincan'dan geleli bile üç yılı asıverdi. Babaannenle karar vermiştik artık. Düşlerimizi yormaktan yorulunca, bu savaş bitmeyecek. Bitmeyince

de biz yavrumuzu bir daha göremeyeceğiz, demiştik.

— Savaşın ucu göründü anne... Savaşı başlatanlar her yerde bozulmaya başladılar.

— Durum hiç de senin söylediğin gibi umut verici değil... Radyoyu dinlesen, gazeteyi okusan, beni avutmak istediğini anlayıverirsin...

— Çokak tefeğe kesince, üzümlerin yolda olduğunu anlaman için ne radyo gerekir sana anne, ne gazete!.. Öyle değil mi?

— Gerekmez... Tefeğin ardından yapraklanıp, koruğa kesecektir çokaklar... Yıllardır böyledir bu. Dünya kurulduğundan beri...

— Eh, bizim meslek de, bağcılıktan aşağı kalmaz. . İnsanın, bir başkasıyla ilk kapıştığı günden alırsan, savaş da dünya kurulduğundan beri var... Ve işin içindekiler için, bazı şeyler, bazı zamanlarda belli olur.

— Bilmece gibi konuşma yavrum... Şimdi sen, savaşın bittiğini mi söylüyorsun? Sahi mi? Bitti mi?

— Hemen değil... Belki bir yıl daha, demek istiyorum anne... Dünyayı kollarının arasına almış bir ahtapotu düşün... Bunun, gittiği yerlerden geri dönmesi, gittiği hızla gerçekleşse bile, bir yıl zor yeter...

— Bir yıl mı? Biz iki yıla razıyız oğlum. Şu seferberlik bitsin bir... Herkes evine dönsün... İnsanlar birbirlerini yeniden bulsunlar. Özlemler kavuşsun... Sılalar bitsin... Sizin izinler düzene girsin... Bir girsin!..

— Bizim izinler düzene girse n'olacak? On günlük, onbeş günlük, bilemedin bir aylık beraberliklerin sonu yine ayrılık olmayacak mı?

— Olsun!.. Tehlikeden uzak, ölümden ıraksın ya... Dilersen hiç gelme... Oysa şimdi öyle mi? Her haber, her ilerleme ya da gerileme, senin tepende ölüm bulutları dolandırıyor. Nice bir mesleğin olsa da, sen savaşı bilmezsin. Yaşamayan bilmez... Bilemez... Nelere mal olduğunu, neleri çekip aldığını anlatmak, hiç bir zaman yeterli değil. Yüreğini ikircime salmak istemem güzel evlâdım... Baba mesleğini seçtin... Şehit oğlu olduğun için de, daha baş-

vurduğun anda aldılar seni askeri okula... Seviyorsun da mesleğini... Ama, hiç darılma, ben sevmedim. Sevemedim.

— Yahu anne!.. Durup durup da, bunu şimdi mi söylerler... O zaman engel olsaydın. Bu dediklerini o zaman anlatsaydın!..

— Engel olabilir miydim? Engel olabildim mi babana? Benimki kendimi ferahlatma yavrum. Herşey olup bittikten sonra, düşündüklerimi şöyle bir sıralamak istedim. İyi uyumamıştın. Yorgunsundur... Hadi uyu... Ben de gideyim.

— Otur anne. Hiç yorgun değilim. Konuşalım biraz daha... Neden böyle birden açıklayıverdin düşündüklerini?

— Artık nasılsa ne zararı olurdu sana, ne yararı... Bilesin ki, ananın düşüncesi budur. Ama, sakın aklına gelmesin, esenliğine dua etmediğim... Tek isteğim o... Zaten o yüzden ikircimli değil miyim? Sana bakan biri olsa yanında, o zaman benim sorumluluğum sanki azalacak. Kendimi daha rahat, daha dingin ve arık duyacağım...

— Yaşasın Mareşal!.. İyi ki yasaklamış bize evlenmeyi... Yoksa burnunda özlem tüten her ana baba, bekâr subayların başına geçerdi ki, allah!..

— Yaşasın elbet... Burda deniliyor ki, İsmet Paşa, kendi başına kalsa, çoktan savaşa girmiştik... Mareşal engellemiş.

— Denilenlere bakma anne... Onların askerliği bilmedikleri besbelli... İsmet Paşa, bizim Başkomutanımız. Bir kez buyruk verirse, hiç birimiz olmaz, yanlış, dur diyemeyiz... Üstelik o da savaşın ne olduğunu Mareşal kadar biliyor... Bildiğinden, istemiyorlar girmemizi...

— Öyleyse ikisi de sağolsun... Tanrı ikisini de başımızdan eksik etmesin. Tanrı ne muratları varsa versin,— diye duaları sıraladıktan sonra birden; —Demek savaş bitecek, diyorsun? Kesin mi?

— Yeryüzündeki bütün savaşlar bitmiştir anne... Yüz yıl savaşları, otuz yıl savaşları, yedi yıl savaşları... Hepsi bir gün bitmiştir...

— Dur şimdi, aklımı yeni baştan karıştırma... Sen bana açık söyle, bu savaş buyıl olmazsa gelecek yıl bitecek

ve izinler açılacak mı?

— Sanırım. Tam emin değilim ama, öyle görünüyor.

— Eh, o zaman, evlenme izni de çıkar zabitlere öyle değil mi?

— Bak kurnaza, deminden beri beni düşürmek istediğin tuzak bu muydu? Mareşal, evliliğe karşıymış anne... İyi bir asker, çoluğa çocuğa karıştı mı, canını canından çok da, evlâd-ü ayali düşünmeye başlar, asker olmaktan çıkar açıkça—sı diyormuş. Bu yüzden de, subaylara emekli olmadan evlenme izni vermeyecekmişl..

— Olamaz... Böyle bir iş edemez o Mareşal... Hele bir etmeye kalksın. Bindim mi trene, yapışırım yakasına... Kendisi evli değil miymiş,— ikircimiyle birden cesaretini yitiriverdi.

— Evli olmasına evli ya, kimbilir belki de memnun değildir evlilikten.

— Bak şuna... İnsan kendine göre biçer mi?

— İnsan kendine göre biçtiğinde insan değil midir?

— O da var ya!..— Oğlunun gülümsediğini yakalar yakalamaz. —Şimdi de sen beni tuzağa düşürüyorsun değil mi? Ah Hasene!.. Sendeki de akıl mı? Şuncacık aklınla, koskoca üsteğmene oyun edeceğini mi sandın? Nah senin kafana,— diye yumruğu patlatıverdi...

— Dövünmene gerek yok anne... Söz dolandırmadan sor da, ikimizin de içi rahat olsun... Söylemek istediğin ne? Benim evlenmem mi?

— Ha şöyle... Elbette... Sana bakan biri oldu mu, benim içim rahat edecek.

— Ya da benim bakacağım biri... Elbette bir gün olacak bu dediğin. Ama, şimdi değil. Çünkü yasak sürüyor. Seferberlik kaldırılmadan da izin verileceğini sanmam. Çünkü, savaş devinin ölüm halindeyken bile ne yapacağı belli değil... Mareşal, ardımızda bir sürü subay yetimi bırakmamızı istemiyor olmalı...

— Vay başıma gelen!.. Hani bitiyordu bu devin işi?

— Bitecek... Hele bir bitsin... Ondan sonra düşünür, taşınır, bir karara varırız. Yoksa acele işe şeytan karışır demişler...

— Şeytan hayırsız işe karışır oğlum... Senden bu haberi aldım ya, şeytanı kovmak benim üstüme olsun. Zaten hayır iş söz konusu oldu mu, o'nu koydunsa bul. Bak ben ne diyorum. Şimdi nişanı yaparız. Sonra, izinler çıkınca, düğünü... Hatta nişan için de erken diyorsan, söz keseriz. Nişanı başka bir zaman yaparız.

— Aceleye gerek yok ki anne... Hele şöyle bir rahatlayalım.

— Sen işi bana bırak. Rahat rahat kotarırım,— derken durakladı. —Hey bendeki akıl... Sanki bakalım, benim beğendiğimi beğenecek misin? Ya da, kendi kendime gelin güvey olmadan, bir sormak yok mu, bir gönlünün sevdiği, bir canının çektiği var mı diye? Onca yer gezdin Onca insan tanıdın. Elbet senin de bir bildiğin vardır, değil mi?— Sonra birden irdeledi düşüncelerini. —Olsun ama? Giderim... Kız nerdeyse ayaklarına değin giderim. İstemek hak, vermemek helâl!.. Gerekirse on kez giderim... Erzincan'a olsun, Sarıkamış'a olsun... Ya da bir başka ülkeye... Neresi olursa... Belki bir komutanının kızı falandır... Kimbilir. Bunca ayrılık, beni bir iyice şaşırttığı için, gönlümde ne varsa, dilimde dizelendi...

— Coştun anne... Zaten ne zaman şu evlenme sözü açılsa, senin de yüreğin açılıyor... Bu kadar istediğine göre, bir de zorlu geline düşüp, şöyle saç saça, başbaşa kavga eder misiniz? İşte o zaman bil ki, karşıdan seyirinize bakıp, oh ya, derim...

— Zevzekliği bırak... Soruma yanıt ver sen üsteğmen!..

Gülerek iki yanına bakındı irkildikten sonra... Başını salladı.

— Ha, asker karısı olduğunu unuttuk bir an... Hemen, rütbeni takındın bakıyorum. Peder rahmetli gittiğinde, yüzbaşıydı galiba öyle mi?

— Yedek Yüzbaşı evet...— Saçlarını karıştırdı oğlunun. —Bak yine şaşırttın beni. Laf karıştırdın yine... Var mı içinin çektiği biri oğlum?

— Anne, bizim bataryalar dağ başında... Orda asker-

den ve toplardan başka kimseyi görmeyiz ki, senin dediğin işlere zamanımız olabilsin.

— Ha!.. Demek ki yok... Olmadığına göre de, iş başa düşer... Sen şimdi bana izin ver bakalım. Nişanı yarın yapsak, nikâhı daha sonra, seferberlik kalkınca, olur mu? Hadi, savsaklama!..

— Şimdi de ben sana sorayım bakalım,— dedi anasının başını okşayarak. —Senin bir içinin çektiği, gözünün tuttuğu var mı?

— Oho!.. Ben zabit anasıyım oğlum... Seç beğendiğini al... Eşraf kızı mı istersin, esnaf kızı mı? Güzel, varlıklı, uzun, kısa, esmer, kumral, sarışın? Kentin kızlarından hangisine görücü gitsem, babası eliyle evimize getirip, gelin kor... Bu zamanda, memur karısı olmak ne demek biliyor musun sen?

— Ben, pazardan mal seçmiyorum anne. Senin gönlünün çektiğini soruyorum... Var mı böyle biri? Varsa, çekinmeden söyle...

— Bana kalsa var ya... İstemezsin diye çekiniyorum.

— Bak şimdi... Ana oğul konuşmuyor muyuz? Sen bana sordun... Olsaydı, hiç çekinmeden, kentin kızlarını aklından sil anne... Ben evlenirsem, filanca yerdeki filânca kızla evlenirim, diye kestirip atardım. Şimdi sen de bana açık konuş bakalım... Senin de dediğin gibi, ben altı yıl var ki kente gelmedim... Nerdeyse kendi akrabalarımı bile unuttum. Şimdi böyle karşıma dikilip, hesaba çektiğine bakılırsa, senin bir istediğin, bir dilediğin var. Söyle bakalım.

— Söylemiştim sana... Daha Erzincan'dayken sözünü etmiştim... Meserret'i kızım gibi yetiştirdim. Eğer olur, dersen, hemen yarın sabah damlarım evlerine... Daha babası işe gitmeden yakalar, sözü keserim Allah'ın izniyle...

— Pek güvenli görünüyorsun.

— E, bak söz konusu Meserret ise, güvenli olurum. Çünkü, sağolsunlar Naci efendi de, Saliha kardeşim de, benim sözümden çıkmazlar. Kız bana gerekli dediğim an, hayrını gör diyeceklerinden kuşkum yok.

— Ya kız beni beğenmezse!..

— Kime... Ağzını yırtarım. Nerden bulacak senin gibi delikanlıyı?..

— Yahu gönül bu... Belki o'nun gönlünde bir başkası yatıyordur.

— Bok yesin, dedirtme bana... İşi yokuşa sürüp, pişmiş aşın içine su katma şimdi. Senin nene gerek... Neden tartışıp duruyorum ben olmayacak şeylerle. Hay allahım, iyice aklım başımdan çıktı canım... Olmaz deyip, ayak direyeceğinden öyle güvenliydim ki, ağzını yumuşak bulunca, ben bile afalladım. Şimdi he mi diyorsun bu işe, a'a mı Sen ondan haber ver!..

— Kızla konuşmadan olmaz anne... Belki size bile açamayacağı bir gizi vardır.

— Tuzlayım da kokma... Bana açamayacağı gizi, sana mı açacak...

— Bakarsın açar... Önce Meserret'le bir konuşayım... Elbette bir sakıncası yoksa... Bir ölçüp biçeyim... Ondan sonra belki, olurlanırım bu işe...

Sarılıverdi oğluna... Boynuna doladığı kollarını, tıpkı çocuklukta olduğu gibi, kürek kemiklerinin altında sıktı. Sevincinden birkaç kez olduğu yerde sallanarak, saçını, sırtını okşadı.

— Sahi mi yavrum... Sahiden izin veriyor musun?

— Önce konuşmak istiyorum ama!..

— Konuş... İstersen şimdi çağırayım.— diye doğrulurken, oğlunun tutmasıyla yeniden çöreklendi. —Ay ben delirdim galiba... Delirmedimse bile, delirmek üzereyim kuşkusuz... Gecenin bu vaktinde... Vallahi adamı Hacıhasan'a kapatırlar da, bir de güzel elini ayağını bağlarlar...

— Yarın bir soralım. Gerekirse, ben gittikten sonra söz kesseniz de olur. Sonra bir iki günlüğüne izin alırım... Gelibolu'dan buraya gelip gitmek, o kadar zor değil... Nişanı sonra yaparız...

— Sen bunu dedin ya oğlum... Sen bu kadarını dedin ya, gerisine karışma... Baktık sen gelemiyorsun, kızı alır gelir, nişanı Gelibolu'da yaparız gerektiğinde. Yabancım

değil ki... Bunca yıllık yalnızlığımızın yoldaşı Meserret.. Yanında ben olduktan sonra, cehenneme yollar babası...

Yahu anne, bana, sen bu işi kotarmışsın gibi geliyor.

— Kotarırım oğlum... Yeter ki sen iste... Şu toptepeyi sırtlayıp götürmemi isteseler, sırtlar götürür, kız babasının ayağına sererim. Ama, böyle bişey istemeyeceklerinden güvenim çok...

Ben yine de bir konuşacağım!..

Tabii!.. Yarın erkenden çağıracağım... O gelir gelmez de, biz babaannenle, onlara geçeriz. Bir güzel konuşur, anlaşırsın.

— Sizin geçmenize de gerek yok. Durduk yerde söz getirmeyelim kıza.

— Kimse söz etmez tasalanma. Burası o'nun da evi. Yıllardır girer çıkar, sözsüz habersiz... Komşumuzun kızı ayol!..

— Olsun!.. Biz gerekli saygıyı gösterelim de!..

— Gösteririz. Gösteririz, tasalanma. Sen işin öte yanına karışma... Tanıyorsun değil mi? Bir görsen şimdi öyle güzel, öyle hanım, öyle becerikli bir kız oldu ki... Anlatılamaz.

— Evet... Altı yıl önce, okul çağında bir kız bırakmıştım. Şimdi neyle karşılaşacağımı bilemiyorum.

— Sen kızla mı konuşmak istiyorsun, yoksa beğenip beğenmediğini mi ölçeceksin.

— Senin beğendiğin, bana uygundur. O bakımdan kuşkum yok anne. Hemen alınma. Kızla konuşmak istiyorum. İstiyorum ki, gönlünün ucuna bir küçük gölge gelmesin. Kendişini, senin sevginin baskısı altında bilmesin. Sen elbette ikimizin de iyiliğini düşünürsün. Birbirimize uygun yanlarımız olmasa, böyle bir karara varmazsın. Ben de, yüreğinde bir küçük pişmanlık kırıntısı kalsın istemem... Pundunu bulabilirsem, bunu araştıracağım yarın. Ve sonuca göre, dilersen, söz kes, dilersen nişan yap... Yarından sonra nasılsa yolcuyum ben.

— Nişanı da yaparız istiyorsan. İki yüzük değil mi ta-

banı... Hemen aldırır, konu komşuyu da topladık mı, herkes bayram eder.

— Artık nasıl istiyorsan...

— Ah yavrum... Bunca zamandır kendimi hiç böyle hafif, hiç böyle sevinçli bilmemiştim. Hemen gidip, Babaanneye bildireyim. Yatağında dönüp duruyordur,— diyerek eteklerini uçuştura uçuştura seyirtti.

— Demek bu tuzağı ortak hazırlamıştınız,— sözcüklerinin, kapanan kapıya çarptığını görünce, ellerini başının altından çekti...

Yanına döner dönmez, kendisi de sırtından bir yükü atmışçasına, derin derin soluklandı. Son soluğunu sesi, kulaklarında yankılanırken, uykuya daldı...

Çatana açıkta demir attı. Çevresini saran sandalların arasında dev bir destroyer görkemiyle salındı. Sandallardan uzanan ellere, hurçlar, bavullar, denkler, heybeler, çuvallar, sepetler, bohçalar, çıkınlar tutuşturuldu. İp merdivenin pandülünde bir sağa, bir sola salınan bedenler, sandalların içine atladılar. Her eşya ya da yolcuyla yalpalayan kayık, hamlacının usta devinileriyle dengede duruyordu. Ayağını atar atmaz, eğilip küpeşteye yapıştı. Bir oturumluk yer buldu. Sandal, suyun üstünde birkaç parmaklık küpeştesini bıraktıktan sonra, hamlacı yerine oturdu. Iskarmozlar gıcırdadı. Kürekler şapırdadı. İskele dalga dalga yaklaştı. Kayık, süzüle süzüle yanaştı. Hurcunu bavulunu kaptı. İskelenin sağlamlığına uzattıktan sonra, kıyıya atladı. Cebinden çıkardığı beş kuruşu, hamlacının memnun avuçlarına tutuşturdu. Yüküne eğildiği anda, omuzunu tutan bir elle irkildi. Ağır ağır başını çevirdi;

— Hoş geldin ağabey,— diyordu Kadri.

Yükünü unuttu. Kollarını bütün genişliğiyle açarak, topuklarını birbirine vurup hazırola geçen Kadri'yi kucakladı.

— Sen n'arıyorsun burda?

— Levazımcı hastalanmış, birliğin erzakını almaya inmiştim. Kamyon yükleninceye iskelede bir tur atayım, dedim.

— Ne iyi raslantı!

— Çatanadan atlarken gördüm seni. Hemen bir araba tuttum. Yolcu geldi mi, her biri anasının nikâhını ister.

— Çok teşekkür ederim. Bildiğin bir otel vardır her halde.

— Var evet. Benim oda...

— Daha adımımı atar atmaz rahatsız etmek istemem.

— Hiç rahatsız etmezsin. Madem ilk ben gördüm, benim konuğum olacaksın.

— Gelip geçici say beni. Tabura teslimimi yapar yapmaz, yardımınla bir yer bulurum. Şimdilik eşyalarım sende dursun.

— Bunları sonra konuşuruz,— dedi hurca yüklenirken Kadri. —Hele bir soluklan bakalım. Cevdet Yarbayımızla, Memduh Binbaşımızın sotasına bir gir. Gerisi kolay.

— Hayr'ola? Bak yanık bir giriş yapıyorsun? Başınız dertte mi?

— Yok!.. Benim ikisiyle de aram iyi. Zaten o sayede yedekleme işlerini yükleniyorum. Yalnız ne bileyim... Sanki bizi haşlamak için fırsat kolluyorlarmış gibi bir hava var da...

— Azarlanacak işler etmediğinize güvenin tamam mı?

— Bağışlayın komutanım,— dedi birden toplanarak Kadri. —Herşeyi kendiniz görüp öğrenmek isteyeceğinizi bilemedim.

— Görüp öğrenmişten yararlanmak asıldır,— dedi yumuşacık. —Aradan geçen zamanın aramıza duvar ördüğünü sanma. Bilirsin, önyargıyla davranmak istemem.

— Bilirim. Hata bende oldu. Ortada bir şey yokken, haddimi aştım.

— Bir şeyi aştığın yok. Uyarılmam gerekiyorsa, borçlu kalırım.— Bavulunu arabaya yükledikten sonra, Kadri'yle birlikte önüne düşerken. —Ne olsa ben buraların acemisiyim. Öğreneceğim çok şey var. Şimdiden başlarsak bir zararı olmaz.

Çarşı içini geçtiler. Mahallelere girdikleri andan başlayarak, beyaz badanalı evlerin, cumbalı pencereleri, oyma kapıların savaklarındaki yeşillikler... Pencerelerdeki karanfil saksılarının koyu kırmızılığıyla güneşlenen doğayı derin derin içine çekti. Suskuyu, yeşille bütünleşen mavinin çizgilerini aramakta kullandı. Tepelerden inen çamların, bütün gürlükleriyle mavilene mavilene denize ulanmasını, karanfillerin tavanlardaki kiremitlerle uyum içinde, göğün aydınlık mavisine tırmanmasını gözledi bir süre...

— Fikret ağabey seni çok seviyor biliyor musun?

— Burda mı? Ben o'nu Kayseri'de sanıyordum.

— Geçen yıl, benimle birlikte geldi. Bir gün sözün geçtiğinde, Kuleliden beri benim koruyucum olduğunu söyledim. O zaman, Ankara yolculuğunuzu anlattı. Okul adına gelmiştiniz hani... Tören için!..

— Sahi, en son orda konuşmuştuk seninle... Yıllar ne kadar da çabuk geçiyor?

— Biz öğrenciydik o zaman. Şimdiyse, batarya komutan yardımcısı olduk.

— Fikret üsteğmen nasıl? İyi mi?

— Çakı gibi... Geldiğinden beri batarya komutanlığı yapıyor.

— Zabit eksiğimiz fazla... Sanki son savaşımızı yapmışız gibi, ordu kadrolarını yeterince besleyememişiz. Şimdi harbin ortasına düşüverince, boyumuzdan büyük sorumlulukların altına sokuyorlar bizi.

— Bir bakıma iyi değil mi? Yetişmiş oluyoruz.

— Yetişmiş oluyoruz ya, doğrusuna mı, eğrisine mi belirsiz.

— Sen eskiden böyle şeylerden pirelenmezdin ağabey! N'oldu?

— Bişey olduğu yok. Bizim oralarda da öyleydi. Tabur komutanlığı yapan yüzbaşılar. Batarya komutanı üsteğmenler... Alay komutanı binbaşılar... Eksiğimizi bütünüyle ortaya koyuyor. Her an harbe girebilecek bir orduda bu yığınak noksanı hiç doğru değil. Nasıl oldu da bunları düşünmediler, şaşıyor insan.

— Harbe girmemeye kararlı oldukları için, denilemez mi? Girmediler işte. Girmedikleri için, noksanımızı kimse bilmiyor.

— Noksanın bilinmesi bilinmemesinden iyidir. Zamanında ortaya çıkacağına, önceden öğrenilirse, tedbiri alınır.

— Elbette düşünüyorlardır bunu. Zaten son iki yıldır, Harbiye'ye dışardan da aday kaydetmeye başlamaları bunu göstermiyor mu?

— Dışardan gelen bizim alışkanlıklarımızı edinemez Kadri. Biz yirmi yaşındaki erlere ne verebiliyorsak, Harbi-

ye'de onsekiz yaşındaki namzede ancak onu verebilir. Beni endişelendiren de, bu zaten. Eğitimleri, alışkanlıkları, görüşleri başkadır. Bizim sınıflarda da dışardan gelen birkaç kişi vardı. Sizde de vardı!..

— Vardı ya çok az!.. Aramızda çabucak eriyip gittiler. Hiç bir ayırım ve uyumsuzluk gösterdiklerini anımsamıyorum.

— Göstermedilerse azlıklarından. Başka türlü davranamazlardı. Şimdi çokluk olunca aynı uyumu gösterebilirler mi?

— Onların eğitimini de buna göre düzenlerler ağabey!.. Bunu biz gördükten sonra, büyüklerimiz haydi haydi görüyorlardır.

— Doğru. Doğru ya, insan bir eksik buldu mu, yalnız kendisi buldu sanıyor.

Kadri, ara sokaklardan birine girdikten sonra, ekrpicin üstüne ak badana çekilmiş duvarın ortasındaki kocaman kapının önünde durdu. İpini çeker çekmez, önce bir tırkaz sesi, ardından kuş çıvıltılarını andıran çanların çınlamasıyla kapı açıldı. Birden önünde düşlerinin serildiğini sandı. Güller, sardunya ve menekşeler, ak badanalı duvarlara saran hanımelilere kadar uzanıyordu. Mavinin altındaki bu gök kuşağı, gözlerinden bedenine ağdı. Kadriyi beklemeden adımladı kapıyı. Küçücük avlunun böylesine güzel bezenmişliğinde donup kaldı bir an. Sonra dönüp yükünü indirirken, arabacıya para uzattı. Adamın dilini dişlerinin arasına sıkıştırarak, «cık» etmesiyle irkildi. Yanıbaşındaki Kadri, gülüyordu.

— E, bu kadarı da fazla ama,— dedikten sonra bavulu yüklendi. —Sen bana fena oyun ettin. Böyle bir evin olduğunu bilmiyordum.

— Beğendinse ne mutlu. İstediğin kadar kalabilirsin.

— Korkarım sonunda kovmak zorunda kalacaksın.

— Sen hele kal, kovmayı sonra düşünürüz.

— Ben şurda bir nefeslik oturacağım komutan,— dedi Kadri'ye. Hurcuyla bavulunu odaya yerleştirdikten sonra, kayrak taşlarından merdivenin üstüne çöreklendi. Göz-

lerini her çiçeği içine çekercesine üstlerinde gezdirdikten sonra; —Oh yahu!..— dedi. —İnsan kendini burda cennette sanıyor.

— Bu bizimki bekâr işi daha ağabey,— dedi Kadri. —Biraz yerleş, çevreyi tanı, neler göreceksin. Buranın insanı çiçeksiz duramaz. Hep düşünmüşümdür. Birinci Dünya Savaşının en ağır muharebeleri burda geçti. Her yer yanmış, kül olmuş bize öğretilenlere göre. Bu ahali, sanırım bu çiçeklere dayanarak belini doğrulttu.

— Doğa sevgisi, yaşama sevinciyle buluşunca, sarılmayacak yara yok. Kişinin toprağına bağlılığı davranışlarıyla belli oluyor. Ben de aynı şeyleri gördüm... Erzincanlı da Gelibolulu gibi, yıkıntının acısını, yıkıntıyı çiçeklemekle unutabilir. Daha değil belki... Şimdilerde, gittiği yerlerden kendi toprağına dönüş sürecini yaşıyor. Çok iyi işler buldukları halde, dönüp gelenleri var, aç kalıp dönenlerin yanında. Kendi toprağına bağlılık, can acısıyla bir an unutuluyor belki. Sonra aradan geçen zaman, uğrun uğrun işliyor insanın içine. Burnunda tütmeye başlıyor. Ve seyirtip yapışıyorsun bir ucundan.

— Ağabey,— dedi. Kadri. —Acıkmışsındır. Çarşıda bişeyler mi atıştıralım. Sana bir bekâr omleti mi yapayım?

— Nasılsa kamyona gideceğiz. Çarşıda bir iki lokma atıştırırız.

— Davransak iyi olur. Binbaşım saat tutmaya başlamıştır.

— Alış-verişe gidenin saati mi olurmuş?

— Memduh binbaşım için her şeyin saati olur. Hadi, bildiğim bir kebapçı var. Birliğe seni götürünce, zamanı biraz gevşetirlz.

Kalktılar. Çarşıda geniş caddenin ortasındaki tandırcıya girdiler. Daha kapıdan geçerken burunlarını dolduran kızarmış et kokusu iştahlarını alabildiğine kabarttı. Masaya oturdukları zaman;

— Bu kez de ödemeye kalkarsan yemem,— dedi —Haberin olsun.

— Ama!..

— Aması yok.
— Başüstüne...

Önlerine getirilen incecik pidelerin üstüne döşenmiş, et suyuyla hafif ıslatılmış tandırları bir çırpıda silip süpürdüler. Kalaylı bakır sahanların yerini, pilâv zerde tasları aldıktan sonra, her kaşıkta biraz daha doyduklarını bile bile karınlarını şişirdiler. Kadri'nin kaykılmasına kalmadan aceleyle ödedi hesabı... Hemen arka sokaktaki bir arsanın içinde doldurulmuş bekleyen kamyonun yanına geldiklerinde erler selâma durdular.

Yan yana şoför mahalline kurulduklarında, erler çoktan kamyonun kasasına atlamışlardı. Pencereden kenti seyrederek, toprak yola girdiklerinde, ormanın coşkusuyla sarsıldı. Uzaktan, bir yeşil topu olarak gördüğü güzellik, şimdi tek tek ayrışıyor, görkemiyle insanın üstüne kapaklanıyordu. Kamyonun tozu, arkaları sıra, yeşili bir an için örtüyor olsa da, hemen ardından güneşin iğne uçlardaki yansıması, toz zerrelerini aydınlatıyordu. Bir süre, dönemeçlerde gerilerindeki bu renk oyununa daldı. Sonra, ileri doğru bakarak, kıvrımdan kıvrıma yiten yolun ucunu araştırdı. Her göz kırpışında bir başka dönemeci yakalamanın kıvancıyla, Erzurum yolunu düşündü bir an. «Gördesli,» diye geçirdi aklından. «Bak buraları da sizin oraları gibi. Adamın haritası baştan sona dağlar, tepelerden oluşursa, benzerlik bulmak için aramak gerekmez. İşte dönemeçler... İşte çamların yeşili. Ve işte doğa... Burda değişik olan deniz... Orda da bir benzerlik buluvermek olası. Hemen sol yanımızda Karasu, bir boğaz genişliğiyle akıp gitmiyor muydu? İşte burda da belki daha derin, daha geniş ve daha mavi ama, hemen solumuzda bir boğaz akıp gidiyor. Öyleyse, anımsa dediklerimi. Ben seninkileri anımsıyorum. Ve uğruna dövüşülecek olanın daha bir değer kazandığını daha bir derinden anlıyorum. Anladıkça da, eksikler gözüme daha bir batıyor. Evet, Kadri haklı. Savaşa girmemeyi başardı bizimkiler. Hem de, yazgısının belli olduğu anda. Artık bundan ötesinde Müttefikler karışmasa bile Kızılordu Berlin'e kadar sürer Almanları. Buraya kadar başarıyla gö-

türülen bir direnç, bundan sonrasında daha bir rahat sürdürülür. Ne var ki, bütün eksiklerimiz kör kör gözün parmağına ortaya çıktı. Biz dünyanın, tahıl ambarıydık, aç kaldık... Ordumuz çok güçlüydü, eksiklerimiz saymakla bitmez. Topraklarımızın altı madenle doluymuş, kömürü bile zamanında çıkarıp, zamanında dağıtamadığımızdan titredik bütün kış... Allah'tan, Sümerbank, bizi açıkta komadı. Ama, bize çalışınca da, kefen bezi bulamayanlar olmuş ölüsüne... Bu eksikleri giderebilsek. Bunun yolunu bir bulabilsek!.. Yedek asteğmen Ziya ne diyordu, karargâhta? Hitler'in başarısı gecikiyorsa, nedeni İsmet Paşadır. Eğer onunla birlikte biz de savaşa girseydik, Ruslardan Bakü'yü, İngilizlerden Musul'u alırdık. Böylelikle, dünya egemenliğinde söz sahibi iki devletten biri olurduk. Çünkü Almanya, o zaman savaşı çoktan kazanırdı. Kazanınca da, bu olanağı sağlayan bize, her türlü kapıyı açardı... Bir ara nasıl da inanmıştık buna. Neden olmasın, diyorduk. İşin kolayına kaçtığımız ortaya çıkıverdi. Şundan ki, Cemal Aga bunları duyunca, «ulan,» diye kükremişti. «Ulan, yine mi bu martavallar. Almanlar bizi birinci Harpte de böyle dolaba komuşlardı. Enver Paşanın dünya egemenliği düşleri ardında bir imparatorlukla, bir koca ulus yitirdik biz. Şimdi yine bize veriverecekler öyle mi? Benim katkımla, benim yönetimimde elde edilecek bir dünyayı peşkeş çekecek kadar enayi mi sanıyorlar beni. Yoksa Alman mı avanak ki, böyle şeyler uyduruyorlar arkasından. Geçin çocuklar! Siz siz olun inanmayın bu ostpolitik mavallarına... Çünkü, Mustafa Kemal gelinceye bizim Cebel-i Bereket'teki komutanımız Alman'dı. Kendisinden habersiz, helâya gitmemize izin vermezdi. Ola ki, biz araplarla din kardeşliği bağlarımızı yeniden kurar, oraları yeniden bizim mülkümüz olarak kaldığında Almanlara oyun ederiz, diye. Anladınız mı?» Anlamamıştık ilkin. Ama, zaman geçtikçe anlıyor insan. İki el bir baş içindir denilmiştir oysa. Ne yapacaksak kendimiz yapacağız. Bir de Mustafa Kemal'i en iyi biz tanıyoruz diye geçiniriz. Geçindiğimiz burdan da belli değil mi? Söylevinde, bir başkasından yardım umacak ulus, tut-

sak olsun daha iyi, demez mi? Der!.. Öyleyse biz neyin davasını güdüyoruz? Silkelenmemiz gerek. Az önce de bunları konuştuk Kadri'yle. Silkelenmeliyiz ama nasıl? Nasıl hiç birimiz bilmiyoruz işte. Birine yedeklenirsek, kuyruğunda kene örneği besleniriz sanıyoruz. Olası mı? Değil. Değilse, boyumuzdan büyük işe kalkışmamalıyız.»

Kadri, üsteğmeninin dalgın dalgın çevreyi gözlemesinden, etkilenmiş, hiç konuşmuyordu. «Zaten ağzından pek söz çıkmazdı. Şimdi, büsbütün suskun olmuş,» diye geçirdi üsteğmeni süzerek. «Yol boyunda o kadar konuşması bile büyük bir özveri bunun. Susar susar, bir sözle kestirip atmayı bilir sade... Fikret üsteğmen de aynı şeyi söylemedi mi? Ankara yolunda kurmayları nasıl sıkıştırmış. Atatürk'ün devrimi söz konusu edilmiş. Bıraktığı noktanın niteliği tartışılırken, Kel Ali gibi düşünenler çoğunluktalarmış. Devrim bitti diyorlarmış. Yapılacak her şeyi o yaptı. Üstüne çıkılamaz. Yine böyle yol boyunca susmuş susmuş da, birden konuşuvermiş. Öyleyse, söylevin sonundaki gençliğe çağrısı nedir? Neden herşeyin yinelenebileceğini belirtmiştir, diye... Suspus olmuşlar. Şimdi yine, bir düşünce başlattı. Neden eksik kadrolarımız? Neden doldurulmuyor? Ve doldurulurken neden temelden değil de yüzeyden alınıyor? Gel de çık işin içinden. Sorsam, artık bir daha ağzını açmaz. En iyisi bunları kantinde kapıştırmak. Kapıştırmak da zordur bilirim. Ama çok aykırı şeyler söylenirse, kesip atıverir. Dur sen. Bir gün bir arada olduğumuzda, bir pundunu bulursam!..» Kendi kendine karar vermenin ışıltısıyla baktı yola... Son dönemece yaklaştıklarını sezdi hemen. Parmağıyla işaret etti ileri doğru.

— Yaklaştık,— dedi.

Bir süre duymadı Kadri'nin söylediklerini. İleriye bakıyordu oysa. Sonra birden sesler bilincine aktı. Gözlerini kırpıştırarak;

— Mevki, kendine güzel bir yer seçmiş.

— Sağolsun Mareşalimiz, nerde kır bayır varsa, ordumuza ayırmış. Bütün buraları bizim. Yolumuz, iskelemiz yok. Ne var ki, suyumuz berrak, doğamız cennettir...

— Ordu, halkının durumundan ayrık olmamalı,— dedi birden bire. —Bütün ülke işlenmedikçe, birimlerinden biri yükselmiş değersiz. Ulusun bütünüyle aynı koşullarda olursak, savaş gücümüzü saptamakta yanılgıya düşmeyiz.

— Munzur'lar sana yaramış,— diye atıldı Kadri. —Eskiye göre biraz daha fazla konuşuyorsun ağabey!..

— Eskiye göre biraz daha fazla sustuğumdan olacak,— diye yanıtladı o'nu. —Gidersen görürsün. Dağ başında bir bataryanın komutanlığını yapmak nedir? Günler, geceler boyu kendinden başka konuşacak adam bulamazsın. Her bir arkadaşın, bir başka koyakta, bir başka topun başındadır. Öyle haftalar olur ki, bataryanın birimlerini bile dolaşmak olanağından yoksun kalırsın. Şimdi burda, avuç içi gibi düzlüğü görünce, çenem düşmüşse ayıplama...

— Ayıplamak mı? Allah göstermesin... Tam tersine senin de konuştuğunu görmek, beni sevindiriyor. Mantık yanlışımı yüzüme vurmaya hazırlanıyor kaygısından arığım bu yüzden.

— Bak alçağa,— dedi. —Besle kargayı, oysun gözünü... Alay edecek zamanı buldun öyle mi? Senin bataryaya komutan vermeliler ki, top yağlamak nedir, göstereyim.

— Keşke verseler!..

— Vermeliler ki!..

Dönemeci aştılar. Mustahkem Mevki komutanlığının Nizamiyesi kırmızı beyazıyla, önlerinde belirdi. Nizamiye nöbetçileri Kadri'yi tanır tanımaz tüfekleri boyunlarında dimdik durdular. Kamyon yine de bir duraklayıp, nizamiyeyi geçti. Karargâh binasının taş duvarlarını aşarak, yandaki levazım deposunun önünde durdu. Kadri'den önce atladı. Bir an durakladı.

— Depoyu açayım,— diye atıldı Kadri. —Binbaşıya birlikte gideriz. Sonra ben, döner, sayarak herşeyi yerleştiririm.

— İyi olur!..

Biraz bekledi. Kadri hemen deponun kapısını açtıktan sonra, neferlere yükü indirmeleri buyruğunu vererek, karargâh yapısına yöneldi. Mermer merdivenlerden hızla çık-

tılar. Taş sütunları aşarak, döşemelerde topuklarını takırdata takırdata tabur komutanın odasına ulaştılar. Kapıyı tıklatıp girdiklerinde, Memduh binbaşı bir yazı okuyordu. Topuklarını çatıp, suskun beklediler. Esmer yüzünü ağır ağır kaldırdı. Ortasından ayrılmış kara saçları, zülüflerinde kıvırcıklanıyordu. Gözlerini kırpıştırdı. Kadri'yi tanıdık, üsteğmeni yabancı bakışlarla süzdü. Bir an düşündükten sonra;

— Erzurumdan mı?— Diye sordu.

— Evet komutanım,— yanıtıyla birlikte atama buyruğunu çıkarıp uzattı.

— Seni dün bekliyordum,— dedi soğuk soğuk binbaşı.

— Tiren gecikme yaptı komutanım. Akşam Çanakkale'de kaldım.

— Bir daha yinelenmeyeceğini umarım.

— Emredersiniz!..

— İstihkakını bırak, biz kayda geçiririz,— diyerek doğruldu. —Gidelim, bataryanı devral.

Bir baş işaretiyle fırlayan Kadri, levazım deposuna dönerken, tavladan iki at çektirdi. Merdivenlere geldiklerinde, atlar hazır, onları bekliyorlardı.

«Ne kadar sert bir komutan olduğunu gösteriyor. Bunlar ilk cilvelerdir,» düşüncesiyle, komutanının ata binmesini bekledi. Baş işareti gelir gelmez sol ayağını üzengiye bastı. Ve anında atın sırtına yerleşmesi bir oldu. Hafif diz basarak ata yol veren binbaşı, hiç oyalanmadan biraz ötelerindeki tepeye yön gösterdi. Atlar ilkin eşkin, sonra hafif rahvanda, patikaya sardılar.

«İyi!..» Diye düşündü. «Tıraşa yolda da devam edecek sanıyordum. Bir bu kadarla kalacaksa çok iyi... Demek ki, sertliğine karşın mızmız değil. Açık olması işe yarar. Bir de içten pazarlıklı, mızmızın biri çıksaydı, iyice çuvala girerdik. Kafamızda ütülemedik tel bırakmazdı. Sert olsun ama söz ağzından bir kez çıksın. Böylesi adamın pazarlığı yoktur. Disiplin yatıp kalkar. Ne var ki, bildiği disiplin de, yönetmeliklerde yazanın ötesinde değildir. Kendini tornacı, bizleri de tornaya sokulan demir kütüğü sanır. Onun

biçimlediği, o'nun yonttuğu gibi çıkarsan, senden iyisi yoktur. Azbiraz çapağın, azbiraz eğrin oldu mu, hapı yuttun ki, darısı düşman başına... Eh, olsun be yahu... Azbiraz da sert komutan görelim. Şimdiye bütün komutanlarımız babacan, halden anlar adamlardı. Bir de sertinin tornasından geçelim bakalım, eğrimiz, büğrümüz düzelir bakarsın.»

Kendi içinde dinginleşmenin aydınlığı, daha ayağının tozuyla azar işitmenin somurtmasını yıkayıp pakladı. Apaydınlık baktı tepeye... Çamların gençlikleri boylarından belliydi. «At üstünde onlardan yükseğim,» diye geçirdi. «Demek ki, eski mevki komutanımız bayağı ormancıymış...»

Tepenin düzlüğünde denize karşı kurulmuş topların yanına geldiklerinde, —Dikkat!..— Sesiyle birlikte atlarından atladılar.

Dündar teğmen, dikkatin ardından yanlarında çakılarak birliğin tekmilini verdi. Binbaşı, yüzünde tek kılı oynamadan dinledikten sonra;

— Yeni Batarya Komutanınız,— diye tanıttı o'nu. —Mevcudu teslim edersin.

Üsteğmen atından inerken, binbaşı atının başını yeniden karargâha çevirerek mahmuzladı... Teğmenle birlikte, sahra çadırına girdiler. Mevcut defterini açan teğmen, bataryada kayıtlı olan herşeyi, birbiri ardınca sıralamaya başladıktan sonra;

— Bağışlayın komutanım,— dedi. —Sayarak alsanız iyi olur.

— Komutan vekili değil misin?

— Siz gelinceye kadar üsteğmenim.

— Ben gelince de görevin devam ediyor. Devir teslimi kâğıt üzerinde yapalım.

— Binbaşım öğrenirse çok kızar.

— Sana mı? Bana mı?

— İkimize de!..

— Öyleyse katıksıza hazır ol,— dedi gülerek.

— Emredersiniz komutanım,— yanıtı derin bir soluk gibi çıktı Dündar'ın ağzından. Gözlerinde bin gülücük açıp soldu. —Emredersiniz,— diye yineledi.

«Bir banamlık çocuktum,» diye düşündü. «Böyle birden üstüme yürüyen resmi gördüğümde kaç yaşındaydım acaba? Nasıl bir oyuncu şu bellek denilen dolap. Birden hiç bir zaman, hiç bir yerde anımsamadığım bir resmi, çıkarıp göz kapaklarıma yapıştırıverdi. Şu ana değin, bir kez olsun bile düşünmedim. Bir kez olsun, gerekmedi. Sanki anını bekliyor. Ve insana edeceği en büyük oyunu ediveriyor.» Gözlerini kırpıştırdı yeniden. Resim, öyle capcanlı, gözbebeklerinin içinde... «Kaç kez önünden geçtiğimi bile anımsıyorum şimdi. Neden gitmiştim çarşıya? Anneme ansızdan bir şey gerektiği için mi? Hayır, bizim eve hiç bir zaman, hiç bir şey ansızdan gerekmemiştir. Herşey, yeterince, tükenmeden önce alınıp konulmuş, herşey yetmeyeceği anlaşılınca, kısıtlı olarak kullanılmıştır. «İki dul kadınız kızım,» der her zaman babaannem. «Hiç kimseden, hiç bir yardım istememeye koşuluyuz. Bırakıp gidenden Allah razı olsun. Biz birinden bişey istedik mi, o'nun da bizden istemesine kapı açmış oluruz. Bu istek bir yardım olsa, canımızı alsınlar. Ya namusumuza yönelirse? Allah korusun!..» O yüzden de, üç aylıklar alınınca herşey iğneden ipliğe gözden geçirilir, bütün eksikler tamamlanırdı. Öyleyse ben niye gittim? Ağır ağır oluşan kişiliğimi kendime isbatlamak amacıyla, sürekli evle arama koyduğum aralıkların biri yüzünden mi? Sanırım öyle... Çarşının derinliklerine değin gidebileceğimi kanıtlıyordum kendime her halde. Bütün nedenler aklımdan çıkıp gitmiş. O resim bile çıkıp gitmişti. Bir yerde, bir tartışmada sözü geçse, görmediğime yemin ederdim. Kimbilir, belleğimin hangi derinliklerinde örtülü kalmıştı. Şimdi birden!.. Şaşkınlık verecek bir biçimde ortaya çıkıvermesi... Zaten sağlıklı bellek böyle olmamalı mı? Tam istenen ölçüler bu değil mi? Bu!.. Yeri geldiğinde algıladığını kusuveriyorsa, o zaman anlam ta-

şır bellek dediğin. Yok, sırt hammalı gibi her bir şeyi yüklenmiş, ama gerektiği yerde değil, gereksiz yerde ucundan kıyısından bir şeyler döküyorsa, o zaman namlusu şişmiş bir toptan ayırımı ne? Kaç kez geçmiştim o resmin önünden ben? Ve nasıl sezinlemiştim o'nu...» Zorluyor. Belleğini oyarcasına kendi sorularına yanıt arıyor. Ama bulamıyor. Zorladıkça resmin renkleri, canlılığı büsbütün çoğalıyor. Ne var ki, kendi aradıklarının hiç biri yok... Haki üniformaları... Defne kokartlı şapkaları... Omuzlarını çaprazlayan mat kahverengi kayışları... Apoletleri... Yaldız yaldız ipiliyor göz kapaklarının altında. Ve gözlerini her kırpıştırmada, Mehmet Efendi'nin büfesinin önünden bir kez daha geçiyor... Çarşıya doğru giderken, başını çevirdiğinde, ilkin İsmet Paşa'yı görüyor. Alnında bir yumruk-luk kâkül... Dudaklarının üstünde bir banamlık bıyıkları... Gözlerinin içinde birer yıldızlık parıltı... Bir... Bir adım daha... Bu kez gök mavisi bakışların, başak rengi saçların ve defneli apoletlerin büstleştirdiği bir Mustafa Kemal'le karşı karşıya... Adımlamayı sürdürürse, bayraklaşır Mustafa Kemal... Ve bayrak durulduğunda yeniden defne kokartlar, yaldız apoletlerle bir Mareşal gülümser. Kırçıl bıyıklarının örttüğü kalın dudakları... Keskin çenesinin çizgilerini daha bir belirten kalın kaşlarıyla, dingin, durgun ve kararlı gözlerini dikiverir bakana... Beş altı adım at... Mavi ve coşkun gözlerle, ela ve durgun gözlerin basıncını üstünde bulursun. Bir tutku çağrılar insanı. Dön... Yeniden bir kaç adım... Önce Mareşal gülümser bu kez... Sonra yeniden engin maviliklerin etkisine kapılırsın. Saygı duruşunda, sevgi dikilişinde, coşku davranışında gibi kalakalırsın yeniden... Kendini kopardığında, bir, bir adım daha... İsmet Paşa'nın ikircimli gülümsemesi... Sanki, böylesi günlerin sorumluluğunu bir başına yüklenmenin kaygısını taşıyordu o gülümsemesinde. Neden bana ikircimli gelsin? Öyle bir tabloydu ki o... Kim akıl edip yapmışsa, bütün bir tarihi, dikine inen o camların üstüne yazma basarısını göstermişti. Doğrusu o beceriye mi tutulmuştum o zaman? Sanmam. Bunları şimdi düşünebiliyorum. Ancak, demek

gerekli. O yaşımda, yepyeni bir oyuncak bulmanın coşkusundaydım ben... İçim içime sığmıyordu. Hatta sanırım ilk gördüğümde kimliklerini bile bilmiyorduk. Üç ayrı adamın, bir adamda bir adamda da değil, bir resimde bütünlenip, ayrılmaları çekmişti beni. Bir yanından bakınca başkası, bir yanından bakınca yine bir başkası ve ortaya gelince bambaşka biri. Bir sonsuz oyundu ki bu, kimin, kiminle oynadığı belirsiz. Sahi!.. Resim göz kapaklarıma yapıştıktan sonra, şimdi şu anda biliyorum kimliklerini ben. O zaman, nice eski bir zamansa, tanımıyordum bile. Bulduğum oyunun tutkusudur beni sürekli oraya çeken. Ve belki de resmi böylesine canlı, böylesine renkli ve ayrıntılı bir biçimde belleğime kazıyan da aynı tutkudur.» Gözlerini kırpıştırdıkça, ilk ağızda sezemediği ayrıntılar da ortaya çıkıyor.

«Benim bir adamdan ayrıştığını sandığım üç adam oyunu, evden kaçtıkça oraya koşmama neden oluyordu. Ve her kezinde de hiç pişman olmadan saatlerce, bir bütünleşip, sağa yürüdükçe başkası, sola yürüdükçe başkası görünecek biçimde ayrışan bu ayna oyununa bayılıyordum. O üç kişinin bizim Kurtuluş Savaşımızı, Cumhuriyetimizi, Bağımsızlık ve geleceğimizi simgelediğini şimdi anlıyorum. Ve o üç adamın, aynı adamda bütünleştiğini, bütünlüklerini yitirdikleri zaman da, ayrı ayrı yerlere düştüklerini görmenin sızısı. burnumun direğini kırıyor şu anda... Çünkü yaşamım yürüdükçe, o üç adamın, bir adamda bütünleşerek de olsa ayrı ayrı kendi içlerinde de olsa, aynı olayın simgesi olduğunu öğrendim ben. Yaşadım hatta... Çolak Yarbayım, o Kasım gününde nasıl derin bir soluk almıştı. Bütün tümü sürdürebildiği içindi o derin soluk. Camların iki yanlarındakileri kendinde bütünleyen düşmüştü. O'nunla birlikte ötekilerin de kırılıp dökülmesi bekleniyordu demek... Herkesin beklediği o kopkoyu karanlık gelmedi... Dikine duran camlardaki adamlar, orda nasıl sırt sırta durduysalarsa, bütün bir dünyayı kasıp kavuran şu altı yılın tamamında da öyle kaldılar. Sırtsırta!.. Dimdik ve düştüğü sanılan adamda bütünleşerek. O savaşa karşıydı, bunlar

savaşa girmediler. Ve bütünlüğü sürdürdüler. Şimdiye değin... Şimdi ne oldu peki? Olan ortada...»

Ve olanı bir türlü kabullenememenin getirdiği kaçışlarla, sürekli zorluyor belleğini. «Bütün yaşamım o cam oyunun düğümünde bağlıydı benim,» diye sürdürdü düşünmeyi. «Bir anlamı vardı yaşamın. Biri devleti, biri hükümeti, bir iyi orduyu tıpkı o resimde olduğu gibi ötekilerde bütünlüyordu. İlkin, camın iki yanındakileri bütünleyen gitti. Demek, daha Harbiye yıllarında okulun önünden geçtikçe alkışlarken İsmet Paşa'yı, o resmin etkisindeydim ben. Dersleri bıraktığımız olurdu. Ve kendi yaşamımız söz konusu olsa bırakamadığımız dersleri, o geçerken kesivermemize göz yumardı hocalarımız. İşin temeline baktığında biz, onlarda yansıyorduk. Yüzbaşılar, binbaşılar, yarbaylar kendilerine yediremiyorlardı koşup, selâma durmayı. Gizli gizli bizi yönlendiriyorlardı. Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, birden derslerimizin havası bile değişmişti. O zaman ayırmsayamadığım pek çok şeyin şimdi bir hartuca yığılırcasına başıma saldırması ilginç değil mi? Komutanlarımız ve hocalarımız karşılamaktan sakınıyorlardı. Çünkü, tablonun ortasındaki baştaydı. Ve onların asıl bağlılığı O'naydı... O oldukça, yüreklerine taş basarlardı buyruklarına uymak için. Güvenleri, bunu gerektirirdi. Görevleri yadsımasız uyumu... Yine de içten içe bir başka bağın ilmiğinde olduklarını belirtmek isterlerdi demek. Bizim coşkumuzda, onların gözyumması şimdi ayan beyan... O zaman, sanki başka ne yapabilirler gibi bir duygu egemendi bize: Çok şeyler yapabileceklerini şimdi anlıyorum. Kimse dersten çıkamaz, deselerdi, kim çıkabilirdi? Hiç birimiz... Dememelerinin temelinde, o üçlü bütünleşmenin yattığı apaçıktı. Resmi o zaman neden anımsamadım öyleyse? Hiç aklıma gelmedi ki... Gelemezdi de... O zaman güdülmekteydik biz. Şimdi güdülmüyor muyuz? Güdülüyoruz elbet... Güdülüyoruz ya, daha bağımsız, daha kendi kendimizle olmak gücüne de sahibiz. Resim bu anı bekliyor olmalı... Yıllar öncesine, çocukluğumun en hoş oyunlarından birine götürüvermesindeki neden bu... Birden, herşeye yeniden

başlamak gibi bir duyguya kapıldım. Ve yeniden başlarken, nerden başlamam gerektiği kendiliğinden beliriverdi.» Resmi yeniden yaşamak amacıyla denizin maviliğine daldı.

«Kim düşünebilirdi bunu? Kimse her halde... Biri ölümle ayrılmıştı başımızdan. Bizim koşullanmamız, onlarsız bir dünyayı düşünmeye engel. Çünkü dünyamızı onlar kurdu. O üçü!.. Başlangıçtan sona bir bütün halinde yürüdüklerinde dönebilir bizim dünyamız... Harbiye coşkusunun altında yatan buydu. Ta, çocukluğumun ilk anısının birden bire karşıma çıkıp, göz kapaklarıma çakılmasının anlamı başka olamaz. Bizim yaşamımız tıpkı o tablodaki gibi üçlünün çevirdiği bir dünyada başladı. Yine orda bitmek üzere... Savaş başladı denildiğinde bir arada değillerdi. Kurtulduk denildiğinde ise, yalnız o üçlü simgeliyordu her bir şeyi... Ölümü, dirimi ve geleceği... Okula gitmeden çok önce dinledim masallarını... Gazi diyorlardı o masallarda... Müşir ve İsmet!.. Bu üç sözcük, ayrılmaz bir biçimde birbirine sarmalanıyor. Ve bundan bir bütün oluşuyordu... Bir ulus... Koskocaman, bütün dünyaya, yetmişiki düvele meydan okuyan bir ulus... Yoksulluğuna, yorgunluğuna, yoksunluğuna bakmadan, uygarlık denilen canavarın bütün dişlerini kanırta kanırta söküyor, bütün düşmanlarını önünde eğilmeye zorulu kılıyordu. Bir bayrak kutsaldır... Bir sancak namustur... Bu üçü, bunların da üstünde, bir inançtı... Sanki, bütün bir ulusun bütün bir kaynağı, ancak aynı denizde buluşmak için bu üç pınardan fışkırıyordu. Ve biz, gözlerimiz kamaşmış beyinlerimiz ışığının izinde, bu üçlüyü izliyorduk. Ölüme götürürken yaşama kavuşturdukları... Yaralarımızı onarırken gelişmeyi sağladıkları... Ve topsuz, tüfeksiz bir yenilginin ardından yengiyi bilen bir ordu yarattıkları için... Yarattıkları için evet. Hiç çekinmeden belirtmek gerekli... Okuduklarımızı bir kıyıya bıraksak bile, görüp yaşadıklarımız savımızı kanıtlamaya yeterli. Okuyup öğrendiklerimiz, aldıkları mirasla bize bırakılanı karşılaştırmaya yeterli... Başkalarının tutsaklığına aşılanmış bir ulus almışlardı onlar... Avrupa ya da Kurtuluş Savaşının başlarındaki moda ile Amerika olmazsa ya-

şayamazdık... Çünkü iğneden ipliğe dışa bağımlıydık. Atlarımızı nalladığımız mıhtan, namluya sürdüğümüz mermiye değin, yaşam gereçlerinin tümünü onlar üretiyorlardı. Biz sadece, yiyecek içecek üretebilirdik. Tok kalabilirdik. Ama, çıplak da kalabilirdik. Tokluğun yanına sırtı pekliği de katabilmek için mutlaka dışarıdan getirmeye koşuluyduk. Yiyecek dışında yaşam gereçlerinden neyi alırsanız alın, üstünde yabancı damgası vardı. Ve yaşamak için mademki gereksim duyuyorduk yabancılara, birlikte olmakta da bir sakınca yoktu... Belki uşağı olabilirdik; Belki paryası... Ve olduğumuz zaman da, sırtımız pek, karnımız tok olurdu ya... Yeryüzünde bütün köleler efendileri için çalışır ve efendilerin insafı ölçüsünde yaşama hakkına sahip olur. Hem köle olmayacaksın hem yaşama hakkı isteyeceksin. Çağdaş dünyada bu olası değildir. Olmadığı için de bizim efendilerimiz kolay yolu seçmişlerdir. Uşaklık, hiç olmazsa ücretli bir meslektir. Ve Batı'ya uşak olunduğunda, üstelik ücret de alınabilir. Nitekim alınmıştır da... İmparatorluğun son dönemlerinde, askere ve memura aylıklarının ödenebilmesi için aydan aya Duyun-u Umumiyenin asık yüzlü kasalarına el açılmıştır. Zaman zaman sadrazamların yakarmaları bile yetmemiştir de, Padişah'ların gidip dilenmesi gerekmiştir. Sait Paşa anılarında bunu ne güzel dile getirir. Şirket-i Hayriye müdürü, altı aydır ücretlerini alamayan askerlerin aylıklarına avans olacak borcu vermek için, Abdülhamid'in mührünü istemiştir. Ve mühür paşa paşa verilmiştir. Üstüne üstlük işgal altındadır ülkemiz. Uşak olmayı kabul etmeyenler, sonunda köle olmayı getirmişlerdir. Şimdi yapılacak iş, uşaklık isteğinde bulunarak, köleliği kırmak olmalıdır... Korku değildi onları bu yola götüren... Bilinçaltlarına yıllar boyu işlenen bir güvensizlikti. Çünkü biz, o tür bir yaşam için, kendi kendimize yeterli olamazdık... Oysa bu üçlü, öncelikle de onları bütünleyen, onlara da aynı kaynağın suyundan içiren o ortadaki büyük güç, ilkin bu inancın yanlışlığını kanıtladılar... Yırtılıp atıldı düşüncelerdeki sığınma içgüdüsü... Tersine, bir kendine güven, kendi gücünün bilincine

varış ve olmayanı yapma coşkusu kapladı insanlarımızı... Onların isteyip de, yapılmayacak hiç bir şey olmadığı düşüncesi apaydınlık yıkadı hepimizi. Ve o zaman bir gerçek ortaya çıktı... Yamanma ya da sığınma isteğiyle tutuşan ulus değildir. Ulus adına söz söyleyen, iş gören ve buyruk verenlerdir. Bir ulusun gözü, kulağı, derisi, dili, burnu ve bilinci olması gerekenler sığınma içgüdüsünün tutsağı olunca, bütün bir ulusun uyuşarak, teslime yönelmesi kaçınılmazdır. Ama, ulus bunu yırtıp atmadı mı onların yönetiminde. Daha doğrusu, bu gidişe o büyük kaynağın, bütün varsayımları paramparça edişine kim uyum gösterebildi onlardan başka. Şimdi ilkkez düşünüyorum.» Birlikte yola çıktıklarımızın hepsi, güçleri tükendikçe bana karşı çıktılar,» demiyor muydu? Güçleri tükenmeden O'nu izleyen ve bir yazgı sanılan inanç ve düşüncelerin yapay bir yakıştırma olduğunu O'nunla birlikte kanıtlayan onlar değil miydi? Neden bütünleşiyorlardı bir kişide bizim gözümüzde? O bir kişinin yeline de, döngüsüne de dayanabildikleri için değil mi? Neydi, O'nu yitirdiğimiz günlerde bizi rahatlatan? Yerine gelenle, yerinde kalanın, O'nun bıraktığını daha da öteye götürecek kişiler olması. İşte, içimizde kırılıp dökülen o tablo yakıyor şimdi yüreğimizi...» Göz kapaklarına yapışan resim, sanki düşüncelerinin ışığında yanıp sönüyor. Ve her yanıp sönüşte, belli şangırtılarla, küçük parçalara ayrılıyor. Önce, ortadaki mavi bakışlar, üzgün üzgün bakıyorlar.

«O razı değil buna. Olmazdı sağ olsaydı. Bütünün parçaları koparsa, bütün olmaktan çıkmaz mı? Hayır... O bambaşkaydı... Az önce kendi kendime dedim ki, bunları yaratan da O'ydu... En fazla uyumu bunlar gösterdi diye, O'nu bunlar yaptı diyebilir miyiz? Diyemeyiz... Uyum göstermeselerdi resimlerdeki yüzler değişirdi. Daha doğrusu, aynı tablonun dikeyindekiler değişirdi. Yüzeyindeki, oraya başkalarını yerleştirirdi. Ve bizim gözümüzde bütün yine o üçlüden oluşurdu. Çünkü üçlüyü bütün kılan yataydaki Adamdı... Dikeydeki adamların varlığı değil. Elbette onlarsız olmazdı. İlginçtir onların oluşu... İkisi de, Kurtuluş sa-

vaşına sonradan katılıyorlar. Belki de sonradan katıldıkları için olağanüstü uyum gösteriyorlar. İlk günler, kargaşa anlarıdır. Ne baş bellidir ne başa gelecek!.. Oysa onların Anadolu'ya geçtikleri zaman herşey apaçıktır... Cepheler, karar organları, yığınak olanakları ve gereçler... Bir oluşumu belirleyecek bütün ögeler ortada. Bunların harmanlanması, onlarsız olur muydu, belli değil. Çünkü onlar işin orasında olmuşlardır. Ama, olmasalardı başkaları bulunurdu. Bulunurdu ya, söylevde belirtilen biçimde... Birlikte başladıklarından değil. Çünkü, sonradan gelenler, birlikte başlayanların hızı kesildikçe yerlerini aldılar. Yine sonradan katılanlardan iki kişi yapardı onların yaptıklarını. Ve tablodaki dikey bölümde biz o kişiye tutulurduk, bütünün parçaları olarak. Çünkü onlar yaratan değillerdi. Gereksinilenlerdi... Öyleyse birinin gitmesi, birinin gelmesi neden böylesine düşüncelere salıyor beni? Rahat olmalı değil miyim? Madem, sonrakilerin bir kıymet-i harbiyesi yok... Her düşen parçayla birlikte neden yüreğimden bir parça kopup gidiyor? Tersine, Mareşal, ben bildim bileli ordunun başında. Onca komutanımız yükseldi, yükseldi, emekli oldu. Ne demişti Reşid Yarbayım? «Biz ordu komutanlığını düşlerimizde bile göremeyiz,» dememiş miydi? «Çünkü biz teğmenken yüzbaşı olanlar, biz albay olduğumuzda Ordu komutanı olarak kalacaklar. Ve sanırım onlarla birlikte biz de emekliye sevkedileceğiz. Çünkü, yaşlarımız aynı olacak... Bir Kurtuluş savaşı vermenin bedelini bizim kuşak ödeyecek. Ama belki de meyvesini sizin kuşak toplayacak oğlum... Mareşalimiz rütbesini aldığında kırkyedi yaşında idi... Ben otuziki yaşımda yüzbaşı oldum. O arayı nasıl kapatırım? «Hele Muharrem Yarbayımız...» O'nun komuta etmediği bir orduda kalamam. İsmet'e ayıp olmasa, öldüğü gün emekliliğimi isterdim,» demişti. Demek ki o da İsmet Paşa ile yaşıttı. Her yerde çözülse saygı, bizim orduda çözülmez. Biraz büyüğü olsa, bunu belirleyecek bir söz, bir davranış bulurdu. Bulmadığına göre, düşüncemde haklıyım. Ve öylesine haklıyım ki, yaşıtı başbakan ya da bırak hükümet adamlığını Orgeneral iken, ken-

disinin yarbay olması yadırgatıcı değil... İşte bizde vazgeçilmez alışkanlık haline gelen de, Mareşalimizin çok genç bu göreve gelmesi. Nerdeyse biz doğduğumuzda o Genel Kurmay Başkanı idi... Hatta daha bile öte. Ben doğduğum zamanlarda, sanırım Harbiye Nazırı idi... Sonradan ordunun başına geçti. Daha Kurtuluş savaşı içinde. Ve o gün başında duruyordu... Böylesine bir değişmezliğin yarattığı alışkanlıkları bir günde söküp atmak olası mı? Biz kendimizi, Mareşalin zabiti olmaya koşullamıştık. Teğmen de olsak Orgeneral de, onun buyruğunda kalacağımızı sanıyorduk. Oysa, şimdi şu durum, sarsıyor beni... Bir yerde kızıyorduk da bu olguya... Orgeneral olsak bile, hiç bir zaman Genel Kurmay Başkanlığını ve bu yüzden de, Atatürk'ün yerine, yakınına ulaşmayı düşleyemiyeceğiz diye bozuluyorduk. Bilinçaltındaki bu bozulmaların, gerçekle bir ilişkisi olmadığı şu günün acılarında ortaya çıktı.. Çünkü, bozulsak bile biz bunu bir yazgı olarak kabullenmiştik. Kuleli'ye girdiğimizden beri, pek çok albay, pek çok general hatta Kurtuluş Savaşı sonrasında orduda kalarak süre dolduranları da sayacak olursak pek çok, yarbay, binbaşı ve yüzbaşı emekli oldu. Bunu öylesine doğal sayıyorduk ki biz... Ve öylesine umudumuzu kesmiştik ki, bir gün tepeye tırmanmaktan, yakınan komutanlarımıza bile şaşkınlıkla bakıyorduk. Oysa işte kural bozuldu. Hem de ikinci kez... Biri ölüm!.. Çaresiz!.. Ama öteki? Herşeyin oturup yeni baştan düşünülmesi gerek. Eğer zamanında yükselmemiz söz konusu olursa, iki yıl sonra Yüzbaşı olacağız. Savaşların bir genel kuralı vardır. Uygulanırsa, bu yıl ya da gelecek yıl yüzbaşılık yıldızlarını takarız. Savaş bitti mi, ordularda bir genel yükselme düzenlenir. Sanki savaşa girmişiz gibi düş görmeye başladık biz de... Evet, yarım yamalak bir savaş ilânından söz ediliyor. Ama, herşey olup bittikten sonra, kuru sıkı gürlemişsin anlamı mı olur? Bakarsın, bizim yükselmeleri sağlamak için böyle bir açıklamada bulunuyorlardır... Elbette boşuna dönenmedi onca devlet adamı. Çörçil, Adana'ya geldi... İsmet Paşa Kahire'ye gitti... Hiç biri de bizim savaşa girmemize

yetmedi... Von Papen, az mı uğraştı Ankara'da... Ne Almanlar, ne İngilizler bizimkileri kandıramadılar. Öyleyse, Mareşal neden gitti? Yasal-yaş sınırından!.. Evet, açıklama bu. Kendisi de ayrılık bildirgesinde, yasaların üstünlüğünü, kişilerin o yasalara uyması zorunluluğunu belirtiyordu. Belki içtendir, yazdıkları. Belki de, yasanın kendisi için değiştirilmesini beklemiştir. Bütünün ayrılmaz parçalarından biri olarak, hiç bir yasanın, hiç bir kuralın o'nu oturduğu yerden alamayacağına inanmıştır. Biz inanmıştık. En azından Mareşal, bütün kurumların üstünde bir yere oturtulur diye bekliyorduk. Bu yer neresidir, bilmiyorduk ama, bekliyorduk.»

Yeniden bir göz attı denize. Göz kapaklarındaki resmin, tuz buz oluşunu izledi dalgalarda. Kırpıştırmasına bile gerek kalmaksızın salt denizi görmenin şaşkınlığıyla doğruldu. «Bitti,» diye sürdürdü düşüncelerini. «Beklemediğimiz biçimde bitti bu öykünün sonu. Kimse derin bir soluk salıveremez bu olayların karşısında. Demek ki, tablo çoktan parçalanmıştı. Ve bu parçaları bir arada tutan savaş oldu. Biraz daha gecikseydi, belki de Mareşal çoktan emekli olacaktı... Yasanın birden bire anımsanıvermesini başka türlü yorumlamak mümkün değil. Savaşın sonu belirince, artık ordunun simgeye gereksinimi kalmadı. Hepimizin üstünde, hepimizin yüreğinde çöreklenmiş olan tek Mareşalimiz çekilip alındı elimizden. Oysa o, başından beri biliyordu Savaşın sonunu... Kendi sonunu biliyor muydu acaba? Ayrılık bildirgesinde biliyormuş gibi bir belirti var. Aynı zamanda da, bildiğinin başına gelmesinin burukluğu... Belli ki, gidemezsin denilmesini çok bekledi. Elli yıl bu ocakta piştikten sonra, yaşamın tadı olur mu? Yasal sınır olsa bile, bir yıl daha kalabilirdi. Daha yetmişinde değil ki Mareşal...» Kafasında 1876'dan buyana geçen yılları hesapladı. Altmışdokuz çıkarınca, gözleri parladı. «İşte!.. Bal gibi bir yılı daha var.» Sonra, okul sıralarından beri ezberlediği tarihi yeniden anımsadı. 12 Ocak'ta doğmuştu... 12 Ocakta emekliye ayrıldı. Demek ki, yetmişinci yaşına girdiği gün, bütün bağlarını kopardılar. Ne yapar şimdi?

Bütün yaşamı savaşlarda, ordu içinde geçmiş bir adam, kendi denizinin dışına düşünce nasıl yaşayabilir? Yaşamaz bana kalırsa. Yaşayamaz. Kurduğu, geliştirdiği ülkede, her bir şeyi bırakıp, birden bire benim gibi, hatta benim gibi bile değil, sokaktaki adamlardan biri gibi oluvermek kolay mı? Katlanılır, dayanılır iş mi bu? Yok dayanılamaz. Koskoca Mareşal dayanmaya koşullandıktan sonra, bizim şimdiden kendimiz adına hava basmamız yanlış. Demek ki günü gelince, rütbeler, forslar bitiyor. O, günü gelinceye, yaptıklarıyla övünebilir. Darısı başımıza demek varken, ben de tutmuş neye döğünüyorum. Tam da, göz kapaklarıma yapışan çerçeve paramparça yüreğime indikten sonra. «Mavi mavi denize baktı. Sonra gözlerini kırpıştırarak, yüreğinin aynasını yokladı. «Yine tek kaldı orda Atatürk... Her zaman olduğu gibi,» düşüncesiyle yamacı ağdı. Batarya çadırından içeri girdiğinde, her yanından şorlayan tere şaştı. «Yahu yerimden kıpırdamadım. Bu ter neyin nesi?» Sonra alayla güldü kendi kendine: «Askere düşünmek yaramaz, demişlerdir. Biz de tersine, boş namlu gibi bakıyoruz sözün gerektiği yerde. Ve, böylece, bütün motoru ısıtıyoruz!..»

Tabyadan tabyaya geçerken; «Yazık,» diye düşündü. «Tarihin insanlara tanıdığı çok az fırsatlardan birini kaçırdı Hitler!» Gözlerinin mavisinde denizi tutuşturarak uzun uzun aşağılara baktı. Çam yeşilinin arasından birden beliren mavinin temizliğiyle düşünceleri daha bir gelişti. «Bu suikastte gitseydi, bir ulusun dirilticisi olarak gömülecekti. Demek, Almanlar, yenilgiyi içlerine sindirdiler. Hitler ve yamaklarından sıyrılarak, savaşı bitirmek istiyorlar. Alman Ordusunun katkısı olmaksızın böylesi bir girişim düşünülemez. Hindenburg'un, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki ünlü sözü bir kez daha yineleniyor. «Kayzer'i verir, Almanya'yı kurtarırız,» demişti kurt Mareşal. İş sonunda dönüp dolaşıp, her bakımdan kurtarıcılık görevini üstlenmeye geliyor anlaşılan. Şimdi yine Hitler'i verip, Almanya'yı kurtarmak istediler. Ama kişinin yazgısı, bazen böyle büyük bir değer olmayı bile önlemekte. Şimdi gitseydi...» Gazetenin çok geniş bir biçimde verdiği haberi yeniden gözlerinin önünde canlandırdı. «Albay Kont Von Stauffenberg'in düzenlediği suikastten bir mucize sonucu kurtulan Hitler, büyük çapta tutuklamalar yapılmasını emretti...» girişiyle başlayan haber, olayları birbiri ardınca sıralıyordu. Sıralanan olaylardan çok, kendi düşüncelerini sıralamak istedi bir an...

Aylardır, arka arkaya kurduğu planlar fos çıkıyordu. Alman direnişini, Ukrayna'dan Manş'a, Afrika'dan, Sicilya kıyılarına kadar nerde örgütlediyse kendince, her yerde akıl almaz biçimde çöktüklerini görmenin şaşkınlığı içindeydi. «Acaba?» diye düşündü bir an. «Bütün bu çöküntülerin nedeni, kendilerini salt taarruza hazırlamış olmaları mı? Bir ordu, asıl kendi mülkünü savunmak yerine bütün bir dünyanın egemenliğine çıkarsa, o işten en az zararla sıyrılmayı planlamasın olmaz... Olamaz. Böylesi bir yanlışı

onca Alman generali nasıl işlediler. Yoksa bizim Genel Kurmay haklı mı? İşin temelinde haksızlık yatınca, strateji hataları bağışlanmaz bir biçimde mi ortaya çıkıyor? Galiba öyle... Bir ulusun, kutsal hakkını kullanmak yerine, başka uluslarda aynı direncin tohumunu atacak davranışlarda bulunulunca, yenilgi kaçınılmaz oluyor demek. İşte somut sonuç... Daha bu yılın başında, dünyanın bir yarısına egemen görünen Almanlar, panik halinde bütün savunma noktalarını elden çıkarıyorlar. Benim gibi bir yeni üsteğmenin bile yapmaması gereken hataları üstüste yineleyerek, geriliyor, durmadan geriliyorlar. Teknik olarak, bütün davranışlarına akıl erdirmek olası değil. Nasıl Şişman Berta ya da Panzer komutanları Guderian veya Kleist'in ardı sıra dörtnala gidiyorduk biz... Tekniğin olağanüstü gücü gözlerimizi öylesine kamaştırmıştı ki, kızıyorduk başımızdakilere elimizi ayağımızı bağlıyorlar diye. Bırakıverseler, Alman panzerlerinin ardı sıra Kızılelmaya kadar koşacaktık. Kızılelmanın nasıl bir zoka olduğu ortaya çıktı. Bütün cepheler çöktü. Bütün direnme noktaları bir bir yıkıldı. Şaştığımız, tarihi doğrulayan bir örnek olarak kesinleşti. Ve garip değil mi, bunu beş yıl önce görenler, şimdi biz demedik mi bile demiyorlar. Tersine, Almanların yükseliş dönemlerinde koyu Almancı kesilen üstlerimiz, şimdi yenilginin nedenlerini bizde arıyorlar. Demek ki, savaş bilimi denilen mesleğimizde, işini bilenlerle, bilmeyenler ayırımı bizim gözümüze girecek mertekler biçiminde bile belli oluyor. Savaşa girilse, bunu çok ağır bir bedel karşılığında öğrenecektik. Tıpkı Birinci Savaşta olduğu gibi yenilerek ve belki de, Atatürk'ün deyimiyle, dünyanın kilidi olan ülkemizi elden çıkararak o zaman ne yapardık? Yine onların gideceği bir Anadolu, başvuracağı bir ulus vardı. Bizimkiler bunu yitirselerdi durumumuz ne olurdu? İşin başında düşünülecek sorunu, sonunda düşünmek de üsteğmenlik dangalaklığı olsa gerek...

Elbette... Biz üsteğmeniz. Ve başında düşünülmesi gerekeni sonunda düşünebiliriz. Kendimizi pek pek, namlunun ucundaki ilk mermi olarak temize çıkarmamız müm-

kündür. Tabyalarımızı, bataryalarımızı bombalayacak düşman uçakları, çoktan bizi öteki dünyaya yollayıp, anımıza mum yakıyor olabilirdi. Böylelikle de, işin doğrusunu yanlışını kavrayamadan mevlâmıza kavuşurduk. Hatamız varsa temizlenir, sevabımız varsa bir fatiha ile izimiz kalırdı. O koca koca generallere, ne buyrulur. Erkilet Paşa, elde edebildiğim bütün yazılarında, Almanların savaşı daha 1939 yılında nasıl kazandıklarını ballandıra ballandıra anlatıyordu. O yükseliş döneminde bile Erden Paşa'yı dinlemek benim için büyük bir bilgi birikimi imiş. Tutup adamcağıza bir temiz giydirmiştim içimden. Oysa bak, iş nerelere vardı. Yeni bir vagon hazırlanıyor Alman hezimetinin çöpünü atmak için. Çörçil, Ruzvelt, Stalin üçlüsü, kuyruk kaldıran kuşu gibi ordan oraya zıplıyorlar. Kaç kez İsmet Paşa'yı ve Mareşalimizi de kendi yanlarına çekmek için uğraştılar. Keşke baştan yanlarına geçseydik. Madem baştan biliyorlardı ki, savaşı müttefikler kazanacaklar, neden saf tutmadılar? Atatürk öyle buyurduğu için mi? Her halde... Ve biz şimdi anımsıyoruz Atatürk'ün buyruklarını... Vay be!.. Bir de bunca zamandır, her yaptığını, her dediğini bir güzel ezberledik. Yuf olsun ervahımıza!.. Hafızın Kur'an ezberlediği gibi yerleştirmişiz belleğimize. Oysa kararımız neydi? Her sözcüğü, her tarihsel olayı bir bir inceleyecek, o koşullarda ne yapılmıştır, biz olsaydık ne yapardık irdeleyerek, sonuçlar çıkaracaktık. Ve bu sonuçları olayın doğrusuyla denetleyecektik... Öyle yapmış olsaydım, böylesine kolay şişer miydim? Belki yine ağzımı açıp hiç bir şey söyleyemezdim üstlerime... Söylemem şimdi de... Bu olanağımız yok. İyi bir asker üstünün söylediklerini yadsımak yerine uygular. Doğru ya da yanlış olduğuna sonradan karar verilir. Öyledir de, şu Albay von Stauffenberg, koskoca Führer'i öldürmeye nasıl kalkışıyor? Ardında bütün bir ordu, mareşalleri, generalleriyle bu işin yapılmasına karar vermemiş olsa, gücü yeter mi bir başına iş görmeye? Hitler'in, SS'leri daha davranmaya olanak bulamadan kıskıvrak tutarlar adamı... Bu işin içyüzünü öğrenmeli... Araştırmalı, incelemeli ve dayanakları nelerdir? Neden böyle-

sine geniş bir tutuklama emri verilmiştir? Öğrenmeli. Kestirip atmak yanlış. Kestirip attım yukarda. Hindenbur'un davranışıyla karşılaştırıp, işin içinden sıyrılıverdim. Neyi değiştirir Hitler'in sağ ya da ölü olması? Bir şeyi değiştirmeyeceğini açıkladı müttefikler... Kayıtsız koşulsuz teslim oluncaya değin Almanya ile savaşmayı sürdüreceklerini bildirdiler daha geçen ay... Öyleyse, son umut mu bu? Belki kandırırız umudu mu? Yoksa yeni bir budalalık mı? Tarih yinelenmez ki!.. Kendileri yinelediler mi? Hayır!. Olağanüstü teknik bir güçle başlattılar savaşı... Hani nerde Prusya süvarileri? İşte!.. Dur ulan üsteğmen!.. Dur bakalım!.. Yenilgi adamın gözünü açarmış. Aferin. Sen de erkân-ı Harp gibi düşünmeye başladın galiba... İşin asıl püf noktası burda. Bu andavallılar, daha işin başında tarihi yinelemeye kalkışmakla boş namlu benzeri karıncalandılar... Prusya süvarisi dediğin neyle ürkütürdü düşmanını? Atlarının boyu, devini yeteneği ve süvarilerin hafif zırhıyla değil mi? Hitler neyledi? Atların yerine ağır zırhlı tankları yerleştirdi. Ama, bütün kafaları örümcekli zabitleri bunlara bindirip, dünyanın dört bir yanını fethe gönderdi... Onlar da, dedelerinin yolundan, babalarının çizgisinden bir milim ayrılmadan, hayda yürüdüler. İyi ya, kendi yurdundan bunca uzakta at yerine demir araç da kullansan, işgalicliğe sıvanmak olası mı? Bunu bizim göçebe savaşçılar yapardı... Yaparlardı ama, hiç bir biçimde orda oyalanmazlardı. Vur-kaç denilmiştir. Neden? Kalamazsın da ondan. Kalanlar olmaz mı? Olmuştur. Yalnız ölüler!.. Bir daha dur bakalım. Şimdi de sen yenilgi gerekçesi hazırlarken, çuvala girmiyor musun? Öyledir de, Türklerin ana yurdu nire, Anadolu nire? Nire ya, kaç yüzyıl sürmüştür Asya bozkırlarından buraya gelinip yerleşilmesi... Alpaslan'ın, Malazgird yengisinden, Söğüt Beyliğinin Rumeli'ni çapullamaya yönelmesi bile bir üçyüz yıl tutar öyle mi? Bir toplum bir yere üçyüzyıl sahiplenirse, mirasa hak kazanır. Bir üçyüz yıl daha orayı merkez yapıp genişlemesini adım adım sürdürdüyse, artık tapulu malı saymakta haklı olmaz mı? Hitler de yola çıkarken, böyle var-

sayımlardan yola çıkıyordu. Çıkıyordu ya, egemen olduğu hiç bir yer de yoktu o zamana değin... Demek ki, bizim sürekli gözden kaçırdığımız... Ya da tekniğin başarısıyla gözlerimizi kamaştıran ve gerçeği görmemizi engelleyen temel buydu. Ve demek ki, akılcı paşalarımızın daha işin başında sonucu görebilmelerinin altında yatan da bu bilgi... Onlar işin salt gerçek yanını alıyorlardı. Bizse onların aldığı gerçeğin temelini araştıracağımıza, düşmanlıklarına gerekçe arıyorduk. Buluyorduk da... Çünkü, onların hepsi, Birinci Savaşta, Alman komutanlarla çalışmışlardı. Ve hepsi de Atatürk benzeri, onların kendi ülkelerinin çıkarı adına bizim insanımızı su gibi harcadığını görmenin öfkesindeydiler. Bir de, kendi rütbelerinde olanların, birer rütbe üste çıkarak, başlarına ekşimelerinden yakınıcıydılar. Elbette, savaşı kim kazanır ya da yitirirse yitirsin, ad komutanın olduğuna göre, kazanma yeteneğinden yoksun olduklarında birleşmişlerdi. İşin aslına da bakarsan, bu savları doğrulayan pek çok gerekçe sıralanabilir şimdi. Hem birinci savaştan, hem şu içinde yaşadığımızdan. Örneğin, hemen hemen Almanların komuta etmedikleri bütün muharebeleri kazanmış bizimkiler. Bir tek Enver Paşa'nın Sarıkamış seferini bunun dışında sayabiliriz. Orda da somut bir şey ortaya çıkmıştır. Buraya geldiğimde Kadri'yle konuşurken üstüne vurguladığımız şey... Enver Paşa, darbeyle paşa olmuştur ama, kafada olamamıştır. Bak bu da benim için iyi bir örnek. Hangi rütbede olursan ol arkadaş, o rütbenin hakkını veremeyeceksen işe bulaşma. Bulaştığında, sonuç feci oluyor. Dolaştın oralarını. Mekkâresi katırıyla, doksanbin kişinin perişan oluşunu adım adım gördün... Tüylerin diken diken yaşadın. Cemal Aga bunu duyunca; «Aferin ulan,» demişti bütün babacanlığıyla. «Olacak oğlan bokundan belli olur demişler. Sen bu mesleği sevdiğini bu davranışınla kanıtladın. El alem kerhane kapısına yığılırken, bayram boşluğunda Sarıkamış yapmak da ancak topçu kaşalotluğudur. Beğendim. Bir işi, iş edinmeden öğrenmeye çalışmak akıllı adamın harcıdır. Bizim böyle olanaklarımız yoktu. Daha okuldayken gürp diye daldık

savaşın içine. Ve daha kuramını yazamadan uygulamasını ezberlemek zorunda kaldık. İyi mi oldu, kötü mü, bilemem. Şöyle bir yaşlanıp geçmişimi düşündüğümde, bir tek şu yirmi yılımda yaşamanın anlamını kavradığımı görüyorum. Ondan önce yaşamının değerini öğrenmiştim. Yaşamak için savaştığınızdan olsa gerek... Bu ipin ucunu bırakma oğlum... Mesleğinde adam olmak istiyorsan, her bir şeyin ıcığını cıcığını öğrenmeye çalış. Öğren... Gerekli de olsa, gereksiz de, kafanın bir kıyısına koy. Bir gün harbe daldın mı, o kıyıya köşeye koydukların seni ayakta tutar. Biz birşey koyamadıktı zamanında. Ne koyduysa savaş koydu. Ve top gümbürtüsünü duyduk mu, duyduk, hemen ayranımız kabarıp, kendimizi kaptırıveririz. Neden? Çünkü ambarda savaşın koyduklarından gayrısı yok da ondan... Siz öyle değilsiniz. Savaş sizin için bir masal. Nice bir içinde olsanız da, savaşa girmedikçe, onun ne mene bir iş olduğunu anlayamaz insan. İçine girince anlar mı diyeceksin?.. Bak bazımız bunu da beceremeyiştir. Daha davullar gümbürdemeden yeni bir savaş türküsüyle yayan yapıldık yollara düşüverir. Allahtan başımızdakiler savaşın ne mene bir iş olduğunu çok iyi bilmekteler. Bildikleri için de, her birini top arabasına koysan, savaşa sürmen pek mümkün olmaz. Bir gün anımsarsın bu sözlerimi. Zaten bundan sonra bizim anamsanmamız, aktarabildiğimiz doğrularla olur ancak.» Peki ama, hemen hemen ordunun içindeki komutanların tamamına yakın bölümü böyle konuşurken; nasıl oluyordu da, emekli paşalarla, onlara uyan bir bölümü de tersini savlıyabiliyorlardı? Bir bildikleri yok muydu onların? Olamaz mıydı? Asker olmasalar, ötekilerden ayırımlarını araştırırdık. Hepimiz Hitlerciyken bile, yedek asteğmen Ziya ile dalga geçebiliyorduk. Çünkü o, sivilliğin dağınıklığıyla yorumluyordu olayları. Üstelik, teknik bölümünden iyice habersiz olarak. Hepimiz birer yapraktık Hitler yelinin önünde, ama o, hepimizden daha zayıf bir yapraktı. Hemen anlamıştık bunu... Bizi şaşırtan, askerlik mesleğini bizden çok daha iyi bildiklerine inandıklarımızın çelişkisiydi... Erkilet Paşa, nasıl sağlam

kanıtlar getiriyordu. Ve biz salt katılmak istediğimiz için değil, bu kanıtları da doğru bulduğumuz için gerekçelerimizi sağlamlamıyor muyduk? Öyleyse, Ziya'ya karşı tutumuzla, Erkilet Paşa'ya tutumumuz neden değişik oluyordu? Elbette, biri sivildi. Hava bastığını terimleri, deyimleri ve hatta teknik yapıyı bile yanlış kullanmasından anlayıveriyorduk. Erkilet Paşa öyle değil. Terimleri de, deyimleri de, teknik yapıyı da yerli yerince kullanıyor ve aklımıza da yüreğimize de sağlam kanıtlarla egemen oluyordu. Pısırıklıkla suçluyorduk başımızdakileri... Bir Stalingrad yarmasında almanların üçyüzbin kişi yitirdiklerini duyunca, adamın gözleri fal taşı gibi açılıyor. Biz ki yıllardır, Enver Paşa'nın nahak yere yitirdiği doksanbinin hesabını yapa yapa biteremiyoruz. İngiliz ajanslarının hesabını bir düşün... şu son iki yılda Almanların salt asker yitiği nerdeyse on milyonu buluyormuş... Dehşetten bile öte bir durum bu... Pısırıklığı aşacak bir durum. Ve eğer pısırıklık etmişlerse yüreğim elvermeye vermeye, haklı görürüm. Yüreğim elvermez, çünkü bir ulusun birliği de gücü de, savaş anında gelişir. Kim nedir, kimden yanadır ancak o zaman aydınlığa çıkar. Yurtseverlirle yurt düşmanları, hemen apaçık beliriverir... Belirince, yurtseverlerin yiğitliği bütün hıyanetlerin üstesinden gelmeyi başarır. Oysa, savaş olmadı mı, kimsenin kimliği meydana çıkmaz... Kurtuluş Savaşı biter bitmez, Ordu yeniden kurulurken ne yapmışlar?

Hemen bir kurul oluşturulmuş. Ve bu kurul, yaşayan bütün subayların geçmişlerini en ince ayrıntılarına değin incelemiş. Birinci elemenin ölçüsü Kurtuluş Savaşına katılmak, katılmamak olmuş. Ve katılanlar, sağ ya da sakat bir kez orduya rütbe kazanımlarıyla birlikte kaydedilmişler... Katılmayanlar, sağlam gerekçeleri bulunsalar bile, salt biliglerinden yararlanılmak için orduya alınmışlar. Bunlar, zamanları geldiğinde yükseltildiler. Zamanları geldiğinde emekliye ayrıldılar. Ama ne İstiklâl Madalyası alabildiler. Ne de muharip sınıfta iş görebildiler. Bütün askerlik yaşamları, kuramsal yerlerle, geri hizmetlerde geçti.

Bilgileri, yürekleri ve güçleri, kıtada görev yapan komutanlarımızdan hiç de aşağı değildi çoğunun. Belki üstün bile olanları vardı. Vardı ya, savaşa katılmamak suçların en büyüğü idi. Tutsak olanlar bile, böylesine sağlam gerekçeleri olduğu halde, ya öğretmen oldular okullarda, ya da karargâh hizmetlerinde kullanıldılar. Kurtuluş Savaşı vermiş bir ordunun en doğal hakkıydı bu... Muharrem Yarbayın söylediğine göre, pek çoğunu da Atatürk kurtarmış atılmaktan. Benim buyruğumla katılmadı, tanıklığında bulunmuş. O yüzden de, «bizimki yürek bağıdır,» derdi onlarla alay etmek için. «Yürek ve kafa bağı... Savaş yoldaşlığının kopmaz bileşkesi...» Onlarınki mide bağıdır. Doldukça hiç bir biçimde ayrılmaz. Ama, hangisi değerlidir, söylemeye gerek yok.»

Boğazın dalgalarıyla birlikte, düşünceleri bir ordan, bir burdan sürüklenip gidiyor. Bayırın ortasında, çimenlerin üstüne çökmüş, gözleri mavilikte, sözlerinin somut resimlerini oynatan bir filmi seyreder gibi kırpışıyor. Batarya postasının yanı başında dikildiğini neden sonra sezdi. Başını kaldırarak, yüzüne baktığında dikilmekte olan er;

— Alaydan telefon ettiler komutanım. Acele konuşmak istiyorlar!

Fırlayıp, ilk tabyadaki telefona sarıldığında, yarbay'ın derinden gelen ince sesiyle irkildi;

— Kolordu komutanı teftişe geliyor... Bataryanda türkçeyi öğrenememiş er varsa, gözden ırak yerlere nöbete yolla... Mustafa Paşa üstünde pek durur... Haklı da. Onları tek tek birliklere dağıtmalarının nedeni, dili bir güzel öğrensinler diye. Eğer varsa, başımıza iş gelmesin. Tamam mı?

Yanıt bile vermesine kalmadan telefon kapandı. «Bizdekilerin hepsi tıkır tıkır söktüler türkçeyi,» diye geçirdi. «Bilmeyeni kalmadı. Zaten, iki aylık okuma kursundan sonra, hemen hemen her tabyaya bir er veriliyor. Birbirleriyle kolay kolay buluşamadıklarına göre, öğrenmesin de ne yapsın fukaralar... Zorunlu öğrenecekler. Ve öğrendikçe, köylerinde de gelişecek türkçe... Hem okur yazarlık, hem

kendi ulusunun dilini öğrenmek, birbirimizi iyice benimsetecek bize... Böylelikle, bir Şeyh Sait başkaldırısı, bir Dersim daha olmayacak... Madem tek dili olan tek ulusuz, düşmanlık bütünüyle ortadan kalkmalı. Zaten yoktu. Erlerde bile yoktu bu... Gördesli ne demişti. Biz onlara el, onlar bize el, ama sonra, kardeşlikte karar kılmayı nasıl bilmişti. Burdaki Haso'lar, Memolar da öyle değil mi? Belki konuşabilinceye biraz aykırı geliyorlar. Ama, konuşmaya başladılar mı, hepsi de vızır vızır asker kâfirlerin. Yine de bir gözden geçirmek gerek.»

Tabya komutanı Kadri idi. Telefonda konuşulanı duymuş, gülüyordu. Yüzüne baktı;

— Niye gülüyorsun?

— Bizim tabyalarda da bataryada da türkçe bilmeyen yok. Ama, karargâhta bir Memo var ki, hiç kimse tek sözcük öğretemedi... Cevdet yarbay, yandı gülüm keten helva. Şimdi Memo'yu nereye sokacağını şaşırmıştır bir iyice.

— Şaşıracağı yok, cephanelik nöbetine verin, der. Bu durumda yanan fukara Memo olur bana kalırsa. Bütün gün cephaneliği beklesin de, öğrenmemek neymiş anlasın.

— Oralarda tutmaz onu yarbayım. Görürsün bizim buralara yollayacaktır.

— E, öyleyse ne sırıtıyorsun? Kabak bizim başımıza patlayacak desene...

— Haklısınız komutanım,— diyerek birden toplandı Kadri. —Haklısınız!..

— Madem haklıyım, Memoyu saklamak da senin işin. Hadi bakalım, gelir gelmez yanına yollarım.

— Bakarsın Paşa bizim buralara çıkmaz. Aşağıda bir denetler, gider.

— Bunlar savaş paşası oğlum. Neyin nereye saklandığını bizden iyi bilirler. İster misin, bizim Memoyu toparlayıp, canımıza sıçsınlar?

— Bulurlarsa, korkarım yaparlar da.

— Öyleyse ona göre saklarsın geldiği takdirde,— dedikten sonra yine de bir denetlemek amacıyla yürüdü...

Bütün Mustahkem Mevki, olağanüstü bir kıpırtının dal-

galanmasına girivermişti. Toplar bir bir elden geçiyor, askerlerin üstü başı, sakalı tırnağı ayrı ayrı denetleniyor. En çok da kürt asıllıların konuşmalarına önem veriliyor, yeniden yeniden sorguya çekiliyorlardı.

Kendilerince bütün hazırlıkları bitince, beklemeye başladılar. Paşa, tam akşam tekmilinin verilme zamanında karargâhtan içeri girdi. Koşuşmalar, bağırmalar, deviniler bir anda durdu. Hazır, toplanmış erleri bir bir gözden geçirdi Kolordu komutanı. Bazısına bir iki söz söyledi. Bazısını söyletti... Sonra, bataryaları dolanmak amacıyla, at binerken birden durdu.

— Nöbetin değişme saati gelmedi mi?— Sorusu, karargâhın bütün kiremitlerinde dolanarak, yamaçlardaki topların namlularında yansıdı. Paşa, uzun uzun kendi sözlerini izledikten sonra yarbay'a dikti gözlerini. —Sanırım geldi,— dedi.

Cevdet Yarbay, gözlerinde çaresizlik ifadesiyle, Memduh Binbaşıya baktı. Binbaşı hemen omuzlarını kasarak;

— Nöbetçileri değiştirin, Paşam görmek istiyorlar,— diye buyruğu patlattı...

Çavuşlar, denetim görmüş birliklerden ayırdıkları erlerle, nöbet yerlerine yöneldilkerinde, ellerini ardında bağlayarak beklemeye durdu Paşa. Yarbay, güneşe bir göz attı. Yaz günlerinin parıltısıyla yansıyordu boğazda. Akşam olsa, denetimi bu günlük savuşturur, yarın da Memo'nun çaresine bakardı. Geç kalmanın üzüncü gelip saplandı göğsüne. «Giden çavuş bir kurnazlık yapsa,» diye düşündü. «Memo'yu orda bırakıp dönse.»

Çavuş döndüğünde, dileğinin yerine geldiğini görerek sevindi. Paşa bu anı bekliyormuşçasına, çavuşa baktı;

— Şu yukarıdaki cephaneliğin nöbetçisini de değiştir getir bakayım!..

Donup kaldılar. Paşa hiç oralara bakmıyordu gözlerinde. Baktığını öğrenmek, suçüstü yakalanmanın ikircimiyle sarstı tümünü. Çavuş çaresiz topuklarının üstünde döndü. Koşaradım, nöbetçiyi değiştirmeye yollandı. Memo ile birlikte geldiler. Paşa daha arkadaşlarının arasına karışma-

larını beklemeden, eliyle yanına çağırdı. Memo geldi. Topuklarını gümleterek, dikildi. Şöyle bir süzdü Mustafa Paşa;

— Adın ne?

— Türkçe nizâni paşol..

Mermi ıskasıyla çınlayı bir an ortalık. Sonra ıska, doğadaki her kımıltı ve fısıltıyı suskunun göbeğine çaktı. Paşa, gözünden hiç bir şeyin kaçmayacağını bütün bir birliğe isbatlamanın kıvancıyla kıpırdandı.

— Bi çevirmen çıksınl..

Nöbetçi çavuşu Memo'ya yaklaştı. Künyesini çevirmen aracılığıyla bildiren Memo, Paşa'nın alaycı gözlerine bakakaldı. Paşa;

— Türkçeyi öğrenememişsin ama, bakalım askerlik nasıl?— diyerek sormaya başladı: —Memo, keşfe çıktın. Yalnızsın. Karşıdan bir düşman kolu göründü, ne yaparsın?

Memo birden yumuşadı. Yerde eşelenerek kendine bir siper yaptı. Tüfeğini karşıya doğrultup bekledi. Paşa memnun, sürdürdü sorgusunu;

— Bir kol da sağdan gelmeye başladı!..

Memo sağını eşeleyerek, tüfeğini doğrulttu. Paşa yetinmiyordu. Memo'yu iyice bunaltmanın kıvancında, yineledi sorusunu...

— Soldan da bir kol göründü?

Memo, toza toprağa belene belene sol yanını da eşeledi. Tüfeğini doğrulttuğu anda Paşa;

— Aferin Memo,— dedi. —Pek güzel. Ama, bir kol da gerinden geliyor neylersin?

Memo hırsla doğruldu. Tüfeğini elinden attı. Öfkeyle Paşa'nın gözlerine bakarak;

— Loğ,— dedi. —Mustafa Kemalin başka askeri yohtır?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOŞULLAR DEĞİŞİRSE, İNSAN DA DEĞİŞİR

Toplanan tertipler ardardına bile değil, toptan terhis edilmeye başlandı. Terhislerle birlikte izinlerin de açılacağı haberi yıldırım hızıyla dolandı bütün birlikleri. Haberin kesinleşmesine değin, hiç heveslenmedi. Birden boşalıveren tabyalar... Arısı oğula çıkmış kovan örneği kışlalar, onların işini daha bir artıracak diye bekledi. Memduh Binbaşı, elinde kâğıtlarla, izin istedikleri tarihleri saptamaya başlayınca; «Haber doğruymuş,» diye düşündü. «Artık vazgeçilmeyecek olanları sıraya koymalı.»

Bütün akşamlarını mektup yazmaya ayırdı. Arkadaşlarına, 1940 Nisanında aldıkları kararı anımsatarak, Eylül'ün ilk haftasındaki bir gün, Ankara buluşmasını düşünmelerini bildirdi. İsmail, Ankara'da idi... O'nun adresini vererek, hazırlığın başlamasını ve katılabilecek olanların durumu onunla kararlaştırmasını önerdi. İçi rahatlayınca, annesine yazmaya koyuldu. Uzun zamandır, mektuplarını Meserret' le paylaştığını biliyordu. Yine öyle olacağından kuşkusuz, düğün hazırlıklarının bir an önce tamamlanmasını istedi. Durumu arkadaşlarına da bildirerek, kendisine ev aramaya çıktı. Sanki, önerisini bekliyormuş gibi Kadri'yle Necdet de evi birbirine yıkmaya davrandılar... Bitmeyeceğini sandıkları nişanlılık dönemi, böylece sona eriyordu. Annesinin yanıtı, bütün sevinçleri içinde topluyordu. Eylül'ün onunda düğün için herşey hazırdı. «İsmail, toplantıyı Eylül başında düzenlese bari,» düşüncesiyle kente indiğinde, mektubunu buldu. Ankara toplantısı, çoğunluğun isteğine uyularak, 3 Eylül'de gerçekleşecekti. Doğru Memduh binbaşının karşısına çıkarak, İznini evlilik izniyle katıştırmak istediğini söyledi. İlkkez yüzü güldü adamın. İlkkez, bütün soğukluğunu bu gülücüğün ılımında eriterek; «Bak buna sevindim,» dedi. «Bizim mahallede boş bir ev vardı. İstersen birlikte gidip bakalım. Kızımız buranın yabancısı olacak

madem, alışmasında bizimkilerin yardımı olur.» İki yılı aşan bir zamandır, salt azar için açılan ağzından, böylesine sevecen, böylesine içten bir tümcenin çıkması, bütün aklını karıştırdı, Binbaşı, karşısındakinin şaşkınlığından habersiz; «İstemezsen, arada kırmana göz yumarım. Başka yerlerde ararsın. Ama bunun sahibi tanıdık. Bizim orta halli olduğumuzu biliyor. Kirada kolaylık gösterirdi.» Diye kandırmaya çalışınca, topuklarını çarparak; «Emredersiniz,» diye dikildi. Yaşlıca bir dul kadındı evin sahibi. Kendisi alt katına sığınarak, üstünü kiraya vermek istiyordu. Aradığı bir can yoldaşı bir de, yoksulluğuna biraz katkıydı. Hemen anlaştılar. Ve anlaşır anlaşmaz Binbaşı; «Karargâhta usta bir boyacı var,» dedi. «Her zaman böylesi düşmez. Biz yetiştiririz. Bu kez, hasına rastladık. Sen izinden önceki hafta yanına al o'nu. İki günde, altından girer, üstünden çıkar.» İlkin olmazlanmak istedi. Bunca zamandır hizmet erinin dışında özel işi için hiç bir neferi kullanmamıştı. İkircimli durumu, Binbaşı'yı pirelendirdi. Kaşları hemen soru işaretine dönüştü. «Binbaşım,» dedi... «Siz zahmet etmeyin. Ben birini bulur, hafta sonunda boyatıriveririm.» Birden kaşları yayıldı Binbaşının. Gözlerinin içi gülerek, «Bana bak,» dedi sert sert. «Şimdi başlatırsın yaptırivermenden. Yarbayın mobilyaları biraz önce gitti. Tahtasını bile levazımdan çıkardılar. Sen evleniyorsun oğlum koskoca Mevki'nin bu kadarcık katkısı olmasın mı?» Artık ses çıkaramazdı. Binbaşı, her zaman toz kondurmadığı Yarbayına çok kızmıştı. «Acaba,» diye geçirdi. «Kendisine bir şey yaptıramıyor ama, bize destek olarak öç mü alıyor komutanından?» Sonra aklından geçirdiklerinin tümünü bir keçe ile karatahtadan tebeşir siler gibi çıkardı. «O, onların sorunu,» diye düşündü. «Özünde kabulleniyor musun, kabullenmiyor musun? Buncacık bir şey komutanını kırmaya değer mi?» Binbaşı, yüzündeki değişimleri inceliyordu bir iyice. Yadsımaya yöneldiğini başını doğrulturken anladı. «Sen hayır dersen, ben eri götürüp yaptıracağım,» diye kestirdi attı, gözlerinde beğeninin ışıkları yana yana. «Bu işin seninle bir ilişkisi yok bilesin.»

Bir odasını pembeye boyadı badanacı nefer. Kirece, çiviti, kiremit tozunu karıştıra karıştıra, hünerler yaratıyordu. Ev bir güzel, bir şirin oldu ki, bahçesinin boşluğu gözüne batmaya başladı. Sonunda onun da yolunu buldu. Kadri ve Necdet'le birlikte oturduğu evden, köküyle çıkardığı çiçekleri, bellediği avluya dikti. Yaşlı kadın, solmadan tutan çiçeklere baktıkça, yöresinde dönüyor; «Daha şimdiden evimin neşesi geldi yavrum,» diyordu. «Allah Memduh beyden razı olsun. Senin gibi bir genci bulmakla, evimi gönendirdi. Sen hiç tasalanma oğlum. Suyunu ben veririm. Nöbete kalsan da, çiçeklerim deme. Bundan sonra onlar da benim bir yavrularım...» Dediği gibi de yaptı gerçekten. Çiçek bakımını nerdeyse bütünüyle üstlendi. Hatta son bekârlık günlerinin nöbet dışı akşamlarında, kursağının sıcak ev yemeğiyle gönenmesini bile sağlamaya durdu ev sahibi. Yemeği fazla kaçırdığını neden sayarak, çağrılayıveriyordu. Ve ilk kez, üst kattaki portatif masanın başında yemek yemekten rahatsız oluyor. Yine de, sofrasında bir canın bulunmasından kıvançlı, durmaksızın konuşuyordu.

Tam izin öncesi, Cevdet Yarbay, hışım gibi o'nu çağırtmıştı. Atına atlayıp, Karârgâha indiğinde; «Üsteğmen,» diye fırçalamaya başlamıştı. «Emeklemeden koşmaya başladın bakıyorum. Ordu sana yeterince maaş, özel hizmetlerin için de hizmet eri veriyor. Karargâh görevlilerini rahat bırakmazsan, sicilini bozarım. Bu konularda hiç şakam olmadığını bil,» diye bağırıyordu. Yerin dibine geçmişti. Yutkunuyor, «Madem öyledir, sizin eve giden mobilya lar n'oluyor,» dememek için mosmor kesildiğini seziyor. «Bir daha yinelenmez komutanım,» sözcüklerini kerpetenle çekercesine çıkarıyor dudaklarının arasından. Kan ter içinde çıkıyor Yarbay'ın odasından... Kan ter içinde yamacı tırmanıyor. «Ordu babanızın malı Yarbayım,» diye geçiriyor yol boyunca. «Size olunca görev, bize olunca bağış, öyle mi? Yapılmasını istemediğin bir şeyi önce kendin yapma. Örnek olmak, bağırıp çağırmakla mümkün değil. Yaptığın yapıldı, yapmadığın yapılmadı mı bir anlam taşır.

Sen başkalarına talkın verip, kendin salkımı yutarsan, bozulma denilen şey baştan başlar... Boşuna mı denilmiştir, balık baştan kokar diye?» Yine de yatıştıramıyordu kendini. Ordan oraya döneniyor, öfkesinden içi içini yiyordu. Tabya komutanı Necdet, durmadan dişlerini sıkan komutanın yanına yaklaştı. Sırıtmasının sinirlerine dokunduğunu bile bile, öyle baktı yüzüne. «Ne bakıyorsun?» Sorusuna gülerek; «Atlar tepişirken, arada sinekler gider öyle ya komutanım,» dedi birden ciddileşerek. «Bunu da nerden çıkardın?» diye terslendi birden. «Unutmayın,» dedi Necdet. «Biz burda sizden eskiyiz. Komutanlarımızı biliriz ki, ruh gibi.»

Birden derinlerden, Binbaşı'yı ele vermediğini anımsadı. Cevdet Yarbay'ı tongaya düşürmüş olmanın kıvancıyla Necdet'in gülümsemesine katılarak; «Sinek de gözünü açmalı teğmen,» dedi gülerek. «Zamanında zıplamasını bilmiyorsa, ha tekmeden ölmüş ha filitten, ne yazar...» Birden yumuşayan havanın ortasında sahra telefonun zırıltısıyla irkildiler. Santral neferi, bir an dinleyip yanıtladıktan sonra ahizeyi uzatırken; «Sizi istiyorlar komutanım,» sözüne atılan Necdet'i aşarak, telefonu uzattı. Kulağına götürür götürmez, Yarbay'ın ince sesiyle irkildi. «Ulan üsteğmen,» diyordu komutanı. «Gülleyi yanlış hedefe atmışız. Binbaşın yanımda. Davranışını pek beğendiğimi bildirmek istedim. Aferin oğlum!..» Şaşkın şaşkın ahizeyi uzatırken. «İşte ordunun bütün katırları şimdi çarptı beni,» diye söylendi. «Bu sefer de aferin aldık.»

Bütün geçenleri bir film gibi seyrederek tirenden indiğinde, dipdiri bakıyordu Ankara'ya... En son, iki yıl önce yeni yerine giderken görmüştü. Reşid Albay'ın, evine mi, yoksa Genel Kurmay'daki dairesine mi gitmek gerektiğinde ikircimlendi bir an. Saatine bakınca, doğru daireye gitmesinin daha uygun olacağını düşündü. Mesai çoktan başlamıştı. Ve Albay sabahın köründe gelirdi görevine. Buraya gelir de o'nu görmeden geçerse, kırılacağını biliyordu. Bildiği için de, yol üstünde bir otel aradı. Tandoğan'a çıktığı sırada önüne gelen ilk otele bavulunu bıraktı. Elini yü-

zünü yıkadı. Tıraş oldu. Dinginliğine yaraşır bir surat edindiğine karar verir vermez, Genelkurmay'a doğru yürüdü...

Albay'ı bir başka dairede bulunca, yüzüne baktı. Öz oğluyla karşılaşsa aynı heyecanı duyardı Albay. Uzun uzun bağrına basarak, saçlarını, yüzünü kokladı. Sırtını sığazlayarak, tam karşısına oturttu. Nezleli bir sesle;

— Diliyordum ama oğlum, ummuyordum,— diye konuşmaya başladı. —İlk bana gelmen öyle sevindirdi ki...— Sonra burnunu çekerek, sesini temizledi. —Doğru eve gitseydin. Tüh, sana anahtar yollamayı unuttum değil mi? Neyse, akşama gelirsin. Ya da belki dinlenmek gereksinimin vardır.— Anahtarını uzattı. —Git, dinlen. Akşama konuşuruz.

— Sağolun komutanım. Otelde yer ayırttım. Parasını da verdim.— Albay'ın yüzünü ekşittiğini görünce hemen düzeltti. —Habersiz geldiğim için bulup bulamıyacağımı bilmiyordum. Bağışlayın.

— Öyle ya, sen muharip subaysın. Bizim gibi kızaktakilerin halinden ne anlarsın,— diye güldü Albay. —Buraları bir zabit için ölü yerlerdir oğlum. Bir kez paçanı kaptırdın mı, sen işleri öğrendin diye bir daha bırakmazlar. Biz umuyorduk ki, Mareşal gider gitmez, bir birliğe kapağı atarız. Oysa yerine eski tabur komutanımız gelince, kıpırdamamız büsbütün olanaksız hale geldi.

— Siz isteseniz bir çare bulurdunuz komutanım,— diye güldü.

— İstemek haddimiz mi? Biz bedelli asker değiliz. Emir verildi mi, yapmaya koşuluyuz. Kâzım Paşamız tutup, geç bakalım erkân dairesinin başına. Ordunun dinamik güç kazanmasında sana güveniyorum, derse, akan su durur. Geçemem dedin mi, adamın bacaklarını ayırıp, birini bir yere, birini öteki kıyıya yerleştirerek, bak nasıl geçiliyormuş, der... Öyle baktığında pamuk gibi bulursun Kâzım Paşa'yı. Yumuşacık bakar, yumuşacık söyler, yumuşacık güler. Ama bir de tepesi attı mı, adamın canına okur ki, bir daha yüzünü yerden kaldıramazsın. Tam bir askerdir anlayacağın. Mareşal'den sonrasını güvenceye alabilecek

tek askerdi bana sorarsan. Kolay değil. Öyle bir dev kalkıyorki, yerini doldurmak olanaksız. Ancak böyle bir komutan koyarsan, boşluğu duymazsın. Ve Mareşal'in yerini alan için de hiç kolay değil... Öylesi adamlar aşılamaz çünkü. Düşün, sen yüzbaşı iken, adam Paşa idi... Sen Paşa oldun, o komutanlığını sürdürdü. Bunca uzun zamanda, bir de kuruculuk gibi bir işlev yüklendi mi atsam, yerini doldurmak ürkütür insanı. Tam asker olmadın mı, harcanmak gelir aklına. İlk düşündüğün bu olur. Beni harcamak istiyorlar. Kıç kıvırırsın. Asker ününü bir de yadsımayla süsleyip, kendine pay çıkarırsın. Ama yağma yok. Ordu durdukça görevler üstlenilecek, yerine getirilecektir. Çok az komutan böyle bir cesaret gösterebilir. Çok az insan geçiş dönemini yüklenmek gibi bir ağırlığın altına girebilir. Ancak, kendine sonsuz güveni olan askerler becerir bu işi... Hem de becerir. Görürsün... Daha gelir gelmez, bana; «Reşid,» dedi... «Orduyu gençleştirmemiz gerek. Ama, bu ayıklama yoluyla olmamalı... Şöyle çevremize baktığımızda, savaş görmemiş komutanımız yok. Bunlar bir ordu için vazgeçilmez ögelerdir. Belkemiğimizi onlar oluşturur. Biz hepimiz, Birinci Dünya Savaşı askerleriyiz. Ne olur olsun, bilgilerimiz de, alışkanlıklarımız kadar eski. Bir tek deneyimimiz var ki, bunu yeryüzünde geçiren asker sayısı pek az. Biz Kurtuluş Savaşı denilen savaşın dinamiğini biliyoruz. Bilen insanlardan oluşan komuta kadememiz, daha Savaşın başında nereye gittiğini ve nasıl sonuçlanacağını kestirdi. Savaşa girmediysek bu kestirmenin sonucunda girmedik. Ne var ki, bilgilerimiz öze dönük bizim. Tekniğe gelince, yetmişikilik, geri tepmesiz toplarda kaldık. Oysa eloğlu vızır vızır denetimli mermiler uçuruyor. Buna hazırlıklı olmak için, komuta kademesinin çevresini öyle bir teknik bilgiyle donatmalıyız ki, Savaş boşa gitmemiş olsun. Yani oğlum, bu genel buyrultu içinde, orduyu yeniden oluşturacağız, desem yalan olmaz... Bunun da başlangıcı Harbiye ile Akademi elbet... Bundan sonra fena ağırlık taşıyacağız. Balistik hesaplarını bilmeyen de paşa olmasın neyleyelim... Yani işimiz zor... Mareşal sonrasını ancak

böyle aşabileceğimize ben de inanıyorum. Yeni bir kurul oluşturduk. Akademi sınavlarını onlar hazırlıyor. Bir başka kurul, Harbokulunun derslerini gözden geçiriyor. Öyle, iki iki daha dört; sonra talim, İstanbul 1453'te fethedildi, haydi talim yok... Bu savaş, ulusların ellerinde ne varsa ortaya dökmelerine yaradı. Bütün bunlara göre hazırlıklı olmanın yolu, teknik bakımdan güçlü subaylar yetiştirmekten geçecek... Bunun hazırlığı içindeyiz. Sanırım, beş altı aya kadar, hazırlıklarımız biter. Gelecek yıldan başlayarak da, yönetmelikler yürürlüğe girer. Akademideki Alman hocalar, yazın ülkelerine dönüyorlar. Onların bilgilerinin savaş kazanmaya yetmediği ortaya çıktı. Oysa şimdi, yeni savaşı görmüş ve bunu kazanmış İngiliz hocalar gelecek.— Sonra birden başını kaldırdı. —Önerilerimi tuttun mu? İngilizce nasıl gidiyor?

— Bir şeyi anladım komutanım. Dil, o ülkeye gitmeden öğrenilmez.

— Bu da fena gitmediğinin kanıtıdır. İstersen hemen sınava gir. Seni İngiltere'ye yollayayım...

— Sağolun. Becerebileceğimi sanmıyorum.

— Dil öğrenmeye gideceksin oğlum. Şöyle bir temel olduğunu göster yeter.

— Beceremem komutanım!..— Dedi buruk buruk.

— Anladım, istemiyorsun,— diye sevecenlikle baktı Albay. —Zorlasam yalana başvuracaksın. Peki geri aldım. Öyleyse evlen... Zeynep dönülmezde... Ben unutmadıkça, senin unutmayacağını biliyorum. Unutmamış oluruz yine... Evlen ve düğününe beni çağır. Ne kaltaban kadınmış anan. Daha birini bulamadı mı?

— Onu arzetmeye gelmiştim komutanım. Bulmuş. İzin verirseniz, ge'ecek haftaya herşeyi hazırlamış.

Yeniden yerinden kalktı Albay. Yeniden gelip sarıldı.

— Aferin oğlum,— dedi. --Ben altından kalkamayacaksın sanıyordum. Doğrulup dikildiğine sevindim. Bunca yıldır ilkkez izin isteyeceğim. Biliyorum Kâzım Paşam, gözlerini fal taşı gibi açacak. Olsun. İsteyeceğim. Birlikte gidelim. Hem şölenini kutlarız, hem gelin kızımı görürüm,

hem de şöyle bir atarım kendimi Ankara dışına. Bir de beni inşaatçı bilirlerdi. Şu kentin sürekli şantiye gibi gelişmesini yaşayınca, insan bunalıyor. Üstelik sizin oralarda üzümler de olmuştur. Şöyle bir bağ keyfi yaparız ki...

— Bu bizim için büyük bir onur!..

— Yolculuk ne zaman?

— Emrederseniz yarın!..

— Bu akşam bizdeyiz öyleyse!..

— Şey komutanım. İzin verirseniz...

— Ne? Yoksa kız burda mı? Ulan bir kez daha aferin. O zaman başka yer hiç olmaz. Hemen bize at gelirimi. Belki sende çerkezlik yok... Bende var. Hadi bakalım, al şu anahtarı. Doğru eve!..

— Kız bizim orda komutanım,— dedi yere bakarak. —Annem beğenmiş. Benim bu akşam başka yere sözüm var...

— Ha, ne,— diye düşündü bir an. —Dur bakayım... Siz bir halt karıştırıyorsunuz. Pek çok üsteğmen girip çıktı bugün buraya... Yoksa, onlarla mı ilgili bu söz.

Bir an ne diyeceğini bilemedi. Sonra, açıklamasında bir sakınca olmadığı kararıyla başını dikti.

— Kısa devre sınavlarla birliklerimize atanırken, her yıl bir araya gelme kararı vermiştik, komutanım,— dedi. —Sözümüzü ancak bu yıl tutabiliyoruz.

— Ha o zaman iş başka. Öyleyse yarın yola çıkıyoruz. Gelir beni evden alırsın.

— Emredersiniz,— diyerek doğruldu.

Gençlik Parkında Hacı'nın gazinosuna girince, birden kendini Halıcıoğlu'nda buldu. Eksikleri öylesine azdı ki, nerdeyse tekmil verseler yüzleri kara çıkmayacaktı. İsmail, ev sahibi olmanın pervaneliğinde her gelene bir kez sarıldıktan sonra, masada boş bulduğu yerlere yerleştiriyordu. Her birini oturturken de; «Her biriniz geleceğinizi bildirdiğiniz halde, son anda bir aksilik çıkar, diyordum. Doğrusu, bunu becerebildiğimize göre, sırtımız yere gelmez,» diye sırtını sığazlıyordu arkadaşlarının. Gerçekten şaşılacak kadar da, sevinilecek kadar da vardı. Firelerin azlığı-

na takıldılar ilkin. Her biri de, gerçekten geçerli özürler belirtiyordu. Koca gazino dolup taşıvermişti onlarla... Ve Hacı, çok eski yıllardan anımsadığı bir takım yüzlerin, biraz daha belirginleşmiş çizgilerine hayretle bakıyordu. Yıllar öncesinin Harbiyelileri miydi bunlar? Eski tanıdık olmanın sırnaşıklığıyla, tabaklarını, bardaklarını uzatıyorlar, mezelerini, içkilerini tazeletiyorlardı. Hacı da bir çırpıda gazinosunu doldurmaktan çok, ilk akla gelen olmanın ivecenliğiyle her birini anımsama çabasıyla dolup taşıyordu. Tek tek adlarını ya da yüzlerini çıkarması olanaksızdı. Onun gözünde harbiyelilerin tümü birdi. Şapkaları, yüzleri, elbiseleri ve gepgenç bedenleriyle, hepsi bir kişi gibiydi. Arada ayırdıkları, bir geçmişi, bir olayı anımsadıkları oluyordu elbet. Ama zaman onları da yiyip bitiriyordu. Şimdi belleğinin derinlerinde kalan, grup grup harbiyelinin, birden bütün bir okul gibi gazinosunu dolduruvermesi... Sanki geçmiş günlerden hepsi birleşerek karşısına demirli, yıldızlı birer subay olarak çıkıvermeleriydi. Bu çıkış, günün sürekliliği içinde o'nu da gençliğine götürüyordu. Kimbilir bu subaylar kaç yıl önce öğrenci olarak geliyorlardı o'nun gazinosuna. Tazelenmenin keyfiyle daha bir döneniyor, garsonlarıyla hizmet yarışına giriyordu.

Yılların özlemini şu bir gecenin içinde gidermeye koşuluydular. O nedenle, ilk ayrılıktan bu yana birbirlerini görmemiş olanlar, daha çok sokuluyorlar. Birden hepsinin belleği Kuleli günlerine gidiyor. Bir yaşam, hepsini birleştiren bir film şeridinin üstünde aynı öyküyü canlandırıyor. Öylesine bir bütünleşme ki bu, nerdeyse olayları anlatmadan anımsıyorlar. İlk lokmaların giderdiği ilk açlık, ayaklarında güç oluyor. Sandalyeler kaykılıyor. Dizler dikiliyor. Ve gruplar oluşuyor. Gruplar arasında sürekli bir gel-git başlıyor. Biri koparken, ikisi, üçü ayrılırken beşi tamamlıyor grupları. Ellerinde rakı kadehleri... Arada bir masalarını, sandalyelerini, tabaklarını anımsayarak, ayakta dolanıyorlar... Okul gürültüsünün neşesi, kuytulara sıkışabilmiş birkaç masanın da tezden hesap görüp kalkmasıyla, bütün gazino onlara kalıyor. Tek masa haline getirilmiş ma-

saların altına çekiliyor sandalyeler. Rakısını mutlaka mezelemek isteyen bir iki adım yaklaşıp, çatalının ucundan bir şeyler geveliyor. Yarım kalmış sözcükleri lokmalarının arasından tıslatarak sürdürüyor. Ve ağır ağır kafaların buğulandığı bir dönemece doğru koşuyorlar...

«Herkes zom olmadan kulaklarını bükmeliyim,» diye geçiriyor. «Ben bile, yelkenleyeceğim. Sözde salt ağzımı ıslattım. Katılmış olmanın coşkusunu kutlamak isterken, az daha gerektiğinden fazlasını kaçıracaktık. Reşid Albayımın adını anmadan, bunların tümünün kurmay sınavlarına girmesini sağlamak nasıl mümkün olacak?.. Damdan düşer gibi söylesem, biçimsiz kaçar. Herkes kendini hazır görmez. Sonra da, tireni kaçırmanın acısı çöreklenir içimize. En azından kuşku duyarlar. Nasıl etmeli? Tamam!.. Bunlar benden öneri almaya alışkınlar. Genellikle de, onaylarlar önerilerimi. Yine aklına gelivermiş gibi belirtirsem, Reşid Albayı kurtarırım. Çünkü söz ayağa düşer bakarsın. Değişime uyamayanlar, suçlamaya kalkarlar. Ben sussam, kendime yediremem. Biz Kuleliden bu yana kardeşiz. Eğrimiz büğrümüz olabilir içimizde... Ama, birbirimize kazık atanımız hiç olmadı şimdiye. Hem salt kendimiz de değil, yakın bildiğimiz, yeteneğine inandığımız komutan ve astlarımızı da zorlayabiliriz. Böylelikle, bizim yakınlığımızı onlarla da kurarız. Bak bu daha iyi bir fikir. Ne var ki, bizimkileri kandırmadan ötekilere açılmak yanlış olur. Şimdi çözmeliyim bu sorunu. Çünkü yazıyla yapılacak iş değil.» Karar vermenin rahatlığıyla, başını kaldırdı. İçinde bulunduğu grubun, bir anının ardında çoğalan kahkahalarına baktı bir an. Katılıp katılmamakta kaygılıymış gibi durarak;

— Bakın aklıma ne geldi,— dedi birden bire.

Kahkahalar yankısız kaldılar. Susku, gözlerini dört açtı arkadaşlarının. Bedri, başını salladı. Abdurrahman'ın kolundan çekti;

— Bahse girerim Abdo,— dedi. —Başımıza yine bir iş açacak!..

— Bana bak,— diye atıldı Abdurrahman. —Senin aklına gelenlerden başlarım. Yine şallak mallak Muharrem

Yarbay'ın annacına dikeceksen, ben yokum!..

— Şimdi ağzımı bozduracaksın,— dedi İbrahim. —Muharrem Yarbay mı kaldı. Bırakın çocuğu söylesin. Şu keyfi ona borçlu değil miyiz?

— Gel de bizim nişanlıya anlat,— diye kıvrandı Abdurrahman. —Sizinle buluşacağıma yemin ettim, o her birinizi güzellik yarışmasına çıkmış birer dilber görmekte ayak diriyor...

— Bizden de ne dilberler olur ya,— diye alaya aldı Bedri.

— Yahu bırakın da ne yumurtlayacağını öğrenelim şunun,— dedi İbrahim.

— Diyorum ki, bu birliği salt toplantılarla sürdürmeyelim. Gelecek yılın sınavlarında hepimiz Akademi adayı olarak katılalım.

— Aboav,— dedi Yakup. —Bu oğlan paşalığı iyice kafasına komuş. Bizi de tekme tokat sürüklemeye kararlı.

— Kötü mü? Birlikte olursak, en azından destek oluruz. Ben varım arkadaş,— dedi Bedri... —Hepimiz olmalıyız. Su koyuvermek yok...

Gruptan gruba göz açıp kapayıncaya dolaşan öneri, sınıfın yarısını döktü ilkin. Sonra birbirlerine destek olma kararları üst geldi. Dökülmeyi sınavlara bırakma konusunda uzlaştılar. Gelecek yıl, okul çıkış sırasına göre yarısı, öbür yıl da öteki yarısı gireceklerdi. Kararın coşkusu, rakılarla mühürlendi. Ondan sonraki konuşmaları da, tartışmaları da hiç biri anımsamıyor. «Tam zamanını seçmişim,» diye düşündü Reşid Albay'ı almaya giderken. «Biraz daha geciksem, sonra sarhoştuk, anımsamıyoruz, diyebilirlerdi.»

Reşid Albay, tanıklığı bitirdikten sonra, kulağına eğildi;

— Gelinim pek güzelmiş,— dedi. —Ama kızıma hiç benzemiyor.

— O benzersizdi komutanım,— diye yanıtladı fısıltıyla. —Bir benzeri daha olamaz.,

Ta yüreğinin derinliklerinden bir alaz töperlendi Albay'ın. Bilinçle seçmesinden coşku duydu. Yol boyunca en büyük korkusu buydu. Kızından bir benzerliğe raslarsa diye kıvranıyordu. Kendini tutamamak kaygısı, bütün benliğini sarıyor, tiren istasyonları bir bir geride bıraktıkça kendi kendine kargışlıyordu. «Gepgenç insan,» diye düşünmüştü hep. «Bir benzerlik yakalayacaktır. Unutmadığını, unutamıyacağını biliyorum. Tutulacak bir yerini bulmuştur. Gözleri, burnu, dudağı ya da parmakları... Mutlaka bir yeri kızıma benziyordur. Ve benzerliği ben de yakalarsam, nasıl kopabilirim. Hemen Genelkurmay'a getirtirim o'nu. Diretir. Açığa çıkan bir destek söz konusu oldu mu, yadsır mesleğini bile... Kızımın defterine yazdıkları şimdi bile gözlerimin önünde. Kişiliğine nasıl güven duyuyordu. Mektuplarını okudum tek tek. Her birinde bu güvenin boşuna olmadığı anlaşılıyordu. Bana hak vereceğini biliyorum böyle bir delilik ettiğimde. Hak verecektir. Ben de o'na hak verirdim. Ne var ki, diretmeyi kendime karşı borç sayacaktım. O da kendine karşı...» Şimdi, Meserret'i görünce, bütün kaygılarından sıyrılıvermişti. Kızını aramaktan hemen vazgeçti. Bu benzemezliğe öyle sevinmişti ki, bütün çocuklarının yerine oturttuğu genç üsteğmeni bir kez daha bastı bağrına. O'nun gerçek çocuğu bu gençti. Meserret de gelini. Ve oğluna nasıl davranırsa mesleğinde, o'na da öyle davranmanın rahatlığına erdi. «Biz askerler,» diye düşündü hemen. «Çok duygusal oluyoruz. Oysa, duygudan

arık olmamız gerek. Bir takımdan başlayarak, bir ulusun bütün gençlerini ölüme atıverme kararıyla her an karşılaşırız. Bu durumlarda, insan salt akıl, salt mantık olmaya koşulu... Clausewitz'i okurken, özellikle bu duygu sorununda o'nun bile çelişkisini bulmakla övünürdüm ben. Ne diyordu; «Savaş hiç bir zaman salt maddeye yöneltilmez; aynı zamanda bu maddeye yaşama gücü veren manevi duygulara karşı da yönetilir ve bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır.» Öte yandan hemen bundan bir iki sayfa sonra; Düşmanlık ve tehlikenin devindirdiği bütün duygusal ögeleri savaşın ögeleri arasında saymakla, insana yaşam yolunda eşlik eden bütün diğer etkenleri konumuzun dışında bırakmak istemiyoruz. Savaş onlara da sık sık yer verir. Gerçi yaşam denilen ciddi işin bir çok küçük tutkuları susturduğu doğrudur, ama bu gerçek yalnız alt kademedeki komutanlar için geçerlidir; çünkü bunlar bir tehlikeden bir tehlikeye, bir çabadan bir çabaya sürekli atılıp durduklarından, yaşamın öteki yönlerini gözden ırak tutarlar. Ölüme yararı olmayan ikiyüzlülükten sıyrılır ve eskiden beri askerlik mesleğine en çok yakıştırılan o askerce sadeliğe bürünürler.» Diye kendini tamamladıktan sonra, birden bire, çelişki ortaya çıkıverirdi.» Fakat üst kademelerde durum hiç de öyle değildir, çünkü komutanın rütbesi ne kadar yüksek olursa, etrafına o kadar fazla bakınması gerekir; İşte o zaman her yanda çelişik çıkarlar, iyi ya da kötü binbir tutku gün ışığına çıkar. Kıskançlık ve hoşgörü, cimrilik ve cömertlik, böbürlenmekle özveri, hiç ve sevecenlik oynanan büyük dramın etkin güçleri olarak sahneye fırlayıverirler. «Yani, komutan dediğin hin olacak ki, bütün bunları görsün. E, bizimki ne? Duygusallığımızın tümünü orta yere serivermek mi? Ulan aferin oğluma... Bizi rezil olmaktan kurtardı ki, borçlandırdı...

Bir an bütün bunları söylememek için kendini güç tuttu. Sonra, aklından geçirdiği herşeyi, belleğinin derinliklerine gömdü. Yalnız sarılmasında, sormasında, yüzünün değişen renklerinde Albayının içinde fırtınalar koptuğunu anladı üsteğmen. Göz ucuyla o'nu kollarken; «Bütün kent

burada,» diye düşündü. «Sanki tümü sonu görünen savaşı kutluyorlar. Bizim düğün bu kutlamaya bir neden oldu. Yıllardır içlerinde tuttukları tortuyu çıkarır gibi kendi kendilerini coşturma hevesi içindeler. Onlara katılmak zorunluluğu albayımla ilgilenmemi engelliyor. Bir karabasandan kurtulmuşçasına oyuna giriyorlar. Bir acıyı uğrun uğrun akıtırca, el şaklatıp, diz kırıyorlar. Davullar güm güm... Zurnalar zırt zırttı iki gündür. Orda halk vardı. Şimdi burda, seçkinler. Kentin bütün ileri gelenleri. Kaymakam... Belediye başkanı... Parti önderleri... Jandarma Komutanı... Şube Başkanı... Sivil ve asker, eşraf ve ayan, bütün yöneticiler burda... Ve burda, cazbant var. Sürekli dans havaları çalan kent bandosu. Ve dans var Belediye salonunun mozaikli pistinde... Parmak şaklatanlar, diz vuranlar gecenin ardında kaldı... Burda birbirine sarılmış çiftlerin salınışı var. Ve biz, yeni gelinle, yeni güvey, her ikisinin de kalıtımını tenimizde taşıya taşıya, orda diz büküp parmak şalkatmıştık, burda birbirimize sarılıp, kuğular gibi salınıyoruz. Her ikisinde de coşku aynı!.. Yok hayır... Akşamın ardında kalanda coşku vardı. Burda seramoni var. Ve seramoni, kişinin kendini zorlamasıyla yürütülen bir iş sanki... İşte şu çiftler. Yeni yazıyı sonradan öğrendikleri gibi, dansı da sonradan öğrendiler. Cumhuriyet balolarında kıvırabilmek amacıyla, büyük kentlere gidip, ders alanları var. Ve aldıkları derslerle sınırlı dansları... Hangimizin değil? Bir bizim değildi o cumhuriyet balosunda. Yüreğime gömülüp gidenin kuğu kayışları, dansı kendiliğinden öğrendiğini isbatlıyordu. Oysa ben. Erkek erkeğe danslardan geliyordum. Elimi nereye koyacağımı, parmaklarımı ne yapacağımı tam bilemiyordum. Şimdi şurda, bizimle birlikte pistte dönenler de öyle... Albayım ne yapıyor acaba?» Araştırıyor. Albay, o çevrede bulunanların en yüksek rütbelisi olmanın tadını çıkarıyordu. Bir ara yanlarına oturduklarında, kulağına eğildi yeniden;

— Romada ikinci olmaktansa, Capua'da birinci olmak yeğdir sözü boşuna denilmemiş. Oh yahu... İlkkez rütbemin tadını çıkarıyorum. İlkkez, benim ağzımdan çıkan ke-

ramet sayılıyor. Nerdeyse kalkıp, herkesi susturduktan sonra bir güzel söylev çekeceğim... İnan oğlum, şimdiye büyüklüğün tadını böylesine almamıştım. Çünkü, her zaman benden büyüğü vardı. Burda yok. Olmayınca da, keyfini çıkaracağım bir güzel. Sen dilediğin gibi eğlen.

«Eğlenmek mümkün değil ki,» diye içinden yanıtladı Albayını. «Şu an, bütün kentin gözü bizim üstümüzde. Şuncacık çocukken çıkıp gittim ben burdan. Üsteğmen olarak döndüm. Ve kentin kızlarından birini nikâhladım. Bu kapalı kasabaları bilmezsiniz siz Albayım. Yaşamınız hep kışlalarda, savaşlarda, sonra da büyük kentlerde geçmiş. Cumhuriyet öncesi, küçük bir zabitken belki bilirdiniz. Ama o zaman öylesine değişikti ki bizim kasabalarımız. Birinde burcu burcu Avrupa koklardınız, bir diğeri maşlahlı arap baskısının koyuluğunda... Cumhuriyetten sonra eteklerimizi topladık ki, kıçımızın açıklığı ortaya çıktı sözü, sizin değil miydi? İşte buraları da o açık yerlerden biri. Akşam, yattığımız odada iğne deliği kadar yer bıraksak, ordan sızarlar yanımıza. Kendileri değil belki, düşünceleri. Ve iğrenç olanı da budur. Çok insanda tutukluk yaratan, seyredilme duygusu var ya. Benim de yakama yapışırsa biraz sonra, rezil olduk. Yok... Mümkün olduğunca hiç bir şey düşünmeyeceğim. Unutacağım bunları. Arkadaşlarım, eski okul arkadaşlarım tatil gelişlerinde neler anlatmışlarsa, hepsini unutacağım. Yoksa, gerçekten sonuçsuz biter bu gece... Keşke, geceyi sabahla kavuşturup bir yerlere kaçsaydık. Yazık. Balayı geleneği daha yerleşmedi bizde. Kız ardı geleneği sürecek kaçınılmaz olarak. Ve kızardının olabilmesi için de, bizim sağlam durmamız gerekecek. Neyleyelim.»

Yeniden dansa kaldırdı Meserret'i. İğretiliğini bile bile ayaklarının burunlarını birbirlerine yapıştırarak bir iki döndüler. Bütün gençler onları beklediklerini hemen belli ettiler. Zeybek havasıyla, halay arası bir salınmayla hemen pisti doldurdular. «Ancak evliler dansedebilir düğünde bile... Nişanlılar birbirlerine uzaktan göz kırpmaya koşulu. Bando mızıka ne denli güçlü çalarsa çalsın, gelenekle-

ri korkutup kaçıracak ölçüde değil. Bu eski insanları ve geçmişin geleneklerini silip süpürmek gerekli. Gerekli ya, nasıl? Nasılını hiç bilemiyeceğim galiba... Yok, bak işte mal meydanda... Eşraf gençleri, birbirlerine göz süzüyorlar ama, memur çocukları şıkır şıkır dansediyorlar. Demek ki, okumuş olmak gerek. Herkes okumuş olsa, o zaman yeni ve güzel gelenekler, eskilerini siler süpürür. Demek ki, okuma-yazma seferberliği boşuna açılmamış. Kaç odunu adam ettik biz bile... Altı ay önce elifi mertek görerek askere gelenler kendi mektuplarını döşenmeye başlamadılar mı kaç kez!..»

Meserret az daha ayağına basıyordu. Çevik bir davranışla durumu kurtardı. Kıpkırmızı kesildi ak gelinliğinin içinde. Kulaklarının memeleri al al yaktı yakut küpeleri. Kurtarılmış olmanın borcuyla, gelinliğini göğsünde hışırdattı. Teninde bir elektriklenme duydu. Belindeki kolunu biraz daha gerdi. Kimseye belli etmeden göğsünde sıktı Meserret'i... Büsbütün ayakları dolaştı genç kızın. Kendini bırakıverdi bir kumru kadar hafif ve nazlı...

Ve o zaman dansın düzeni daha bir sağlam kuruldu. Meserret kendini bütünüyle teslim etmenin uyumunda, kollarının arasında uçuyordu. Üsteğmenin danstaki ustalığı o zaman ortaya çıktı. Memur karılarının bakışlarındaki kıvılcımlar mahmuzlarını ışılattı. Kızların beğeni dolu bakışları, kıskançlıklara dönüştü. Bütün duyguları topuklarında toplamanın coşkunluğuyla, sürekli hızlanan müziğin oylumuna daldı... Prusya süvarilerini andırıyordu böyle yaptığında. Kendi kendinden hoşnut, bütün gözleri üstüne topladığının bilincinde, Meserret'i adım adım uçuruyordu. Ve kollarının arasında uçan, geçmiş bir Cumhuriyet Balosunun yeşilliğine bürünüyordu ak gelinliğinin içinde. Salt göz oluyor. Salt usta dönüşlerin, uyumlu ayak kıpırdanışlarının sevecenliğine dönüşüyordu.

Bando soluk soluğa durduğu zaman, coşkun alkışların bu anı bekledikleri anlaşıldı. Belediye binasının yüksek tavanları, el şakırtılarını çoğaltarak, kentin dört bir bucağına ulaştırıyordu. Ve ulaşan her alkış, bütün kentin nabzı

gibi dönüp dolaşıp yeniden belediyenin tavanlarına sıvaşıyordu. Belediye başkanı, kısa bedeninde bir el arabalık göbeğiyle ortaya fırladı sonunda. Akşamın alacasından beri çalmakta olan bandoyu eliyle kıyıya çekti. Hemen arkada sıranın kendilerine gelmesini bekleyen davulla zurna, açılan alana doluverdi. Gelinle güvey, geride bıraktıklarını sandıkları oyunlarla yeniden burun buruna geldiler. Meserret, coşkun dans gösterisinin, allıklarını yol yol çizmeye başlayan terinde, duraklıyordu. Belediye başkanı, kolundan tuttuğu gibi piste çekti gelini. Karısının ardından uzanan bir kol gibi horonun ortasına daldı güvey de... Eşraf, pisti çift çift terketmiş olan memurların yerini doldurıverdi coşkuyla. Artık söz kentindi. Ve kentin iki genci, bütün yerli önde gelenlerle birlikte, parmak şaklatıp, diz kırmak zorundaydılar.

Davul ve zurna, gece yarısının sabaha ulandığı saatlerde sustu. Eşraf, kurdunu dökmenin nefes nefeseliğinde Albay'ı paylaşmaya uğraşırken, kalabalık, önlerinde gelinle güvey, bir alay kurdular. Annesiyle babaannesi bu geceliğine Uslularda konuk olacaklardı. Bütün ev salt ikisinindi. Ve kapının önünde, birbirlerinden ayrılarak, müftünün uykulu hım hımını dinlemek zorundaydılar. Her şeyin geleneklere uygun olmasını isteyen Albay'dı... «Belki kızımla evlensen bunların hiç birini yapamazdık,» demişti. «Çünkü savaş evliliği olacaktı sizinki. Oysa şimdi, savaşın sonunu kutluyoruz. Hem de senin kentinde. Görenekler neyi gerektiriyorsa bir tamam yapacağız. Bir imam nikâhı, hiç bir alışkanlığımızı zedelemez.» Ve o söylediği için, gericilik damgası yiyecek olay, gerekirlik örtüsünün altına sokuluvermişti. Müftü, nikâhı kıydıktan sonra, ilk yumruğu Albay vurdu. Çocukluk arkadaşı Mühürcülerin İhsan, sadıçlık görevini yüklenirken, karı-koca gepgeniş bir odanın içinde yapayalnız büzüldüler.

Ve büzüldükleri anda Meserret'in bütün yorgunluğuyla yığılmak üzere olduğunu gördü. Bir kuşku burktu yüreğini. Ağır ağır duvağını açtı. Yol yol kirlenen allığına karşın, sadeliği apaçıktı. Gözleri badem badem bakıyor, du-

dakları bilmediği bir dünyaya adım atmanın kaygısıyla titriyordu. Başını avuçlarının içine aldı.

— Seni çok mu yordum?

— Yorgun değilim... Yıllardır bu anı bekliyordum. Fakat, şimdi korkuyorum.

— Korkuyor musun? Benden mi?

— Hayır. Gelecekten.

— Geleceğimiz belli bizim. Belli zaman aralıklarıyla yüzbaşı, binbaşı olacağım. Yükselmeyle birlikte maaşım artacak... Çocuklarımız olacak. Onları okutacağız. Belki biri benim mesleğimi seçer.

— Ne kadar sakinsin,— dedi Meserret. —Keşke, keşke ben de senin gibi olabilseydim. Durmadan kendi kendimi yiyorum.

— Neden? Bir derdin varsa anlat bana. Bundan sonra, bütün bir yaşamı birlikte geçireceğiz. Saklımız gizlimiz şu kapı kapandığından beri sona erdi. Ve galiba ilk kez de birbirimize bu kadar yakın ve bu kadar uzak olduk.

— Bağışla,— dedi hemen Meserret. —Yanlış anlaşılacağımı bilemedim.

— Yok, ben o anlamda söylemedim,— dedi yeniden başını avuçlarının içine alarak. —Uzaklıktan amacım, doğru düzgün birbirimizle konuşamamayı anlatıyordu.

— Doğru... Nişanlı bile değilken daha rahat konuşuyorduk. Şimdi neden böyle oldu? Ne güzel şeyler anlatırdın bana tatile geldiğin zamanlar.

— Unutma Meserret,— dedi birden. —Beş yıl savaştan başka bir şey düşünmedik de konuşmadık da... Dağ başlarında, birer sahra çadırının ayazına kapanıp kaldık. Doğanın egemeniydik. Doğa da bize egemendi buna karşılık. Ve biz sadece bekliyorduk. Beş yıl boyunca, gelmeyecek olanı bekledik. Bu beklemeler, içimizde güzel olan ne varsa kuruttu. Şimdi, güzellik sende. Ve sen anlatırsan tadına varacağım... Yazık ki susuyorsun.

— Oysa sen anneme vıcır vıcır bir kız diye yazmıştın benim için. Gerçekten cırcır böceği gibiydim. Daha üç gün öncesine kadar durmadan cırlıyordum. Ama, bilmiyorum

neden, birden sesim soluğum kesiliverdi.

— Korkuyorsan, yorgunsan, istemiyorsan beni, açık söyle... Darılmam sana.

— Korksam, yorulsam söylerdim. İstemesem, daha başından sen istemezdin beni... Bunu biliyorum. Çünkü, odana çekip konuştuğun zaman, bir ağabey gibiydin. Ağabeylere dert açılmaz bizim kentimizde. Hemen namus davası yaparlar. Ama, sen başkaydın. İçimde şuncacık bir gölge olsaydı o zaman açıkça belirtirdim. Seninle olmayı, senin olmayı öyle istiyordum ki, şimdi şu burukluğumu bir türlü anlayamıyorum... Belki... Belki!..

— Belki? Çekinme, söyle!..

— Belki, yıllardır birbirimizi görmemenin ikircimi sardı bir an. Orda, dağ başlarında, salt görevinin gerektirdiği işleri yaptığını biliyordum. Ama bir mektubun gecikmeye görsün. Hemen kötüye yoruyordum. Bu yanlış yorumlar, sendeki güzellikleri nasıl kuruttuysa, benim de içimi kuruttu. Yanlışlığını bile bile hem de.

— Oysa yazsaydın bana...

— Yazabilseydim...

— Doğru... Ya yazabilseydin ya da ben bir iki günlüğüne kaçabilseydim. Kesilmezdi söyleşilerimiz. Ve şimdi neye nerden başlayacağımızı bilemez bir durumda kalmazdık. Eski günlerimizde olduğu gibi birbirimizi görür görmez en azından aradan geçen zamanı birbirine ekleyerek koyulaştırırdık.

— Neden böyle oldu? Savaştan mı?

— Sanırım. İkimizi de değiştirdi beklemek. Biz herşeyi olup bitecek diye bekliyorduk. Bekledik... Bekledik ve bir türlü biteremedik bitmesi gerekenleri...

— Ne kadar iyisin!..

— İyilikle ne ilgisi var bunun?

— Var!.. Başkası olsaydı kendimi böyle güvende duyamazdım. Başkası bu güveni veremezdi ki. Veremiyeceği için de hiç bir zaman, hiç bir biçimde başkası olmadı. Aslını ararsan mutlu bir insanım ben. Ta çocukluğumda neyi amaçladımsa, sonunda oraya ulaştım.

— Yahu Meserret,— dedi gülerek. —Topçu karısı olduğunu şimdi kanıtladın. Bundan sonra amacın yok artık. Amacımız var. Ve bu amaç mutluluğumuz.

«Birden Ziya Gökalp'in dizeleri geçti aklından. Sen ben yokuz, biz varız,» diye yineledi. Kendi söylediklerine güldü. Meserret o'nun güldüğünü görünce, şaşkınlıkla baktı;

— Neden güldün?

— Söylediklerim, bir dizeyi aklıma getirdi de, sezinlemeden ağzımdan dökülen sözlerin benzerliği güldürdü...

— Senin sözlerin de dizeler gibi,— diye konuştu Meserret.

Birden o eski, elini yanağına dayayarak komşunun genç subay adayı oğlunu dinleyen küçük kız oluvermişti. Bakışlarındaki aynı kocaman hayret, yüzünde allıklanmış aynı çizgiler ve duruşunda aynı öğrenme tutkusu... Bu durumu daha da yaydı gülümsemesini.

— Şu anda ne anımsadım biliyor musun,— dedi.

— Anlatsana!..

— Yıllar önce sana İstanbul'u anlatıyordum, unuttun mu?

— A evet!.. Okulun önünden dupduru akıp giden Boğazı... Bir gün vapura binerken, iskeleye takılıp suya düşmeni,— diyerek gülmeye başladı.

— Tam da buydu, dedi Meserret'in yanaklarını okşayarak. —Tam da buydu birden aklıma geliveren. Bak galiba ipin ucunu yakaladık. Biz yıllardır aramıza giren suskunun katılığını kıramıyorduk bir türlü. Şimdi başka bir şevi daha anımsadım. Ne oynarken, ne dansederken hiç konuşmadık desem yeri.

— Doğru. Konuşmadık. Konuşmaya nerden başlayacağımızı bilemiyorduk. Şimdi bulduk tam dediğin gibi. Ve şimdi, rahat rahat anlatabilirsin. Eski günlerde olduğunca dinlerim seni. Yalnız izin ver, şu yabancılıklardan bir kurtulayım.

— Yabanlıklardan mı, yabancılıklardan mı?

— Yabancılıklardan. Özellikle seçtim bu sözcüğü. Bel-

ki de aramızda bir duvar gibi duran bu. Sen komşu ağabey değilsin artık. Ben de küçük kız... Karı kocayız şimdi İkimizin de büyümesi gerek. Daha doğrusu ben büyümeliyim. Ama izin ver. Önce bir döneyim küçüklüğüme. Şu boşuna geçen beş yılı bir silip atayım üstümden,— diyerek tuvalet masasının başına oturdu.

«Zavallı küçük kız,» diye düşündü. «Sen durmaksızın beş yılı hesaplıyorsun. Oysa o beş yılın gerisinde neler var. Benim silip atmak istediğim ama, bir türlü becerememediğim ne acılar. Artık, ondan söz etmeyeceğim. Kendime bile edemeyeceğim. Ne kadar yazık. Ve ne kadar acı benim için. Sana karşı tutumundan ötürü böyle bu. Belleğimde bile aldatamam seni. Ve aldatamıyacağım için, bir yanım bölünecek benim. Çünkü o'nu da aldatamam. Keşke sağ olsaydı. Sen yine benim küçük kardeşim olurdun. Düğününde dansederken, aynı coşkuyu duyardım yine... Ama, artık biraz sonra, bütünüyle bitiyor her şey. Biz karı-kocayız bundan sonra. Belki, bu sonrada, severiz birbirimizi. Seni bilmem. Ben, seni hiç aldatmayacağım bu konuda. Ölüler rakip olamaz ki... Ancak o'nunla sevgiyi de coşkuyu da bir istek bahçesinde tadabilirdim. Şimdi akıl yolunda gerekenleri yapmaya koşuluyum. Ve aklım, hiç bir zaman aykırıya çalışmaz benim. Çalışmasına izin vermem.»

— Oh, dünya varmış,— diye sokuldu Meserret. —Bak, doğru bilmişim. Onlardan kurtulunca, birden kendimi buldum. Oysa, hep resmi idim ben...

— Resmi de olsan, güzelsin,— dedi içtenlikle.

Düşünceleri bilincinin gerilerinde bir daha çıkmamak üzere kapanmışlardı. Ellerini uzattı. Ellerini yakaladı Meserret'in. Bütün sıcaklığıyla sıktı.

«İyi ki konuşan bir adam değilim,» diye düşündü. «Biraz ağzı açık olsam çözülmek işten değil. Fahri'yle, Sedat'ın cakasını şimdi anlıyorum. Her buyrukta, her yazıda bir uç bulmaları boşuna değilmiş. Sürekli Karargâha girip çıkmaları, bataryalarını yerli yersiz bırakmaları, hep bu ince soruşturmalardan kaynaklanıyormuş. Kızıyordum giderken. Ordu Merkezinden bir iş çıkarmak için, Yüzbaşı göndermenin anlamı ne diyordum. Tabur Komutan vekili, işinin başında olmak gerekmez mi? Değil. Meğer işin içinde iş varmış. Bunlar, politik bir davranışın hazırlığı. Seyfi yarbay'ın dönüp dolaşıp sözü ülke sorunlarına getirmesinin altında yatan, olsa olsa bu davranış hazırlığı... Tekmil, birincil görevimiz. Anamı, babamı sorması doğal. Benim kendiliğimden söylemem kadar doğal. Memduh yarbay için ağız yoklamasına ne demeli. Bir yüzbaşının komutanını eleştirmesi yazılı mı? Eleştirmeye kalksam, ağzını topla deyivermeyeceği nerden belli... Bir başka komutanın yanında kendi komutanımdan yakınmam, ordu düzenine torpil atmamla bir... Benden bunu kimse isteyemez. İstese de, hiç bir zaman yapmam. Bir sorumluluk söz konusuysa, boyumdan büyük bile olsa, sesimi çıkarmadan katlanırım. Nasılsa bir gün başkaları adına katlandığım ortaya çıkar. Her zaman öyle olmuştur. Böbürlenmek değil bizim işimiz. Ne kadar sade olabilirsek o kadar iyi olur. Çünkü ölümün kendisi son derece sade bir olaydır. Ve ölüm söz konusu olduğunda topun ağzındaki kişileriz biz... İlk susturulması gereken bizim bataryalarımız. Ve ilk ölüm yolcusu bizleriz. Daha piyade yüzyüze gelmeden düello bizim aramızda başlar. Kilometrelerce uzaktan, birbirimizin yüzünü hiç görmeden ve belki de hiç görmeyeceğimizi bile bile salvoya geçeriz. Ya herru ya merru'dur bizim atışlarımız. Rastladı mı, bir batarya susar... Sustuğunu da hemen

anlarız. Salvoda tekleme olur. Belki bir saniyenin onda biri zamanlık bir tekleme. Ama alışkın kulaklar bu teklemenin anlamını hemen kavrar. O yüzden de bir top kadar çıplak ve sade olmaya koşuluyuz biz. Bu sadeliğimiz çok zaman kaşalot yerine konmamıza neden olur. Kaşalotuz ama, cambazlığımız olmadı hiç bir zaman. İşimiz de, sonuçlarımız da somuttur. Hedefi yok etmeye dönüğüz. Yokedebildiğimiz canlı mı, cansız mı bilmeyiz. Ve o vuruşa değin de, istedikleri kadar bizi çuvallattıklarını sansınlar. Bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Çünkü, vurduğumuzda yok edebiliyorsak, o ana değin olan her bir iş bir anda anlamını yitirir. Yok olmaya aday bir hedefin de son arzularını yerine getirmek insanlık borcudur. Bizim sabrımızın ve direncimizin temelinde bu hoşgörü yatar. Yatar ya, bizden istenen ne? Neden durmadan ağzımı aradı benim Seyfi yarbay!.. Daha ikinci yıldızımızı yeni takmışız. İki ay önce yapılan seçimler konusunda fikir yürütmek bize mi düştü? Bize yasak olanı düşünmek bile doğru değil. Askerin özelliği emirlere uymak, yasaklardan kaçınmaktır. Seçimlerden bize ne? Partilerle ne ilişkimiz olabilir? Kâzım Paşa'nın ayrılmasını bunlara bağlamak yanlış değil mi? Bir olayı böylesine saptırırsak, politikacılığın en çirkin yanına bulanmış olmaz mıyız?.. Oğlu, istediği gibi çıkmadı, tutup birini öldürdüyse suçlanamaz... Ama, devletin en yüce yerlerinden birinde oturuyorsa, bazılarının eli ayağı tutulabilir pekalâ!.. Bunu engellemek amacıyla bulunduğu yerden istifa etmeyi göze alana adam derim ben... Mareşal'in mirasına tam anlamıyla sahip bulunduğunu bu tutumu da ortaya çıkarmıyor mu? Kendi oğluna olanak sağlayabilir düşüncesini ortadan kaldırmak amacıyla çekilmek, ancak onların harcı... Şimdi tutup bu yüce davranışı politikaya bularsak, çirkinleştirmez miyiz? Salih Paşa da aynı kuşağın komutanlarından... Hem biri gidip, bir başkası gelebiliyorsa, daha ne istiyoruz... Düşlerimizin önünü açıyorlar!.. Eskiden kanatlarımızın ulanabileceği yer pek pek ikinci başkanlıktı... Mareşal, bildik bileli tepede oturuyordu çünkü... Şimdi, ta oraya değin uçabileceğimizi gösteriyorlarsa, se-

vinmek gerekmez mi? Ve bu gerekirlik içinde bakınca, bunlar seçimlerden neyin değişmesini bekliyorlardı? Kalkıp beni ya da Seyfi Yarbay'ı Genel Kurmay başkanı yapacak değiller elbette!.. Yaparlarsa yanlış olur... Ben bir taburu, Yarbay bir daireyi yönetmeye yeni başlamışız... Bir koca ülkenin bütün asker gücünü yönetmeye sıvanabilir miyiz? Böyle bir öneriyle karşılaştığım an, Kâzım Paşa örneğinden yola çıkıp, istifayı basarım... Savaş içinde bile rütbe atlayanlar denetimden geçer. Geçmedi mi, Enver'lere, Napolyon'lara çanak tutulur... Bir ulusu da, deha bile olsa bir askeri de yıkıp bitirmeye yeterlidir bu çanaklar... Oyuna gelmenin anlamı yok... Belki ilk ağızda coşkunluk verir. Bir ulusu eyleme geçirmenin yollarını arar bulur... Ama, bütün bir dünyayı avuçlarının içinde gören coşku, aklını yitiriverir... «Erken başarı, fazla içilen rakı gibidir,» demişti Nazmi binbaşım bir dersinde. «Adamın başını öyle döndürür ki, ya kusar ortalığı pisliğe bular ya da azar meyhaneciden dayak yer!..» İşin aslına bakarsan her ikisi de rezillik... Öyleyse, bizimkilere ne oluyor? Sıvandıkları nedir? Anlayabildiğim tek şey, bir örgütlenme yürüyor uğrun uğrun!.. Ama neden, neye karşı ya da niçin? Belirsiz!..»

Memduh Yarbay'ın yanına çıkıncaya bir karabasanın ikirciminde kaldı. Doluya koyuyor almıyor, boşa koyuyor bir türlü dolduramıyordu. Sonunda bütün ikilemleri kendine saklayarak, işin çözümlendiğini bildirmek amacıyla Yarbay'ın karşısına dikildi...

— Seyfi Yarbay'ı nasıl buldun?— Sorusuyla yer gösterdi komutanı.

— Ciddi, çalışkan ve geniş fikirli bir komutan tanıdım sayenizde,— diye yanıtladı şaşkın şaşkın.

— Demek ki aynı fikirdeyiz!..

— Sağolun!..

— O da seni pek beğenmiş. Özellikle zekânı övdü bana... Birden içi ısınmış. Sanki yıllardır tanıyormuş gibi bir duyguyla dolmuş yüreği.

«Allah Allah!..» diye düşündü komutanı konuşurken. «Bu adamlarda bir iş var ya ne? Sanki altlarındaki bir

subayla değil de, amirleriyle konuşuyormuşçasına yağ çekiyorlar. Ben de, onlar da çoluk çocuk sahibi olmasak, ilâni aşk ediyorlar diyeceğim. Dur bakalım altından ne çıkacak,» bekleyişiyle utangaç utangaç yere baktı.

— Sağolun komutanım. Bunca övgüye değdiğimi hiç sanmam. Yarbayımın insanı bir bakışta yanlış tanıdığına hükmedeceğim nerdeyse.

— Bir bakışta tanıdığını kim söyledi? Biz burda eşek başı mıyız? Yolladığımız adamın niteliğini kanıtlayamayacak olsak, ne diye amirlik ediyoruz?

— Ne diyeceğimi bilemiyorum yarbayım,— dedi birden. —Beni utandırıyorsunuz.

Yarbay, bir an gözlerini kısarak gözlerinin içine baktı. Sonra kararını vermişlerin keskin sesiyle;

— Bak oğlum,— dedi. —Seni yıllardır tanıyorum. Tanıdığım için de, herşeyi açık açık söylemek istiyorum. Şimdi kulağını aç da beni dinle.— Dedikten sonra, bir süre gözlerini kırpıştırarak sözcüklerini aradı. Sonra ipin ucunu yakalamışçasına yumuşacık sürdürdü sözlerini. —Biz seçimlerden çok şey umuyorduk. Ordunun hali neyse ülkenin hali de o... Birbirinden zaten ayrılamaz. Dayandığı kaynaklar aynı olan bütün organizasyonlar birbirinin benzeri olmaya koşuludur. Bir doğa yasasıdır bu. Atatürk öldüğü zaman, ülkemiz sürekli hamleler içinde, sürekli gelişme halinde idi... Savaşı neden sayarak bu gelişmeyi durdurdular. Sözde savaşa girmedik. Ama, savaşa girmişten beter bir yıkıntı halinde çıktık. Savaştan paçasını kurtarabilen öteki ülkeler birer bayındır oldukları halde, biz örene döndük. Savaş yolları kesince, iğneden ipliğe yokluklara düştük. Hadi bunları geçelim. Neyimiz vardı ki, neyimiz olsun denilebilir. O zaman da savaşa girseydik savına hak kazandırılır. Madem girmedik, olmayanı yapmaya koşuluyduk. Atatürk sağ olsaydı, hem savaşa girmezdi. Hem bundan yararlanarak bir bayındır çıkarırdı bu yokluklardan. Çünkü olağanüstü bir fırsat geçmişti elimize... Bunu değerlendiremedik. Ne mesleğimizi gerektiği gibi ilerletebildik ne ülkemizi... Şu ordunun haline bak. Yıllardır Batarya

komutanlığı, şimdi de tabur komutan vekilliği yapıyorsun. Yıllardır, rütbenin gerektirdiğinden çok üst görevdesin. Ve bana sorulursa, sen de, Fikret ve öteki arkadaşların da, başarıyla üstesinden geliyorsunuz. Zaten bizi umutlandıran da bu. Köhne düşüncelerin sahibi bir sürü Paşamızın komuta kademelerine çöreklenerek, bizim ve dolayısile sizin önünüzü tıkamaları doğru mu? Yıllar var ki, yüzbaşılıktan, binbaşılıktan hele de albaylıktan emekli olanların sayısı paşalıktan emekli olanların çok üstünde. Reva mıdır? Artık eli ayağı titremeye başlamış insanların, koskoca orduları yönetmesi hele de böylesine çağdaş savaşların verildiği bir dünyada başarı kazanması olası mı? Umabilir misin bunu? Bekleyebilir misin?

«İçi nereye getirmek istediğinden bir güven duysam, onaylar ya da yadsırım yarbayım. Beni bağışla, bunu bilemedikçe, salt dinlerim seni. Gözlerinin içine bakarak, yahu bizim Keçi Memduh neler biliyormuş, derim. Ama, tek sözcük alamazsın ağzımdan. Hele dökül bakalım. Bütün hartuçlarını bitir. Sıra bize de gelir bakarsın. Geldiğinde de, içime doğan neyse, dudaklarımdan dökülen o olur.»

Yarbay, yüzbaşının suskun dinlemesine bir anlam veremedi. Seyfi yarbay da uyarmıştı. «Yahu ne suskun adam bu,» demişti telefonda. «İnsan güvenip güvenmemekte ikircime düşüyor. Sonra, tam güvenilecek adam kararına varıyorsun. Varıyorsun ya, o çoktan yola düşmüş. Doğrusu yaman bir genç... «İşte şimdi yine aynı. Cevdet Albay'ın karşısında kendisini nasıl koruduğunu bilmese. Şu an o günü yeniden anımsamasa, kalk siktir, diyecek. Bildiği için sağlamlığına güveni tam. O gün pek alâ, badanacı neferi Memduh binbaşım verdi, diyebilirdi. Sicilini bozdurmak pahasına benim sorumluluğumu üstlendi. Gıkı bile çıkmadı. Böylesi adamlara güvenilir. En azından gereksiz konuştuğu görülmemiştir. Caka sattığına hiç tanık olmadım. Parlak bir topçu olduğunu bilmeyen yok. Endaht hesabında hepimizden usta. Kaç kez kaç yerde kanıtladı bunu. Yine de bir gün olsun kaşalotluk ettiğini görmedim. Görsem paçasını aşağı indirmez miydim? Bal gibi indirirdim. Bu-

na hiç bir biçimde meydan vermedi ki...» Konuşmasından, olur ya da olmaz anlamına bir devinide bulunmasından umudunu kesince sürdürdü;

— Mümkün değil. Geçen harbin bilgileriyle, bu harbe sıvanan bütün askerler bamyayı yediler. Kont Maginot, hattıyla övünüyordu. Fransız ulusunun yıllarca döktüğü alın terini, bir boka yaramayacak bir beton yığınına yatırdı. Neden? Kendini pırpır uçaklarla, piyade ya da süvari saldırılarına hazırlıyordu ve eski harplerde olduğu gibi cephe muharebesi yapılacağını sanıyordu. Oysa çağdaş araç gereçler ne yaptı? Başka topraklardan hattın arkasına dolanıverdi. Hem de, daha o hattaki topların menzillerini değiştirme fırsatı bulamadan. İşte oğlum bizi uyaran da, düşündüren de bu oldu. Başımızdakilerin düşünceleri bu oluşumların dışında kaldıklarından büsbütün sırıtmakta. Kendi istekleriyle oluşturmaya çalıştıkları demokrasi deneyinde bile sınıfta çaktılar. Hem partileşip seçimlere gidiyorlar. Hem de kazananın hakkını vermiyorlar. Sandıkları yüklenip gidenler, içinden çıkanı gönüllerine göre tutanağa geçiriyorlar. Gönüllerine göre de değil, yukarıdan verilen buyruklara göre. Oysa zaten oyunu önceden oynamışsın. Partiler daha yeni doğmuşlar. Seçime girebildikleri yerler sayılı. Bırak, meclise girip seslerini duyursunlar. Dikta tahammülsüzlüğüyle, seçim hilesi birleşti mi, namus elden gider... Oysa bizim bütün çabamız namusumuzu korumaya dönük öyle değil mi?

«Bak namus sorunu oldu mu iş değişir,» diye düşündü. «Burda suskun kalamazsın. En azından başını sallayıp, Komutanına katıldığını belirtmeye koşulusun. Çünkü biz daha işin başında yemin ederken de namusumuzu ortaya koyduk. Bunun gerisinden geleni anlasan da, anlamasan da bir şey değişmez. Namus denildi mi, duracaksın. Ve vurmak gerekiyorsa, hiç gözünün yaşına bakmadan vuracaksın.»

İçtenlikle başını salladı. Yarbay, kendince yeterli yanıtı almanın kıvancıyla daha bir coştu. Aklındakileri daha bir iyi toparlamanın akıcılığıyla konuşmasını sürdürdü;

— Öyleyse, düşünmeye koşuluyuz. Asker düşünmemeli. Düşünmesi iyi değil. Bütün bunları biliyoruz. Çünkü düşünce tartışmayı getirir. Ve tartışma bizim **mesleğimiz**den ayrık durmalı. İttihat Terakki kargaşasına **neden düşüldü**. Asker düşünmeye zorlandığı için. Zorlandığı zamanlar vardır ama. Şimdiki gibi. Çünkü, bozulmanın önüne geçilmesi gerekir. Şu ana kadar ben de İttihat Terakki yanlışını kınamaktaydım. Bir orduda hiyerarşi bozuldu mu, bütün toplumun yapısı şirazesinden çıkar. Ne var ki, üst kademe salt kendi makamının tutsağı olursa, aşağının bu bozulmayı engellemek yolunda kelle koyması kaçınılmaz olur. Şöyle bir karşılaştırma yapalım diyorum... İttihat Terakki ne diye yola çıktı? Sonuçlarını sonra tartışırız istiyorsan. İlk sorumuz, neden? İmparatorluğun çökmesini, yönetimdeki yozlaşmayı önlemek! Bundan daha has bir davranış bundan daha kutsal bir görev anlayışı olur mu? Olmaz. Yanlışı nerdedir. Tartışmayı uzatmasında, bölünmesinde ve yığınağı yanlış yerlere yapmasında. Öyleyse bu yanlışları yinelememek gerekli. Bugün ülkemizin sorunu ne? Ordumuzun sorunundan ayrık değil. Bozuşma her bir yere sıçramadan engellemek bir ödevdir. Ama öncüllerin yanlışlarından kaçınmak da bir ödevdir. Nedir yanlış, mutlaka bir amaç belirleyip oraya yürümek... Biz bundan kaçınacağız. Bizim amacımız, dürüst seçimlerin yapılarak, yönetimin daha çağdaş kafalara teslim edilmesi. Bunun için bir araya geldik. Bunun için örgütleniyoruz ve eğer seçimler dürüst yapılarak, mal sahibine teslim edilirse, hiç bir davranışta bulunmaksızın biatimizi bildiririz olur biter. Bu nedenle de, amacımız kendimizin güç sahibi olması değil. Ulusun gücünü kanıtlamasına olanak sağlanması. Elbette bunun yanında orduda gençleştirme isteğimiz de var. Tıpkı, yönetimde gençleştirme istediğimiz gibi... Mareşal'i yaşlandı diye emekliye ayıranlar, biraz da dönüp kendilerine bakmalı. Hepsi aynı yılların, aynı dönemlerin adamları. Harbiyeden birbiri peşi sıra çıkmışlar. Akademiyi aynı sınıflarda okumuşlar. Değişen dünya koşullarının gerisinde aynı zamanda kalmışlar. Güç ellerinde diye, kendilerinden

başka herkesi köhne görmeleri yanlış. Güç bizde oğlum... Güç Ordu'da... Ve biz desteğimizi çekersek, kimse ayakta kalamaz. Yapacağımız bu. Önümüzdeki seçimlerde hile yinelenirse, biz desteğimizi çekeriz. Çektiğimiz zaman da kendini Olimpos'un tanrısı sanan nice zevat varsa paldır küldür gider. İşte örgütlenmemizin amacı da, temeli de bu... Seyfi yarbay Birinci Ordu Bölgesinin sorumlusu. Cevdet Albay, eski komutanımız, örgütün temel taşlarından biri... Kolordu Komutanımız şimdilik geçici başkanlığımızı üstlenmiş durumda. İstiyoruz ki ordunun ağzı bir olsun. Senin de aramıza katılman bu yüzden önemli... Ne dersin?

Derin bir soluk bıraktı. «Sonunda bütün baklalar ortaya çıktı. Bunlar bir cunta kurmuşlar. Ve beni de cuntacılığa yönlendirmek istiyorlar. Acaba, öteki arkadaşlarımdan kimler var aralarında? Beş altısını hemen sayarım. Cakalarından, eleştirilerinden besbelli oluyor içinde bulundukları ortam. Bizim sınıftan kimse var mı? Olsaydı, toplantımızda çıtlatırlardı. Ama, bu örgütlenme pek eski değil. Daha yayılma olanağı bulamamıştır. Ne yapacağımıza gelecek toplantıda bir karar vermeli. Biz bu tür örgütlenmelerin dışında kalmaya koşuluyuz. Bir yüzbaşının, yüz yüzbaşının, kıymet-i harbiyesi nedir? Emir verilir ve yerine getirilir. Getirmeyen Divan-ı Harbi boylar. Beynine onbir kurşun sıkılır, işi biter. Sanırım bizimkilerin tümü böyle düşünür. Düşündükleri için de bu örgütlenmenin içinde bizi bulamazlar. En iyisi kestirmeden olmazlanmak.»

Başını kaldırdı yarbay, büyük bir dikkatle inceliyordu o'nu. Başını kaldırınca gözlerindeki karardan sevindi. Biri daha aramıza katılıyor sevinciyle, dudaklarını yaladı ince ince...

— Yarbayım,— dedi kısık bir sesle. —Bana güvendiğiniz ve herşeyi açıkladığınız için borçluyum. Borcumu nasıl ödeyeceğimi de bilmiyorum.

— Borç yok oğlum,— dedi yumuşak yumuşak yarbay. —Borç yok görev var. Ve bu günler görevin en yoğun biçimde yapılması günleridir. Senin de aramıza katılacağına güvenim tamdı. Sağol!..

— Bağışlayın komutanım,— dedi birden. —Ben bu anlamda söylemedim.

Yarbay'ın şaşkınlığı görülecek şeydi. Bütün konuşma boyunca, sonuçtan tam bir güven besleyen komutan birden çökmüştü sanki. Ağzı açık bir süre yüzüne baktı. Sonra kaşlarını indire kaldıra;

— Tam anlatamadım galiba,— dedi. —Senden kelle isteyen yok!..

— Tersine, kellem buyruğunuzda komutanım. Siz konuşurken ben de yapabileceğim herşeyi düşündüm...

— Yeterli olmadığını sanıyorum,— dedi direterek yarbay. —İstersen biraz daha düşün. Yanıtını yarın bildirirsin.

— Hayır komutanım,— dedi. —İzin verirseniz ben de düşündüklerimi bildirmek isterim. Kendiniz buyurdunuz ki, İttihat Terakki'nin en büyük yanlışı, ordu alt kademesini düşünmeye yönlendirmesi oldu. Şimdi siz de aynı yanlışa düşüyorsunuz. Ben bir tabur komutan vekiliyim. Rütbem yüzbaşı. Bir örgütün içine girersem, sizinle eşit söz hakkına sahip olurum.

— Elbette!.. Senin de düşündüğün, bildiğin, bizim göremediğimiz konularda görüşlerin vardır. Bunların orta yere getirilmesi ve tartışılması gerçeğin belirlenmesinde etkin olur. Bundan çekinecek ne var?

— Şu var komutanım! Bir kez biz eşit düzeyde olursak, sizin bana verdiğiniz her buyruğun tartışmaya açık olduğunu düşünmem gibi bir yanlışa sürüklenirim.

— Bana izin verilir mi sanıyorsun?

— Vermek zorunda kalırsınız. Bir kez eşit olduksa, sonrasında ayrık olmamız nasıl mümkün olur? Eşitler arasında tartışma kadar doğal bir şey var mı?

— Biz aydın insanlarız oğlum. Görevle, tartışmayı ayırmasını biliriz.

— Tutalım ki biliriz. Aramızdan bilmeyen biri çıktığında hakkını nasıl kısıtlarız. Eşitlik öyle bir kavramdır ki, bir kez somutlanıp tadına varıldı mı, bir daha vazgeçilmesi olasızdır, demişti Reşid Albayım. Hak veriyorum o'na. Hak verdiğim için de, bir şey yapılması gerekiyorsa, ha-

zırlanır, bize de istikamet şurası marş dersiniz. Yola düşeriz. Bizi eşit kişiler olarak alırsanız, o zaman neden? diye sorma hakkımız doğar. Bir kez de bu hak doğdu mu, sonradan bozulma dediğimiz olayı kendimiz başlatmış oluruz. Şimdi size altı yedi ad sayabilirim ki, bizimle birlik dersiniz. Fahri ve Sedat üsteğmenler, örgütünüzde değil mi?

— Ben onları giztutar bilirdim,— dedi Albay. —Demek öttüler.

— Hayır komutanım. Bana tek sözcük söylemediler. Ben durumlarından anladım. Bunlar, benim tabya ve batarya komutanlarım. İsterseniz daha da sayarım. Birkaç ay var ki, verdiğim emirleri kendi aralarında tartışarak, uygulanır ya da uygulanmaz buluyorlar. Bunu seziyorum. Ne var ki, gerektiğinde tepelerine fena bineceğimi bildikleri için, yine de uyguluyorlar. Bu yüzden, daha şimdiden dikkatli bir göz, olup biteni anlayabilir. Ve yine bu yüzden, böylesine yaygınlık bir yanlışı da birlikte getirir. Benim düşüncemi öğrenmek isterseniz, ilk ve son kez yinelemekte yarar görürüm. Ben politikadan anlamam. Bir kez de anlamaya başlarsam, başka türlü davranamamaktan korkarım. O zaman askerlik biter. İttihat Terakki bir kez batırdı devleti. Bir kez de biz batırmayalım. Orduyu, devleti ve ulusu kurtaralım derken, yeniden kurtarılacak duruma getirirsek, vebalinin altından kalkamayız. Siz büyüklerimizsiniz. Emr-i kumanda zincirinde, bizim sizin buyruklarınızdan çıkmamız düşünülemez. Bir şey gerekiyorsa, kendi aranızda karar alın ve bize buyrultu olarak bildirin. Gerisi kendiliğinden gelir. Aranıza eşit olarak alırsanız zincir kopar. Bir kez de koptu mu, gerisinin nasıl geleceğini kimse bilemez. Bütün bunlardan ötürü, beni bağışlayın. Ama, şunu da bilin ki, bu konuşmamız burda kalacaktır. Kellemi veririm, gizinizi kimseye vermem.

— O bakımdan hiç kaygılanmadım, kaygılanmamı da... Söylediklerinde gerçek payı çok oğlum. Uyarıların için sağol. Ama bir kez bir yola girdik. Artık, dürüst seçimler yapılıncaya kadar bu yoldan çıkılamaz. En azından verdiğimiz söz açısından çıkılamaz. Sen de bize hak verirsin.

— Yol yanlışsa yarbayım, sözün anlamı kalmaz. Ne var ki, bu beni ilgilendirmiyor. Yine de iyice düşünmenizi, en azından adamlarınızı iyi seçmenizi dilemekten kendimi alamıyorum. Size başarılar dilerim.

— Sağol Yüzbaşı... Serbestsin,— demekten başka çare bulamadı yarbay.

Ağır ağır doğruldu. Sonra çakı gibi dikilerek selâmladı komutanını. Topuklarının çatırtısı sürerken, zırp diye döndü. Ve yavaş yavaş kendi odasına yöneldi.

Yüzbir kurmay adayı, İnönü mevzilerinin önünde, çayın serinliğini yudumlaya yudumlaya dizildiler. Strateji öğretmenleri Naci Albay, gözlerini üstlerinde gezdirerek, günlerdir dolaştıkları yerlere doğru kaydırdı. Onunla birlikte yürüdü bakışları. Söğüt'ten Gündüzbey'e, ordan Üçşehitler, Kanlısırt, Hayriye sırtları, Metrestepe, Yörükçepni, Çerkesçepni, Poyra, Topçutepe, Karaağaç'tan Büyük Todurga'ya varıncaya bir bir belleklerine kazılan yerleri düşündüler. Ağacı, toprağı, tepesi, bayırıyla gözlerinin önüne serilen savaş alanı, giderek canlanıyor. Ve canlanan insanlar, önce tek tek tüfeklerin, makinalı tüfeklerin ve topların ardında birer adım yürüyor. Sonra, manga oluyor, takım oluyor, bölük, tabur, tümen, kolordu, ordu ve bütünleşerek cephe oluyor. Bir yanda Yunan üniformasının içine giriyor insanlar. Beri yanda Türk üniformasının. Ve bu insanlaşmanın hemen ardından savaş biliminin gerektirdiği niteliğe bürünerek, sayısal hedefe dönüşüyorlar. Artık, bütün düşünceler bu son dönüşümün kavşağında düğümlenmektedir. Türk kuvvetleri, 30103 tüfek, 235 Ağır Makinalı, 58 Hafif makinalı, 102 top, 4435 kılıçtır... Yunan kuvvetleri ise 41150 tüfek, 720 Ağır, 31134 hafif makinalı tüfek, 220 top, 2.000 kılıç...

Satrancın piyonları, atları, vezirleri ve şahları ortada şimdi. Bundan sonrasında, satranççının kuracağı oyun gereği şah ya meth olacaktır ya mat... Tarihin akışı içinde bilinen sonuca nasıl gidildiği bir kez daha yinelenecek ve bu yinelenmede, daha az kayıpla daha fazla başarı nasıl elde edilebilirdi? Sorusunun yanıtı aranacaktır. Kayıp denildiğinde, kalanların sayılarıyla belirlenecektir oluşum. Mesleklerinin gereği budur. Yitikler, eldeki gereçlerdir. Ve eldeki gereçlerin tümünü canlandıran insan, gereçlerden biri gibi düşünülmeye koşuludur. Çünkü gereçlere işlev-

lerini o verir. Ne var ki, mesleğin gereği, sayısal hedeflemede o'nun değeri, ardardına sıralanan sayıların gölgesinde kalmaktan öteye gidemez. Çünkü yengi de, yenilgi de o'nun, insanındır. Ve böylesine pay ve sorumluluk sahibi, ancak karşısındaki sayıları azalttığı ya da yitirdiği zamanı bir anlam taşıyacaktır. Komutanın görevi tetiği çeken eli aramak değil, tetiğin çekilmesiyle ortaya çıkacak sonuçları değerlendirmeyi bilmektir. Ancak o zaman, sonuçların kesin olması güvenceye alınmış olur. Ve ancak o zaman, tetikle birlikte, onu çeken el de, karşı tarafın yitikleri arasına sokulabilir. Sokulduğu zaman da sorun çözümlenmiş, olgu tarihin sayfalarına geçirilmiştir...

«Tarihin değerlendirmesi çok acımasız oluyor,» diye düşündü. «Almanlar yıldırım savaşı yaptıklarında hepimiz ağzı açık kalmıştık. Savaş tarihine yepyeni sayfalar yazdıklarını biliyorduk. Çünkü, şimdiye böylesini öğrenmemiştik. Öğreniyor, öğrendikçe beğenimiz, coşkumuz ve şaşkınlığımız artıyordu. Oysa şimdi, İngiliz öğretmenlerimiz, bu tür savaşlarda, yığınağın çok daha akıllıca kullanılması gerektiğini ve baskının karşısında direncin rolünü anlatıyorlar... Alman bilincinin nasıl kırıldığını tam bilemiyorduk biz... Öğrenmek istedikçe, daha bir zorlanıyorduk sanki. Şimdi öğreniyoruz. Alman bilincini kıran başlıca nedenlerden birinin, cephelerini çok genişletmiş olması kadar, asıl direnecek olanı ilk ağızda saf dışı bırakmak olduğunu söylüyorlar alayla... Hitler'in, Sovyetler yerine İngiltere'yi işgal ederek, Amerika ile barış yaptıktan sonra doğuya dönmesi gerektiğini anlatıyorlar. Ama, anlatıyorlar. Peki onca askeri denizden mi yürütecekti denilince, birden yutkunmaya başlıyorlar... Çünkü işgal dediğin askerle olacak iş. Ve asker o topraklara gidemiyorsa, yıkıp yakmak bir kesin sonuç doğurmaz. Karşısındakini yıpratır ya da direnci güçlüyse, tersine direncini artırır. Pek pek sen belli oranda zarar vermiş olursun. V'ler, bunu hiç bir gücün yapamayacağı kadar yaptılar. Ama İngilizler, yananı söndürdüler, yıkılanı yaptılar ve sonunda büyük bir orduyu Normandy kıyılarına çıkaracak gücü elde ettiler... Almanların

daha Dukerque boşaltmasında ayılmaları gerekliydi. Bir gece içinde, üçyüzbin kişiyi Manş ötesine vantuzla çeker gibi götürüp giden gücü dikkate almalıydılar. Karada askeri yürütebilirsin. Denizde de ancak gemileri... Ve deniz ötesine hevesler besledin mi, mutlaka gemin olacak. Sorun burda çetrefilleşiyor işte. Ve daha başlarken yitirmeye koşuluyorsun. Biz o zamanki komutanlarımızın salt tarih, biraz da Almanları bilmelerinden ve duygusal nedenlerden ötürü daha savaşın başında yenileceklerini söylediklerini sanmıştık. Meğer adamlar, işin teknik ve taktik yönünü de biliyorlarmış. Neden, diyorduk o aklımızla... Biz, yüzbaşı düzeyine kadar olanlarımız ve bir de bazı emekli paşalar Hitlerciyiz de, ötekiler taş gibi, yenilecek de yenilecek tutturdular... Ötekiler, yenileceğini biliyorlarmış demek. Ve demek ki, bir yandan bunu bilirken, bir yandan da, Sovyetler'e gözdağı vermekten kaçınmıyorlarmış. Sağolasın Naci Albayım. Bizi buralara getirmekle, bir savaşın nasıl kazanılıp, neden kaybedileceğini anlattın bir güzel. Adım adım araziyi gezdirdin... Düşünce düşünce tarih... Öyleyse daha bu işin başında düşündüklerimi ortaya sürmenin zamanıdır. Ve yeridir bir güzel. Hele sıramız bir gelsin...» Başını kaldırdı. Naci Albay'ın işaretine göre, muharebeyi irdeleyen arkadaşlarını dinlemeye koyuldu.

Adnan yüzbaşı, gölgeliğe kurulmuş arazi kaketi üzerinde her bir şeyi belirledikten sonra, bir genel özetle söze başladı;

— Strateji kuralları, düşman ordusunun konumu ve varsayılan savaş amaçları, savunmamızın şöyle hazırlanmasını zorunlu kılıyordu; Bursa'dan Eskişehir, Uşak'tan Afyon yönüne doğru gelişmesi olası düşman saldırısına karşı, iki yönden de aynı kuvvetle savunma yapılması yanlış olurdu. Bunun yerine, Ankara'nın savunmasını öne almak gerekirdi. Bu nedenle de, Eskişehir - Ankara yönü kuvvetlerin ağırlığıyla tutulacak ve Afyon yönünde saldırıya geçen Yunan birlikleri, zayıf kuvvetlerle oyalama muharebeleri verilecek kuzeye sarkmaları önlenecekti. Eskişehir hattı, Birinci İnönü muharebesinde olduğu gibi en

uygun savunma hattı olan İnönü mevzilerinde tutulmalıydı. Çünkü, bu mevziler, Birinci İnönü muharebesinden bu yana tahkim edilmiş ve yığınak bakımından takviye görmüştü. Buna karşın kuvvetlerin yeterli olacağını düşünmek yanlıştır. Güney Cephesinden bazı kuvvetlerle, Merkez'den, 5. Kafkas Tümeninin İnönü'ye nakli gerekliliktir. Çünkü yukarıda söz konusu ettiğimiz sayısal denge bunu zorunlu hale getirmektedir. Bu duruma göre Yunan Ordusu, Türk Kuvvetlerinden 11.042 tüfek, 485 ağır, 3.079 hafif makineli ve 118 top daha üstündür. Türk kuvvetlerinin Süvari üstünlüğü de, muharebeye katılan birlikler göz önünde bulundurulursa, Cephe oluşumu bakımından ele alınmalıdır.— Sonra, birden, geçmişi yinelemenin sıkıntısıyla durakladı. Herkesin kendisini dinlediğinin bilinciyle, yeniden başını makete eğerken; —Verilerimiz tam olduğuna göre, Yunan kuvvetlerine Mavi, Türk kuvvetlerine Beyaz diyerek muharebenin oluşumuna geçebiliriz.— Şöyle bir kafasında evirip çevirdi İkinci İnönü Savaşını. Belleğindekileri tazelemenin tadıyla, maketin üstünde göstere göstere sürdürdü. —Mavi kuvvetler'in, Uşak grubu, T günü diye belirlenen kesin saldırı gününden dört gün önce harekete geçmelidir. İki kol üzerinden Dumlupınar'ı ve orda birleşerek, Afyon'u üç gün içinde ele geçirmelidir. Böylelikle Mavilerin 13. Tümeni, Beyazların 8 ve 57. Tümenlerinden takviye gelmeden, her biriyle ayrı ayrı muharebe etmenin üstünlüğünü ele geçirir. Aynı zamanda, Bursa'daki 3. Kolordu ile İnegöl'deki 7. tümen harekete geçirilerek, İnönü mevzileri zorlanırsa, Beyazların Batı Cephesi, bütünüyle tazyik altına alınabilir. Böylelikle de iki koldan İnönü mevzileri zorlanarak, Eskişehir, dolayısıle de Ankara yolu açılabilir... Birinci safha olarak...

Maket üzerinde yerleştirilmiş raptiyeler, konuşmanın hızıyla ordan oraya değiştirile değiştirile, İnönü savaşının bütün ayrıntıları, bütün gelişmeleri ve sonuçları birer birer ortaya çıkmaya başladı. Bir genel anlatımdan sonra, Naci Albay, yeniden gözlerini öğrencilerinin üstünde gezdirdi;

— Şimdi, her bir bölümü, teker teker ele alacağız. Bu

strateji'nin geçerliğini ya da geçersizliğini bu ayrıntılardan sonra tartışacağız,— diyerek, yeniden sırasıyla söz vermeyi sürdürdü.

Artık iş, maket üzerinde sürekli değişen birlikler, elden ele geçen tepeler ve mevzilerle, muharebenin en yoğun günlerine doğru tırmandı. Ve sonuçta, Albay'ın işaretiyle Celil, ilginç bir eleştiri yapmaya koyuldu;

— Başarı tartışılmaz. Ancak tartışmadan da, sonuçların sağlamlığı anlaşılmaz,— diye söze başladı. —Şurdaki uygulamalar gösterdi ki, Cephe Komutanı, muharebenin sevk ve idaresinde, bence, gerektiğinden fazla ihtiyatlı davranmıştır. Bu yüzden de, yokedilecek hedefler zayıflatılmakla, kesinleştirilecek sonuçlar, sarsmakla kalmıştır. Oysa, kararlı ve cesur bir muharebe, daha İnönü'nün sonunda Mavi kuvvetlerin münhezim olmasını sağlayabilirdi.

Albay, Celil'e beğeniyle baktı. Gözlerini yanıtlayacak var mı gibilerden çevresine gezdirdi. Vecihi'nin yutkunduğunu görünce, işaret etti.

— Bir noktayı gözden uzak tutmayalım,— diye söze girdi Vecihi. —İhtiyat, sonunda başarıyı getiriyorsa, cesaret kadar geçerlidir. Ancak, kayıpların fazlalığının gerekçesi ya da yenginin küçülmesinin nedeni ise, belirtmek kaçınılmaz. Ne var ki, takviye kuvvetlerinin ordan oraya o günkü koşullarda nasıl ulaştırılabildiğini ve hangi etkenlerle boğuşulduğunu pek iyi ortaya koymadık. Acaba, Afyon'da, gerileyen 57. tümeni olduğu gibi Eskişehir'e nakletmek nasıl mümkün oldu? Biz bunu bu gün, tren hızıyla ölçebiliyoruz. Yaya getirildiklerine göre, askerin bitkinliği ve çekilmenin psikolojik baskısını hiç hesaba katıyor muyuz?

— Aksaklıkları önceden hesaplamaya koşulu değil miyiz-?— Diye yanıtladı Celil. İyi bir kurmay subay, bütün varsayımlarını denk düşürebildiği zaman sonuca ulaşır. Tirenleriniz odunla yürüyor, takılıp kalıyorsa, odun yığınağını önceden hazırlamak zorundasınız.

— Yine de, —diye atıldı İbrahim.— Az önce geçmiş bulunan Gediz olaylarını akıldan çıkarmamlıyız. Çerkez, Ethem, yeniden güç toplayıp, sizi yanınızdan vurabilir.

— Bu iç çelişkileri, dış çelişkilerin üstünde görmek olmaz mı? —Sorusuyla işi daha bir kızıştırdı Necdet.— Aslolan, düşmanı yenmektir. Ve bu düşmanla birlik olabilecek bütün güçlerin karşı saflarda olduğunu baştan hesaplamak gerekir.

— Baştan hesaplar, çok yakın zamanların işi haline gelirse, güncel hesapla da yetinmeyi zorunlu kılabilir, —dedi Suphi...— O zaman stratejiden ödün vermek sizin taktik davranışlarla geçiştirmek kaçınılmaz olur. Belki ihtiyat bunun için gereklidir.

Naci Albay, nedense birden gözlerini gözlerinin içine dikivermişti. Deminden beri herkes konuşmak için kıpırdandığı halde, onun sessiz durmasından pirelenmişti birden. Başını kaldırdığını görünce, gözlerine baka baka;

— Sen ne diyorsun?— diye sormaktan kendini alamadı.

— Bence ihtiyatlılığın nedeni komutanın cesaretsizliği değil, —dedi.— Eğer cephe yarılırsa, yenisinin kurulup kurulamayacağına bakmak gerek... Ankara, o günlerde, Afyon düştüğü günlerde yani Kayseri'ye taşınma kararları içinde çalkalandığına göre, bir yeni cephe kolay kolay söz konusu değil. Öyle olunca da, kayıbın sayısına değil, kazancın değerine bakmalıyız...

— Evet, —diye atıldı Muhsin.— Bence de, aslolan taktik kayıplar değil, stratejik kazançlardır. Ve bu işin stratejisi Ankara'yı almakla, Yunan Ordusu'nun karşımızda dayanamayacağını isbatlamak noktasında toplanmıştır. Yunanlılar Ankara'yı alsalar, Kurtuluş Savaşı elbette bitmeyecektir. Ancak Müttefiklerin kazanımları da sayılmakla bitmeyecektir. Yunan ordusu durdurulursa, birgün yokedileceği de ortaya çıkacağından, bizim kazanımlarımız çok parlak olacaktır. O yüzden, arkadaşımızın belirttiği ihtiyatlılığın değeri çok önemli bir noktadır.

Naci Albay, kıvanarak baktı gözlerine. Tartışmayı taktik değerlendirmelerden kurtarıp, stratejik sapmalara yöneltmelerinden hoşnut;

— Bu noktada hepimiz uzlaşmaya vardık mı?— Soru-

suyla, gözlerini bakışlarında gezdirdi. Bütün kurmaylar başlarını sallayınca: —Öyleyse şimdilik yemek arası verelim. Öğleden sonra sürdürürüz,— diye işaret etti.

Dersin bitmesinden sevinenler, ellerini ceplerine atarak hemen birer sigara yaktılar. Dumanları gölgeliği mavilerken gruplar halinde, çimenlerin üstünde gezinmeye başladılar. Celil, İbrahim, Vecihi, havacılardan Muhsin ve Mucip'le, denizci Hilmi, bir arada hemen ötelerindeki ahlatın dibine ilerlediler. Mucip, daha gölgeliğe girerlerken, sırtını sıvazladı;

— Celil, fişek gibi çıkınca, feleğim şaştı. Biz bütün derslerde, başarının gölgesine kaptırmıştık kendimizi. Yırtıp atıverdi, diye geçirdim içimden. Helâl olsun... Alışkanlıkları değiştiriyoruz sevinciyle dolmuştum. Ama sen çıkınca, işler gene değişti.

— Hiç değişmedi, —dedi Celil.— Eksiğimizi tamamladın ağabey. Ben gerçekten işe taktik olarak bakmıştım. Oysa bir kurmayın stratejiyi gözden kaçırması bağışlanmaz. Yine de teşekkür ederim. Yumuşacık tamamlayıverdin.

— E, n'olacaktı? —dedi yine yumuşacık. —Hepimiz öğreniyoruz burda. Birbirimize caka yapmıyoruz ki... Ancak tamamladığımızda bir anlam taşırız.

— Ben de aynı kanıdayım, —dedi Muhsin.— Nasıl ki, biz havacılarla, denizciler de tamamlama ögesini bilincimizde tuttuğumuzda anfibi savaşın başarısı kesinleşirse...

— Neden hepimize aynı şeyleri öğretmeye çalışıyorlar, —diye atıldı Hilmi.— Stratejide hepimiz aynı hedefe koşullanalım diye değil mi?

— Teknik olarak ayrılıklarımız sayılmakla bitmez, —diye atıldı Mucip.— Ama savaş biliminin bütünlüğü de ortada... Bir yerdeki aksama, bütün diğer halkaların perişanlığını getirir... Hele büyük organize güçlerde, her ayrıntının da her temel noktanın da birbirine bağlantısını iyi kurmak gerekli. Sağol bire komutan kaptırıp gittiğimiz yerde senin bunu anımsatman, hepimizin beynini açıverdi.

— Ben söylemesem, Celil yine bulurdu bu eksikliği,

—diye güldü.— Parlak bir kurmay olduğunu yadsımayız. Bir an, bir küçük noktayı gözden kaçırdı diye arkadaş harcamayı size yakıştıramadım.

— İstediğin kadar alay etmeye hak kazandın, —dedi Vecihi.— Bu daha okuldayken de böyle yapardı. Susar, dinler, herkesin dağıldığı yerde toplayıp adamın önüne koyuverirdi. Neyse ki, bizimle birlikte düşünüyor şimdi.

— Yahu,— diye alaylı alaylı baktı. —Sizi gören de genç kurmay adayları değil acemi ocağının cahil erleri sanacak. Bir haltettik, kafamıza kakmasanız olmaz.

— Tamam tamam,— dedi İbrahim. —Sende iş yok arkadaş. Yırtık dondan çıkar gibi bütün gelişmeleri tersine çevirmenin ustasısındır. Kestik...

— Niye keselim,— diye atıldı Celil. —Ortada bir gerçek varsa, bunu söylemek bize düşmez mi? Ne denilmiştir, subayın küçüğü ölüme yakın olmaktan ötürü, yiğitliği riyasız kabullenir. Bizim de kabullenmemiz neden suç oluyormuş.

— Bana bakın,— dedi sert sert, —utandırmayı sürdürecekseniz, bir daha ağzımı açmam, haberiniz olsun...

— Dur,— dedi İbrahim. —Bu böyle kıvırtmaya başladı mı, bir domuzluk düşünüyordur. Hele dökül bakalım... Oynayacağın oyun bizden de gizli mi?

— Hiç bir şey düşündüğüm yok. Adamı yaptığına pişman etmeseniz olmaz mı?

— Hadi bunlar havacı, denizci ve Celil de alt sınıftan, — dedi Vecihi. —Seni bizim kadar tanımazlar diyelim. El insaf, biz şuncacıktık birlikte yaşamaya başladığımızda. Şurda, beş altı yıl birbirimizden koptuk diye, uyutacağını sanıyorsan aldanıyorsun. Dökül bakalım. Sende bir iş var... Bilelim ki, çuvala girmeyelim ötekilerin yanında...

— Hiç bişey yok. Bir ara değişik bir düzenleme düşünmüştüm. Bilmiyorum Albayım nasıl karşılar...

— Demedim mi,— diye dikildi İbrahim. —Bu herifin boş durduğu görülmemiştir.

— Naci Albayımı epeydir tanırım,— dedi Celil. —Zihin cimnastiğine bayılır. Senin yerine olsaydım, çekinme-

den ortaya atardım tezimi ağabey.

— Çekinmiyorum,— dedi. —Daha üzerinde tam bir karara varmış değilim. Ama, yine de elbirliğiyle tartışırsak, olgunlaştırırız diye düşünüyordum.

— Tamam,— dedi Mucip. —Sen tezi ortaya at... Biz onu kısa zamanda un ufak etmesini biliriz.

— Sen öyle san,— diye gözlerini kısarak alaylı alaylı baktı Vecihi. —Hepimizi ardından sürükleyecek ölçüde olgunlaştırmasa, böyle ucun kıyın ağzımızı yoklamazdı. Şimdi zamanlamasını hesaplıyor olmalı.

— Siz de beni tilkiye döndürdünüz be yahu,— diye başını salladı. —Basit bir aykırılıktan söz etmeye kalksak, hemen hesapçılığımızı ortaya sürüyorsunuz.

— Sen Mareşal Rommel'e erkân-ı harp olacaktın,— dedi Vecihi... —İki tilki, Mareşal Montgomery'yi yenemeseniz de, Hitler'i devirirdiniz hiç olmadı...

— Sağolun. Kişi arkadaşından azar demişler ya, yanlış demişler. Kişiyi en kolay arkadaşı harcar, demeliymişler. Şuna da bakın, sözde bizi övüyor.

— Yalan da değil,— dedi Muhsin. —Saf görünüp vuruyorsun adamı. Kendini kıyıya çekmeyi de pek iyi beceriyorsun. Şu tartışmalardan beri senden gözüm korktu arkadaş. Aynı zamanda da, seninle olmaktan göğsüm kabardı.

— Hadi bu kadar yağ yeter bakalım. Yemek borusu vurmak üzere,— dedi. —Biraz bişeyler atıştıralım da, aklımız başımıza gelsin. Yürüyün bakalım karargâha...

Yemek sonrasında, maketin başında toplandıklarında Naci Albay eliyle işaret etti;

— Muharebenin oluşumunu da eleştirisini de önce yapmıştık. Şimdi sıra bizde. Biz olsaydık, ne yapardık? Sorusunu yanıtlayacağız...— Sonra başıyla başla işareti vererek; —Sen olsaydın yığınağı nasıl düzenlerdin?

— Komutanım,— diye söze başladı. —Bence; Üçşehitlerle, Kanlısırt vadisinden harekete geçecek tanklar Mavilerin 10. tümenini zorlarken, Eskişehir'den kalkan uçaklar da Metrestepe önlerinde yoğunlaşan birliklere ve Sö-

ğüt yolundaki nakliye kolları üzerine saldırırlar!..

— Bir dakika,— dedi Naci Albay... Şaşkınlıkla ilk tümcelerde kesmediğinden ikircimli. Susuverdiğini görünce, çevresine göz attı. Bütün kurmay adayları soluklarını tutmuşlar, olacakları bekliyorlardı. —Bir dakika!.. Biz burda İnönü Muharebesinin stratejik ve taktik unsurlarını tartışıyoruz.

Bir an albayın gözlerine baktı. Derinlerinde gördüğü şaşkınlıktan yararlanmak amacıyla, başını dikti.

— Ben de, aynı ögeleri tartışmak istiyorum zaten Albayım.

— İyi ama, uçaklarla tankların işi ne bu savaşta?

— O zaman yengiyi nasıl elde edeceğiz?

— Eldeki araç ve gereçlerle...

— Eğer elimizde savaşın gerektirdiği bütün taktik araç ve gereçler yoksa, bir savunma ya da saldırı planlamanın anlamı kalır mı?

Demir bir bilinçle karşılaşmanın tadıyla kıvandı Albay. Direttikçe karşısındakinin de direteceğinden güvenli, sürdürdü tartışmayı;

— Yine de savunmaya koşuluysan yapacaksın.

— Yapılır mı komutanım? Karşınızdaki kuvvetler, teknik güçle saldırıyorsa, sizin en az kayıpla önce cephenin derinleşmesine izin vermeniz gerekir. Yok, teknik eşitliğini dengeye yakın bir biçimde sağlamışsanız, planları da ona göre düzenlemek zorunda değil misiniz?

— Sen çağdaş bir savaştan söz ediyorsun?

— Elbette komutanım. Çünkü ben yaparsam, çağdaş bir savaş yapacağım...

— Haklısın,— dedi birden bire Albay. —Yerden göğe kadar haklısın.— Sonra başını kaldırdı. —Arkadaşlar,— dedi. —Yepyeni bir durumla karşı karşıyayız... Açık söylemem gerekli ki, ben de fenersiz yakalandım. Hiç böyle bir öneriyle karşılaşacağımı düşünmemiştim. Arkadaşınıza ne kadar teşekkür etsek azdır. Hazır arazi üzerindeyken, ve hazır eski savaşın bütün eleştirisini yapmışken, yenisi olursa ne yapmak gerektiğini düşünmemiz zorunlu. Bize bunu

hatırlattığı için kendisini kutluyorum. Şimdilik, derse ara veriyoruz. Bunun üzerinde iyice düşünüp, yarın sabah yeni varsayımları tartışalım.

Sinek uçsa top gürlemiş sanacaklardı. Susku öylesine örttü üstlerini... İbrahim göz kırparak Vecihi'ye baktı. Vecihi, az önceki gruplarına... Bütün gözler, birbirinde buluştuğunda, şaşkınlık giderek daha yoğunlaştı. Hiç birinin aklına gelmeyen bir durumla karşılaşmışlardı. Eski savaşın eleştirisi, hiç bir zaman bir yenisine götürmüyorsa, ne anlam taşırdı. Koşulların böylesine değiştiği bir zamanda eskiyi yinelemeye kalkmak, baştan yenilmek değil miydi?

Düşünceli düşünceli dağılırlarken, Suphi'yle, Necdet koluna girdiler;

— Çağdaş düşüncenin ufuklarını açtın ağabey,— dedi Necdet. —Tadına doyulmaz alternatiflerle geçecek günlerimiz.

— Ve gerekli zamanda gerektiği gibi düşünmenin zorunluluğuna alışacağız,— diye tamamladı Suphi. —Bir gün öğrendiğimizi sana karşı da uygularsak, umarım Naci Albay'ın hoşgörüsüyle karşılanırız.

— Doğruya kim ne diyebilmiştir ki!..

— Öyle ya,— dedi arkalarından yürümekte olan Muhsin. —Hepimizi kazıkladıktan sonra, böyle özgeçili havalara girmek kolay. Bu kez Mucip'ten önce ben patlıyorum. Helâl olsun arkadaş!..

BEŞ

Kaynatasının evine yöneldiğinde içini bir sevinç kapladı. Tiren, ağır ağır kör raylara çekilirken, bavulu elinde ulu çınarlara doğru yürümeye başlamıştı. «Ne kadar az yolcu var,» diye geçirmişti ilkin içinden. Sonra gece tirenlerinin bütün yol boyunca indire indire geldiğini hesaplayınca, «yine de iyi,» demişti. «Büyük kentlerle ilişkisi olanlar giderek artıyor demektir. Çocukları bırakıp giderken, bu da yoktu.» Ve çocuklar der demez, içinde bir sevinçle, bir burukluğun sarmalına düşüverdi. «Kızım beni unutmustur. Şimdi, gecenin yarısında başucunda belirenin kimliğinde kuşkuya düşse haksız değil... Keşke, ben de arkadaşlardan bazılarının yaptığı gibi, İstanbul'da bir ev tutsaydım. Bunun altından kalkılmaz bir yük olduğunu bile bile böylesine bir özlemle karşılaştırılınca, değersizliğini şimdi anlıyorum. Büyük kentler bizim için değil... Ev kiraları pahalı. Yiyecek daha da pahalı...

Küçük yerlerde, yine de yerli ürünlerin ucuzluğuyla dengelemek mümkün. Çok pahalı şeylerin yanında, çok ucuz yiyecekler de bulunca, sezinlemiyor insan. Ama büyük kentlerde ucuz yok... Herşey ateş pahası ve herşey yabancı. Üstüste koydun mu, aylığı yetirmek olasız. Belki ev kirası olmasa ya da vazgeçilebilecek şeyler. Bir küçük çocuğu olunca insanın, vazgeçebileceği öylesine azalıyor ki... Burda, kendi evinde, yediği önünde, yemediği arkasında... Babasından ayrılık, yazgısı asker çocuğunun. Hem benimle karşılaştıracak olursak daha da akyazılı diyebiliriz. Onun, her gelişinde belleğindeki resmi tazeleyen bir babası var. Ben resmimi bile yitirmiştim. Tazeleyecek hiç bir umudum da yoktu... Belli bir zaman, tanıyacağı, seveceği ya da sevmeyeceği bir babası olacak... Şimdilik barış içinde yürüyor dünya... Yeni bir savaşı kaldıramayacak denli yıkıntıya uğradı

ülkeler... Savaşın sonlarında, bütün başarının Sovyetlere ait olduğu sanılıyordu. Nerdeyse tek başlarına yenmişlerdi Alman devini... Bu bir ulusun övünmesi için yeterli nedendi. Atom Bombası, bütün övünçleri altüst etti. Almanların bekledikleri gizli silâh buydu demek. İki tanesi bir ülkeyi çökertmeye yetecek bir güç... Ya onlar yapabilselerdi savaş sürecinde bunu? İngiltere ya da Amerika veya Sovyetler Birliği, kimin başında patlasa böyle bir bomba, kayıtsız koşulsuz teslime zorunlu. Tıpkı Japonya'nın olduğu gibi... O zaman, Akademide bize öğrettikleri denge hesaplarının tümü altüst olurdu. Çünkü, denge hesabı yapmanın anlamı kalmazdı... Atomu elinde bulunduran ulus, dünyanın egemenidir. Çünkü başkaldırı olanaksızdır. Çoluğu çocuğu, yaşlısı genciyle bir kenti bir anda yokedebilme gücü dehşet vericidir. Uymak, uyduluğunu sürdürmek zorunlu... İnsanlarının kâğıt gibi erimesine dayanmak olasız...» Gözlerinin önüne, kâğıt gibi yanan insanların eriyip tükenmelerini getirdi bir an. Kızı da bunlardan biriymiş gibi yüreği sızladı. Adımları, düşüncesinin hızına uydu...

Ayak seslerinin kendi kulağında yaklaşan bir Atom uçağı gibi yankılandığını duydu. «Neyse ki bunlar bitti,» diye rahatlattı kendisini. «Denge yeniden kuruldu. Şimdi, Sovyetler Birliği de atom bombası yaptığına göre, genel savaşların çağı geçti... Strateji tartışmalarımızda Naci Albay'la vardığımız nokta ilginçtir. Umarım yanılmıyoruz... Bize göre, böylesine bir yığınak dengesinde, yüzyüze savaşa kalkışmak çılgınlık olur. Çünkü silâhlar, bir savaş anında kullanılmalıdır. Kullanılmayan silâha yazık. Emeğe, bilgiye, paraya yaraşmaz böylesi abesle uğraşmak... Kullanılınca da, Einstein'ın şakası söz konusu... Ne diyordu bir gazeteciye? Üçüncü dünya savaşının hangi silâhlarla yapılacağını bilmem, ama dördüncüsünü söyliyeyim. Taş ve sopalarla!.. Savaş kendi bilincini düşmanına üstün kılarak, egemenlik ve çıkarlarını kabullendirmek anlamını taşıdığı zaman anlamlıdır. Bu anlamın dışına taştığında bir çılgının, zırvasından başka bir şey olamaz. Dehşet dengesinde uç verecek bir yüzyüze savaş, savaşanların tümünün

ulusal değerleriyle birlikte yok olmasına neden olacaktır. Hiroşima ve Nagazaki, bunun örneğidir. Atom bombası, düştüğü yeri insanı hayvanı, otu taşıyla küle çevirmektedir. Hem de hiç bir kurtuluş umudu olmadan, hiç bir yaşama belirtisi kalmadan. Bu durumda, bilincini kabul ettirdiğini varsaysak bile neye egemen olacaksın? Savaşın amacına aykırı bir durumda savaşa karar verecek delinin aklına turp sıkılır. Demek ki, vardığımız sonuç doğru... Örneğin, ellerinde atom bombası bulunan ulusların birbirleriyle savaşması bundan öteye söz konusu değil. Çünkü, amacı yok... Amaçsız savaş olmaz... Bilime aykırı... Her çarpışmanın da, her savaşın da amacı, en azından bir umut ölçeği vardır. Olmalıdır. Olmadı, bir de sonunda umutsuzluğu ve sonuçsuzluğu doğurdu mu, nedeni ortadan kalkar... Clausewitz haklı! «Savaş aslında ne bir sanat ne bir bilimdir. Toplumsal varlığın bir parçasıdır. Büyük çapta çıkarların kanla çözümlenen bir çatışmasıdır. Ve yalnız bu yönüyle diğer çatışmalardan ayrılır. Bu nedenle, savaşı sanatlardan birine benzetmektense, ticarete benzetmek daha yerindedir: Çünkü ticaret veya ticaretteki rekabet insan çıkarlarının bir çatışmasıdır. Yine de, savaşı politikaya da benzetebiliriz. Çünkü politika da en azından bir bölümüyle, büyük çapta bir ticari rekabetten başka bir şey değildir. Üstelik politika tıpkı ticaret gibi savaşın dölyatağıdır. İlkel bir biçimde de olsa savaşın anahatları, canlı varlıkların gende saklı özellikleri gibi, politikanın dölyatağında biçimlenir ve oluşur.» Öyleyse, bütün bu oluşumlara olanak sağlamayacak bir savaşın anlamı tartışmaya bile değmez... Ticaret çıkar sağlayamıyacağı, politika egemen olamayacağı alana girmez. Girmeyince de, öylesi bir savaş şimdilik söz konusu edilemez. Belki atoma sahip ülkelerden biri, kendini bu dengenin daha üstünde saysın. O zaman, İngiliz hocaların ortaya attıkları teze yaklaşıyoruz. Ne demişti Albay Stranby; «Genel savaşlar bitti arkadaşlar, yerel savaşların dosyasını açınız!.. «Eee!.. Bütün bunların anlamı nedir? Geçirdiğimiz İkinci Dünya Savaşı deneyi bir şeyi ortaya koydu. Teknik itici gücünden yoksunsa hiç bir işe

yaramıyor. Bizim, kurmaylıktan önceki değerlendirmelerimiz, akademi sonrası değerlendirmelerimizde pek bir değişiklik olmadı... Hitler Bakü petrollerine el koyabilseydi, böylesine ağır bir yenilgiye uğarar mıydı? Ya da Mısır önlerine kadar gelmişken, Musul'a ulaşma becerisini gösterebilseydi?.. Vay be!.. Biz asıl düşüneceğimiz şeyleri unutuyoruz. Bir zaman bulmalısın taze binbaşı. Bir zaman bulup, bir iyice şu kaçırdığın yerleri düşünmelisin. Bakü, diyorsun... Musul, diyorsun... Ya da biraz aşağıları... Suudi Arabistan!.. Buraları petrol yatağı. Ve tekniğin itici gücü de petrol... Biz olayları sıcak denizler, bilmem ne diye yorumlayıp değerlendiriyorduk. Hem de Clausewitz ihtiyarını okuya okuya... Yok nefes alacakmış da, yok imparatorluğunu genişletecekmiş!.. Roma-Germen imparatorluğu hevesindeymiş.

Doğu harekâtının adını bunun için Barbarossa ortada... Tekniğin itici gücünü ele geçirmek. Bir kez bunu ele geçirirse, vızır vızır dolaştırdığı uçaklarla denetimi elinde tutabilirdi. Hele bir de Atom bombasını yapabilse, dünyanın tek egemeni haline gelirdi. İşte galiba bizim o zamanlar gözden kaçırdığımız buydu... Bunun da nedeni, İngilizlerin olsun, Fransızların olsun, asıl konuyu saptırmalarıdır. Onlar, Almanya'nın Hindistan yolunu denetim altına almak istediğini söylüyorlardı. Peki Hindistan'da ne var? Ne bıraktılar daha doğrusu? Hiç !...Oysa. denetim altına alınacak olan yarı yolda! Aboov !...Her türlü araç ve gerecin yürümesini sağlayan kaynak fışkırmakta binbaşım!.. Petrol denilen kaynak!.. Ve biz andavallılar Hint düşüyle bir güzel uyutulduk. Su ana değin hem de? Akademideki İngiliz hocalarımız bile aynı kıtırı attılar. Bir güzel de yutturdular. İyi ki, kendi kentime gelince uyandım!. Bir iş var zaten bu kentte. Belki de, Kurtuluş Savaşımızın ilk kıvılcımlarından en ateşlisinin burda cakmasıdır. Biraz havasını aldın, biraz suyundan içtin mi, düşüncene aydınlık sıvası verivor. «Başını kaldırdığında. Kaynatasının kapısı önünde dikildiğini bildi. Elini uzatırken, kapı kendiliğinden açılıverdi.

Meserret kapının ağzında o'nu bekliyordu. Uzanıp valizi kaptı ilkin. Sonra duraklayıp, elini kavradı. Karısının parmaklarını avucunun içinde duymak, bütün benliğini sarstı. Geçen yazdan bu yana onları nasıl özlediğinin bilincine şimdi varmışcasına kollarını açtı. Sonra birden, bütün bir ev halkıyla karşılaşıvermek korkusu çöreklendi yüreğine. Kendini tutmanın güçlüğünü ilkkez anlıyormuşcasına kapıya dayandı. Meserret, kocasının içinden geçenleri anlamışcasına;

— Herkes uyudu,— diye fısıldadı. —Ben bekliyordum.

Bavulu elinde öyle dikilen, avucunun içindeki elini bir ateş topu gibi yüreğine töperleyen karısına sarılıverdi. Genç bedenlerinin kütürtüsü, kapının sövelerinde seyridi... Yan yana, ayaklarının ucuna basa basa içeri girdiler. Meserret, o'nu, doğru kızlarının salıncağının yanına götürdü. Hemen altında sarkan ipe her el uzatışta yetişebileceği bir yere yapmıştı kendi yer yatağını. Kapının tırkazını usullacık indirirken, babası seslendi;

— Bişey mi var kızım?

— Bey geldi de baba,— dedi Meserret. —Yattığınızı söyledim.

Bir an. birbirlerinin yüzlerine baktılar. Gelenek, herkesin kalkıp, geleni karşılamasını gerektiriyordu. Şimdi, böyle bir durum olursa sabahı bulmaları isten değil. Ve gündüz, bütün özlemini gün ışığının aydınlığında yoğurup harmanlayacak. Usluoğlu, derin uykusundan uyanmanın aceleciliği ile;

— Gözün aydın kızım. Sabaha görüşürüz artık,— demek inceliğini gösterdi.

İki göğüsten de çıkan derin soluk, odanın duvarlarında, tavan tahtalarında dolana dolana birbirine sarmıştı. Adım adım yaklaştılar kızlarının başına... Üç yaşının bütün güzellikleriyle, düşlerinin gülücükleri çiçeklenmişti yüzünde. Elini uzattı. Karısının elini elinin üstünde sezince durakladı. Sonra ağır ağır, saçlarını okşadılar. Ve ağır ağır birbirlerine döndüler...

Bilinçlerinin basıncıyla gerilere itilmiş bütün yaşam

gücü dönüşlerine uygun bir tırmanışla, göğüslerine, gövdelerine yülendi. Bavulu devirmemek amacıyla, yan yan yürüdüler. Yer yatağının kıyısına çöreklenerek aceleyle soyundular. Yol yorgunluğu unutuldu. Bekleme tutkusu sardı yüreklerini. Taştı. Dudaklarında sözcük olacakken, dillerinde türkü oldu. Birbirlerine sıkıca sarılarak, uzun uzun kokladılar. Ve bu koklayışın döndüsünde, odanın doluverdiğini sezdi bebek... İlkin tısladı. Ardından, küçük ıkıltılarla, çığlığa dönüşmeye duran sesi, salıncağının ipinin çekilivermesiyle, kesildi.

Salıncak kendi kendine sallanırken, birbirlerine sarılan iki genç gövde, yatağın üstünde dürülü duran atlas yorganın karanlığında yitti...

Sabah, bahçedeki hanımelilerin kokusuyla odalarına dolarken, gözlerini açtılar. Dingin, sevecen, sevinçli, birbirlerinin gözlerinde, kendilerini buldular. Sımsıkı sarılan kollarının arasından buğu buğu özlemi kokladılar. Özlemin yerini hanımeli aldığında, doğruldular. Meserret, kapıların tırkazlarını tıklatmamaya çaba harcayarak mutfağa girdi... Küllenmiş ocağın üstünde ılımaya bırakılmış koca tencereden, kovaya su boşaltti. Ateşi deşti. Tencereyi doldurdu. Kovayı ıslıtırarak, yine kimseye sezdirmeden odalarına döndü. Gusulhanenin gıcırdaklı kapışını hafif kaldırarak, kovayı yerleştirdi. Kocasının, bir zıplayışta içeri kayıvermesinden hoşnut, sandığını açarak, yalnız zamanlarının yoldaşı ibrişim gömlekleri ayırmaya durdu.

Bir çırpıda bekârlığın bütün kokularından arınan Binbaşı, oyalı ibrişim gömleğini gövdesine doladığında, dimdik dirildiğini sezdi. Üniformasını temizlenmek üzere ayaklarının dibine yığdıktan sonra, sivillerini çekti. Birden bütün gençliği ve çevikliğinin kas kas gömleğiyle pantalonundan taştığını anladı. Ağır ağır açılmaya başlayan sabah aydınlığında, elbise dolabının boy aynasına baktı.

— Besiye çekilince şişmanlamışım,— dedi gülerek.

— Bana da tersine zayıflamışsın gibi geldi,— diye yanıtladı Meserret.

— Kadınlar öyledir. Erkekleri, başkasının pişirdiği ye-

meği yiyince zehirlendiğini sanırlar. Baksana, ne gömleğim uyuyor ne pantalonum.

— Kaç yıldır burda duruyor bunlar. Çekmiş olmalı.

— Öyle olsun... Çarşıya çıktığımda yine de bir iki pantalon diktirsem iyi olacak.

— Sivil giymiyorsun ki... Üniforma, ikinci bir derin gibi.

— Asker olduğumuz nerden belli olacak.

— Sahi! Haklısın!.. Bilmem dikkat ettin mi? Bizimkiler, sivilken söylediklerine daha az önem veriyorlar sanki.

— Söz, bir yere dayandığında etkilidir... Üniformayla söylendiğinde, orduya dayanıyor. Sivil söylendiğinde ise bana... O kadarcık ayırım olmasın mı?

— Allah allah!.. Benim için hiç ayırımı yok oysa... Asker de olsan, sivil de olsan, benim gözümde aynısın.

— Sağol karıcığım,— dedi yeniden sarılırken. —Sende de ayrı etkiler uyandırsaydı bayağı kızardım.— İrkildi birden. Kızı, salıncağının içinde oturmuş, kendi kendini sallamaya durmuştu. Birden yüreği ağzına geldi. Salıncağın her yaylanışında, düşecek gibi oluyordu yavrusu. Uzandı. —Aman da benim güzel kızım,— sevecenliğiyle kucakladığında, kızının salıncağa bağlı olduğunu görerek, beğeniyle baktı karısına. Hemen çözdü. Kız ilkin yaban yaban bakınca, bağrına bastı. —Canım, babanı tanımadın mı?— Sorusunu fısıldadı acıklı acıklı...

Zeynep, Küçücük belleğinin derinlerindeki resmi hemen bulup çıkardı. Yumuk ellerini dayadığı göğüsten alarak, kısacık kollarını babasının boynuna doladı... —Babanı gelmiş... Anne babam gelmiş,— çığlıklarıyla zıplamaya başladı.

Beklemediği çığlıklarla sarsıldı. Herkesin kendisi yüzünden uyanmak zorunda kaldığı utancıyla ne yapacağını bilemedi. Kızı kucağından indirerek mi daha çok sarılarak mı susmasını sağlayacak, kararsız karısına baktı. Meserret oralı olmaksızın gülüyor;

— Çocuk nerdeyse unutacaktı,— diyordu. —Kaç gecedir, benimle birlikte o da bekliyordu. Kaç kez söz aldı

benden. Gelir gelmez uyaracaktım o'nu.

— Aman iyi ki uyarmadın, bütün mahalle ayaklanacaktı.

— Yok canım,— dedi Meserret. —Bizim buraları da, sizin kışlalardan kalır değil. Herkes çoktan kalktı.

— Şahi mi?— Sorusunu ağzından çıktıktan sonra tuttu. Güldü. —Öyle ya, biz izindeysek, herkes sırtüstü yatacak değil...

— Babam az önce fırladı kapıdan. Nerdeyse elinde buğulu pidelerle gelir. Annem de sofrayı çoktan hazırlamıştır. Ben Zeynep'in sütünü ılıtayım, geliyorum,— sözleriyle kapıya yöneldi.

Kucağında kızıyla çıktığında, karısının söylediklerinin somut örneklerini görmeye başladı. Damadın evde olduğu zamanlar yemek odasının ortasına çekilen masa ile uğraşıyordu baldızı... Kanatlarını açıp, üstünün örtüsünü yerleştirmek amacıyla çevresinde dönüyordu. Ne var ki, masa, başka zamanlarda unutulmuş olmanın öcünü alırcasına, bir türlü düzene girmiyordu. Zeynep'i, Mürüvvet'in kucağına vererek, bir çırpıda masayı kurdu. Sonra kızını yeniden bağrına bastı. Mürüvvet, birden kolaylaşan işinin kıvancıyla, mutfak - yemek odası arasında mekik dokumaya başladı.

Usluoğlu, elinde buğu buğu taze ekmek kokusuyla kapıdan girdiğinde, masa çoktan donanmıştı. Tepsinin üstündeki bez ve ardından kapağı açıldığında, dilimlenmiş, yağlanmış pidelerin iştah açıcı çekimiyle ağızları sulandı. Usluoğlu, bir an önce atıştırma hevesindekilere bir göz attıktan sonra, elini uzattı;

— Hoş geldin oğlum,— ve elini öptürürken Mürüvvet'e; —İki bardak daha koyun sofraya, dünürüme haber verdim. Nerdeyse gelirler!..

Mürüvvet, sandalyelerle, bardakları yenice yerleştirmişti ki, sokak kapının açıldığı duyuldu. Bir an Zeynep'i karısına aktararak karşılamak istedi annesiyle artık iyice yaşlanan babaannesini... Zeynep, sarıldığı boynundan kopmak bilmiyordu. Öylece kapıya yürüdü. Ancak o zaman,

kollarını kopardı Zeynep;

— Ninem geldi... Büyükannem geldi,— çığlıklarıyla, konuklarını karşıladı...

Sıradan, el öpüp, boyun sarıldılar... Koklaşa koklaşa girdiler kapıdan içeri. Masanın çevresinde toplaştıklarında, pideler yağlarını içmiş, tavşan kanı çaylar, bardaklarında dinlenmişlerdi.

İlk lokmaların yağı, gırtlaklarını yumuşattıktan hemen sonra;

— Bu olan işlere ne diyorsun oğlum,— diye söz açtı Usluoğlu.

— Bunlara biz pek karışmıyoruz,— dedi kendi uzaklığını belli etmek için.

— Karışmadığınız daha iyi,— diye atıldı annesi. —Çok daha iyi... Çünkü, bu siyasetin karıştığı her yer allak bullak oldu... İşin başını gençler çekiyor oğlum.

— Ve gençler,— dedi Usluoğlu. —Gençler, geçmişi bilmiyorlar. Ben bir türlü ne yapmam gerektiğine karar veremedim. Bir bakıyorum, akrabam gençlerden bazıları o tarafta... Bir düşünüyorum, İsmet Paşa'yı başka türlü değiştirmek mümkün değil. Ama kiminle? Bayar'a hiç güvenemem.

Herkesin coşkun bir biçimle konuşma isteğiyle dopdolu olduğunu ilkkez görüyor. Ve gördüklerinden şaşkın, bir birine bir ötekine bakıyor. Hele bu güvensizliğe bir türlü anlam veremiyor. «Sizin partiyi bıraktığı için güvenemiyor olmalısın. Eh, elbette karşı partinin başkanına güvenilmeyecek,» diye geçirirken, annesi atılmıştı söze...

— Onlara göre de, tanrı gibi, (tövbe tövbe yarabbim,) bu Bayar,— dedi. —Hemen unutuverdiler bizi kimlerin kurtardığını. Sordun mu, Bayar da onlardan biri değil mi diyorlar? Onlardan biri mi?

Annesinin sorusu ortaya atılmıştı. Usluoğlu, hepsinden önce davrandı;

— Atatürk'e Başbakanlık yaptı. Hem de İsmet Paşa'nın yerine... Zamanında bize oyun etmeseydi, çoktan varacağı yere varmıştı.

İkidir sözü edilen oyunun ne olduğu merakıyla yandı. Yine de sorarsa, kendiliğinden bir davranışta bulunmuş olur kaygısıyla yutkundu. Onun yerine Mürüvvet atıldı;

— Size ne gibi oyun oynamış olabilir?

— Bak anlatayım,— dedi Usluoğlu. —Atatürk öldükten sonra, Parti Başkanlığı için toplanan Olağanüstü Kurultay'a hazırlıklı gitmiştik. Biz Ege delegeleri, mademki kurucumuz ve başkanımız ölmüştür, bundan sonra, başkan seçmeyelim görüşü içinde idik. Asıl amacımız, parti başkanlığı ile, Cumhurbaşkanlığını birbirinden ayırmaktı. Çünkü sağlığında Atatürk, bunun uygulamasını yapmıştı. Bir kişi hem devlet, hem parti işleriyle uğraşamıyordu. Partiyi vekilleriyle yönetiyor, hemen hemen etkisini belli etmiyordu. O'ndan sonra da, böyle sürsün istedik. Dedik ki, partinin başkanı ancak o olabilir. O da öldüğüne göre, yetkileri kısıtlanmış bir vekil seçelim. Çünkü, parti işi gönül işidir. Çankaya'da O'nun yerini dolduran herkesin, gönüllerimizdeki yerini de dolduracağı peşin hükmüne varılamaz. Bu oluşum kısa zamanda tuttu... Birden, bütün kurultayın böyle düşündüğünü gördük. Önerimizi hazırladık. Kurultayın hemen hemen tamamının onayını sağladık. Ve ertesi gün, Başkan seçiminden önce oya sunulacak hale getirdik. Gece yarısı, biz öne düşenlerin Çankaya'dan çağrıldığı bildirildi. Gittiğimizde, İsmet Paşa'nın yanında, Celâl Bayar vardı. Ve Paşa Bayar'ın yüzüne baka baka, bizim komplo hazırladığımızı, Bayar'ın tam zamanında uyarmasıyla durumu öğrendiğini söyleyerek, hepimizi sıkıştırmaya başladı. Bizim iyi niyetle, Bayar'a vermek istediğimiz vekilliği, böyle Çankaya'ya taşıması, bütün hazırlığımızı perişan etmeye yetti. Ertesi gün, tüzüğe koyduğumuz madde, vekillik kurumu değil, değişmez başkanlık düzeni oldu... Ben ve benim durumumda kalan herkes o zamandan beri Bayar'a güvenmeyiz. Şimdi de işin başında o'nun bulunması, beni düşündürüyor. Öte yandan bir değişikliğin zorunluluğuna da inanıyorum. Bizler, Kurtuluş Savaşı temeline dayandığımız için, her şeye karşın gerektiğinde direnebiliyorduk. En azından susmamızla, bazı şeyleri onaylama-

dığımızı belirtebiliyorduk. Gençler bu deneylerden yoksun. Üstelik her biri bizim gençliğimizde olduğu ölçüde atak. Biz, giderek uyuştuk, direncimizi yitirdik ve partiye de devlete de durgunluk verdik. Bir şamarı hakettik. Ama bakıyorum karşı yanda, akıl yerine tutku, bilgi yerine hurafe egemen. Değişikliği isterken, durgunluğu sürdürme gibi bir çelişkinin içinde bocalıyorum.

Bütün anlattıklarını gözlerinin içine bakarak noktalayınca, kendisinden bir yanıt beklediğini gördü. Daha işin başından bu yana, sürekli zorladığını biliyordu. Bildiği için de, şu son Akademi yıllarında sürekli irdeledikleri yeni dengeler içindeki yerimiz, olayların gelişmesi ve sonuçta buraya dayanması konusundaki tartışmaları anımsıyordu. Bunların içinde bir kurtarıcı durum arıyor, bir türlü bulamıyordu. Çünkü ağzından çıkacak sözlerin, geleceğin oluşumuna kanıt sayılacağını biliyordu. Genç binbaşı, politika konusunda söyleyeceklerini, yakınlarından bile saklamaya koşulmuştu. Komutanlarının Akademi boyunca yineledikleri buydu... Yaşamın bir parçasından kaçınılması olası mıydı? Kendilerine politikayla ilgilenme diyenler, aynı zamanda kurduğumuz örgüte gir, önerisinde bulunanlar değil miydi? Bu çelişkinin yumağını nasıl çözeceğini bir türlü bilemezken, şimdi de kendi yakınlarının zorlaması karşısında ne yapacağını bilemedi. Yine de bir şeyler söyleme gereksinimiyle;

— İkircimlenmekte haklısınız,— dedi. —Bence de beklemek ve görmek gerek. Bakalım bu işin sonu nereye varacak.

— Böyle giderse, Demokratlar seçimleri kazanır,— diye düşüncesini belirtti Usluoğlu. —Nasıl ki, Padişah bizim karşımızda yitirmişti.

— Kazanırlarsa ülkeyi onlar yönetir. Bildiğime göre, demokrasi budur.

— Budur ya, yitirecek olanlar, buna dayanamazlarsa n'olacak?

— Dayanmak zorunda kalacaklarını sanırım,— dedi herşeyden habersizmiş gibi. Yine de fazla konuşmuş o-

maktan çekinerek; —Dayanamayacak olsalardı, böyle bir girişimde bulunmazlar... Bulundular diyelim, tez vazgeçerlerdi.

— Doğru,— diye sözü kaptı Usluoğlu. —Haklısın oğlum... Serbest fırka deneyini daha hiç birimiz unutmadık. Bunca uzatıldığına göre, tahammül göstermeye koşulu başımızdakiler. İsmet'in neden bu kadar tahammüllü olduğunu şimdi anlıyorum. Kendi yapamayacağı pek çok şeyi bunlara yaptıracak.

Şaşkınlıkla baktı kaynatasına. Son lokmalarını ağzının içinde evirip çevirirken, «bir de biz ekndimizi kurmay sanırız. Bu Kurtuluş Savaşı gazilerinin tümü birer erkân-ı harp yahu!» diye geçirdi. «Koku almakta üstlerine yok. Bir düşünmeli bunu. Bunlara yaptırıp da kendisinin yapamayacağı ne olabilir?»

Akşam üzeri yanıbaşında biten Sami'yle göz göze geldiler. Karşısındaki sandalyeye oturan Sami;

— Bir uğrayacaksın da, özlem gidereceğiz diye bekledik. Baktık ki, dağ yürümüyor, tavşan yürüsün hesabı, hatırını soralım, dedik. Amma özlettin yahu!..

— Haklısın. Ben de, şöyle bir kendimi toparlıyayım, birlikte bir akşam safası yaparız diye kuruyordum. Fakat Paşa tepeme binince, bütün düzenim altüst oldu.

— Kuleli'ye aynı zamanda girdik. Topçuluk dışında bütün yaşamımız birlikte geçti. Reşid Paşa'nın akrabası olduğunu bilmiyordum. Kan kardeşinden bile saklayacak gizlerin varmış meğer!..

— Hiç bişey saklamadım inan,— dedi. —Bizim akrabalığımız bir ayrı öyküdür. İlk atanmam o'nun yanına olmuştu.

— Bana bak,— dedi Sami. —Böyle geçiştiremezsin. Ben de uzun zamandır tanırım Paşa'yı... Şurda bir yıldan beri de o'nun dairesindeyim. Hem de, sınıf arkadaşlarımız, Mehmet, Abdurrahman ve Bedri'yle birlikte... Paşa, altı aylık kurstan sonra bizim burda kalmamızı istedi. Ve sözün çok geçti aramızda. Hepimizin seni nasıl sevdiğini anlatmaya gerek yok. Suskunluğunu da domuzuna biliriz. Zorlamayacağım. Anlatılması gerekmiyorsa, söylemezsin. Bizim kardeşliğimizde zorlama yok. Sevgi var!..

— Beni hangi yokuşa sürmek istiyorsun?— dedi ansızdan.

— Hiç bir yokuşa sürmek istediğim yok... Sen gelmeden, daha doğrusu Meserret Yengemizle, Zeynep ablamız gelmeden, Paşa bir çalışma anıtı idi... Aramızda kaç kez yarış kurduk. Bir gün şu adamdan önce gelelim, sonra gidelim, diye... Ne mümkün. Ve sonunda karar vermiştik. Paşa burda yatıp kalkıyor... Şimdi değişti adam. Hem

öyle bir değişiklik ki, anlatılamaz... Sabah, ayağından sürüklüyorlar sanki... Akşam saat dörtbuçuktan sonra çekliyor Serkisof'unu yağlı namlu gibi, gözü akreple yelkovanın üstünde saniyeleri kovalıyor. Ve saat beşin üstüne geldi mi, toz!.. Nedir? Seninkileri sıkıştırdım. Bildiklerini sanıyorum. Fakat herifler tam nefer. Ağızlarından tek sözcük almak için etlerini doğramak gerek...

— Birbirimiz için hepimiz öyle değil miyiz?— dedi yumuşacık. —Sen bilsen söyler miydin? Ya da ben!.. Söz ya da bilgi, bizim bağlılığımızda ne değiştirir?..

— Hiçbişey!.. Yalnız şunu bilirim. Kurcalanmaması gereken bir yara vardır. Deşilmesinden korkulur. İnsanın dost bildikleri, dokunulmaması gerekene dokunmamalı. Ucunda, kıyısında bile dolanmamalı. Çünkü bizim dayanışmamız olumluya... Böyle bir durum sözkonusu ise, gereksiz bir yerde yapılacak bir çıkış seni incitir diye sakınmak istiyordum.

— Böyle bir yara yok. Senin bilmende de hiç bir sakınca görmüyorum. Paşa'nın kızı ile bir serüvenimiz olmuştu. Sonra Zeynep, Erzincan depreminde öldü. Ölmese, belki çoktan çocuklarımızı büyütme sürecindeydik.

— Bildiğim sen Erzincan'a, depremden sonra gittin!..

— Doğru biliyorsun. Bu olay İstanbul'da geçti. Ve evlendikten sonra, kızım olmasını çok istedim. Oldu... Zeynep. Gidenin yeri doldurulmaz bilirsin. İnsanda yara küllenir. Küllendi benimki de... Altı ay için değmez, diyordum. Paşa diretti... Onları getirme koşuşturması içinde şöyle bir oturup, dertleşemedik.

— Teşekkür ederim,— dedi dikilerek Sami. —Güveneceğine inanıyordum. İnancım doğrulandı. Bu bana yeter. Bak aklıma ne geldi? Şöyle bir iki atıştıralım mı Tavukçu'da oturup? İstersen, öteki arkadaşları da çağırırız.

— Zaten atıştıracaksak, çağırmaya koşuluyuz. Sonra beni değneğe dikerler ki, dillerinden kurtulmam olanaksız.

— Oldu... Ben haber veririm,— diye kalktı Sami.

Arkasından masasını toplamaya durdu. Gecikeceğini

haber vermek amacıyla Paşanın dairesine seyirtirken, kapıda karşılaştılar. Dimdik selâm verdi;

— Bu akşam arkadaşlarla birlikte olacağız Paşam,— dedi. —Zahmet olmazsa!..

— Söylerim oğlum. Sen rahatına bak!..

— Sağolun!..

Ve Paşa yıldırım hızıyla arabasına yöneldiğinde, daireye girdi. Bedri, Mehmet ve Abdurrahman'la, Sami o'nu bekliyorlardı. Bedri ötekilere göz kırparak;

— Allah senden razı olsun Sami,— dedi. —Herif'in tepesine binmesen, bize selâm vereceği yoktu.

— Höst,— dedi birden. —Siz de arkadaş olacaksınız. Ben diretikçe çoluğu çocuğu getirmemeye fiştekleyen kimdi? Hem başıma belâyı sarın, hem ardından matrak geçin yazılı mı?

— Hiç de üstüne alınır mı? Ulan biz fişeklediysek, biraz nefes alalım içindi,— diye güldü Abdurrahman. —Paşa'dan kurtulduk kurtulmasına. Ama, seni de bulamaz olduk.— Sonra birden geçmiş yılları anımsamışçasına; —Tüh!..— Dedi. —Bizdeki de akıl ya... Yine bu Kemahlı'nın oyununa geldik. Ulan bu heriften medet umulur mu? Vaktiyle de böyle bir iş edelim, aman arkadaş, kurtar bizi dedik, Çolak Yarbayın ketemperesinde az mı kıvrandırdıydı... Şimdi yine kendi dilimizle ettik ne ettikse. Ve gelmiyorum arkadaş, gelemiyorum... Paşa kuyruğuna yapışmışken, kurmay binbaşıları kim takar dese, hakkı yok muydu?

— Azbiraz dilinin endazesini kaçırmadın mı?— diye atıldı Mehmet. —Suç onda mı? O başına geleceği biliyormuş. Paşa birkez Zeynep ablamızı gördü mü, bir daha gözüne uyku girmeyecekmiş. Bize çıtlatmaya uğraştı. Bir de kurmay olacağız. Ekrem ağabeyin anlattıklarını anımsayıp, bağlayıverseydik ya işi birbirine...

Bir an gözü Sami'yle, Mehmet arasında gitti geldi. Ekrem'in sözü geçince, güveninin yenilenmesinden kıvandı. Başını dikti. Arkadaşları arasında bir ayırım yapmışçasına ikircimlendiğinin sezgisinde;

— Bana sorsaydınız, anlatırdım,— dedi.

— Kişi bildiğini neden öğrenmeye çalışsın,— diye yanıtladı Bedri o'nu. —Söylemek isteyinceye kadar beklemesini biliriz biz arkadaş. Bizim yakınlığımızda, kuşku olmadı ki hiç bir zaman...

— Kuşkudan söz eden kim,— dedi Sami. —Giz bile olmadı. Hiç bir zaman, hiç bir gölgeden söz etmeye hakkımız yok.

— Gene oyuna biz geldik değil mi?— diye boynunu büktü Abdurrahman. —Bu herifle aşık atılmayacağını bile bile sıvanırsak, sonumuz budur. Neyleyelim, katlanacağız. Hadi, oyalanmayalım da, bari bu kündeyi biran önce ıslatalım.

— Oldu olacak,— dedi gözlerinin içine bakarak. —Bizim devredekileri de toparlayalım da, şu Abdo'yu bir iyice rakılayalım, ne dersiniz?

— Oho,— dedi Abdurrahman. —Onlar çoktan Tavukçu'ya tünemişlerdir oğlum. Bir eksiğimiz sendin,— derken Bedri'nin dirseğiyle irkildi. —Ha!.. Tabii, tabii... Çok iyi olur,— diye kestirip atıverdi.

— Vay dümenciler,— dedi gülerek. —Beni oyuna getirdiniz öyle mi? Alacağınız olsun. Bir iyice kafayı bulup, numaranızı Paşa'ya bir geçeyim de, hesap vermek nasıl bir iştir, öğrenesiniz.

— Sakın ha!..— dedi aceleyle Mehmet. —Zaten adam iflahımızı kesiyor. Bir de seni ayartan kişiler olarak gördü mü, tozumuzu atar ki, ardımızdan yine sen ağlarsın. Paşaya ne?

— Tamam tamam!— dedi. —Hadi oyalanmayalım öyleyse, büsbütün rezil edeceksiniz beni. İzin alamadım sanacaklar.

— Demek,— dedi Bedri. —Adının iyice kılıbığa çıktığını sen de biliyorsun.

— Sayenizde daha nelere çıkacağını da göreceğiz,— dedi alayla. —İnsan dostuyla öğünürmüş. Ben de sizinle öğünüyorum arkadaşlar. Haydi ileri!..

Bir an, birbirlerinin yüzüne baktılar. Gözlerinde çok eski arkadaşlığın o değişmez parıltısıyla, Genelkurmay'ın

mermer merdivenlerine yürürken;

— İşte bu huyunu çok seviyorum,— dedi Sami. —Alınganlıktan eser yok davranışlarında. İnsan, seninle kavga bile etse rahatlıyor.

— Alınganlık da neyin nesi,— diye sordu gözlerini kırpıştırarak. —Sizi hiç bir zaman kendimden ayrık düşünmedim ki... Beni ayırmadığınızdan böylesine güven duymasam, nekre herifin biri olmak zor değil. Kişi dostlarının arasında vardır... Bizim dostluğumuz, bütün yaşamla ortak... Kendimizi bildik bileli ayrımız gayrımız olmamış. Olanları da öyle bir ayıklanmış ki, yüzyüze gelsek, aramızda kilometreler var. Çünkü yaşamın yolunda, herkes kendi yatağına doğru akmaya koşuldu kaç yıl var ki... Bütünlüğünü koruyabilen bir bizler kaldık. Zaman zaman yazgılarımızın çakışması da kaçınılmaz... Okulu bitirdiğimizde, bu ortamlarla karşılaşacağımız aklımıza gelir miydi?

— Bu susacak,— dedi Abdurrahman. —Tavukçu'dan içeri girdiğimiz an, merhaba, nasılsın'dan öte laf çıkmayacak ağzından. Böyle, iki satırlık konuştu mu bir kez, bir daha ağzından söz çıkarabilene aşkolsun.

— Hele ikinci kadehi çekeyim de, görürsün. Susturmak için senin batarya salvoya geçse durdurabilir mi?

— Yuttur bakalım. Enayi vardı karşında,— dedi Abdurrahman. —Ben malımı bilmez miyim? Rakı bile çözemez seni. Bir kez kapanmaya gör.

— Koynumuzda dost diye yılan besliyoruz gördün mü Sami,— dedi ötekileri göstererek. —Bunların diline düşeceğine, Ankara Kanalizasyonuna düş daha iyi...

— Aman,— dedi Bedri. —Sonra Sıhhıyede bir apartman dairesini basarsın. O da bizim fakirhane olur, pisliğe batarır. İyisi mi otur oturduğun yerde.

— Ben bunları suskun bilirdim,— dedi alayını sürdürerek. —Şu politika ne garip. Suskunları bile çözüyor.

— Daha dur sen,— dedi Mehmet. —Hele şu seçimler geçsin. İsmet Paşamız kallavi koltuğunu bir bıraksın, çenesi düşüklüğü o zaman gör.

Güven Parkı'nın genç akasyaları akşam güneşini iyi-

ce kesiyordu. Gölge, omuzlarındaki sarı kokartlarla, yıldızları daha bir belirgin kılıyordu. Sözün birden politikaya aktarılıvermesiyle, durakladılar. Bir ağacın gölgesinde, dertop, birbirlerinin yüzlerine baktılar.

— N'olacak iktidar değişirse?— diye üstüne basa basa sordu.

— Yeni iktidar ilkin orduyu gençleştirecekmiş. Kurtuluş Savaşı paşalarının egemenliği yetti, denilmekteymiş kapalı toplantılarda.

— Kurtuluş Savaşı Paşaları,— dedi derin derin, —bizim inanç olarak bellediğimiz herşeyin yaratıcıları... Onlardan kurtulmak demek, yengi tadını almış bir ordunun zafer tacını elinden almaya benzer... Unuttunuz mu, Akademideki İngiliz hoca Stalin'i en çok neden eleştirirdi... Mareşal Çuhaşevski gibi bir komutanın harcanması, müttefiklere kaç zamana, kaç asker ve ne kadar araç gerece malolmuş. Şimdi bizimkileri ayıklayarak, yenisinin oluşmasına değin, inançlarımızı mı elden almak istiyorlar?.. İsmet Paşa giderse, kendisi gitsin. Orduya bulaşmaları yanlış. Çünkü, bilmeyen bulaşırsa, kötü bulaşır. Bilen de silip arıtamaz sonra.

— Hoppala!..— Dedi Abdurrahman. —Sanki bunları az konuşmuşuz gibi şimdi ağız değiştiriyorsun. Eskiden sen de bizim gibi düşünmüyor muydun?

— Eskiden belki... Gençleşmesinde yarar var elbet. Ama, bütün deneylileri yitirirsek, biz bize kalmaktan korkarım. O zaman da, sıkıştığımızda, başvuracak adam bulamayız.

— İçimizde özgüveni en fazla olanlardan biriydin,— dedi Sami. —Kurmaylık seni değiştirmiş olamaz.

— Kurmaylık özgüvenimi sağlam kanıtlara bağlamayı öğretti bana,— diye atıldı hemen. —Bir hava basıldığında, ardı sıra fünyesi çıkmış mermi örneği seyirtmemeyi öğretti. O yüzden, böyle kurt masalları anlatılmaya başlandı mı, pireleniyorum. Pirelendim mi de, bir türlü işin gerçekliğine inanamıyorum.

— Seçim kararı eli kulağında, deniliyor. Bizimkiler de

boş durmamışlar. Haldır haldır, tasfiye planları hazırlanmaktaymış,— dedi Bedri. —Bir orduda albaydan çok general olmaz, diyormuş Seyfi Albay!..

«Şu hikâye,» diye düşündü hemen. «Demek ki, Bedri'ye sağlam çengellemişler. Çözmeye çalışsam yanlış olur. En iyisi, kendi yolunda bırakmak. Çünkü şimdi, tam havasında herkes. Desem ki, ben olmazlandım, burulur. Onların içinde bulunduğu bir örgütün dışında kalamam. Birbirimize verdiğimiz söz buna engel. Anlarsa benim dışında kaldığımı, en azından açılmayı görev bilir. Ya da kendini savunmaya girişir. Belli etmemek en iyisi. Ve belli etmeden, düşüncelerimi sıralamak.»

— Politika ayrı bir iş,— dedi kendi kendine verdiği karar uyarınca. —Bizi bulaştırmamaları gerekli. Elbette yeni gelen bazı değişiklikler yapacaktır. Bu, en azından hakları-dır. Ama, işi böyle derinden sarsarlarsa, korkarım bizim de içimizi karıştırırlar. Bir kez de ordu karıştı mı, tutunacak tek dalımız kalmaz. Kuruluşumuzu, gelişmemizi bir iyice düşünmeliyiz. Nedir bizim temelimiz Batı Cephesi... Oysa, ondan önce pek çok ordular, ordu grupları vardı... N'oldu? Bir tek kalabileni bile bir ülke kurtarmanın temelini oluşturdu. Tasfiye bize kadar iner mi bilemem... Sanmam da... Daha mecburi hizmetimizi yeni dolduruyoruz. Aramızdan bir ikisine piyango çarpsa bile, biz bütünüyle ayakta kalabiliriz. Ama, iyi mi olur, kötü mü, orasını bilemem...

Bir an hiç biri ses çıkarmadan öyle bakıştılar. Sonunda Abdurrahman;

— Az önceki sözlerimi geri aldım arkadaş,— dedi. —Konuşulması gereken yerde bülbül kesilmesini de biliyorsun. Helâl olsun... Ardından bir sürü efsane getirip göğüslerimizi kabarttıydın. Denildiğine göre, Akademide Strateji derslerinin değişmesine neden olmuşsun. Bu sevincin üstüne şimdi de, iyi birer şamar patlattın suratlarımıza. Dediğin doğru. Bize bulaşmayacak bir iş için, bizi niye bulaştırırlar? Ya kullanmak için, ya engellemek amacıyla öyle mi?

— Durun yahu,— dedi birden Bedri. —Siz işi sarpa

sardırmaya başladınız!.. Bir oluşum sözkonusu ise, bunun dışında kalmak mı iyidir, içinde olmak mı?

— Sadi der ki,— dedi hemen. —Denizden yararlanmak istiyorsan kıyısında dur.

— Bizim de söylemek istediğimiz bu,— dedi Sami. —Kıyısında durmakla bir zararımız olmaz. Tam zamanında açıldı bu söz. Şimdiden düşünüp taşınmakta yarar var. Yarın hava iyice kızışırsa, kıyısında durmak olasız hale gelir. Ben derim ki, enine boyuna irdeleyelim şu işi... Biz içinde olsak n'olur, dışında kalsak ne?

— Ya karar aşamasını çoktan geçmişse durum? Ve mutlaka birinden birini seçmek zorunluluğuyla yüzyüze kalınmışsa?— Sorusuyla her birine baktı Bedri.

— Bize seçme ve seçilme hakkını tanımıyorlar,— dedi kesinlikle. —Madem tanımıyorlar, biz de seçme zorunluluğuyla karşı karşıya değiliz. Olmamamız da iyi... Yok, zorlamıyorsak, o zaman seçimimizin tehlikesini baştan bilmeliyiz. Abdurrahman çok iyi değerlendirdi. Ben bütünüyle katılıyorum o'nun görüşüne. Sami de katıldığını söyledi. Çünkü, bizim seçimimiz silâhla olur. Silâhla seçeceğimiz zaman da, bir başkasının zorunluluk durumunda bırakmasını kırar geçiririz.

— Bir dakika,— dedi Bedri. —Söylediğini pek anlayamadım. Yani, birgün seçmek zorunda kalırsak, silâhımızın hedefi, düşünsün mü, demek istiyorsun.

— İşi açarken, daha bir karıştırmıyor musun Bedri,— dedi Mehmet. —Burda, bizden başka kimse yok,— güvencesiyle bir kez daha çevreye bakındı. —Açık açık konuşmak gerek.— Sonra öteki arkadaşlarına dönerek; —Bize bir öneri geldi,— diye sesini azalttı. —Eğer seçimlerin sonucunda hile yapıldığı ortaya çıkarsa, ordu yönetime el koyacak. Bizim de katılmamız isteniyor.

«Oh yahu,» dedi içinden. «Bunlar yumuşak davranmışlar. Sonra birden, bizimle tartışma gereksinimi duymuşlar. Ben de herşey olup bitti sanıyordum. Geçen toplantıda Osman'la karşılaştığımızda, o hemen yadsıdığını söylüyordu. Bedri'yle Mehmet, belki de bizim haberimiz yok diye yu-

muşak durmuşlardır. Hele açılsınlar bakalım. Dökülsünler biraz daha.»

— İsteniyor mu? Katıldınız da, bizi de katmaya mı uğraşıyorsunuz?— Sorusu Sami'den geldi.

Bedri bir an Mehmet'e baktı. Sonra, kararlı bir biçimde arkadaşlarını süzdükten sonra, söyleyeceklerinin ağırlığını belirtmek istercesine bir iki öksürdü. Çevreyi bir kolaçan etti;

— Bundan üç yıl önce de bir kez önermişlerdi. O zaman hiç düşünmeden, olmazlandım. Daha üsteğmendim ve Abdurrahman'ın az önce söylediklerine yakın şeyler düşündüm. Sonra şimdi, yeniden ve başka yerlerden öneri gelince, ağırlığımızı koymakta yarar olabilir hesabıyla, size açılmaya karar verdim. Mehmet'e de bir başka yerden gelmiş. Biliyorsunuz,— Sonra birden Sami'ye baktı. Yutkunurken;

— Biz piyadeysek de, sınıf arkadaşıyız,— diye atıldı Sami. —Topçu okulunda bir yeminden söz edildiğini duymuştum. Yıllık toplantılarınız için sanıyordum. Demek iş daha büyükmüş. Öğrendiğim iyi oldu... Biz de bundan sonra ayağımızı buna göre denk alırız.

— Yemin küçüktü,— dedi Sami'ye. —Gittikçe büyüyeceğini bilmeden edilmiş bir yemin. Sonunda boynumuza dolanmazsa iyidir. Bildiğine göre, sen de aynı düşünceden sayılırsın. Bak, nasıl bir zorlukla karşılaşıyoruz. Şimdi Bedri bitirsin de, zorluklarımızı ayıklamaya çalışalım...

— Biliyorsunuz,— diye kaldığı yerden aldı Bedri. —Biz, bütün davranışlarımızda, dayanışmanın örneği olma sözüyle yola çıktık. Şimdi kendimiz bir olayın içine cumburlop dalıp, sonra yüzünüze bakamaz hale gelmek istemeyiz.

— Hiç de değil,— dedi yumuşacık. —Öneri size geldiğine göre, olmazlanmak da, olurlanmak da sizin üstünüze görev. Biz buna karışmayalım. Gizinizin şu ağaçtan başka tanığı olmadığını bilin... Eğer içinizde olurlanmak yönünde bir eğilim varsa, tasfiye sırasında yeteneğine güvendiğiniz kişileri kollayın. Ben kendi adıma böyle bir olayın

içinde olmak istemem... Orduyu ittihatçıların düşürdüğü durumdan sakınırım. Bir kez, emr-i kumanda zinciri koptu mu, yeniden onarmak olasızdır. Yeniden bir ordu kurmaya, yeniden bir ülke gerektiğini akıldan çıkarmadan, bu tür gelişmeleri atlatabilirsek, mutlu olmalıyız.

— Bir şey kapalı kalmasın,— dedi Sami. —Şu çelişkiyi açıklar mısın? Hem, ordunun bozulmasından söz ediyorsun, hem Mehmet'le, Bedri'nin bir örgüte girmelerinin gereğinden...

— Ben size her zaman demedim mi, bu adam böyle zamanların hesapçısıdır. Bu benim aklıma gelmemişti. Hele açıkla bakalım, düşündüğüm gibi mi — dedi Abdurrahman.

— Açıklayacak bişey yok. Çelişik durum, bizim kararımızdan doğmuyor. Başkalarının kararı bizi bir şeye zorluyorsa, ondan en az zararla çıkmayı bilmeliyiz. Bir bölümümüz içindeyken, bir bölümümüz dışında kalırsa, her iki durumda da, biz yitirmemiş oluruz.

— Breh,— dedi Sami. —Şimdi sizden bir söz istiyorum arkadaşlar. Ben bununla kan kardeşiyim nasılsa. Doğrudan, kuyruğuna yapışabilirim. Ama, bundan sonra, size söz. Beni içinizden biri sayarsanız, benim de yemininize katıldığımı bilin.

— Saymasak,— dedi Bedri, —biz dördümüz başka bir yerde, başka bir ağacın altında tartışır, bir karara varırdık. Sanırım artık herkes güveneceği ya da güvenemiyeceği adamı tanımıştır. O yüzden, birbirimizi yeniden koklamaya da, yoklamaya da gereksinim duyacak tek kişi çıkmaz aramızdan.

— Tamam,— dedi Sami. —Sözümüzü geri aldık. Şimdi bu durumu bütün arkadaşlara mı aktaracağız

— Sanmam,— dedi Mehmet. —Bu bizim aramızda bir işti. Yine bizim aramızda kalacak. Orda, örgüt üyesi arkadaşlar da olabilir. Tanıdıklarımız da bulunabilir içlerinde. Siz yoksanız, var mısınız, yok musunuz onlar da bilemezler...

— Elbette bilemeyecekler,— dedi Abdurrahman.

—Şimdi gecikirsek, pirelenirler. Özellikle de haberli olanlar. En iyisi biran önce gidelim.

Güven Parkının daracık bir yer olduğunu o zaman anladılar. Adımlarının altında eriyiverdi. Köşedeki anıtın önünde bir an dikildiler. Sanki, kendi içlerinde verdikleri kararın bir hesaplaşmasını yaparcasına bir süre durakladılar. Sonra, Kızılay alanını geçerek, Sakarya Caddesine yöneldiler.

Alay karargâhından içeri girdiğinde, şaşkınlıkla durdu. Komutanlık odasında oturan Memduh yarbay, o'nu görür görmez ayağa kalkarak karşılamıştı. Bununla da yetinmeyerek, bir iki adım attı. Elini sımsıcak sıktıktan sonra, sarıldı;

— Şükür görüştürene,— dedi. Karşısındaki sandalyeye oturtup yerine geçerken; —Bir gün bir yerde karşılaşırsak, duygularımı söylemek istiyordum. Yeniden aynı alayda buluşmak ve kurmay başkanlığımı yapacak olman beni çok sevindirdi.

— Emrinizdeyim komutanım,— dedi. —Ben de iltihakımı bildirip ev bakmaya çıkacaktım.

Gözlerini kırpıştırmaya başlamıştı Memduh yarbay;

— Her zaman hazıra konacağını sanma. Ben de yeni geldim ve daha kimseyi tanımıyorum burda,— dedi gülerek. —Tanısaydım, Gelibolu'da olduğu gibi yine bir yolunu bulurduk. Ama bak, kefil falan gerekirse, beni gösterebilirsin.

— Sağolun komutanım,— diye yanıtladı o'nu. —Buraya atandığımı duyunca bizim Osman, bir iki yer bulmuş. İzniniz olursa, gidip bir bakayım da, çocuklara haber göndereyim.— Diye doğrulurken, Memduh Albay'ın işaretiyle durakladı.

— Otur biraz. Bir nefeslen. Bundan sonra sık sık görüşeceğiz. Yine de, şu içimdekini bir atmadan salmam seni.— Düşünceli düşünceli başlayacağı yeri aradı. —Biliyor musun Seçimler boyunca söylediklerini düşündüm. Tam bir askersin. Şimdi, olayları durumları ve oluşumları elbette daha iyi değerlendirme olanaklarına kavuştun. Akademi bizim mesleğimizde aşamanın temel taşıdır. Olayları bir asker gibi değil aynı zamanda bir devlet adamı gözüyle görmemizi sağlar. Şimdi yine bir öneriyle karşılaşsan, ye-

niden yadsıyacağını biliyorum. Ve o zaman bizim, senin gördüğünü görememiş olmamızdan ötürü buruluyorum. Burukluğum sana değil ama. Mertliğine diyeceğim yok. Bizim konuşmamızdan çok sonra, Bedreddin'le, Mehmet'e karşı çıkarken de aynı gerekçeyi ileri sürmenden hoşnudum. Demek ki, görüşlerin hiç değişmemiş.

Birden irkilmişti. Bedri'yle, Mehmet'in, tartışmayı örgütlerine götürdüğü anlaşılıyordu. Ve örgüt, daha başından bu yana değişmeyen düşüncelerinden ötürü, üstüne düşülmemesine karar verdi demek. Birden, Memduh yarbayın, örgüt içinde çok önemli bir görevi olduğunu kavradı. Kendisine sormanın bir anlamı kalmamıştı. Girmediği ve katılmayacağı bir olayın düzenlenmesi o'nu ilgilendirmezdi. «Keşke, bizimkileri sıkıştırsaydım,» diye düşündü. «Belki ağızlarından bir şey kapardım.» Sonra yarbay'ın konuşması sürecinde, kendi kendisini azarladı. «Doğru olmazdı böyle bir şey yapmam. Onların girmesine engel olamamışsam, niteliğini araştırmak onlarla birlikte davranmaya sürüklerdi beni. Sanki yürü deseler geri kalır mıydım Beğensem de beğenmesem de, inansam da inanmasam da, onların içinde bulundukları durum ne ise, ben de olmaya koşuluyum. Tartışması önceden ya da sonradan yapılır böyle davranışların. Ama, girene engel olunmayacağı gibi, derinliğine soruşturulmaz anlatılmıyorsa. İyi ki hiç bir şey sormadım. Şimdi de soramam nasılsa. «yarbay'ın sözlerini bitirmiş kendisinin yanıtını beklerce yutkunduğunu görür görmez;

— Değişmedi komutanım,— dedi dikilerek. —Ben o zaman da işin bize düşeceğine inanmıyordum. Şimdi de inanmıyorum.

— Bişey sorarsam ileri gitmiş olur muyum?

— Emredersiniz.

— Rica edeceğim. Eğer gerekli görmüyorsan, yanıtlamamakta özgürsün.

— Herşeyi yanıtlamaya hazırım komutanım.

— Peki söyler misin bana, olayların böyle bir gelişme göstereceğine inanıyor muydun. Yoksa biliyor muydun?

— Umuyordum komutanım. Bilirsiniz ki, savaş insan

ilişkilerinde de devlet ilişkilerinde de kaynama noktasını oluşturur. Ve her kaynama noktası bir takım değişiklikleri zorunlu kılar. Bir şeyler değişecekti ülkemizde de... Ve benim umudum İsmet Paşa'nın, bu değişim yönünde davranacağı noktasında düğümleniyordu.

— Ötesine gücü yetmez miydi?

— Kimsenin gücü yetmezdi yarbayım,— dedi kendinden güvenli bir biçimde. —Hiç kimsenin gücü yetmezdi. Çünkü o zaman, sizin örgütünüzün yaygınlaşması gün sorunu haline gelirdi. Ya da siz bile karşı çıksanız, başka örgütlerin oluşması kaçınılmaz bulunurdu. İsmet Paşa'nın iyi bir strateji olduğunu sizlerden öğrendim ben... Ve benim, cahil başımla düşünebildiklerimi haydi haydi düşünür, dedim o zaman. Şimdi de, kim olursa olsun, bizim inançlarımıza, düşüncelerimize zarar verecek davranışlarda bulunursa, sonunun kötü olacağını bilmeli...

— Dur yahu, sen şimdi bize dağıttığımız örgütü yeniden canlandıralım mı diyorsun?

— Asla komutanım... Benim neden korktuğumu biliyorsunuz. Ama koşullar böyle bir durumu gerektirdiğinde, ordunun meydanı alabildiğine boş bırakmayacağına inancımı yinelemek istiyorum.

— Vay anasını? Bizim bu heriften çekeceğimiz var. Tam, seçimler istediğimiz gibi sonuçlanmış. Örgütümüzün üç elemanı iktidarda bakanlık görevlerine gelerek, düşündüğümüz reformların yapılmasına girişilmiş. Ve Cevdet Albayımızla birlikte ordudan ayrılanların sorumluluğunu yüklenerek, örgütümüzün işlevini yitirdiğini ve dağıldığını bütün hücrelere bildirmişiz. Adam karşımıza geçip sanki bizimle alay edercesine, rüzgâra göre yelken açtıktan sonra, yürümeyen kayığın batması iyidir, demekte öyle mi?

— Aklımdan bile geçmedi komutanım.

— Geçse haksız değilsin ki... Oh yahu!.. İyi ki, herşey yasal biçimde olup bitti. İnanır mısın,— dedi sonra birden eğilerek. —Ödüm patlıyordu. Şimdi kalkar da tam seçimler başlarken, sayım suyum yok, ben vazgeciyorum derse İsmet Paşa, diye düşünmeye başladım. İster misin, seçim so-

nuçlarını beğenmeyerek oyun etmeye kalksın, diye sürdürdüm. Ya bir de tanımaz da, elkoymak zorunda kalırsa korkusundan içim içimi yiyordu. Biz devlet işlerinden anlamayız ki... Başımıza yıkılırsa neyleriz? Burda, kışlamızda, emr-i kumanda zinciri içinde, görevi yüklenmek ve yerine getirmek vardır. Ama yükleyen bizim dışımızda, zorunlu ögelerdir. Oysa, görevleri belirleyen de uygulayan da biz olursak, apışıp kalmaz mıyız, düşüncesiyle uykularım kaçtı... Neyse ki, herşey olup bitti ve biz elimizi hiç bişeye bulamadan çekebildik. Benim anlamadığım, koltuk bu kadar kolay nasıl bırakılabilir?

— Biz askeriz komutanım,— dedi kendi kendine mırıldanırcasına. —Öğrendik ki, sonsuzluğumuz yoktur. Bir yerde yaşamın ipi kesilivereceği gibi, görev de sona eriverir. Kendimizi daha başlangıçta ölüme hazırlamak düşüncesi neden oluşur bizde? Geçiciliğimizi bildiğimizden. Ve işin aslına bakarsanız, rütbelerimizde geçiciyizdir de... Bakınız, biz karşılaştığımızda siz Binbaşı, ben üsteğmendim. Şimdi siz yarbayımsınız, ben kurmay yüzbaşıyım ölmezsek, bir gün emekli olacağız. Ve olduğumuz an da üniformamızı bir daha giymemek üzere soyunup sivilleri bir daha çıkarmamak üzere giyeceğiz. Eh, İsmet Paşa da bizlerden biri. Ve biri olduğu için, kendi kendini emekliye sevketmek o kadar ağır gelmese gerektir.

— Umarım, bundan sonraki yaşamında sonuna kadar bu düşünceleri korursun.

— Ben de, olayların korumasını yeğlerim komutanım. Yoksa sizin durumunuzda kalınabilir. Ve kalındığı zaman da, nasıl ki, siz hemen davrandınızsa, bizim de davranmamız gerekebilir. Ama bu durumda bile, davranılmaması için her çareye başvurulmasından yanayım ben. Çünkü ordu bir kez politikaya karıştı mı, sonrasından çok korkarım.

— Hepimizin korkusu o. Ve tam bu düşüncedeki insanlardan oluşacak ordumuzu... Hele şu tasfiye planları da bir yürürlüğe girsin de...

— Hiç olmazsa bu sonucu sağlarsa yarbayım,— dedi komutanına. —Bütün çabalarınızın değdiğine inanabilirsi-

niz. Bize hiç de kötü bir örnek olmadınız.

— Bunu senin söylemen önemli yüzbaşı,— dedi yarbay. —Çünkü sen havaya direnmesini biliyorsun. Doğrusu yeniden birlikte çalışacağımıza ne kadar sevindiğimi bilemezsin. Hoşgeldin,— diye ayağa kalktı.

Zamanının dolduğu kararıyla dikildi. Şapkası elinde olduğundan, başını eğerek selâmladı yarbayı. Kapının önüne çıktığında Osman'ı merakla bekler buldu. Yan yana yürürlerken;

— Gelibolu'da komutanımdı Keçi benim,— dedi.

— Biliyorum. Seni böyle tutunca da, bir kuyruk acısı var ki, hazır bulmuşken acısını çıkartıyor, diye düşünmüştüm.

— Yok canım... Sen de vesveseli olmuşsun.

— Hiç de değil... Senin bir zamanlar, İsmet Paşa'ya karşı örgütlenmeye direndiğini duymuştum. O duyulur duyulmaz da, biz elimizi ayağımızı çekmeye uğraştık. Neyse ki, seçimler hepimizi kurtardı. Neden direndiğini de anlatmıştı Mehmet. Hak vermemek mümkün değildi. Keşke önceden toplanıp, birbirimize danışsaydık diye hayıflandık bir zaman.

— Olaya karar veren biz değildik. Bu en azından örgütü oluşturanları ya da namusumuza bırakılmış bir gizi ele vermek olurdu. Hiç birimizin böyle bir şeyi düşüneceğini sanmam. Ya olurlanırız, gerekli görülürsek olurlananlarla birlikte biz de sonuna kadar gideriz. Ya olurlanmaz, kıyıda dururuz. Ama bu kıyıda duruş, ötekiler içindir. Bizimkilerden biri söz konusu olduğunda balıklama ve tek soru sormadan dalmak boynumuzun borcu değil mi?

— Yani tartışma kendi aramızda bir oluşum sözkonusu ise geçerlidir diyorsun. Doğru. Ne var ki, bundan, bizim dışımızda bir oluşum söz konusu olunça da, ona direnmek gerektiği çıkmıyor mu Yıllık toplantımızda, arkadaşlarımızla bunu konuşmamız gerek. Bundan sonrasının ne olacağı belirsiz. Yeniden havaya uymayalım.

— Bizim toplantılarımız hiç bir zaman bir örgütlenmenin çekirdeği olmadı.

— Çekirdeği içimizde taşıdığımızdan öyle. Kendin söylemedin mi az önce, bizim dışımızda diye. Bizim dışımızda olan ne, bizim yönetmediğimiz değil mi?

— Sen topçu yüzbaşısısın Osman... Ben Kurmay yüzbaşı oldum... Bzim çekirdeğimizin kıymet-i harmiyesi nedir?

— Hep tabur komutanı mı kalacağız biz?— dedi yol boyunca yürürken. —Hiç alay, tugay, tümen yönetmeyecek miyiz? Hadi belki sen ben, yönetmeyeceğiz diyelim... İçimizden kimse çıkmayacak mı? Çıkarsa çekirdek onda olmayacak mı?

— Çok geniş ve çok uzun düşünüyorsun. Aşağı yukarı yarımız kurmaylık sınavlarını kazandık.— Sonra sözü arkadaşına aktarıverdi. —Sen ne zaman gideceksin Akademiye? Herkes bitirdikten sonra mı?

— Ne zaman çağırırlarsa. Siz erken bitirmekle kıdem aldınız. Bakarsın biz de yetişiriz. Ya da bakarsın, arkadan gelmenin avantajıyla, sizi geçer gideriz.

— Haklısın! Zaten Akademide eğitim yeniden düzenleniyor. İngilizlerin yerine Amerikalılar gelecekmiş. Siz bu yeni fatihlerin öğrencisi olacaksınız. Denildiğine göre Nato'ya girecekmişiz. İsmet Paşa, başvurduğunda, almamışlardı. Bakarsın şimdi Demokrasi'ye geçtik diye, alırlar... Böylelikle de biz yerimizi biliriz.

— Neresi bizim yerimiz? Şimdiye ortada idik. Bağımsızlığımızla, yoksulluğumuzu sırtlamıştık. Şimdi, neyi değiştireceğiz?

— Bilmem!.. Biz ara dönem kurmaylarıyız... Almanlar gitti. İngilizler geldi. Yarısında onlar da gitti, Amerikalıların geleceği söylendi ve gelmediler. Kendi komutanlarımızdan ders gördük. Bir rastantı, çoğunu Harbiye'den, kıtalardan tanıyor, adlarını biliyorduk. Kurtuluş Savaşımızın bütün cephelerinde, Birinci Dünya Savaşının pek çok hattında çarpışmışlar, feleğin çarkından geçmiş kişilerdi. Bir yabancı subayla karşılaştırdığımda, teknik birkaç ayrıntının dışında, büyük bir ayırımlarını görmedim. Tam tersine, bizim arazimiz üzerinde, bizim hocaların daha sağlam veri-

ler gösterdiğinden kuşkum yok.

— Elbette!.. Böyle olması doğal. Onların kurduğu bütün strateji, bizim topraklar üstüne. Savunmaya dönük yani... Oysa yabancılar, bütün bir dünya yüzeyinde savaşmaya dönük taktik ve stratejiler üretmeye koşulu. Her biri dünya devleti çünkü. İş büyüyünce, arazi de büyüyecek ölçekler de...

— Bilgi olarak bütün bu büyümeler yerinde. İlgi olarak baktığında, eğer kendi topraklarımızın savunmasının dışında kullanmayacaksak, askerin fazla bilgiye ne gereksinimi var? sorusuyla sarsılıyor insan.

— Asker kendi seçtiği yerde değil, zorunlu olduğu yerde savaşmaz mı? Bakarsın bir gün bir başka dünya savaşının gereği olarak başka topraklarda savaşmaya koşuluruz. Ve o zaman bu bilgiler bize gerekli olur.

— Nerde? Neden? Kimin adına? Biz Mustafa Kemal'in askeriyiz Osman!.. Böyle bir gereklilik O'nun çizdiği çerçevenin dışına taşmak olmaz mı? Bir düşünmeliyiz. O, bir an önce barışa ulaşabilmek için «Ulusal Ant» sınırlarından bile ödün vermekten kaçınmadı. Bütün eğitimimiz boyunca bize, savunmayı bellettiler. Yapacağımız her çıkışın, bu savunma stratejisine uygunluğu ölçüsünde başarı şansını arttığını anlattılar. Üstelik, İkinci Dünya Savaşı bu savın ne kadar doğru olduğunu apaçık kanıtladı. Sonra Akademiye girdik. Sen de girdiğinde göreceksin. Bize bütün öğrettikleri, çöl ya da ada savaşları oldu.

— Bir dakika,— dedi Osman. —Birden bütün öğrendiklerinin fosluğundan söz eder gibisin. Yoksa ben mi yanlış anlıyorum?

— Öğrenilen fos olmaz, bilirsin. Gereksiz yığınak diyorum. Çünkü, şöyle çevremize baktığımızda, çöl ya da ada savaşı yapabilmemiz için, bizim saldırgan amaçlar gütmemiz gerek. Oysa, Mustafa Kemal, bu tür amaçları yasaklamıştır.

— Sen kurmay olmadan da, kurmay gibi düşünürdün. Görüyorum ki, şimdi yine işin temeline inmeye başlıyorsun. Ancak, ben bu tartışmada aynı çizgileri tutturabilir

miyim? Eğitim, onu özümseyeni aydın kılar. Sen bunları kurmaylarla tartışsan, daha kesin bir sonuca ulaşmaz mısın?

— Kurmaylık o denli büyük bir ayırım değil Osman. Düşüncemiz mesleğimizle ilgili. Bana öyle geliyor ki, biz başka amaçlara yöneltilmeye çalışılıyoruz. Öncekilerin gördükleri derslerden yola çıktık. Sonra bizim hocaların anlattıklarıyla karşılaştırınca, temel amaçtaki değişiklikler ortaya seriliverdi. Bunun tartışmasını yapamazdık. O zaman, bilgilerden kuşkulanma durumu doğardı. Oysa biz öğrenmeye koşuluyduk. Haklısın!..— Dedi birden. —Sanki kendi kendimle hesaplaşır gibiyim. Ve bunu seninle yapmak, mutluluğum benim. Çünkü aynı kuşkuyu başka yerde göstersem, bildiğime güvenleri sarsılır.

— Sağol,— dedi Osman. —İnsanın, kendi kendisiyle imişcesine rahat olabileceği bir arkadaşlık bulması her zaman olası değil. Sağol!..

— Teşekkür borçlu olana bir de böyle özgeçi göstermeye kalktın mı, borcunun altından kalkamaz. Yine de, bütünlüğümüzde bu tür gösterilerin yeri olmadığını bilirim. Şimdi söyle bakalım bana bu işin altında ne yatmakta?

— Kurmay sensin arkadaşım,— dedi Osman. —Biz her ne kadar sınavları kazandıysak da, okulu bitirip bitiremeyeceğimiz belirsiz. Buna göre, altında yatanı da üstüne çıkacak olanı da bulup çıkarmak senin ödevin. Sürdür bakalım hesaplaşmanı. Sürdür ki, biz de kurmaylık görelim.

— Bizim Harp Akademisi 1845'te, Fransızların eğitiminde kuruluyor. Tıbbiye ve Galatasaray da hemen hemen aynı gelişmenin sonucu doğuyor. Ve koşullanmalarımız, buna uygun oluyor. 1871'de Prusya Fransızları, 1878'de Ruslar bizi yenince, Akademideki eğitim değişiyor. Önce İngilizler geliyor. İmparatorluk İngilizlerin şemsiyesi altına giriyor. Sonra Almanlar yerleşiyor kürsülerimize, Birinci Dünya Savaşı iflası doğuyor... Kurtuluş Savaşı'nın komutanları, yine de teknik konuları Almanlar'a veriyorlar. Ama, yetişmenin temeli kendimiz için öğretim ögesine dayanıyor. Almanlar çekilip gittikten sonra, bizim dönemde İngi-

liz hocalar vardı .İlk sınıftan sonra, hocalığımızı kendi komutanlarımız aldı. Bir karşılaştırma yapmak sözkonusu olursa, dediğim sonuçlar çıkıyor. İngiliz Hocalar, çöl ya da ada savaşlarıyla geliştiriyorlardı bizi. Kendi hocalarımız, kendi topraklarımız üzerinde eğittiler. Şimdi, Amerikalıların gelmesi ve bütün eğitim düzeninin Amerikan eğitim biçimine uydurulması söz konusu. Aradaki ayrımları görmeden bir şey söylemek doğru değil. Ama, görünen köye de kılavuz gerekli değil... Eski eğitimle, eski etkileri karşılaştırınca, yeni eğitimle, doğacak etkileri bulmak kolay gibime geliyor.

— Ve sen kolaydan hep kaçmışsındır,— dedi Osman. —Kolayı bırak da, zorunu düşün bakalım. Ne olabilir? Ve olursa, hangi sonuçları doğurur.

— Bir bilebilsem bunu, ne kadar iyi olurdu. Yazık ki, kestirmek havada kalmaya da razı olmak demek. Şimdi Kurmaylık, düş sanatçılığı deme... Dersen doğru olur. Belki hiç bir biçimde kullanılmayacak seçenekler üzerine bile plan yapmaya ödevliyiz. Ama, bunların içinden en geçerli olanı bulmak da yine bizim işimiz. O zaman, sayabildiğin kadar varsayım say, gerçeği yakalayamadıktan sonra ne anlam taşır.

— Bir şeyi anlayamıyorum,— diye yeniden durakladı Osman. —Sanki içinde bir kuşku taşıyorsun. Niteliğini kavrayamadığın bir kuşku. Sen hiç böyle değildin.

— Değildim evet. Çok iyi bildiğim, çok iyi tanıdığım bir işi yapıyordum. Şimdiyse zihnimin zembereği boşandı sanki. Çevreye, dünyaya baktıkça, her bir olaya bir yorum getirme gibi bir alışkanlık edindim. Bu yüzden de çenem düştü...

— Sahi!.. Konuşmayan adam, susmayan adam olmaya dönmüş sanki...

— Seninle olduğum için. Yoksa, yine konuşmayan adamım tasalanma.

— Tasalandığım yok. Öykünü işittik. Susup susup bir patlamışsın, Naci Albay çarşafa dolanıvermiş. Ondan sonra da, senin dediğinden çıkmaz olmuş öyle mi?

— Sana kim anlattıysa, uydurmuş,— dedi. —Naci Albay, strateji konusunda zor raslanan bir komutan. Seçenek sıralamakta da, karar almada da üstüne yok. Üstelik, Almanca ve Fransızca'yı çok iyi biliyor ve bütün bilgileri birinci kaynaktan devşiriyor.

— Tamam tamam,— dedi Osman. —Hocalarına bühtan etmedik. Bizim söylediğimiz, stratejik değişiklik yaptığın idi... Sözümüzü geri aldık. Başka birinin yaptığını sana yüklemiş olabiliriz.

İkisi birden güldüler. Omuzuna sarılarak sıktı Osman'ın. Sırtını sığazladı bir zaman. Suskun, bir iki adım attılar kente doğru;

— Kızma yahu,— dedi birden. —Biz birbirimizi övme gereksinimi duymayacak kadar birbirimizi sever, tutar ve inanırız... Övüncümüz de burdan kaynaklanmakta aslını ararsan. Sınıflar bizim arkadaşlarla dolu olduğundan, bir küçücük olay biraz abartılarak yayılıyor.

— Sınıfların dolmasında neyin etken olduğunu da biliyoruz komutanım,— dedi Osman. —İşi oraya kadar kurcalatma şimdi.

— Yahu Osman,— dedi. —Ne zamandan beri yağcılığa başladın sen?

— Topçu olduğumdan beri... Sıkıysa yağlama da görelim beyim!..

— Tövbe tövbe!.. Seni duyan da, iyice alaya aldığını düşünecek.

— Alnını karışlarım öyle düşünecek olanın. Bir duyan olsa, böyle alçakgönüllü mü davranırım sanıyorsun. Boş humbara gibi gümülerim ki, keyfime payan olmaya...

— Bana bak,— kolundan çekerek. —Nerden nereye vardık. Sana şunu söylemek istiyordum ben. Bundan sonra, bir koku aldığımızda, niteliğini birlikte bir tartalım. Hem yalnız ikimiz değil. Bütün arkadaşlarla birlikte.

— Buna çoktan karar vermedik mi? Tartıp, ölçtükten sonra belli bir yere götürmedik mi her oluşumu?

— Yalnız bir başka şey daha söyleyeceğim. Biz ikimiz, her bir işin olumsuzluğunu da hesaplayarak, daima bir

sonrasına hazırlıklı olmakta ayrıca karar vereceğiz

— Neden ayırıyorsun ikimizi?

— Gerekebilir. Çünkü gördüğüm kadarıyla, bazı arkadaşlarımız, bir kez bir örgütlenmenin tadına vardılar. Bundan sonra da, yeni yeni oluşumlarda, yeni yeni davranışlar içinde olabilirler.

— Ha, anlıyorum... Bir kademelendirme yapmak istiyorsun.

— Kötü mü olur?

— Tersine!.. İyi olur. Doğrudan olmasa da, dolaylı bir biçimde arkadaşlarımızı etkileyebiliriz. Etkilediğimiz zaman da, özel bir anlamı olmaz bu işin. Ya hep birlikte girişiriz bir işe, diyorsun anladığım. Ya, bazılarımızın girişmesine, gerisinin yedekte kalmasına karar verebiliriz. Tamam mı?

— Evet!.. Söylemek istediğim bu. Yıllık toplantılarda, bunu işleyelim. Gerekirse, bir bir konuşalım arkadaşlarımızla. Ve kalan, kalabildiğince, gerekli olan: taşıyıp götürsün. Çünkü, rasiantılar, üstümüze büyük ödevler yüklümledi.

— Anladım. Benden yana nasıl tasan yoksa, ötekilerden yana da olmasın. Çünkü dediğin gibi, epeyce zamandır, başkalarıyla da paylaştığımız şeyler oldu. Bunlar konusunda birbirimizden ayrık düşersek, ayrı yerlerde ayrı davranışlarda bulunmamız söz konusu olabilir. Oysa, bizi güçlü kılacak olan birliğimizdir.

— Oldu. Bu birlik için, benden istenen her şeyi yaparım.

— Herkes yapacağına asker sözü verdi. Ve herkes yapacaktır, görürsün...

Kente girmek üzereyken, bütün sözlerini tüketmişlercesine sustular... Ağır ağır Osman'ın bulduğu eve doğru yollandılar.

İçten içe çoğalan ikircimi kuşkuya dönüştü. Kapının önünde bir an durakladı. Sonra tıklatarak bir an bekledi. İçerden Paşa'nın gür sesini duyar duymaz açıp girdi. Daha kapıyı kapatır kapatmaz kütleyen topuklarının sesi odanın içinde şimşeklendi. Paşa, alışkanlığın duyarsızlığında yumulduğu kâğıt tomarından başını kaldırmak gereğini duymadı. Elindeki kırmızı kalemle, durmaksızın çiziyor, çıkmalar yapıyor, karalayıp yeniden yazıyordu. Son yaprağı da çevirdikten sonra ağır ağır gözlerini kaldırdı. Onu görür görmez kaykıldı koltuğunda;

— Sen misin?— sorusuyla birlikte yeniden canland.. —Gel otur. Bu kadar çabuk geleceğini sanmıyordum. Hoşgeldin. Nasılsın?

— Sağolun komutanım,— diye yanıtladı dimdik. —Emrinizi alır almaz ilk trene atladım.

— Çok iyi ettin. Otur!.. Konuşacaklarımız uzun sürecek.

Birbirlerini yineletmeyecek denli tanıdıklarından, masanın karşısındaki koltuğa ilişti. Şapkasını parmaklarının arasında döndürerek, Paşa'nın söyleyeceklerini dinlemeye hazırlandı. Reşid Paşa, o'nu oturtmanın gevşemesiyle, yeniden kâğıt tomarının üstünde gezdirdi bakışlarını. Aklına yeni bir şey gelmişcesine orasını burasını didikledi. Ara sıra bakışlarını kapıya çevirerek, sabırsızlandığını görünce, kıpırdandı Yüzbaşı;

— Emrederseniz, daha sonra geleyim Paşam,— dedi.

— Yok yok, sen otur,— diye doğruldu Reşid Paşa. —Şunların hemen yazılması gerekli. Ben aktarıp geliyorum,— sözcükleriyle kapıya ulandı. Kıpırdamasına olanak kalmadan, çıktı.

«Böyle ivecen görmemiştim Paşamı,» düşüncesiyle kaygılandı. «Çok önemli şeyler olmalı. Kendi eliyle götü-

receği önemde gizlilik taşımalı bu belgeler. Yoksa, bana aktarıverirdi. Şunu, falancaya götür,. demesi yeterdi. Tek sözcüğüne bakmayacağımı bilir. Buna karşın, kendi eliyle götürmek ivecenliği, kolay yorumlanacak bir sorun olmayacağını gösterir. Zaten gelişen olayların hızında tümümüz şaşkına döndük. Bir değişimin kaçınılmazlığı hepimizin bilincinde yer etmişti. Ama bu değişimin, böylesine birden bire çörekleniveregeğini ummuyorduk demek... Anlaşılan, hepimiz aklımızın bir kıyısında, İsmet Paşa'nın değişimi kendi elleriyle gerçekleştireceği gibi bir düş taşıyorduk. Bize bu güveni veren, İkinci Dünya Savaşı serüveni olsa gerek... Akademide, hemen hemen bütün girişimlerin bir kronolojisini öğrendik. Karşılıklı ilişkilerin politik yanlarıyla, ekonomik ve stratejik boyutlarını ince ince irdeledik. Kolay değil. Bütün bir dünyanın üstümüze çullandığı bir zamanda, bunca ağır baskıyı, başka basınçlarla dengeleyerek, savaşa girmeden kalabilmek. Hem de, savaşın uzamasının sorumluluğunu taşıya taşıya... Başlangıçta, Almanlar suçluyordu bizi. Kafkas petrollerine biran önce ulaşmalarını engelleyerek, savaşı uzattığımız için. Sonra Müttefikler... Almanların arkadan çevrilmesi ve Sovyetlere gerekli yardımın yetişmesini engelleyerek, Alman direncinin uzamasına neden olduğumuz için. Acaba, İsmet Paşa bütün bunların suçunu yüklenerek, yeni oluşmada, yepyeni insanların önalmasını mı istedi? Bayar'ın neresi yeni? Menderes, Köprülü ya da Koraltan bilinmeyen kişiler değil ki!.. Değil evet!.. Daha Atatürk sağken, iki ayrı düşünceyi savlamıyorlar mıydı bunlar? Biri devletçiliği geliştirmek isterken, öteki özel girişim yanlısı değil miydi? Ama yine de karışıktı durumları. İsmet Paşa Başbakanken, devlete ağırlık veriyordu. Bayar Ekonomi Bakanı olduğunda, «Biz devlet sosyalistiyiz,» demişti daha biz okuldayken. Sonra Başbakan olduğunda, kurulan kamu girişimlerinin satıcılığını tüccara devretmişti. Sümerbank mağazaları, savaş içinde açıldı öyle ya!.. Tüccarların karaborsa yaptığı öne sürülerek hem de... Bir bu bile, düşüncelerdeki değişikliği belirtmeye yeterli. Öyleyse, işin dibini araştırmak zorunlu hale

geldi. Akademinin ilk sınıfındayken, İngiliz Hocalar, Yalta ve Potsdam Konferanslarının hep öykü yanını anlattılar bize... Rooswelt dedi ki, Churchill dedi ki, Stalin buna karşılık... Estek köstek... Sonra strateji dersinde Naci Albay'ın çıtlattıkları bambaşka idi. Dünyanın nüfuz bölgelerine ayrıldığı ve Atatürk'ün daha 1936'larda çizdiği sınırların, savaş sonrasının statüsünü oluşturduğu gibi sözler etmişti... Etmişti ya bunların yarım kaldığını şimdi anlıyorum. Acaba bu ayrılmada, bizim durumumuz ne oldu? İki taraf da, bizden hoşnut olmadığına göre, üstümüze çöküveren bu ivme orda olanların sonucu mu? Eğer öyleyse, nasıl bir yük sarılmakta omuzlarımıza? Paşa uzun konuşacağız derken, bunu mu belirtmek istedi acaba? Öyle olsa, dolaş, akşama evde buluşuruz demez miydi?» Kendi sorularını yanıtlama olanağı bulamadan, kapı açıldı.

Paşanın girişiyle birlikte doğruldu yerinden. Reşit Paşa, eliyle otur işaretini yineliye yineliye yerine geçti. Derin bir soluk bırakarak, koltuğunun arkasına kaykıldı. Bir süre gözlerini kırpıştırarak, Yüzbaşı'ya baktı. Sonra birden toparlanıp;

— Kore'ye gideceksin,— dedi.

Bütün ikirciminin bir mermi izine düşmüşcesine temizlendiğini bildi. Yerinden fırladı. Topuklarını birbirine vurarak;

— Emredersiniz komutanım,— dedi.

— Karşılığından emindim,— diye sürdürdü Paşa. —Şimdiye kadar hiç bir görevi yüksünmediğini biliyorum. Az önce, yazını hazırladım. Eğitim Seferihisar'da yapılacak. Birliğine emri biz göndeririz. Sen doğru kuruluşa katılacaksın.— Karşısında dimdik duran Yüzbaşı'nın gözlerinde yıkandı bir zaman. Derin derin soluklandıktan sonra, yeniden oturmasını buyurdu eliyle; —Birer kahve içeriz değil mi?— sorusuyla birlikte masasının üstündeki zile bastı. Kapının dışındaki şıngırtıyla birlikte içeri dalan postasına; —Bize iki kahve getir oğlum,— dedi.

«Demek, beni bir kez daha sınamak istedi,» düşüncesiyle ağır ağır yerleşti yerine. «Kendi güvenini kâğıtlara

yazdı. Bana açıklamadan buyruğu göstermek istemedi. İstemeseydi görmezdim ki... Ama görsem ne yazardı? Nasılsa biz, Ömer Seyfettin'in Ferman'ındaki Tosun Beyler olarak yetişmedik mi? Şuncacık burukluğumuz olur mu ölüme giderken? Olabilir mi? Yurt için ölmek, ödüllerin en büyüğü değil mi bizim için? Ve Tosun Bey'in Padişahına borçlu olduğunu biz yurdumuza borçlu değil miyiz? Acaba burulmamı mı bekliyordu? Bir küçük ikircim, bir ince kaygı mı umuyordu benden? Öyleyse hiç tanımamış. Yok, hakkını yememeli Paşa'nın... Adamını iyi tanıdığı belli. Bana sormadan, yanıtımı almadan atanmamı çıkarmış. Demek ki, en küçük bir gölge söz konusu değil. Tam güvenle davrandı bana. Umarım yanıltmadım o'nu?»

Suskunun ortasında; «Oğlum büyüseydi, her halde böyle olurdu,» diye geçirdi Paşa. «Bir küçük düşünce kıvılcımı bile geçmedi gözlerinden. Tam tersine seçilmiş olmanın sevinci yanıp söndü. İyi yetişti bu gençler. Doğrusu, güvenle bırakacağız yerlerimizi. Tam bir asker oldu... Tam bir komutan olma yolunda. O an kendimi güç tuttum. Kalkıp bağrıma basmam gerekirdi. Ama, öyle yapsaydım, yanlış davranırdım. Atanmasının olağanüstü bir şey olduğunu sanabilirdi. Oysa asker için muharebe doğal bir işlev. Ve doğal işlevine olanak veriliyor diye kimsenin göğsü kabarmamalı...» Posta, görücüye çıkmış kız örneği sekerek tepsiyi düz tutmaya uğraşa uğraşa kahvelerini dökmeden getirdi. Her birine fincanlarını uzatıp dönerken;

— Bizi kimse rahatsız etmesin oğlum,— diye buyurdu Paşa.

Posta, tepsiyi budunda şangırdatarak dikildi. Topuklarının üstünde dönüp, kapıyı ardından bir sıkıca kapattı. Sanki kesin bir güvenlik ortamı bekliyormuşcasına kıpırdandı Paşa;

Oğlum,— dedi alabildiğine yumuşak bir sesle. Kahvesinden kocaman bir yudum aldı. —Ben işin politik yanından önce, askerlik yanını almak istiyorum. Bir beş yıl sonra, ordu, muharebe görmüş bütün komutanlarından yoksun kalacak. Değişim hızlı bir ayıklanmayı beraberinde

getirdi. Harp harptir, dememeli... Harbe batarya ya da takım komutanı olarak katılmak başkadır, tabur ya da alay komutanı olarak girme başka... Subay ere yakın oldukça, taktik saflığa, ölüm dürüstlüğüne sahip olur... Komuta kademeleri yükseldikçe, politik kurnazlıkla, stratejik değerlendirmeye kavuşur. Birinde sadelik ne denli gerekli ise, ötekinde fentbazlık o denli geçerlidir. Sıkılacağını bile bile yineleyeceğim!.. Asker, ancak harp gördüğünde mesleğinin bilincine kavuşur. O nedenle de, muharebeye dıştan bakmak, yorum yapmaya olanak vermez. Yapanlara da aldırmamalıdır. Çünkü, insan denen varlığın bütün karmaşıklığı, ölümle yüzyüze geldiğinde anlaşılır. Ve bu yaşanmadıkça, ne denli varsayılsa, düşten öteye gidemez. Bunları biliyoruz, deme. Bildiğini ben de biliyorum. Bildiğim için de, söyleyip, söylememekte çok kararsızlık çektim. Aklıma bunlar geldiğinde, seni ateşe atmakta nasıl duraksamadıysam, düşündüklerimi söylemekte de o denli duraksadım... Sıkacağımdan korktum açıkçası... Sıkarsam, hiç çekinmeden söyle. Kırılmam,— dedikten sonra, gözlerini yüzüne dikerek uzun uzun yutkundu. Yüzbaşı'nın gözlerinde sevecenliğin bağlılığından başka bir anlam göremedi. Yine de direterek suskunluğunu sürdürdü.

«Benden yanıt alamazsa, kaygılanacak Paşa,» diye geçirdi içinden. —Söyleyeceklerinizin yaşamıma yön vereceğine inanıyorum komutanım,— dedi içtenlikle. —Buyurduğunuz doğru. Yirmiüç yıldır bu mesleğin içindeyim. Sizin olanaklarınıza erişmemiz mümkün olmadı. Buyurduğunuz gibi, bir büyük savaşı yaşadık. Ama, dışından değerlendirmelerle. Yanıldığımız zaman da, yenildiğimiz zaman da, soyutta kaldı her değerlendirme. Çünkü çarpışmanın somut sonuçlarından uzaktık. Bu uzaklık da, görüşlerimizde doğal olarak bir eksiklik yarattı...

— Bu eksikliği, savaş görmüş öğretmenlerle gidermeye çalıştık. Birinci Büyük Savaştan yenik çıkan Alman generalleri, işsizliklerinden, bizim okullarda öğretmenlik ederek arındılar. Ne var ki, kendi ülkeleri onlara gereksinim duyduğu anda, görevlerinin gereğini yerine getirecek-

lerdi. General Mittelberger'in ayrılışını hiç unutamam... ««Size öğrettiğimizi sanın,» demişti giderken bana. «Nele öğrendiğimizi, bizim Sevr'imizi yırtarken göreceksiniz.» Hiç bişey öğrenmedikleri ortaya çıktı. Çünkü dışındaydılar olayın. Bizim açıklamalarımızla yetiniyor, kendi deneylerinin denektaşına vuruyorlardı. Harp budur. Başkasının bilgilerini, kendi deneyinle harmanlarsın. Yenildiğin zaman da yanılgını bir güzel anlarsın. Çünkü taktikler ve stratejiler benzer olsa da, koşullar ve ülkeler değişiktir. Ve bu değişiklik, değişik sonuçlar getirir. Nitekim, onlardan sonra gelen İngilizler de, size kendi deneylerini getirdiler. Neyi? Çöl ve Ada koşullarında, çıkarma ya da işgal yöntemlerini... Oysa bizim harp geleneğimiz, savunmaya dayanır. Ve savunmamızı kendi arazimizin konumunda, kendi insanımızın koşullarıyla hazırlamaya zorunluyuz. Ama, bu harp bilimindeki gelişmelerden uzak kalmamız anlamını taşımaz. Tam tersine, en uç gelişmeleri öğrenip, en sağlam planları düzenlemeyi gerektirir. Benim görebildiğim kadarıyla, ne Almanlar, ne İngiliz ve Fransızlar ne de Amerikalılar, bizim direncimizde değiller. Büyük organizasyonları yapabildikleri kuşkusuz. Ama, ancak tükenmez kaynakları sürekli akıtabildiklerinde sonuç almaya dönük teknik muharebeler yapabiliyorlar. Oysa bizim geleneğimizde, çete musademeleri vardır. Komita muharebeleri vardır. Ve savunma harpleri vardır. Nizam-ı Cedit'ten bu yana biz, sürekli savunma harplerinde pişmişizdir. Kâh Osmanlı topraklarını savunmuşuzdur, kâh Anadolu'yu... Ama, hep savunmuşuzdur. Bu yüzden de, saldırılarımız bile, sağlam gerekçeye dayanan birer savunmadır. İşte, bu savunma alışkanlığımız, Mora'lı, Yanaki, Karadana ve Zaim'in 1766'da bayrak açmasından, bizim Yunanlıları 9 Eylül'de denize dökmemize kadar birbuçuk yüzyıllık bir geleneğe dayanmaktadır. Ama, orda kesilmektedir. Dediğin gibi, şizin kuşakların hiçbiri savaşı yaşamadı... Bizim kuşaklar bile savaşı komutan olarak yaşamadı. Evet!.. Birinci Dünya Savaşında olsun. Kurtuluş Savaşında olsun Batarya Komutanlığı yaptık... Göğsümüzü kabartarak «İstiklâl Madalyası»nı taşı-

yoruz. Ama, benim göğsümdeki madalya ile İsmet Paşa'nın göğsündeki madalyanın değeri bir mi? Ayarına bakarsan bir... Ama, ben çarpışmayı yitirseydim, hayatım sözkonusu olurdu... İsmet yitirse, ülke!.. İşte, savaş gören Batarya Komutanı ile, Cephe Komutanı arasındaki ayırım budur oğlum. Ve savaşı görenin kademesi de en azından savaş kadar önemlidir. Önemli olduğu için, İkinci Harp sırasında ülkeyi ben yönetseydim, balıklama dalardım onca baskı yapanlardan birinin yanında savaşa... İsmet'le, Mareşal yönettiği için, hepsinin ellerinden ıslak sabun örneği kayıp kurtuldular... Neden? Benim için savaş kahramanlık aracıdır. Onlar için ülkenin varlık ya da yokluğunu yaratacak güç... Atatürk o yüzden, Akademideki konuşmalarından birinde, «içinizde benim kadar savaştan korkanınız yoktur,» demişti. —Birden yutkundu. Durakladı. Şaşkın şaşkın baktı yüzbaşının gözlerine... Kendi kendisiyle çelişkiye düştüğü sanısıyla ne diyeceğini bilemeden öyle kaldı.

Paşa'nın şaşkınlığını seyretti kıvançla. Söylediklerinin aynı doğrultuda, bir düşüncenin akışı olduğunu kendisi kaçırınca, gülünç bir duruma düşmüştü. Bir an gülmekle, şaşkınlığını gidermek arasında bocaladı. «Çok ilgi çekici değerlendirmeler yapıyor. Sözü nereye getirecek diyemem. Sözün geleceği yeri tam bir komutan olarak baştan belirtti. Kore'ye gidiyoruz. Sanırım, şimdi bunun gerekçelerini sıralıyor. Oysa, gerekçeye gereksinimim yok benim. Buyrulur, yaparım. Yapacağımı bildiği halde, bunca söz dolandırmanın anlamı ne?»

Paşa, karşısından hiç yanıt gelmeyince bir süre daha yutkundu. Sonra, kendi söylediklerinin geçerliğini hesaplamışcasına bıraktığı gibi sürdürdü sözü;

— Neden öyle söylemişti biz genç kurmaylara? Orda savaşın gerekliliğini, kaçınılmazlığını ve daha ustaca nasıl yapılacağını öğrenen insanlara? Bunu İkinci Dünya Savaşı'nın akıl almaz sayılarını sıraladığım zaman anladım.. Avrupa, yirmiyle elli yaş arasında otuz milyon insan yitirdi. Belki biz çok şey kazanmadık savaş dışı kalmakla... Ama, bu dediğim yaş ortalamasında en azından beş milyon in-

san yetiştirdik. Hiç bir şeyimize istekli çıkmasalar, bu genç insanlara gereksinim duyacaklar. Duymaya başladıklarının kanıtları da belirdi... Politikacılar, bunun ayırımında mı bilemem... Doğrusunu ararsan, beni fazla ilgilendirmiyor. Bir değişimin güvencesi biçiminde üstüne atlıyor olabilirler Amerika'nın isteklerinin. Batı Egemenliği alanında bırakıldıksa, böyle bir ödün gerekebilir. Bunun karşılığı da alınacaktır. Askerin ödevi, yurdunun çıkarını yaşamının önünde görmesidir. Karşı çıkışı görevini tam anlamıyla yerine getirdikten sonra bir anlam taşır... Bunlar değil beni düşündüren. Asıl istediğim, politikacıların bu ivecenliğinden bizim, yani ordunun yararlanması. Çünkü ordu ayaktaysa, ulus güven altındadır. Ayakta olmasının koşulu da, savaşı kâğıt üstünde değil, yaşamında görmüş olmasıdır.

— Bana çok ağır bir ödev vermiyor musunuz komutanım?— dedi birden. Bilgilerinin bir yinelenmesi olarak dinlediği konuşmanın böyle bir sonuca dayanıvermesiyle irkilmişti. Omuzları düştü. Gözlerinde kaygılı bir ağırlığın ipiltisi yandı söndü. —Bir kurmay yüzbaşı olduğumu unutmuyor musunuz?

Reşid Paşa, tam istediği gibi bir yanıt almanın kıvancıyla kaykıldı. Yüzünün bütün çizgileri belirmeye başlamış gerdanında ışıklandı. Ellerini göbeğinin üstünde bağladı;

— Bildiğimden öte çalıştım üstünde oğlum,— dedi. —Kuleli'den bu yana bütün yaşamını elden geçirdim. Yanılıp yanılmadığımı kaç kez denetledim. Acaba kayırıyor muyum, ayırıyor muyum düşüncesiyle yaşamını didik didik ettim... Allaha şükür, ordumuzda kabadayı da kahraman da çok... Zaten pek çoğu da gönüllü çıktı bu kargaşada... Gerekirse daha çıkacağından da kuşkum yok... Biz, hepimiz daha askeri okula başladığımız gün, alnımızın yazısını kendi ellerimizle yazmış kişileriz. Kolay yolu seçmekte üstümüze yok. Ama, aramızda senin gibi zor oyununa koşulacak zabitlerimiz de var. Ve yeri, zamanı geldiğinde onları seçmek de bizim görevimiz. Şimdiye kadar kendince karşılaştırabileceğin pek çok bilgi elde ettin. Şimdi bun-

ları bir de yaşama geçirme olanağı sağlanıyor sana... Ölürsen, iki elim yakandadır. Sakınırsan, seni kendi ellerimle vururum. Ödevini unutma. Ama, asker olduğunu hiç aklından çıkarma... Kolayına kaçtığını duyarsam, başına gelecekleri kendin düşün.

— Emredersiniz!..

— Evet!.. Herşeyi öğrenmeye çalış. Emrim bu kadar.— Doğruldu. Koluna girerek, kapıya sürükledi. —Hadi şimdi gidelim bir karnımızı doyuralım da, emrini dönüşte alırız.— Kapıyı açtı. Diretmesine bırakmadan kendinden önce çıkardı. Postası ağzı açık dikilirken; —Arayan olursa, dışarı çıktığımı söyle,— dedi.

Genelkurmay'dan Necatibey caddesine yürüdüler. Kapıdan çıkar çıkmaz;

— Meserret nasıl?— Diye sordu Paşa.

— İyi efendim. Saygılarını iletmemi söyledi.

— Ya torunum? Zeynebim n'apar?

— İyi ki açtınız,— dedi sert sert. —Sizden memnun değiliz.

Paşa, yanıbaşındaki insanın baba sertliğiyle çıkışından hoşnut, göz kırptı.

— Hayr'ola? Yine bişey mi yaptım?

— Durmadan oyuncak yolluyorsunuz. Daha çok küçük. Hepsini kırıp döküyor.

— İyi ya, kırıp dökmezse oyuncakçılar ne yiyecek. Aferin benim kızıma.

— Zahmetleriniz bizi çok üzüyor.

— Üzülmeyin yahu, hiç üzülmeyin. Hangi dede olsa, benim yaptığımı yapar tasalanmayın. Hem torunumla arama girmeseniz olmaz mı? Ben paketleri bile o'nun adına yolluyorum.

— Zaten o da postacıyı gördü mü, Dede Paşa, Dede Paşa diye çığlığı basıyormuş.

— Yok canım... Demek anımsıyor beni... Bak işte, şimdi kocaman bir paketi haketti.

— Lütfen yapmayın. Annesi fazla şımarmasından korkuyor.

— Şımarsın yahu... Topu topu bir tek torunumuz var. Varsın o da biraz şımarık olsun. Evde kalır diye korkuyorsanız, ben bulurum o'na birini. Yeter ki, tepesine binip bunaltmayın çocuğu.

— Ben, annesinin söylediklerini size aktardığımı bildiririm efendim.

— Dur dur,— diye dikiliverdi Paşa. —Bunlar Meserret kızımın sözleri mi?

— Evet!.. Başımın etini yedi. Ben de size ilettim. Artık bundan sonrasına karışmam.

— Oldu mu ya!.. Beni gelinimle karşı karşıya bırakıp kaçmak var mı?

— Hem de Kore'ye Paşam,— dedi gülerek. —Hem de Kore'ye!..

— Sahi, biz bunu unutmuştuk. Çocukları babasına mı bırakacaksın?

— En doğrusu bu olur sanıyorum. Bizimkiler de yalnız bırakmazlar nasılsa. Ne var ki Meserret, tersini savlayacaktır.

— Komşu değiller mi? Gözün arkada kalmasın. Arada ben de yoklarım.

— İyi olur efendim. Sağolun.

— Geçerken uğrayacak mısın?

— Eşyaları yükledikten sonra doğru buraya geliriz. Sanırım birkaç günüm var.

— Emrini kendin götürürsen, pek olacağını sanmam.

— Kendim götürürüm. Dönüşte uğrarız o zaman.

— Yok canım, acele etmen gerekmez. Nasılsa eğitim birkaç ay sürer... Birkaç gün yemen önemli sayılmaz.

Çukurdaki kebapçıya daldılar. Dönerin başındaki şişman aşçı, bildik bildik selâmladı Paşa'yı... Onun selâmını gören zayıf garson hemen seyirtip masalarını sildi. Aşçı, külâhını sallaya sallaya dönerleri doğradı. Kendi eliyle pidelere sıraladıktan sonra, sıcak kalaylı sahanları kaptı.

— Hoş geldiniz Paşam,— dedi. —Bizi unuttunuz sanmıştım.

— Neden unutacakmışım? Bu günlerde zayıflamaya

çalışıyorum da!..

— Ben size akşam için bir meze hazırlıyayım Paşam,— dedi gülerek şişman aşçı. —Bütün kilolarınızı birden vermezseniz burdayım.

— Git ulan işine,— dedi Paşa. —Seni hizmet eri aldığımdan beri şişmanlıyorum zaten. Bunun dükkânına gelmemek var ya, nedense kebaplarına doyum olmuyor.

— Sizden korkmasam Paşam,— dedi aşçı. —Ben de dönere biraz dana katacağım. Ne var ki, şaplağınızı hiç unutamıyorum. Ola ki, gelir, hileyi anlarsa yandığım gündür korkusundan herkes kuzu döneri yiyor.

— Hile yapma oğlum. Hile iyi değil.

— Değil ama, bişey bırakmıyor Paşam.

— Ulan, bu bizi kazıklamaya hazırlanıyor...

— Tövbe!.. Haddimize mi düştü... Geçim zorluğundan yakınıyorum bendeniz.

— Hani sizinkiler gelince her bişey iyi olacaktı? İşte geldiler...

— Biz eşekmişiz paşam... Biz eşek olanda, semer vuranın değişmesi bizim yükü değiştirmiyormuş...

— Durun bakalım. Hemen kestirip atmayın. Bakarsın iyiye gider işler. Daha dün bir, bugün iki... Hele biraz yerleşsinler, düzelir...

— Olacak oğlan derler bizim oralarda paşam... Derler ya, buyurduğun gibi hele biraz duralım bakalım... Olmadı, getirdiğimiz gibi yollayiveririz...

— Tattı gâvurun danası da derler mi sizin oralarda... Köftöhor... Daha getirmeden götürmeyi düşünmekte... Şuna da bakın...

— Demokrasi değil mi Paşam... Oldu oldu, olmadı İsmet Paşamız bekleyip durmakta. Biz ettik, sen etme, büyüğümüzsün, deriz, tamam...

— Ne beili?!..

— Paşa ya paşam!.. Paşa demek, ne demek? Milletini düşünen demek.

— Ya siz Paşa'yı düşündünüz mü, derse?

— Biz eriz Paşam!.. Düşünmek Paşanın işi... Yapmak

bizim. Yaptıran o değil mi?

— Bak sen, neler de öğrendiler şu kısa günde... Aferin ulan... Sen adam olacaksın.

— Sayenizde Paşam... Soğutmayın,— diyerek salına salına yerine geçti Aşçı.

— Çarıklı Erkân-ı harpleri görüyor musun?— Dedi gülerek paşa...

DOKUZ

Gövdesinden beynine saran bir alazın cızırtısıyla gözlerini açtı. Kirpiklerinin ucunda yakamozlanan ıpıltı, cızırtıyla daha bir çoğaldı. Beyninin derinliklerinde oynaşan bir burgu, bütün tenini tutuşturdu. Dişlerini dudaklarının içine geçirerek, kendini zorladı. Zorladıkça sızılarının dikildiğini, kırpışan gözkapaklarının içine yapışan bir sinema makinesinin üstüste sekiz on filmi birden oynattığını sandı... Rifat, Necdet, Nihat, Sırrı Çavuş, eSlim onbaşı, postası Mustafa, Recai binbaşı üstüste, yanyana, karşı karşıya devinmeye durdular... Halftrak mermilerinin ışıklı izi... Vınıltılı sesleri... Havanların haş-haş'ları... Karlı yamaçların donduruculuğu ile akan kanın ateşi... Omuzundan yukarı vuran sızının büyümesi... Kırpışan gözkapakları... Kirpiklerindeki yakamozlar... Nihat'ın bükülen gövdesi... Kucağına yaslanıvermesi... Mustafa'ya aktarışı... Rıfat'ın, «komutanım, dikkat,» uyarısı... Sırrı Çavuş'un siperden sipere koşuşması... Ay'ın kar üstündeki oynaşmalarına katılan kıpırdak gölgeler... Işıldak mermilerinin aydınlığında büyüyüp genişleyen güllə çukurları. Çukurlardaki belirsiz devini... Yer değiştiren çalılar... Dudaklarını kanatırcasına sıktığı dişlerinin arasından engel olamadığı bir ıkıltının fırlayış. Kendi kendine sövmesi... Nihat'ın omuzlarında gevşeyen elleri... Koşan sıhhıye erlerinin beyaz sedyesi... Necdet'in yanıbaşında dimdik duruşu... Şıngırdayan telefon... Telsizlerin sürekli vınıltısı... Üstüste değişen koordinatlar... Kutu barajının salvosu... Keşif kollarının yığılan, telsizden, sahra telefonundan, postalar ağzından çelişen, çatışan, çakışan raporlarının ayıklanması. Pafta üzerinde birbirini yoksayan haberlerin ayıklanmasına uzanan bir bakış, bir el devinmesi, bir anlık karar... Yeniden değişen koordinatlar... Yeniden düzenlenen menziller... Üstüste uçuşa mermiler... Kulağının dibindeki uğultu, gümbürtü, susku...

«Gözlerimi açabilsem. Ya da yumabilsem bir iyice,» düşüncesiyle dimdik dondu. «Nerdeyim acaba?» Sırtının sürtünmesindeki yumuşaklıktan belli bir güven duygusuyla dopdolu... Gözlerini her kırpıştırmasında üstüste gelen resimlerin bulanıklığından ikircimli... Omuzundan beynine saran yangının acısından güçsüz. Gözlerini kırpıştırmaktan, dudaklarını çiğnemekten öte davranamamaktan öfkeli. Kırpışan gözlerinde yeni resimler... Tokyo caddelerinin çiçek çiçek ışığı. Işıkların beyazında mağazalar, dükkânlar, meyhaneler ve genelevlerle, amerikan bar arası gazinolar... Ele geçirilmiş tatil boşluklarının vazgeçilmez eğlencesi hamamlar... Kasları üstünde ince ince dolanan yumuk ellerin bütün sinirlerini yatıştırışı... Damarlarından eklemlerine ulanan gevşemenin, kasıklarında alazlanması. Belinden, omuzlarına... Omuzundan boynuna yürüyen sancının kıvranması... Kasıklarındaki akıl almaz kaşıntının, sabun köpüğü okşayışlarla pençe pençe tutuşması... Beyninin zongultusuyla kırpışan gözleri... Gözlerinin içinde oynayan bir başka film... Reşit Paşa'nın karşısında oturuşu... Postasının kucakladığı Nihat'ı sedyeye yatırışı... Necdet'in, uzanan eli. Dimdik, Kutu barajını emretmesi. Telsizlerden, akışın durduğunu bildiren haber... Karların bütün gölgelerini gün aydınlığına çeviren ışıldakların göz kamaştırması... Celâl Albay'ın kükreyişi... Çekik kara gözlerin ipil ipil bakışı. Ma-Su'nun karargâh çadırına sokuluşundaki çaresizlik. Bir ince ağıtı andıran sesi. Elleri ardında kanırtılmışken yüzünde şaşkın, acılı, öfkeli ve düşman anlamın çözümsüzlüğü... Kimlik saptamasının doğruluğu... Uzaklarda ateşlenen havanların uçurduğu buzullar... Kayaların şarapnel parçacıkları gibi dağılması... Bir orman gibi yürüyen Çin alayı... Yıkılan gereç kamyonları... Yanan araçlar... Atılan cephane depoları... El bombaları... Kişiyi belinden tutup, boğazında patlayan mayınlar... Sarsılan yer, sarsılan insanlar... Çembere alınan tabur... Kutu barajının etkisi... Ma-Su'nun, uzattığı bisküi paketine inançsız bakışları... Kucağına düşen kolları... Zorlanınca, büyük bir açlığın belirtisi çiğnemeden yutuşlar... Boğazının inceliğinde beliren

lokmaların midesine akışı... Tahsin Paşa'nın fısıltıyı andıran sesi... Değerlendirmelerin kısaca özeti... Tepelerin numaralarının birbiri ardına sıralanması. Sonra yeniden gözden geçirilişi... Numaradan numaraya kaydırılan birlikler... Recai Binbaşı'nın kendisine uzatılan kâğıtçıklara ya da söylenen sözlere göre sürekli emirleri... Necdet'in susan bir bataryaya doğru seyirtmesi... Koltuğuna kaykılan Reşit Paşa... Muharebe görmüş subay deneyimi... Yanıbaşlarında uçuşan mermiler... Borçluluğunu avucunun ateşiyle ödemeye kalkışan genç kızın zayıf parmakları. «Thanks» sözcüğünün alabildiğine incelen seslerle bozuluşu... Sımsıkı tutulan ele sıkıştırılan konservelerle, peksimet paketleri. Kayan gözlerin, sevinçle pırpırlanması...

Gözlerinin önünde beliren bir beyazlığın gölge gölge gövdesine yayılması. Dalgalanan bir başka beyazlığın ardından kabasındaki çimdik. Buduna yayılan bir ılımın karnında soğuması... Göz kapaklarında kararan benekler.. Necdet'in ardınca atılış... Hemen yanlarında sarsılan toprağın ayrılışı... Önlerindeki humbara neferinin el, kol, bacak dağılışı... Necdet'in hafif topallayarak doğruluşu... «Biz de yüzbaşımızı korumaya çalışıyorduk,» alayı... «Sağolun» sözcüğünün ardından topallayarak tırmanmayı sürdürüşü... Rıfat'ın, takımına süngü taktırışı... Ma-Su'nun yarı Kore'ce, yarı İngilizce anlattığı açlık öyküsü... İnançsızlığını gidermek için gökyüzünün belirsiz bir yerinden getirerek, tanrıyı tanık kılmaya çalışması... İşin bitiminde, zorlamasına dayanamayıp, ardına düşmesi... Avucunun içinde güven duyan bir ılımın gıdıklayışı... Haydar'ın açıyı doğrultmaya çalışan bakışları... Sedyenin kuğu yüzüşünü andıran süzülmesi... Rıfat'ın 164 numaralı tepeye doğru ilerleyişi... Siperlere birer süngü örneği saplanan erler... Mangalarını tek eldeki makinalı gibi tutmaya uğraşan onbaşıların sert gözleri... Üstünde bir emriyle onları bu cehennem oyunundan kurtaracağını sandıkları komutanlarının dimdik duruşuna özenme... Binbaşının çınlayan sesi... Telsizde bir muştu gibi şakıyan Necdet... Ve yeniden atışa geçen batarya... «Ayağın nasıl?» «Daha bakamadım.»

«Bak ve söyle!..» «Bir hafif sıyrık sanırsam». Kalçasından gövdesine ağır ağır yayılan bir yeğnilik... Omuzunda tutuşan yangının alazlarında belli belirsiz bir kısalma... Dudaklarından ağzına akan kanın tuzu tadı... 164 numaralı tepe yeniden bizimkilerin elinde... Kutu barajı başarılı... Düşmanın bağlantısı kesildi... Nihat'ın başında hafif bir sıyrık... Kayıpların listesi daha belli değil. Tavanı yıkık duvarların üstüne olduğu gibi oturmuş bir in... Kapı molozlarla örtülü. Yıkık duvara gerilen bir eski kilimi aralayarak içeri giriş... Gözleri bulutlu, kemikleriyle derisi birbirine karışmış bir kadın... Ma-Su'nun ağlamaklı sesiyle, kadının belirsiz hırıltısı... Acele açılan konservenin eline tutuşturulması. Kadının iştahla açılan ağzı. Dipsiz bir kuyuyu andıran boğazı... Yeniden eline sarılan zayıf, soluk, genç parmakların ödeme tutkusu. Karargâh çadırının önündeki kargaşa... Birbirini izleyen çekilme, saldırı haberleri... Kızılhaçlı kamyonların, mermi önünden kaçarcasına kayıp gitmeleri... Sıhhıyecilerin seyirtmelerine karşın, hep ağırdan aldıkları sanısı... Giderek yaklaşan top sesleri... Kulak zarında, ses ayrıntılarının işaretleri... Reşit Paşanın gülümseyen ablak yüzü... Recai binbaşının, telefonlara, telsizlere yetmeyen sesi... Rıfat'ın takımının 164 numaralı tepeye tırmanışı... Nihat'ı götüren ambulansın ağır devinisi... Patlattığı buyruklar. Portatif masasının üstünde yayılı paftada sürekli değişen raptiyeler. Raptiyelere göre yeniden hazırlanan savunma hatları... Merkez yedeklerinin takım takım azalması... Rüştü üsteğmenin dimdik, sırasını bekleyişi...

Gözkapaklarının içindeki filmlerin büsbütün bulandığını seziyor. Kirpiklerindeki yakamozlar soluyor. Belleğinin perde perde örtündüğünü, bilincinin dalga dalga gerilediğini biliyor. Jilet gibi bir gülümseme çakılıyor gözbebeklerine. Dudakların soluğundan Ma-Su'nun ağzını ayırıyor. Yumuk geyşa elleri koltuk altı kaslarını ovalıyor. Bütün omuzunun yumuşadığı inancıyla buğulu kadın kayganlığını duyuyor parmaklarında. Bir gülüş beliriyor gözlerinde. Avucunun içindeki dirençli tutkuyu incitmeden gülücüğüne

yaklaştırıyor. Elleriyle bir gün sonrasını belirterek, montunun cebinden çıkardığı bir kâğıda adını, soyadını, rütbesini yazıyor. Ma-Su'nun gözlerinde birden kaygı, birden sevince dönüşüyor. Kâğıdın üstündeki harfleri kendi dilinin bozuşuna uydurarak heceliyor. Kovuktan çıkıp giden subayın ardısıra bakıp kalıyor... Adım adım karargâha yürürken, çevresine bakınıyor. Yüzyılların çağrışımıyla, tarih bilgisini zorluyor... Atilla'dan sonra, bütün buraları Türk egemenliğine girmiş. Yüzyıllar ortak bir yazgı paylaşılmış. Yüzyıllar ortak bir yabancı egemenliğine katlanılmış... Şimdi? Aç insanlar... Duvarları yıkık, bir tavanı çökmemiş kovuklara sığınmışlar... Açlık, iki konserve kutusuna sunulan bir dişilik haline gelmiş. Çekik gözlerdeki sevinci paylaşmak, besisiz tendeki borca sahiplenmekten daha güzel... Koltuğunun altında konserve kutuları, peksimet paketleriyle dolu naylon torbayla, karargâhtan çıkışı... Necdet'in, alaylı gülümsemesiyle vazgeçme isteğini itiş... Kovuğun çuvalını kaldırdığında korkuyla büyüyen gözler. Büzülmenin ardından, şıngırdayan sevinç gülüşü... Bir gün içinde azalan solukluk... Parıltısı artan gözlerdeki borç... Kolların açılışı... Yaşlı hırıltının dingin solumaya dönüşmesi... İnanılması olanaksız, bir değişimin, bir yirmidört saatte yaşanması... Umutsuzlukla, umut arasındaki köprünün, yoklukla varlığı birleştirmesindeki gizi arayış. Avucunun içinde yuvarlanan bir alaz topu... Yumruklarını kavrayıp, keskin dudaklarına götüren cılız parmaklar... Parlayan bir ten... Ellerinin üstüne damlayan bir çift gözyaşı... Parmaklarının arasında uçuşan uzun saçlar. Göğsünün üstüne yapışan bir tüy hafifliği... Ta yüreğinin ortasında açan bir çiçek... Yeşile kesilen ortalık... Meserret'in menekşe gözleri... Zeyneb'in tombul ayakları... Nihat'ın sapasağlamlığıyla öğrenme... Uykularından çalınan saatler. Düzelen, her geçen gün biraz daha ışılayan bir ten. Yumuşayan parmaklar... Sokulurken ürkmeden bakan gözler... Px'den seçilen frapan giysiler. Çekik gözlü bir amerikalı özenmeleri. Deviniye eklenen ve giderek anlamı daha da belirginleşen sözcükler... Ayışığının gülümsemesinde, duvara dayanan bedenlerinin

kamburu... Derin bir soluk alırcasına, yıkıntının yalnızlığında pusu kuran ölüm... Ma-Su'nun hıçkırık ötesi ağıtı. Son kalandan arınma sığıncı... Gövdesinin üstündeki ıslaklık... Boynunun çukurundaki soluk. Omuzunda, şu an sızılarından uyuşan yerdeki ısı... Kollarının arasında kütürdeyen gövde... Borç duygusundan ırak bir kendini veriş. Ya da yepyeni bir alacağın tavanda, unutulmuş bir isteği derleyiş... Sarsılan bedeni... Beyninden tırnaklarının ucuna yayılan titreşim karışımı bir keçelenme... Örselenmesine karşın, dikliğini koruyan küçücük, onsekiz yirmi yaşlarının memeleri... Geyşa deneyimleriyle karşılaştırıldığında içtenliğin alazıyla tutuşan yangın yeri... Amerikan giysilerinden soyunmuş sarı ve pembe karışımı beyazlığın gözalıcılığı... Montunu, pantalonunu, slipini ivecenlikle çözen istekli çırpınışlardan duyduğu kuşku. Sezinlemeden kılıfından sıyırdığı tabancası. Sezdirmeme kıvancının coşkusuda tek kolunun üstüne verdiği ağırlığı... Mavi, turuncu, yeşil, beyaz tüllerin oynaşmasında dağılıp giden bir düş... Çıplak dizini ancak kucaklayabilen ince kollarla, gözbebeklerinin içinde odaklaşan çekik bakışların şaşkınlığı... Giderek yeşile dönen kara gözlerin, yeşille doruklaşan anlatım gücü... Savaşın yerle bir ettiği bir küçük kasaba okulu... Annesini yanında taşıyan bayan öğretmenin, doymak için doyurduğu askerler... Koreliler, Fransızlar, Kanadalılar, Kolombiyalılar ve Türkler... İlkkez almadan veren biri. Ve ilkkez, kendi isteğiyle tutuşması... Güne dönüşen gece... Uykusuzluktan arık bir günün ışıltısı... Kendi yiyeceğini de katıştırdığı paket... Düzenlenmiş koğuk... Şişirme yatağın yumuşaklığında yaylanan tenleri... Pilli ışıldağın, gökkuşağına çevirdiği ter damlaları... Tokyo dönüşünde asılan surat... Yenilmeyen yiyecekler, giyilmeyen amerikan elbiseleri... İçilmeyen içki ve sigaralar... Korku... Kaygı... Bırakılmışlık duygusunun küt gövdede tükenişi... Sımsıcak bir kavuşmuşluğun, özlemin silip götürdüğü ürkü... Umut. Coşku... Bir türlü adlandıramadığı sımsıcaklık... Sığınmışlık mı, sevgi mi yoksa güvencenin bedeli mi olduğunu çözemediği bir kendini veriş... Islak gözlere, kütürtülü yüreği sürü-

len eller... Teninde erimeye dönüşen bir titreşim... «Kendine mukayyet ol yüzbaşım!..» «Mukayyetim üsteğmen!..» «Biraz değişiklik iyi gelir.» «Değişenin niteliğine bağlı değil mi bu?» «Haklısınız yüzbaşım!..» «İşte şimdi kaydı kuydu bırakan sensin!..» «İnsan şaşırıyor komutanım!..» «Kendimizi bir boşlukta sayıyoruz da ondan!..» «Yadellerde dumanımız burnumuzdan tütmekte öyle ya!..» Çekik gözlerin bebeklerindeki parıltı... Jilet dudaklardaki aydınlık... Kavuşmanın sevecenliği... Tokyo barlarının pasını silip süpüren içtenlik... Acemilikte yoğunlaşan istek... Ustalığın belli belirsiz duygusuzluğunu arıtan coşkun sokuluş... Karşılaştırmanın acısıyla burulan içi... Yüreğinde bağlanmış bütün düğümlerin birbirine karışması... Yeşilden menekşeye akan bir ırmakta dalıp çıkması... Kırpışan gözlerinde gel - git dalgalarıyla değişen görünümler...

Karilyon tepelerine serpiştirilen birlikler. Kasım sonunun çıplak soğuğu. Karadağın çam kokulu ayazını aratan uğultu. Tabur karargâhından az ötedeki koğuk. Ma-Su'nun sıcaklığı... Mançurya tepelerinin ak karı... Buzullardaki gölge oyunları... Telsizlerin, telefonların suskun güvencesi. Havada elle tutulur titreşimin, insan bedeninde elektriklenmesi. Kucağındaki paketler... Kovuğun köşesindeki konserve kutularıyla, peksimet yığınlarını gösteren Ma-Su... Karanlıkta uzanan cılız çocuk avuçlarına tutuşturulan paketler... O yığdıkça, azalan yiyecekler... Harcanmayan dolarların askeri mağazalarda tükenişi... Top seslerinin uğultusunu ninni kabullenişiyle aldırışsız çocuklar... Mermi oyuklarında saklambaç... Bir sarsıntının toplayıp götürdüğü insanların ardından ağıt yakmayan kuru bakışlar... Kendisinin kurtulmuşluğuna sevinmekte mi, üzülmekte mi belirsiz davranışlar. Salt ekmeğe, konserve kutusuna uzanan aç parmaklar. Daha yirmisine varmadan kocamış genç-ler, çocuklar... Gün günden toparlanan ve güzelliğinin parıltısıyla gövdesini ısıtan Ma-Su... Uzattığı yiyeceği alırken borçlu, aldıktan sonra düşman bakışlara aldırışsız omuz kırışlar... Harmanlanan buzul... Sarsılan toprak... Mavzerlerin ucunda ışılayan süngü... Kasım sonunun güleçliğin-

deki Ay'ın yüzünde sırıtan alay... Gölge oyunlarında sürünerek yaklaşan ölüm... Bozulan bir makinanın duraklayışındaki susku... Alışkanlıkları kemiren kurdun ikircimi... Coşkudan uzak, tutkuyla bağlantısız bir sarmaşmanın kuru hışırtısı... Şaşkın bakan Ma-Su... İçgüdünün dürtüsü... Yarım kalan bir sevişmenin ivecen giyinişi... Birden çalışıveren dev aracın gümbürtüsüyle aynı anda karargâhtan içeri dalış... Haberleri yeniden gözden geçirerek, keşif kollarıyla bataryalara dağıtılan «teyakkuz» emri... Recai Binbaşı'nın hiç şaşırmayan onayı... Nihat ve Necdet'in birden verilen bu alarmın ne anlama geldiğini kavrayan yanıtları... «İç güdüye diyecek yok komutanım!..» «Çevreyi iyi kolla Nihat!..» «Bu ayın gölge oyunu değil, yürüyen çalılar görmüş bizim ileri karakoldakiler!..» «Baskına uğramadık öyleyse Necdet!» Taburdan, Alaya, alaydan tugaya uzanan teller... Tellerde birbiri ardına dizelenen baskın haberi... Direnme komutlarının salvosu... Bombardıman... Süngü savaşı... Dişle tırnakla boğuşma... Gerileyen bağırışlar... Bozulan Kore Kolordusunun açık bıraktığı sağ kanat... Birden kapanan çember... Artçılıkla görevlendiriliveren Tugay... Kunuri sırtlarında, düşmanın iki tümeniyle sarıldıklarını kesinleyen bilgiler... Kırmakla tükenmeyen Çin askerleri... Direnme komutunun yinelenmesi... Amerikan sahra hastenelerinin boşaltıldığı, çember yarılabilirse Wovon'u geçerek, Sinnimni köyünde kurulacak karargâh... Tugayın ağırlıklarının yavaş yavaş Wovon'u geçtiği haberi... Ardçı kalan taburun, bir duvar gibi kendine yaslanıp, insan dalgalarıyla yıprana yıprana geriye doğru yuvarlanışı...

Soğuğun etkisinde uyuştuğu sanılan erlerin kavganın ortasında bükülmez bir çelik gibi ışılayışı... Yanıbaşında dönenen Şefik Başçavuş'un, makinelisiyle ordan oraya seyirtmesi... Bütün bir yaşama yayılan saliseler... Geçmek bilmeyen zamanda, her göz kırpışta aşılıp giden bir çağ.. Her saliseden, ötekine yaşama içgüdüsünün artan direnci. Karargâhın dört bir yanına serpilen şarapneller. Süngü savaşının ağır kayıpları... Delik deşik bedenler... Kan içinde yüzen buzulun anlatılamaz kızıllığı... Amerikan, İngiliz

Fransız ve Kore artçılarının Hungnam yönünde çekilişleri... Çember içinde umutsuzlukla, boğaz boğaza çarpışma... Birbirine karışan askerler... Birbiriyle boğuşan aynı birliğin neferleri... Neferleşen yüzbaşılar, üsteğmenler, teğmenler, başçavuşlar... Komutayı ele alan onbaşılar... Sıradan komuta değişimleri... Karargâh çadırının içinde yitirilen birlik listeleri... Taburun, çöl güneşine tutulmuş kar benzeri eriyişi... Recai Binbaşının olağanüstü koşuşmaları. Albay Dora'nın, boğuk sesindeki kesin çekilme buyruğu... Toplanan paftalar, yakılan dosyalar, en gereklileri ayrılan belge ve bilgiler... Kamaları çıkarılan toplar... Ardardına atılan cephanelikler. Yakılan araçlar... Adım adım gerileyen insan direncinin, bütün doğa güçlerine karşı yenilmezliği... Eriyip tükenmesinin yanında, çoğalıp, büyümesi... Koltuğunun altındaki dosyalar... Sağ eliyle ateşlemeye hazır tuttuğu makineli... Yerle bir olan Ma-Su'nun kovuğu... Toprağın altından uzanan açık eli çiğneme korkusu... Karargâh mangasının kurduğu canlı siper... Şefik Başçavuş'un, dimdik, adım adım gerileyişi... «Dikkat et Başçavuş,» uyarısıyla birlikte zıplayışı... Hemen boşalttığı yere düşen el bombasının sarsıntısı... Yenisinin patlamasına kalmadan kapan Sırrı Çavuş'un, gerisin geri yollayışı... Savrulan birkaç kol, bacak ve uçan gövdeler... Selim'in alnının ortasında açıveren çiçek. Kısa bir duraklamayı devindiren Recai Binbaşı'nın sövgüsü... Takımıyla birlikte yanında biten Nihat'ın kararmış yüzü... El bombasını havada kapan onbaşı Cavit'in; «Al da götüne sok pezevenk,» narasıyla geri fırlatışı... Hemen gerilerindeki bir patlamayla, kucağına kapaklanan Nihat'ın, sırtındaki ağırlığı... Sedyeye yüklenip götürülüşü... Necdet'in topallayan ayağı... Postalının üstünden bir türlü silemediği kan lekesi... Simnimni'yi basan kan dalgası... Denizleşen kızıllık. Karilyong tepelerinden akan insan dalgası... Durmaksızın kalınlaşan çevirme hatları... Basit derme çabasındaki neferler... Oraklaşan süngüler... Birbirlerine sarılmış ayrı ülkelerin insanları... Ölümün kucağında gırtlak gırtlağa yatan iki düşman... Zaman zaman susan telsizler... Yitirilen takım, manga ve kol-

lar... Yeniden çınlayan bildik sesler. Ansızdan buluşulan yitikler... Sevinç anının yıkılıverenlerle gölgelenen coşkusu... Yeni bir dalgaya karşı granitleşme bilinci... Yeni bir püskürtmenin sürükleyip götürdüğü parçacıklar... Sürekli bir kaynamanın potasında ergiyen demir... Fokurdayan korda ilkin genişleyip, sonra şehitlik kalıbına döküle döküle azalan insan cevheri... Kafasının içinde birikmiş bütün bilgilerin, bir tek odakta buluşması... Yaşamak ve taburu bu çemberin içinden en az yitikle çıkarmak... Alay Karargâhından son buyrultu. Kunuri'de buluşmak üzere her türlü haberleşmenin kesilmesi... Pafta üstünde, dünyanın öbür ucuymuş gibi görünen Kunuri... Ardardına sıralanan tepeler. Bütünleşen tabur... Gerilerde kalan Sinnimni... Yeniden dünyaya gelmenin muştusu, Tugay sancağı... Muharebenin göz korkutan bilânçosu... Hungnam'dan gemilerle çekilen 105 bin asker, 98.000 sivil'in haberi... Eriyen tugayın 450.000'i aşan kayıplarla oranlanması... Recai binbaşının çatılan kaşları. Omuzuna uzanan bir el... Soğuyan bir yara... Bütün beynini kavuran bir ateşin sayıklaması... Birbirinin içinde oynayan onlarca film...

Gözlerini açtığında dümdüz bir hastane yatağının beyazlığında buldu kendini. Yüzüne basan al, çarpışmayı dimdik bitirememenin utancıyla boyandı... Doğrulmak istediğinde, omuzunun yerinde olduğunu anladı. Bütün bedenine saplanan binlerce kıvılcımın cızırtısıyla yeniden dudaklarını ısırdı. Başucunda nabzını sayan hemşire, gözlerinde masmavi bir sevincin duruluğuyla: «İyi,» dedi, «Çok iyi!..»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Camp de Coetquidan'ın yeşil tünelini geride bırakırlarken, dönüp baktı. Eski şato, Versailles'yı kıskandıran bir çiçeklendirmenin aydınlığında parlıyordu. Gotik sütunları, mermer merdivenleri, boydan boya dizelenmiş küçük pencereleriyle bir kartpostal gibi içinde yansıdı Kurmay okulu... Geniş bahçesinin bütünleştiği Poimpont ormanının yeşilliği arada bir yüzünü gösteren güneşle açılıyordu. Onun dışında ne ülkesinin açık yeşilini, ne Kore'nin sarı yeşilini görmek olasız... Mora dönük bir yeşilliğin içinde yıkanıp duruyorlar... Ders saatlerinin dışında dolaştığı bahçenin kırmızı sardunyaları, sarı, pembe begonyaları ve kalemtraşla yontulmuş duygusunu uyandıran çamlarıyla, seralar arasındaki asfalt geziler, yüreğinin derinliklerinde bir özlem kışkırtıyor... «Ağaçlandırmayı da, çiçeklendirmeyi de bilmiyoruz,» diye geçiriyor. «Burda bütün yanıp yıkılmışlıkların üstüne sanatın israfil soluğunu gezdiriveriyorlar... Normandi çıkarmasının, bütün Fransa işgalinin yaşandığı yerleri dolaşıyoruz. Bir savaşın tanıklığı, salt eski filmlerde, resimlerde ve kentlerin göbeğine dikilmiş şehit listelerini gösteren anıtlarda kalmış. Yedi sekiz yıl içinde, eskiyi yenileyivermişler... O yıllarda, bütün buralarını gezmiş biri, savaşın yıkıcılığına inanmazmış... Bu söz Bounflis'in... «Savaş okulundan çıktığımdan beri hep yıkım görüyorum,» demişti bir kezinde... «Yurdum için çarpıştım... Cezair'de, asilere karşı vuruştum... Kore'ye gözlemci gittim... Şimdi Akademideyim. Ve şimdi yapıcılığımızın bilincine vardım... Sekiz yıl önce yıkılanların, daha da güzelleşmiş olarak dirilivereceğini ummazdım... Sanki yıkıcılığımızdan utanıyorum. Ve eskiyi daha da güzelleştirerek, kendi kendimizden öç alıyoruz...» Akademi çoktan gerilerde kaldı. Küçük deux - chevaux, narinliğinden umulmaz bir hızla, yolu yutuyor. Hafta sonlarının küçük kaçamaklarından

Rennes yolunu iyi biliyor. Arabanın her hırıltısında, bölge merkezine biraz daha yaklaşmanın alışkın rahatlığıyla, kendi içine dalabiliyor.

«Olmazlanamadım... Sanki, Camp de Coetquidan'ın hüznü korkuttu beni... Herkesin gidecek bir yeri vardı.. Noel, aile bireylerinin yılda birkez zorunlu bir araya gelme nedeni... En büyüğün çevresinde, birbirlerine bağlılıkların sürdürmenin sevincini tadıyorlar. Bir yabancının bu coşkuyu gölgelemesinden korkuyordum... Bounfils zorlamasa gitmezdim... «Bizim aile,» demişti Bounfils, «bir yabancıyı ayıramıyacak kadar geniştir. Göreceksin, kızlar, oğullar, torunlar bütün evi öyle dolduracaklar ki, kimse sezmeyecek!..» İnanılası değildi... İnanmak istiyordum. Aile özlemi öylesine doldurmuştu ki içimi, gideceğiz dediğinde yarım ağız direttiğimi o bile sezdi... Yadsımamın sudanlığına, sudan bir yanıt vererek, sorumluluğu yüklendi... «Rahatsız edecek olsan, çağrılamazdım,» diye kestirip attı sonunda.. «Bir Fransız ailesini yakından tanımak istemez misin?» İstemez olur muyum? Burda adına yaraşır bir kışladayız Rennes kırk kilometre... En yakın köyler, ormanın çevresine serpiştirilmiş. Yaya gidilmeyecek kadar uzak... Ve ben, öncelikle, kitaplardan geliştirdiğimi sandığım, ama ağzımı açtığımda bir işe yaramayan dilimi geliştirmek zorundaydım. Şimdi bile, söyleneni tam anladım mı, anladığımı sandığım biçimde mi algıladım, kuşkusundayım.

Çekingenliğimi yeni yeni yeniyorum. Ve Bounfils, beni köklü bir Fransız ailesinin Noel toplantısına çağrılıyor Böylesine atak olduğumu bilmezdim. İyi ki, o gümüş takı bakayı getirmişim yanımda. Şimdi verebileceğim en değerli armağan bu... Herkese değil... Yazık ki, fazla bir şey getirmemişim... Oysa düşünmeliydim... En azından daha önce buralarda bulunmuş olanlara sormalıydım... Neler den hoşlanırlar? İnsan herşeyi nasıl da kendine göre değerlendiriyor. Bir de kurmayız biz... Herşeyi üç buutlu değerlendirmeye koşuluyuz. Karşımızdakine, kendimize, ve gerekirliğe göre!.. Al bakalım... Şiştin mi şimdi? Orda bir kız tavlarız düşüncesi bile geçmemiş ki, birkaç parça ar-

mağanlık alıp gelelim... Neyse ki, aldığım ücretlerin hemen hemen tamamı cebimde... İneklemekten başka bir şey yapamadığım için de, harcayacak zamanım olmadı. . Şimdi, Rennes'den bir armağanlık düzmek borç oldu. . Hadi babasına gümüş tabakayı veririm. Ya ötekiler? Onlara da bişeyler almak gerekmez mi? Kunuri sonrası, hastanede Noel'i gördüm... Nasıl çocuklaşıyordu herkes?» Sezinlemeden eli cüzdanını yokladı... Suskun, önündeki yola bakan Bounfils o davranınca canlanmışcasına;

— Daldın,— dedi...

— Ya daldım,— diyerek irkildi. —Noel'i düşünüyordum... Kendinizi toplanmaya zorunlu duymak çok iyi bir görenek!..

— Bir o kaldı binbaşım,— dedi birden Bounfils. —Eski göreneklerimizden bir bu kaldı... Çok uzun zaman var ki, aileler bölünüp parçalandı... Daha yüzyılın başlarında bile, aileler bir bütündü... Bölgeden bölgeye geçmeyi ürkünç sayarmış eski kuşaklar. Asker olanlar bu yüzden saygı görürmüş... İmparatorluk kurduk biz... Sömürgelerimiz oldu ama, köylü toplumuyduk... Ama iki savaş geçirip, endüstriyi geliştirmeye koşulunca, dağılma kaçınılmaz oldu. Bu yüzden, Noeller eskisinden daha da çok önem kazandı... Bak örneğin, benim bu yıl burda bulunmam raslantı. Son dört Noel'i, ülkemden çok uzaklarda garnizonlarda geçirdim... Büyük kardeşim, Marsilya'da... Kızkardeşlerimden biri Strasbourg'ta, bir diğeri Paris'te... Babam, Fransızlar eskiden köstebekler gibiydi, der... Kendi topraklarının altında büzülüp kalmışlardı. Sonra birden yeni yeni kanallar bulup, bütün Fransaya yayıldılar... Ve ilişkiler kâğıtların aracılığına kaldı...

— Biz şimdi tam bu söylediğiniz gibiyiz. Kendi inlerimizin içine büzülmüş...

— Endüstri gelirse, bütün o inleri deşer Binbaşı!.. Ve köstebekler yeni inler için bütün Türkiye'ye yayılırlar...

— Böyle bir hız var şimdi ülkemde... Hepimiz kalkınma çabası içindeyiz...

— Sonuçta endüstri kurulur ve siz de dağılırsanız bi-

zim gibi, böyle özel günler görenekleşir. Çünkü, bir zorunluluk olmadıkça insan yollara düşmek istemez...

— Bizim de bayramlarımız var... Bizde de, en büyüğün çevresinde kutlanır o bayramlar. Ama, sokaktan sokağa, hatta odadan odaya geçivermek yeterlidir. Oysa bakın siz, üçyüz, dörtyüz kilometreleri göze alıyorsunuz.

— Siz de alırsınız... Bir kez alışkanlık ve gereksinim sözkonusu oldu mu, insan yüksünmüyor...— Sonra ileriye bir göz atarak, —Rennes katedralinin kuleleri göründü. Ne dersiniz, bizimkilere Bretagne armağanı mı alalım?

— Bir özelliği olmasını istiyorsak, böylesi daha doğru değil mi?

— Bir özelliği olacağını sanmam. Kente yeni açılan Büyük Mağaza'ya gideriz... Fransa'da üretilen her türlü tüketim maddesini orda bulmak olası... Böylelikle zaman kazanırız. Siz isterseniz arabada kalırsınız.

— İzin verirseniz, ben de bir şeyler almak istiyorum. Ancak, beğenilerini bilemediğim için kaygılıyım. Bana yardım eder misiniz?

— Elbette!..

Rennes'e girinceye çevreye daldılar... Kentin bakımlı sokaklarından merkeze yöneldiler. Geniş bir alana yayılan mağazanın içinde reyondan reyona dolaşmaya başladılar. Noel hazırlığının canlılığı, süslenen reyonların ışıltısıyla insan kendini bir düşte sanıyordu. Yüzbaşı, kolundan yakaladığı konuğunu, işaret ettiği armağanların etiketine bir göz atarak, başını sallaya sallaya dolaştırıyordu. Sonunda, şu şundan hoşlanır, bu bundan diye diye, süslü paketleri yaptırdılar... Arabanın arkası paketlerle doldu... Yeniden yola düzüldüklerinde, her kavşakta altı yedi okla karşılaşa karşılaşa, Laval yolunu buldular...

Sabahtan beri arı kovanı uğultusundaki konak sessizleşiverdi. Çocuklarla birlikte, öğle şekerlemesine çekilen yaşlılar, söyleşileri fısıltıya dönüştürünce, yalnızlığını duydu. Ağır ağır kapıdan çıktı... Konağın ağaçlar, çiçekler ve

çakıl döşeli patikalarla tarhlanmış bahçesinde bir iki adım attı. Durakladı... Kapının önünde genişleyen yol, içinde küçük gölüyle yemyeşil gülümseyen özel koruya ulanıyordu. Pierre'i yitirmenin yabancılığıyla, adımladı patikayı. Kapıya vardığında, çakıl taşlarında sürüklenen bir ayak sesiyle durakladı. Mireille mantosuna sarınmış gülümsüyordu... Bekledi... Kapıyı açarak yol verdi...

— Umarım sizi rahatsız etmem,— dedi Mireille... —Bizimkilerin uyku alışkanlığına bir türlü uyamadım...

— Rica ederim,— sözleriyle, kapıyı kapattı...

Yanyana koru yoluna girdiler. Hiç konuşmadan, salt ayak seslerini dinleyerek, bir süre yürüdüler... Ağaçların dallarında oynaşan ayaz, yüzlerine çarptıkça diriliyorlardı. Islak çimenler ayaklarının altında hışırdıyor, zayıf günışığı ağaçların tepelerinde ışıldıyordu... Patikanın tam ortasında ezilmiş çimenler, nal izlerini ele veriyordu zaman zaman... Belli ki, yol uzun zamandır yürüyüş için kullanılmamış.

Mireille, yanıbaşında yürüyen binbaşıyı yan gözle süzdü. Dalgın, düzenli bir biçimde yürüdüğünü görünce, konuşmaktan vazgeçti. «Sanki Fransa'yı kocaman bir tongada basıp, avuçlarımın içine koyuvermişler gibi,» diye düşünüyordu binbaşı!.. Charles Bounfils, elektronik fabrikatörü imiş... Antuanet'in kocası Henri büyük bir metal fabrikasının müdürü... Mireille Sorbonne'da ekonomi kürsüsünde asistan. Pierre ve babaları benim gibi asker. Torunlardan biri mühendis, biri doktor... Öğrenciler de, yanakları yana yana Rosenberg'lerin öldürülmesine karşı gösteriye nasıl katıldıklarını anlatıyorlar... Ve hepsinin toplaşmasında, dünyayı yeniden öğreniyorum sanki... Alman mucizesinin altında bütün bir ekonominin Amerika egemenliğine geçmesinin yattığını kırk yıl düşünsem bulamazdım. Churchill'in seçimleri yitirmesinin temelinde de büyük ortaklıkların çıkar çatışmalarının olduğunu ilkkez duydum. Dünya sanki küçücüktü... Charles'in, fabrikalarını büyütmek isterken karşılaştıkları Amerikalı ortaklık önerisi ve redle başlayan sıkıntıları, Stalin'in ölümünden, Mc Karthy'

ciliğin etkilerine değin nasıl birbirlerine sarmaşıverdi... Ben, savaş görmüşlüğün bilinciyle, olayları bütün boyutlarıyla kavradığımı sanırdım. Oysa, savaşın anlık etki tepkilerini değerlendirmekten öte düşünemediğimi şimdi anlıyorum. Şu birkaç saat, diyebilirim ki, bütün yaşamımda öğrendiklerimi yeniden gözden geçirme ve kofluklarını ayıklama olanağı sağladı bana... Kore Savaşının, Amerikan endüstrisinin İkinci Dünya Savaşında büyük boyutlarda dönmeye alışmış çarklarını kırmamak amacına dönük olduğunu düşünebilir miydim? Bu yüzden, bizim de can havliyle katıldığımız Birleşmiş Milletler kararının bir biçimsel gerekçeden başka bir şey olmadığını nerden bilirdim? Meğer, karardan çok önce herşey olup bitmiş... Truman, Mc. Arthur'a, savaşa katılmasını buyurmuş... Ya Mireille'in söyledikleri... Kısa zamanda toparlanmazsanız, siz de Alman kapitalistlerinin durumuna düşer, Amerikan şirketlerinin acentesi olur çıkarsınız, hükmü... Ve iki sanayicinin de, sessiz suskun onaylayışı... İngiltere, Fransa ve Almanya'nın boşalttığı pazarlara Amerika'nın uğrun uğrun yerleşmesi... Madem, çıkar ilişkileri içine girmiştir, zorbalık ilişkilerini de Amerika'nın yürütmesi gerektiği konusundaki keskin düşünceleri... Azarlamalarını beklerken, ötekilerin uysal uysal baş sallamaları beni nasıl şaşırttı. Bu yüzden sözlerin derinliğini kaçırdım... Suçu zor anlamama yıkamam. Bal gibi anlayabilirdim. Kulaklarımdan çok kafamı açsaydım, bütün tartışmayı kavramak işten değildi... Hadi ordan... Sanki soyut simgelerle konuşuyorlardı... «Dulles. Stalin öldükten sonra Sosyalizmin gelişmesine ket vuracak tek davranışın, Amerika içinde bir salgın yaratmak olduğunu planladı,» demişti Mireille... Mc Karthy'zm bunun iç politik arenada boy göstermesidir... Rosenberglerin ölüm cezası yemesi Amerikan aydınlarının dayanıksızlığını ispatlar... Bütünüyle direnebilselerdi Mc Carthy'ye, belki ekonominin isterlerini engelleyemezlerdi. Ama, böylesine bir fırtına biçiminde dünyayı sarmasının önüne geçebilirlerdi... Çünkü o zaman, Avrupa sosyalistlerinin büyük çoğunluğunu yanlarında bulacaklardı. Ve böylelikle de, bur-

daki çıkarların tehlikeye girmesi karşısında Amerikan tekellerinin gerilemesi kaçınılmaz olacaktı. Yapmadılar... Tersine bizim direncimizi zedeleyecek bir korkuya kapıldılar... «Sanki hiç bilmediği bir dili konuşuyorlardı. Ekonomiden politikaya, politikadan sanata atlıyorlar ve herşeyi bir bütünün parçaları biçiminde ele alarak, insanı şaşırtıyorlardı. Pierre'in de, babasının da, benim de sesimiz soluğumuz kesilmişti. Kesilmese, yanlış yapmamız kaçınılmaz. Biz, yanlışa alışmamışız. Çünkü yanıldığımızı görme olanağımız yok... En azından söylenenleri anlamayı nasıl isterdim. Yazık, kaçırdım... Belki de kaçırmadım... Sorsam yeniden. Anlatsa bana anlattıklarını... Bir yürüyüş sırasında belki bir savaşın anatomisini çıkarabiliriz. Ama ekonomik bir yaklaşımın niceliğini bile tartışamayız... Çünkü ben anlamıyorum... Anlamadığım için de öküzün tirene baktığı gibi, bir birine, bir birine bakmakla yetiniyorum. Öğrenmeliyim. Herşeyi bir iyice öğrenmeliyim... Bunlar yaşamlarından biliyorlar. Ben de savaşı bilirim. Viet-Nam savaşı söz konusu olduğunda biz konuştuk. Onlar dinlediler... Kore için de aynı!.. Ama, biz parçaları anlatıyorduk, genç Claude'un dediği gibi... Ötekilerse bütünü... İyi ya, bizim görevimiz o parçaları istenilen sonuçlara ulaştırmak değil mi? Binbaşı!.. Clausewitz'i anımsa... Parçaları iyi değerlendiren, iyi asker olur... Bütünü kavrayarak gerekli stratejiyi düzenleyebilen ise komutan... Sen parçada kaldıkça, iyi bir subay olursun... Ama, albaylıktan öteye geçemezsin... Oysa, paşalığın yöntemi, parçaları bütünlemektir... Çalıştır bakalım humbarayı... Çalıştır da, parçaların arasındaki ince ayrıntıyı yakalamanın yollarını öğren. Yoksa, bunca dünya görmüşlüğünün bir anlamı olmaz...»

Sonunda dayanamadı Mireille;

— Pek konuşkan değilsiniz!..

Bütün düşündüklerini ele verdiği kaygısıyla irkildi. Mireille'in leylak gözlerine daldı bir süre. Ne diyeceğini bilememenin yutkunmasıyla;

— Konuşmak için bilmek gerekli,— dedi sonunda. Yanınızda bilmediğimin çokluğuyla sersemliyorum!..

— Bilmediğinizi öğrenirsiniz...

— Kolay öğrenen, bilginin zorluğunu anlayamaz...

— Siz susmanın erdimini seçiyorsunuz bana kalırsa.

— Keşke sanınıza yaraşır olabilsem... Siz öylesine değişik konularda, öylesine parlak konuşabiliyorsunuz ki, anlayamadığım yerleri bile sormak bilgisini edinemiyorum. Yoksa, tartışmalarınızdan öğreneceğim çok şey var, inanın.

— Bağışlayın, inanmıyorum... Pierre, mektubunda sizden söz ederken, bilgili olduğunuzu yazmıştı... Görüyorum ki, bizim gevezeliklerimizden sıkılıyorsunuz.

— Tersine, büyük bir coşku duyuyorum. Hiç bir zaman ilgilenmeyeceğim konularla sarsılıyorum. Ben askerim Bayan Bounfils!.. Rosenbergler olayını bir hıyanetin cezalandırılması olarak görmüştüm. Oysa, işin derininde çok büyük çıkar ilişkilerinin söz konusu olduğunu sizden öğrendim.

— Özetlemeleriniz gösteriyor ki, susku, bilginizin perdesidir. İnanmamakta haklı olduğumu daha iyi anlıyorum. Çünkü siz askerler, egemen çıkarlarının bekçisisiniz. Elbette bir takım inançlarınız olacak. Yoksa kendinizi çok rahatsız bir ortamda bulursunuz. Sizin için önemli olan belki zaferdir. Zaferin meyvelerini elinizin tersiyle itecek ölçüde de soylu olabilirsiniz. Göğsünüzde parlayacak bir madalya için, tarihin akışında oluşan değişimlere gözlerinizi kapayabilirsiniz. Ama, insanlık için önemli olan meyvelerdir... Meyveleri kimin topladığı, kimin yediğidir...

— O zaman, askerin bütün bir ulus adına davranması yanlış mı diyorsunuz?

— Sorunun can alıcı noktası burası... Biliyordum... Susmanızın nedenini anlıyordum. Sonunda çözdüm sizi. Sıkışmak pahasına da olsa, sevinçliyim... Öncelikle ulus'un niteliğine bakmak gerek... Nedir ulus? Sanayiciler mi, tüccarlar mı, köylüler ya da işçiler mi? Yoksa hizmetli ve memurlar mı?

— Bunların tümü birden... Ve benim bildiğim, asker, tümünün ortak çıkarları adına davrandığında, zaferin bir

anlamı olur.

— Hepsini bir kaba koyabilir misiniz bunların? Çıkarları çatışmaz mı?

— Ortak çıkarlarından söz edilince, çakışanlar öne geçer... Çünkü çatışmaların olabilmesi için, öncelikle ortak çıkarların sınırı var olmalıdır...

— Örneğin,— dedi Mireille... İnce bir alayın gülümsemesi esti geçti yüzünde...

— Örneğin bir ülke, bir yurt,— dedi yan yana yürümenin görmezliğinde. —Ortak davranışları belirleyen bütün öteki ögeler...

— İzin verirseniz, ilkin öteki ögeleri bir kıyıya bırakalım. Yurdu alalım... Kaçta kaçı sizin? Kaçta kaçı başkalarının, hiç düşündünüz mü?

— Hepsi benim, diye düşünürüm her zaman.

— Çok güzel... Demek ki, hepsinin gelirini siz alıyorsunuz.

Birden kendini derin bir boşlukta duydu. Annesinin on dönümlük bağından başka sahiplenebileceği bir şeyi olmadığını o zaman anladı... Şu ailenin koruları, gölleri ve kocaman konağıyla, kendi topraklarını karşılaştırdığında yoksulluğunu gördü. Asıl kötüsü, sorunun böylesine hançer benzeri soruluvereceğini bilmemenin utancıyla kızardı. Yine de içinde beliren başkaldırıyı yenemedi.

— Benim diye bilmek yeterli... Gelirine sahiplenmek için despot olmak gerekli...

— Olmadığınıza ve, sahiplenenin de despotluğu açıklanınca, kimdir o? Ya da kimlerdir... Ve bütün öteki sahiplenenler, onların neyi olmaktadır?

— Siz bambaşka bakıyorsunuz olaya...

— Teşekkür ederim. Aynı zamanda açık sözlüsünüz,— dedi Mireille... —İnce ve açık sözlü...— Sonra birden sözü değiştirmek isteğiyle canlı canlı; —Profesör Battelheim'le birlikte azgelişmiş ekonomiler üzerine uzun boylu çalıştık,— dedi. —Sizi tanımam iyi oldu. Önyargılarımın çoğundan kurtuldum... Hiç bir zaman azgelişmişliği ulusal ya da dinsel bir yazgı olarak görmedim. Ne var ki, bilinçal-

tımda yine de bir suçlama vardı... İsteseler sorunlarını kendileri çözebilirler, diyordum. Şimdi, daha bir derinden anlıyorum herşeyi... İnsangücü yeterli değil... Rahat rahat tartışılabilecek bir insansınız. Türklerin böyle olduğunu sanmazdım.

— Teşekkür ederim... Böyledirler... Benim kendi mesleğim dışında bilgisizliğimi bağışlamanız da bu yargı değişiklikliğine dayanıyor umarım.

— Bana kendinizden söz etsenize,— dedi birden Mireille... —Fransaya gelen yabancıların çoğu, parmaklarındaki yüzüğü çıkarırlar. Ne var ki, izini kazımaları olasızdır. Evli misiniz?

— Evet!.. İlkokula yeni başlayan bir kızım var...

— Neden getirmediniz onları?

— Zorluk çekmelerini istemiyorum.

— Ama siz zorluk çekiyorsunuzdur...

— Zor benim mesleğim... Biliyorum, ayrı olmak kolay değil. Ne var ki, yabancı bir yerde aynı ayrılığı duymak, daha etkin olabilir...

— Sahi, siz yalnız hafta sonları çıkabiliyorsunuz... Askerlerin neden geç evlendiklerini şimdi daha iyi anlıyorum. Babam her zaman eğer Saint Syr'e gitmeye niyetliyse askerin evlenmesi doğru değil, der... Anlaşılan tam bir manastır orası?

— Kışla yaşamı böyledir. Denizaşırı ülkelerdeki görevler de!..

— Yok, oralardan çok hoşnut kalanlar var... Çoğun, efendi olarak gitmenin tadına varıyorlar sanırım.

— Çok sert eleştiriyorsunuz?

— Doğruysa, sakınmak anlamsız... Yine sözü değiştirdim. Ülkenizi anlatsanıza...

— Ülkeler anlatılmaz ki, yaşanır... Bizde de deniz mavi, ağaç yeşil, gül kırmızı...

— Ozanlığınızı bilmiyordum.

— Her asker biraz ozandır... Belki de ölüme yakın olduklarından.

— Siz benim bütün düşüncelerimi değiştireceksiniz.

— Siz, benimkileri değiştirdiniz.

— Sahi mi? Hangisini?

— Askerin fazla bilgiye gereksinimi yoktur diye düşünürdüm. Şimdi tersini düşünüyorum. Bilmezse, bilincine varamaz... Varamadığımı daha bir iyi anlıyorum. Biz, yıllardan beri Nato'ya girmeyi bir amaç saymıştık. Yeni bir korunma duvarı elde edeceğiz, ordumuzu teknik, ülkemizi ekonomik bakımdan yükselteceğiz diye bakardık olaya... Şimdi, bambaşka nedenler de aramaya koşuldum. Doğru su şaşırttınız beni. Şaşırttınız ama, uyardınız da... Bundan sonra, öğreneceklerim konusunda yardımınızı istesem, yük mü olurum?

— Tersine... Yardım edebilirsem ben sevinirim... Paris'e döner dönmez, bizim incelemelerimiz sırasında edindiğimiz dökümanların birer kopyasını gönderirim. Ayrıca bir isteğiniz olursa, adresimi vereyim. Hiç çekinmeyin.

— Sizlerle tanışmak benim için tam bir Noel olmuştu,— dedi. —Desteğinizi sağlamak, sevincimi iki kat artırdı... Pierre'e borçluyum... Katıksız bir aile tanıttı bana... Ama size borcum daha da büyük. Kendimi tanıma olanağı veriyorsunuz.

— Olguları öylesine güzel özetliyorsunuz ki, kıskanıyorum. Keşke bende de bu yetenek olsaydı. Yazdıklarım gevezelikten arınıverirdi.

— Bizimki yetenek değil. Mesleğimiz böyle gerektirir. Çok zaman, bir kitaplık sözü, bir sözcüklük buyruk haline getirmeye koşuluyuz biz... Çünkü çarpışmanın yoğunluğunda, kimsenin dinlemeye zamanı yoktur.

— Doğru!.. Yaşamaya bile zaman bulunmadığı yerde, konuşmaya da dinlemeye de zaman olmaz!

— Yardım edeceksiniz değil mi?

— Elbette... Ne zaman isterseniz, ne kadar isterseniz...

Göl ağaçların arasında gümüş bir ayna gibi yüzlerini yansıttı... Uzun uzun suya baktılar. Yel, yüzlerini, kırıştırıp, bedenlerini kırmaya yöneldiğinde ağır ağır döndüler... Yarı yolda Pierre karşıladı onları;

— Ben de kestirmişim biraz. Hay allah, sıkılmadın değil mi?— Derken, ikisinin de güldüğünü görünce; —Anlaşıldı,— diye sürdürdü. —Mireille, dinleyen adamı bulunca bütün bilgisini ortaya dökmüştür.

— Dinleyen adamın düşüncelerini öğrenmek, asıl beni eğitti,— dedi Mireille. —En azından, dinlemeyi öğrendim...— Gözlerinde ışıltılı gülüşlerle; —Ama, bunlara bir türlü inandıramam,— dedi...

İKİ

Nisan güneşinin ışınları, Yıldız'ın tavanlarındaki yaldızlardan yağmur gibi üstlerine yağıyordu. Dersliği dolduran kurmay adaylarının yakamozlu gözleri ağzında kilitlenmişti. Dopdolu yüreğiyle ağır ağır söze başladı;

— Strateji, savaş planıdır,— dedi. —Yani nihai hedefe ulaşmanın yoludur... Amaçsız zafer, ürünsüz tarla gibidir. Bütün çaba, bütün emek boşa gitmiştir. Yanlış amaç ise tarlasız tohum... Sonunda cücüklenip, zarara geçirecek bir davranış. Bu yüzden, stratejinin düzenleyicisi, amacını belirlerken son derece bağımsız olmaya koşuludur. Bağımlılık, stratejiyi hemen taktik haline getirir. Çünkü, savaşın bütününü değil, muharebenin ya da musademenin kazanılmasını amaçlayan bir nitelik alır... Bu yüzden de, ilkin amacın değerlendirilmesini yapmak bir zorunluluktur. Amacın isterleri, stratejiyi mi, taktiği mi gerektiriyor ayrılmalı... Yoksa, daha baştan akıntıya kürek çekilir. Ve işin başında, son amacın başkalarınca belirlenmesine izin verilir. Bunun bedeli ödendiğinde de iş işten geçmiştir. Örneklere geçmeden önce, bağımsızlık sorununu bir iyice açmayı yararlı görüyorum. Ve yinelemek istiyorum... Stratejiyi kuran kimse, son amacı da o belirlemelidir. Bunu yapamadığı sürece planlarının geçerliliği olmaz. Çünkü, son amacı belirsiz olan savaş, sonuçta komutana zarardan başka bir bilânço sunamaz... Komutan, kahramanlığı buyruğundakilere bırakmaya koşuludur. Çünkü onun amacı, düşmandan iyi döğüştüğünü ispatlamak değil, düşmana, önceden belirlediği son amacına uygun bir iradeyi dayatabilmektir. Bunu yapamadığı sürece, göğsüne sıralayacağı madalyaların da, tarihe geçireceği başarılarının da bir anlamı olamaz. Ve zaten tarih, böylesine yapaylıklarla doludur. İşimiz, yapaylıkla gerçekliği birbirinden ayırarak, kimin gerçekten son amacına ulaşabildiğini saptamak olma-

lıdır. Elbette bu işin ayrıntılarına ineceğiz... Ama, temel kuramda hiç bir kuşkumuz kalmamalı... Sevkülceyşle, tabiye'yi birbirinden ayıramadığımız sürece, komutanlığa hak kazanamayız. İyi asker oluruz. Kahramanlıklarımız dilden dile dolaşan efsaneler haline gelir... Ama biz komutan olamayız. Çünkü, çapsızlığımızdan işi saptırmışızdır. Zaten böyle amaçsız kahramanlıkların üstüne de daima başkaları oturmuştur. Bu başkaları da çoğunlukla düşmandır... Bunu önlemenin yolu, kesinlikle, seçim sırasında bağımsız olmaktır. Şunun ya da bunun belirlediği amaçlar adına değil, komutanın bizzat kendisinin belirlediği amaç adına plan yapmasına strateji ya da eski deyimimizle sevkülceyş, denir...

Arka sırada yayılmış oturan Yüzbaşı Walter, ayaklarını sırasının üstüne kaldırarak, kıpırdandı. Sonra hiç de kötü olmayan türkçesiyle;

— Bağlantılar, işbölümünün gereklerine uygun stratejiler de isteyebilirler değil mi binbaşım?— Sorusuyla dersi kesti...

— O zaman, yapılacak planın stratejik değil, taktik olduğunu az önce belirttim... Çünkü, Stratejiye ulaşılıncaya kadar bir dizi taktik müsademe ve muharebe zorunludur. Oysa strateji bunların sonucunda elde edileceği belirler...

— Siz geniş anlamda almıyor musunuz?— diye yeniden yayıldı Amerikalı yüzbaşı.

— Salt anlamda alıyorum,— dedi sakin sakin. —Amaç belirlenmeden ve buna uygun plan yapılmadan stratejiden söz edilemeyeceğini belirtiyorum.

Yüzbaşı Walter, önündeki notlara bir göz attıktan sonra;

— Ders özetinizde, bunları vurgulamak gereğini duymamışsınız. Acaba konuyu saptırmıyor musunuz?— diye sordu.

Yıldız'ın altın yaldızlı tavanlarından üstlerine dökülen gün ışığı, kopkoyu şarapnel bilyaları haline dönüşüverdi. Suskunun içinde yüzbaşının sözleri vızıldayıp kulaklarına,

gözlerine, bedenlerine dolandı, yapıştı, sıvaştı... Dudaklar kenetlenerek alev alev yanan gözler, yeniden Binbaşı'nın ağzında kilitlendi...

— Ders özetinden söz ediyorsunuz,— dedi sakin sakin Binbaşı. —Elbette özet, dersin bütün ögelerini kapsamayacak. Burda onları açıp genişleteceğiz ki, sorunların anlaşılması kolay olsun...

Dinginliği ürpertti öğrencilerini... O'nun suskun kararlılığını bilenler, böylesine yumuşak davranışından kuşkulandılar. «Savaş ve Fransa eğitimi hamur gibi yoğurmuş bunu,» düşüncelerinin yanında, aman yüzbaşı, sen sana sahip ol» düşünceleri şimşekleşti. Yüzbaşı, dili iyi bilmenin güvencesinde;

— Hayır,— dedi. —Bağlantılar bulunduğunda, stratejinin amaçları küçülür. Çünkü yükümlenilen ödevin niteliği değişiktir. Ve bu ödeve göre strateji planlamak gerekir. Bunun dışında olayı genişletmek, stratejik amaçlardan çok, politik amaçları içereceğinden, kendi sınırlarını aşmak olur.

— Dersinize teşekkür ederim,— dedi sakin sakin. —İzin verseydiniz, ben de konuyu oraya getiriyordum. Strateji söz konusu olduğunda, amaç tekleşir... Politik amaç, askeri amaç diye ayrılmaz strateji... Komutan aynı zamanda delvet adamı, devlet adamı aynı zamanda komutan olmak zorundadır. Bu olmadığında, strateji olamaz!..

— Bu sizin sözünü ettiğiniz mutlak yönetimlerde geçerli bir stratejidir... Oysa, Hür dünyada işbölümü gelişmiştir. Askerler Politikacıların buyruğunda, onların gösterdiği amaçlar doğrultusunda plan yapmaya zorunludurlar. Ve politikanın gereklerine uygun stratejiler geçerlik kazanır. Bu bakımdan öncelikle tanımda çok dikkatli olmak zorunludur.

— Sağolun... Bir ülkenin asker ya da sivil yöneticileri arasında amaç ayırımları olacağını ben düşünememiştim. Ve amaç ayırımları olduğunda nasıl bir strateji planlanabileceğini doğrusu bilemiyordum. Şimdi açtığınız tartışma bi-

lecegini doğrusu bilemiyordum. Şimdi açtığınız tartışma bi-

raz kaydırmakla birlikte, yine de yararlı olur... Gelecek dersimizi tartışmaya ayırıp, enine boyuna konuşalım bu konuyu ne dersiniz?— Sorusuyla alaylı alaylı sınıfa baktı.

Adaylar ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Binbaşı, kendinden güvenli, son derece yumuşak bir biçimde tartışmaktan sakınmıyordu. Ama, ayaklarını sırasının üstüne sürtmesinden Yüzbaşı Walter'in aynı oranda rahat olduğu söylenemezdi.

— Hayır,— dedi sert sert Yüzbaşı. —Öncelikle temel noktanın çözümlenmesi gerekir. Bir yanlış yapılırsa, sonradan düzeltilmesi olanaksızdır.

— Siz,— dedi Binbaşı, —Öğrenci misiniz?

— Hayır, gözlemciyim!..

— Hazrol,— diye patladı, Sou seslerle birlikte... Neye uğradığını şaşıran Amerikalı, sırasından düşercesine fırladı ayağa. Dikildiği anda; —Sağa dön,— buyruğunu yetiştirdi Kore İngilizcesiyle; —İstikamet koridor!.. Marş!..

Kendini toparlama olanağı bulamayan Yüzbaşı, adımlarını kütlete kütlete kapıdan çıktığında, dersliğin içi derin bir soluğun boşluğuna düştü. Gözlerden yansıyan kıvılcımlar, tavandan yaldız yaldız dökülen günışığıyla bütünleşti. Soluk, göğüslerini doldurarak, sıralarında dimdik oturdular.

— Bu bakımdan,— diye yumuşacık sürdürdü sözlerini; —Amacın seçiminde son derece dikkatli olmak gerekir... Stratejinin, irademizi dayatmak biçiminde düzenlenmesi gerekirken, dayatılan iradenin kırılmasına göre kurulması, sonuçta bağışlanmaz kayıplar doğurur...— Tıklayan kapıya bakarak; —Girin!..— Dedi...

Akademi Komutanın emir subayı alı al, moru mor içeri girdi;

— Komutanım sizi rica ediyor binbaşım,— diye beklenen çağrıyı yaptı.

— Şimdilik dersimize ara veriyoruz,— diyerek, emir subayıyla birlikte kapıya yöneldi.

Komutanın odasına girdiklerinde, dimdik selâm verdi. Sermet Paşa'nın ablak yüzünde belli belirsiz bir öfkenin

izini görünce, durumunu bozmadan bekledi;

— Galiba bir yanlış anlama olmuş,— dedi kendini zorlayarak Paşa. —Konuğumuz, yeni eğitim düzenimizin hazırlayıcılarından ve nasıl yürüdüğünü denetlemekle görevli gözlemcilerindendir... Türkçesi çok iyi olmakla birlikte, amaçta bir yaklaşım anlaşmazlığı olmuş anladığım kadarıyla... Kendisinden özür dileyin de, bu işi büyütmeden kapayalım!..

Birden kendini bir boşlukta buldu... Topuklarının mozaik zemine gömüldüğünü bildi. Bileklerine kadar taşa battı sanki. Batmasa düşeceğinden güvenli, dudaklarını kemirdi. Bir iki kez yutkundu... Sonra tane tane;

— Bir daha derslerime katılmazsa, özrünü kabul ederim Paşam,— dedi!..

Sermet Paşa neye uğradığını şaşırdı. Yüzünün seğrimesinde belirginleşen bir çözülmeyle, yardım dilercesine yanıbaşında oturan Albay Statler ile Yüzbaşı Walter'e baktı. Sonra birden;

— Sana özür dilemeni emrettim,— diye gürledi.

Kişiliğinin paramparça dağıldığını sandı. Elini, kolunu, ağzını, burnunu yoklamak, bedeninin yerinde durup durmadığını denetlemek isteğiyle tutuştu. Başının içinde yürüyen keçelenme, saçlarının dibinde ter oldu... Yüreği kütürdedi... Bütün bir yaşamı, bir kirpik kırpıştırmasında gözlerinin önünden geçti... «Yazık!.. Bizim görevimiz binbaşılıkta bitecekmiş,» düşüncesinin acısında göz pınarlarının ıslanmaya durduğunu bildi. Dişlerini sıktı. Göz pınarlarındaki ıslaklığı alaza çevirdikten sonra mavi bir şimşek balkımasıyla Paşa'nın gözlerine baktı...

— Bir daha derslerime girmemek kaydile özrünü kabul ederim Paşam,— diye yineledikten sonra topuklarını birbirine vurarak geri döndü. Ardında tutmaya uzanan bir el, devinmeye uğraşan kalın bir gövde, bağırmaya savaşan açık bir ağız bırakarak, koridorun serinliğine attı kendini... «Bitti,» diye düşündü. «Herşey bitti... Hemen gidip, istifamı göndermekten başka yol bırakmadım... Bırakamazdım. Hazırlıksızdım... Hazırlıklı olsaydım da, değişecek bir

şey yoktu. Böyle bir zorlamanın karşısında sözkonusu olan benim onurum değildi...»

Kapının kendiliğinden açıldığını sezmedi. Gözlerinin önüne bir perde inmişti. Ve el yordamıyla buluyordu yolunu. Eline bir el yapışınca dolu gözlerini kırpıştırdı. Emir Subayı Nusret Yarbay'ın elini avuçladığını duyumsayınca irkildi... —Yarbayım,— dedi sert sert. —Yarbayım!..

Yarbay, yarı açık bıraktığı kapının ağzında, elini bırakıp boynuna sarıldı;

— Binbaşım,— dedi boğuk, ağlamaklı bir sesle; —Şu an gebersem, gözüm ardımda kalmaz... Sağolun!..— Hıçkırığıyla, kapının ardında yitiverdi.

Geniş koridorun, derinliklerine baktı. Duvarların mermer mermer üstüne yıkılmasını engellemek amacıyla kapıya yürüdü... Bahçenin yeşil, sarı, kırmızı gülücüklerini görmeden, Yıldız yokuşundan aşağıya, Beşiktaş iskelesine sarktı...

«Mireille'in böylesine çabuk haklı çıkacağını bilemezdim. Bir uzun süreç sözkonusu diyordum...» Camp de Coetquidan'dan, Monfort le Rotron'a uzanan yolu orda göl kıyısında başlayan dostluğun, bütün tatilleri Paris'de geçirmeyi sağlayan tadı düşündü bir an... Eline geçirebildiği herşeyi okumanın, sürekli karşılaştırmaların dağınıklığındaki tartışmalarını... Chartier Latin kafetaryalarını... Opera'yı... Tiyatroları... Müzeleri... Her buluşmalarında değişik bir gelişim örneğiyle, rakam rakam kafasının içinde dizelenen bilgilerin hücre hücre yerleşivermesini... Mireille'in ince uzun parmaklarının parmakları arasında sımsıcak duruşunu... Dolgun dudaklarından tane tane çıkan öğretmen sözcüklerinin derin anlamlarını... Azgelişmiş ülkeler üzerine Battelheim ve Tinbergen'le yaptıkları uzun araştırmaların sonuçlarını... Bir türlü toparlayıp anlatamadığı ülkesini, ondan öğrendikleriyle resim resim tanımlayışını... Bilmediği konuların çoğunu ondan edinişini... Yabancı Sermaye yasasını, Petrol Yasasını... Nato'daki konumumuzu... «Siz bizim gözümüzde, öğrencilik yıllarımızın ilk ilgilerini doğuran ülkeydiniz... Radyolarımız, yeraltı gazetele-

rimiz, sizin savaş dışı kararlılığınızı yazdıkça, bir avuç insanın, bunca güçlü baskıya nasıl direndiğini sormuştuk kendi kendimize,» sözlerinin hemen ardından, avuçlarının içine aldığı başını sıkarak, «Özgüveninizin gücünü bilmiyormuşuz,» deyişini... «Savaş yengini Sovyetlerin karşısında tek başınıza direndikten sonra, birden Nato tutkunuzu anlayamamıştım... Demek ki, teknik sonunda sizi avlamayı başardı... Dışardan sömüremiyeceklerdi sizi... Kurtuluş Savaşınız bütün büyüklere yeterince dertti... Çünkü işgal edilen ülkede asker gereklidir. Ve hiç bir asker, sizin ülkenizde tutunamamıştı... Şimdi içerden bütün zenginliklerinize el koyacaklar... Siz ayıncaya, kişiliğiniz ve özgüveniniz bari ayakta kalsa!..» «Yüreğimde açan çiçeğin, beynimde gülleşmesine kızıyordum. O zaman söyledikleri, yürek tutkumun üstüne buz parçaları gibi geliyordu... Bilginin yaşanmışlığı aştığını ondan öğrenmek, gücüme gidiyordu demek... Yuf bana... Kadın erkek ayırımının içime şöylesine işlemesinden utanmalıyım... Coşkun hafta tatillerinin gerisinde, beynime akan bilinci borçluyken küçümsemem, akıl alır iş değil... Oluyormuş. Olduğu için de, sonucunu şimdi gördük. Bizi müstemleke zabiti gibi kullanmak istiyorlar. Oysa biz müstemlekeciliğin temeline dinamit koyan bir ulusuz... Gerektiğinde şamarı patlatmasını biliriz. Zaten önemli olan da o değil... Paşa'nın davranışı yıktı beni. Olayı kapatmak isterken, ayaklarının altına aldığının ne olduğunu görmeyecek kadar kör mü bunlar? Çanakyalayıcılığa böylesine çabucak sıvanıverdiklerine nasıl inanırız? Daha dün denilecek kadar kısa bir zaman geçmedi mi, onların öğretileri arasından? Bizi yetiştirenler onlar değil mi? Bağımsızlık gülü bu kadar kısa zamanda mı soluverecek? Komutanlarımız, hocalarımız, söyledikleriyle yaptıkları konusunda çelişkiye düşerlerse, bizden ne beklerler? Bekledikleri açık değil mi? Uşaklık... Onca Kurtuluş Savaşı, onca söylev ve coşku boşuna mı? Değil... Olmamalı. Daha bir saat önce birisi bana Sermet Paşa'yı sorsaydı, yiğit, onurlu, bilgili, dürüst ve mert bir komutandır, derdim... Şimdi? Şimdi aynı sözleri edebilir miyim? Yabancının yayvan şımarıklı-

ğının baş sorumlusu o değil mi? Onun yanında olacağına Atatürk'ün yanında kalsaydı, böyle mi olurdu... Yüzbaşı da Albay da süklüm püklüm kuyruklarını apış aralarına alıp akademiden çıkar giderlerdi... Oysa, süklüm püklüm çıkıp giden ben oldum... Öğrettiklerini uyguladığım için... Bana, özür dilememi emrediyor... Özür dileyecek olan, dersi bozandır oysa... Üstelik rütbesi benimkinden küçük... Atatürk'ün yabancı subaylara neden karşı olduğu bir kez daha ortaya çıkıyor... Salt yanlışa ve başka çıkarlara sürükledikleri için demek, kestirme bir yorum oluyormuş... Aynı zamanda bizim onurumuzla oynadıkları için bağdaşmak olasız... Bir açıklama fırsatım olsaydı, belki anlatabilirdim bunları... Artık yok... Ben gerekeni yaptım. Hiç duraksamaksızın yine yaparım. Aylardır uğrun uğrun kanayan bir yara deşildi. Dersleri yönlendirdikleri yetmiyordu. Bir de yönlendirdikleri biçimde gelişip gelişmediğini denetliyorlardı. Her derste bir yabancının gözetimini duydukça ürperiyordum. Yüzbaşıya borçluyum yine de... Yüreğimin atışını ortaya çıkardı. Öyle davranmasa ben de sesimi çıkarmazdım. Teknik güçleriyle oranlı sanıyorlar akıllarını. Oysa ben onları ateş içinde tanıdım. Üstünlükleri değil, eksiklikleri olduğunu gözlerimle gördüm. Yüreğim kamaşmadıysa suç onlarda... Halftrakları, M'leri, jetleri ve atomları göz kamaştırıcı, evet... Yiyecekleri, giyecekleri bizimkilerden üstün. Ama, savaş yürek ister. Bunun karşılaştırmasını yaptılar mı hiç? Ben yaptım. Ve orda, gücümüzü gördüm. Şimdi kalkıp, tepeden tepeden en somut gerçekleri saptırmaya kalkınca dayanamazdım... Belki rütbelerimi söktüm attım... Onurumu kurtardım ya, yeter...»

Serencebey'den aşağıya kayarken, kararından dikildi bir an. Sonra omuzlarının ağır ağır çöktüğünü duydu. «Yeter mi? Şurda ayın başına bir iki gün kaldı. Ev sahibi kirasını istemeye geldiğinde ne diyeceğim? Hemen bir iş bulmam gerekli. Yarın sabah istifamı gönderdiğim anda, yeni bir işe başlamazsam, durum berbat... Birikmiş bir kuruşum yok... Fransa'dan satılacak bir şey de getiremedim. Aldığım bütün paraları kitaplara, artırdıklarımı da kızımla

karıma getirdiğim armağanlara yatırdım... Nasılsa burda maaşımı alıyorlardı. Nasılsa sürekli maaşım vardı... Bir ayı güçlükle çıkardığımı şimdi anlıyorum. Ne yapabilirim? Haydi bu ayı borçla geçiririz, diyelim. Kimden, nasıl borç alacağımı da bilmiyorum ya... Gelecek ay? Ev sahibini atlatamam ki... Bir de açıkta kalırsak... Hemen bir iş bulmalıyım... En azından gelecek ayın güvencesini sağlamalıyım? Fransızcam iyi... Yanına İngilizcemle, okuyup yazabildiğim almancayı da katarsam, ekmek parasını çıkartabilirim. Ama nerden ve nasıl?» Çanını çınlatarak durağa giren tranvayla birlikte irkildi. «İlyas'a giderim. Geçenlerde Emirgân'da rasladığımda, çağrılamıştı. Toptan ticaret yapıyormuş. Ellerime sarılmıştı. Savaş yıllarının rahatını bana borçlu olduğunu söyledi yanındakilere... Hizmet erimdi... Davranışlarından başarılı bir tüccar olduğu belliydi. En azından ne yapmam gerektiği konusunda bir akıl verir bana...» Düşüncesinin çevikliğinde atladı tranvaya... «O zaman ben o'na yardım etmişim. Etmedim ya, öyle söylüyor. Şimdi de o bana yardım eder. Yol gösterir en azından. Bir kaç aylık nefeslenmemi sağlarsa, yeter bana. Aklımı toplar, bir karara varacak zamanı kazanırım. Üç gün sonraki ödemelerin karabasanını bir kez savarsam, sonrasında daha rahat düşünme olanağı bulurum...»

Kabataş'ı geçtikten sonra, şantiyeye dönüveren deniz kıyısına baktı... Rıhtım depoları inşaatının boydan boya uzandığı alana kaydı gözleri... «Her yerde bir şeyler yapılıyor... Limanlar, barajlar, yollar, binalar... Ürettiklerimizi artıracağız, limanlardan dışarıya yollayacağız...» «Tarım toplumu olursanız biz boğarız sizi,» demişti Mireille... «Sanayi toplumu olursanız Amerika...» «Hele biz olalım da, yüzmesini nasıl öğrendiğimizi görürsün,» yanıtıyla gülmüştü... «Gülme... Bütün bu oluşumlar coşkun bir bağımsızlıkla birlikte değer taşır. Bağımlı oldu mu, tam yüzmeyi öğrendiğinde, suyun kuruduğunu da birlikte görürsün. Korkarım iş işten geçer!..» «Daha derelerimizin suyu taşkın, insanlarımızın gücü coşkun. Bir benim karşı çıkmam, ne taşkını önler, ne coşkuyu... Suyun çekilmesine çok var da-

ha... Ve ben erken öten horozum... Boynumun vurulması farz...» Eminönünde tranvaydan indi. Ağır ağır Sultanhamam'a yürüdü... İlyas'ın mağazasını eliyle koymuşcasına kolay buldu. Bakındığında, masanın ardında oturan adam dikildi... İlyas Bey, bir fabrika işi için iki günlüğüne Ankara'da imiş... Bütün bedeninin buz gibi kesildiğini bildi. Saçlarının dibinden, boynuna şakır şakır ter bastığını duyumsadı... Boğuk bir selâm bırakarak döndü. Elleriyle çırılçıplak sandığı bedenini örtme isteğini güçlükle önledi... Eminönü iskelesinde demirlere dayanarak, Köprü'yü, Karaköy iskelesini, Haliç'in kirli maviliğini, Boğaz'ın mora çalan titreşimlerini süzdü uzun uzun. Onbeş yıl öncenin anıları canlandı birden... Otuzsekiz Kasımının suskun, durgun ama, bütün bir ulusun iç kaynağını fışkırtan o günü geçirdi kafasından... «Onbeş yıl içinde, ordan buraya gelmez olası mı? Geldik işte... Daha Harbiyede, Başbakanlıktan sıyrılmış emekli bir büyüğümüz olarak neler anlatmıştı İsmet Paşa? «Lozan'da, neyi yadsırsam, Curzon alıp cebine koyduğunu söylerdi... Ülkeniz ören, ulusunuz yoksul. . Yarın para diye kapıma geldiğinizde, cebime attığım her şeyi bir bir çıkarıp önünüze koyacağım... Curzon öldü, biz kapılarına gitmedik». Peki n'aptık... Curzon belki öldü... General Marshall yaşıyor. Ve biz kapılarına gittik. Onlar akademimize geldiler... Siz diretmişsiniz... Ben de diretttim... Sonuç... Birbirinden çok farklı paşam... Siz direttiğinizde, Başbakan olmuşsunuz. Ben direttiğimde açım... İşte, senin alıp getirdiğin sonuç... Hiç kıyıya çekilme... Nato'ya ilk başvuran kim? Marshall Planından yararlanmayı ilk isteyen kim... Aslan gibi kükreyerek, Sovyet isteklerini püskürtmüşken, Amerika'nın şemsiyesi altına büzülen kim? Bir tek yerde usta davrandın. Belki de onların güvensizliğini engellemek amacıyla... Başladığını bitirmek yürekliliğini gösteremedin. Gösterseydin belki bunlar olmazdı. Bronzar Paşa ile tartışmanı kendin anlatmamış mıydın? Bizi yanlış bir savaşa sürüklediklerini söyleyen sen değil miydin? Hani n'oldu? Adamlar size yaptıklarının aynını şimdi bize yapıyorlar... Evet, onlar Almanmış, bunlar Amerika-

lı... Hamam aynı olunca tellâklar değişmiş kaç yazar... Alman yüzbaşıları, siz binbaşı iken komutanınız imiş... Siz bir kurtuluş savaşı verip, üstünlüğünüzü ispatlamışsınız... Aradan tam otuzbir yıl geçti... Şimdi de Amerikan yüzbaşıları bize komutanlık taslıyorlar... Bir ulusa otuz yılda bir Kurtuluş Savaşı verdirmek neyin nesi? Hak mı bu? Sizin imparatorluğunuz batıyormuş. Bizim Cumhuriyete n'oluyor? Dönüp aynı yere gelmek yaraşır mı? Hem de, o Kurtuluş Savaşının önderlerinden birinin eliyle aynı duruma düşürülmek nasıl bir yazgıdır? Katlanılır mı buna? Sen katlanabilir misin? Bronzar Paşayla tartışmak hüner değil... Gel de Sermet Paşayla tartış... Senin söylediklerinin yarısını bile söylemeden, bizim askerliğimiz bitti... Ve bu bitişte bir kez daha anlaşıldı Atatürk'ün değeri... O sağ olsaydı. Amerikalı yüzbaşı böyle bir müdaheleyi aklının kıyısından geçirebilir miydi?»

Birden 1938 Kasımının kalabalığı fışkırdı gözlerinin önüne... Deniz, Köprü, İskeleleri, ağaçlar, direkler, tavanlar yığınlarla doldu... Suskun, kararlı, üzüncün tek yürek, atışında yumruklaşmış kitleler dalgalandı... Haliç'in mavisi, Boğazın moru, güneşin çelik grisi balkıdı gözlerinde... Havaya, suya, köprüye bakamadı... Gözleri kamaştı. Baş dönmesi, mide bulantısı, tükrüğünün yapışkanlığı geçti...» Pişman değilim,» dedi boğuk boğuk. «Ben yapılması gerekeni yaptım...» Dikildi bir an, kararlı adımlarla iskeleye yürüdü. Bilet alıp, vapurda kıyıya yerleşirken; «Yarın istifamı yolladıktan sonra yine giderim İlyas'a... Fabrika işi olduğuna göre bana bir yer uydurur. Eskiden o benim hizmet erimdi, şimdi de ben o'na hizmet ederim,» rahatlamasıyla çay diye bağıran adamdan bir bardak aldı... «Daha otuzaltı yaşındayım ben... Savaş gördüm, çok uzun bir eğitim gördüm... Sağlığım yerinde... Taşı sıksam suyunu çıkarırım... İşsiz kalacak değilim. Açlığı düşünürse insan, ödüne koşulur. İyi ki düşünmedim. Ve iyiki gerekeni yaptım.»

Vapurdan ağır ağır indi... Eve yürüyerek gitme kararıyla sokağa saptı... Kapının önüne geldiğinde, şaşırdı. Daha çalmadan açılıvermişti kapı. Ve Meserret, kapının ağzın-

da, onu bekliyordu. Gözlerinde aldatılmışlığın tarifsiz hüznüyle dolu dolu bakıyordu kocasına. İrkildi... Durakladı. Bir an herşeyi anlatmak ivecenliğiyle kıvrandı. Yutkunmasını tüketmeden;

— Nusret Yarbay uğradı,— dedi Meserret. —Paşa, yarın tam saatinde derslerine girmeni emrediyormuş!..

İçindeki zembereğin boşaldığını bildi. Bütün bedeninin seyridiğini, topun geri tepmesindeki o anlatılmaz sarsıntıyla sendelediğini sandı. Ağzından fışkıran keskin kahkahalarla birlikte karısına sarıldı. Uzun uzun göğsünde sıkarak taşlığa yürüdü. Bir ayak devinisiyle örttüğü kapının tırkaz tıkırtısını duyar duymaz;

— Paşayla takışmıştık,— dedi, işleri konusunda ilk kez açıklamada bulanarak; —Tatlıya bağlanmasına sevindim...

Bütün ikircimlerini silip süpüren derin solukları aynı anda şorladı ağızlarından ve aynı anda coşkuyla birbirlerine sarıldılar...

Üç

Sabah, Karacaahmet'in üstünden ılgıt ılgıt boğaza dökülürken uyandı. Meserret çoktan kahvaltıyı hazırlamıştı. Aceleyle banyoya girdi. Pırıl pırıl giyindi. Mutfaktaki masanın başına geçtiğinde, Zeynep'in ışıl ışıl gözlerine baktı mutlulukla... Geride kalan günün bütün karabasanı, gecenin karanlığıyla birlikte çekilip gitmişti. İştahla çiğnedi lokmalarını. Coşkuyla yudumladı çayını... «İlyas'ı bulamadığım iyi oldu,» diye geçirdi akşamdan bu yana ilk kez. «Rastlasam, belki de öyle çekici işler öherirdi ki, bugün Akademiye gitmek zor gelebilirdi. Şurda on yıl bile olmadı terhis edileli... Şimdi fabrika kuracak denli işlerini geliştirdiğine bakılırsa, bilmediğimiz bir dünyanın kapılarını açardı bakarsın. Ve bir aybaşının kaygısıyla bunalan yüreğim, ağdırıverirdi...» Kendi kendine güldü. «Ağdırmayacağını dün yaşadım,» diye düzeltti düşüncelerini. «Hiç bir zaman, başka bir şey düşünememe gibi bir pranga mahkûmuyum. Bir kez koşulmuşuz topa... Ölünceye çekmek zorundayız. Dün apaçık çıkmadı mı ortaya? Ne yapacağımı şaşırıverdim aşkerlik biterse. Bitmemenin yolu uyumdan geçer belki... Başka bir mesleğim olsaydı, geçerdi. Oysa bizim meslekte, kuyruğu dik tutmaya koşulusun. Bir yer gelir ki, tutamayanlar ayıklanıverir. Paşa olanlar deme... Biz kırk kişiyiz. Birbirimizi biliriz. Sermet Paşa'ya diklenirken, düşündün mü uyumu? Düşünmedin... Neden? Çünkü biliyordun... Uyum şampiyonudur. Altını da üstünü de satar rahatı sözkonusu olduğunda. Kimbilir, ne oldu yukarılarda? Ne oldu ki, Nusret Yarbayı bizim eve değin yolladı Paşamız? Gider gitmez öğreniriz. Mutlaka zılgıt yemiştir. Ya da, bizimkiler baskı yapmışlardır adama... Kolay kolay içlerinden birini harcatmazlar... Hepsi birden dikildilerse karşısına paşanın, boyun eğmek zorunda kalmıştır... Eğer öyleyse, bağlılığım biraz daha artacak... Birbirimizi

kollamanın borcunu hiç bir zaman unutamam... Ve bir kez böyle bir davranışla, aslanın ağzından lokmasını aldıksa, bundan sonrasında daha bir sağlam dururuz...» Düşüncelerinin yüzüne yansımasından aydınlanan gözleri, sevgiyle baktı karısına, kızına... Eli, sezinlemeden uzandı. Kızının saçlarıyla oynadı dalgın dalgın. Sonra gözü saate ilişti. Yediye geliyordu. Fırladı... Kapıyı çekip, sokağa yürüdüğünde durakladı.

Osman, ağır ağır eve doğru geliyordu. Hızlandı hemen ardından. Koluna girdi eski arkadaşı, yeni öğrencisinin...

— Biliyordum,— dedi daha ağzını açmasına kalmadan. —Sermet Paşa'nın sizin baskınıza dayanamayacağından güvenliydim. Nusret Yarbay'ın haberi, güvenimi doğruladı.

Osman, ilkin şaşkınlıkla baktı yüzüne. Sonra ağır ağır;

— Bunu bilen adam, olan biten konusunda bir küçük tüye verirse değer taşır,— dedi, gözlerinin içine bakarak. —Ortalık yangın yerine döndükten sonra haberimiz olursa, gecikmenin zararını kim çeker bilinmez. Ortalığı karıştıran mı, karışıklığın ortasında taht kurmak isteyen mi? Yoksa yelin ardına takılıp sürüklenenler mi?

— Anladımsa arap olayım!..

— Arap Abdo'yu yollayıp canına okutmak vardı senin ya, yine de kıyamadık.

— Hayda!.. Abdo'luk neyledik?

— Her zaman böyle yapıyorsun bize... Abdo haklı... Bu herif, dedi dün... Bizi yine Muharrem Yarbay'ın ketemperesine getirdi bir güzel. Bulup, hesabını sormak gerek. Aramadığımız yer kalmadı. Kodunsa bul... Eve de gelemedik. Ola ki, bir yerlere savuşmuşsundur. Haberi bizden alırlarsa, başına çorap öreriz... Gerçi Abdo, varalım, dedi... Meserret Yengeye anlatalım olup biteni... Gelse hakkından o gelir... Acıdık... Nasılsa buluruz umuduyla dolanmadığımız yer kalmadı... Halıcıoğlu kırına bile adam saldık. Nerdeydin?

— Sirkeci'ye kadar gittim. Ordan eve döndüm... Gelseydiniz, beni bulurdunuz.

— Öyledir de, Nusret Yarbay neden bulamadı?

— Ben biraz sonra geldim...— Sonra birden dikildi. —N'oluyor yahu?

— Daha ne olsun? Sen elin Amerikalısına siktiri çek, dersin ortalık yerinde... İkiyüze yakın kurmay adayı eşek mi? Hiç mi adamdan saymıyorsun bizi? Aşkolsun... Biz de, bunu tıktılar bir deliğe, esamisini bile okumuyorlar kaygısından deli danalar gibi dolanıyoruz... Herifçioğlu gitmiş, mis gibi yatağına kurulup, düşe dalmış... Böyledir zaten arkadaşlık... Adam gözücuyla bir açı verir... Bizim konuşmaya bile gereksinimimiz yok... Şöyle bir kaç yıksan, bir göz süzsen!..

— Çarparım ha, anlatacaksan doğru düzgün anlat şunu,— dedi birden. —Kaş yıkıp, göz süzmek neyin nesi? Köçek mi oynatıyoruz?

— Ya ne yapıyoruz? Buncacık mı hakkımız var birbirimize? Öyle iş eden adam, bir de yoklara karışmışsa, koğuk karıştırmayacağız da ne yapacağız?

İçinin derinlerinde bir sızı duydu. Sızı uğrun uğrun burnunun direğine ağdı. Dimdik durdu. Dimdik baktı arkadaşının gözlerine. Derinliklerinde ışıl ışıl yanan içtenlik pınarında yıkanmak istedi bir an. Sonra omuzları düştü. Gözlerini kırpıştırarak yutkundu. Yeniden yürümeye başladıklarında;

— Böylesine basit bir olayı, bunca büyütecek kadar yozduk mu biz Osman?— dedi, kendi sorusundan utanırcasına. —Dersine karışılan, üstelik de yanlış karışılan kim olsa, benim yaptığımı yapardı. Böylesine önem verilecek bir direnç miydi gösterdiğim? İyi ki bilmiyordum. Yoksa ürker, çekinirdim. Ve iyi ki çekinmeden davrandım.

— Bilmezsin elbet... Kore gümbürtüsüne gönüllü çıktığında defterden silmiştik seni. Kaşalotluğun da bir sınırı vardır, el toprağında demokrasi savunması ne mene iştir ki, aramızdan en akıllı geçinenler gönüllü koşuşturmakta, demiştik. Sonra bir gördük yüzünü, Fransa'dan mektuplarını, düşüncelerini, duygularını ve sürekli gelişen bilgini öğrenmekten mutlandık. Herifin gene de bir bildiği varmış

diye bağışladık... Sen oğlum, çok şey öğrenmişsin belki... Bize öğretecek bir dolu şey biliyorsun. Ama, sanırım kimse sana ülkeni anlatmamış... Anlatsalardı, bilseydin azbiraz, yaptığın işin tadına o zaman daha bir varırdın. Ve anlardın bizim davranışımızı da!..

— Sen de iyice hariciye çıkardın bizi,— dedi gülerek. —Bir üç yıl yadellerde kaldıksa, kökümüzden sökülüp çıkarılmadık ya... Elbette haberimiz var burda olup bitenlerden... Demokrasi yaşanıyor ülkemizde... Adam, seçilip gelmiş, elbette seçim öncesinde söylediklerinin bazılarını gerçekleştirecek...

— Neleri ama? Dalga geçmeyi bırak da, bir iyice düşün olup biteni... Seçim öncesi söylediklerinde, Amerikalı yüzbaşıların, binbaşılarımızın ensesinde boza pişirmesi var mıydı? Atatürk, bir günden bir güne yabancı subayların bize emir vermesine izin verdi mi? Akademideki Alman subaylarını hocalarımız anlattılar günboyu... Harbiyedekileri ya da topçu okulundakileri biz biliyoruz... Adamların kuyrukları apış aralarından çıkar mıydı? Hepsi de bir güzel bilmiyorlar mıydı, onların mareşallerinin yapamadığını Mustafa Kemal'in yaptığını... Biliyorlardı... Nasıl iç çekerlerdi söz açıldığında... Ve biz onları görmüş insanlar olarak, Albayımızın, hocamızın dersliğinde, ayaklarını sıraların üstüne uzatıp oturan kuş dilli Amerikalı yüzbaşıların davranışına susmaktan kurdeşen olmadık mı? Nedir bu durum? Neden böyle oldu... Biz onur adına ölmeye koşullanmışız arkadaş... Onurumuz iki paralık edilmemekte mi böylece? Edilmekte... Hem de bütünüyle kırılıp geçirilmecesine... Hadi biz dağlardan, bataryalardan, menzillerden, metrislerden geliyoruz. Yontulmamışız, diyelim... Amerikalarda eğitim görenler de, onların görkemine ağız suyu akıtmaktan, kurtulamıyorlar... Sen ki, dünyanın en uygar ülkelerinden birinde, Fransa'da eğitimini, en geri ülkelerinden birinde Kore'de, savaşı görmüş kişisin... Elbette bizden daha iyi anlarsın uygarlıktan...

— Haltettin şimdi,— diye sözünü kesti. —Uygarlık bilgidir. Bende ne varsa, sizde de var... Görgüdür, dersen.

orda hangi teknik geçerliyse, burda da aynı uygulanmakta. O yüzden kendinizi silip atıvermenize izin vermem...

— Tamam, laf sokuşturup, aklımızı karıştırma. Dediğin gibi olsun, ama, sözümüz yerini bulsun. Sen ki, bizden daha uyumlu, daha sabırlı olmalısın, sen dayanamayıp herifi kovaladıktan sonra, bizim içimizdeki bütün birikimin açığa çıkmasını nasıl kınarsın. Hem kınasan da, bir kıymet-i harbiyesi olur mu?

— Kınadığımı nerden çıkardın. Durmadan suçluyorsun beni. Sanki gerekeni yapmamışım gibi... O an, ne gerekiyorsa, ben öyle davrandım.

— O anın sözünü eden kim? Sen demedin mi az önce, biz bu hale mi geldik diye? Benim yanıtım da, suçlamam da buna... Biz askeriz oğlum... Andımız, bağlılığımızı zorunlu kılar... Devlete ve Cumhuriyete adanmış yaşamımız... Ama devlet ve Cumhuriyet neye adanmış? Bundan haberimiz var mı? Yoksa dünkü gibi, ortalıkta kalmaz mı, gerektiği gibi davrananlar? Neyin nesidir bu iş?.. Atatürk, hatta bırak Atatürk'ü, İsmet Paşa zamanında, orduya komutan yetiştiren bir irfan ocağında, bir alt rütbedeki bir yabancı subay, böyle bir davranışta bulunabilir miydi? Adamın kulağından tuttukları gibi, çıktığı deliğe sokmazlar mıydı? Oysa duyduğumuza göre Paşa, senin özür dilemeni istemiş, öyle mi?

Üsküdar iskelesinde biriken kuyruğa yetişmek için hızlandı. Biletlerini alıp, açık kapıya yöneldi. Vapurun üst güvertesinde yan yana oturuncaya yanıtlamadı Osman'ı... Yanıbaşlarından geçen çaycıdan iki bardak aldı. Birini uzatırken;

— İstemiş de n'olmuş?— dedi... —Ol ki yanlış aktarılmıştır olay!..

— Şimdi ağzımı bozdurursun,— dedi Osman. —Komutanlıkta ilk duyduğuna göre karar vermek yazılı mı? Adamı tiye alırlar ki, feleği şaşar...

— Duydukları, güvendiği kişiden geliyorsa, yazılı elbet!..

— Ha bir de bu eksikti öyle mi? Koskoca Akademi ko-

mutanı, kendi zabiti yanıbaşında dururken, yarım yamalak türkçe bilen Amerikan zabitine inanacak!.. Eğer öyleyse büsbütün boka sarmadı mı bu işler? Biliyordum ben... Daha adamlar, bizim üstümüzü gençleştirme dümenleriyle bir iyice karıştırıp, ezanı arapçaya çevirdikleri gün, Hürriyet İtilâf'ın iktidara geldiği dank etmişti... Ucun ucun kemirdiler Atatürk'ün ilkelerini... Biz de hıyar gibi seyreyledik... Daha n'oluyor, durun bire demeye kalmadan Kore yesteh-lemesi, Nato başvurusu ve bir sırt sığazlamanın hemen ardından Yabancı Sermaye yasası geldi... Ulan, devletimiz yıllarca bu yabancı sermayenin son kazıklarını da çıkarmaya uğraşamadı mı, demeye kalmadı... Nato'nun askeri kanadına tünediğimiz muştusu yayıldı ortalığa... Hemen kanatlarının altına girip, Ortadoğuya geğirmeye başladık... Kimin adına? Yanıt!.. Nato!.. Ve ardından, Nato zabitlerinin eğitimine girdik öyle ya... Biz sizden sonra kaç yıl bekledik Akademiye gelmek için. Neden? Amerikalı efendilerimizin istedikleri biçimde eğitim görelim diye... Vay be!.. Göreceğimiz eğitim bu muymuş? Herhalde buymuş... Çünkü bir yandan Marshall programından yardım alıyoruz, bir yandan bunları nasıl kullanacağımızı öğreniyoruz. Sanki bilmiyor muyduk? İşte Kore... Siz orda bir avuç adam, koskoca orduların yapamadığını yaptınız mı, yapmadınız mı?

— Görevimizi yaptık... Orduların çekilmesini sağlamakla yükümlüydük. Yerine getirdik.

— Neden bir tugay askerin üstüne yıkıldı bu iş?.. Ötekiler büyük teknolojilerine karşın tutunamadıkları için öyle ya... Ee, sayıların içine teknolojiyi koymak iyi... Orda insanın değerini anlamadılar mı? Anladılarsa, daha iyisine neden boyun eğdirmeye kalkıyorlar... Neden üstüste yükleniyoruz şamarı biz? Nato'ya girişimizin ardından, herifler kovana üşüşen ayı örneği çullandılar üstümüze... Kafamızı kaldırıp bakınmaya izin vermiyor adamlar... Anayasa'nın dili değiştirildi. Şimdi de, Petrol Yasası hazırlanıyormuş. Seçimleri kazanırlarsa, hemen çıkaracaklarmış... Ve kim, neye sahip çıkıyorsa, duman ediyorlar... Mareşal'in bunların arasına girmesiyle yandım Allah, kaçışının nedeni şim-

di anlaşılıyor... Adamların niyetlerini görmüş olmalı... O'nunla birlik Millet Partisini kuran Fuat Paşa ile Bölükbaşı biraz ileri gidince Partiyi kapattılar... Bununla da yetinmeden, çomağı İsmet Paşa'nın kulağına da soktular bir güzel... Halk Partisi malları sizlere ömür... Atatürk'ün son kırıntılarını da ortadan kaldırmak amacıyla tepinen yukardakiler, elbette aşağıda heykellerini kıran yobazlığı kışkırtmış olacaklar... Ve biz eli kolu bağlı duracağız... Git bak!.. Gazetelerin miting yapan gençler, gericiliği kınadı, dediği yerlerde subaylar olmasa, herkes boynunu büküp, bunca iyiliğini gördüğümüz bir adamdan ne istiyorlar ki, diye sormayacak mı?

— Bir arkadaşım,— dedi çay paralarını tabağının içine koyarak, —Lenin, çağın değişebilirliğini kanıtlamıştır— demişti... Ama, Mustafa Kemal, emperyalizmin yenilebilirliğini kanıtlamıştır... Kimbilir, bunun öcünü alıyorlar her halde...

— O arkadaşının ağzını öpeyim,— dedi Osman. —Onlar öç alacaklar da, biz böyle elimiz kolumuz bağlı seyir mi edeceğiz? Daha öldüğü gün kendi kendimize içtiğimiz ant, boğazımıza dizilmeyecek mi? Birbirimize verdiğimiz sözler, şu boğaza çizilmiş resimlere mi dönecek? Yok arkadaş... Yüreğinde biraz sevgi, kafasında biraz akıl taşıyan hiç bir adam buna dayanamaz... Eşekliğin lemi yok... Eloğlu binmiş sırtımıza. Sürekli sopa çekiyor. Biz oturmuş, biran önce menzile varalım diye yırtınıyoruz. Böyle mi öğretildi bize? Kurtuluş Savaşını veren aynı insanlar değil mi? Babalarımız bok yoluna mı gittiler yani?.. Aradan bir otuz yıl geçince, herşey tersine dönecekse, onca kana, onca cana ne gerek vardı... Daha Sivas Kongresinde, Amerikan Mandası onaylanır, herşey biterdi... Neden vuruştu Mustafa Kemal? Neden öğrettiler bize bağımsızlığı? Böyle uyuşuk mekkâre katırı gibi dolanalım diye mi? Muharrem Yarbay mezarından kalksa şimdi? İki eliyle yapışmaz mı yakamıza... Onca zaman yemeğini yedirdi, bildiği herşeyi hap yapıp yutturdu hepimize... Bir biz bile, ikiyüzden artık zabitiz... Höt dedik mi, sıçan deliğinin bin kuruş ol-

duğunu gördük...

— Bir dakika,— dedi gemi yanaşırken. —Çıkar bakalım ağzındaki baklayı...

Kalabalığın arasında yeniden koluna girerek sürükledi Osman. İskele alanında, Barbaros türbesinin önünde bir an durakladı. Derin derin iç geçirdi... Sonra, Serencebey yokuşuna sararken, çevresine bakındı.

— Bakla şu,— dedi kesinlikle. —Madem bir işe başladın, gerisini de getir... İstanbuldaki birlikler dünden beri kaynıyor... Senin davranışın, bir işaret oldu... Yıldırım hızıyla yayıldı olay. Ve yıldırım hızıyla, ilerlemekte... Talât, senin ardından, tabancasını çıkarıp ortaya koyuyor... Alpaslan'ın seni sevdiğini bilmezdik... İlk andı içen o'ymuş... Yıllardır Atsız'la, Hitler'in gölgesinde takılıp kaldı, işe yaramaz diye horlamışız. Birden kendini bağışlattı...

— Hey hey,— dedi. —Siz bayağı cunta kuruyorsunuz öyle mi?

— Kurmuyoruz, kurulana giriyoruz birbirimizin ardından. Ve başa geçmeni bekliyoruz.

— Amma da heyecanlısınız,— dedi alaylı bir biçimde. —Küçücük bir olaydan koskoca cuntacılık oyunları çıkarıyorsunuz... Kimlerle? Talât, tam kendine yaraşır bir davranışın içine girmiş. Ataktır... Zekidir... Sağlamdır ama, ataklığı bütün sağlamlığını siler süpürür... Alpaslan beni severmiş!.. Hani bunu başkası söylese, yüreğim yanmaz... Ulan, Fuat Yüzbaşı olmasa, hepimizin çırasını yakacak kimdi? Bir adama bir hata yeter bizim mesleğimizde oğlum... Siz de koskoca topçu sınıfı, heyheylenip, kav çakmaya duruyorsunuz öyle mi? Sabah sabah işletecek adam bulamadın mı sen?

Osman daha ilk sözcüklerde zınk diye dikilmişti... Sözlerini bitirince gözlerinde büyük bir şaşkınlıkla süzdü arkadaşını... Derin bir susku girdi aralarına bir an. «Ne iyi etmişim çekip gitmekle,» diye düşündü o anda... «Orda kalsaydım, önüne geçilemeyecek olaylara neden olacaktım demek. Bilinç değildi ama... Bir içgüdüydü benimki. Birden kendimi öylesine yalnız duymuştum ki... Benzeştirmek ak-

lıma bile gelmedi... Herhalde Erzurum Kongresi öncesi Mustafa Kemal de kendini böyle yalnız duymuştur. Bütün umutları, bütün çabası, bütün düşünce yeteneği kırılmış olmalı... Acaba o da mı içgüdüyle davrandı? Kesinlikle hayır... Adam içgüdüyle Kâzım Karabekir Paşa'nın arabasına binip, kongre salonuna öyle mi gelir? Benim yaptığımı yapar. Çekilip gider kimsenin göremeyeceği yerlere... Son olsun bu... Bundan sonra, yalnızlık duygusuna paydos. Bizim de sığınacak yerimiz olduğu ortaya çıktı. Asker nereye sığınır sıkıştığında zaten? Kışlaya... Biz ne halt ettik? Kaçıp, bir tüccara sığınmayı kurduk... İşte benzeşmez yanımız ortaya çıktı... Düzeltmeli, törpülemeliyiz bu yanımızı... İyi bir ders verdiler sağolsunlar. Bundan sonrasında kullanırım bunu,» düşüncesiyle rahatladı bir iyice...

— Söylediklerimi anlamadın galiba,— diyordu Osman büyük bir içtenlikle. —Bütün Akademi seni bekliyor. Bir işaretin İstanbul'un ayaklanmasına yeter!..

— Ciddi misin?— Sorusuyla irkildi. —Gerçekten ciddi misin?

— Allah allah!.. Tabanca üstüne andiçtik, diyoruz, adam ciddi misin, diyor!..

— Anlaşılan toplu halde çıldırdınız siz,— dedi sakin sakin. —Ben de deminden beri sadece kendi görüşlerini söylüyorsun sanıyordum...

— Hem kendi görüşlerimi, hem bütün Akademinin görüşlerini,— dedi Osman. —Naci Albay, Cemal ve Şinasi Yarbaylar, Faruk ve Adnan binbaşılar, hatta Nusret Yarbay bile, birer er olarak emrimize girmeyi onur saydıklarını söylediler...

— Tanımlamam doğru çıktı... Toptan çıldırmışsınız...

— Çıldıran biz miyiz, böyle bir durumda kaçan mı?— Diye öfkeyle çıkıştı Osman... Gözleri çakmak çakmak; —Ama bil ki, kaçacağın yer yok. Ya bizimle olursun, ya bize karşı... Karşı olamayacağını bilirim. Benim olduğum yerde, kayıtsız koşulsuz olacağını da... Bu yüzden tam İstim üzerindeyken su katmazsan sevinirim.

— Bütün söylediklerinde haklısın,— dedi yumuşacık.

—Senin olduğun yerde kayıtsız koşulsuz varım... Emredersin, ölüme kadar giderim. Ama, senin olduğun yere çağırmıyorsun beni... Benim olacağım bir yere gitmemizi öneriyorsun. O zaman izin verirsen düşüncelerimi söylemeye koşuluyum. En azından, senin olmamı istediğin yerde neden olmayacağımı açıklamalıyım. Ölmemi istediğin yerde yine ölürüm. Tek soru sormadan, tek sözcük söylemeden. Bizim kardeşliğimiz bunu gerektirir. Hanginiz isteseniz, ne zaman isteseniz ben hazırım.

Güvendiği zekası parıldadı Osman'ın. Bakışları ışıl ışıl kırpışmaya durdu... Gözlerinin derinlerinde beliren bir kaygı, giderek yayıldı. Kolunu sıktı arkadaşının. Az önceki sertliğinin tümünü dudaklarının gerisinde eriterek;

— Sen bir şeylerden pireleniyorsun galiba,— dedi...

— Bir ay sonra seçimler var Osman,— diye söze girdi. —Bir davranışta bulunmadan önce koşulların elverişli olup olmadığına bakmak kurmayın birinci ödevidir. Böyle bir ortamda, eyleme geçmek, geçilebilirse elbette, yanlış olur. Hem içerde, hem dışarda bütün güçleri karşımızda buluruz. İsmet Paşa, İkinci Dünya' Savaşından hangi durumda çıktığımızı çok iyi biliyor. Bildiği için de, belli bir süre yeni bir oluşumu deniyor. Biz bir davranışta bulunursak kuşkun olmasın ki, ilkin o karşı çıkar. Kendince iki iş yaptığını sanıyor. Birincisi tarihe karşı sorumluluğunu yerine getirdiği inancında. İkincisi, kendisine güvenilmediğini ve güvenilmeyeceğini biliyor. Dünyanın büyük güçleri, direnişten gelmiş kişilere güvenmezler. Eğer bu güçlerle bağlantılı bir yaşam sürdürülecekse, oyunu kurallarına göre oynamak zorunludur. Demokrat Parti yükseliş döneminde. Dünyanın bütün nimetlerinin önüne açıldığını sanıyor. Ve bu sanıdan ötürü kitle, oyuncağı elinden alınmış bebeklere dönebilir. Daha orduya yapılan yardım tam oturmadı. Yabancı Sermaye Yasası çıktı ama, neyin geldiği belirsiz. Böyle bir oluşum süreci kesildiğinde, kendimizi boşlukta bulmamız iş ten değil. Bir kez de boşlukta bulduk mu, darbeden darbeye sürükleniriz. Biz Suriye askeri değiliz Osman!.. Mustafa Kemal'in askeriyiz. Kâzım Paşa, Suriye Ordusunu kurar-

ken, onlara Mustafa Kemal'i anlatmıştır. Önalma kaygısından durmaksızın Enver'ler, çıkarıyorlar... Albay Zaim, Hitlerciydi... Albay Çiçekli, silâhlı bir demokrat olarak ortaya çıktı... Şükrü el Kuvvetli ise, daha rengini belirtmedi... Mısır'ın Necib'i gölge imiş... Altından Nasır yükselmekte... Ne verecek belirsiz... Birkaç sağlam birlik toplarsan, başkenti basmak zor değil. Ama, işin sonrası var... Ve bu sonrasında, biraz yavaştan almak gerek. Çünkü önalmaya kalktın mı, darbe zor değil... Ama, darbecilik sonu belirsiz bir serüvendir. Çünkü sonu yoktur. En başarılısını İttihat Terakki yaptı bizde... Komşularımızı saymıyorum. N'oldu sonu? Hüsran. Amaç post kapmaksa, bizim işimiz olmamalı... Koşullanmamıza aykırı post kapmak. Aykırı olunca da, biz darbeci olamayız. Çünkü Mustafa Kemal darbeci değildi... Amaç devrim olunca, iş değişiyor... En azından Mustafa Kemal'in yaptıklarını irdelememiz gerekiyor. Şöyle bir düşündüğümüz anda bile, devrimin yolunun çok sıkıntılı, dertli, acımasız ve zor olduğu hemen ortaya çıkıyor. Oysa darbe, bir rüzgâra kapılıp gitmektir. Ve rüzgâr pek hazır görünmekte... Adamlar bizi sınıyorlar... Akademi komutanının karşısında yayılıp oturan Yüzbaşı, bize selâm çakmak zorunda kaldı. Belli ki, boş bulundu... Zor oyununu şimdilik biz kazandık. Ama, rüzgâra kapılıverseydik, olacakları bir düşün... Ordumuzun üçdörtyüz seçkin subayını atıverdiler mi, geriye ne kalır... Kandırılması kolay, satılık ve uyuma, hazır insanlar öyle mi? Deydi, deymedi dediler mi bir kez, bunun zor olduğunu da sanma... Donatım gücü ellerinde... Eğitim olanakları dudaklarının arasında... Bir de uyumlu komutanlar yetiştiler mi, bütün ipleri ellerine geçiriverirler...

— Bir dakika,— dedi Osman. —Sen bu yüzbaşının Amerikan istihbaratından olduğuna emin misin?

— Değilim... Olabilir de olmayabilir de... Ama, kendini topladıktan sonra giriştiği işlerden de, pirelendim...

— Anladım,— dedi Osman. —Bunlar bizi boş yakalayacaklardı. İş dalgalanır dalgalanmaz üstümüze çullanıp, zamansız öten horoz benzeri susturuvereceklerdi öyle ya...

Haklısın, bir devrimin yolu çok uzun ve çok acımasız... Biz de bekleyecek kadar sabırlı, o zor oyununu bozacak kadar akıllıyız... Ne var ki, bir kıvılcım çakıldı şimdi. Bunun arkasının gelmesi kaçınılmaz. Biz başlamasak, başkaları bayrağı yükseltip gidecek. Şimdi söz ver bana... Salt bizimkiler için değil, ötekilerin de derlenip toparlanması konusunda yetkili miyim?

— Benim açımdan her zaman yetkilisin. Kuşkun mu vardı? Bizimkilerden biri, dört başı bayındır düşündüyse bir girişime, hepimiz varız...

— Tamam,— dedi Osman. —Söylevi kes... Şimdi ortalıktan neden kaybolduğunu daha iyi anlıyorum. Biz Alpaslan'ı kutu barajına aldık mı elini kolunu bağlarız. Sen Talât'ı çözümle... Seni çok sevdiğini biliyoruz.

— Olur. Hemen görüşürüm. Ortalıktan kaybolmaya gelince, bir içgüdü idi inan... Şimdi anlıyorum ki, içgüdüm yanılttı beni. Çekilip gideceğime, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi sırasında yaptığını yapmalıydım...

— Ha şunu bileydin,— dedi Osman. —Öyle olsaydı, biz de yönümüzü, yöremizi daha bir aydınlık görürdük. Madem adamlar zorda oynamaktadır, biz de oynamalıyız.

— Oldu,— dedi. —Bundan sonrasında alacakları olsun. İşte alan, işte oyun... Ve sığınacağım kışla da ortada... Sağol...— İçtenlikle sıktı arkadaşının kolunu...

Osman, uzun uzun baktı gözlerine. Ta, Halıcıoğlu şafağındaki bakışları bütün kaygılarını arıttı. Eline yapıştı bir an. Bütün gücüyle sıktı.

— Tamam... Ben kaçarım,— dedi. —Kaçarım ama, başlayan işi de sürdürürüm bilmiş ol. Bir gün gerekirsen, hazırlıksız yakalanmaman için söylüyorum.

— Yakalanırsam, harcar geçersin. Gerekirliğine şu anda nasıl inanıyorsam, yaşamımın sonuna kadar da inanacağımı bil... Sana verebileceğim söz, eski andımı yinelemek olacaktır.

— Benim de!..— Diyerek yürüdü Osman.

Bir an ardından baktı. «Hiç değişmedi,» diye düşündü. «Hepimiz değiştik biraz. Ama o hiç değişmedi... So-

nunda, yardım gerekeceğini hiç sanmam. Gerekirse de, bıraktığı yerden götürmek boynumun borcu...»

Nizamiye kapısında pineklemekte olan nöbetçi subayının bütün hücreleriyle saygı kesilen dikilişinde, bütün yeminlerin gücünü duyarak, dimdik yürüdü...

DÖRT

Behçet Paşa, koltuğunda büzülmüş binbaşının önünde güm güm dolanıyordu. Bütün olup bitenin sorumlusu oymuşcasına gözlerini kısıyor, önünde bir an durakladıktan sonra yeniden yürüyordu. Sezai binbaşı, söyleyeceğini bir türlü söyleyemeyen komutanın ayaklarına bakıyor, her önünde duruşta, biraz daha büzülüyordu. Sonunda oflaya puflaya tam karşısına çöktü paşa;

— Kendi içimdekinden zehirleneceğim,— diye söze başladı. —Artık bizimle ilişkin kalmadı. Kurmaylık kursunu tamamlayınca, bir daha görüşür müyüz bilemem... Ama, söylemezsem patlayacağım. Kaç gündür, kaç kez istifaya karar verdim. Böyle bir zamanda bırakıp kaçmayı şanıma yedirebilsem, çoktan bir kıt'aya kapağı atacaktım. Ne var ki, asıl görev yapılacak yerde kaçmak yazılmamış.— Cevirden sökercesine çıkardığı sigara paketini uzattı. —Sahi sen kullanmazsın,— diye elini kasarak kendisi bir tane yaktı. Başını sallayarak; —Bunlar bizi kul mu sanıyorlar nedir?— diye püskürüverdi binbaşının soran gözlerine. —Her yere daldı adamlar. Neymiş bize yeni sistemi öğreteceklermiş. Ulan savaş dediğin dünyanın en eski sanatı. Mekanik organizasyonları öğretin hadi. Kalkıp, bizim bildiklerimizi sağmaya geldi mi iş, durun bakalım. Belki bugün can ciğer kuzu sarmasıyız. Yarın öbürgün birbirimize düşman olursak ne halt edeceğiz. Örgütsel bağlara evet dedik zamanında. Örgütü teslim etmek olmaz. Herifler zaten kıçımızdaki donun lifini biliyorlar. Bir de başımızdaki aklın kıratını öğrendiler mi, bize ne kalacak. Hayır efendim... Örgütsel bağ dediğim, içiçe geçmedir ağızlarıyla, yukarısını bir güzel uyutmuşlar. Biz sakındıkça, herifler üstümüze geliyor. Baktılar olmayacak, bu kez, yukardan oynamaya başladılar. Ayzınhavr efendi seçimlerde kazanmak için, orayı burayı çomaklamayı kurmuş... Bunlar da şamaroğlanı olarak bizi

görmüşler... Yunanlı dostlarımızı Kıbrıs'ı istiyorlar, Amerika'da da birkaç milyon rum oyu var ya, efendimiz vermeye teşne... Eh, bizimkiler de, sanki seçimleri kendileri kazanacakmış gibi üstüne titriyorlar... Dömel deseler, birkaç yüz milyonun hatırına duraksamayacaklar. Eh, adamların görevi bu... Buna soyunmuşlar. Karışmayız. Ne var ki, bizden olmayacak işleri de istemezler ya... Hayır. Akıllarına kim sokmuşsa sokmuş, şimdilik Yunan isteklerini biraz yatıştırmanın yolu, sizin de azbiraz yumuşak davranmanızdan geçer, demişler. Dışişleri bakanımız, Genelkurmaya da bize de sormadan, «bizim Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur»u patlattı meclise. Patlattı ya, sonradan da ağalarımızda şafak attı... Tam yumuşak karnımıza sokulmuş bir yerin niteliğini öğrenir öğrenmez de, can havliyle bağırmaya başladılar. Ne var ki, iş işten geçiyordu. O zaman, azbiraz gümbürtü koparırlarsa, Amerikan seçimlerinin atlatılacağı söylenmiş bunlara... Ve bunlar da, Amerikan elçisinin mamerandumunu kendi kutsal kitaplarının amentüsü sanıp, bize geldiler...— Sigarasından derin derin nefeslendi. Sezai'nin gözlerinin içine bakarak sözlerinin etkisini ölçtü. —Olmaz, dedim,— diye sürdürdü. —Selânik'i almak söz konusu olsa, Atatürk'ün evini kundaklayacak subay bulamam... Bulduğumu sansam bile gidip orda intihar etmesine neden olamam... Düşünün ki, Yakup Cemil bile dokunamamıştır o'na... İsterseniz, bir bölük adam yollayıp, efzun giysisiyle sınıra saldırtayım. İsterseniz bunlara bile gerek yok... Emir verin, adaları alalım... Ama benden bölye bir kundakçılık beklemeyin... Adamlar kafalarına koymuşlar. Daha doğrusu kafacıklarına yerleştirilmiş böyle bir tezgâh... Bizden yüz bulamayınca, yerleştirenlerin adamlarından biri üstleniyor işi... Zamanında haberimiz olsa, önlerdik. Olmadı... Ancak, olay patladıktan sonra uyandık. Ne var ki, gazeteler manşetleri çekmişlerdi. Bizde kıpırdanma olmayınca, kendi başlarına kotarmışlar işi... Ve partilerinin bütür baldırı çıplaklarını İstanbul'la, İzmir'in üstüne hörletivermişler... Devre dışı kalınca önlemde de devre dışı kalıyorsun. Ve rezillik birden dizboyuna çıkıyor...— Yutkundu. Yeniden

kalkıp dolaştı bir zaman. Derin derin soluyarak; —Yahu,— diye önüne dikildi binbaşının. —Cenevre Konvansiyonu, tutsakların bile insanca koşullarda tutuklanmasını kural kılmıştır. Nurenberg'de, bunun hesabı sorulalı kaç yıl oldu. Bunlar kendi yurtdaşlarının üstüne hörlüyorlar... Ağzına tükürdüğümün Abdülhamid'i tarihin yapraklarına gömdük derken, yenileri türemekte... Akılları sıra, iti ite kırdırarak, kendilerine pay çıkaracaklar... Hangi oyuna geldiklerinin farkında bile değiller... Şimdi kendi egemenliğinin güvencesine bırakılmış yurtdaşlarına saldıran bir devletin gölgesine it bile bırakılmaz tezi ayyuka çıkacak. Ve bizimkiler de bütün bağırış çağırışlarına karşın, paşa paşa Kıbrıs'ı veriverecekler!.. Kendim gittim denetledim olup biteni. Kendi gözlerimle gördüm... Kesinlikle hazırlıksız olmaz... Ancak ürkütülen ya da coşturulan sürülerin yapacağı şeyler bunlar... İstanbul, İzmir kan revan içinde... Beyoğlu gözleri oyulmuşcasına bakıyor insana. Yüreğim sızladı... İşgal edilse bir kent, ancak barsakları böyle deşilirdi... İzmir de kalır sanma... Demagoji iyi şey oğlum,— dedi birden yumuşayarak. Sanki içinin irinini püskürtmüşçesine. —Kitleleri ayaklandırmak kolay!.. Amansızlık da işe yarar bazen. Ne var ki eyleme hazırlanmamış kitle, sürüden ayırımsızdır. Bizim yedek teğmenler bunu ne bilsinler. Biz, yapmayın, etmeyin derken, güvensizlikten söylüyoruz sanıyorlardı. Şimdi, sıçan deliği bin kuruş... Bana, iki üç komünist sallandırsak, bu işten sıyrılır mıyız, diyorlar... Birinci şube daha sıkıyönetimden önce toplamış fukaraları. Hiç düşünmüyorlar... Birkaç komünist, böyle bir kitle eylemi düzenleyebiliyorsa, yarın sekiz on tanesi de bütün ulusu ayaklandırıp, iktidarlarını tepelerine geçiriverir. Ve bir kez Batı, böyle bir oluşumun psikozuna girdi mi, analarının örekesini görürler... Neyse, toplananları bir zaman harbiye bodrumlarında tutup, salıveririz. Nasılsa böyle devşirilip, bırakılmaya alışkındırlar. Ama, işin içyüzünü bilenlere nasıl anlatırız durumu?..— Karısı kahvelerini getirinceye durakladı. İlk höpürtüden sonra, kalın kaşlarını oynata oynata; —Bayram günü şeker sunacağıma zehirledim seni,— dedi yumuşa-

cık. Ne var ki, güvenilir adam bulmak zorlaştı. Bir yanımız Amerikan İstihbaratının ağlarıyla, öteki yanımız İttihat Terakki komitacılarının adamlarıyla sarılı... Şöyle içimizden geçtiği gibi konuşacak birini bulunca, kendimi tutamadım.

— Siz,— dedi Sezai Binbaşı; —Kıbrıs'a gitti gözüyle mi bakıyorsunuz?

Paşa içini yakan sorunun canalıcı noktasına vurulunca sevgiyle gülümsedi binbaşıya... Koltuğuna yayılırken, kahve fincanını yanındaki sehpaya bıraktı;

— Kıbrıs bazen bir yem, bazen bir avdır,— dedi gözleri alazlanarak. —Lozan'da Abdülhamid'in kira sözleşmesi mülkiyete çevrilirken, İngiliz'lerin Ortadoğu ilgileri göz önünde bulundurulmuştur. Şöyle bir başımızı çevirip bakarsak, gözlerimiz yerinden uğrar... Musul'dan aşağıya doğru, Umman denizine varıncaya kazmanı nereye vursan petrol çıkıyor. Ve petrol, çağdaş uygarlığımızın itici gücü... Alman panzerlerinin komutanları, Guderian ile Kleist, Bakü petrollerini ele geçirebilmiş olsalardı, Stalin'in askerleri püskürtebilir miydi onları? Ordan aşağı sarkmalarına Avustralya anzakları mı engel olacaktı, Hint Gurkaları mı? Eh, petrolün bekçiliğini kim yapıyor Ortadoğu'da? Kıbrıs!.. Belki sen, İsrail'i de kurdular ya sonunda diyeceksin... Yapay devletler, İlkin kendilerini tutturmaya koşuludurlar... İngilizler, bence İkinci Dünya Savaşının en büyük kazığını bu İsrail olayında yediler. Amerika, kendini onların boşalttığı yerlerin doğal varisi sayıyor. Öyle de... Onun büyük gücü olmasa belki de Almanlar atom bombasını yapacak zaman bulabilirlerdi. Bu büyük güç yeni lokmalara gereksinim duyacak elbet. Ve Stalin de onların lokma kavgasına çanak tutmakta geri kalmayacak... İsrail'e, Amerikadan ya da İngiltere'den mi yahudi geliyor? Ne gezer? Polonya ve Rusya'dan... Arada yele kapılıp savuşanları sayma... Asıl kaynak buraları... Neden yolluyor onları?.. Amerikan ya da İngiliz çıkarlarına bekçilik etsinler diye mi? Batılılar kuruluşu desteklerken bunu düşünüyorlar elbet... Stalin de, böyle yapay bir oluşumun Arapları derin uykularından uyandırmasını düşlüyor... Bir uyanırlarsa!.. İşte o zaman anla-

şılacak Kıbrıs'ın değeri... O yüzden bazen zeka, bazen av, dedim. Bizim de sözümüz bulunmalı ki, geleceğin Ortadoğu'sunda kıçımızı sürteceğimiz bir yerimiz olmalı... Anlıyor musun,— dedikten sonra, birden anımsamışcasına dikildi; —Ha, sen gitti mi, diyordun öyle ya!.. Hiç bir yere gidemez binbaşı!.. Selânik'te, Atatürk'ün evini kundaklayacak bir tek er bile bulamam ama, Kıbrıs'ta, İngiliz egemenliğini kundaklayacak binlerce subay bulurum... Hatay oyunu, Atatürk'ün oyunudur... Gerekirse, yenilemek boynumuzun borcu... Onca Kıbrıs'lıyı getirtip, niye besledik bunca zamandır biz burda... Adamlar rahat rahat İngiliz uyrukluğuna geçebilirlerdi... Zorlamanın gereği var mıydı? Anlaşmaya o maddeler, bizimkilerin diretmesiyle geçirildi... Neden? Bir gün gerekebilir diye... Bir hükümet bunu kestiremezse, sonu yaklaşmış demektir... Ve daha veremeden de eceli gelir... Biz dostluklarımıza her zaman sadık kalırız... Ama bir kez de dostluğun altında hile sezdik mi, düşmanlığımıza dayanacak güç yoktur... Nerde kaldı ki Kıbrıs dayansın...

— Güveninizi boşa çıkartmamaya çalışacağım Paşam. Bana açtığınız gizi, benden başkası bilmeyecek...

— Söz vermeme gerek yok,— dedi Paşa. —Güvenim tam. Tam olduğu için de, rahatladım. Patlayacaktım nerdeyse. Oysa, bizim ödevimiz patlamak yerine, önlem düşünmek... Hani önlemi de yok değil ama, bir iyice çürümeli her bişey... Armut olmalı ki, sarsalandığında düşüversin... Ah, gençliğim!.. Armut devşirmek için bile, geciktik. Bunca sorumluluğu sarınınca, özlemi kabarıveriyor insanın...— Karısının kapıdan girmesiyle sözü değiştiriverdi; —Komutanım ne yapıyor? Ben de o'na gidecektim. Uğrayacak mısın?

— Akşama uğrayacağım komutanım,— diye dikildi Sezai. —Bir buyruğunuz varsa?

— Yok, ben kendim uğrayacağım nasılsa. Geldiğin için teşekkür ederim. Bak, seni göremiyecekmişim...

— Teşekkür borçlu olan benim komutanım,— dedi topuklarını çarparken Sezai.

Çat diye vurdu kadehini Paşa. Dibine kadar bitirdi rakısını. Gözlerini belerterek baktı Yarbay'a;

— Terfi etmesen görmeye gelmeyeceksin,— dedi yakınarak. —Biraz Erzurum yap da, bunca ara koymak neymiş gör...

Canının sıkkın olduğunu hemen anlamanın suskusuyla baktı Reşid Paşa'ya... Bir an; «Biraz fişteklesem sövecek,» diye geçirdi. «Sövse de, rahatlasa iyi olur. Ama o zaman da sıkıntısının nedenini anlayamam ki... Hele dökülsün biraz.»

— Susarsın değil mi?— diye sürdürdü Paşa. —Ben de güvenirdim. Atatürk'ün mirasını siz üstlendiniz rahatlığı içindeyim... Bunlar akıllarını peynir ekmekle yemişler. Biz de köhneyip çökmüşüz bir iyice... Suskunluğumuzu onay sayıyorlar anlaşılan. Ve bizden rahatsız oluyorlar bir iyice... Emekli sandığından borç alan subayların listesi şurda. Daha borcunu ödemeden sıraya girmeye başladı millet... İşe yarar ne kadar zabitimiz varsa, kapağı dışarı atıyor... Kıçı kırık bir tüccar bile kâtibine bizim verdiğimizden fazlasını veriyor... Koskoca albaylar, Toprak Mahsüllerindeki bir kantarcıdan az ücret alıyorlar... Yan ödeme, derece farkı, anasının gözü bir sürü yol bulmuşlar... Zabit, bir maaşı bir tayın bedeline talime koşulu... Bütçe Meclise geldi mi, aslan, kaplan, kahraman!.. Meclisten çıktı mı? Aç kalın pezevenkler!.. Başımızdakiler de suspus... Nerdeyse herifler Genel Kurmay Başkanlığını sıraya bindirecekler... Bir gün sen, bir gün o, diye. Hadi haddiyse laf söylesin adamlar... Parmakları sürekli kıçımızda. Ağzını açtın mı, boğazına kadar dayayacaklar... Bir ara, kiradan kurtralım bari lojman yaptıralım, dedikti... Başlamasıyla durması bir oldu... Kışlaları allem kallem erlere yükleyip onarıyor, büyütüyor yeniden yapıyoruz. Subay lojmanlarını da yaptırırız azbiraz para verseler. Ne gezer!.. Bağladılar bizi Amerikan tavlasına... Önümüze dökülen yemle yetinmeye koşuluyuz... Baktım olacak gibi değil... Her bir şeyi bir güzel listelere bağlayıp vardım Savunma Bakanının yanına... Ordunun durumunu iğneden ipliğe anlattım bir iyice...

Yirmi, otuz yılda yetişen ağaçları yok yere kesiyorsunuz, dedim... Yarın bir gereksinim olduğunda, bunca askere beyin gereklidir. Ve beyin dediğin, kolay yetişmez. Yetişmediğini gördük altı - yedi eylül olaylarında... Kitleyi tutmak için, sağlam durmalı... Açlıktan nefesi kokanın, neyi nerde satacağı belirsiz. Gereksinimlerimiz dağları aşmış... Gereç yığınağımız var ama, kullanacak insanımız eksilmekte... Uzun uzun dinledi... Hükümete götürürüm, dedi... Götürmüş de adamcağız. Sonra aradan kaç zaman geçti bilmiyorum, zırt telefon, seni Başbakan istiyor, dediler. Seyirtip vardık. Eteklerimiz zil çalıyor. Sonunda dileklerimiz yerine ulaştı. Yakında da sonuçlarını görmeye başlarız. Kibar bir adam. Yer gösterdi. Oturttu... Anlattım. Bütçe yasasını açtı. Rakamlara yeni baştan göz attıktan sonra; «Yapılabilecek herşeyi yaptığımızı söyleyemem... Ama olanaklarımız sınırlı,» dedi... Yüz buldu deli, kirlendi halı demişler. Adamı kibar ve dinlemeye hazır görünce, ben de acındırayım biraz, dedim. Yeni baştan alıp, durumun acıklılığını, ordunun sonunda subay açığıyla işe yaramaz hale geleceğini sıraladım bir bir!.. Dinledi... Başını kaşıdı... Tamam, dedim. Ne edip eyleyecek, isteklerimizi yerine getirecek... Ne dese beğnirsin? «Bize de yetişkin insan gerekli... Subaylarımız insan yönetimini bilirler. Fabrikalar açıyoruz. Yollar, barajlar, limanlar yaptırıyoruz. Bunlarda çalışanlara yeterince ücret ödüyoruz. Orda da gereksinimimiz var... isteyenlere olanak yaratalım. Görev değişikliği yapsınlar...» Şaştım da kaldım. Bir zaman sesim çıkmadı. Yine de soramadan edemedim? Peki orduyu ne yapağız? Nasıl yöneteceğiz? «Canım,» dedi yüzüme karşı... «Nasılsa Nato içinde geniş planlara gereksinimimiz yok. Bir genel plan çerçevesinde, üstümüze düşen görevleri uygulayacağız... Bir sürü yetişkin beyni, işe yaramayacak planlar yapmaya harcayacağımıza daha olumlu yerlerde kullanmak daha akıl kârı değil mi?» Ben soruyorum, o bana soruyor... Bu düşünceye karşılık vermek mümkün mü? Yine de diretiyorum. «Orduyu nasıl yöneteceğiz?» «Siz tasalanmayın,» dedi inanarak. Pek çok üniversite, yüksek okul açıyoruz. Bir

gereksinim olacağını sanmam. Ama olursa, yedek subaylar ne güne duruyorlar? «Aklım başımdan gitti... Bir orduyu yedek subayla yönetmek ne demek? Çerkez Ethem'in çetelerinde bile yetişkin kurmaylar olmasa, bir kıymet-i harbiyesi olur muydu diye çok sormuşuzdur birbirimize. Şimdi bütün bir orduyu yedek subayla yönetmek, altı - yedi Eylül olaylarını parti militanlarıyla yaratmaya benzer... Bunlar kendilerinin yedek subaylıklarını bile anımsamayacak kadar uzaklar bizden... Anımsasalar bilirler ki, karargâh zabitliğiyle, muharip zabitlik birbirinden çok ayırımlıdır. Biri geçici bir sanat ise, öteki bir bilimdir. Bütün listelerini topladım. Tek sözcük söylemeden çıkıp geldim. On yaş birden yaşlandım oğlum,— dedi gözlerini kırpıştırarak. —İstifa etmemek için kendimi güç tuttum. Burası benim herşeyim. Bir de dışına düştüm mü, balık gibi boğulmaktan korktum. Yalnız düşünceleri derinden sarstı beni... Çapul geleneğinde bile bir komutan vardır. Köhneyinceye, çapul sağlayamayıncaya kesinlikle uyulan biri... Milis güçleriyle ülke korumak da yeni bir gelenek olsa gerek... Bunlar ordan burdan yarım yamalak duyduklarının ardından gidiyorlar. Mao, milis güçleriyle kazandı ya!.. Mareşallerini, generallerini silip atıveriyorlar. Dien - Bisen - Fu'yu yedek subaylar mı kazandı? General Giap mı desen, haberleri olduğunu sanmam. Ordu epeydir bunlara kapandı. Sanki bunun öcünü alıyorlar... Başka bir şey daha var?— Yarbay'ın doldurduğu kadehini yeniden bitirdi. —Bizden korkuyorlar anladığım oğlum,— dedi devinerek. —Senin çıkışından pirelenmiş bunlar. Belli ki bir oyun hazırlıyorlardı.— Sonra yeniden dikti başını. —Neden engelledin arkadaşlarını? Bıraksaydın da, oyunlarını bozuverseydiler...— Gülerek başını salladı. —Kafan çalışıyor oğlum. Çalıştığı için de, sanıyorum geleceğin pek parlak değil. Allahtan Üçüncü Ordu'nun lojistik dairesi tam zamanında boşaldı. Yeni atanmış birini emekliye elleri varmaz...— Kendi sözlerinden pişman, bakışlarını yere eğdi bir an. —Neden varmasın... Yedek subaylarla ordu yönetecek adamlar, neden çekinecekler? Gönül diyor ki, topla başına Ankaradaki paşaları...

İndir şunların hepsini aşağıya da, ordu neymiş görsünler... —Ortam hazır olunca komutanım,— dedi ilkkez. —Parmağınızı bile kıpırdatmanıza gerek kalmadan yuvarlanıp giderler... Arkadaşlarımı neden engellediğimi soruyorsunuz... Ortam hazır değildi... Bir belki ya da güç gösterisi adına onca yetişkin subayı kaptırmaya değer miydi? İşte düşüncelerini kendiniz anlatıyorsunuz. Bu görüşteki insanlar bir de ellerine koz verilirse neler yapmazlar.

— Biz askeriz oğlum, öfkemiz başka türlü dinmez ki!.. Anladığımız bir tek dil var bizim... Hedefi yoketmek... Amacımız, bilimimiz, davranışımız bütünüyle buna dönük. Kızdık mı, arpacığımızın ucuna geleni görmüyoruz. Ne iyi ki, sen görmüşsün. Gördüğün için kutlayacaktım seni... Azarladım nerdeyse. İyice ihtiyarladığımız burdan da belli değil mi? Çekip gitmek en iyisi... En iyisi ya nereye?

— Torununuzun ve gelininizin yanına,— dedi hemen. —Öyle sevinirler ki!..

— Sağol oğlum,— dedi gözleri yaşararak Paşa. —Kadehinden kocaman bir yudum aldı. Rahatlamanın kıvancıyla gözlerindeki ıslaklığı ışıltattı bir zaman. —Bundan hiç kaygılanmadım. O gün gelirse, başında ekşiyeceğimi bil.

— Gönendireceksiniz efendim,— dedi. —Gönendireceksiniz...

— Yeterince yordum seni,— dedi Paşa, sofrayı toplamaya durarak. —Yol yorgunu olduğunu unuttum. Nasıl yeni pırpırlar iyi mi?

— Eskilerden daha hızlı ve güçlü,— dedi yardıma sıvanarak. —Kore'de bunları kullanırdık. Aralarında tanıdık olabilir biraz araştırsam...

— Yenileyip kakalıyorlar, biliyoruz,— dedi öfkeyle Paşa... —Yine de hiç yoktan iyidir...

Osman'ın kapısını vurduğunda, saat sabahın yedisiydi. Karısı alışkın tıpırtılarla açtı. Açar açmaz da, sevinçle bağırdı içeri...

— Osman koş!..

Osman'ın aydınlık yüzü, koridorun loşluğunda ışıladı. Birbirlerine sarıldılar. Karı koca kollarından yakalayarak kahvaltı sofrasının başına oturttuklarında, sevecenlikle baktı ikisine de;

— Akşam Paşa'ya tutuldum,— dedi. —Üçüncü Ordu kuryesi az sonra havalanacak... Rahatsız edeceğimi biliyordum ama, görmeden geçemezdim.

— Asıl o zaman rahatsız olurduk,— dedi kadın. Sağolsun Meserret Hanım, bizimkini oralarda az beslememiş. Şimdi siz de bir kaç lokmamızı yerseniz.

— Çok isterdim. Ama Paşa şunu da, bunu da derken iyice tıkadı. Bir çay içerim zahmet olmazsa!..

— Erzurum işini duydum,— dedi Osman. —Vartayı iyi atlattığını söyledi Sedat Paşa!.. Bütün gözler üstüne dikilmiş. Ayrıca uyarmaya gerek olmayacak kadar dikkatli ama, yine de dikkat etsin, diyor...

— Sağolsunlar. Elbirliğiyle bizi bir yerlere sürüyorlar ya, nedir göreceğiz...

Tavşan kanı çaylar gülümserken, zil yeniden çaldı. Osman'ın davranmasına kalmadan fırlayan kadın;

— Bu kez Sezai Beydir,— dedi. —Evlerimiz yakın olduğundan hep uğrar sağolsun.

Varsayımı doğru çıkmıştı. Şaşkın şaşkın girdi içeri. Sonra Yarbay'ı görünce topuklarını çarparak selamladı.

— Hoşgeldiniz komutanım!.. Genelkurmay'a birlikte gitmek ne iyi!..

— Uçağı az sonra kalkacakmış,— dedi Osman. —Yazık ki bize uğrayamıyor. Yetiştirdiklerinin ne işler gördüğüne bir baksaydı!..

— Hiç bir zaman böyle bir gereksinim duymam... Biz ordunun en zorlu zabitleriyiz. Aldığımız da verdiğimiz de zorlu olacak elbet...— Saatına baktı. —Bana izin,— dedi. —Hele görevi devralayım. Bir dahaki gelişimde uzun kalırım.

— Dur,— dedi Osman. —Sezai, benim gecikeceğimi bildirir. Ben de geliyorum...

Meşrutiyet durağına kadar birlikte yürüdüler. Sezai or-

dan Genelkurmay'a yönelirken, Osman'la ilk gelen otobüse atladılar. Askeri havaalanından bir durak önce kapıya yöneldiğini gören Osman ilkin durakladı. Sonra ardısıra yürüyerek, indiler. Doğanın puslu aydınlığında bir süre hiç konuşmadan yürüdüler... Havaalanının nizamiyesi görünür görünmez, kolunu tuttu Osman'ın...

— Armut ağırdan ağırdan oluyor galiba,— dedi... —Bana bir emrin var mı?

— Sedat Paşa'nın söylediklerini az önce aktardım sana,— dedi Osman. —Bir iş uydurup Talat'ı buralara yollayabilirsen çok iyi olur...

— Emrin bu olsun,— diye güldü... —Benimle birlikte Şükrü de geldi. Sana mutlaka uğrayacak... Durumu o'na gerektiği gibi anlatırsan, ordaki arkadaşlar meraktan kurtulurlar...

— Hiç tasan olmasın,— dedi Osman. —Sen gerisini bana bırak!..

Münir Üsteğmen, uçağa atlamış, el sallıyordu. Daha fazla beklemeden sarıldı Osman'a... Uzun uzun yepeşlediler birbirlerini... O'nu ardında el sallar bırakarak pistte koştu. Topçu uçağına atladığında, Osman'ın ağır ağır durağa yöneldiğini gördü. Uçak ilerlerken, arkadaşının ardından el salladı...

Uzaktan uzağa yanan ışıklar Marmara koyuluğunda sarı sarı gülümsüyorlardı. Tuzla gecesi uğrun uğrun yürümüş, dalgalarla bütünleşmişti. Nöbetçiler tüfeklerinin ağırlığını duyarken, gecenin gölgesi uçaksavarların namlularını sahtiyana çeviriyordu. Okuldakilerin son söyleşileri de horultuya dönüştüğünde, iki yüzbaşı başbaşa kaldılar... Dündar ve Orhan, okul nöbetçi subaylığının paylaşımında, daracık odanın içini doldurmuşlardı.

— Kendi kendimden kuşkuya düşüyorum,— dedi Dündar. —Kendi kendimden utanıyorum her kuşkunun ardından. Herkesin ve herşeyin yalancılığını gördükçe, iğreniyorum... Attıkları zaman mangalda kül bırakmayanların hepsinin boyunları bükük... Derslerde, eğitimlerde, tatbikatlarda, karargâhlarda beyinlerimize doldurdukları herşeyin tersiyle karşılaşmak dayanılır gibi değil...

— Muharrem Yarbay,— dedi Orhan. —Sağ olmalıydı da, yetiştirdiklerini yakalamalıydı bir... Hepsinin, hepimizin yüzüne tükürürdü... Öğrettiklerim haram olsun alçaklar, derdi kuşkusuz... Siz üç şeye bağımlılık andı vermiştiniz. Atatürk'el.. Ulusal.. Ve ülkeyel.. Padişah askerleri gibi birbirinizin yerine oynamaktan başka işe yaramazmışsınız!.. Yazıklar olsun emeklerime... Yazıklar olsun kendi kendinize verdiğiniz söze... Ve yazıklar olsun sözünüze güvenip, omuzlarınıza demirleri, yıldızları takanlara... Ulan, bizim zamanımızda askerliğin bir onuru vardı... Söz verildi mi? Hele silâh üstüne verildi mi, bok yoluna bile olsa geberilir, yerine getirilirdi... Şimdi nedir olup biten... Kasalotlar, bunca eşekliğin ardından bizim gibi emeklilerin mi sıvanıp iş görmesini bekliyorsunuz... O geçti aslanlarım... Ordu kimin bekçiliğini yapacak bilmiyorsanız, öğrenin. Bir zaman Almanların yaptı, gördü anasının yemişini... Şimdi de, Atatürk'ün adını ağızlarından düşürmeyip, anasını bel-

lemeye kalkanların mı bekçiliğini yapıyorsunuz.

— Hiç şaşmam,— dedi Dündar. —İnan ki, hiç şaşmam... Bir kaç tel'in mitinginde gidip bağırmak yetmiyor bana... Orda, gericilere bağırıp çağıracağıma onlara göz yumanların yakalarını tutup, inin ulan aşağı orospu çocukları, demek istiyorum... Bu ülke babanızın çiftliği değil... Olsa bile, bir çiftlik böyle yönetilmez... Çünkü, kimden neyi umutlansak, boş çıkıyor... İsmet Paşa ne yapar eder, yeniden davranır dedik... Geçtiğimiz seçimler bunun olanaksızlığını gösterdi. Herifler, bunca işten sonra gerileyeceğine ilerlediler. Demek ki, halkı bir yerlere çıkaracağına, onların düzeyine indikçe puan topluyorsun. Ve gücü cahilin eline verdikçe sen de daha bir cahilliğe koşuluyorsun...

— Oysa Mustafa Kemal,— diye sözünü kesti Orhan. —Ulusun bilinçaltındaki ilerleme isteğine göre davranmıştı... Bunlar, görünümdeki geri tutuma göre davranıyorlar. Ve önlerine geçecek hiç bir güç yok sanıyorlar. Yazık ki yok... Sandığı ne zaman açsalar, onların çıkacağı açık... Çünkü, İsmet Paşa, Atatürk Devrimlerinin mirasçısı olarak biliniyor. Baş uygulamacı olmasından ötürü... Oysa, devrimlerden dönüşe o'nun başladığını unutuyor insanlarımız. Çünkü o dönüşün meyvelerini bunlar sundular. Ve halk bütün geriye dönük isteklerinin gerçekleşmesi aracı olarak bunları görüyor. Oysa tersine... Halkın bilinçaltındaki ilerleme isteğini ortaya çıkarmak gerekir. Ve bunu yapacak güç yeni bir Atatürk olacaktır. Ne var ki, sanırım bunun ayırımında baştakiler. O ne yaptıysa tümünü bozarak yeni bir Atatürk davranışını engellemek istiyorlar... Ardardına kurduğu, yarattığı herşeyi yokediyorlar. Daha da yokedecekler... Demokrasi deniliyordu. İşte, kendi içlerinde bile dayancaları yok demokrasiye... Basını tümden susturmak amacıyla, yasa çıkarıyorlar... İstiyorlar ki, yolsuzlukları yazılmasın. Oysa basın özgür değilken bile yolsuzlukları yazılmış, yapanlar da Yüce divana gitmişlerdir... Bunların yolsuzlukların söylenmesine bile izinleri yok. Adam birinin yolsuzluğunu yazsa, doğrudan içeri boylayacak. Ya is-

bat edersel.. İsbat hakkı kavgasından kulaklarımız tıkandı yaha... On milletvekili istifa etti, dokuz tanesi de daha yeni kovuldu... Ve bu patırtının arasında Kıbrıs gidiyordu az daha... İngilizler Olağanüstü durum ilân ederek el koymasalar, Makarios kapıp da kaçacaktı... Biz neyin sözünü ediyor, kimin davulunu dövüyoruz belirsiz...

— Bak kardeşim,— dedi Dündar. —Bilirsin geleneğimizi... Aynı sınıftan, aynı meslekteniz. Topçuların her sınıfından birkaç cunta doğar sözü boşuna edilmemiştir... Her an, ülkenin gerilemesini engellemek gibi bir görevle de karşılaşma kaygısından doğar bu durum... Senin böyle bir ilişkin oldu mu bilemem!.. Şurda, savaşım için bir karara varmak gerektiğini görüyoruz. Varsa daha iyi çabuk yaygınlaşırız. Yoksa, işe burdan başlarız. Ne dersin, örgüt dediğin iki kişiyle başlar... Madem aynı düşüncenin doğrultusunda iki kişiyiz başlatırız bu işi... Sen de ben de Akademi sınavlarını kazandık. Orda hem sınıf arkadaşlarımızla, hem Akademideki arkadaşlarımızla örgütümüzü yaygınlaştırdık mı, önümüze kimse geçemez...

— Başlayacaksak, hiç durmayalım derim ben... Biliyorsun bizden önceki sınıfın yeminini. Savaş içinde bile sürdürdüler birlikteliklerini... Hiç biri ötekinden kopmadı. Ağabeylerimiz, komutanlarımız oldular yer yer... Ne var ki, kendi bütünlükleri kale gibi sağlamlaştı. Onlardan birini yanımıza alırsak, hepsini aldık demektir... Öte yanını da Akademide geliştiririz dediğin gibi!.. Yalnız,— dedi sesindeki sevinç titreşimlerini bastıra bastıra; —Başladığımız yol, son derece tehlikeli, son derece engebeli ve kaygan bir zemindir... Çok dikkatli, çok tedbirli ve çok temkinli olmak zorundayız. Geliştireceğiz derken kündeden gidersek, kellelerimiz de gider. —Zaten,— dedi Dündar tabancasını çıkarıp. —Ben de bunun için, asker yemini edelim diyecektim... Çünkü, kellelerini ortaya koyma göreviyle yükümlü olan insanlarız biz. Yurt, ulus ve Atatürk için her an harcamaya hazır değil miyiz? Amacın aslı önemli. Ha oyuna gelmişiz de harcamışız, ha beceriksizliğimizden. Bunun için yetiştirilip, bunun için ücret almıyor muyuz?— Uzattı

tabancasını. Her ikisi de ellerini Kırıkkale yapısı tabancanın üstüne koyarak, birlikte; —Şu andan başlayarak, yurt çıkarlarını korumak amacıyla, karada, denizde, havada, savaşta ve barışta ortak bir eylemin ortak yandaşları olarak davranmaya, namusumuz üzerine andiçeriz!..— Sözcüklerini yineleyerek birbirlerine baktılar.

Kollarını açtı Dündar. İnce çevik devinisiyle boynuna sarıldı Orhan... Yüzleri birbirine sürtüp, gözleri gözbebeklerinde kilitlendiğinde, ikisinin de gözpınarlarında ıslaklıklar belirdi...

Dündar yüzbaşı iskeleye doğru ağır ağır giden Şükrü binbaşının yanına yaklaştı. Yollarının aynı olmasından yararlanarak adımlarını birbirlerine uydurdular... Vapur kalabalığının arasına karışmadan;

— Yukarı çıkıp iki tek atalım mı?— diye sordu Dündar. —Cavit Paşa turşumuzu çıkardı. Şöyle bir nefesleniriz.

— İşe bak,— dedi Şükrü binbaşı. —Ben de aynı şeyi düşünmüştüm.

Birlikte yukarı çıktıklarında tam denize bakan masalardan birinde oturan Suphi üsteğmen yerinden doğruldu. Eliyle çağrıladı onları. Dündar, yüzünü buruşturdu. Hepsinden küçük rütbeli bu sınıf arkadaşının konuşmalarına engel olacağı kaygısıyla duraksadı;

— İşte bu iyi,— dedi buruk buruk.

— İyi,— diye sürdürdü Şükrü. —Bizden biri daha... Yaşı küçüktür ama sağlamdır. Söyleşimize biraz can katar. Beni bekliyor olmalı,— açıklaması üzerine bütün duraksamasını yitiren Dündar'ı sürükledi.

Masaya oturur oturmaz, bardaklarını beyazlayan Suphi;

— Kaç zamandır sizi kolluyorum yüzbaşım,— dedi Dündar'a. —Kolay kolay buralara kısmıyorsunuz.

— Biz İstanbul çocuğuyuz üsteğmenim,— dedi Dündar. —Kafayı çekeceksek Kumkapıya Barba'ya gideriz. Hem iyisi hem ucuzu demişler.

— Bilenin kuyruğuna yapışmadıkça öğrenilmez ki,— diye boynunu büktü Suphi... Biz boğazı Kuleli'den biliriz bir... Bir avuçluk su yakaladık mı, keyfimize dokunulmaz. Hanımdan dayak da yesek, şu Boğaz keyfinden kopmamız olasız.

— Gedizin suyundan içenle, üstünden geçen birdir derler bizim oralarda. Sen bunun laf arandığına bakma Dündar,— dedi Şükrü. —Sağlam topçudur.

— Binbaşım yukarıdan koyuverince, gülleyi kucaklamak bize düşüyor. Eh, alışkınız suyun altında oturmaya neyleyelim...

Dündar, bir yandan bardağıyla oynuyor, bir yandan söyleşinin koyulaşmasını bekliyordu... Raslantı hiç hoşuna gitmemişti. Günlerdir, Şükrü Binbaşıyı kollamış, tam yakaladığı zaman da bu üsteğmenin varvârasına düşmüşlerdi. İskele üstü yükünü almak üzereydi. Kadeh şangırtılarına, bütün sesleri harmanlayan bir uğultu karışmış, herkes sesini yükselttiği halde, kimse birbirini duyamaz hale gelmişti. Suphi'yle Şükrü bardaklarını tazelemişler, o'nunki halâ yarıyı bulmamıştı. Zorla bir yudum daha aldı. İçinden sürekli alıp - veriyordu. «Örgütü genişletmek kararı aldığımıza göre, açılsam mı? Amacım binbaşıya açılmaktı aslında. Şimdi bu üsteğmenle zaman öldürmenin anlamı var mı?» Düşüncelerinin kararsızlığıyla bardağını çeviriyor, durmaksızın kapı arıyordu. Şükrü'yle Suphi daldırıp gitmişlerdi. Daldan dala atlıyorlar, kıkır kıkır gülüyorlardı. Onların bu sevecen söyleşileri arasında sıkışmış duydu kendini. Bir türlü söze nerden gireceğini bilemedi. Bekliyor, birazcık politikadan söz etmelerini kolluyordu. İkisi de oralı olmadan birlikte bulundukları zamanın olaylarından, Akademideki öğretmenlerin taklitlerine varıncaya her şeye girip çıktıkları halde, olaylardan hiç söz etmiyorlardı.

Tam, «bunlarda iş yok. En iyisi payıma düşeni ödeyip, gideyim düşüncesini karar döndürmek üzereyken;

— Binbaşım,— dedi Suphi. —Olayların böyle üstüste gelmesine ne diyorsunuz?

Dündar boş bulunmuştu. Kendi içinde sürdürüp götür-

düğü şeylerle, birden karşılaşınca, ne diyeceğini bilemedi... Yutkunurken;

— Dündar,— dedi ağır ağır Şükrü. —Artık her bir şeyin zıvanasından çıktığına inanıyor. Eline çekici alıp, çıkanları çakmaya sıvanmak için de sağlam bilekli insanlar gerekli. Ne var ki, bu tür davranışlar ala ala hey yapılamayacağından, Karadenizde batan bütün gemilerin sahipliği ne oynuyor.

O zaman başını dikti Dündar. Gözlerini Şükrü'nün gözlerine sapladı uzun uzun. Foyası meydana çıkmışcasına yutkundu bir iki...

— Sanki siz inanmıyor musunuz?— diye soruverdi ardından. —İnanmasanız da, olayların kızı, kendilerini bile inandırmaya başladı. Kıbrıs'ta olanların ardından, sanki hiç bir şey yokmuşcasına ayaklanan parti grubu neden kelle istiyor? Onlar bile zıvanadan çıkanların bulunduğunda aynı düşünceyi paylaşıyorlarsa, bizimki suç mu? Bayağı umutlanmıştım ilkten. Belki biraz yola gelirler, belki şöyle durup bir çevrelerine bakarlar, diyordu. Ne var ki, eleştiriyi getirenleri atmak, kendini düzeltmekten daha kolaymış.

— Ve kolay yol, dönülmesi güç yoldur öyle ya binbaşım,— dedi Suphi. —Araba uçurumdan aşağı gittiğinde yandım Allah çağıracaklar neylesin?

— Bir şeyler eylemeli,— diye atıldı Şükrü. —En azından bir takoz yedeklemeli. Şoför ustadır. Tanrı yardımcısıdır. Yine de yaşamı sağlam güvenceye alıp, ondan sonra beklemeli. Ne var ki, ipin ucu her yerde kaçtı. Bir kez ipin ucu kaçtığında, tutmaya gönüllü çıkacak kişinin yüreği mangal gibi olmalı... Var mı böylesi?

— Var,— dedi boş bulunup Dündar. —Sonra utangaç utangaç güldü.

— Ha şöyle binbaşım,— dedi Suphi. —Ha şöyle!.. Biz de kara kara düşünüyor, ne yapacağımızı bilemiyorduk. Çünkü durum berbat... Zarar başladı ki, kendi aralarında kapışmaya durdular. Şimdi biri çıksa, her bir şeyi yeni baştan düzeltmeye koşulu... O biri de ortada yok... Neyse varmış, içimiz ferahladı!..

— Olduğunu biliyordum ben,— dedi Şükrü. —Hem de karşımızda oturuyor bildiğim...

Dündar, iki yanına bakınarak gülümsemekten başka bir şey yapamadı. Sonra birden başını sallayarak;

— Ben de tam adamlarına çatmışım,— dedi alaylı alaylı. —Demek farkındasınız.

— Faruk Yarbayım,— dedi gülerek Süphi. —Sağolsun, sizden daha güvenli bana karşı. Daha ilk ağızda haberim oldu. Şükrü binbaşım, benim ağabeyimdir. Zaman zaman dertleşir, zaman zaman gülüşürüz. Çok deneyimli, kesin kararlı ve mert bir insandır. Siz açılmaya karar vermeseniz, ben söyleyecektim.

— Bir dakika,— dedi Dündar. —Bu işte işleyen kim arkadaşlar?

— İşleyen yok,— dedi Şükrü. —Daha Akademiye geldiğinden beri sezmiştik bir şeyler. Ne var ki, sen istemedikçe, biz davranamazdık.

Mart ayazı Ordu Karargâhının taş duvarlarını sarsıyordu. Daracık pencereler buzlanmış, ölgün kış güneşinin ışıklarına elektrik ampüllerini destek vermişlerdi. Postası kapıdan girerek, topuklarını çarptığında, elindeki kâğıtları yerleştirmeye urğaşıyordu. Dosyayı tamamladıktan sonra başını kaldırdı.

— Komutanım,— dedi Posta, —Talât binbaşım sizi görmek istiyor...

— Buyursun, buyursun, diyerek hafif kaykıldı. Dosyayı masanın yanına yerleştirirken, Talât'ın kıtız gövdesini gördü. Yerinden doğruldu. Sımsıcak sıktığı elini avuçları içinde tutarak masanın önündeki koltuklardan birine oturttu. Kendisi de karşısına otururken; —Şükür görüştürene,— dedi.

— Bağışla ağabey,— diye söze girdi Talât. —Ankara'dan dönüşte uğramak istiyordum. Denetleme alakoydu. Ardından araziye çıktık... Ancak uğrayabildim.

— Yüksek Komuta Akademisine gidiyormuşsun.

— Evet!.. Bu olanak da olmasa, uğrayabilir miydim bilmiyorum. Oysa, seninle konuşmak istiyordum. Bilmediğin durum değil, benim ağzımdan duymanda yarar görmüştüm. Günler akıp geçiverdi. Haftaya Ankara'da bulunmam gerekli,— dedikten sonra çervesine bakındı bir an. —Hemen yola çıkmam gerekiyor.

— Bu kadar acele etme,— dedi. —Hele bir kahvemi iç de, sonra davranırsın.

— O kadarlık zamanım var,— dedi Talât!.. —Hatta öğle yemeğine de kalabilirim.

— Bak bu iyi işte,— dedi. —Ödümü patlattın. Çıkar, çarşıda bir yemek yeriz. Sonra da seni istasyona bırakırım. Başka işlerin ve uğrayacak yerlerin varsa, bu arada dolaş...— Eli zile uzanmışken bir an durakladı. Talât'ın oturduğunu görünce, parmağını bastırdı. Giren Posta'ya; —bize iki sade kahve getir oğlum,— dedikten sonra yüzüne baktı.

— Albay Esengin'e uğrayacaktım,— diye sözü açtı Talât. —Paşamın yanındaymış. Çıksın da, uğrar, çağrına yetişirim.

— Haber bıraktın mı,— dedi. —Bırakmadınsa benim postaya söyleyelim, bakarak olsun. Albay, bu günlerde sıkışık. Pek yerinde durmuyor.

— Öyleymiş. Postasına söyledim. Gelir gelmez beni çağrılayacak.

— İyi,— dedi. —Mert bir komutandır. Her zaman güvenilecek insanlardan biridir...

— Sağol,— dedi Talât!.. —Desteğini hiç unutmayacağım. Osman binbaşı sana yazacaktı. Biraz da bu yüzden ağır aldım.

— Ha, görüşmüşsünüz,— dedi gülerek... —Sezai senin sınıf arkadaşın değil mi?

— Harbiyeden evet!.. Paşazade olduğundan pek sokulmazdık. Sonra İstihbaratta çalıştı... Akademide zaman zaman tartıştık ama, böylesine sağlam olduğunu bilmezdim. O Akşam bir tek Adnan gelemedi. Osman binbaşı kıt'aya çıkıyormuş. Biz üçümüz altı aylık kursa gidiyoruz.

Sanıyorum orda daha pek çok arkadaşa rastlayacağız...

— Hiç kuşkun olmasın,— dedi yumuşacık. —Dağılanlar bir bir toplanmaya başladı. Kimse kendiliğinden davranmaz bilirsin. Kimse de rüzgâra yelken açma kurnazlığında bulunmamalı... Rüzgâra karşın yelken açılacak. Koşullar pek kolay değil... Herkesin aynı şeyi düşündüğü yerde, herkesi aynı amaca koşturmak bile nasıl bir güçlük getirir bilirsin. Yine de, bütün düşünceleri bir kapta toplamayı bilmek zorunlu... Bir kez yürünecek yol belirlendi mi, yolcuların eşit özverilerde bulunması kaçınılmaz hale gelir.

— Bir yanlışım mı oldu ağabey,— diye zıpladı Talât. Derslerinin dışında suskunluğuyla tanınan bu adamın birden zembereğini boşaltmasının altında yatan ne diye düşüdü aynı anda. Ders verdiğine göre, bir duyduğu olmalı... Düşündü... Bir türlü bulamadı. —Bildiğin bir şey varsa, çekinmeden söyle.

— Senin durumundaki insanlar açık tartışma yapmaz Talât,— dedi birden. —Belki aralarında düşüncene yaklaşanları bulabilirsin. Yaygınlık amacıyla açık da verirsin. Önalmak hevesleri, seni dışlamaya yönelirse, bu kez daha da acı çekersin... Çok dikkatli olmaya koşulusun. Öyle ki, beyninin kıvrımlarında sürükleyip götüreceksin düşündüklerini... Coşkuyu bilirim. Hak da veririm. Ne var ki, herkes herkesi biliyor derken, bilmediklerine de çatabilirsin.

Şaşırıp kalmıştı Talât. Sonra birden elini alnına vurdu. Daha Akademideki olay sırasındaki gelişmeleri bir anda gözden geçirdi. Yarı küskün, yarı sevecen gözlerini kırpıştırarak;

— Adamın canını burnundan getiriyorlar ağabey,— dedi. —Herifçioğlu halâ, iflâs etmiş kurallarla bizi oyuna getireceğini sanıyor... Enver Paşa'nın sonuçsuz çıkışlarını vazgeçilmez devrim araçları gibi göstermeye uğraşıyor. Ve sanıyor ki, biz Hitler'in de Musolini'nin de gelişinden habersiziz... Tabii Alpaslan'la tartışmamızdan söz ediyorsan.

— Umut vermelisin ama, destek vermemelisin karde-

şim,— dedi. —Beklemesini bilmeyenleri oyalamanın yolu budur. İlerde bir gün karşısında ya da yanında senden güçlüsüyle karşılaşıvermemen için aklında tut bunu... Seni ne kadar sevdiğimi bilirsin. Osman'ın benden de çok sevdiğine tam güveniyorum. O yüzden sevgim iki kat!..

— Biz onları kırmasını biliriz ağabey,— dedi, Talât. —Bir kez gerekli yaygınlığı kazanalım, ondan sonrasında karşımızda duranı harcamak işten değil.

— Benim uyarım o zamanlar için işte... Harcama zamansız oldu mu, daha güçlüsüne çatman işten değil... Saflığın gereği yok. Adam itildiğini anlayınca, pazarlığa daha güçlü oturmanın yollarını arayacaktır. Bu yollar da, senin altına kazılacak tunellerden geçebilir.

— Anlıyorum,— dedi birden Talât. —Sen beni Akademi için uyarıyorsun. Tasalanma. Kavun gibi dibini koklamadan, kimseye güvenmem.

— Güvenme,— dedi. —Bana bile güvenme. Yanlışa pirelendirebileceğimi varsay. Ama, pirelen bir iyice. Ve gizini kendinde tutmaya uğraş.

— O kadar da değil,— dedi Talât!.. —Bunca zamandır çok yakından tanıdığım insanlar konusunda yanılmam. Başkaları içinse, yerden göğe kadar haklısınız.— Sözlerini daha sürdürecekti. Birden içeri giren Posta, Albay Esengin'in geldiğini bildirince; —Kaçırmayayım,— diye kesti. —Yemekte sürdürsek olmaz mı?

— Sürdüreceğiz elbet...

O çıkar çıkmaz eğildiği kâğıtları yeniden düzenlemeye durdu. Zamanın çarçabuk geçmesi şaşırttı o'nu... Albay'la birlikte gelmişti Talât. Ve Albay;

— Benim çağrılım olsanız,— diyordu. —Şöyle başbaşa bir yemek yesek...

Hiç sesini çıkarmadan dosyaları eliyle denetleyip kalktı. Birlikte çarşıya yürüdüler!..

Sıtkı Albay, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra odasından içeri girdi. Bıçak keskinliğindeki ağzıyla bir süre yutkundu.

Sonra çevresine bakına bakına;

— Seninle konuşmak istiyordum,— dedi. —Vaktin var mı?

— Hay hay emredersiniz, burda mı, odanıza mı geleyim.

— Burda, burda,— diyerek kendiliğinden oturdu Albay. —Durum benim hiç hoşuma gitmiyor,— diye söze başladı. —Her yerde bir gizlilik kokusuyla sarılıyor insan... Biz asker miyiz, politika bataklığına saplanmış taşra particileri mi? Bir türlü kestiremedim... Ordugâh içinde bir seni gözüm tuttu... Herkesle iyisin. Herkesle uzak aynı zamanda. Bir senin çevrende bir halkanın olup olmadığından kuşkuluyum, bir de kendimin...

Sanki bir yanıt vermesini beklermiş gibi susuverdi. Suskunluk elle tutulacak bir düzeye eriştiğinde;

— Albayım,— dedi gülerek. —Bu güven içinde yoksa siz de bana mı bir öneride bulunacaksınız. Eğer öyleyse şimdiden söyliyeyim ki, benim politikaya hiç aklım ermez.

— Hay ağzını öpeyim yahu,— dedi Albay. —Ben de geveleyeceksin sanıyordum. Aynı şeyleri düşünmüş olmamız, daha da sevindirdi beni... Evet bir önerim var. Ama cuntacılık değil... Nerdeyse cuntacılığın ayağa düşüp, onbaşılara kadar uzanmasını mı bekleyelim yani... İttihat Terakki'den bok ederiz orduyu sonra... Bak aklıma ne geliyor... Benim uzak akrabalarımdan biri, Başbakan'a yakınmış... Diyorum ki, o'nun aracılığıyla gidip, ordunun durumunu, içten içe kaynayan istekleri ve çıkış yollarını bir bir anlatayım. Bakarsın çevresindekiler gerçeği gizliyorlardır. Uyanır ve düzeltir!.. Böylelikle hem arkadaşlarımızın eli kirlenmemiş olur hem de ülkemiz yarar görür... Ne var ki, bu düşüncemi kimseye açamadım. Ne diyorsunuz? Yararı olur mu?

— Siz yararı olacağına inanıyorsunuz Albayım,— dedi. —Yalnız unutmayın, kaynaşmadan söz etmeye kalksanız, ihbar olarak alırlar... Sizin böyle bir şey düşünmediğinizi biliyorum. Ama, çok tedirgin oldukları da ortada... Anımsar mısınız, daha iktidara yeni geldikleri günlerde bi-

le doldurușa gelmişlerdi. Şimdi korkarım, daha da korkulu davranmasınlar... Herşeyi apaçık söyleyip üstlenseniz, başınıza iş gelebilir... Bu kez de, sizi kendileri suçlarlar...

— Birinin harcanması gerekiyorsa bu ben olayım Yarbay,— dedi Sıtkı Albay. —Bunca genç, yetenekli ve değerli subayın başına bir çorap örüleceğine, benimkine örülsün. Dert değil. Bir küçücük yararı olur mu? Benim öğrenmek istediğim bu!..

— O andaki durumlarına bağlı Albayım,— dedi. —Bakarsınız olur.

— Sağol,— diye doğruldu Albay. —Buncacık umut bile, girişime değer... Ben gidiyorum. Dürüstlüğüme tanıklık edersiniz değil mi gerekirse?

— Hiç kuşkunuz olmasın,— diye kalkarak uğurladı Albay'ı...

Ve o gider gitmez, yeniden dosyalarına kapaklandı.

Sadi binbaşı, Albay Esengin'in odasına girerken, koyu koyu düşünüyordu. Onca zamandır birlikte çalıştıkları halde, bir türlü sokulamamanın öfkesiyle; «Oysa,» diye geçirdi içinden. «Faruk Albay, kesinlikle güven duyulacak insanlardan biri olduğunu söylemişti. «Sen gittiğinde o'nu gör, eğer bir örgütlenme yoksa, ikiniz başlarsınız. Benden de selâm söyle... Döner dönmez aranızda sayılmamı istediğimi bildir... Sınıf arkadaşımdır. Çok iyi tanırım...» Ne var ki, adam bir duvar... Ülkemizin dışardan nasıl görüldüğünü bilmiyor bunlar. Kendi kozalarının içine kapanmışlar, dünyadan habersiz, ha bire örüyorlar. Artık açılacağım. Benim dışımda neler olup bittiğini seziyorum. Yanılmamışız... Nerdeyse bütün ordu aynı düşüncenin çevresinde bütünleşmiş. Beni neden dışında bırakıyorlar? Neden bunca zamandır bir allahın kulu gelip de, Sadi, böyle demiyor? Nedeni açık!.. Kırkaltı örgütlenmesinin başını çekenler yönlendiriyorsa bunları, benim sakındığımı söylemişlerdir. O zaman, benim gibi düşünen yığınla teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı vardı... Şimdi çoğunluğu kurmay, hem de rütbeleri benimle aynı ya da daha yüksek!.. Oysa Ateşdağlı'yla sabaha kadar tartıştığımızda aynı konularda uzlaşmadık mı? Neden benden sakınıyorlar? Çözeceğim ama... Çevredekilerin en yüksek rütbelilerinden biri olduğuna göre, Esengin Albay'da iş var. Allem kallem çözeceğim sonunda...» Kararlı adımları odanın önünde durdu. Kapısını tıklatarak içeri süzüldü. Albay, binbaşıya yer gösterdikten sonra, postasına kahve ısmarladı.

— Albayım,— dedi binbaşı, —Faruk Albayımın sınıf arkadaşı olduğunuzu bilmiyordum. Sizden çok övgüyle söz ediyor...

«Ağız arıyor,» diye düşündü Albay. «Bakalım sonunda ne çıkacak.

— Sağolsun,» diye sürdürdü düşüncelerini. —Beni pek sever. Ve bu sevginin karşılıklı olduğunu bilir. Gelse de, biraz özlem gidersek iyi olacak.

— Ülkenin durumu kendisini çok üzüyordu Albayım,— dedikten sonra birden bire,

— Sizce ne olacak bu gidişin sonu?— diye soruverdi.

— Ne olacak,— dedi gülerek. —Beyin taşıyan, yürek taşıyan, damarlarında biraz temiz kan dolaşan herkes bir doğru yolda birleşecek.

— Ama hangi yolda? Kimin yolunda?

— Kimin olacak,— dedi alayını belli etmeden Albay. —Menderes'in yolunda!

Binbaşı donup kalmıştı. Ucuna oturduğu sandalyeden düşmediyse, dudaklarını kemiren dişlerinin keskinliğine borçluydu kalıp gibi kalmasını. Kendini toparlar toparlamaz yerinden doğruldu.

— İzninizle,— dedi yarı titreyen bir sesle...

— Otur,— diye gürledi albay. Deminden beri boğulma düzeyine yuvarlanmamak için çırpınan binbaşının yerine çakıldığını gördükten sonra; —Bu konuyu böyle açtıktan sonra kalkıp gidemezsin. Ben de ne zamandır seninle konuşmak istiyordum. Bir türlü zaman bulamadım. Kırkaltılarda, hatta kırksekiz, ellilerde ne umutlarla coştuğumuzu kimse unutamaz. Halkın gizli gücünü görelim derken, milletin perişanlığını gördük. Altı yıl içinde koca Türkiye'yi mahvettiler... Bunları biz de konuşmazsak biz çare aramazsak, kimse konuşup çare aramaz. Sen ne düşünüyorsun?

Tam bir ikilemin içine düşmüştü Sadi binbaşı... Adam bir yandan Menderes'in yolu diyordu. Bir yandan ülkeyi mahvettiler... Birinden birine yapışmanın olanaksızlığını görünce, kurnazlığa başvurmaktan başka yol bulamadı.

— Hiç bir şey albayim,— diye girdi söze... —Politika bizim inançlarımıza aykırı. Hiç yüzmediğimiz bir denizin içine dalarsak, sonunun nereye varacağı belirsiz. Biliyorsunuz ben dışarıdan geliyorum. Bükreş'ten baktığımızda bambaşka görünüyor ülkemiz. Başka yerlerden baktığımızda da... Ama asıl önemlisi burası... İstanbul'da, Ankara'da,

sezdiğim bir olgu var. Bütün ulus, gözünü bizim üstümüze dikmiş. Olaylar hızlandıkça sanki biz zorunluymuşuz, sanki iktidarı biz belirliyormuşuz gibi, bizim sözlerimiz davranışlarımızı kolluyorlar. Kendi verdikleri oyun hesabını sormak bize düşmemeli... Ordu bir kez politikaya karışırsa, bir daha çekip çıkarmak olanaksızdır... Bu yüzden yüreğim yanıyor ama, bana göre ordu yine de bu işe karışmamalı...

— Eee!.. Biz karışmazsak, kim karışacak? Rufailer mi? Kaygılarında haklısın... Ordu karışırsa, sonunun ne olacağı belirsiz. Ya karışmazsa? Bak o belli binbaşı!.. Hem de besbelli... Felâket!..

— Ne yapabiliriz?— sorusuyla düşünce açıklığını belirtti binbaşı...

— Bunu ben sana sorayım,— dedi açık vermeden Albay. —Bunu bir sınav sorusu kabul et... Araştır, incele, kararını ver, sonra gel, konuşalım...

Bir büyüyü bozmanın coşkusuyla zıpladı Binbaşı. Bütün bedeniyle bir selâm çakarak, odadan çıktı.

Evi taşımaya gittiğinde, İstanbul toplanıverdi. Şükrü binbaşı, herkesten önce yakaladı o'nu;

— Bana bak,— dedi, —o gün Ankara'da olduğumu senden başka bilen yoktu. Osman'a nasılsa uğrayacaktım. Ne var ki, fellik fellik beni aramasının altında senin parmağını bulmak zor olmadı. Niyetin başımı yakmak mıydı?

— Adama bakın yahu,— dedi gülerek. —Sanki biz başın yanacak desek, ne güne taşıyoruz diye delillenmeyecekmiş gibi... Bırak bunları da, bizim eve birimi bulalım... Kontrat devam ettiği için kiraların tümünü isterim diyor ev sahibi... Birini bulur yerleştirirsem, belki kurtulacağım.

— Tamam, o iş kolay,— dedi Şükrü... —Bu akşam bize gelirsen, bütün arkadaşları toplarım. Ev işini bana bırak...

— Bizimkileri mi?

— Elbette bizimkileri... Ne sandın, tutup da cuntacıları mı devşireceğiz paşa gönlün için... Orda eşitlik var oğ-

lum... Biz özlem gidereceğiz... Bütün İstanbuldakiler;

— O zaman eve gitmeyelim. Her zaman yaptığımız gibi bir yere gidelim ki, yengeye zahmet olmasın... Burdakilerin tümünü toplamaya kalkarsan, bir bölük ederiz yahu!..

— Edelim...— Derken durakladı. —Gerçekten hepsini bir eve değil, bir meyhaneye bile sığdırmak zor... Ayırsak, söverler bir güzel... Senin dediğin olsun... Beşiktaş iskelesinin üstü iyi mi?

— İyi olmasına çok iyi de, sizinkilere basılırsak n'olacak?

— N'olacak, hiç!.. Aralarına bir adam daha alırlar ki, başlarına geleni bir iyice öğrenirler...— Sonra birden kendi dediklerine gülerek; —Sen ne sanıyorsun kuzum,— diye sürdürdü. —Biz öyle önümüze gelenle sarmaş dolaş mıyız? Yok arkadaş bir iyice dibini koklamadan, bir iyice yüreğini yoklamadan yanına bile yanaşmayız. Öyle her heves edenin cumburlop dalacağı bir sığ su değil ki bu... Senin gibi kaç tanesini atlattığımızı bir bilsen!..— Birden başını dikti, Tam karşıdan köşeyi dönerek yanlarına doğru gelen birini gözlerinin ucuyla göstererek... —İşte bir türlü niteliğini kestiremediğimiz için sürekli atlattıklarımızdan biri göründü. İstersen belli etmeden yürüyelim!..

Başını çevirmeden gözlerinin kuyruğuyla geleni saptadığında, yerinden fırladı. Yaklaşmakta olan binbaşının boynuna sarılarak;

— Vay Samet'çiğim,— dedi. —Sana burda rastlamak ne iyi!.. Ne zaman döndün?

— Yazacaktım,— diye sarılmasını yanıtladı Samet. —Yerleşme çabasından zaman bulamadım. İzin bile yapmadan göreve başladım. Sadi Ankara'ya gidince, hemen çalışmam gerekti. Sana Amerika'yı anlatmak istiyorum. İnsanın ağzını açık bırakan bir dev orası biliyor musun? Öylesine ince ayrıntılarla örülmüş bir örümcek ağı ki, bütün dünyanın kaymağını bir bir topluyor... Nasılını, nedenini araştırdım bütün eğitimim boyunca. Pek çok şeyi kendileri anlattılar zaten. Ve kendi ülkemizle karşılaştırınca, olanakların nasıl heder edildiğini daha iyi anladım...

— Dur,— dedi kolundan sürükleyerek. —Seni bizim Şükrü'yle tanıştırayım. Sınıf arkadaşımdır. Samet de Akademiden sınıf arkadaşım. Amerika'daydı.— Sonra birden başını dikti. —Yazsana bana gördüklerini,— dedi. —Öğrenmeyi çok isterim... Biz hep gösterdikleri yanlarını gördük.

— Yazarım,— dedi Samet. —Zaten yazacaktım. Şimdi nerdesin?

— Erzurum'da, Ordu Merkezinde.

— Oldu, bana şimdilik izin. Cağaloğlu'na çıkmam gerekli,— diye yeniden sarıldıktan sonra, Şükrü binbaşının elini sıktı. —Tanıştığıma sevindim binbaşım,— selâmıyla yürüdü.

— İşe bak,— diye başını salladı Şükrü. —Biz de adamı atlattığımızla övünüyorduk. Meğer bize, bizim kadar yakınmış desene!.. Hemen yarın arkadaşlara!..

— İşte,— diye sözünü kesiverdi Şükrü'nün. —Sizin adamları nasıl kokladığınız da nasıl yokladığınız da ortaya çıktı... Hemen yarın arkadaşlarına söyle, bunu aranıza alsınlar da, Güventürk yaygınlaştıracağım diye tepenizi, bu baş olacağım, diye altınızı oysun bir güzel!.. Ulan anladık, kelleyle oynamak bizim birincil ödevimiz... Ama bok yoluna gitmeyi alnımıza kim yazdı?

— Dur yahu— dedi birden Şükrü. —Dur da bir nefeslen... Bizim yanımızda adamı şappadanak öpen kim? Madem bu kadar yakının, sağlamdır, dedik.

— Yakınlık başka, bu işler başka,— dedi sert sert. —Analarımızdan ya da karılarımızdan yakını var mı? Hangisi haberli böyle bir durumdan? Aranızdaki baş olma kavgası yetmiyor mu? Yenilerini sokuşturarak, başınıza belâ alacaksınız... Samet, iyidir hoştur da, yetişemiyeceği kabağa osurmayı sever... Bir gün kıçı açıkta kalırsa, sizinkiler de cascavlak meydana çıkar ki, oh derim...

— Anladık,— dedi, Şükrü. —Neden araziye uyduğunu şimdi daha iyi anladık. Demek ki hiç birimize güvenin yok!.. Öyle mi?

— Şimdi sülâlenden başlatırsın bir güzel,— dedi bütün sertliğiyle. —Ankara'da Osman, burda sen varken, bi-

ze düşen emrinize uygun davranmak değil mi? Bir hal edilecekse, bunu Kürdistan'da mı yapacağız ki bizim esamimiz okunsun... Parmağınızı oynatsanız, ta oralarda selâmı çakacak olduktan öte, ortalık karıştırmanın anlamı ne? Üstelik bütün bunların yanında bakarsın yedek de gerekebilir... Hepimiz birden topun ağzına sürülürsek, bir kuru sıkılık canımız olmaz mı?

— Buldun açık hedefi,— dedi Şükrü. —Savurt savurtabildiğince... Bu akşamın hesabını sana yükleyerek, bütün harcırahını tükettirmek yazılı ama, Meserret yengemiz duyarsa, kıyamet bizim evlerde kopar... En iyisi senin payını ödemek galiba!..

— Yaşa yahu, böyle ikrama da can dayanmaz... Ev işini unutma.

— Unutmam... Suphi ev arıyordu. Bir türlü ödeyebileceği gibisini bulamadı. Yarın sabah kaytarsa, ayarlar mısınız?

— Tabii!.. Sağol!..

Gençlik Parkı'nın arka yolları yel içinde. Ankara ayazının uğultusu çamların iğnelerinden dökülüyor. Ayaklarının altındaki beton donmuş sanki... Uğultunun içine karışan kendi ayak seslerinden ötürü ikircimli bakınıyorlar... Önlerinde de, yürürken durakliyormuşcasına denetledikleri arkalarında da kimseler yok. Yine de, seslerini uğultunun içinde yitecek ölçünün dışına çıkarmıyorlar...

— Talât çok hırslıdır,— dedi Sadi. —Mutlaka baş olmak ister...

— İsterse de haksız değil,— diye yanıtladı Osman —Daha biz ne oluyor derken, o cuntasını kurup, tabancasını önümüze uzatıvermişti Akademideyken... Atak, hırslı ama aynı oranda zekidir... Bu üç üstünlüğü bir arada toplayabilen herkes baş olmakta hak sahibidir...

— Aynı durumda olan bir Talât değil ama,— dedi Sadi. —Dündar var... Alpaslan var.

— Dündar, Alpaslan!..— Diye irkildi Osman. —Dökü

bakalım,— dedi hemen ardından. —Sen bu işi iyi incelemişsin.

— Ala ala hey gitmemeli bence... Ordunun içi bir kez kaynamaya başladı mı, cuntadan geçilmez hale gelir. Şöyle bir bakmak bile yeterli nelerin olup bittiğini anlamak için. Ve yaygınlık başgösterir göstermez, birbirlerine sızmaları kaçınılmaz.

— Yani bizden başkaları da var diyorsun. İstihbaratın doğru mu? Güvenilir mi?

— Hem de kendim kadar...

— Kaynağı söylemekte bir sakınca var mı?

— Sana mı? Elbette yok... Cihat sınıf arkadaşımdır. Mit'te çalışır. Sizden yetki aldıktan sonra kendisiyle bağlantı kurdum. Beni uyardı. Ve bu uyarmada, henüz örgüte tam bilgi gelmediğini, gelirse işleme geçileceğinin kesin bulunduğunu belirttikten sonra, kendi bulgularını anlattı. Görevi gereği aramızda bulunması pek güç. Yine de bize katılıyor. Gerektiğinde koruyacak bizi, gerektiğinde bilgilendirecek...

— O zaman Sadiciğim,— dedi Osman. —Madem durum budur, herkesin ortak olabileceği ve kesinlikle benimseyebileceği bir kurallar bütünü, bir anayasa yapalım. Sızdığımız ya da bize sızacak olanların önüne koyalım. Böylelikle, temel noktayı biz saptamış oluruz. Ve sonrasını belirleme olanaklarını ele geçiririz.

— Bunun için zaman gerekli.

— Haftaya toplandığımızda, hazır olmalı. Bütün arkadaşların onayından geçirdikten sonra kesinleştiririz...

— Oldu,— dedi Sadi. —İkimiz iki ayrı metin hazırlayalım. Sonra bunu bütünler, arkadaşlara sunarız. Onaydan geçince de, kesinleşmiş olur.

— Nasıl istersen. Bence, senin hazırladığını tartışmak daha iyi olurdu. Çünkü bu işlere epeyce kafa yordun.

— Teşekkür ederim. Esengin'le konuştuktan sonra, ele geçirebildiğim herşeyi okuyup inceledim. Ama, katkısız olmayacağı açıktır. Sen yine hazırlan.

— Nasıl istersen!..

Hazır sofranın başına geçerken burnundan soluyordu. Osman, uzun uzun süzdü arkadaşını. Karısının çocuklarla birlikte çekilmesini bekledi yine de havadan sudan söz ederek. Onlar gider gitmez de;

— Sen bişeye kızmışsın?— diye çekiverdi fünyesini...

— Ulan,— diye patladı. —Bu kadarı da olmaz artık. Hepten uyuştu millet. Hepsinin üstüne ölü toprağı örtüldü dinine yandığımın... Biz heriften kendi döktüğü topların parçalarını istiyoruz. Adam bize ürettiği gazocaklarıyla öğünüyor. Hani kendimi tutmasam, her birinin kafasını kıçına sokacağım. Koskoca silâh fabrikası, pompalı gazocağı üretmekle övünüyor. Neymiş efendim toplar da, parçaları da Amerikan yardımından geliyormuş. Fabrika anlamını çoktan yitirmiş. Yine de kapatmamak için, böyle yaptıklarına sevinmeliymişiz. Kayseri'yi gördün mü? Örümcek bağladı çoktan... Erzurum örene döndü... Burası da köhnemek üzere... Körlüğün bir sınırı vardır. Bu sınır bile çoktan aşılmış anlayacağın... Yukarıdan emri zorla kopardım. Hiç olmazsa parça dökümünü sağlamak için göbeğim patladı. Atın efendim, diyorlar. Ne gereği var. Şimdiki çağdaş araçların yanında, onların sözü mü olur? Yahu bu ülke onların daha ilkelleriyle kurtarılmadı mı? Bunca hazıra alıştırılırsak, bir harp çıktığında Amerikan tankerlerini mi bekleyeceğiz biz? Ne akıldır? Ne iştir?

— Eee,— dedi Osman. —Biz neden kelle koyduk bu işe? Bozulan herşeyi düzeltmek, dağılan her parçayı yerleştirmek için değil mi?

— Bana öyle geliyor ki Osman,— dedi. —Bizim bu dağılanları da, bozulanları da onarmamız kolay değil. Çok zor bir işe koşulduk arkadaş. Kendi kendimizi yaktık anlayacağın. Bu işler onarmakla, toplamakla olmayacak. Yeni baştan almak gerekli her bir şeyi... Ve yeni baştan düzene sokmalıyız... Beni asıl ürküten fabrikaların durması, üretim biçimlerinin değişmesi değil. Kırar sarar, eski biçimini aldırırsın... Asıl korkuncu kafalardaki yozlaşma. Onu ne yapacaksın? Adam, kendi yaptığını bile başkasından beklemekte...

— Biz de işe kafaları değiştirmekle başlarız. Yeter ki, başaralım,— diyerek kadehini tokuşturdu Osman. —Sonrası kolay.

— Sakın ha,— dedi!.. —Durum buraya vardı mı bilesin ki, sonrası daha bir zor. O yüzden, bütün hazırlıklarınızı görmeden, bütün işlerin sonrasını bir iyice düşünüp kararlaştırmadan, davranmayın.

— Bunun için de, aramızda bütünlük olması gerek!..

— Ne?— diye zıpladı yerinden. —Bölünmeler şimdiden mi başladı?

— Bölünme yok henüz,— dedi sakin sakin Osman. —Bölünme yok ama, tohumlarını görüyorum... İstanbul'la birleşildi... Güventürk şimdilik Başkanlığını koruyor. Ahmet'le Şükrü'nün anlattıklarına bakılırsa, Talât orda gölge, Alpaslan Erzincan'da gerçek başkan durumundaymış. Adamlarını da sızdırmış bunların arasına. Kapışma bekleniyor. Kapışma olursa da, bizim tutumumuz çok önemli. Ağırlık bizde olduğu için, her taraftan bombardımana geçmiş durumdalar.

— Biz sonrasında neler bekliyoruz, onlar neler bekliyor, diyorsun. O zaman, işiniz iyice zor olacak desene... Bence, hedefe varmadan, ayrılıkların ayıklanması koşul. Çünkü bir kez açığa çıkarsa, bölünmelerin önüne geçmek olanaksız hale gelir. Ve bölünme oldu mu, bu iş iyice yüze gözé bulaşır ki, dost üzülür, düşman güler...

— Talât'la bu konuda kolay anlaşılmaz. Sadi de ben de koyu koyu ne yapacağımızı araştırıyoruz. Sezaiyi tanıyorsun. Aramızdan birini öne sürsek, yeni bir hizip yaratmak olur diye korkuyoruz.

— Anlaşıldı,— dedi derin bir soluk bırakarak. —Sizin kendinizi derleyip toparlamanız kolay olmayacak. Aklıma bişey geliyor ama, sonrasından ürküyorum.

— Sonrasından vazgeçmeye koşuluyuz şimdi. Bir işe bulaştık. Bunu sonuçlandırmak, sonrasını kendiliğinden getirecek gibime gelir. O yüzden de, ilkin örgütü sağlam bir biçimde toparlamak gerek.

— Toparlamanın yolu, hiç kimsenin önalmaya kalka-

mayacağı bir baş bulmaktan geçer,— dedi Osman'ın gözlerinin içine bakarak.

— Aklımızdan bunu da geçirdik. İçimizde en yüksek rütbeli sensin.

— Bizim içimizde ama, sizin içinizde değil,— dedi üstüne basa basa. —Ortalığı daha bir kızıştırmak istiyorsan, emrindeyim. Yok, yatıştıracaksan, en azından bir Orgeneral bulmalısın...

— O zaman da, ipler o'nun elinde olur. Ve o'nun yörüngesinde yürür. Ya sonradan iktidarın tadıyla hepimizi kazıklamaya kalkarsa?

— Sen örgütü elinde tutabiliyorsan, kazıkladığı anda, kazığı atarsın. Tepetaklak gitti mi, bir daha kimse kazık atmaya yanaşamaz.

— Bu da Nasırlık olmuyor mu? Zaten ilk vuruşa kadar herkes Nasır olacak... Ondan sonrasında fırlamak isterlerse? Üstelik bizim orduda bir Necip bulabilir miyiz?

— Sana hak vermemek mümkün değil Osman,— dedi. —Ama, kendi aramızda kapışacağınıza, başkalarıyla kapışmak, sizi bütün kılar. Bu bütünlükten yararlanabildiğiniz sürece, başkası da kazıklamaya kalkmaz. Kimse Necip olmak istemez elbet. Ne var ki, olmasının da olmamasının da kendine bağlı olduğunu anlatırsanız, kalkışmaz da...

— En azından bir kuvvet komutanı olmalı yani... Aknoz'a ne dersin?

— Hamit'e sorun. Sadi'nin sınıf arkadaşıdır Akademiden... Bizden bir alttaydılar... Aknoz'un yakınıdır.

— Olmazlanırsa!.. Ben Tacan'ı düşünüyorum ama, kalbinden rahatsız deniliyor. Tam herşey başlarken küt diye giderse, adam, duman oluruz.

— Siz kendinizce kararlaştırın ilkin. Çıkmaza girerseniz eski komutanımızı bir denersiniz...

— Cemal Aga,— derken gözleri parlıyordu Osman'ın. —İlâç gibisin yahu... Tam zamanında yetiştin imdadımıza. Kimsenin gıkı çıkmaz o'na... Dürüstlüğü, babacanlığı ve yiğitliği dillere destan. Daha adını verdin mi, selâma duracak paşa bile dolu... Hemen söyleyeceğim arkadaşlara...—

Sonra birden durakladı. —Hemen olmaz... İlkin, onların getirdiği adlardan vazgeçilsin... Böyle yırtık dondan çıkar gibi patlatıverirsek, alttan alta kuşku duyarlar.

— Haklısın... Haklı ve yaman bir cuntacı olmuşsun Osman,— dedi kadehini tokuştururken. —Böyle olmayı da sürdürmelisin. Ancak o zaman kazık yemekten kurtulursun.

— Hocamız usta,— diye güldü Osman. —Bizi ateşe atarken bile İbrahim masalı anlatmasını bildiğine göre, biz de kurt masalına otururuz, neyleyelim.

— Bakalım biz ne zaman atılacağız ateşe?— dedi gözlerinin içi gülerek. —Ve asıl o zaman inandıracağız size bağlılığımızın gerçekliğini...

— Beni ne düşündürüyor biliyor musun,— dedi birden Osman. —Bu baş, hedefe ulaşıncaya bizi bütünler. Ondan sonra Nasırcılık oyununa sıvananlar çıkarsa neyleyeceğiz.

— Hazırlıklı olursan, eyleyecek çok şey var... Bence ilkin erkân dairesini ele geçirin. Ve bütün tahkimatı, kesinlikle kendinize bağlı kişilerden oluşturun. Başkent çok önemlidir bilirsin. Ondan sonra da, Nasır'a özenebilecek diye kestirdiğiniz herkesi oraya buraya salladınız mı, durum avucunuzun içine geçer...

— Sen her zaman uzun vadeli düşünüyorsun. Bizim amacımız, şu süprüntüyü temizlemekten öteye geçmiyor.

— Süprüntüyü iki kürekle temizlenecek sandığınızdan. Bu gün gördüklerim benim gözümü korkuttu,— dedi. —Erzurum'a, koltuğumun altında bir vaadle dönüyorum. Bu vaad gerçekleşmedikçe, sizin sonrasındaki işleriniz gözümde büsbütün büyüyor bilmiş ol...

— Sen Ankara'ya gelir misin?

— Ne zaman, nereye ve hangi koşulla istersen emrindeyim.

— Teşekkür ederim,— sözcükleriyle kadehini uzattı Osman.

Kapının hızla açılmasıyla irkildi. Kaşlarını çatarak postasını azarlamaya hazırlanıyordu ki, bütün odayı kaplayıveren gölgeye saygıyla dikildi. Paşa iriliğinden umulmaz bir devini ve çeviklikle yumuşacık ilerledi. Masasının yanındaki koltuğa yerleşirken ardı sıra şaşkın şaşkın bakan Posta'ya;

— Kimseyi alma,— diye buyurdu Paşa. —Sonra bir uzun suskunluğu dalgalandırdı kalın kaşlarıyla. —Amerikan tümenleri İncirlik'ten bize haber vermek sizin Lübnan'a indirme yaptığında ağzıma geleni söylemeden duramadım. Bunların devlet anlayışı, Damat Feridinkinden farklı olmayabilir. Bizimki Gazi'nin bir benzeri olduğu için çatışabilir de... Ama, kendilerini köpeksiz köyde sanıp, değneksiz gezsinler istemedim. Zaten istesen de beceremem ben... Bu ulus bunca zamandır bana bakıyor. Neden? Gerektiğinde onu gözetmem için... Öyle bir yıldıza, bir kemiğe kuyruk sallayamam. Kuyruğumu çoktan kestirmiş olmanın sonucu belki de... Duymuşsundur.— Dedikten sonra yanıt beklercesine sustu. Gözlerini karşısındaki yarbay'ın gözlerine dikti.

— Duydum komutanım,— dedi yumuşacık. —Hepimiz duyduk. Ve bunca rüzgâr gülünün arasında birinin dimdik durabilmesi övüncümüz oldu... Yanınıza atanmak benim için bayramların en büyüğü oldu. Meğer biz, ulusumuzun onuru ayaklar altına alınırken, kimseden ses çıkmayacak sanıyor muşuz... Oysa!..

— Yağ yeter,— dedi Paşa; —Şimdi önemli bir sorun var. Akşamdan beri doluya koyuyorum almıyor, boşa koyuyorum dolmuyor. Bana yardım edeceksin. Yalnız etmeden önce iyice düşünmeni istiyorum. Biliyorsun, biz harp zabitleriyiz. Daha Harbiye'ye yeni başlarken tahta tüfeklerle talim görüp savaşa koştuk. Bütün eğitimimiz yarım

yamalak şurda burda geçti... Belki kafamızı gerektiği gibi cilalayamadık ama, yüreğimiz ölümün tongasında pişti. Pişti ği için de bir tek şeyi iyi öğrendik. Hakedilmemiş olana sıvanan rezilliğe sıvanır... Biz adamlara böyle giydirdikten sonra, Şura, beklemede bıraktı. Belli ki ordakilerin yağcılığına ayak uyduramadığımız için bütünlemeye bıraktılar. Allahtan Danıştay, keyfiliğe o oranda katılmıyor. Zorla rütbemizi verdiler. Yani, külfetini çektiğimizin nimetini de gördük. Bunlardan iyilik ummak bile bir şerdir benim gözümde. Yemimi artırmaları, el kıçını zıplatmama yarıyorsa, istemem. Ne var ki, yumruk beklediğim yerden çiçek gelince duraklıyorsun... Ağzımdan çıkanın cezasını çekmeye de, sefasını sürmeye de hazırım. Bilmediğim bir durumla karşılaşmak sıkıyor beni... Biz adamlara, sömürge valileri bile, olupbiteni sizden iyi bilir, diyoruz. Onlar bizi milletvekili yapmaya kalkıyorlar... Aknoz, Altıncan, Uçaner olurlanmış. İstifalarını basıp meclise giriyorlarmış. Bize de İzmir'den adaylık öneriyorlar... Ben kendi içimi bir türlü yatıştıramadım. Sivil dostlarıma danışayım dedim... Hepsi birden üstüme yüklendiler. Böyle bir punt bir daha ele geçmez diye... Oysa benim ne bakanlıkta, ne meb'uslukta gözüm var. Gazi'nin emanetini başını gözünü yarmadan benden sonrakilere devredip, Karşıyaka'da yaptırdığım iki odaya sığınmak istiyorum. Ne var ki, bakarsın yararı olabilir. diyorum. Dostlarım da aynı kanıdalar. Çevre kokuştuğu için doğruyu göremiyor bu adamlar, diyorlar. Senin gibi sözünü sakınmaz destekleri olursa belki toparlar, uçurumun kıyısında durmayı başarırlar... Bir düşünüyorum. Böyle kör gibi yokuş aşağı salıvermeyi buna bağlıyorum. Ne var ki, bir yerimde bir eksiklik duyuyorum. Ben politikadan anlamam. Anlamayınca da, yarar yerine zarar getirebilirim. Şimdi senden istediğim, şu; Milletvekili olmak yarar mı getirir zarar mı?

Yüreğinin cız ettiğini duydu. Gözlerinde belli belirsiz bir bulutlanma geçti. Paşa, bütün içtenliğiyle yazgısını eline teslim etmiş gibi bakıyordu. «Biz Ankara'dan geçerken neler düşündük? Adam önümüze neler seriyor?» diye ge-

çirdi. «Bulduğumuzu yitirirsek, herşeye yeniden başlamak gerek. Oysa, o çıkışı kararımızı kesinlemişti bizim. Uşaklığı beceremeyecek bir adam, diyorduk. Şimdi nasıl atabiliriz politikanın kucağına? Ve biraz sabırlı olacak kadar yüreği varsa, en tepeye tırmanmak duruyorken böyle çurçur işlere boyun eğilir mi? Haberi yok ki bunun,» diye geçirdi yeniden. «Biz kendi kendimize gelin güveyi olduk. Oysa o, güvendiği için, kendince bütün hesapları yaptıktan sonra bir de bize danışıyor. Olmaz... Başımızı onlara kaptıramayız. Ne var ki, içinde bir ikircim bırakmamak gerek. İlkin, tam isteğini saptamalı. Sonra gerekirse, bindiririz.»

— Sizin için yararı olur komutanım!..

— Beni soran kim?— diye sözünü kesiverdi sertlikle Paşa. Bütün düşüncelerini okurcasına kaşlarını çatıyor, başını sallıyordu. —Ülke söz konusu olduğunda, benim bir kıymet-i harbiyem mi var?

Göğsünden fışkıran derin soluğu gören Paşa da gevşedi. «Tam düşündüğüm gibi Cemal Aga,» diye geçirdi. «O evi aldıktan sonra kendini kitaplara vermesi neye hazırlandığını gösteriyordu zaten. Belki patavatsızlığı da bu isteksizliğinden geliyor... Doğrusu öyle olabilmek zor. Ve zor olanı yapmaya koşuluyuz. O yüzden güvenmiyor muyuz o'na. Kişisel isteği olmaz, o nedenle de fentbazlık etmez, demiyor muyuz? Öyleyse apaçık söylemeli her bir şeyi... Sakınmadan. Ve bir iyice hazırlamalı bunu arkadaşların önerisine.»

— Komutanım,— dedi başını dikerek. Gözlerinin içine dimdik bakıyor, göz pınarlarında içtenliğinin aydınlığı balkıyordu. —Kendiniz de buyurdunuz az önce... Bunlar iktidara geleli bir yedi yıl geçti, insan kendini bile tanıyamaz hale geldi... Atatürk'ün büyüklüğü bütünüyle bir kez daha ortaya çıkıyor. O'nun kanırta kanırta aldığı ne varsa, İsmet Paşa'nın araladığı kapılardan söveleri kıra kıra uçmaya başladı... Damat Ferit hükümeti dediniz. Tam buyurduğunuz gibi... Cezair Mücahitleri, koyunlarında Atatürk'ün resimleriyle vurulup düşerken, Atatürk'ün büyükelçisi, Fransızların yanında oy kullanabilir miydi? Mısır'ın Nasır'ı,

O'nun izinden millileştirmelere kalkıştığında, İngilizler ve Fransızlarla birlikte Kanalın işgalini düşünebilir miydi Cumhuriyet Hükümeti? Suriye de, bizim okullarımızda yetişen subaylar bir gelişmenin hızını tuttururken, Atatürk'ün Başbakanı, Nuri Said ve kuklası Abdülillâh'la, İran Şahının koluna girebilir miydi? Hindistan'ın Nehrusundan, Tunus'un Burgiba'sına herkes Atatürk'e sahip çıkarken, o'nun kendi ülkesinde Bakanlar Said-i Kürdi'nin ellerini öpebilir miydi? Dediğiniz gibi, araba yokuş aşağı kaymaya başlamasa, bütün bunlar olabilir miydi? Ve dahası, Amerika üçyüz milyon dolar verecek diye, ülkemizin gökleri, toprakları hem de hükümetimizden habersiz ihlâl edilebilir miydi? Bunların bir teki bile bizim yeniden savaşmamız için yeter de artardı bile... Kuşadasındaki İngiliz destroyeri öyküsünü siz anlatmıştınız bize... Karasularımıza girdi diye, bir batarya komutanı bir kaymakam, nerdeyse bombalama kararı vermişsiniz. Amiral çekilip gitmese bombalayacakmışsınız. Şimdi siz, şu rütbenizde böyle bir karara varabilir misiniz? Atatürk, ulusun bilinçaltındaki gizil gelişme istemini sürükleyen adamdı Komutanım... Bunlar, halkın bilinçüstü tutuculuğunun simgesi. Böyle olunca da, ne Ticani Şeyhi Pilavoğlu'nun yontu kırması, ne Said-i Kürdi'nin el, Athanagoras'ın sakal öptürmesi çok gelmesin... Adamlar Vaşington'da kıç öpüyorlarsa, burda el ya da sakal öpmüşler çok görmemeli... Görmemeli ve dünyayla ülkemizin böyle koşullar içinde bulunduğu bir zamanda, bizim güvencimiz, dayanağımız ve komutanımız olan insanların, orduyu bırakıp gitmelerinin, hem de ne uğruna bırakıp gitmelerinin bir anlamı olmadığını da apaçık söylemeli... Pisle temiz aynı kaba giremezler komutanım. Girerlerse, pis temizlenmez ama, temiz pek alâ pislenir...

— Sağol oğlum,— dedi büyük bir içtenlikle Cemal Aga. —Arabayı eğitim birliğine sürdürürken, bunları umuyordum senden. Ama, ötekiler gözümü yıldırdığı için ya bu da onlara katılırsa, ya olurlanırsam diye ödüm patlıyordu. Tam güvenilir adamsın. Adamları beni bekliyordur. Gidip dehliyeyim de, akşama seninle bir kafa çekelim, ne dersin.

— Emredersiniz Paşam,— dedi yerinden fırlayarak. Ardısıra, önüsıra saygın devinilerle arabasına kadar geçirdi. Bindirdikten sonra dimdik uğurladı.

Çocuklar önden gitmişlerdi. Hafta sonundan yararlanarak otobüse yerleşti. Yeni açılan yolda püfür püfür ilerlediler. Pencereden dışarı baktığında, bağların kış hazırlığına girdiğini gördü. Dallardaki yapraklar sararmış, tek tük bağcılar aralamaya başlamışlardı. Otobüsün içindekiler kendi havalarına dalmışlar, kimi gazele, kimi söyleşiye oturmuştu.

Tam önündeki sırada yerleşmiş iki, kişi konuyu politikaya sardırmışlar. Kendini ne denli zorlarsa zorlasın, yüksek sesle konuştuklarından dinlemeye koşuluydu. Bırakıverdi;

— Yok hile yaptılar denilesiymiş, —diye sürdürdü pencere yanındaki.— N'olmuş? Kırkaltının öcü sayıversinler... İsmet Paşa bin türlü dolap çevirip, yetmiş yaşından utanmadan dört bir yana fitil sokacak, bizim elimiz armut mu toplayacak? Kara cüppelileri, Köprülüsü, zabitleri varsa İsmetin, Menderes'in de halkı var...

— Yok o kadar da değil... Az daha paldır küldür gidyordunuz. Ve de akıl olsa sizde giderdiniz... Ne dedi İzmir'li biliyor musun? Yakında topu atanlar çoğalacak, dedi... Tüccar böyle düşünmeye başladı mı, işler sarpa sardı demektir. Bir kez de sarpa sardı mı, zor bizim oğlan...

— O sizin düşünceniz... Bırakın biraz adamı. Yapmak istediği herşeyi yapsın. Sürekli tekerine çomak sokulursa, yürür mü işler? Şuraya baksana, İzmir bizim düşümüzdü... Fuar zamanı bir avizo açıldı mı, üzüm satmayan kiremit satar giderdi İzmir'e... Şimdi öyle mi, hamallar bile Kordon'da nargile içmeye gidecek nerdeyse...

— Kordon dedin de aklıma geldi... Gördün mü İzmir'in içini?

— Sen yine o yabancı zabitleri tütturacaksın değil mi? Bak bunda haklısın bizim oğlan... Bizim toptancılardan bi-

ri, kızını Amerikalı bir er aldı diye Göl gazinosunda düğün yapmış... Bi içim buruldu.

— O bişey değil ki... Herifçioğulları kurulmuş kadillakların içine... Alsancak'ın en güzel evlerini kiralamış. Bir çift naylon çorapla bir çiğnemlik sakıza el değmedik kızların ikisi üçüyle alem yapıyormuş. Ulan Yunan ordusu geldiğinde buna izin verilmedi bu ülkede... İzmirlilerin orospuluğuna şaştım da kaldım... Çarparsın şamarı gâvura, çekersin şıllığın kulağını, herkez kıçının üstüne oturur

— Bu iş benim de namusuma dokundu gerçekten. Bi daha o toptancıdan malalmam. Buna bir çare bulmalı... Tamam, Menderes yakındır köteğe çeker bu herifleri... Kulaklarından tuttuğu gibi söker atar.

— İşte o biraz zor bizim oğlan!.. Ben askerliğimi Ankara'da yaptım... Odalarda bizimkilerden çok yabancı zabitleri kaynıyordu inan...

— Müstemleke mi burası yahu, madem anlaşmayla geldiler, geldikleri gibi giderler. Hem de yakındır görürsün... Dediklerine göre para vermem demiş Amerika. Menderes de yalvarcak değilim diyesiymiş...

— Yalvarmayıp ne yapacak? Bütün bu yenilenmeler, onların parasıyla oldu bana sorarsan. Bir kez kesildi mi değirmenin suyu, kıçüstü gitmek işten değil.

— Neden? Mustafa Kemal kadar akıl yok mu Menderes'te?

«Höst,» dememek için kendini zor tuttu.

— Yok,— dedi yanıbaşındaki. —Hiç biriyle karşılaştıramazsın Kemal'i... O'nun zamanında bu ülkede bir yabancı görüldü mü, gökten zembille inmiş diye bakardık. Madem ki öyle değil, demek ki hiç birinde o akıl yok.

— Söz gelimi dedik yahu,— diye düzeltti hemen pencere yanındaki. —O ne yaptıysa bunlar da yapar... İzmir İktisat Kongresine götürdüydü beni babam. Orda, bize yararlı olacak yabancı gelsin denildi kaç kez... Baktı ki gelmiyor. Döndü Sovyetlere... Hadi Sümerbank... Hadi Etibank... Hadi Kırıkkale!.. Erzurum!.. Eh, önünde böyle bir örnek varken, çekersin siktiri gavurun birine, uzatırsın elini

ötekine...

— Mustafa Kemal onu yaparken bağımsızdı emmi oğlu,— dedi bu kez yanındaki. —Oysa şimdi öyle mi? Bak şu otobüse... Lastiğinden camına, parçasından bütününe dışardan geliyor. Bırak zabitini, askerini. Onların anasını bellemek zor değil. Yedi düvele direnmiş ulus için, öylesinin sözü olmaz. Gerekir yeniden Kordondan denize döküveririz hepsini. Ama, bunları neyleyeceksin?..

— Kendimiz yaparız ulan... Sıkıştık mı kendimiz yaparız... Nasıl yapmışız eskiden... Yeter ki yüzümüz yerde olmasın bizim. Yeter ki, onurumuza dokunulmasın... Yoksa bu pezevenkler verdikleriyle onurumuzu mu satın aldıklarını sanıyorlar... Eğer öyleyse arkadaş, dürüp büküp soksunlar bir yerlerine.

— Ne sandın? Mustafa Kemale verirken böyle alamayacaklarını biliyorlardı. İşte bu yüzden dedim ya, sizin seçimleri kaybetmeniz iyi olurdu, diye... İsmet asker hiç olmadı... Savaşmayı bilir. Bildiği için de, ona vermeseler bile, ne zaman, ne biçimde kovalayacağını iyi hesaplar. Sizinkiler bundan habersiz olduklarından ya koyup kaçarlar, ya kıç üstü giderler korkarım...

— Sen Menderes'i az sanma bizim oğlan!.. O da savaşa hazırlanıyor ki, Paşaları çekti aldı ordudan... Danışacak, görüşecek ve görürsün o da İsmet'ten kalır olmadığını ispatlayacaktır. Hem Amerikayı sıkıştıracak ve paraları sökecektir. Hem Rusları çırpacaktır bir güzel... Franko nasıl yapmış?

— Sen boşver Franko'yu... Arazi veresiymiş İngilizlere...

— Biz de Nato'ya verdik ya...

— İyi halt ettik. Bu yüzden de Ruslar bize zırnık koklatmazlar görürsün. Sen burda adamın canını alacak işler et, sonra da varıp avuç aç...

— İyi ya, o zaman ötekileri atarsın...

— Bak nasıl dolandık çarşafa değil mi? Bizim bunlara aklımız ermez yeğen. Ermediği için de, ben oyumu İsmet'e atmıştım. Azbiraz da siz atsaydınız, bu iş yoluna

girmişti.

— Biz atamayız emmi... Bizden umut yok size... Boşuna hayallenmeyin. Bunca zaman uğraşıp indirdiklerimizi bir daha başımıza geçiremeyiz. Sıkıyorsa, kendi çabanızla tırmanın. Ama, bize yanaşmayın...

— Siz bu işi yanlış alıyorsunuz bana kalırsa,— diye diretti adam. —Particiliği din gibi görmek doğru değil... Getirdiğimiz adam, baktık ki götüremiyor, değiştirmeyi bilmeliyiz. Demokrasi budur. Yoksa, mıh çaktın mı, adam da şaşırır, sen de şaşırırsın. Neden mi işte örneği? Ne dedi Menderes seçimlerden önce? «Odunu aday göstersem, seçilir.» Bu size mi hakaretti, seçilene mi? Üstelik bu lafı ne zaman etti. Ordu Paşalarını listelerine aldığı zaman he mi? O adamlarda da iş yokmuş bana kalırsa... Bu laf edildi mi edildi verirsin eline istifanı, bir daha ağzını açamaz.

— Haksız mı? Seçtirmedi mi istediğini... Biz seçtik ama. Bizde de suç az değil... Her neyse, bir yola girildi. Biraz daha gidilsin bakalım.

— Bakmakla olmaz ki, madem oy atıyoruz, sahip çıkmalıyız ülkeye.

— Sahip çıkmaz mıyız? Zor zamanda kalsın da gör sen. O zaman nasıl zıpkın gibi el koyuveririz her bişeye... Hürriyet İtilafla, İttihat Terakki ayrılığından daha keskin değil bizim ayrılığımız. Bak ne güzel tartışıyoruz.

«Vay be,» dedi kendi kendine. «Vay anasını be!.. İşe bak... Bunca zamandır düşündüklerimin yanıtlarını getirdi şu kulak misafirliği... Biz bunlara cahil, gerici, bağnaz, budalalar gözüyle bakıyoruz öyle mi? Sonra da Atatürk oturup Atatürk kalkıyoruz. Biz şu iç dinamiği bilmediğimiz için mucize diyormuşuz yaptıklarına... Oysa o... O şaşmaz bilinciyle, halkının bütün gizil gücünü parmaklarının arasında tutuyormuş. O yüzden meclisi bir danışma organı gibi çalıştırıp, kendisi köşe bucak dolanıyor, zengin yoksul ayırmadan herkesle konuşuyormuş. Ve bu bilgiyi alan adam sonra yaptığında o yüzden yanılmıyormuş. Oysa sözde bunlar halkın arasından geliyorlar. Meğer getirdikleri halkın gücü ve istemi değil, kendi örümcek kafalarının çap-

sızlığıymış. Sen sen ol yarbayım, bundan sonra aynı hataya düşme... Bütün halkı yüreğinde duyamıyorsan, kendi çapını küçültürsün. Duydun mu, çapın büyür ve o gizil gücü parmaklarının arasına alıverirsin. Bir kez de aldın mı, gerisi öyle gelir ki... Kırk yıl düşünsem bu gerçeği yakalayamazdım ben. Nasıl da kendilerine güveniyorlar... Evet, başındakilere değil, asıl güvenleri kendilerinde. Ve biz böyle olmadığımız için, baş arıyoruz. Cüceliğimizle, büyüklükleri burda işte bunların. Ve Kurtuluş Savaşını kazanmalarının altında yatan giz de bu... Arkadaşlarla konuşmalıyız bunları. Bitmeden, tükenmeden, bıkmadan usanmadan, bilincimizin en derin noktalarına kadar yerleştirinceye... Çünkü, biz askerimizin kahramanlığını bizim eğitimsel başarımıza bağlamaya yatkınız. Oysa niteliksel direnci eğitimle bütünleşince yaratıyor o kahramanlığı. Yani efendi olmayacağız onların üstüne... Onları efendi sayabildiğimizde adam olacağız. Olabilirsek!..» Zamanın su gibi akıp geçtiğini sezmedi bile. Daha elini uzatırken açılıveren kapıdan Zeynep'le birlikte fırlayan Sevgi'nin saçlarını okşamaya durdu.

Sezai'nin evinde toplanmışlardı. Polatlı'da kursta olanlardan Ankara'ya inenlerin hepsi, birbirlerinin gözlerine ışıl ışıl bakıyorlardı. Sözü Güventürk açtı;

— İstanbul'da her türlü yolu denedik. İsmet Paşa, bizimle ilişki kurmak istemiyor. Sanırım örgütüne de buyruk vermiş. Sivil arkadaşlarımız da ellerini ayaklarını çektiler. Seçim öncesi çekimser olanlar, şimdi bizden hızlı... Ne var ki daha bir lider bulabilmiş değiliz... Politikadan anlamayı ne kadar isterdim. Bir devlet adamı bulabilsek, işlerimiz çok daha kolay yürüyecek.

Hepsi ağzındaki baklayı çıkarmasını bekliyorlardı. Güventürk, örgütün önderi olarak, çıkmazı aşmaları için konuşmalarını bekledi bir süre. Sonra bıraktığı yerden kendisi sürdürdü sözü;

— Paşa olurlanıverse, en büyük aşamayı yapardık. Yazık ki, şimdi başkalarına başvurmaya koşuluyuz. Adnan

her zaman bakanının iyi niyetinden, temizliğinden ve olanak bulabilse, bizim istediklerimizi yapacağından dem vurur. Ne dersiniz, gidip kendisiyle bir konuşayım mı?

Susku, tahta kurtlarının kıtırtısıyla çimdikledi kulaklarını. Uzunca bir zaman birbirlerinin yüzlerine baktılar. Adnan;

— Ben bir sakınca görmem,— dedi. —Ancak, ilkin açılan biz olmayalım. Çünkü Muzaffer Ersü'nün hazırlık içinde olduğu söyleniyor. Söylenti gerçekse, politikacılar İsmet Paşa gibi davranmaya koşulu. Menderes geçirdiği seçim bunalımından sonra bizim gücümüzü kırmak zorunda. En azından korkutup, sindirmeye koşulu. Boş bulunursak, ökseye düşeriz.

— Siz işin orasını bana bırakın,— diye diretti Güventürk. —Salt düzenlemelerden söz ederim. Görevi içinde. Yumuşak bulursam, belli belirsiz bir açılırım. Bir kez aramıza girdi mi, ondan sonrasında kilitlenir adam.

— Bence, örgütü gerektiğinden fazla yaygınlaştırmak olur bu,— dedi Osman. —Biz yine liderimizi kendi aramızdan arayıp bulalım. En azından nereye kadar güveneceğimizi biliriz.

— Biz,— dedi Güventürk, —politikadan anlamayız. Emr-i kumanda içinde yaşamaya alışmışız. Şimdi bunu kırarsak, sonrasında tehlikeli bir durum yaratmış oluruz. Bu nedenle, bir sivilin aramızda olması sakıncalı değil.

— Dürüstlüğüne kefil olurum,— dedi Adnan. —Ama, bundan ötesine fikir yürütemem. Eğer karar verirseniz, bir randevu alabilirim.

— O zaman biz hiç liderimiz yokmuşcasına karara varalım,— dedi Osman. —Umarım artık seçim de seçim diyen kalmadı. İşte seçimler geçti. Değişen hiç bişey olmadı. Daha bekleyecek olursak, tahribatın daha da artmasının nedeni oluruz. Ben bu sorumluluğa katılamam.

— Lider işini bana bırakıyorsunuz öyle mi?— Diye bakındı Güventürk. —Siz planları hazırlayın öyleyse...

— Planlar için Rıfat'la, Sezai'yi öneriyorum,— dedi Osman. — Günü buna göre kararlaştırırız. Şimdi izninizle, be-

nim konuğum var. Eve gideceğim.

Son kararları almanız rahatlığıyla kalktı... Ötekiler çaylarıyla, sigaralarını tazelerlerken, evine girdi.

Osman girer girmez okumakta olduğu yabancı dergiyi kapattı. Daha o'nun konuşmasına kalmadan;

— Fransa karışık biliyor musun?— diye sordu. —de Gaulle adım adım tırmanıyor. Cezair'deki komutanlar, Massu'yla Salan Paris Hükümetini tanımıyorlar. Büyük bir bunalım patlak vermiş. Ve herkes de Gaulle'ün eteğine yapışıyor. Anlaşılan bizim karşı çıkmamıza karşın, Cezair Mücahitleri başarı yolunda yürüyorlar. Sivillerin hiç biri tek başına Cezair'i gözden çıkaramadıkları gibi toplu halde de bir karara varamıyorlar. Bu işi İkinci Dünya Savaşının kurtarıcısı yapacak... Demokrasinin beşiği olan ülkelerden birine bak,— dedi gözleri ışıl ışıl. —Kalkınmış, kültürlü, uygar bir ülke... Ve sıkıştığı zaman ordusuna sığınıyor. Oysa bizde, tersi oluyor. Ordu, sığınacak yer arıyor gördüğüm kadarıyla. Sanki kendi içinde adam çıkmazmış gibi...

— Daha bişey anlatmadım,— dedi Osman. —Güventürk'ün önerisini biliyor muydun?— Sorusuyla irkildi...

— Şükrü'yü uyarmıştım, sana söylemedi mi?

— Söyledi. Ama örgütler birleşirken adam başkan oldu. Şimdi tutup ilişki kesemeyiz ki!.. Hele önerisi bir fiyasko versin...

— Verecektir. Siviller, özellikle İsmet Paşa yadsıdıktan sonra böyle bir işe yanaşamazlar... Unutmamak gerekli ki, bizim aydınlarımız yedek teğmenlerdir. Bir takımı iyi yönetirler... Zorunlu kalırlarsa bir bölüğü şöyle böyle!.. Ve öyle oldukları için de, arkalarında bir bölük adam buldular mı, dünyaya meydan okumaya sıvanırlar. Sıvanınca n'olur? Bölükleri perişan olur...

— Anladım,— dedi Osman. —Oyunun dışındaki açığı daha iyi görürmüş.

— Eee, içinde olan içini görüyor. Dışında olan dışını. Bir de nasılsa kendine bişey bulaşmayacak.

— Bulaşmaz mı sanıyorsun?

— Senin yanında bulaşır salt. Başkalarının yanında,

benim aklım ermez.

— Anlaşıldı. Bundan sonraki toplantıda, Aga'yı sürüyoruz öyleyse...

— Sen, ortamı da, olanakları da benden iyi bilir ve kararını verirsin. Yalnız önceden de söylediğim gibi, Paşa çok yabancı değil... Kendisi bizden ağır eleştiriyor. Pek hevesli de olmadığından, sonrasında kazık yeme ihtimali kalmıyor...

— Oldu, İstanbul grubu çekildikten sonra ben bizimkileri toplar, başbaşa bir karar alıp kotarırım bu işi...

— Şimdi rahat rahat uyuyabilirim,— dedi. Osman'ın gösterdiği odaya giderken. —Sana da iyi geceler...

Beyninin içinde bilyeler zıplayarak evinden içeri girdi. Çocuklarının kayınpederine gitmelerinden bu yana yalnızlığı daha da artmıştı. Bütün düşlerinin yıkıldığını görüyordu. Sanki ardında bir gölge dolanıyordu. Bildiği adamlar, bildiği durumlar bile birer perde haline geliyordu önünde. «Ben treni kaçırdım,» diye düşündü. «Nato karargâhında öğrendiklerim boşa gidecek. Bunun ardındakini bir bilebilsem... Necati mi? Genellikle benim tosladıklarım hep topçular. Ve topçular olmadı mı, iş çevirmek olasız... Kırkaltıdan bu yana ordu sanki onların. Ordu onların olunca da ülkenin sahibi, efendisi sanıyorlar kendilerini. Kaşalotlar.. Hepsinin önüne geçiverdiğimi unutuyorlar. Daha doğrusu bunun acısını çıkarıyorlar benden. Üstünlüğümü içlerine hiç bir zaman sindiremediler... Ne sandılar... Üç dil biliyorum... Onların saksağancasına karşı, üçünü de temelinden biliyorum. Nejat da onlardan... Eminim... Hiç açık vermiyorlar... Ata'ya rastlamasaydım, hiç bişey öğrenemeyecektim. Öğrendim de ne oldu? Ben aklımca Güventürk'le pazarlığa oturacaktım. Öyle yüksekten attı ki, ağzımı bile açamadım. Küçük dağları yarattığını sanıyor. Kendinden başkasından da haberi yok... Oysa ordunun içi cunta kaynıyor... Duur!.. Dur sen!..» Diye düşüncelerini kesti bir an... «Nato karargâhında, istihbaratçı binbaşı Walter ne anlatmıştı bize... Bir kalkışma söz konusu olduğunda, önalmak istiyorsanız kendinizin dışındakileri deşifre ederek işe başlayın... Ben de öyle yaptım... Ve Güventürk, kendini tek lider sanırken, İlhami Barut'la, Cemal Yıldırım'ı gözünden kaçırıyor. Oysa Cemal Hoca kırkaltı kurdu... Nerde bir sokuntu buldu mu, hemen gölgesine sıvanır. O zaman da, Sunay'la, Tağmaç, Aşkın ve Tural'ı öne sürüp perde gerisinden iş çeviriyordu. Şimdi de bütün cuntaları o denetliyor eminim. Tamam ipin ucunu yakaladık... Hepimiz, o'nun

kuyruğuna yapışmıyor muyuz bir iş edeceğimizde? Ben bile... Öyleyse, önalmaktan vazgeçmeli... Bunların çatışmasını hızlandırmalı. Sonra da, işe kendiliğinden gelişir. Hepsi benim liderliğimde benim istediğim yere gelirler. Yeter ki, bir kez fısıldayabileyim kulaklarına. Kimi kullanabilirim?» Telefona uzanırken, Temsil Bürosundan tanıdığı bütün gazetecileri gözden geçiriyordu. Sonunda aynı zamanda Milletvekili olan Mithat Perin'de karar kıldı.

Doğruldu. Eski üniformasının cebinden eski telefon defterini çıkardı. Numaraları çevirdi. Karşıdan gelen yanıtı beğenmedi. Yeniden numaralar yazdı. Yeniden numaralar çevirdi. Ses gelir gelmez;

— Mithat Bey,— dedi. —Ben Samet Kuşçu... Sizinle çok acele konuşmam gerekiyor. Nerde bulabilirim?

— Bugün rahatsızım Samet Bey,— dedi Mithat Bey. —Yarın eve gelebilir misiniz? Bütün gün evde olacağım.

Telefonu kapadı. Derin bir nefes alarak çevreye baktı yabancı gözlerle. «Bundan sonra da küçümseme, yabancılama ve dalga geçmeye hazır olun bakalım. Şimdi sıra bende. Ve oyunu oynayan iyi oynadı mı, başarı kaçınılmaz olur.» Sanki rahatlamıştı. Soyundu. Yatağa uzandıktan sonra, alıp vermeye başladı. «Öğrenilmemesi için her tedbiri aldım. Telefonumu dinleseler bile, hiç bir şey bilmediğimi sanıyorlar. Oysa bütün foyalarını meydana çıkaracağım. Onlar temizlendikten sonra da, alan bana kalacak. Yeniden örgütleyecek, yeniden dirilteceğim her bir şeyi... Mithat Bey gazetecidir. Ağzı sıkıdır. Dediklerimi Menderes'e bir aktardı mı, gerisi kendiliğinden gelir. Tam bir aracı buldum. Temsil bürosu bana çok olanak sağladı canım... Sağladı ya, yine de tedbirli olmak gerek...» Kalktı. Yeniden giyindi. Evin içinde dolanırken, ışıkları söndürdü. Arkasından kapıyı kapayarak, ağır ağır arşınladı İstanbul sokaklarını ..

Sabah, gün ışırken Mithat Beyin evinin kapısını çaldı. Uyandırılmış deviniler kıpırdandı kapının ardında. Robdö şambrıyla karşıladı Mithat Bey. Hastalığından ötürü özür

dileyerek, karısına işaret etti. Samet, gösterilen koltuğa oturduktan sonra;

— Mithat Bey,— diye ağır ağır söze başladı. —Orduda Hükümeti devirmek için bir komplo düzenleniyor. Üst rütbede ve alt rütbede pek çok subay, altmışaltıncı Tümen, kurmay yardımcılarından Faruk Güventürk'ün başkanlığında,— diye başlayıp, kendince saptayabildiği bütün adları birbiri ardınca sıralamaya durdu...

Mithat Perin'in yerinden zıpladığını görünce, büsbütün coştu... Bütün bildiklerini, kuşkulandıklarını sayarak, bekledi... Mithat Bey;

— Bütün söylediklerinizi Beyefendiye aktaracağımdan kuşkunuz olmasın binbaşım,— dedi. —Sizi ararsam nerde bulabiliriz?..

Samet, birliğini, evinin adresini yazdırdıktan sonra büyük bir hafiflik içinde yerinden doğruldu. Mithat Beyin elini sıkarken;

— Benim görevim burda bitiyor efendim,— dedi. —Teşekkür ederim. Siz de acele ederseniz, hükümetimizi büyük bir komplodan kurtarırsınız...

— Hiç tasalanmayın Binbaşım,— dedi Mithat Perin. —Şimdi randevu alıp, beyefendiye bildireceğim...— Ve Binbaşıyı kapıya kadar uğurladıktan sonra, önemli bilgileri edindiği her zaman olduğu gibi bir numara çevirerek düdük sesini bekledi... Yanıt gelir gelmez de, öğrendiklerini bir bir anlattı... Karşıdan; «Teşekkür ederim Mithat Bey, kayda geçtim,» diyen Cihat'ın sesini duyunca büyük bir gönül rahatlığıyla, yeniden telefona sarılarak Park Otelde, Başbakan'ın özel kalem müdürüyle konuşmaya başladı. Ne yazık, randevuyu ancak ertesi güne alabilmişti. Biraz buruldu. Sonra, bir günün çok önemli olmadığı düşüncesiyle, yeniden uzandı Mithat Bey...

Cihat, telefonu kapattıktan hemen sonra koltuğunun altına aldığı dosyalarla Akademi'nin yolunu tuttu... Saatine baka baka yolu ayarlayarak, tam teneffüs başlarken son

sınıfın önüne raslattı gelişini... Orhan elinde yakılmaya hazır sigarası ile çıkar çıkmaz;

— Bize yok mu?— diye paketine uzandı. Bir göz kırpıncaya değin, elindeki kâğıdı sigaraların arasına sıkıştırarak, bir yenice çekti. Orhan'ın titreyen parmaklarındaki alazla yaktıktan sonra; —Kütüphaneye geç kalıyorum,— dedi. —Tamamlanacak bazı işler vardı. Teşekkür ederim..

Orhan bir an ardından baktı. Sonra ağır ağır tuvalete yöneldi. Kapıyı iyice sürgüledikten sonra parmaklarının arasında sıkmaktan buruşan paketi açtı. Kâğıdı çıkardı. «Samet Kuşçu, Faruk Güventürk, Cemal Yıldırım ve İlhami Barut'u ihbar etmiş... Daha Hükümete bildirilmedi. Bugün iletilmesi olası!..» Harfler birbirinin içine girdi. Tümceler karıştı. Oynaştı, kaynaştı, renklendi, yıldızlandı ve yeniden, yeniden bakışlarında ağır ağır bir sıra halinde açıklık kazandı. Sözcüklerin bütününü kafasına yerleştirdiğine güven duyunca, kâğıdı parçaladı. Avucunun içinde buruşturdu parçaları... Tuvalete attı... Suyu iyice emmesini bekledikten sonra sifonu çekti...

Doğru Yüksek Komuta Akademisine yöneldi. Osman'la Sezai'yi yakaladığı an, ezberindekileri sıralayarak;

— Bir olanak bulup Ankara'ya atlayın,— dedi... —Sizden önce davranmasınlar.

Ve onlar birbirlerine bakıp, devinirlerken sınıf subayından izin istedi. Akademinin biraz ötesindeki Beşiktaş Postanesine uğrayarak bir avuç jeton aldı. Birbiri ardınca çevirdiği bütün numaralarda, istediği adların sesini tanıdıkça;

— Bir oğlumuz oldu,— diyordu. —Bu yüzden akşam biz gelemeyeceğiz. Siz gelin.

Sonra telefonu kapıyor, çevreye bakınarak yeni numarayı çevirip, aynı tümceyi yineliyordu. Kendince herkese haber verdiği güvenini duyunca yeniden Akademiye döndü. Sırtından aşağı boşanan soğuk terin damla damla kıvırcık saçlarının dibine yürüdüğünü bildi. Kadir'i, Numan ve Bahtiyar'ı alarak, Samet'i aramaya çıktı... Faruk Güventürk'ten, Boğaz Mustahkem Mevkiinde, 82. Piyade Tabur

Komutanı olduğunu öğrenmişlerdi. Şükrü'yü suçlamıştı o görüşmeden sonra Başkan... Adamdan anlamadıklarını kişisel hınçların yurtsever bir davranış içinde yeri olamayacağı ve Samet Kuşçu gibi üç dil bilen, kendini iyi yetiştirmiş, Nato'dan yeni dönmüş, pek çok dostu olan birinden vazgeçmenin zorluğu üzerine bir söylev çekmişti. Hani Şükrü'yü çok yakından tanımasalar, inanacaklardı. Güventürk'ün adam sarraflığı ortaya çıkmıştı böylece... Boğaz otobüsünde suların köpüğüne baka baka ilerlerken, akıllarından bir şey geçiyor, tohumlayıp büyüttükleri bir çiçeğin soluşuna bakar gibi geçmişlerine bakıyorlardı. Yaşamlarını dolduruveren coşku, yerini bir burukluğa bırakmıştı. Şimdi önemli olan mümkün olduğunca az adam kaptırmak ve kaptırdıklarının da konuşmasını engellemekti. Bir de şu herifi bulup ümüğünü sıkmak...

Samet yere göğe sığmaz olmuştu. Bir türlü birliğine gidemiyor, Mithat Perin'den haber bekliyordu. Telefonun başında dolanırken birden çalınca irkildi. Açıp açmamakta duraksadı bir an... Almacı kulağına götürdü... Yüzbaşı Kâzım'ın sesiyle irkildi.

— Bir şey mi var Yüzbaşı,— dedi soğuk soğuk!..

— Meraklandım da binbaşım,— diye yanıtladı Yüzbaşı. —Hasta falan değilsiniz ya... Bir gereksiniminiz varsa?

— Biraz üşütmüşüm,— dedi sevinçle. —Aradığın için sağol. Bekârlık zor gelmeye başladı. Ben de haber vermek üzereydim.

— Bir emriniz varsa!..

«Uzatmasana be adam, telefon bekliyoruz işte,» diye geçirdi aklından. Daha da kısa kesmek için;

— Sağol,— dedi. —Limon kaynattım. Yarına bişeyim kalmaz...

— Sizi üç arkadaşınız aradı. Evin adresini verdim,— dedi birden Yüzbaşı.

Yüreğine bir korku saplandı Samet'in. «Haber aldılar,» dedi... «Tüh, bunlar benim sandığımdan da örgütlü... Baş-

bakandan bile önce haber aldılar. Şimdi buraya geliyorlar.» Birden yalnızlığın o soğuk ve boğucu basıncını duydu. Boğuluyorum sanısıyla irkildi. Telefonu kapatır kapatmaz kendini dışarı atarak, aklından gidebileceği yerleri geçirdi. Birden Emekli Tümgeneral Kâzım Demirkan'ı anımsadı... Şimdi Demiryolları Yönetim Kurulu üyeliğinde bulunuyor ve Taksim'de Park Otelin karşısındaki apartmanlardan birinde oturuyordu. Birkaç kez konuşmuşlardı. O'na giderse, yakınlığından yararlanarak kendisini güvence altına alabilirdi. Bir kez ok yaydan çıkmış, bütün içgüdüsünü korunmaya yönlendirmişti.

Emekli General evde yoktu. Karısına tutula tutula önemli bir iş konuşacağını söyleyerek, yerini sordu. Erte si sabah erkenden gelmesi gerektiği yanıtıyla, yeniden sokaklara vurdu...

Özel Kalem Müdürü, Başbakan'ın çok önemli bir işi çıktığını, İçişleri Bakanıyla konuşması gerektiğini söyledi Mithat Bey'e... Bu önemli haberi aktarıp aktarmamakta bir an durakladı adam. Sonra, Başbakan'ın buyruğuna uymak için yan odadaki Dr. Namık Gedik'in yanına yürüdü...

Aklında evirip çevirdiklerini sözcük haline getirdiği an, Bakanın yüzü soldu. Yüzünde katı bir gölge belirlenip yittikten sonra;

— Hemen bu Binbaşıyı bulalım,— diye buyurdu.

Emniyet görevlileri ellerindeki adresle arabalara atlarken, Namık Gedik ellerini oğuşturuyordu... Mithat Bey, kendisine ısmarlanan viskinin rengine tadına baka baka bekliyor, Binbaşının gelişiyle hızlanacak olayların senaryosunu yazmaya uğraşıyordu.

Paşa, Samet'i ilgiyle dinledikten sonra kaşlarını çatarak bir an durakladı. Sonra kararını vermiş olmanın ses tonuyla;

— Bu anlattıklarının,— dedi, —yazıp, altını imzalayabi-

lir misin?

Samet hiç duraksamasız, yemek masasının başına çöreklendi. Kendisine verilen kâğıt kalemle, bütün bildiklerini bir bir yazmaya başladı... Paşa, sigara üstüne sigara yakıyor, odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolanıyordu. Yazı bitince, şöyle bir göz gezdirdi. Altındaki imzayı denetledikten sonra;

— Sağol binbaşı,— dedi. —Devleti büyük bir badireden kurtardın. Bunun ödülünü de alırsın yakında...

— Ben ödül için değil paşam, görev olarak yaptım...

— Sağol... Ben seni ararım... Şimdi Beyefendiyle konuşacağım...

Samet'i evinde bırakarak kapıya yürüdü. Resmi arabasını beklemeden köşeden çağırdığı bir taksiye atlayarak doğru Vilâyete çekmesini buyurdu...

Samet Kuşçu polislerin arasında kapıdan girerken telefon çaldı. Başbakan onları vilayette bekliyordu. Birbiri ardınca süzülen arabalar saat yirmiikiye gelirken vilayetin önünde durdu. Girdikleri odada, Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fazıl Bilge, emekli Tümgeneral Kâzım Demirkan, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ve emir subayı Adnan ve Mit'ten binbaşı Cihat vardı...

Samet, bildiklerini birkez daha anlatmaya başladı... Adlar geçtikçe, Namık Gedik not defterine, Adnan Çelikoğlu kafasına yazıyorlardı. Suçlamalar sona erdiğinde nerdeyse bir oh çekecekti Adnan... Güventürk'ten başka kimseyi tanımıyordu Belki hücrelerden bazı insanlar vardı. Ama, bir yerde kopacak bir zincirin halkalarıydı bunlar... Hiç belli etmeden dinlemeyi sürdürdü. Namık Gedik, notlarını aldıktan sonra;

— Adı geçen herkesi tutuklayalım,— dedi. —Biraz sıkıştırırsak herşey çorap söküğü gibi gider...

— Kesin delillerimiz yok,— diye atıldı Şemi Ergin... Tutuklama emri vermek için belgeye dayalı deliller olmalı... Binbaşının söyledikleri kendi savları. Doğru olabi-

lir. Yanlış da olabilir. Bir ipucu olarak değerlendirmemiz yerinde. Ama, delil olarak dayanmamız mümkün değli...

Birden delil ardına düşmüşlerdi. Delilleri nasıl elde edebilirler? Sorular, düşünceler, yadsıma ve onaylarla, Kâzım Paşa'nın önerisi kabul edildi...

— Açıklamanda, İlhami Barut'un, seçim gecesi aykırı bir durum sözkonusu olursa nasıl yönetime el koyacaklarını anlattığını söylemiştin. O'nunla buluşup, sözlerini tekrar ettirebilirsen, kayda alırız. O zaman delil bulunmuş olur...

Cihat'la Adnan birbirlerine baktılar. Samet kuşku içinde çevresini kolaçan ediyordu. Milli Savunma Bakanının karşı çıkışından sonra başka çaresi olmadığını anlamıştı. Başını eğdi... İlhami Albay'ı bulup evine götürmek üzere kolordu karargâhına yollandığında, Emniyet Müdürlüğü de bir komiserle teknisyenlerinden birini Samet'in evine yerleştirmek için hazırlık görüyordu... Adnan Cihat'a baktı. Kendisi ordan ayrılamazdı. İlhami Albaya haber vermek de olanaksızdı... Cihat, ekiple birlikte emniyete gittiğinde, ses alma aygıtını hazırlayan teknisyene;

— Konuğa oyun hazırlıyorlar,— dedi. —Boşu boşuna başı yanacak...

İlhami Albay, bir İngiliz centilmeni benzeri evini gezdiren Samet'e yan gözle bakarak; «Bizden başka kimse bulunmadığını anlatıyor. Ama çok coşkun... İlk kez katılacağından ötürü mü, yoksa önereceklerinin ağırlığından mı? Boş bulunmamak gerek... Bir iyice yoklayalım... Sonrasını düşünürüz.» Kararıyla oturduğu zaman;

— Savunma Bakanı yakınım olur. Sen bana İstanbul'a getirtmek istediğin subayların adlarını ver, rica edeyim..

— Ad konusunda henüz bir şey söyleyemem... Düşünmem gerek... Hangi arkadaşlar işe yarar, bir gözden geçirmeliyiz...

Sence kilit noktaları nereleri olmalı? Bir plan yaptın mı?

— İstanbul çevresindeki bütün tümenler olabilir...

— Bunları gerçekleştirdikten sonra işe nasıl başlamalı dersin? Pasif direnişle mi, suikastlerle mi?

— Ne pasif mukavemeti, ne suikasti? Biz ne işçiyiz ne katil...

— Faruk Güventürk'ü tanıyor musun?— Diye sesini yükseltti Samet.

— Harbiyede bizden iki sınıf yukarıda ağabeyimizdi. Sonra Erzincan topçu birliğindeyken ben piyade taburundaydım...— Derken fısıldadı Albay İlhami. «Bu işte bir bityeniği var,» diye düşündü. «Durmadan kıpırdanıyor. Durmadan bağıra bağıra konuşuyor. Sanki şehirlerarası telefona söyler gibi...»

Ve bunun üzerine daha bir coştu Samet;

— Sen bana seçim zamanı uygunsuz bir emir verseydin, kolordu komutanın Ekrem Paşa'yı tutuklar, yerine muhafız bölük kumandanını getirirdim, demiştin,— diye daha yüksek sesle konuşmaya başlayınca, irkildi Albay.

— Ben öyle bişey söylemedim... Koskoca Paşanın yerine bölük komutanı getirilir mi? N'oluyoruz?.. Orduda paşa mı kalmadı ki, böyle saçma işlerle uğraşılsın,— diye kendi açıklarını kapatmaya yöneldi...

— Ama geçen gece Kâzım'ın evinde başka türlü konuşuyordun,— diye atıldı Samet. —Şimdi birden görüş değiştirmiş gibi söylediğin herşeyin tersini savunuyorsun.

— Orda da Türkiye'nin bir Suriye olamayacağını konuşmadık mı? Ordu siyasetin dışında kalmalı benim görüşüme göre... Bir kez bir yerden ucu bulaştı mı nerde son bulacağını kimse bilemez. Bunları bırak da, bana Nato Merkezinde gördüklerini anlat sen... Daha ben Yurtdışına gidemedim. Doğrusu gitsem de pek konuşamam ya!..— Sonra birden saatine baktı Albay. —Oho!..— Dedi... —Ben çok geciktim... Daha burdan Taksime gidip, Bebek otobüsüne bineceğim. Çocuklar merak eder...

—Dur,— dedi Binbaşı. —Taksime götüreyim... —Hemen telefona uzanarak bir taksi çağırdı. Albay'ın yanına girerek evden çıktılar.

Onu Taksim'den otobüse bindirdikten sonra doğru Parkotele yöneldi... Ses alma aygıtı ve polisler çoktan gelmişler, binbaşıyı bekliyorlardı. Aygıt çalışmaya başladı. Samet Kuşçu'nun darbe hazırlığı bütün ayrıntılarıyla apaçık, İlhami Barut'unkiler ise, hep olmaz, doğru değil, bunlar fasarya gibi sözcüklerden ve uğultulardan oluşuyordu.

İçişleri Bakanı teknisyenin üstüne yürüyerek;

— Bu ne demek oluyor?— dedi öfkeyle... —Neden ötekinin sesi belirsiz?

— Herhalde binbaşım ters yöne oturmuş olacak,— dedi teknisyen. —Baksanıza kendilerinin sesi ne kadar net!..

Samet Kuşçu titremeye başlamıştı. Boğazının sıkıldığını sanıyor, ağzını açıp kapatarak derin derin soluklanmaya çalışıyordu.

— Tuzağa düşürüldüm. Bana komplo yapıldı,— diye bağırmaya başlayınca ellerini tuttular. —Bırakın... Komployu hazırlayan sizsiniz!..

Kurmay binbaşı Ata, masasının üstüne eğilmiş durmaksızın yazıyordu. Odasının kapısı açıldığında Kurmay Başkanı Şevki Albay'ı görünce dikildi. Zeki Albay, ardından Hakim üsteğmen gelince, öyle baktı. Daha sormasına ve yer göstermesine kalmadan;

— Çok üzgünüm Ata,— dedi Şevki Albay. —Seni tutukluyoruz.

— Albayım,— dedi Ata,— elimde kolordu eğitim direktifi raporu var. Bitirmek üzereyim. Biraz zaman verirseniz, tamamlayayım!..

Kolordu yargıcı üsteğmen, sözünü bitirir bitirmez;

— Üstünüzü arayacağız,— dedi boynunu bükerek. —İzninizle binbaşım.

Ata, ceketinin düğmelerini çözdü. Gözlerinde hiç bir şaşkınlık belirtisi olmaksızın;

— Buyrun,— dedi...

Cüzdanı, kimliği, mendili, evinin, odasının anahtarları

birbiri ardınca masanın üstüne dökülmeye başladı. Tam bu sırada yargıç üsteğmenin eline küçük bir defter geçti. Geçtiği anda da Ata'nın yüzü bozuldu. Belli belirsiz bir sararma ve seyrime yanıp söndü yanaklarında. Defterin sayfaları hızla gözünün önünden geçti. Güventürk'ün, Suphi Gürsoytrak'ın, Şefik Soyuyüce'nin, Ahmet Yıldız'ın, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Dündar Seyhan'ın yüzleri belirip söndü gözlerinde. Bütün adlar soyadı sırasıyla yazılıydı. Kendi sayfalarındaydı. Ama, bir bağlantı kurup, sorular sorabilir, en azından onları da bir dinleyelim diyebilirlerdi.

— Üsteğmen,— diye atıldı Şevket Albay. —Bu işte bir yanlışlık olmasın? Orduya bir telefon edip sor bakalım, bize gelen emir doğru mu?

— Başüstüne Albayım,— diye elindeki defteri masanın üstüne bıraktı üsteğmen. Odadaki telefona bakmadan, kendi odasına doğru yürüdü.

Zeki Albay, çoktan defteri kapmış, gürül gürül yanmakta olan sobanın içine atıvermişti. Üsteğmen çıkar çıkmaz;

— Ceplerinde ne varsa boşalt,— dedi Şevket Albay.

— Hiç bişey kalmadı Albayım... Sağolun,— dedi ikisine de borçlu borçlu bakarak Ata...

Arif Paşa, soruşturma belgileriyle karargâha girdiği an, Tural Paşa kolundan yakaladı. Komutanlık odasında birer kahve içerlerken;

— Yazık,— dedi Cemal Paşa. —Muhbirlik bize de bulaştı öyle mi?

Arif Paşa, yüklendiği işin ağırlığıyla gözlerine baktı Tural'ın. Kolay kolay düşündüğünün dışında konuşmayan eski arkadaşının ne anlamda yazıklandığı apaçıktı. Yine de içinin derinlerinde görev bilinci ağır basıyordu;

— Ya doğruysa?— Sorusuyla yutkundu.

— Doğruysa daha kötü değil mi? Yakışır mı bir askere kendi arkadaşlarını gammazlamak. Hesaplaşmaya varım paşa... Oyuna, tezgâha varım. Yamanmak yazılı değil benim kitabımda... Tutalım ki doğru... Bu gençler cunta kurmuşlar. Ve amaçları da açık... Hükümeti devirmek... Hükümet adamsa, kendisi iz ardına düşsün... Daha doğrusu adamsa, böyle davranışların hiç bir biçimde düşünülmemesini sağlasın... Sen zorbalık eder, daha işin başında komitacılığa sıvanırsan, seni devirmenin yöntemini de ortaya koymuş olursun... Ne yapsın gençler?.. Bizim gibi oturup beklesinler mi? Kemik yalama yarışına girip birbirini mi gammazlasınlar? Yoksa, madem oyun budur, biz de kurallarına göre oynarız mı desinler? Seçecekleri yol belli. Herifçioğullarının çevirmediği dolap kalmasın... Ülke bayındır olacakken, yoksullar perişan, vurguncular izzet-i ikbal içinde bulunsun. Ve bizim yetiştirdiğimiz genç zabit tekke dervişi gibi doksanlık tesbihle ya sabır çeksin... Aslında bizim adam olmamız gerekli. Ve biz adam olsak, onlara iş bırakmayız. Derneşir, basarız alarm düğmesine. Sonra da hepsini toplayıp bir çuvala dolduruririz... Şimdi oturup, bizim yapamadığımızı yapıyorlar diye kelle mi verecoğız?

— Paşam,— dedi Arif Paşa. —Hukuk kurallarına göre!..

— Başlatma şimdi hukukundan,— diye atıldı Cemal Paşa. —Başındaki hukuka uygun davranırsa hukuk geçerlidir. Aşağıdakine uygulanan adalet zorbalıktır benim bildiğim. Adam güçlüyken kendini kısıtlayabiliyorsa adamdır. Yoksa zayıfı ezmek nasıl bir hukuk olabilirmiş?

— Zayıf oldukları belli mi? Elimdeki bilgilere göre salt hukuk açısından hiç birini suçlayamam. Biraz sarsalayıp çözebilirsem o zaman başka...

— Biraz sarsala... İşlerinin kolay olmadığını anlasınlar da, bundan sonra çelik bir çekirdek gibi davransınlar... Ama, bizim onlara, orduya, tarihe ve ulusa karşı sorumluluğumuzu unutma... Şimdi senin yanına kendi adamlarını takacaklardır. Konuşturma biçimlerini denememiş olma...

— Anladım Paşam,— dedi Arif Paşa. —Hukukun elverdiği bütün kolaylıkları gösteririm. Yine de çözülürlerse, ötesine karışmam.

— Senden istediğim buydu kardeşim,— dedi birden Tural. —Suçsuz yere başlarını yakmayalım gençlerin.

Radyoda haberi duyduğunda donduğunu sandı. Tutuklanan subayların adları belleğine kendiliğinden akıyor, her tanıdık rasladıkça, bütün bir geçmiş gözlerinin önünde canlanıyordu. Kurmay Albay Naci Aşkun... Kurmay Albay Cemal Yıldırım... Kurmay Albay İlhami Barut... Kurmay Yarbay Faruk Güventürk... Kurmay Binbaşı Ata Tan... Binbaşılar Asım Ural, Ahmet Dalkılıç... Yüzbaşılar, Kâzım Özfırat, Hasan Sabuncu... Ve bir başka ad daha... Samet Kuşçu!.. Duyar duymaz, belleği Akademi günlerinin çocuk sevincine dönüverdi... Sürekli çalışan, çalıştığını açıklamaktan çekinmeyen ve hep önde olmayı kendine kural edinmiş Samet'in kâğıdına elini kapatmasını düşündü bir an... «Biz kendi aramızda ortak yetişirdik... Samet nedense hepimizden ayrı, hepimizden üstün olmaya debelenirdi... Tankçıları da bizden sayınca, Piyade sınıfı üçte bire düşmüştü bi-

zim devrede... Bunun öcünü alır gibiydi bizden. Ve bizim kaşalotluğumuzdan hiç bir zaman haberi olmadı... Biz ortak grup olarak, sanki aramızda hazırlanıyor havasını yaydık. Bu o'nu daha da bir hırslandırdı. Sınıf birincisi oldu ama, başını derslerden kaldırdığını hiç anımsamıyorum. Bu hırstan ötürü uyarmadım mı bizimkileri? Ve belli ki ilk ağızda sayı buysa, Samet yine kıçından yüksekteki kabağa osurdu...» Birden içinin derinlerinde bir kuşku yanıp söndü... «Bir başına Güventürk, bütün tesbihin dağılmasına yeterli... Onu saptayabilmiş olması Samet'in zekâsını gösterir. Ya da Güventürk'ün ezeli hastalığını. Onca uyarıya karşın, birisi önerdiyse, lidercilik cakasından ilişki kurmuştur. Bizimkilere dönüp, sizin kuşkulandığınız adamı bile yola getirdim ben, diyebilmek adına, ateşe atılmaktan çekinmez Faruk Yarbay... Çekinmez ya, caka uğruna geberip gitmekten de çekinmez... Bir kez kafasına cakayı taktı mı, işkence çözülür... O zamanlar, örgütün başkanlığına getirdiklerini söylediklerinde burulmuştum. Şimdi anlıyorum ki, en iyi seçimi yapmışlar... Kendi kendini ayıklar böylesi işlerde insan. Ve bir kez ayıkladı mı, bir daha tırmanması güçtür. Meğer ki, bütün açıklar kapatılmış bulunsun... Eh, onca adam var İstanbul'da... Bizimkiler korkudan sinseler bile, dışarda olmanın rahatlığında bizim gibi kaç adam var... Allem kallem işi döndürürler.»

Kapısından içeri Talât'ın girdiğini o zaman sezinledi. Gözlerini kırpıştırarak yerinden doğruldu. Kapıyı ardından kapatan Talât;

— Herşey berbat oldu,— diye elini masaya vurdu. —Görüyor musun ağabey. Bir caka adına bunca zamandır oylum oylum gelişen ne varsa havaya savruldu. Şükrü bizi uyarmıştı... İstanbul ağırlığını o'nun yanında koyunca, yeni birleşmenin coşkusuyla biz de ses çıkarmadık. Ankara'dan kurye geldi az önce... Güventürk Samet'le konuşmuş... Kursiyer Yurdunda Adnan'la yaptıkları toplantının tutanaklarıyla, Şem'i Ergin'e anlattıklarını yazdığı mektup da çantasındaymış. Tutuklanırken Adil Albay göz yummuş, Reşat Yarbay da çantadan aldığı bilgileri yakmış bir gü-

zel... Otelde de Reşat Yarbayın dolabını aratıp bir şey vermemiş. Ya ağzından verirse?

— Vermez,— dedi büyük bir güvenle. —Kellesini verir, kimseyi ele vermez.

— Demek ki çok güveniyorsun.

— Bu konuda... Salt caka olsun diye ölür, tek ad vermez...

— Yine de başladığımız harekât burda sona erdi gördüğüm kadarıyla... Birkaç yılda dirileceğini de sanmam... Bu yüzden dilekçe vereceğim... Kore'ye gitmek istiyorum... Dönüşte duruma göre yeniden eyleme geçeriz.

— İyi olur,— dedi. —En azından yargılanmaların sonuçları beklenecektir... Bu arada buralara ne kadar uzakta bulunursan o kadar iyidir.

— Hak vermeyeceksin sanıyordum.

— Neden? Bir şey var da kaçıyor değilsin ki...

Tank taburu komutanı Sezai'yle, yardımcısı Necati ellerinde bildiri ile top taburunun komutanlık odasına girdiler... Necati, kâğıdı Osman'ın masasının üstüne çarptı...

— O kadar adam kaptırdığımıza, Ankara'nın oğul çıkarmış kovan örneği boşalmasına yanmadım,— dedi... —Kendimin sırada olması bile vız geldi. Komitecilik yapan adam, kellesinden çoktan vazgeçmiştir. Nerde kaldı ki tutuklanma ya da sürgünle kurtulsun... Fakat buna dayanamam ben arkadaş!.. Ya gidip herifi vuracağım ya da istifa edeceğim...

Osman, masasının üstündeki kâğıdı kapmış, Necati'yi dinlemeden okuyordu. İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral Rüştü Erdelhun, dokuz subay olayı nedeniyle Başbakana çektiği telgrafı ve aldığı yanıtı bütün birliklere dağıtıyordu. «Radyo yayınından öğrendiğimiz İstanbul'da dokuz subayın tevkifi suretile vaki ve tamamen hayalde kalan müessif hareketi, bütün ikinci Ordu personeli nefretle reddeder ve başta Reisicumhurumuz olmak üzere, bütün hükümet büyüklerimize olan sarsılmaz saygı ve bağlılığımızı teyid ile

her an emirlerine hazır olduğumuzu arzederim!..»

Necati'nin öfkesine şaşkınlıkla baktı kaldı Osman. Sanki okuduklarını anlamamış gibi... Sezai o'nun sakinliğinden etkilenmiş gülmeye çalışıyordu. Daha bir öfkelendi Necati;

— Siz matrak geçin bakalım. Böyle yağcılar oldukça, yakındır başımız iyice belaya girer... Görürsün üstümüze Menderes'ten daha sert düşerler ve hepimizi cezalandırarak ordunun devrimci geleneğini yokederler...

— Devrimci geleneği biz kurmadık,— dedi rahatlıkla Osman. —Bize gelen, sonrakine de ulanır tasalanmayın. Herşeyi biz yapacak değiliz. Gerekirse, bizden sonrakiler de gerekeni uygulamakta bir an duraksamazlar.

— Kolay sanıyorsun. Böyle komutanların emrinde çalışmak, galiba Menderes'in emrinde çalışmaktan daha beter... Yakındır, hepimizi buralardan daha uzak yerlere sürerler...

— Eee, n'olur?— dedi bu kez Sezai... —Orası Türkiye değil mi?

Sonunda kendi öfkesinden kendisi de utanmıştı Necati, Gülmeye başladı. Kâğıdı buruşturup attı çöp sepetine... Taburlarına dönerlerken;

— Yeraltına iniyoruz yeniden öyle ya,— demekten kendini alamadı.

— Çıktık mıydı ki?— yanıtı havada kaldı Osman'ın.. Gitmişlerdi...

Evde Osman'la karşılaşınca sevincinden şaşkına döndü. Hemen sofranın başına çöreklendiler. Meserret onları bir an önce başbaşa bırakabilmek amacıyla dört dönüyordu. Çocukları doyurduktan sonra doğru odalarına götürdü. Kahve önerisine kadar onlarla oyalanacağını bildiği için;

İzinli misin?— Diye sordu Osman'a...

Evet... Geçerken bir uğrayayım,— dedi. —Olanları biliyorsun. Tam kuyruğuna getirmek üzereydik. Getirecektik de Biliyor musun, Gürsel'in Üçüncü Ordudan Kara

Kuvvetlerine atanacağı söyleniyor. Biz ellerimizi oğuşturuyorduk ki, olaylar patlak verdi. Örgüt darma duman... Merkez komite bir tek Suphi'nin diretmesi yüzünden dağılma yerine, erteleme kararı aldı. Böylesine sağlam olduğunu bilmezdim. Canım sıkılıyor kardeşim,— dedi birden. —Seninle dertleşirsem, biraz rahatlarım diye geçirdim. Görüyorsun işte... Yüzümüze gözümüze bulaştırmadık ama, başarılı da olamadık. Demek ki, bizim nöbet buraya kadarmış Bu, Şükrü'nün lafı... Bundan sonra bayrağı hanginiz alacaksınız?

— Bayrak düşmedi... Bayrak senin elinde daha...

— Hiç bir gücümüz kalmadı...

— Sahi mi? Biz neciyiz? Ve neye koşuluyuz. Yeniden başlamasını bir başkasına önerebildiğine göre, durum, direnmeyi gerektirecek doğrultuda... Öyleyse, bir çarpışmayı yitirmek, bütün orduların teslim edilmesini mi gerektirecek. Yok Osman!.. Yılgınlığı sana hiç yaraştıramadım. Bana sorarsan, asıl örgütlenmenin zamanı şimdi. Elbette gerekli ve zorunluysa... Bu adamların kendiliğinden düzelecekleri olanaksızsa... Bence de olanaksız. Öyle ise, şu an evet diyenlerle, bir ay önce diyenler arasında büyük bir ayırım olacaktır... Çünkü o zaman örgüte girmek cakaydı... Şimdi ceza!.. Ve böyle zamanlar gerçekten çelik gibi bir bilince, Mustafa Kemal'in bilincine sahip olanların zamanıdır. Hiç kimseyi tükendiği ya da kaçtığı için kınamayacaksın. Demek ki gücü oraya kadarmış. Ama, diretebilenler varsa, onları bir araya toplayacaksın. Yeniden, gerekirse yeniden ve doğruluğuna, haklılığına inanıyorsan yeniden işe koşulacaksın. Üstelik senin bütün ötekilerde ayrıcalığın ve elbette sorumluluğun da daha büyük. Biz ayaktayız. Sen yaptığının geçerliliğine inandıkça da ayakta kalacağız. Bir biz olduğumuzu da sanma. Bu umutsuzluk ortamında direnebilen hem büyür. Hem de gerçek gizil gücü simgeler. Yani geleceği belirler. Bence bu durumu eline geçen fırsatların en iyisi diye değerlendir. Ve hiç zaman yitirmeden, seçilmiş, ayrılmış ve direnmiş olanlarla yeniden başla. Göreceksin, kaçınılmaz olan geldiğinde, herkes yine se-

ninle birlikte olacaktır. Üstelik belirleyiciliğini kabullenerek. Bu da sonrası için bütün kaygılarımızı gidermeye yeterli bir güvencedir.

Osman, kadehini kaldırdı. Ağır ağır yudumladı. Gözlerinin derinlerinde açan umut şimşekleri, kirpiklerinde yakamozlandı;

— Sen yine yoksun öyle mi? — sorusuyla karşıladı dinlediklerini.

— Ben emrindeyim. Sen bırakıyorum deyinceye... Başladığını bitirmek sana görev. Bittiği yerde kelle gerekiyorsa, yine emrinde değil mi?

— Bana, kullandığını kullan, kullanılmaz olanı harca demiyor musun bu davranışınla?

— Diyorum. Elbette öyle olacak. Herkes neye layıksa onu haketmiştir.

— Şerefine,— dedi Osman. —Başıma geleceği biliyordum. Yine de buraya seyirttim... Şerefine!..

Meserret elinde kahvelerle girdiğinde, bütün söyleyeceklerini bitirmiş olmanın rahatlığıyla, Zeynep'in dersleri üzerine konuşmaya durdular.

Gazeteler çarşaf çarşaf, radyo gümbür gümbür General Kasım'ın darbesinden söz ediyordu. Bizimkiler, karşılamak üzere havaalanına yola çıktıklarında, Prens Abdüllilâh'la, Faysal'ın öldürüldüğünü, Nuri Sait'in kaçtığını duydular. Ve hemen alarm verildi orduya... Irak darbesini bastırmak için toparlanan birlikler, Ankara, Erzincan, Kayseri ve Konya'dan yola çıkarıldı... Üçüncü Ordunun birlikleri bir yandan aşağı sarkarken, bir yandan kaynaşan karargâhta, aşağı yukarı gidip geliyordu Cemal Aga!..

— Şuraya bak,— diyordu öfkeyle... —Şuraya bak yahu. Mustafa Kemal'in ordusu, Prensleri, Kralları kurtarmaya koşuyor. Kasım'ın yanında yer alacağımıza karşısına geçmeye davranıyoruz. Olası mı? Madem oraya gideceğiz, kendi adımıza gitsek ya...

Dönüp dolandıkça, birbiri ardınca gelen haberlere ba-

kıyor şaşkın şaşkın. Süvari birlikleri yürüyüşe geçmiş. Tank birlikleri ağır ağır sınıra yaklaşmakta. Piyadeler Fırat boyunca yollarda... Tam bir sefer hali sürüp gidiyor. Hakkâri sınırlarına doğru akan bir sel gibi iniyor Ordu... Radyo, saat başı Nuri Sait'in serüvenini anlatıyor. Kralın, Veliahd Prensin bütün yaşamı günümüzün menüsü olarak önümüzde... Kulaklarımız, yüreklerimiz paramparça. Ve General Kasım'ın acımasızlığı üzerine anılar... Ordunun ilk ucu sınır kapılarına ulaşmak üzere... Yürüyüp geçmek, darbeyi yapanları ezmek görevi, Cemal Aga'nın yüreğine hançer gibi saplanmış...

— Oraları bilirim,— diyor. —Az savaşmadım. Ne var ki, biz oralardan vazgeçeli hanidir. Bir kez arabın içine daldık mı, nasıl çıkacağımız belirsiz. Hem de kimin adına? Ne var ki görev alındı. Ve asker görevini yerine getirmeyo koşulu... Davranın bakalım... Sınırı bir aşalım da, gerisi ne gösterecek...

Ve birlikler, toprağı titreterek yürüyorlar... Erzurum'da Cemal Aga'nın konuştukları, sınır boyunda bir burukluk oluyor... Kasım, belki de bir iki gün sonra ezecekleri Kasım, gözlerinde büyüyor... Kendi beceriksizliklerinin simgesi haline geliyor. Ordu dediğin, vurmalı ve işi bitirmeli diyorlar... Cemal Tural'ın başkanlığındaki Mahkeme'nin, dokuz subayı aklayıp, Samet Kuşçu'yu tutukladığı haberi o günlerde yayılıyor. Olayı büyük büyük veren Radyo ve Gazeteler bu kez, arka sayfalarda daracık sütunlarda vermeyi yeğliyorlar... Çünkü birinci sayfalar, Kasım ve Irak devrimiyle ilgilidir. Ve orda Cumhuriyet kurulurken, bizim tutuğumuz yanın tersliği, içlerinde kan olmaktadır...

Bedri, Nato karargâhından izne geldiğinde, bütün bu yoğun gelişmelerin içine düşmüştü. Dışardan yeni gelmenin bilgisiyle dopdolu, birliğe uğradı.

— Bildiğim, Irak'a girmemize izin vermeyecekler— dedi. —Sovyetler Amerikayı tehdit etmiş... Bir savaş halinde kendisinin de bulaşacağını bildirmiş. Sizin alarm yakında kalkar...

— İnanır mısın Bedri,— dedi gülerek. —İlkkez Ame-

rikalılar doğru bir iş yaptılar, diyeceğim. Tabii doğru çıkarsa...

— Çıkar... İyi yerden duydum. Bugün-yarın alarmın kalktığını görürsün.

— Keşke,— dedi. —Keşke doğru olsa... Ve keşke bu bizimkilerin kafasına bazı şeyleri dank ettirse. Anlasalar ki, bu bağımlığın sonu yoktur. Adamın elini kolunu bağladığını istediği zaman istediğini yapamadığını anlarlar bakarsın. Ve bakarsın, Osman bir ağır yükten kurtulur.

— Biz, demek istiyorsun öyle mi?

— Osman, biz demek zaten... Yalan mı? Bir kez anlasalar bağımsızlığın tadını. Kendi başımıza yapabileceğimizin ne kadar çok olduğunu görürlerdi. Salt bu olay bile gözlerini açmaya yeter bence... Şöyle başlarını kumdan çıkarıp bir baksalar, dünyanın kaç bucak olduğunu görürler. Gördükleri anda da bu halka dayanılarak yapılmayacak şey yoktur... Bütün hileleri, hataları ve eksikleri bir anda unutulur. O'nun bilincinde yatan bağımsızlık özlemini karşılayabildiler mi bir kez, başkalarının şamar oğlanı olmaktan kurtulabildiler mi, nasıl büyürüz dünyanın gözünde...

— Haklısın... İnan, hiç itibarımız yok. Adamlarla arkadaş olmasak, selâm bile vermeyecekler. Çünkü, biz selâm verirken Amerikan zabitlerine göz kırpmaya koşuluyuz. Patron duruyorken, uşağıyla niye cebelleşsin adam. Belki şu iş, yürüyüverseydik, gözlerini açardı bizimkilerin. Ama görürsün, kuzu kuzu kuzu duracaklardır. Ve durdukları için batağa daha bir batacaklardır.

- Ankara'ya gidecek misin? Osman orda... Bir de o'na anlat herşeyi.

— Elbette gideceğim... Güney Saha'ya getirdiğim belgileri teslim edeyim, hemen atlarım... Eğer dururlarsa, daha hızlanmasını söylerim tasalanma...

Telefonda Cemal Aga'nın sesiyle karşılaşınca irkildi. Balçova'da tatile geldiğini duymuştu. Bir gideyim derken basılmak hoşuna gitti. Demek, komutanı o'nu unutmuyor-

du. Saygıyla yanıtladı Aga'yı...

— Pek uzak sayılmam,— diyordu Paşa. —Atlayıp gelebilir misin?

— Emredersiniz. Balçova'dasınız değil mi?

— Bekliyorum...

Kapının önündeki cipe atladı. Ege'nin mor yakamozlarını seyreyleyerek Balçova'ya ulandı. Köyün İnciraltı sınırındaki askeri birlikte kamp yapıyordu Cemal Aga... Portatif bir koltuğa kurulmuş, rakısını beyazlamıştı. Karşısında selâmı bastırınca;

— Bir yandan karşı çıkıp, bir yandan hızla sınıra inmemiz işe yaradı galiba,— dedi. —Amerikalılar da yapamazsınız, durun bakalım deyince, bizim itibarımız arttı. Kara Kuvvetlerine gidiyorum. Aklıma hemen sen geldin. Bu kez elimden kurtulamazsın. Benimle birlikte geliyorsun değil mi? Erkân şubesini senden başkasına emanet edemem...

— Komutanım,— dedi büyük bir içtenlikle... —Ben kurmaylık kursumu plan prensipler ve eğitim dairelerinde bitirdim desem doğru olur. Osman ise, hemen hemen bü tün kurs boyunca Erkân'a bağlıydı... Bu işlerden daha iyi anlar. İzniniz olursa, yerime o'nu önerebilir miyim?

— Kaçmak için mi söylüyorsun, inandığın için mi?

— Emrinizden kaçmam söz konusu olamaz komutanım,— dedi. —Her an hazır olduğumu bilmenizi rica ederim. Daha yararlı olacağına inanmasam, bir an duraksamadan bildiğim başka adları sayardım.

— Tamam,— dedi... —Plan prensipler boşaldığında zor kurtulursun. Yaz bakalım bana Osman'ın sicilini... Sonra da çök karşıma, hem söyleşelim, her bir iki kadeh çakıştıralım...

— Emrederseniz, birliğe haber vereyim komutanım,— dedi, saatına bakarak. —Mesai bitmek üzere. Merak etmesinler...

— Hadi durma,— diyerek yanıbaşındaki telefonu uzatıverdi Paşa...

Yarbay Sadi Koçaş, şoförle Amerikalı mihmandarın omuzlarına aynı anda dokunarak;

— Saat Kaç?— diye sordu.

İki yabancı da, gözlerinde anlamsız bakışlarla anlayamadıklarını apaçık gösterdiler. Birden güldü Yarbay;

— Excuse me!..— diye yabancıları savdı. Sonra kıvançla yanıbaşındaki Gürsel'e döndü. —Komutanım,— diye söze başladı. —Bütün bu düzeni sizinle başbaşa konuşabilmek için ayarladım. Bağışlayacağınızı umuyorum. Bağışlamazsanız vereceğiniz her cezaya razıyım... İsterseniz beni dinlemeyebilirsiniz. Sabrınız, mertliğiniz ve geniş görüşünüze olan güvenimden ötürü bir başka komutanıma söyleyemeyeceğim herşeyi size açıklamaya karar verdim. Biz, bir grup kurmay subay, ülkemizin içinde bulunduğu koşullarda, dokuz subay olayıyla da ortaya çıktığı üzere çok tehlikeli olduğunu bile bile bir şeyler yapma konusunda ortak bir davranış içindeyiz. Yalnız başımıza yükleneemeyeceğimiz kadar büyük bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu takdir edersiniz. Bir şeylerin yapılması gereği konusunda da kuşkunuz olduğunu sanmıyoruz... Lübnan çıkarması içimizde bir düğüm oldu. Ama, Irak harekâtı, kanser gibi yüreklerimizi oydu... Kendi başına karar veremeyen bir hükümet, artık oyuncaktan başka bir şey değildir. Olmadığı da meydana çıktı... Geçtiğimiz ağustosta, paramızın değerinin düşürülmesi siyasal bağımlılıktan sonra, ekonomik bağımlılığın da ne düzeye geldiğini göstermeye yeter bir kanıttır... Dışarıdan zılgıt yiyen iktidarların içeriye, içerden sarsılanların dışarıya yönelmesi kaçınılmazdır. Ekonomiyi bu hale getirdikten sonra, bir de halkı bölmeye yönelmeleri ve iktidar olarak birleşen bir kaç partinin karşısına «Vatan Cephesi» adıyla çıkmaları, bizde çok ağır düşünceler anıştırıyor... Amerikalılar Viet - Nam'ı üstlen-

dikten sonra oluşturulan cephelere benziyor bu ad... Ve ürkütüyor komutanım... Sonunun nereye varacağı belirsiz serüvenlere ülke teslim edilemez. Edilemeyeceği için de, her türlü tehlikenin üstüne yürünmesi zorunluluğunda birleştik. Adalet, ekonomi, ordu ve şimdi de halk bölünüp parçalanarak, bir iktidarın oyuncağı olamaz... Bir kez bölünme başladı mı işin nereye varacağı bilinemez... Düşmanlarımız gözlerini açmış, bizdeki kıpırtıları bekliyorlar... Dünyanın bu günkü koşullarında ülkemizin parçalanıvermesi işten değil. Birkaç kişinin sınırsız diktası karşılığında böyle bir oluşuma rıza göstermek, hıyanetle eşanlamlıdır... Bir başımız olsa, O'nun çevresinde ölüme gitmek ancak onur kazandırır... Yeter ki bu baş, emretsin... Kendi aramızda bilebildiğimizce bütün komutanlarımızı elekledik. Sizden yaraşırını bulamadık... Belki bize kızarsınız. Belki şu yolculuk bittikten sonra tutuklatırsınız. Bunlar önemli değil. Ama, başımız olmayı kabul buyurursanız, ülkemizi büyük bir felâketin eşiğinden kurtarırız...

— Sen bana apaçık cuntacılık öneriyorsun öyle mi?

— O anlamda değil, komutanım,— diye sürdürdü Yarbay! —Bizim istediğimiz iktidar ya da darbe değil... Yolun yanlışlığını bir türlü kavrayamıyor bunlar. Birisinin anlatması gerek... Bu gidişin sonunda uçuruma yuvarlanmanın kaçınılmazlığını göstermesi gerek...

— O zaman da adamın kulağından tutup atıverirler.

— Bizim hazırlığımız da bunun için komutanım,— dedi yine Yarbay. —Siz bu işi onların atadığı Kara Kuvvetleri Komutanı olarak yaparsanız, atıverirler. Oysa arkasını sağlam bir örgüte dayamış bir önder olarak yaparsanız, o zaman her birini kulağından tutup atmak sizin yetkinizde olur.

— Bir iş ya tam yapılır Koçaş,— dedi Aga Cemal. —Ya da yapılmaz... Bunlar öğütten anlar olsalar, İsmet Paşa ne güne duruyor... Yıllardır, aylardır her yanlışa parmak bastı... Hile hurda sandıktan çıktıkları an, o'nu yurttaşlıktan atmaya kalkışıyorlar... Bence bir uyarı öyle fazla geçerli değil.

— O zaman, örgütlenmenin zorunluluğu daha bir ortaya çıkmakta. Siz dilerseniz hiç bir şeye karışmayın. Biz her türlü hazırlığı görür, buyruğunuza sunarız. Ve gerekli gördüğünüz zaman, gerekli gördüğünüz biçimde davranmak için emrinizi bekleriz.

— Koçaş,— dedi Paşa, —Ben hem suya girip hem ıslanmaktan korkan adamlardan değilim. Bütün söylediklerinize katılıyorum. Ancak, serüvene girişemem... Çünkü bir yeni serüven iyice gemi azıya almalarını sağlar... Siz de öyle yalap şap bişey yapmayın ve mümkün olduğunca halkın kendisinin çözümlemesini bekleyin...

— Durumu görüyorsunuz komutanım,— diye diretti Koçaş. —Halk başkaldırma düzeyine gelip gitmekte... Onlar yüklendikçe İsmet Paşa'nın gücü artıyor. Ve Halk Partisi de halk coşkusunun girdabına kapılarak daha bir kabarıyor. İktidar bunun karşısında büsbütün kendini kaybederse, yakındır kan dökülür.

— Ve o zaman çaresiz kalan halk, kendisi eyleme geçerek ortalığı siler süpürür. Bir kez de silip süpürdü mü, herşeyi yeniden kurmak, yeniden işletmek olanaksız hale gelir... Peki Koçaş,— dedi gözlerini kırpıştırıp, kaşlarını oynatarak. —Salt bunun için size hak veriyorum. Ve bir halk eylemini önlemek üzere önerinizi kabul ediyorum... Şimdi benim yapacaklarımı söyle bakalım?

— Siz bir şey yapmayacaksınız komutanım. Bizim Erkân Dairesini ele geçirmemize yardım edeceksiniz. Sonra gerekli planlar hazırlandığında size sunup, onayınızı aldıktan sonra tarihi belirleyeceksiniz. Ve başımızda, bir an önce seçimlerin yapılıp, iktidarın devredilmesine yardımcı olacaksınız.

— Siz bu işleri çok kolay sanıyorsunuz... Biz, biz deyip durduğunun kimler olduğunu bilmiyorum. Tanımadığım insanlarla da bir yola çıkmak istemezdim. Yazık ki koşullar bunu zorunlu kıldı. Yalnız, öyle adamlar seçin ki, darbeden sonra, biz burda demir attık demesinler... Halk eylemini önlemek için giriştiğimiz harekât, halkın bize karşı çıkışıyla noktalanırsa, doğrusu pek keyifli olur...

— Bu yüzden çok temkinli davranıyoruz komutanım. Ve bu yüzden aramıza alacağımız insanları çok tarttıktan, iyice inceledikten ve kafasını kesinkes bildikten sonra alıyoruz... Bu nedenle de, kendi sınıf arkadaşlarımızın dışına çıkmamaya ya da komuta kademeleri içinde çok iyi bildiklerimizden başkasına açılmamaya çalışıyoruz.

— Bak bu hoşuma gitti... Desene harekâtı topçu okulu gösterisine döndüreceksiniz... Bence, öteki sınıflardan da, sağlam, bilgili, değerli arkadaşlarınız vardır. Hiç birini ayırmadan seçmeniz daha iyi olur.

— Sınıf arkadaşlarımız derken, buna Akademi de giriyor komutanım... Yakından tanımadıklarımız için de sürekli denetim altında karar veriyoruz. Çünkü bizim amacımız yepyeni bir gidiş oluşturmak değil. Buyurduğunuz gibi biz politikadan anlamayız. Anlamadığımız için de bir kez bunun gayyasına gömüldük mü ordunun elden gideceğinden güvenliyiz. Bu yüzden kendimizden bir lider seçmek yerine hepimizin emrine seve seve gireceği bir komutanımızı aradık. Ve ne mutlu ki, terslenmedik. Tersine, aynı şeyleri düşünmenizden dolayı sevincimiz kat kat arttı... İzninizle bundan sonra size Faik Bey, diyeceğiz... Ve Erkân Dairesi aracılığıyla, bizimle aynı düşünceyi paylaşan arkadaşlarımızı her zaman etkin olabilecek yerlere yerleştireceğiz. Sizinle ilişkimizi bir o arkadaş bilecek bir de ben... Ve ikimizden başkası, hiç bir biçimde ne adınızı bilecek ne ilişki kuracak!..

— İyi düşünmüşsünüz. Ancak, ben tanımadığım insanla çalışmak istemem... Eğer, önereceğiniz arkadaşınız tanıdığım biriyse çok sevinirim...— dedikten sonra, —kimi düşünüyorsunuz?— diye soruverdi.

— Baha Vefa Karatay'ı!..

— Tanımıyorum...

— Emrederseniz buyurduğunuza uygun bir arkadaş arayıp, isim üzerinde sonra duralım...

— Nasıl isterseniz... Bana kalsa, Osman Köksal üzerinde durun derdim...

Koçaş büyük bir şaşkınlığa düştü. Komitesinin yöne-

tisisi durumundaki Köksal'ın adını Kara Kuvvetleri Komutanın ağzından duymak, bütün dünyayı önüne seriveriyordu. Bir an sevinçten boğulduğunu sandı. Sonra, Köksal'ın daha önceden ilişki kurduğu kuşkusuyla kıvrandı. Böyle bir durumda habersiz kalmasının olanaksızlığı düşüncesiyle hemen sildi kuşkuyu... Yutkunarak;

— Bilmem ki, nasıl olur?— gibi sözcükleri dizelemeye durduğunda Paşa'nın, hiç habersiz ortaya attığı görünümüyle birden toparlandı. —Emredersiniz,— dedi çabuk çabuk. —Öbür arkadaşımızdan daha fazla işe yarayacağı kuşkusuz.

— Herşey öyle gidiyordu ki,— diye başladı Osman. —Zaman zaman kuşkuya kapılıyordum. Sanki Harekât tam başlayacağı an bir karşı darbeyle bastırılacakmış gibi bir kaygıyla dolup taşıyordum... Herşey, herkes bize yardım ediyordu. Uçak kazasının duyulmasıyla birlikte, içimde bir boşluk doğdu... İlk ağızda hiç bir haber alınamaması, yeni bir evliyanın doğumu gibi geldi bana. Ölseydi o kazada, gerçekten türbe sahibi olurdu Menderes. Yazık... Yazgı insanlara bazen özlediklerini bile çok görüyor... Halkın umudunu, sevgisini ve saygısını birlikte götürürdü. Bizim karşımızda da gerçekten bir komitacı kalırdı. O zaman, karşılıklı irade çatışmasının tadı olurdu. Olmadı... Neyleyelim. Günah bizim değil... Onca insan gitti biri daha ne farkederdi... İlk günlerin bizi gevşettiğini kabullenmeliyim... İsmet Paşa istasyonda karşılayıp, havayı birden yumuşatınca, bir an kurduğumuz yapının temelleri sarsılıyor gibi geldi bana... Sağolsun Bayar!.. Kısa zamanda ipleri germesini bildi... Bunun üzerine, Paşa'nın Bütçe Komisyonundaki konuşması, hepsini uyaracağına, büsbütün pirelendirdi... Sahi, o konuşmayı senin hazırladığını söyledi Paşa. Sağlam kaynaklara dayanmanın güvenciyle kaleme alınmıştı.

Sana dayanıyordu,— dedi içtenlikle... —Bir de Memduh'a...

— Şükrü'yü Lüleburgaz'dan getirtemeyince, ya seni alacaktım komiteye, ya Memduh'u,— dedi gülerek Osman. —Önce o'na rasladım, şansına küs...

— Şansına küsecek olan Memduh!..

— Öyle ya, beyimiz bize hep kurbanlık koyun gözüyle baktı. Sanırım haklısın da,— dedi düşünceli düşünceli Osman. —Birden çok yayıldık. Mucip dediğin gibi çıkmış. Daha Dündar ağzını ararken, İstanbul'daki arkadaşlarıyla birlikte katılıvermiş. Birden bütün Hava Kuvvetlerinin bizden yana geçtiğini gördük. Ertuğrul Ağabey, Okul Komutanı Tansel'e selâm verirken, Mucip'in adını söylemiş Paşa. İzmir tamam... İstanbul da!.. Ve asıl önemlisi, İktidarın bizden pirelendikçe yanlış yapması... Paşa'nın bütçe konuşması, güvensizliklerinin kaynağı oluyor. Ta seçimler zamanındaki tutumuyla bağlaştırıyorlar bunu... Daha öncesiyle hatta. Ama, ellerinde bir tutamak yok. Yine de olayların hızında gittikçe batağa saplanmaktan kurtulamadılar... Bir yandan da, Irak İhtilalinin baskısında Amerika ile ikili anlaşma imzalıyorlar... Bir gizli maddede de, kişisel istekleri üzerine müdahale olanağı açıyorlar... Bir iktidar ki, kendi gücüne güvenini yitirip, kişisel güvence ardına düşer, artık hayrı kalmamıştır... Kalmadığının kanıtları her gün biraz daha çoğalıyor... Kore olaylarının etkilediği gençlik, patlamak üzere!.. Ve biz İstanbul'da, örgütlenmemizi tamamladık... Sıkıştıkça, bunlar patlayacak. Ve patladıkça, başlarını yiyecekler... Çünkü Ordunun da giderek etkilendiği açık... Himmetdede'deki olayı biliyorsun. İçimize nasıl bir zelur akıttığını anla. Cemal Aga'yı devre dışı bırakarak, kullanmak istedikleri asker, şamarı suratlarına indiriverdi. Selâhattin Çetiner'in durdur dedikleri Paşa'yı geçirdikten sonra istifası hepimizin düşüncesini açıkladı. Tanıyorsun değil mi? Akademide bizden bir sonraki sınıftaydı. İktidar olarak böyle bir durumla karşılaşmak yenir yutulur şey değil. Sanırım bütün gücün ellerinden kaydığını gördüler... İsmet Paşa'yı yılgınlığa düşürecek davranışlarda bulundukça, büyüdüğünü seziyorlar... Adamların askerlikle hiç bir ilgileri yok. Onca Paşanın önüne birer yağlı kemik atmay

herşeyi bitirmeye yeter sanıyorlar. Oysa, hepimizin bildiği bir gerçek var... İsmet Paşa savunma stratejisinde, üstelik halk güçlerinin milisleştirilerek kullanılması konularında, gelmiş geçmiş en iyi uzmanlarımızdan biri. Öğretmeni Atatürk... Kendi katkıları da var... Bir kez o'nun alanına girildi mi, sonuç Trikopis'inkinden farklı olmaz. Haydi harp tarihini, harp bilimini bilmiyorsunuz... Yaşadığınız olaylardan da mı haberiniz yok... Hani bu Celâl Bayar Galip Hoca idi... Hani Kurtuluş Savaşını o başlatmasa, kimse başlatmayacaktı? İşte adamın bütün askerlik bilgisi ortaya çıkıverdi. Geri çekilme, yığınakları gözden geçirme ve savunma için saldırı gibi yüzlerce taktik vardır stratejinin içinde... Öyle Atlantik ötesinden bir güvence sağlandı diye, koskoca bir ülkeyi askersiz işgale kalkışmak neyin nesi?.. Buldular köpeksiz köyü, değneksiz gezecekler... Uşak, Topkapı derken, anladılar ki, Adliye ellerinden gitmiştir... Ordu ellerinden gitmiştir. Halk ellerinden gitmeye durmuştur... Daha seçimler bile bunu göstermeye yetmiştir. Seçimlerden sonra hep düşünmüşümdür. Erkene alınmasaydı, sonuç böyle mi çıkardı... Ve böyle çıkarken bile büyük bir bölümünü yıldırabildikleri ya da satınabildikleri yargıçlara borçlu değiller mi? Orduyu çoktan gözden çıkardılar.

— Çıkarmışlardı, demek gerek,— diye nefeslendirdi Osman'ı. —Daha iktidara geldikleri gün Ortadoğunun en büyük kovansiyonel gücünü, Nato'nun merkezi stratejisine bir satrap gibi bağlamakla çoktan çıkarmışlardı. Kendi açılarından da haksız sayılmazlar. Çünkü gidiş hızlandıkça, onları durdurabilecek tek güç, ordudur...

— İşte o yüzden, ellerinde kalan tek organa başvuracaklar anlaşıldığına göre. Her yerde güvenlerini yitirdiler. Ama Mecliste çoğunlukları taş gibi... Bir de Polis ellerinde. Meclise ve polise dayanarak, bir iş çevirecekler...

— Çevirdikleri zaman da, tepe taklat gidecekler öyle ya...

Bekleme sürecimiz azaldı. Ve bu azalmada başımıza gelmedik haller kalmadı... Rüştü Paşa boş durmuyor

sanıyorum. Nerdense, bütün bu pirelenmelerin önüne bizim Cemal Aga'yı atıyor. Bütçe Komisyonundaki konuşma öfkelerini kabarttı ya, tutup mecburi izine çıkarıvermezler mi? Bütün şatolar yıkılmadı ama, biz ister istemez müdahale gününü erteledik. Çünkü adamlar bir yandan bütün ipleri bizim elimize verirken, bir yandan başımızı koparıyorlar. Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla birlikte patlayan öğrenci hareketleri, Sıkıyönetimi kaçınılmaz kılıyor. İstanbul'u ayarladık... Ankara'da, Namık Paşa bizden önce davrandı. Kendi karargahının listesini kendisi getirdi... Benim Muhafız Alayına gitmem de, işleri biraz karıştırdı. Suphi, diretememiş Paşa'ya... İyi de etmiş... İşin en kalleşçe yanını bana bıraktınız. Herkes, Washington'a, Londra'ya, Kore'ye giderken, beni Alpaslan'la cebelleşmeye mi ayırdınız burda...

— Alpaslan'la sen niye cebelleşeceksin?.. Sami bir başına kaç Alpaslan'ın hakkından gelir... Zaman zaman destek olursak, kutu barajı sürer tasalanma.

— Tasalanıyorum komutan,— dedi Osman. —Çünkü bir türlü sonrasında karara varamıyoruz. Varamadığımız için de biz iyice harcandık... Memduh bari kurtulsun. Deşifre olmak gerekirse, biz çekilelim... Yaptıkları kadar yaparlar. Yapamazlarsa, onları indirmek, bunları indirmekten daha kolay olur...

— Dur yahu,— dedi. — Daha darbenin birini yapmadan, ikinciyi, üçüncüyü mü düşünmeye başladın. Amma profesyonel oldun bunca kısa zamanda. Dur hele... Senin orda bulunman zorunluluk... Daha ortalıkta kimse yokken sen vardın.

— Siz olduğunuz için vardım ama...

— Eee, biz öldük mü? Yine varız ve emrindeyiz. Diliyorsan Memduh deşifre olmaz. Böylesi daha iyi... Abdo'da asker doğmuş, asker ölmeye kararlı. Bizim zorumuzla sürdürüyor... Sen bizim adımıza orda olmaya koşulusun. Hem de bakarsın dediğin gibi, sonrasında gerekebilirsin. Ve gerektiğin zaman, biz olup biteni birinci ağızdan algılarız. Haklısın... Alpaslan bir kez Nasır'laşırsa ülkenin başına ye-

ni bir Hitler belâsı gelmesi işten değil... Bölgenin karmaşık dengesi de buna çok elverişli... Teknoloji geliştikçe petrole gereksinim artıyor. Ve arttıkça, Ortadoğu'nun kaynaşması kaçınılmaz. Bu kaynaşma içinde sömürgeci emeller taşıyan bir yönetim, bütün türk ulusunun temeline dinamit koyabilir. Çünkü ne doğumuzda, ne batımızda, ne kuzeyimizde ve ne de güneyimizdeki yönetimlerin hiç biri bize karşı dayanıklı değil... Bulgaristan'ın dörtte biri, Yunanistan'ın yedide biri, Irak'ın hemen hemen yarısı, İran'ın yarısından fazlası, Suriye ve Sovyetler Birliğinde yarıya yakın Türk var... Bir ırkçı propaganda bile, dengeyi sarsmakta etkin olur. Nerde kaldı savaş hali... Aman, dikkatli olun. Aman Sami'yi iyi destekleyin... Ve gerektiği yerde, şimdiye sürüp gelenin bundan sonraya da sürüp gideceğini hiç unutmayın...

— Kimler?— Dedi Osman... —Kimler unutmasın?

— Sen, Sami, Suphiler, Sezai ve elbette Paşa!..

— Hay allah, lafı amma dağıttık. Bizim de derdimiz Paşa şimdi... Paşa İzmir'e gitti... Sami, kalması için çok yalvardı... Sanırım deşifre olduğuna inanıyor. Bu yüzden de, harekât gününe kadar ilişkiye ara vermemizi istedi...

— Kendi açısından haklı. Pirelendilerse, denetim altındadır... Dikkatli olmak gerek...

— İki Mesaj bıraktı... Biri birliklere... Suat Paşa yayınlatmadı... Öteki Hükümete son bir ültimatom... Artık ok yaydan çıktı... İlişikleri yasakladık.

— Ama Türkeş gidip konuşmuş... Cihat söylemedi mi?

— Haberimiz var. Biz de Türkeş'le ilişkileri kestik. Ama, benim yokluğumda komite içinde liderliği ele geçirmiş. Şimdi Paşa da gidince, büsbütün güçlenmesinden korkuyordum. Senin söylediklerin içimi rahatlattı... Ben o'nu Sami'yle çözmeye çalışırım. Yazık ki kendim de gidemiyorum Komite toplantılarına. Çünkü, Muhafız alayı komutanlığı, alçakça bir iş gibi geliyor bana... Görevim, adamları korumak... Ödevim teslim almak. Ben de kaçırma planları düzonleyip, öyle teslim edeceğim... Sanırım bu davranışımla, tarihe, kurnaz bir ihtilalci olarak geçeceğim... Tam sa-

ray darbelerindeki generaller gibi. Adamın tam yanına sokularak hançerleme metodu anlayacağınız. Ama, bir daha kendi kendimin yüzüne bakabilecek miyim bilmem...

— Başarırsan Osman,— dedi. —Eğer başarırsan, tarihe de, kendine de, övüneceğin bir onur kazandıracaksın. Sen sokulmadın. Kendileri istediler. Ve orda ihtilalci olmadın. İhtilalin kurucu ve yürütücü gücüsün... Seni yanlarına almaları, doğruda olsalar bütün herşeyin çökmesini de sağlayabilirdi. Sağlamıyorsa yanlışlarında direndiklerini gösterir. O zaman da aklanırsın tasalanma.

— Kendime karşı da mı? Emin misin?

— Kaygılanma... Sen şimdi bir baş daha arıyorsun bildiğim...

— Yazık ki öyle... Titizlikle seçip getirdiğimiz bazı arkadaşlar su koyuverdiler. Davranışlarının yasal olmasını istiyorlar. Bir Orgeneral emir vermeliymiş... Adamlar hem ihtilal yapacaklar, hem meşruiyet içinde kalacaklar... Bu da bize göre bir darbe anlayacağın.

— Haksız değiller. Bir kişinin yanması, bütün bir ordunun yanmasından her zaman iyidir. İkincisi bence çok daha iyi ve önemli... Emr-i Kumandayı bir darbe sırasında bile koruyan ordu, sonrasında daha rahat düzene sokulabilir.

— Evet öyle... O yüzden de, bir Paşa daha bulabilirsek, yakında emr-i kumandayı görürsün!.. Bakalım!.. Kabibay, Cemal Paşa'lardan biri gittiyse, ikisi duruyor, dedi... Biz de madem bu işe Cemal'le başladık, sürdürelim, dedik... Hangisi olurlanırsa, Tural ya da Madanoğlu, günü o zaman kararlaştıracağız...

— İkisi de mertlikte az bulunur insanlardır. Yalnız ikisi de hazırlıklı mı bilemem. Neyse, size gereken hazırlık değil, rütbe... Eh, Orgeneral değillerse de, omuzları epeyce kalabalık... İşinize yarar...

«Dikkat!.. Dikkat!..

Muhterem Vatandaşlar!..

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silâhlı Kuvvetleriniz'in sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir.

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısiyle ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadiyle Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekete Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş bulunan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla musamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri; ızdıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selâmeti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silâhlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz: Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasa'sına ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir.

Büyük Atatürk'ün «Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh» prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Tekrar ediyoruz düşüncemiz: «Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh»tur.

Türkiye dahilinde bütün garnizonlardaki Kumandan-

ları, o yerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.

TÜRK SİLÂHLI KUVVETLERİ»

BEŞİNCİ BÖLÜM

«Birisi yazsa ya da anlatsa,» diye geçirdi. «Palavra derdim... Aldığımız mirasın böyle korkunç bir bilanço bırakacağını nerden bilirdik. Ve bilseydik acaba sıvanabilir miydik? Biz en kabadayımız kurmay albaydık o zaman. İçlerinde en kıdemlileri benim. General üniformasını yeni giydim... Ne karşılığında? Kendime bile sormaktan korkuyorum bu soruyu...» Arabası ağır ağır Çankaya yokuşuna tırmanırken, bütün bir yaşamının hesabını verircesine olayların içine gömüldü gitti.

«Hadi biz hiç bir şey bilmiyorduk. Bilemezdik de... Politika gözümüzde bir çamurdu... Çamurunu gösterdiklerinden... Salt kişisel çekişme aracı olarak uygulandığından. Ve bizim sözcüklerimizle, onların sözcüklerinin çok başka olmasından. Oysa, bu olmamalı... Elbette seçilmek durumundaki adamın, kendine destek olacak kitlelere yaranma, geniş bir oy potansiyelinin değişik kategorilerdeki çıkarlarına yaslanma gibi bir durumu söz konusu olacak. Ne derler düşüncesi bilinçaltına bir kene gibi yapışacak. Ve bu yüzden de, dönüşleri, çıkışları bizim dilimizle değişken taktikleri olacak. Ama, bunu halkın, dayandığı kitlenin bilinçaltındaki ilerleme istemine göre ayarlaması gerekmez mi? Yüzey kalıptır. Ve kalıp tutucudur. Buna göre davranarak, her şeyi salt yüzeydeki kalıplar içine oturtmaya çalışmanın anlamsızlığı hep iktidar olma gibi bir saplantıyı zorlamaz mı? Biz bunu anlayamayız... Yenilginin de zaferin de bittiği bir nokta vardır. Ve doruk noktadan sonra başlayan inişe her zaman hazır olunmalıdır... Biz hazırlıksızdık... Çünkü, askeri harekâtın sonrası, politik harekâttı. Albayların, mareşallar gibi düşünmesi beklenemezdi. Beklenmediği için de, bilim adamı, politikacı ve teknisyenlerin bir ilerleme noktasında uzlaşıp, uygulama alanında yardımlarını göreceğimizi sanmıştık... Meğer, asıl hazırlıksız olan onlarmış... Fetva istenildiğinde, \ dağların devrilmesine izni bastırıyorlar. Nasıl devireceğiz dediğinizde, hepsi apışıp

kalmakta... Onbeş yıldır Anayasa tartışması yapılıyor bu ülkede... Onbeşi bırak, son altı yıldır dillerden düşmüyor Anayasa... Ve Anayasacılarımızın hazır bir düşünceleri yok... Dünya anayasaları arasındaki karşılaştırmalar konusunda hepsi bülbül... Gerekli olan konusunda birbirlerinin düşüncelerini çürütmeye seyirtiyorlar... Asıl korkunç olanı bu... Biz, kendi içimizde, gerekli operasyonu yüreğimiz yana yana gerçekleştirmekte bir an duraksamadık. Dündar Amerikalardan geldi... Memduh'un sözlerini hiç unutamam. «Biz bundan sonrası için işe yaramayız,» dedi. «Bir harekâta bulaştık... Bundan sonra bulaşmasak da, gerekli olduğunda ağır davranmak ya da eski deneyin hızında koşmak gibi yanlışlıklar yapabiliriz...» Hepimiz bulaştık, karşılığına ise, hiç düşünmeden komite üyeliğini öteki kuvvetlerin kontenjanına aktarıveren Memduh'un boynunu büküşü nasıl unutulur... «Bir komiteci bir kez deşifre oldu mu,» demişti tasfiye listesinin başına yazılmasını isterken. «Kendisi yasal düzlemde bulunsa, başkaları kuşku içinde olur. Ve bu kuşkuları giderme çabasından ataklık gerektiği yerde duraksar duraksanacak yerde kendini ispatlamaya yekinir. Her iki durum da, bir komutan için yanlıştır. Oysa, bundan sonra ordudaki görevlerimiz komuta mevkileri olacak. Arkadaşlarımızı bunun için, piramidi düzeltelim diye denizlerinden atıyoruz. Öncülük yapılacaksa, özveride yapılmalı bence, ödülde yapılanına hiç yanaşmadık... Çünkü biz diretirsek, şu anın coşkusundan kendimizi koruyabiliriz. Hiç kimsenin bize dokunmaya eli varmaz... Çünkü özverili olduğumuzu kanıtlamışız. 26 Mayıs akşamı komiteci olanlar, kart kapmaya seyirtirken, biz kıyıda durmayı becermişiz... Şimdi herkes sırtımızı sığazlar. Yarın, yerlerini ısıttıklarında, neden diye sormaya başlarlar... Bunlar, herşeyi yaptı etti de, son anda ellerini yıkayıverdiler. Bizim üstümüze pislik yığmak için mi, yoksa bir sonrasına hazırlanmak için mi? Bir kez bu korku girdi mi içlerine, sürekli altımızı karıştırırlar... Ondan sonrasında adına yola çıktığımız ne kadar erdem varsa, bir bir elden gider... İttihat Terakki komitecilerine döneriz ki, rezillik diz boyunu

aşar. Oysa, bizim birimiz yeterlidir, döneni doğrultmaya... Biz gidersek yarımız kalabiliyor mu?» Kalmıştı da gerçekten... Ve Memduh'un, iki kez üstüste gösterdiği özveri, otuzsekizlilerin yarısını kuşkudan arıtmıştı. O yüzden, en güç işleri, en gizli komploları bizimle tartışmaktan çekinmiyorlar... Ve herkes birbirinden korkar, sakınır, kapanırken birbirine karşı, bize apaçık davranıyorlar... Çünkü, benimle başlayan generallik, ötekilerin de önünde açılmakta. Ve önümüzdeki yıllar, bizim egemenlik dönemimizi başlatacak... Ve şimdi olduğu gibi o zaman da biz birbirimiz adına özverimizin sonsuz olduğunu kanıtlayacağız... Ne var ki, şimdi battığımız işlerden sıyırmalıyız... Osman'ın anlattıklarına dayanmak güç... Türkeş'in anlık atılımlardaki boşluk doldurma zekâsına her zaman değer vermişimdir ben... Osman bunu hesaplamalıydı... Daha ellidörtte, kaçınılmaz olanın önderliğine nasıl sıvanıvermişti. Elliyedide, bizim kutu barajı olmasa, hepsini çiğneyip geçecekti... Şimdiyse, adım adım tırmanmayı istemesi doğal... İnancı ilk kez, iktidarın doruğunda dalgalanıyor... Ta, kırklardan takılıp getirdiği Envercilik oynamak için tam yerinde... Devletin denetimini ele geçirmediyse bile, geçirmek üzere... Ve bütün boşlukları çok iyi değerlendirerek oturdu orava... Radyoda okunan bildiriye, Nato ve Cento bağlılığını sokma zekâsı, alkışlanmalı... Neymiş, Amerikan Elçisi, telefon ederek anlaşmalara bağlı olup olmadığımızı, Selim Sarper telefon edip, bütün dünyanın karşımıza geçivereceğini söylemiş... Yıllardır örülen bir kozanın, bir iki sözcükle yıkılıvermesi ne demek... Biz onları oraya koymak için ne pazarlıklar ederdik... Adam, Nato subaylığından, Kara Kuvvetleri Genel Sekreter yardımcılığına, ordan da darbeciliğe gelirse, olacağı budur. Ve bu kadar kolaya olur herşey... Şimdi de bunun karşılığını kendi adına isteyecek... Bir adam, bir düşünce ya da inanç için kellesini koymuşsa saygı duyarım. Ama bunun adına kavga vermeli. Verilmiş bir kavganın kaymağını sunmaya kalkıştı mı, dur arkadaş, denilir... Yeni bir Nasır'ı engellemenin yolu, o'nu ordan indirmekten geçer. Bunun için gerekirse, Osman'ın gücünü

sınırlamaya varız. Diretirse, daha darbenin dördüncü ayında birbirimize girmemiz işten değil... Ne var ki saygı duymamak da mümkün değil... Sonrasına hazırlıklı olan bir o varmış içimizde... Herkes, sonrasını, sonra hazırlarız dedi... Daha doğrusu, biz hakemdik. Seçimleri yapıp, kazanana vererek gidecektik. İlk ağızda, hepimizi bulaştırmanın yolunu buldu Türkeş. Tek başına değil ama... Halk Partilileri de unutmamak gerek... İsmet Paşa, ülkemizde yürürlükteki politika yolunun bütün taşlarını döşemiş adam... Nerde, ne zaman çuvala girileceğini biliyor. Bildiği için, kendi susuyor. Ama, adamlarının ivecenliği, biran önce iktidara gelme istekleri ve sürekli kışkırtmaları sonucu, ister istemez karşı cephe doğuyor. Vay be!.. Galiba biz de politikayı öğrenmeye başladık... Karşı cephe doğduğunda n'olacak? Biz birbirimizi kıracağız... Boşluktan da İsmet Paşa yararlanacak... İşte ustalık buna derim... İttihatçı Kurmayla, İttihatçı milisin arasındaki ayırım da o kadar olacak elbet... Bayar bizi bütünleştiriyordu. Nerde desteksiz, dayanaksız ve kötü tanınmış Paşa varsa onlarla işbirliğine sıvanıyordu. Çünkü ilişkileri çıkara dayanıyordu. Oysa İsmet Paşa, tam anlamıyla başarmış insanların temizliğiyle uğraşıyor... Vaktiyle Menderes'i savunma alanına çekmişti. Şimdi bütün bir orduyu çekecek... Bir yandan partilisi profesörlerle, Anayasayı oyalarken, bir yandan bizi siyasete bulayacak. Sonra... Darbe içinde darbe... Ve orduyu bölmenin dehşetiyle, Paşa'nın iradesinde toplanma... Bana engel olunabilir mi? O deney olsa bile o güç var mı bizde? Ertuğrul Ağabey'i neden harcadılar o zaman? İsmet Paşa'ya erken biat ettiği için öyle mi? Ordunun bir bölümü elinde sayılır. Yakındır komitede kokusu çıkar. Elbette birliklerde de... Halkın bir bölümü elinde. O eyleme geçirmese, belki de biz eyleme geçmezdik... Politikacıların tümüne yakın bölümü o'nunla birlik... Tek üstünlüğümüz var. . O yaşlı... Biz genoiz... Ve biz ondan sonrasına uzanabileceğiz... Ama o'nunla... Sanıyorum, Menderes'in de, Bayar'ın da bir ölçüde bağdaşıklarımızın da en büyük hatası o'nu devre dışı bırakmakla oldu... Adam ardında bir kur-

tuluş savaşının rüzgârını taşıyorsa, ulusun iç dinamiğini bildiği kadar, dünya koşullarının çakışma ve çatışma noktalarını da iyi bilir. Daha doğrusu kafasını vura vura öğrenir... Çünkü bütün o dinamikler, çelişki ve çatışmalar o'nun eylemi üstünde yansımıştır... Kim, nereyi, nasıl ve neden istiyor? Hangi koşullarda alabilir? Ve aldığında kullanım amacı nedir? Daha yıllar önce Anadolu topraklarında ve Lozan'da bunların hepsi okunmuş, ezberlenilmiş birer ödevdir. Ve şimdi, nasıl emperyalistler ceplerinden çıkardıklarını önümüze sürüyorlarsa, o da belleğinden çıkardıklarını yüzümüze sürüveriyor... Gel de Fransızlara hak ver... Süngünün ucuyla herşey yapılır, üstüne oturmaktan gayrı, derler... Bak, Paşa'nın süngüsü yok... Ucuyla herşeyi de bize yaptırıyor bir güzel... Ve öyle anlaşılıyor ki, oyunun kurallarını o belirleyecek. Bu kaçınılmaz. Öyleyse, diretip, büsbütün oyuna gelmenin anlamı yok... Bizim çıkışımız zaten sonrasızdı. Bırakalım, sonrasını o nasıl düşünüyorsa, öyle çözümlesin... Stratejiyi bu kadar iyi bilen bir komutanla, üstelik yığınakları böylesine geçerliyken vuruşmak, şu anda gücümüzden ötürü birkaç çarpışma kazansak bile, savaşı yitirmek demektir. Ve savaşı yitirirsek bir kez, sonrasında cascavlak kalmamız işten değil... Çünkü, politika karşısında bağımsızlığını kazanan ordu bir kez daha kündeden gitti mi, iyice oyuncak haline gelir. Ve bundan sonrasında derneyip toparlamak olanaksızlaşır.. O yüzden bu işi yukardan çözümlemek gerek. Madem İsmet Paşa, ustalığının gereği olarak yukardan oynuyor. Yani, bütünü karşısına alarak oynuyor, biz de işi tadında bırakmalıyız. Ve yukarıdan çözümleyip pusuya yatmalıyız. Bunun kolay olacağını sanmam... Profesörlere kızıyoruz ama, onlara bir şeyi borçlu olduğumuzu unutmamalıyız. . Gerçekten asker olanlarımız çekilse de, komiteyi hemen hemen bütün görünen uçlarıyla deşifre etmeleri iyi oldu... Bir buzdağının, yüzeydeki bölümüydü onlar. Durum 26 Mayıs öncesinde olduğu gibi yozsa, yine devinir buzdağı... Ama, görünen yüzeyin büsbütün açığa çıkması, yine de ordu için bir korunaktır. Çünkü, oyun onların üstünde oy-

nanıyor. Açığa çıkmasalardı, biz kendi aramızda hesaplaşacaktık sürekli. Ve sivillerden yardım isteyecektik... Onların yardımı kendi pisliklerini bizim üstümüze sıçratmaktan başka işe yaramıyor... İşte, ülkenin en saygın bilim adamlarını topladık. Sürekli birbirleriyle çekişiyorlar. Neden? Fikir üretimleri yok. Bilgileri doğrudan ezbere dayanıyor. Her biri bağlı olduğu ekolün tezini en doğru bellemiş. Peki ülke konularında ne diyorsunuz? Tıs!.. Çin-i Maçinden örnekler veriyorlar. Bizden istendiğinde, bize göre istendiğinde yanıt yok. Bu yüzden de onların çekişmesi, komitenin çekişmesi haline geliyor... Kimi ihtilâl hukukundan söz ederek Fransız Konvansiyonuna özeniyor... Kimi çerçeveler çizmeye uğraşarak İngiliz tutuculuğunu savlıyor... Bize gerekli olan konusunda anlaşmak güç... Oysa zaman akıp gidiyor. Ve akan zamanda, olaylar durmuyor.. Türkeş boşluk kolluyor... Cemal Aga, gözlerini üstümüze dikmiş. Bildiği insanların çoğu, Dündar'ın satırıyla emekliye ayrılmış... Üst kademe avuçlarımızın içine düşmüş... Hiyerarşiyi çekememezliği kullanarak kurmuşuz. Dündar'a kalsa, bütün generalleri emekliye ayıracaktı... Sonra, albaylardan biri Genel Kurmay Başkanı olurken, bir diğeri alay komutanlığı yapacak ve iki sınıf arkadaşı birbirine gireceklerdi. İyi ki, zamanında ayıldık. Asıl oyunu Dündar mı oynayacaktı yoksa? Generallerin hepsine satır atılsa biz birbirimizle başbaşa kalacaktık. Vay anasını yahu... Şu işler, başımıza neler getirdi. Ve biz neler öğrendik birkaç ay içinde...»

Bir sarsıntıyla düşüncelerinden koptu. Bakışlarını çevirdiğinde Köşkün önüne geldiğini gördü. Yekinirken emir subayı kapısını açtı. Osman, yanıbaşında dikiliyordu.

— Nerdesin?— dedi. —Paşa üçtür seni soruyor.

— Hemen geldim... Tamamlanması gereken bir evrak vardı...

— Dur,— dedi Osman. —Gezintiye çıkacaktı, belki dolaşırken konuşmak ister.

O içeri doğru giderken, gözlerini kırpıştırarak bakındı. «Bu hale gelindi mi? Kim kimden neyi saklıyor,» diye

geçirdi aklından. «Bunlar birbirlerinden iyice kopmuşlar anlaşılan. Hele Paşa anlatsın bakalım. Biz ucundan kıyından yaşadığımızı biliyoruz. O bütününü toparlarsa, daha aydınlık görürüz ayrılıkları. Nedir? Ne gelecek ve ne yapmak gerekecek? Bir anlayalım. Ve anladıktan sonra, duruma göre önlemimizi alalım... Albayların yapacağı iş bu kadar olur. Sonrasını düşünmeden girişilen her harekâtın sonu, sonrasında kargaşa demek... İyi ki, hepimiz birden yüklenmedik. İyi ki, askerliği sürdürmek eğilimi ağır basmış bir içgüdü olarak. Ve yazık, Osman gibi bir değeri durduk yerde harcadık... İçimizden en kaşalotunu seçmeliymişiz. Şimdi, acına acına da olsa, gitmesi bir zarar getirmez diye tasfiye listesine katıverdiklerimizden birini... Kimi istesek gönüllü çıkardı o zaman. Osman gibi bir Kurmay'a yazık etmenin borcunu hiç bir zaman ödeyemem. Belki kendimi harcadığımda...» Başını bir gölgeye kaldırdığında, Osman dikiliyordu. Durup dururken eline sarıldı. Bütün gücüyle sıktı.

— Kardeşim,— dedi. —İçinizde harcanmayı en fazla haketmiş olanınız bendim. Ben general oldum. Sen Bizans defi önünde oynamaya soyundun... Bir emrin varsa, çekinme... Hatta kızıyorsan, söv bir güzel, alınmam...

— İlk harcanan olmak da bir onurdur komutan,— dedi içtenlikle Osman. —Ardımızdan gidenleri gördükten sonra, böylesine de borçluyuz. Boşver... Biz alıştık. Kendi aramızdaki sorun olarak alıyoruz. Ama, Paşa perişan... Adam bütün yaşamı boyunca direk gibi doğru olmuş. Şimdi birden politikanın fırdöndülüğüne soyunmaya koşulunca, ne edeceğini bilemiyor. Biraz yatıştırsan iyi edersin... —Sonra omuz başından bakarak —Hah, işte geliyor,— dedi. Siz başbaşa biraz konuşun. Gerekirse beni çağırtırsınız.

Paşa, sanki erimişti. Her zaman, babacanlığının simgesi olan göbeği, pörsümüş, yüzündeki bütün çizgiler topçu haftasına dönmüştü. O'nu görür görmez elini uzattı... Topuklarının sesiyle bir an dikildi. Sonra koluna girerek bahçeye doğru sürüklerken;

Gel bakalım, zor zamanların adamı, diyecektim ya,

sana çok kızıyorum. Hem de bu günlerde sık sık kızıyorum. Beni hangi belânın içine attığını bilmiyorsun değil mi? Şimdi omuzuna kokartları takıp kıkırdamak iyi... Bir de yaşayana sor bakalım... Hazır emekliliğim gelmişti. Evim de bitmişti bir güzel. Karşıyaka'nın burnuna oturup, Ege'nin morluğuyla yıkanmak dururken, bu belâların ortasında göbek atmak var mıydı? Bunları başıma saran sensin. Şimdi temizlemek de sana düşer diyeceğim. Ama, ben. senin kadar insafsız değilim. Birlikte önlem alalım desem, galiba pek çok şey gücümüzü aşıyor.

— Gücünüzü aşan bişey yok komutanım,— dedi içtenlikle. —Sizden başka birinin olması halinde olabilecekleri bir düşünürseniz, en doğru davranışın direnmek olduğunu görürsünüz. Orasından burasından bulaşan pek çok adam, gert gert geğirir, 27 Mayıs sabahı darbeye katılanlar, ihtilali nasıl yaptıklarını anlatırlarken, üstelik anlatmakla da yetinmeyip aslan payı verilmedi diye cuntalar oluştururken, burda, Atatürk'ün makamında bir dalaverecinin oturmasını düşünün bir... Ordunun nasıl çalkalanacağını görmenize yeter de artar bu düşünce... Oysa siz dürüstlüğünüzü hiç yitirmediniz. Yine yitirmeyin. Ve burda, herkesin hakemi olarak kalın.

— Demesi kolay... Adamlar beni düpedüz taraf olarak alırken, hakemlik neyin nesi... Yok senin bu futbol maçında, birbirine tekme atmak yasak, hakemi çelmelemek serbestse, böyle hakemliğin de içine tükürülmez mi?

— Ayıklanması gerekli taş varsa, bize bırakın komutanım,— dedi yeniden. —Yeter ki, bize gereksinim duydığunuzu belirtin.

— Daha neler? Yahu biz bu orduyu sokaktan mı bulduk? Politikacısı çomak sokar. Bizim aramızdaki politika özentileri çomak sokar... Bir yarısı; «görüyorsunuz politikacılarda da bilim adamlarında da iş yok... İyice yerleşip, bütün bozuklukları düzeltelim,» der... Bir başka yarısı, «biz böyle gelmedik. Hemen, elimizi ayağımızı yıkayalım,» diye tutturur... Halk Partililer biran önce iktidar olma peşinde... Kiracısını çıkaramayan ev sahibi, ev sahibiyle anlaşama-

yan kiracı, kocasından yakınan kadın, komşusunun kaşını beğenmeyen komşu, hizipçiler, soyguncular bir ihbar furyasıdır tutturdular, doğru mu yanlış mı ayırman olanaksız. Hepsini incelemeye kalksan, torunlarımızın torunlarının iktidarda kalması gerek... Ordunun buna dayancı var mı? Büyük ülkeler, boşluğu yakalamışlar. Bizi şamaroğlanı olarak kullanma hevesindeler... Profesörler, bizim içimizdeki hiziplerle bağdaşık... Anayasa hazır mı desem, hazırlanıyor diyorlar. Biraz üstlerine gitsem, her biri parmağıyla bir ötekini gösteriyor neden olarak. Alpaslan, daha harekât öncesi az daha bastıracakmış bizi. Sonradan Mit kayıtlarına bakınca anladım. Şimdi tutturmuş Nasır'lık taslıyor. Ve inanır mısın, komite toplantıları meclis toplantılarını geçti... Kaç zaman var ki, toplantılara gitmiyorum. Sinirlerim dayanmayacak diye korkuyorum. Kümeleşmelerin arasını bulacağım diye uğraşırken, bize çelme takılmaya başladı mı, oyunu tatil edivermek geçiyor içimden. Geçiyor ya, aynı oyunun oyuncusu olmak gibi bir duruma düşmekten korkuyorum... Biraz sertleşeyim desem, benden hemen Osman'ın kellesini istiyorlar... Şimdi boy hedefi o... O ya, üç yıldır tam bir güven içinde çalıştığım adamı harcamamı nasıl isterler benden?.. Buna hakları var mı?

— Komutanım,— dedi yumuşacık. —Benden çok iyi bilirsiniz ki, hak gücündür. Eğer güçlüyseler!.. Ben sanmıyorum... Ordu, Mareşal'in geleneğini bütünüyle sürdürüyor. Orduyu yeniden düzenlerken, alışkanlıklarımızı kıracak her türlü öneriye karşı çıktık. Albay'ın biri Genel Kurmay Başkanı olurken, ötekinin alay komutanı olmasını engelledik. Az da olsa, Orgenerallerimiz, Korgenerallerimiz kuvvet, ordu ve kolordularımızın başında... Herşeyin çatırdadığı bir ortamda bile kendi geleneksel yapısını koruyan bir orduda yüzbaşılarla, binbaşılarla bişey yapmak hemen hemen olanaksızdır. Çünkü onlar bir şeyi oluşturuncaya, oluşmuş olanının el koyması kendi varlığı açısından kaçınılmaz. Ordu, kendi kabuğu içine çekilmek isteğiyle sizi başbaşa bıraktı diye, geçmiş silinip atılamaz... Yirmiyedi Mayıs sabahı ortaya çıkanlarla, o'nu hazırlayanlar da bir

tutulamaz, tasalanmayın. Sizin kökleriniz derinlerde. Ve bu derinlik yüzünden de, karşı çıkışları engellemeye her zaman gücünüz yeter. Gerekiyorsa, Osman'ı verirsiniz... Harcanmaktan korkmayacak kadar güçlüdür. Ama bunu ödün olarak görüyorsanız, karşılığını almadan bırakmayın. Komite üyeleri bütün politik ve yönetimsel ödevlerden arınsınlar. . Yasa yapmak, onları uygulamaktan daha önemlidir.

— O zaman da, bakan olanlar burulmaz mı? Ve kalmaya sıvananların yanında yer almazlar mı? Herkes kendini tahkime yönelirse, bütünlemeye çalıştığımız herşeyi yeniden bozmaz mıyız?

— Anlaşıldı komutanım,— dedi o zaman. —Bütün düşündüklerinizin bir emr-i vaki biçiminde oluşmasını istiyorsunuz. Ben Osman'la konuşurum. Yerini pazarlık konusu etsin... Ayrıca dengeyi sağlayacak yedeklerimiz de var... Talât Kore'den dönüyor... Sayın Genel Kurmay Başkanım, o'nun Harbokulu komutanı olmasını önerirse, hemen kabul buyurun.

— Sen neler düşünüyorsun Paşa,— dedi birden Gürsel. —Biz başımızdakilerle bunalıyoruz. Bir yenisini çıkarmanın alemi var mı? Duyduğuma göre yaman bir örgütçüymüş... Şimdi buraya, Ankara'nın en etkin yerine kurulursa, hepimize ferman okutmaz mı?

— İstediğiniz bu değil mi? Hoşnutsuzları kullanmak geçici bir süre için kişiyi çok güçlü kılar komutanım. Ama, geçici bir süre için. Sonra bu gücün havada olduğu anlaşılır...

— Anlaşıldığında o'nunla kim başedecek?

— Eğer elinizi çabuk tutar, Seçimleri gelecek Ekime kadar yaparsanız İsmet Paşa!..

— Seçimleri kazanacağı belli mi? Yarın partilere izin verdiğimizde, çoğunluğu sağlayamazsa?

— Halk Partisinin avantajları çok komutanım,— dedi yeniden. —Bir bütün olarak bekliyor... Partilere izin verildiğinde, karşı taraf bölünürse aradan sıyrılması kolay olur... Tutun ki, sıyrılamadı... O zaman da biz ağırlığımızı koya-

rız. Koymaya da koşuluyuz. Çünkü, bizi siyasetin dışına çıkarabilecek olanların başında geliyor İsmet Paşa... Deneyimleri var. Atatürk'ün, yanıbaşındaydı, ilk uygulamalarda. Gerektiğinde, neyi ne zaman ve nerden böleceğini çok iyi biliyor. Üstelik o zaman böldükleri ve yedikleri kendi arkadaşlarıydı ve en az kendisi kadar siyasal deneyimleri vardı karşısındakilerin. Oysa şimdi. Biz o'na çekirdek nohut gibi geliriz.

— Ya o'ndan önce davranırlarsa sizinkiler? Meclisin toplanmasını engellerlerse? Bir Mareşal'ı nereden bulacağım ben?

— Tanrıya şükür, Mareşalimiz bol,— dedi gülerek... —Disiplin ve hiyerarşi söz konusu oldu mu, Mareşalimiz parmağını ısırır... O bakımdan tasanız olmasın. Yeter ki, sizi taraf aldıkları zaman bile taraf olmamayı sürdürün.

— Benden yana kaygılanma... Şu işler bir an önce bitsin de, Karşıyaka'ya çekileyim diye bakıyorum ben...

— İşte bu zor komutanım.

— Ne?— Dedi birden Gürsel. —Harcananların başında ben mi varım? Yahu, ben de sizi insancıl ve sevecen bilirdim. Bunca acımasızlığı düşmanına göstermez adam... Ya yokum, dersem?

— Bütün Enverlerin önüne kurtlar sofrasını bir açarsınız ki komutanım,— dedi gülmesini sürdürerek. —Daha son harf ağzınızdan çıkarken, vazgeçersiniz. Yapmayacağınıza, yapamayacağınıza güvenmesek, size böylesine dayanır mıydık?

— Bütün yükün sırtımıza yükleneceğini bilseydim Paşa,— dedi acılı acılı Gürsel. —Böyle rüzgâr gülü benzeri dönmeye koşulacağımı bilseydim, daha başından ben yokum, derdim.

Diyebilir miydiniz?

— Derdim elbet... Devrim yapmak için adamın genç olması gerek... Altmış yaşında emekliliği gelmiş adamın devrimciliği mi olurmuş?

Devrim, bir öğrenci hareketi değildir komutanım,— dedi kararla. —Bir devrimci, zamana değil, koşullara ba-

kar. Ve koşullar elverişli, yüreğindeki ateş, başındaki bilgi ve bileğindeki güç yetkinse, yaşın ne önemi var... İnsan kendisi için devrim yapmaz ki? Ülkesi ve halkı için yapar. Ve kendinden sonrasını iyi belirlemişse, kendisinin bulunması önemli mi?

— Breh,— dedi Gürsel. —Ordumuzda böyle paşalar varsa, yandı İsmet Paşa... Bakalım kendi yaptıklarıyla karşılaşınca, yepyeni taktikler, yepyeni stratejiler üretebilecek mi? Desene asıl oyun bundan sonra başlıyor... Yaşayıp görene ne mutlu... Hadi bunun şerefine iki tek atalım... Görevdeyim falan deme, mesai bitiyor,— dedikten sonra koluna girerek köşke doğru sürükledi.

Koltuğunda dosya, odasına yürürken, içinin derinlerinde bir şeylerin koptuğunu bildi... Ilgıt ılgıt yürüyen kopuş, gırtlağında tıkandı uzun bir zaman. Kapısını kapattı. Dosyayı masanın üstüne çarparak, yığıldı. Ve birden göz kapaklarının içinde yeniden filmler oynamaya başladı... Yıllar yıllar öncesinde bıraktığını sandığı bir alışkanlığı yinelenivermişti. Omuzunun sızım sızım sızladığını duyunca, elini götürdü. Orda, yarasının tam üstünde tutarak, gözlerini kırpıştırdı. Islak kirpiklerinin yakamozunda, hızla yürüyen olaylar, insanlar ve bilgilerin yumağına salıverdi kendini.

Ankara'da Şükrü, İstanbul'da Vecihi ve Bedri'nin ağır ağır ilmikleri atılan bir ağın örülüşünü anlatışları... Talât'ın kıvırcık saçlarında parıldayan umut güneşi... Alpaslan'la birlikte bir gece içinde Komite'den uzaklaştırılıveren ondört devrimci... Gücünün bilincine varan Talât'ın, Komiteyi gölgeden yönetme isteği... Acele toplanan Kurucu Meclis... İstanbul'da Faruk Gürler'in, Ankara'da İrfan Tansel'in başkanlığındaki komitelerin birleşmesi. Silâhlı Kuvvetler Birliği... Ve unutulan en önemli olay... Kurucu Meclis ve orda İsmet Paşa'nın bulunması... Birden siyasal destek bulan Komite'nin direnme kararı... Osman'ın gözlerindeki soru işareti... Gece yarısı buluşmaları. «Çankaya sana ne getirir Osman?» Sorusuna kaygısız, ikircimsiz apaçık yanıt. «Komite üyeliği ya da Kurucu Meclisin hazırladığı taslaktaki Tabii Senatörlük ne getirir?» Özverinin, dostluğun, sevecenliğin büyük desteğinde elini sıkış. Zamanlama konusunda öteki arkadaşlarıyla konuşmaları... Siyasal yaşamın ağır ağır ısınması... Ve Siyasal yaşamın bütün ögelerinin işleyişi içinde, kendilerine köşe kapmak isteyenlerin davranışları... Sinirlenen askerler... Hazırlanan Anayasa... Kamuoyuna sunma hazırlıkları... Osman'ın Tabii Senatör-

lüğe olmazlanışı... Onaylandığı gün istifa kararı... Silâhlı Kuvvetler Birliğinin güdümünü yadsıma... Birlik Başkanının emeklilik istemine Sunay'ın karşı çıkışı... Asıl gücün kimde olduğunu belirleyen bir başlangıcın açıklanması... Emeklilik verine, Washington'a postalanmak istenen Tansel... Ömür Paşa'nın ihbarı... Havalanan jetler... Geri dönen uçak... Ve iyice yıpranan, kendi astlarıyla cebelleşmekten bıkan Gürsel'in, birden yitiriverdiği direnç... Silâhlı Kuvvetler Birliği'nin kesin egemenliği... Ama neye? Bir altı ay sonra görevini tamamlayacak Komite'ye mi? Anlamı ne? Şükrü'nün, gözlerini açа açа sorusu... «Yahu komutan, yoksa bizim piyonluğumuz bunun için miydi? Egemenlik böylesine bize geçtiğine göre, Yassıada yargılamalarının sonucundan da biz sorumlu olacağız öyle mi? Ve öyle olursa, bunun bilincine vardığımız zaman, İsmet Paşa'ya bütünüyle teslim olacağız... Ya olmayan çıkarsa? Ya oyuna geldiklerini anlarlarsa tezden? Ve bizim üstümüze atlarlarsa bir güzel? O zamana da hazırlığın var mı?» Dürüstlüğü ve zekâsının parıltısıyla, geleceğe hazırlanma kaygısının güçlülüğünü belirten el devinisi... Bedri'nin Vecihi'yi sürükleyerek, «Anlaşıldı... Meclis açıldığı gün biz Paşalığa hazırlanacağız... Bizim ödülümüz de bu öyle mi? Ne diye yola çıktık? Nerde çakıverdik yahu... Bilseydim, ben de dilekçemi verir, binlerce lirayı bahşiş olarak cebime sokardım tomar tomar... Sonra da tam Genel Kurmayın karşısında bir işkembeci dükkânı açıp, garsoniyelerinizi toplardım bir güzel...» Kollarından zorla çekiştirmesi. Zorla oturtması... «Durun yahu. Durun da, iyice dinleyin beni... Şurda yarım buçuk bir iş yaptık. Çekememezlikler, bölünmeler, kavgalar ve başka başka dilleri konuşmaktan ötürü ne hallere geldik. Bu düzenlemelerle, devlet ödevi yüklenilir mi? Suriye mi burası, Güney Amerika'nın birer avuçluk devletcikleri mi? Yirmiyedi Mayıstan, şu Ağu[illegible] bir düşünsenize ondört ayda neler oldu? Nerden [illegible]yıp nereye geldik? Sözde biz birbirimizi tanır, kolay anlaşır insanlardık öyle mi? Bir başınızı kaldırıp bakın bakalım... Komite'nin yüzde ellisi bir başına topçuydu?

Hadi Cemal Aga'yı bırakalım... Ötekilerin hepsi birer sınıf arayla, ta Kuleli'den arkadaş olan topçulardı üstelik... N'oldu? Birbirlerine girdiler... Silâhlı Kuvvetler Birliğinin yüzde sekseni topçu şu anda. Eğer bildiğimiz adlardan oluşuyorsa... Birliklerde teğmenlere, Genel Kurmay'da, kâtiplere kadar yayılmadıysa elbette... Var mı aralarında bir uzlaşma?.. Biri mangal tahtası dediğinde, öteki bayram haftası anlamıyor mu? Bir de bize bakın... Bir yarımızı kurban verdik tasfiye sırasında... Biri gelip, yahu işsiz kaldım, bu yaşta bomboş ne yapacağımı bilemiyorum, beni neden verdiniz tasfiyecilerin eline, dedi mi? Der mi? Sürünse, elbette biz eşek olur bırakırsak, bunalsa, bize gelir de durumunu belli eder mi? Neden? Burda kalanın da, dışarı çıkanın da bir ödev adına yükümlendiğini biliyor da ondan? Eminsu yaygarasının arasında bizimkilerden biri var mı? Varsa bile, gerektiği için değil mi? Ayrık dururlarsa, pirelenme nedeni olabileceği düşüncesiyle emekliliklerinden bir de ödenti kestirmiyorlar mı? Şimdi burda, şu yıllık toplantıda, onlardan utanmadan kişilik kavgası mı edeceğiz? Ve edersek, Memduh, şu ilerde sakin sakin bizi gözleyen yiğit adam, ulan kaşalotlar, omuzlarınıza kokartları takınca, elinizi yıkamak için bahane mi arıyorsunuz, deyivermez mi?» Kulaklarında yansıyan kendi sözleriyle ivmesi artan olaylar... Silâhlı Kuvvetler Birliğinin Tansel'e karşı ültimatomu? Komite üyelerinin güvencesine karşılık, asıl güç sahibinin Sunay'ın çevresinde birleşmesi... Hem Komite'nin, hem Birliğin, Genel Kurmay'a bağlanmasıyla yeniden kurulan otorite... Boşluğun ortadan kalkışıyla birlikte, birbirine bağlı olarak gelişen, hızlanan ve ilerleyen olaylar... Anayasanın halk oyuna sunulması... Kurulmuş partilerin Demokrat Parti mirasına konma savaşımı... Hayırda hayır bulan taşra politikacıları. Buna karşın büyük bir farkla kabul edilen Anayasa... Yassıada Mahkemeleri... Seçim Hazırlığı... Komite üzerine yoğunlaştırılan baskılar... Siyasal idamların yanlışlığını sergileyen davranışlar... Dreyfus, Mooney, Billings, Sacco Vanzetti benzetmeleri... İsmet Paşa'nın, Türkeş'in, Afgan Kralı Emanullah Han'dan, Baş-

kan Kennedy'ye kadar pek çok insanın, Uluslararası kuruluşların, bilim adamlarının af çağrılarıyla çalkalanan ortam... Komite'nin ikircimleri... Siyasete bulaşmanın kendini kurtarma çabaları... Ve Silâhlı Kuvvetler Birliğinin asıl iktidar gücü olarak, kendini taraf haline getiren önemli kararı.. İdamlar yapılacak. Yapıldıktan sonra da, evliya öykülerinin nasıl önleneceğini bir bilebilseydik. Ne var ki, bu tutum Yirmiyedi Mayıs'ın güvencesidir. O kararın verilmesinde oy sahibi olan hepimiz, ordudan temizleninceye değin, taraf olma zorunluluğuyla bağladık kendimizi. Öyle olduğu için değil mi, seçimlerden sonra yeniden işe koyulduk... Karşı partiler toplanınca, Halk Partisinin umutlarını yerle bir ediyorlardı. Ve Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı olması işten değildi. Niye yapılmıştı darbe, niye alınmıştı onca karar ve niye yemiştik birbirimizi? Kurucu Meclis'te, karşıtlarına çalımla lûtufta bulunduğunu sanan Halk Partililer, lutuflarının ödüllendirdiğini görünce, şaşkına dönmüşlerdi. Ne var ki, bizim geçiş dönemi için tek aracımız, seksen yaşındaki bir ihtiyardan başkası değildi... Gürsel çekişmelerin içinde bunalmış, gevşememiş ve eski kararlığıyla babacanlığını yitirmişti. Sunay, yepyeni bir otorite olarak daha ilk adımlarını atıyordu. Bir umut beslediği ortaya çıksa, Birlik bir günde emekliliğini çıkarıverirdi. Koskoca Bakanların, Kara Kuvvetleri Komutanlarının ve Ankara ile Muhafız Alayı komutanlarının görevlerini bir gece yarısı sona erdiren güç, Sunay'ı haydi haydi kündeden atardı... Deneyebilir miydi, dersin? Ve deneseydi, Birlik nasıl bölüklük olurdu? O da ayrı... Güç Sunaydan gelmiyordu. Ve o zaman Sunay, bunu görecek kadar ustaydı... Adam kaçın kurası... Türkeş boşluk doldurmakta eşsiz sanır kendini... Sunay'ı izleseydi bir iyice, acemiliğini anlar, kendine bir çeki düzen verirdi... Kendini hiç bişey olarak göstermek, tam bir sarsak kardinal rolü oynayarak, tek otorite haline gelmek... Bak çömez Paşa!.. Ne büyük dersler yatıyor bu kurnazlıkların altında, iyice bak... Ve belleğinin derinliklerine yaz bunları. Yaz ki, gerektiğinde, oyun içinde oyun oynamanın ustası olabilesin... Yirmibir

Ekim protokolü, İktidara yeniden el koymayı yazıyordu... Sunay, bu isteği, Cemal Aga'nın Cumhurbaşkanlığı, İsmet Paşa'nın Başbakanlığı olarak nasıl uyguladı? İşte ustalık buna derim ben Alpaslan kardeşim... Hot zot edip, Yeni Delhi'yi boylamak mı hüner, apaçık yazan şeyi değiştirmek mi? Fukara Ali Fuat Hoca, Çankaya düşüyle gelip, zoru görünce İsviçre tatiline sıvışıvermek iş mi? Atatürk'ün makamına oturacak adamda, en azından mangal gibi yürek gerek... Kaçmaya değil, kovalamaya koşulusun anlayacağın... Biz kendi adamımızı bile gevşedi suçlamasıyla karalıyoruz. Sıvışana hiç yüzümüz yok... Neylesin Talât. Hedefe fırlattığı mermi, kartuşu sökülmüş kucağına düşerse, yeni baştan dolduruşa geçmekten başka çaresi var mı? Al sana bir dokuz Şubat protokolu daha... Alırsa n'olacak? Bir kez egemenliğini tanıdığına posta atmak kolay mı? Sunay, topu pot okumakta benzersiz... İsmet Paşa'yla el ele verdiklerinde ustalığın doruğunda seyreylemek bulunmaz deney... Silâhlı Kuvvetler Birliği iktidara bir kez daha el koymaktan söz ederken, Genel Kurmay Başkanımız, İsmet Paşa'yı desteklediğimiz açık, sözcükleriyle toplantıyı kapatıveriyor. Ve derinleştirilen uzlaşmazlıkla, kimin verdiği belirsiz bir alarm İstanbul'u, Ankara'yı devinisiz bırakırken, hoşnutsuzlukların egemenliği son buluyor... Daha işe ellidörtlerde, elli altılarda başlayanlar, bütün olumsuzlukların sorumluluklarını yüklenerek sudan çıkmış balık gibidirler... Bir dönüp baksa Talât, çevresinin boşalıverdiğini görecek... Geçiş dönemi bitmiştir... Bizim için yapılacak şey, gömülmek, daha, daha çok gömülmektir... Anlatabilene aşkolsun... Ne Sadi'nin çabaları, ne bizimkilerin uyarıları kâr etmemekte... Halim, Adnan, Memduh, Şükrü birbiri ardına uyarıyorlar... Devrimci bayrak bir kişinin simgesi olamaz... Olmamalı da... Kargaşa istemiyorsak kazanımlarımız bize yeterli... Kore serüveni bitti... Kırıkkale, Kayseri, Gölcük bağımsızlıklarını kazanarak, eski durumlarına dönme kavgası veriyor... Şinasi Albay, derin görüşüyle, kurduğu Planlamayı devlet sektörünün gelişmesine yönlendirdi. Bunun tepkilerine hazır beklememiz gerekmez mi? İçte

bütünlüğümüzü korudukça, dıştan gelecek baskılara dire nebilirdik... Dinlemeyince, acımasızlığa kendisi zorlamac mı bizi? Herşeye yeni baştan başlamak kolay değil... Bi şey başlamışsa, sonunu almak gerek... kaybedilen bir çar pışmada taktik değiştirilir. Strateji kaç çarpışmanın yitirili kazanılmasına bağlı öğretmedik mi? Savaş içinde olsak kurtuluşla birlikte kuruluşu da düzenlemek olası. Barış için de devrim öylesine zor, öylesine uzun ve acımasız ki.. Darbeden darbeye sürüklenmek kaçınılmaz... Ve darbe güçlünün işine yarar her zaman. Bunu anlamaya başlad Amerika... Askerden neden ödü kopuyor? Belirsizliğinden İsmet Paşa'yı neden sevmiyor? Kurtuluş Savaşından gel diğinden... Biz, bu ikisini bütünleştirebildikse şimdi, ge çişi kazasız atlatabiliriz... Bir ülkenin geleceğinde kişise öfkelerin yeri var mı? Kişisel kimlikler düşünülür mü? Ve kişisel düşünüldüğü zaman, kişi kendini masal devi san maz mı? Bu yüzyılda? Teknolojinin bu kadar geliştiği bi çağda? İsmet Paşa'yı yıpratmak kimin işine gelir günü müzde? İşletmeye hazırlandığımız fabrikalar, tersaneler bir çalışmaya başlarsa! Gücümüzün niteliğini kavrayama makta mı arkadaşlarımız? Politika ekonomisiz olmaz ki... Salt politikaya dalındığında, bütün öteki gelişmeler göz den kaçar. Ve kişi, kişiliğinin kısır döngüsünde açmazdan açmazsa sürüklenir... Talât'ın öyküsü budur işte... İki yıl önce Komite'den attığı Türkeş'le bütünleşmeye zorunlu kalmış, orda bile elli altılardaki kavgayı yenilemeden duramamışlardır. Sonuç... İhbar... İnanç sahipleri saygındırlar... Muhbirler ise inançsız... Daha otuzsekizde başımıza gelenleri unutmasının acısını duymuştur Talât... Biz o günleri unutmadığımız için ayaktayız... Unutanlarımız ise sürekli tongaya basmaktalar. Bizim meslekte kazık yemek yok arkadaşım. Dürüstlük adına budalalığa izin de yok. Hem dürüst olmak hem de kazık yememek ne kadar zor... Eee, zoroyununa soyunmadık mı zamanında... Çekeceğiz. Kendi kendimizden utana utana sürdüreceğiz bu işi... Şimdi, şurda kendi kendimle hesaplaşırken, kendimden kuşkuya düşüyorum. Fikret'in Kırıkkale, Tahsin'in Kayseri, Nejat'ın

Gölcük'teki uğraşıları, bütün bu politik davranışlardan önemli. Herkesin dumanaltına gittiği bir zamanda, Şinasi Albay'ın da yardımıyla, ilginç işler başardık... Bir kez kendi silâh endüstrimizi kurarsak... Kurabilirsek... Bunun yan etkileri nasıl gelişirmiş... Terimler bana yabancı değil... Şinasi Albay'ın, ilk ateşeliğinden düşüymüş bunlar... Bu bizim Fikret'le ikisi alem herifler. Topçu gider mühendis olur... Ekonomi okumak da bunlara özgü... Hem de Avrupalarda... Ateşelik zamanlarını hiç boşa geçirmemişler... Ağzım nasıl açık kalıyordu Mireille'i dinlerken. Bunları dinlerken de öyle... Sahi yahu, biz boş bulunduk... Kokartlar da kokartlar diyoruz... Kendimizi Atatürk ilkeleriyle devriminin bekçisi sanıyoruz. Neyle? Silâhla... Her zaman silâhla olur mu? Elindeki silâh başkasınınsa? Ne diyor adam...» Yeniden gözleri yaşardı. Ellerini masaya uzattı. Silkinmeye çalıştı. Daha bir daldığını gördü. Kendi kendinden hesap sorduğu zaman dirildiğini, ışıl ışıl yeni kararlara yöneldiğini bilirdi. Şimdi, uyuşukluğun çukurunda sarsılıyor.

«Politikaya bir kaptırdık kendimizi. Oysa daha Yirmiyedi Mayıs'ın ilk günlerinde ayılmalıydık... Bize bizden başkasının yararı yok. Bunca olgunun temelinde yatan ne? Aydınlarımızın, bilginlerimizin hazırlıksızlığı değil mi? Mustafa Kemal de, İsmet Paşa da elyordamıyla bulmuşlardı yollarını... Ya biz? Biz sanki önümüzü aydınlatan bir ışığın ardından mı gittik? Kafamızı vura vura anladık bazı şeyleri. Birbirimizi yedik durduk. Ve Astık da n'oldu Talât'ı... Bıraksaydık gelseydi ne yapacaktı Kemalizm adına... İzinle demokrasi olmaz, demişti bir gün. Haklıydı... İşte bizim izinli demokrasimiz. Yalap şap!.. Demokrasiye inananlar, bunun savaşımını vermeli... Kırkaltıda İsmet Paşa izin verdi... Şimdi biz verdik. Nereye kadar? 21 Ekim Protokoluyla çizdiğimiz sınıra kadar!.. Demokraside böyle şey olur mu? Bütün doktriner partiler olmalı diyordu Talât... Olmalı ya, izinle değil. Zorla. Kendi güçlerini sınaya sınaya... Voltaire'in sözünü ne çabuk unutuverdik. Özgürlük, o'na inananların başlarını vura vura genişlettikleri bir çemberdir.

demez mi? Bak paşam, fetvaya geldi mi bizim de üstümüze yok... Silâhın karşısında sözün gücü mü olur? Hele de o an için. Ya sonrasına?! Dur yahu, biz hep bu sonrasını gözden kaçırdığımız için şişmiyor muyuz? Adamlar bir çuval anlaşılmaz söz edince çuvala girip şaşırmıyor muyuz? Neden? Biz bilgisiz olduğumuz için!.. Oysa biri gelse, uzay biliminden, balistik hesaplarından söz açsa!.. Ya da lojistikten, harekâttan taktik ve stratejiden, boşluğunu bulduk mu kıçımızla gülüveririz... Ekonomiden, hukuktan, sanattan söz açınca neden çuvallıyoruz? Adamımız yok. Bunların hepsini birimizin bilmesi olanaksız... Onca arkadaşımız ozan oldu. Olanı da, üniformayı çıkarıp attı sırtından... Neden? Sanatın genişliğiyle, harbin çerçevesi bağdaşmadığı için. Öyleyse, biz sağlam adamlar seçeceğiz. Sonrasını tahkim edebilmenin yolu, kendisini sürekli yetiştirebilecek insanlara bu olanağı tanımaktan geçer... Pek çok genç kurmay yetiştirdik... Üçünü beşini yurt dışına yollar, orda yetişinceye kalmalarını sağlarsak, gelişmenin dinamiğini yakalayabiliriz. Bak bu iyi akıl... Bizimkilerle bir konuşmalıyım. Bildikleri, tanıdıkları adam varsa, adam ama, oraya gezmeye gidecek olanlardan değil. Yetişsinler. Elimizin altında böylelerini bulundurursak, bir daha zor çuvala gireriz... Siviller ayrı dili konuşuyorlar. Yedek Subay dilini... Oysa bize Mareşal dili gerekli... Dünyayı, ülkesinin ordaki yerini, yığınaklarının değerini ve geçerliliğini bir bakışta görebilecek komutanlara gereksinimimiz var. Biz, dövüşmeyi biliriz de, neyin adına döğüşeceğimizi öğrenmek için kelleyi çalıştırmaya geldi mi iş, kaçacak delik ararız. Hürp diye politikanın en çirkin, en çamur yanına saplanıvermemiz de ondan her halde... Alacağınız olsun sizin efendiler... Madem, zorladınız bizi... İki koldan çalışacağız bundan sonra... Şinasi Albay'ı yakalamalıyım. Bizden adam alsın Planlamaya... Fikret'le öteki öğrencilerimin kulağını bükmeliyim. Öyle bir hız kazandırmalılar ki işlevlerine, bir dahaki sefere, Johnson, «bizim silâhlarımızı bizden izinsiz kullanamazsınız», dedi mi, al neren uygunsa sok, diyebilmeliyiz... Ve bunu dediğimiz zaman, eli-

miz boş kalmamalı... En iyisini, en sağlamını üretmeliyiz ki, karşımızdakine bilincimizi kabul ettirebilelim... Nato, bizi konvansiyonel bırakıyor. Bundan yararlanarak, konvansiyonel harbe hazırlanırız biz de. Yeter ki araç ve gereçlerimiz iyi olsun ve yeter ki, ele avuç açmayalım... O mektubu gördüğümüzde, hepimiz eşekten düşmüşe döndük... Her türlü planımız hazırdı çıkarma için... Üç günde Kıbrıs'ı alırdık bıraksalar... İşte İsmet Paşa'ya desteğimizin bedelini orda aldık... Daha iki saat önce... Ve bir kez daha kıvraklığına şaştık Sunay'ın... Bizden kesin planlar isteyen başkanımız, mektubu gördüğünde kıvırtıverdi... Ve, Kurtuluş Savaşı Kahramanlarının büyük gücü o an bir şimşek gibi çaktı... Genel Kurmay'ın karşı çıkışına karşın, en azından bombalamayı sürdürme emrini o verdi... Ve anladık, Batı, Kahramanları neden istemiyor gelişmekte olan ülkelerde... Bilincini kabul ettiremeyeceği için. Bütün yaptıklarından daha da önemli bu yaptığı... Gözlerindeki yaşlılığın yerini alıveren parıltılara ne demeli... Eteğini bunca tutana karşın, böyle bir karara varabilmesi... Ancak ulusal bilinci, kendi yüreğinde duymasıyla mümkün... Kurnazlığı da kahramanlığı da gördük biz. Doğrusu iyi yetiştik. Ve bu mirası iyi değerlendirmeye koşulduk. Değerlendirmenin yolu, adam yetiştirmekten geçer... Dünyanın ortalık yerinde, bütün çıkarların kesişme noktasında, salt lojistik değerlendirmeler çok yetersiz kalıyor. Bir ara kendi kendimizle kapışmaktan bunu unutmuştuk. Oysa hocalarımız, komutanlarımız bize onca birikimi neden aktarıyorlardı? Herşeyi biz yapalım diye mi? Gerektiği yerde kullandığımız gibi bizden sonrakilere de aktaralım ve çoğaltalım diye elbet... Sağolasın mister Johnson!.. Ve sen de sağolasın Arşövek Makarios!.. Unuttuğumuz pek çok şeyi birden anımsattınız bize... Biriniz Londra Anlaşmalarını yoksayarak... Bir ötekiniz de, elimizi kolumuzu bağlayarak. İçinde bulunmasam. Gözümle görmesem, hepimiz dökülürken, İsmet Paşa'nın direncine inanmazdım. Biz karşımızda büyük bir güç görünce, hemen dönmeye kalkıyoruz. Engeli aşamıyacaksak, kıyısından geçelim, düşüncesi egemen oluveriyor. Oysa o,

aşılmayacak engel olmadığını görmüş... Ah, herkesin orda olmasını, o yılgınlık anında İsmet Paşa'nın devleşmesini görmelerini nasıl isterdim. Bu son şansımızdı demek bizim... Seksen yaşında, içi geçmiş!.. Ben de az düşünmedim bunları. Ama geçmediğine gözlerim tanık. Diretirse Amerika'nın o'nu düşüreceğini biliyor. Dur be yahu!.. Bu o'na oynuyor benim bildiğim... Bize, gidilecek yolu başka türlü gösteremez. Bakın, emrinden çıkarsanız, azbiraz zedeler adamı, demek istiyor. Ne var ki, kazanır insan dediğin. En azından öz saygısını kazanır. Bunun uğruna da ölünür bizim meslekte arkadaş. Başka meslekte de ölünmeli ya, siviller konu dışı. Biz kendimize bakalım. Ve kendimize bakıyorsak, politikayı kurnazlık olarak değil, gücü elinde tutmak anlamında alalım. O zaman kurnaz da olsan, dürüst de, kazanan sen olursun... Gördük işte, Kurucu Meclis'te konuşmaya başladığından bu yana, koskoca Silâhlı Kuvvetler Birliğinin serencamını ve kendi liderlerini teker teker vermeye zorunlu kalışındaki kurnazlıkları... Ve yine gördük, Amerika karşısında hepimizden daha dimdik durma gücünü... Adamın içinde olmalı. İçinde olursa, bütün o jetlerin gidişleri sırasında koca Amerikanın gık diyemediğini de gördük...»

Dosyayı açtı. Dingin, kararlı, kendinden hoşnut, Johnson'un mektubunu çıkardı; «Öte yandan, Bay Başbakan, NATO zorunluluklarına dikkatinizi çekmek zorundayım. Kıbrıs'a uygulanacak Türk müdahalesinin, Türk - Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmayı kaçınılmaz kılacağı konusunda zihninizde en küçük bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, La Hey'deki son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin, «kelimenin tam anlamıyla düşünülemez» olarak bilinmesi gerektiğini açıklamıştı. NATO'ya katılma, aslında, NATO ülkelerinin birbirleriyle harbetmeyeceklerini kabul anlamına gelir. Almanya ve Fransa, NATO'da bağdaşık olmakla yüz yıllık dava ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye'den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak

askeri bir müdahale Sovyetler birliğinin soruna doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO bağdaşıklarımızın tam kabul ve onayları olmadan Türkiye'nin girişeceği bir harekât sonucunda ortaya çıkacak bir Sovyet Müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak sorumlulukları olup olmadığını tartışmak fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız düşüncesindeyim...» Mektubu bitirdikten sonra, özellikle üstünde durduğu satırları okşadı belli belirsiz.

«Sağolun,» diye geçirdi içinden. «Bize de bundan iyi ders olamazdı. Siz şimdi İsmet Paşa'yı düşürmeye sıvanacaksınız öyle mi? Biz de altını tahkim edelim azbiraz... Bakalım kolay olacak mı bu iş... Kendi kendimizle hesaplaşmamız bitti. Şimdi sıra, dışarıda. Ve bu bizi yeniden bütünler. Bak hem de nasıl bütünler... Yine de unutmayacağız... Kafası işleyenlerimizi, sonrasına hazırlamak amacıyla hemen postalayacağız. Böyle kör kör gözüm parmağına işlerin hakkından biz de geliriz.

Selâhaddin, birden zıplayıveren takım arkadaşının boynuna sarıldı. Uzun bir süre kopamadan öyle kaldılar. Sonra, karşılıklı otururlarken;

— Başkana uğramadan, seninle bir konuşmak istedim,— diye söze girdi. —Çok büyük olaylar yaşadınız... Biz eskilere hep hayrandık. Mesleklerini yerinde kullanabildiler ve savaşlarda piştiler, diye... Savaşsız savaşı yaşamanın dramını küçümsediğimizden olsa gerek...

Başladığı gibi birden duruveren Selâhattin'le, Çolak Yarbayı karşılaştırdı bir an. Yıllar yıllar öncesine gitti belleği. Ve orda herşeyin, en küçük dürtüyle yeniden canlanıvermesinden hoşnut gözlerini kırpıştırdı.

— Ateşelik sana diplomatik bir dil kazandırmış,— dedi gülerek. —Benim takım arkadaşım, lafı dolandırmadan ederdi... Birden İsmet Paşa'nın Lozan'daki diplomatlık öğrenciliğini anımsadım... Bilirsin, kendisi anlatmıştı...

— Hani şu,— dedi alayla Selâhattin. —İlk gittiğinde, Ferit Bey'den ders alıyor. Ve sonra, anladım galiba, diyor. Ben asker olarak bir adama kızarsam, senin anani bellerim, derim olur biter... Oysa diplomat dilinde, bunu; Beyefendi Hazretleri!.. Muhterem valideniz hanımefendi hazretleri ile bu geceyi cüş-ü hûrûş içinde geçirebilir miyim? diyeceksin...— İkisinin gırtlağından da o günlerin kahkahası patladı. Bir süre göz göze bilinçlerinin derinliklerindeki sevgi ve bağlılığı içtiler. Kendi kendisiyle alay etmeyi sürdürdü Selâhattin. —Eee, naparsın komutan... Gök görmediğin oğlu olmuş, tutmuş çükünü koparmış derler bizde... Bunca yıl adamı kıtadan kıtaya dolaştırdıktan sonra hadi yahu, azbiraz tarzanca bilir, hem dilini pekiştirsin, hem dünya gözüyle dünyayı bir görsün diye yadellere atarlarsa, bunca züppeliği de çok görmezler, dedik. Dedik ya, gelip kayaya çarpmak da yazılı imiş...

— Vay be, Abdo duymalıydı seni. Ya da Bedri... Şöyle bir kumpas kurup, iyice tiye almak vardı ya, neyse, dökül bakalım geveleyip durduklarını da, anlayalım. Biz böyle kuş dillerini sökemeyiz bilirsin...

— Tamam tamam,— dedi Selâhattin. —Haketmiştik, yedik şamarı... Dinle öyleyse. Hem de kulaklarını aç bir iyice dinle... Yahu nedir? Aradan dört yıl geçmeden biz dönüp dolaşıp aynı yerlere mi geldik? Dışarda söylenenlere bakılırsa, İsmet Paşa yolcuymuş... Johnson'un mektubuna sert yapınca, kesin karar vermişler Washington'da... Yerine birini buldukları an, gümbür gümbür gidecekmiş... Hatta, şimdi altından sandalyeyi çekeceklermiş de, bir süre adam arayacaklarmış. Biz sanıyorduk ki, bu ülkeyi kendimiz yönetiyoruz... Elbette, dış ve iç etkenlerin bir noktada çakışmasıyla belirlenir iktidar. Ama, bunların her birinin kendi ağırlıkları oranında etkisi vardır. Yani burası müstemleke, bizim hükümetlerimiz de Amerika'nın valileri mi ki, istediğini görevde bırakacak, istediğini değiştirecek istediği gibi... Bunca partiler, milletvekilleri, senatörler n'oluyor? Hadi sivilleri bırak. Silâhlı Kuvvetler n'oluyor? Yalova kaymakamı mıyız hepimiz? Hadi NATO subayları olarak, taktiğe koşullandık, diyelim. Bizim özel stratejimiz olamıyor. Elimiz kolumuz bağlı. Ve bunu dediğimizde, gözlerim yaşarıyor... Talât'ı neden astırdık? Ve sonrasında neden suskun, boynu bükük kaldık?.. Hatta deniliyor ki dışarda, düşme tarihini İsmet Paşa belirleyecek... Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orda yerini bulur demiş Johnson'a yanıtında... Tito'nun yanına geçeceği söylenmişti bir zaman. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile pazarlıklar sürdürüldüğü anlaşıldı hemen ardından. Ve de Gaulle belâsından sonra bir başka generalin tafrasını çekemez Amerika diyorlar. Fransa'nın ekonomisi güçlüydü. Bağımsız ekonomi ile bağımsız o da belli ölçüde bağımsız davranılabilir. Bağımlı ekonomi mutlaka kendine yeni destekler arayacaktır. Ve kurulu sistem bakımından, bu destek yine de Batılı ülkeler olacaktır. Yoksa ekonomimiz bir anda çökermiş. Ben bunları anlamam. Ama o kadar çok söylenip yazılıyor ki,

sonunda bizim asker kafaya bile yazılıyor her bişey... Neyse,— diye durakladı bir an. Arkadaşının gözlerinde sıkıntının izlerini aradı. Tam tersine ilgiyle dinlediğini görünce, sürdürdü konuşmasını; —Benim asıl vurgulamak istediğim bu değil... Fransa'yı izliyorsundur... de Gaulle'ün tırmanmakta olduğunu ilk söyleyenlerden birisin... Şimdi bir görsen... NATO'nun askeri kanadından çıktıktan sonra, Çin ve Sovyetler Birliğiyle ticaretini bir geliştirmiş ki, Fransız ekonomisi iki defa katlandı, diyorlardı. Yalan mı, doğru mu bilemem... Ama, kırk milyonluk bir pazarı, Amerikan şirketlerine peşkeş çekmek ile, birden nerdeyse bir milyarlık bir pazar kazanıverme olanağı, denilenlerin doğruluğunu ispatlar. Şimdi biz Avrupa'nın kuyruğuna takılırsak, salt ekonomimizin yapısından ötürü takılacakmışız. Başka türlü yapamazmışız... Oralara gelip giden bilim adamlarıyla da konuştum. Onlar da aynı görüşte birleşiyorlar...— Yeniden güldü. Yeniden durakladı bir an. —Biliyorum. Sen her zaman bizim bilim adamları ve aydınlarımızın, Avrupalı ve Amerikalı bilgelerle aynı düşündüklerini söylersin. Her hangibir konu üzerinde, bir Tinbergen, Bir Galbright, bir Sartre, nasıl düşünürse, bizimkiler de aynı düşünürler... Ama Türkiye üzerine de aynı düşünürler, dersin ya, neden böyle olduğunu biliyor musun?

— Dur yahu,— dedi. —Sende çok iş var arkadaş... Yıllardır bunun nedenini araştırıyoruz biz... Bir bulabilsek ipin ucunu, belki de müthiş bir aşama yapacağız... Bir ülke bilginsiz de aydınsız da olamaz... Bütün bilginleri ve aydınları da yanlış düşünemez elbet... Ne var ki, yanılınan nokta bir bulunursa, belki de her bir şeyi düzeltmek olasıdır... Hele anlat bunu... Nedir bulgun?

— Dedik ya,— diye güldü Selâhattin. —Bunca kıt'a hizmetinden sonra birden şaşırıyor insan. Her bir şeyi içmeye duruyor. Ve biraz geçince aradan, içtiğinin zehir olduğunu anlıyor...

— Gene diplomatlığa başlama, ben de başlarım,— dedi birden. —Şu bulgunu anlat da, öğrenelim.

— Ben de oraya geliyordum. İçtiklerimin temelini önü-

ne gelene soruyorum... Anlattıkları zaman, tamam, diyorum... Bizden gelenlere soruyorum. Nerdeyse sözcüğü sözcüğüne aynı şeyleri yineliyorlar... Yine tamam diyorum. Sonra, bizim durumumuzu araştırıyorum... Yahu, o da sözcüğü sözcüğüne aynı... Yani arkadaş, bizim aydınlarımız, tam senin dediğin gibi... Düşünürken, düşünürken galiba bunun nedenini kavradım... Amerika topçu zabiti, Halftrak endahtını nasıl hesaplarsa, biz de aynını hesaplamaz mıyız? Hesaplarız... Ama, bizim ateşe geçirecek Halftrak'ımız var. Oysa aydınımızın düşüncesine uygun aracı yok. O, bir Tinbergen gibi düşünürken, elinin altında İsveç, bir Galbright gibi düşünürken, Amerika, Sartre gibi düşünürken, Fransa gibi bir aygıttan yoksun... Adamları öyle koşullamış, öyle eğitmişiz... Sonra da ellerine piyade tüfeği verip, hadi bakalım elli kilometre ötedeki hedefi tuttur demişiz... Her biri, gidip o ülkelerde hiç yadırganmadan iş tutabiliyorsa, değerlerini kanıtlıyorlar... Bizde tuttukları işin de, tutturdukları havanın da yanlışlığı, ülkenin koşullarından geliyor benim bulduğum. Bilmem, yanılıyor muyum?

— Bu örneği verdiğin zaman Selâ,— dedi gözlerinin derinlerinde sevinç ve sevecenlik kıvılcımları tutuşa tutuşa... —Böyle bir karşılaştırmanın sonucunu gösterebilecek birikimi yaptığın zaman, yanlışlayacak bir tek adam çıkmaz... Adamların koordinatları doğru... Ama uyguladıkları alan yanlış, diyorsun. Ve galiba bizim gözden kaçırdığımız buydu... Hepimiz genç yaşlarda gittik, gördük, öğrendik oraları. Ve hiç bir zaman senin şu gördüğünü göremedik. Göremezdik de, öğrendiğimizin üstüne bina ediyorduk gördüklerimizi. Ama sen, o şaşmaz sağduyun, her zaman parlayan zekânla, hemen görmüşsün püf noktasını...

— Yahu komutan,— dedi gülerek Selâhattin. —Bildiğim sen yağcılığı pek sevmedin. Merkezde fazla bulunmak yoksa seni politikacı mı yaptı?

— Eh,— dedi gülerek. —Ağamız üç yılda hem diplomat hem bilge olunca iyi de, biz bunca yıldır Başkentte çakılıp kalmışız o kadar olmasın mı?— Sonra omuzunu okşadı arkadaşının. —Ben Paşa oldum oğlum,— dedi. —Al-

bay'a yağ çekmek de neyin nesi?..

— Ah Abdo,— dedi Selâhattin. —Şimdi şurda olmalıydı da, bir iyice sıvanmalıydı sana...

— İyi ki yok,— dedi gülerek. —İkimize de bir sıvanırdı ki, feleğimiz şaşa... Sen şu başladığın lafı sürdür bakalım... Daha neler diyorlar dışarda. Ve sen ne düşünüyorsun? Belli ki, pek çok şey önereceksin...

— Denilenleri söyledim... Düşündüğüme gelince, iş madem bu kadar ayyuka çıkmış, Genel Kurmay'ın karşı ağırlığını koyması gerektiği... Eğer Paşa kendini yalnız görüyorsa bütün olanlardan sonra, Bedri'yle, Vecihi'ye bir işaret çakarız... Silâhlı Kuvvetler Birliği yeniden hortlayıverir. Ve iktidarın belirleyicisi de kesinkes ortaya çıkar...

— Paşa buna razı olur mu? Kendi başkanlığını onaylatıp, dağıtıncaya kadar kaç arkadaşımızı harcamak zorunda kaldı. Şimdi yeniden hortlatırsa, başına nelerin geleceğini bilmiyor mu?

— Başında kendisi bulunursa bu işin?.. Hiyerarşi bozulmadan yürütürse her bir şeyi? O zaman da, korkacak değil ya!.. İşte biz emrindeyiz. Ve biz emrinde olduk mu, üstesinden gelemeyeceği şey de yoktur...— Sonra birden duraladı, yutkundu. Paşa'nın gözlerinin içine bakarak; —Yoksa biz mi fire verdik? Ya da verileceğinden mi kuşkun var?

— Yok,— dedi hemen bütün ikircimleri silen bir güvenle. —Hiç bir zaman da olmadı... Doğru gösterildiğinde hiç bir arkadaşımızın, hiç bir zaman, hiç bir şeyden geri kalacağına şuncacık güvensizlik duymadım. Duyulmasına da razı olamam... Benim kuşkum yukardakinden... İsmet Paşa'yla el ele pek çok sorunu çözmenin gücüyle Mareşal'in yerine kuruldu. İnsanlarda böylesine sınırsız bir güç toplandı mı, sonrasından kaygı duyarım ben... Bir gün Reşit Paşa; «Benim göğsümdeki İstiklâl Madalyasıyla, İsmet Paşa'nın göğsündekinin değeri aynı mı? demişti bana... Altın gramajı bakımından aynı elbet... Değer bakımından aynı olamaz... Mareşal'ın gücüne sahip olmak iyi!.. Mareşal olmak kolay mı diye soruyorum kendi kendime çok

zaman... Ve sordukça da pireleniyorum...

— Sen iyice politikacı olmuşsun Generalim,— dedi soğuk soğuk Selâhattin. —Otuz Ağustosta biraz kıtaya çık da, yıka beynini... Yoksa, her bir işin altında, bir ketempere aramaya başlayacaksın.

— Haklısın galiba,— dedi içtenlikle... —Sen bu bana anlattıklarını uygun bir biçimde Paşa'ya da anlat... Ben de sözünü tutarak, kıt'aya çıkayım biraz... Böylelikle, nöbet değiştirmiş oluruz.— Sonra birden irkildi. —Randevu aldın mı? Alayım mı?

— İlkin sana geldim. Yararı olur mu diyecektim. Anlıyorum ki, çok yararı olacak. Eğer randevu alırsan sevinirim...

Fikret'in ardı sıra, Kırıkkale'yi fır dönüyorlardı. Çelik fırınlarının günışığını andıran göz kamaştırıcılığından, pirinç potalarının aydınlığına, barut küherçilesinin genzi tıkayan kokusundan mühimmat fabrikasının harıltısına değin, koşuşturuyorlardı. Fabrikadan fabrikaya yürüdükçe, içleri bir burkuluyor, göğüsleri bir kabarıyordu. Bazıları boş gözler gibi bakıyordu onlara. Bazıları ışıl ışıl... Bir koca kentin fabrikalaşmasını düşündüler bir an... 1930 yılının Kırıkkalesini gözlerinde canlandırmak olasızdı... Onlar, Kırıkkale'yi, ilk mühimmat fabrikasının açılışında görmüşlerdi. Bir bucak bile değildi daha... Fabrika diye de bir tarlanın ortasındaki bir hangarı anımsıyorlar... İçindeki Sovyet yapısı tezgâhların gümbürtüsü, Kuleli atış eğitimlerini bayram patlangacına çevirivermişti... Durmaksızın fişekler, mermiler, şarapnel misketleri, şarapnaller dökülüyor, kuşak kuşak makinanın ağzından çıkıyorlardı... «İlginç», diye düşündü, dev fabrikanın içinde yürürken... «Topçu subayıyken de, kurmay olduktan sonra da kaç kez geldim buraya... Şimdi iki anı canlanıyor belleğimde... Biri o ilk yılların coşkun gümbürtüsü, biri de fare kapanı, gazocağı yapan koca mühimmat fabrikasındaki o hüzünlü sarılık. . Aradaki bütün anılar soluk, cansız... Belleğimden

silinip yitmiş... Demek ki bellek, ipucu arıyor kendine. Doğal olanı benimsemiyor. Akışı içinde yürüyorsa bir şey, anımsamak da, saklamak da gereksiz. Oysa doğal olmayan... Ne iyi etti Fikret... Ne iyi etti de hepimizi çağırıladı buraya... İşte Şinasi Albay... Planlamanın ve buraların yeniden kendi işlevine dönüşmesinin en etkin kurucusu... İşte Osman Nuri Bey!.. İstanbul'lardan kalkıp gelmeye üşenmemiş. Bir sevince, bir coşkuya ortak olmanın mutluluğunu bizimle paylaşıyor. Ve işte Mucip, benim akademiden Havacı arkadaşım... İşte Şefik, öğrencim ve Topkapı'da, İsmet Paşa'ya saldırmak isteyenleri durduruveren Kurmay Binbaşı ve Kasım gece yarısında yüreklerimizi yaka yaka tasfiye edilenlerden biri... Ve işte Kadri... Zor günlerin, acımasız zamanlarında dimdik ayakta kalabilen takım subayım ve öğrencim... Şimdi hepimiz, aynı sevinçin, aynı coşkunun ve Fikret'in değerbilirliğinin borcunda nasıl bütünleniyoruz? Çünkü gördüklerimiz, düşlerimizi yağız bir ata bindirecek ölçüde somut... Fabrikalar üretime geçemedilerse bile yeniden, geçmek üzereler. Ve Fikret, çok iyi düşünmüş doğrusu... Bizi, başladığımızı bitirmede bir kez daha borçlandırmak için, bundan iyi yöntem bulunamazdı... Nerde gazocakları? Nerde fare kapanları? Hepsinin yerini şıkır şıkır mermiler almış yine... O ilk gördüğümüz zamanların fotoğrafları bütün renk ve boyutlarıyla canlanıvermiş birden... Ve yakındır, potalar çelik ürettikleri gibi, çelikten toplar dökecekler... Atatürk, bir nefere bir tüfek dermiş buraları gezerken... Şimdi ben de pek çok bataryaya, pek çok top desem, yanılır mıyım? Ve bizim elimizi kolumuzu bağlayabilirler mi bir daha? Sanmıyorum. Bir gerçekleşsin. Bir kez uygulamaya girsin düşlerimizdeki... Görürüz bakalım, kıskıvrak zincirlediğini sanmak neymiş...» Duraklamanın etkisiyle irkildi. Bir frezenin önünde durmuşlardı. Fikret eliyle okşadı tezgâhı...

— Kendi yapımımız,— dedi övünerek. —Ama asıl size göstermek istediğim bu değil... Tezgâhın başındaki... Kâmil Usta!..— Sonra Kâmil Usta'yı kolundan yakalayıp, kalabalığın arasına sürükledi. —Ustacığım bunlar da bize

bu günleri hazırlayanlar...

Onca insanın önünden geçtiler. Fabrikaları, atelyeleri dolaştılar. Kimsenin önünde durdurmadı onları Fikret. Şimdi Kâmil ustayı sürüverdiğine göre, bir iş vardı bunun altında.

— Sağolun beyler,— dedi Kâmil Usta... Kollarını yeldeğirmeninin kolları gibi devindirdi. Bütün fabrikayı kaplıyormuş gibi bir duygu uyandı karşısındakilerde. —Fikret Bey, beni bulduğunda bütün umudumu yitirmiştim. Küsmüştüm de azbiraz. Çünkü önceki müdür İhsan bey, bigün çağırdığında umutlanmıştım. Top dökeceğim sanısıyla koşmuştum haberine... Zırtapoz bir paşa eski topların parçasını istermiş meğerse... Döktükten sonra götürü mü istersin, gündelik mi demez mi? Tepem atmış... Sağol beyim, dedim... Şurayı gördüm, halâ işe yararlığını anladım ya, istersen üste vereyim... Ama kendi kendime de söz verdim. Bi daha adım atmam, diye... Dayanılır gibi değildi beylerim...— Sonra birden Paşa'nın güldüğünü görerek suratını astı. Kollarını devindire devindire, —Gülme Paşa,— dedi. —Belki buranın ne olduğunu, nasıl olduğunu bilmiyorsun...

Kâmil ustanın öfkesi tümünün hoşuna gitmişti. Birbirlerine bakarak kahkahayı bastılar. Daha bir surat astığını görünce sırtını sığazladı;

— O zırtapoz bendim,— dedi gülmesini sürdürerek. —O zaman da albaydım...

Kâmil Usta'nın kırdığı potu birden anlama çocuksuluğuna bürünüvermesi hepsini daha bir güldürdü. Hepsi, düşlerinin kanatlarında uçuşmaya çoktan başlamışlarken, o'nun çekip, fabrikanın ortasına alıvermesi kıvandırmıştı tümünü. —Bağışla Paşam,— dedi Kâmil Usta. —Bilemedim. Demek sen de gördün benim gördüklerimi... Ben, ellerimin üreticiliğini burda gördüm. Yüreğimin yanıklığına hak verirsiniz umarım... Askerliğimi yapmaya gelmiştim. Bir Rus ustamız vardı. Petrov!.. Bir de benden yaşlı, dedemden bile yaşlı bir Durmuş ustamız vardı... Biri kalıba biri göz kararına göre pirinç ve çelik dökmekte eşsiz insanlar-

dı. Öyle bir sevdirdiler ki bu mesleği, askerden sonra burda kaldım... Yıl otuzüç müydü, otuzdört mü ne? Döktüğümüz ilk toplar, Sakarya manevralarında kullanılmış. Gazi de ordaymış... Ankaraya dönmeden arabasını buraya vurdurmuş... Hepimizi topladı yöresine... Sizden hoşnudum çocuklarım, dedi... Divriği'nin demirine nasıl iş görüleceğini öğretmişsiniz. Beş altı yıl sonra, en iyi modelleri siz yapacaksınız. Pek çok zabitimi ve gencimi yabancı ülkelere yolladım. Makine mühendisi olup gelecekler. Onlar da başınıza geçti mi, en iyi topları, en sağlam zırhları delecek mermileri, top arabalarını, askeri kamyon ve motorlarını siz yapacaksınız... Güvenim arttı... Pek çok ulus, sizin yaptığınız araç ve gereçleri kullanacak. Dostlarımız şimdiden sipariş vermeye başladılar. Göreceksiniz, buraları bir gün Ankara'dan bile büyük kent haline gelecek. Yeter ki, emeğinizin geleceğin Türkiyesine mayalık ettiğini bilin. . Yeter ki, her gün, bir öncekinden iyilerini yapın. Beni utandırmayacağınızı biliyorum. Sizin utanmayacağınızdan da güvenim tam... Ne gerekiyorsa söyleyin, yapalım... Gözlerimiz yaşarmış bunu dinleyince. Tarık Bey diye bir mühendisimiz vardı, sevimli, babacan bir adamdı. Bir adım öne çıktı. Sen tasalanma Gazi Paşa, dedi. Biz istediğimizi kendimiz yapacak kadar bilgiye de görgüye de araç ve gereçe de sahibiz... Yeter ki, sen ne istediğini emret. Oğulların emrini yerine getirmek için gecelerini gündüzlerine katmaya hazırdır... Hazırdık da gerçekten... Ve kimse inkâr edemez. Gecemizi gündüzümüze kattık... Harp yıllarında her yerden gereç akımı kesildiğinde, bizimki tıkır tıkır yürüdü. Geliştiremedik belki, olanı da eksik etmedik ya... İsmet Paşa öyle demişti. Az önce Fikret Beyin okşadığı gibi toplarımızı okşayıp; Ben topçu zabitiydim... Toptan anlarım. Doğrusu aferin size... Sonra n'oldu... Bizim döktüğümüz toplar birden demode sayıldı. Kalıpları, tezgâhları geliştireceğimize, gazocağı, fare kapanına dönüldü... Biz bu işlere yaramayız ki beylerim... Top döken adam, gazocağı döver mi? Emeklilik de yoktu. Yine de çekip gittim... Bir İhsan Bey çağırdığında umutlanmıştım.

Akılları başlarına geldi, sonunda dönecekler, dedim... Meğer üç günlük işmiş... Yemin etmiştim. Fikret Beyim kolumdan sürüklemese, yine gelmezdim. Ama işte size söz... Bundan öte siz durdurmaya çalışsanız bile durmaz burası. Meğer ki tümden gözden çıkarın. Çünkü bu makineler yeni bir değişikliğe dayanamaz. Bizden önce onlar isyan edip, bozulurlar.

— Sağol Kâmil Usta,— dedi Fikret albay. Sırtını sığazlarken —Bize bu ders yeter. Hazırlamış olsan, böyle içten olamazdın. Burdakiler de, başladıklarını bitirmeyi bilen insanlardır tasalanma. Göreceksin, Gazi'nin dediklerini bir bir gerçekleştireceğiz. Hem de sen gerçekleştireceksin. O eski mühendislerin hepsini bulacağız... Yenilerini yetiştireceğiz. Buyruğuna da gepgenç ustalar, teknisyenler, öğrenciler vereceğiz... Ve belki de bir on yıl sonra, kaybedilen zamanı sizin ellerinizden derleyeceğiz...

— O günleri bir görebilsem beyim,— dedi gözleri ışıl ışıl onların düşlerine katılarak Kâmil usta. —Bir görebilsem yok mu, ömrümü boşa geçirmediğime inanacağım...

Toplantının en yoğun döneminde kolundan çekiştirdi Osman. Gazino'nun sessiz bir köşesine ulaştıklarında;

— Artık benden paso,— dedi. —Hiç ağzınızı bile açmayın... Burama geldi... Biz ihtilâlciyiz oğlum... Öyle, kurallar bütünü içinde tutanağa bir laf geçirtip, tarihi düzeltmeye kalkacak bir biz mi kaldık. Nedir yahu... El oğulları yaptığımız herşeyin üstünde tepinecekler, biz de seyirci mi olacağız ayda bilmem kaç lira için? Yok arkadaş!.. Yola çıkarken böyle değildi. Hiç olmadı, ötekiler çekilip sıvışmasalardı, daha bir güçlü olurduk. Evet, hepimiz birden asıldığımızda bir işe yarıyoruz. Ama hepsi birden kaldığına göre, beni sıkıştıramazsınız. Gırtlağıma kadar geldi herşey ve boğulmak üzereyim ben...

— Biliyorsun,— dedi usullacık. —Ben taşradayım şimdi. Ankara'da neler oluyor, ancak gazetelerden okuyorum.

— Elbette... Paşamız, artık bir tek şeyi düşünebilir. Kendi terfi nakil ve tayinini... Paşa oldu mu bir kez adam, Mareşal'e yaklaştı demektir. En azından elinin ulanabileceği bir yerlere geldi demektir. Ama bak haberin olsun, oraları pahalı arkadaşım... Bütün inanç ve düşüncelerinden soyunmadıkça, yani daha açıkçası uşaklığı kabullenmedikçe, adamın elinden asâsını çekiveriyorlar...

— Benim oralarda gözüm yok. Üstelik davranışımız nice bir kurbağayı ürküttü biliyorum... Benden iyileri var mareşallik için. Hakkı olanı desteklemek de, bizim göreneğimiz biliyorsun. Bildiğin için, öyle bırakıp kaçmak yok...

— Sen olmazlan istediğin kadar,— dedi yeniden Osman. —Ben yolcuyum... Bak nedenini de söyliyeyim sana... Sunay iyi oynuyor bilesin. Porter'in gelip gittiğini duymuşsundur. Selâ konuştuğunuzu söylemişti. Hemen ardından işler kotarılmaya başlandı. Adamlar, hiyerarşinin kurulduğunu bizden iyi biliyorlar. Ve bu kez atlamaya hiç ni-

yetleri yok. Balığı baştan kokutma telâşındalar... Bizdeki seçimlerin sonuçlarına güvence aramak. Amerikalı'nın ne haddine?.. Adam gelmiş Genel Kurmay Başkanımıza bunu soruyor. Ve o da kuzu kuzu güvenceyi veriyor. Senin İsmet Paşa uyanık. Bunu duyar duymaz; «Tamam,» diyor. «Bize yol göründü...» Bütün hazırlıklarını buna göre yaparak, inişe geçiyor... Tarihsel bir kahramandı... Kurtuluş Savaşından geliyordu... Kendi rüzgârını kendisi sağlayan adamdı!.. Hani nerde bunlar? Demek ki, arkadaşlarımızı nahak yere yakmışız. Biz o'nun iktidarı adına, kendi canlarımızı darağacına yolladık. O zoru görünce yüzgeri ediverdi. Bunların kahramanlıklarının hepsini Mustafa Kemal'e yüklemekte haksız değiliz inan... Sadi'yle birlikte, Orbay'ı kotarmıştık. İsmet Paşa sonrasından güvenli ve rahattık. Durmadan midesinden dert yanıyordu. Dur, bir denetimden geçirelim de, geleceğin Başbakanı doktor raporuyla sağlam çıksın, dedik. Meğer kansermiş. Ve altı aylık ömrü varmış. Yüzgeri, Ürgüplü'de karar kılındı... Temiz bir adam. Kibar... Tam bir Büyükelçi... Doğal zamanlarda bulunmaz bir Başbakan. Ne var ki, geçiş dönemlerinde bize kesin ve kararlı adamlar gerekli. Böylesi de gümbür gümbür geliyor. Düşün, birkaç ay sonra başbakan olacak önderimizi, Şinasi Albay, hepimizden fazla tanıyor. Geciken askerliğini planlamada ve o'nun zamanında yaptığı için. Amerika Cumhurbaşkanının, bizden iyi tanıdığı bir liderle iş tutturacaksınız bana... Sayım suyum buraya kadar arkadaş. Ben ötesine dayanamam... Anlaşılıyor ki, Avrupa'nın kuyruğuna yapışmasına karşın, İsmet Paşa'dan hoşnut olmayan efendilerimiz, bizden hiç değiller... Olmasını isteyen de yok. Biz onlara karşı yaptık. Daha doğrusu öyle sandık. Oysa, sana bişey diyeyim mi, bir halk hareketi olursa, hiç karışmamalı... O zaman Viet - Nam'da olduğu gibi nasıl batağa saplanıyor, anlasın bir iyice...

— Nerden gelip yetişecek buraya?— Diye soruverdi gözlerinin içine bakarak; —Atlantik ötesinden, Anadolu topraklarına yetişecek kolu nerden bulacak? Ancak, şimdi yaptığını yaparsa başarılı olur. Bizi bizimle ele geçireme-

dikçe, biraz işi zor!..

— Eee, adam geçirdi gitti yahu. Sen halâ zor, diyorsun... Nedir şu dört yıldır başımıza gelenler. Her tırmanmak isteyişlerinde budadık adamları. Yine de, tıkır tıkır en tepeye tırmanıyorlar... Biliyor musun, Sadi az daha Mit'e Müsteşar oluyordu. Sunay budayıvermiş. Ardından Demirel'in tırmanışını biliyorsun. Gümüşpala ölecek zamanı budu... Bana da yetti artık...

— Nedir yeten... Onlar tırmanırsa, biz budayamaz mıyız? Asma, budana budana gelişir bizim oralarda...

— Bağcılık mı yapacağız, devlet mi yöneteceğiz Paşa?— dedi Osman. —Ben tükendim. Varsa bir başka bildiğiniz, o'nu görevlendirin artık. Bunca zamandır, kendi kişiliğimden özveride bulundum. Madanoğlu ne rahat? Bişeyi yaptı... Hiç bir nimetine konmadan çekildi gitti. Ben yapamadım. Hem size, hem Gürsel'e verilmiş sözüm vardı. Ne var ki, o da durucu değil gördüğüm kadarıyla... Hasta. Hem de, çok hasta... Yine de, görevdir diye yekiniyor fukara... Salt o'nu yalnız bırakmamak için direttim bir süre daha. Ne var ki, gözden ırak olan, gönülden ırak olur bakarsın. Adamlar, yanına yaklaşıp, önüne kemik atmak istiyor. Hırlıyorsun. Köşeyi dönüp, nasıl yedirdim yemi, diyor... Hani, politika yozdur, diyorduk. Azbiraz düzeltelim, fikir gelsin, düşünce üretilsin, gelişmeye katkıda bulunsun!.. Selâ haklı... Tam tersi yapılıyor bizde... Fikir yerine küfür ve düşünce tüketimi sarıyor dört bir yanımızı... Sonradan haber vermedi demeyin. İşte sana haber... İstifamı yarın basıyorum. Hiç bir diretme de kabul etmiyorum. Madem, hazır siyasetin dışına çıkmışken, bir daha karışmama kararı alındı, benim göbeğinde çalkalanmama hiç gerek kalmadı. Tamam mı?— Yanıtını beklemeden kolunu sıktı. Gözleri ışıl ışıl. —Sağol!.. Hepiniz sağolun,— diyerek kadehini kaldırdı.

Zeynep, elinde gazete kapıdan süzüldü. Oturma odasında, elindeki kitaba dalan babasını görünce, yüzünde

buruk, gözlerinde donuk bir anlatımla tam karşısına çöreklendi. İnce, narin bacaklarını altına aldı. Uzun saçlarını başının bir devinisiyle yellendirdi. Gazeteyi babasına doğru uzattı...

Kitabının üstünden baktı uzatılan gazeteye. Kocaman harflerle, Johnson adını görünce, kızının elinden aldı. Aklı o anda Genel Kurmay'daki dosyaya ulandı... Bir göz kırpışta kapağını aralayarak, belleğine yazılan mektubu gazeteden okumaya başladı. Sonra usullacık dürdü gazeteyi... Yumuşacık uzattı kızına... O'nun, öyle gözleri buğulu, dudakları bükük, eli çenesinde devinilerinin bütün ayrıntılarını yakalama içgüdüsüyle dopdolu baktığını görünce gülümsedi. «Hesap soruyor. Ya da soracak,» diye düşündü. «Hani haksız da sayılmaz... Kolay sanıyorlar herşeyi bunlar. Bir iki kitap okudular mı, bütün sorunları çözdükleri inancına varıyorlar... Daha düne kadar biz de öyle değil miydik? Bütün bağlantıları kesmeye yöneldik derken, kendiliğimizden boyun eğmek zorunda kalmadık mı? Yalnız Fikret umutlu... «Onlar,» demişti, sezinceye biz atı alır da Üsküdar'ı geçeriz... Bu avanaklar bize hep Güney Amerika'ya önerdiklerini öneriyorlar. Aman, bırakın alışsınlar azbiraz. Yarın öbürgün ekonomik önlemler olarak da bunu önerirlerse, dokunmayın. Aynen uygulayın hatta... Piyasa ekonomisi dedikleri, kendi pazarlarını sömürmek için uydurdukları bir şeydir... Çok güçlü şirketlerin bulunduğu bir pazarda piyasa ekonomisi demek, esnafın topu dikmesi anlamını taşır... Aman uyarmayın. Koyuverin, öyle bilsinler... Bizim altımızdaki atı tanımıyorlar...» Şaşırmak olasız. Anlattıklarını dinledikçe, insanın gözleri fal taşı gibi açılıyor. Anlatsam mı bunları Zeynep'e... Giz olarak verdi Fikret... «Ben saklayacağım,» dedi o zaman. «Siz de saklayın... Aklınızın bir yerinde bulunsun... Ne kadar geç uyanırlarsa, o kadar iyidir. Uyandıkları zaman da, duman edemeyecek duruma getirmek bizim görevimiz. Zaten size söylemem bu yüzden... İçinde olmasam, ben de sezmezdim... Oyak'ın başına geçip de, genel duruma bakınca ayaklarım suya erdi. Bir de neden biliyor musunuz?

Ne zaman adamlarla pazarlığa girsek, onları yoksayıyorlar. Varsa yoksa, özel sektör... Unutmaları ne kadar iyi değil mi? Bizim istediğimiz de, yoketmeye çalışmaları... Anımsıyor musun ne demişti Kâmil Usta? Bundan sonra bir kez daha durdurmaya kalksanız bu makinalar isyan eder... Şimdi bir gidip görsen... Görmene gerek yok... Çevrene bir bak... Öyle toplar döküyorlar ki, Atlantik ötesinden gelenden de, Karadeniz yukarısındakinin yaptıklarından da iyi... Yakındır, piyasa tutarız yeniden. Bir kez de tutarsak, ondan sonra pazarlık gücü bizim elimize geçer inan... Çünkü, durduramadığını kabullenmek zorunda kalacak onlardır. Şöyle bir on yıl unutsalar yok mu komutan!.. Bir on yıl daha... Sonrasında seyreyle neler olur. Harp sanayiinin en büyük bölümünü çözümleyiveririz. Hem salt kendimiz için değil. Bütün komşularımız için de... Çünkü bir ülke silâh satamıyorsa, geri kalmaya mahkûmdur... Şöyle bir bak. Tütün ve pamuk satarak kalkınabileni var mı? Brezilya bile, kahve tekeli iken bir adım atamadı da, silâh satmaya başlayınca birden yekinip doğruldu... Ha, bak bir de petrol var. Galiba bizdekini çıkarmak pek kolay değil. Yoksa, çoktan fışkırtırdı bu yabancı şirketler. Böylelikle de Arabın tepesine yeniden binme olanağı kazanırlardı. Bilirsin böyle olanaklar ele geçirdiler mi, hiç durmazlar... O yüzden, onlar kendi bildikleri gibi sürdürsünler. Biz de, zararı yok, boyun bükelim bir on yıl daha... Tut ki, hür teşebbüs diye yere göğe sığdıramadıkları ortaklarını semirtsinler. Hem de iç piyasayı tutacak ölçüde semirtsinler, hiç bir zararımız olmaz... Neden mi? Öyle bile olduğunda bize bağımlı onlar. Çünkü temel üretim araçları bizim elimizde. Demir çelik, maden, selüloz, kâğıt, çimento, şeker, gübre, bankacılık, hatta tekstil bile... Biraz yükleniversek, Sümerbank, bir başına, bütün tekstil fabrikalarının iki katını üretir. Üretti mi de içpazarı onlar tutsa bile, dış pazara çıkabilir. O zaman da, döviz kaynakları yine bizim elimizde olur. Ne var ki, asıl makina kimya ile, metal ve silâh kalkındırır bizi bilmiş ol... İşte bizim kazığımız da onların bu bilgisizliğinden yararlanmak

olacak. Çünkü adamlar, bizi de Güney Amerika sanıyorlar. Ve orda, bütün temel endüstri dalları ellerinde. Burda iki buzdolabı, bir kaç ilâç ve kozmetik firması kurdurdular diye, bütün kaymağı sömüreceklerini sanıyorlarsa aldanırlar... Bir de bizi her zaman Mustafa Kemal ekonomi bilmezdi diye uyuturlardı. Öyle bir kazık atmış ki... Düşün bir... Yarın öbürgün istediğimiz yere varırsak, bizim sattığımız bir topun parasını ele geçirmek için, kaç bin naylon çorap satmaları gerek onların? Hele bir de Gölcük denizaltı yapıp satabilirse... Ya da hücumbotları... Birinin karşılığında, kaç buzdolabı, kaç otomobil satmaya koşulular?.. Uçağı hiç sorma... Ne akıllılık etmişiz o zaman bütün bunları bir yerde toplamakla... Hesabı kitabı bile kendi içinde döner sermaye gibi görülüyor... Dünya Bankasından bir uzman öyle demişti bana... Elimizdeki verilere göre, sizin ekonominin küçülmesi gerekirken, büyüyor... Az daha patlayacaktım. Bizim halkımız çalışkan, işçimiz azla yetinmeye alışkın da ondan. Siz ne kadar kısarsanız, biz o kadar zorlanır, artırırız üretimimizi, diye geçiştiriverdim...» Fikret, çok iyi yetişti doğrusu... Bunun siyasal sonuçlarını bir düşününce, insanın başı dönüyor... Eğer gözden kaçırmayı sürdüreceklerse, Osman'ın söyledikleri anlamını yitiriyor bir yerde. Zaman kazandık sansınlar onlar. Kazandıkça, zaman bizim yararımıza yürüyor... İçpazar kavgası bir on yıl daha sürsün bakalım. Sonra!.. İşte o zaman, şimdi bağımsız olamayız diye bir bar bar bağıranlar, bağımsızlığın bayrağını ellerinden düşürmeyecekler... Ve o zaman, kendiliklerinden istediğimiz sonuçlar alınacak... Ve işin burasında İsmet Paşa'nın hizmetleri unutulabilir mi? Bir bize kalsa, belki yine kaptırırdık bir güzel. O'nun diretmesi bize çok zaman kazandırdı. Ve fabrikalar yeniden kendi işlevlerine kavuştular Bundan sonrasında sahip çıkmak bizim ödevimiz... Harp sanayiine karışamazlar. Doğruden Milli Savunmaya, hatta Genel Kurmay'a bile değil, Kuvvet Komutanlıklarına bağlı desem yeri... Her birimizi teker teker temizlemedikçe, buralara el atmaları olanaksız. Pek pek parasız bırakırlar bi-

zi. Yahu, paraya gereksinimimiz yok ki... Nasılsa, orduya para ayıracaklar. El koruz olmadı... Ne var ki, yine de herkesin kaçınılmaz göreceği bir durum yaratmalı... Nasıl? İşte o'nu çözmek şimdilik olasız. Bıraksak, istediklerini yapsalar? Evet!.. Her karşılaşmanın bir rövanşı olacaktır. Bir de onlar alsınlar bakalım. Biz bu arada Sunay'ı en azından dokunmamak üzere kaparsak, ya da yerine geleni. . Sahi, Cemal Paşa'yı götürüp bir göstermeli. Biz de kendimize destek ararız. Hep politikayla uğraşacak değiliz ya. Biraz da endüstriyle cebelleşip, desteklerimizi sağlam kuralım...» Başını kaldırdı. Zeynep, hiç konumunu bozmadan öyle bakıyordu.

«Hiç böyle dalmamıştı,» diye düşündü genç kız. «Öylesine kendinden geçti ki, çatamam bile... Yazık!.. Onca uğraştan sonra, böyle bir olguyla karşılaşmak. Yine de düşüncelerini öğrenmeliyim. Ya da bizim düşüncemizi öğrenmeli. Demek ki arkadaşlarım haklı. Ülkemizin geri bıraktırılmışlığı bir yana, bütün ekonomik ve politik yapısına el konulduğu apaçık. Bu mektup doğruysa... Öteki söylentiler de doğru demektir. Babamın haberi vardır doğruluğundan. O'nun Ankara'da olduğu zamanlarda gelmiş. Basın şimdi ele geçirebildiğine göre, o önceden biliyormuştur.» Bir türlü ses gelmeyince;

— Bu yazılanlar doğru mu baba?— diye sormaktan kendini alamadı.

— Büyük ölçüde doğru,— diye yanıtladı kızını.

— Bir paragrafı bile doğru olsa, nasıl katlandınız buna? Bizim arkadaşlarımız emperyalizmin, oligarşiyle ortak bir biçimde bütün ulusal değerlerimize el koyduklarını savlarlarken, kızıyordunuz.

— Kızdığımı nerden çıkardın. Ülkede demokrasi var. Herkes görüşlerini de, düşünce ve inancını da açıklamakta özgür. Sen Anayasa'yı okumadın mı yoksa?

— Lafı kaydırmaya kalkışma baba? Bütün bunlar olabilir. Önemli olan, kişinin canı yandığı zaman bağırması değil, canının yanmasını engelleyecek önlemleri kendisinin alabilmesidir.

— Bak kızım,— dedi yumuşacık... —Kolay laflar ezberleme... Her söylediğinin temelini araştır ve bütünüyle bilgilen. Arkadaşlarından etkilenmen kaçınılmaz. Madem ülkenin en iyi üniversitelerinden birine gidiyorsun, en ileri düşücelerle karşılaşman da doğal. Yalnız senden istediğim, düşüncelerini bir iyice tartmadan, doğruluklarını kesinleşmeden bağırıp çağırmaman.

— Bağırıp çağırdım mı şimdi ben? Düşüncelerimin doğrulandığını söyleyen kendinsin. Hemen ardından, saptırmak doğru mu?

— Saptırmadım... Hiç bir şeyi yüzeyden alma, dedim.

— Peki, sizin yönteminizle irdeleyelim!.. Kıbrıs'a çakabildiniz mi, çıkamadınız mı bu mektuptan sonra?

— Çıkmayı düşündünüz mü demek daha doğru değil mi?

— Sokrat'ı bize de öğrettiler biraz. Belki sizin kadar değil. Ama öğrendik.

— Bütününü öğrenmen gerekirdi. Sokrat, önemli bir bilgedir. Özellikle zihin cimnastiği yapmak istediği zaman insana çok olanaklar sunar.

— Baba lütfen,— dedi Zeynep. —Bir ülke kendi çıkarları doğrultusunda karar verme hakkına sahiptir. Bu hakkı elinden alınıyorsa, bağımsız değildir. Bu da Sokrat mantığı olarak sanırım bütün açıklığıyla ortadadır. Siz ona sığınarak kaçmayı kuruyorsanız, ben de o'nu kullanarak kovalamaya kararlıyım. Çünkü şu haber, bizim nasıl bir miras aldığımızı açıklamaya yeterli. Bütün okul süremce, bütün çocukluğumda, dedemden, babaannemden ve anneannemden, sonra da sizden hep bağımsızlık türküsü dinledim ben... Siz Kore'deyken, küçücüktüm. Ülkemizin bağımsızlığını korumaya gittiğiniz söylendi bana... Fransadayken, biraz daha büyümüştüm. İlkokula gidiyordum sanırım. Bir Yandan Atatürk şiirleri ezberliyor, bir yandan sizi düşünüyordum. Özlemim, bağımsızlığımızı koruyan kişiye dönüşmüştü. Babama değil... Ve şimdi şu mektup, sizin kararınızı engelleyebildiyse, bütün bunların anlamını sormakta haksız mıyım? Neden hep özledim, hep bekle-

dim sizi. Bunun için mi?

Gözlerinin derinlerinde Mireille yanıp söndü. Bir sayı öne sürer ya da savunurken, böyle ayaklarını altına alırdı. Saçlarını küheylan yelesi gibi uçuşturur, gözlerini böyle alabildiğine açardı. Dudaklarının nemi, dişlerinin akı ve teninde oynaşan güç, insanın aklını başında alırdı her kezide. İster istemez tezine katılır, söylediklerine baş sallamaya başlardı... Şimdi yine yüreğinin derinlerinde aynı isteğin tutuştuğunu, başını sallayıverme düzeyine geldiğini sezince, irkildi. Mireille değildi karşısındaki. Kızıydı. Ve kızı da o'nun gibi ekonomi okuyarak, başını dikmişti karşısında.

— Bunu öğrenmek bile büyük bir aşamadır kızım,— dedi bütün sevecenliğiyle. Elini uzatıp, saçlarını yüzünü okşamak isteğini kolunda engelledi. —Bir de bizi düşün... Her yaptığımızı inanarak yaptık.

— İnançlarınızın boş ve dayanaksız olduğunu mu söylüyorsunuz?

— Tersine... Bişeyler yapabildikse o inançlar uğruna yaptık.

— Savunuyor musunuz baba,— dedi anlayamayarak Zeynep. —Yoksa yadsıyor musunuz? Lütfen açık konuşun.

— Kolay mı sanıyorsun? Bana açık mı düşündüklerim, sana açık olsun... Harbiyeden çıkışımdan alırsan otuz, Kuleli'ye girişimden alırsan kırk yıldır hep aynı inancın doğrultusunda yürüdük biz... Şimdi sen bütün bir kırk yılın hesabını bir anda soruyorsun benden.

— Sizden değil. Ülkeyi yönetenlerden soruyoruz biz bunu... Eğer yönettinizse sizden de tabii!.. Çünkü, sanırım aldığınız, bıraktığınız olmayacak...

— Biz Mustafa Kemal'den almıştık,— dedi gülerek. —Siz Demirel'den alacaksınız. O kadar da ayırımı olacak elbet.

— Devrettiği bu muydu Mustafa Kemal'in? Buysa, bize öğretilen onca bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı öyküleri yalan mı?

— Hepsi gerçek...

— Gerçekse, bağımsız bir ülkenin başbakanına başka bir bağımsız ülke, böyle bir mektup yazabilir mi? Mustafa Kemal'in Başbakanına, aynı İsmet Paşa'ya, Wilson, öyle bir mektup yazsaydı, n'olurdu acaba?

— Sanırım Amerika Birleşik. Devletlerine harp ilân ederdik.

— Aynı İsmet Paşa, cılız bir yanıtla, yetiniyorsa şimdi, o da sizin gibi olayı değiştirmeye çalışmıyor mu?

— Biz de böylesine ağır suçluyorduk gençliğimizde,— dedi yatıştırmak isteğiyle... Bu yanıtı bile verebilmesi tarihsel kişiliğinden geliyor. Yoksa, pek çoğumuz süklüm püklüm oluverirdik bize gelse... Dünyanın bugünkü yapısı ve ülkemizin bugünkü konumu içinde, bu bile yürek işi. Öyle olduğu da ortaya çıktı hanidir... Artık İsmet Paşa muhalefet lideri... İktidarda da Demirel var. Halkımız, o yanıtı vereni değil, tersini savlayanı iktidara getirdi.

— Hemen suçu halka atmayın... Halkın seçeneği var mıydı? Daha önceden, o'nu iktidara getirenler, böyle bir sonucu hazırlamış değiller mi?

— Bak kızım,— dedi. —Öyle ülkeyi yukarıdan yönetiverenler, belli koşullardan geçmedilerse, her zaman yanlışlıklar yaparlar. Ve kişinin yanlışı, kendine zarar verirse, devlet adamının yanlışı ülkesine zarar verir. Halk, yanılgıları görmeden de, düzeltme olanağını bulamaz. Öyle, tepeden inme düzenleme beklemeyin.

— Siz Mustafa Kemalcisiniz... Mustafa Kemal de halk adına bağımsız, ileri bir toplumun düzenlemesini istemiyor muydu?

— Mustafa Kemalci olmak başka kızım,— dedi derin derin içini çekerek, —Mustafa Kemal olmak başka... Biz ne biliyoruz? Savaşmayı... O daniskasını ardında bırakmıştı. Biz ondan ötesinde büyüklerimiz, diyoruz. O en büyük olmanın bilincini hep yüreğinde taşıdı. Biz kamuoyu diyoruz... O kamuoyunu yaratıyordu. Çünkü, yoksul, kimsesiz, bir halkın nabzını elinde, yanmış yıkılmış bir ülkenin özlemini yüreğinde duyuyordu. Karşılaştırmaları yaparken, bütün boyutlarıyla düşünmeni istemem ondan.

O zaman, kolay sonuçlardan da, kolay suçlama ve aklamalardan da kurtulursun...— Ve sözü bitirdiğini gösteren bir davranışla, başını kitabına eğdi yeniden.

Zeynep, babasından bir daha ses gelmeyeceğini bilmenin dürtüsüyle, ağır ağır çözüldü. Kalkıp mutfağa yönelirken, kitabının altından kendini gözlediğini sezdi bir an. Durakladı isteğini kırdı. Yürüdü!..

«Herşeyi unutmaya, herşeyi bağışlamaya böylesine hazır mıydım?» diye düşündü. «Hazırdım elbet. Yüreğimin derinlerinde bir umut ışığı saklamışım demek. Yine de saklıyorum kimbilir... Yenilgi bizim yazgımız. Boyumuzdan büyük sorumluluklar yüklenmenin sonucu bu... Omuzlarımıza demirleri yeni takmıştık, mirasa sahiplendiğimizde. Şimdi defneli kılıçlı kokartlarımız var... Ordan buraya, aldığımız ve bulduğumuz. Ya da Zeynep'in o gün dediği gibi, aldığımızla bırakacağımız öylesine değişik ki birbirinden... Cevdet Paşa'nın, bütün bir Silâhlı Kuvvetlerin gücünü, bir yokuşu tırmanmak amacıyla kullanması, içten içe bir küskünlük getirse bile, zamanı diyordum. Şifrelerin çözülmesi, planların çıkarılması, Kurmay Başkanımın koşmaları... Emir subayımla, icra subayımın haber merkeziyle, santral arasındaki seyirtmeleri... Açılan depolar... Çıkarılan gereçler... Yollara düşen araçlar... Askerlerim... Gözleri ışıl ışıl. Yüreklerinde coşku. Başlarına geleceğin bilinciyle yudum yudum kavradıkları yaşamdan özgeçi... Kendi benliklerine güvenin sonsuz artılımı... Herşey, herşeyin bir göz açıp kapayıncaya olup bitmesi... Torosları aşan ve aşarken marşlar söyleyen birliklerim... Topçular... Tanklar... Karar ve güç... Birden gençliğime uzanan anılar... Kore kargaşasının içine saplanıp kalan belleğim... Savaşın o korkunç devinisinde ölüp dirilmeler. Azalan, azıldıkça deneyin kızıl korunda pişen, ölümün örsünde çelikleşen insan bilinci... Korkaklar, cesurlarıyla insan ilişkilerinin kanla yoğunlaştığı ortam... Mesleğimin ortamı ve doruğu aynı zamanda... Omuzumdaki sızı boşuna değilmiş. Ne zaman bir düş kırıklığına uğrasam, önceden haberliyen o altıncı duyunun haksızlığına karar vermiştim. Daha hasta yatağında, yeni güveyin gerdeğine koşarcasına ivecenliklerin anlamı olmalı diyordum... N'olurdu Gürsel'i biraz daha bıraksalar-

dı... Devlet işlerinin sürekliliği açısından zorunludurlar... Amerika'ya yollanmadan bir gidip görseydim. İstememiş, dediler. İstememekte haksız mı? Ölüsü geldi ordan. Ve hastalık nedeniyle alınan rapor, bir hafta önce birisinin istifasıyla senatör seçilen Sunay'ı Çankaya'ya oturttu... Yeni politikacımız, yeni parti başkanımız, yeni başbakanımız, bütün bu sıçramaları, bir de gücümüzü kanıtlayarak süsleyecek, demiştim bir an. Ve öyle olursa, efendilerimizle bağlarımız kopar bakarsın... Kıbrıs, hem av, hem tuzak demiş Behçet Paşa... Kim için, kime? İnsanlığımızdan utandırdılar bizi. Gemiye binmiş askeri, yeniden kendi toprağına indirmek ne demek. Hadi, Mühendis Başbakan bunları bilmez... Belki bir askeri harekât o'nun için, bir buldozerin ileri geri devinmesi gibidir. Cumhurbaşkanlığı katında oturan Cevdet Paşa!.. Genel Kurmay Başkanlığına kurulan Cemal Paşa!.. Onlar da mı bilmezler? Madem binildi, bir gösteri yapalım bile diyemediler öyle mi? Altıncı Filo, engel olurmuş... İşte Yunanlılar, askerlerini geri çekmişler. Sorun barışçı yollardan çözülmüşl.. Hiç bir şeyin çözüldüğü yok. Tersine herşey çapraşmakta... Biz çıkamadığımız için hükümet düşüreceğimize, Yunan Albayları, askerini çektiği için darbe yapıyorlar... Mateksas biçimi desek, değil... NATO planını uygulamışlar. Hani anlaşmaya göre içişlerine karışılmayacaktı? Hani bağımsızlık ve özgürlük korunacaktı... Hür Dünya güçlüler için tanıyor bu kavramları... Güçlü olmak da, boyun bükmekten, avuç açmaktan kurtulmaya bakıyor öyle ya... İsmet Paşa boşuna mı anlattı bize Harbiye'de Lozan'ı... Ve aynı İsmet Paşa, İkinci Dünya dengesinin egemenlik alanlarını bu kadar ucuza mı kabulleniverdi— Dur yahu!.. Kendi kendimizi gerektiğinden fazla küçümsemiyor muyuz biz? Hem halkın iç dinamiğini biliyorlardı diyoruz. Hem de, neden? diye soruyoruz... Eğer biliyorlardıysa, bir zaman böyle gerekti diyemezler mi? Halka ve bize güvenleri bunca sonsuz muydu? Şu olay!.. Mehmet'in intiharı, bütün bir ordunun hıncını ve öfkesini böylesine bilediğine göre, elbette halkı da etkileyecek... Bizim ayrımız var mı halktan... Ha-

zırladığım, Toroslar'ı aşırtmak için yola çıkardığım Mehmetçiğin gözleri herşeyi anlatmıyor muydu? Kurtuluş Savaşının milislerini, Batı Cephesinin askerlerini görmedim... Bilemem nasıl bakıyorlardı... Görenlerin anlattıklarıyla kulaklarımız dopdolu değil miydi? Ne çabuk unutuverdik herşeyi... Bir albay, böylesine onur kırıcı bir davranışa katlanamayıp intihar ediyorsa, bin, yüzbin asker, öfkenin doruğunda diş bilemiyor mu? Bunu değerlendirmek böylesine zor mu bizim için? Olmamalı Paşam!.. Sen ki, teğmenken Paşa gibi düşünürdün. Paşa olunca, bir teğmen gibi güncel oluşumların ardına takılıp koyuvermek var mı? Papandru neden şamarlandı? NATO planı korkunç bir acımasızlığı neden getirdi Yunanistan'a... Dışarda becerememeyen içeriye dönmeye koşulu da ondan... Eee!.. Zorla bakalım humbarayı... Dök içindekileri önüne de, şöyle ortalığı bir kolaçan et... Şu 1967 yılının bilânçosu nedir? Ve bu hesaptan neler çıkar?..» Omuzundaki sızının uğrun uğrun yüreğine indiğini bildi... Belleğinin kıvrımları açılıyor, bütün bir geçmişi aynı perdenin üstünde oynatma alışkanlığı birer ışıldak gibi yanıp sönüyordu beyninin içinde... Ayaklarını uzattı. Koltuğuna kaykıldı.

«Kolay suçluyoruz,» diye düşündü. «İsmet Paşa'nın bırakıp gidivermesini her kezinde suç olarak alıyoruz. Hem adamı çok iyi bir stratej olarak tanıyoruz. Kendi mesleğimizin gereğinden ötürü... Hem, her olayda, günlük gazete yorumu gibi değişiyoruz. Paşa dünya dengesini de kendi gücünü de hepimizden iyi biliyor. Bildiği için, hazırlıksız bir savaşın olanaksızlığını da kesinliyor gözlerimizde. Görmek istemiyorsak, suç onda değil, bizde... Yığnaksız, ya da yanlış yığınakla savaş olur mu? Gümbür gümbür gider adam. Ve devlet adamı gittiğinde, devleti de birlikte gider. El kıçına kene gibi yapışıp, condottioriler benzeri kılıç sallamak kolay... Patron emir verir, sen uygularsın... Daha ilk öğretmenliğimizde strateji konusunda neden diretmiştik biz? Bağımsız olmayacağını bildiğimizden.. Öyleyse, bunca etkin mi oldu aradan geçen yıllar ki, olayları tek tek ele alıyor, ve bu özellikleriyle değerlendiriyoruz?

Höst, derler adama... Dünya nasıl bir bütünse, olaylar da öyle. Ve öyle olduğu zaman, içlerinden birini çekip, budur, demek yanlış... Hadi bakalım, soyun zora. Ve zor içinde oynamaya hazırlan... Nedir sorum? İsmet Paşa!.. Bir ülkeyi, bir ulusu otuzbeş yıl bir yere koşulladıktan sonra, hürp diye çekip çıkarıvermek olası değil. Üstelik, bunda senin de katkın varsa!.. Çünkü, ülken işgal altında değil. Sağlam bir devlet yapısı, sağlam bir bilinç, dilerse bütün anlaşmaları yürürlükten kaldırabilir... Ekonomik olarak boğarlar bunun karşılığında. Stratejik olarak da boğabilirler mi? Amerika, Atlantik ötesinden gelip, Anadolu'yu işgal edebilir mi? Hele bir etsin de, Viet - Nam'a benzer mi görsün... Birkaç kentimizi yıkar, biraz adamımızı öldürür. Ama bu bize yepyeni bir düzende, yepyeni bir ülke kurmak olanağını verir... Adamımız yetişmiş, olanaklarımız gelişmiş... Ne anlatmıştı Fikret? Azbiraz olanak tanıyınca, teknisyenlerimiz bile yeni araçlar geliştirmeye başladılar... Topların doğru koordinat verildiğinde, hedefini saptayan aygıtlar yapıyoruz Kırıkkale'de... Şimdi bir düşün... İnsan altyapın bu düzeye gelmişse, fikir ve düşünce üretimi başlıyor demektir. Sürüp gittiğinde, geleceğin adayı kim? O yandan kaygımız ve korkumuz olmadığına göre, başka yönden alacağız... Dedik ki, bugünkü sonuçların büyük ölçüdeki sorumlusu İsmet Paşa... Kendi sorumluluğunu sıfıra indirmeden, bir davranışa girebilir mi? Dört yılda, bütün savaşımının birikimini tüketmeyi başarmış iç ve dış baskılar. Şimdi yeniden başlaması gerekiyor. Ve kime karşı? Yine kendine, otuzbeş yıl önceki yanılgısına karşı... Kime dayanacak bu oluşumda? Halkı yeğliyormuş gibi görünüyor. Aslında yine bize dayanıyor... Bir Yirmiyedi Mayıs'ın bile, onca kemirilmiş, güdükleşmiş ve kendi çalkantıları içinde pek çok şeyi yitirmişken, hangi boyutlarda bir atılım olduğunu bilmese de seziyor... Tersine dönen ne varsa, doğrusuna çevirdik. Belki tam başaramadık. Yine de, yaptığımız, yapılacak olanların başlangıcı... Harp sanayimiz, gereksinimlerimizi ve avuç açmalarımızı teknoloji ötesi boyutlara indirgedi... Konvansiyonel olanlarda, kendimiz ken-

dimize yetmek üzereyiz. Bir on yıl daha diyordu Fikret... Arı kovanı gibi adam buldum. Bunlar bir on yıl daha debelensinler istedikleri gibi, teknolojik aşamayı da yaparlar görürsünüz... O sonsuz güveni nerden alıyordu? Somut sonuçlardan... Biz görmedik mi? Onca manevrada aksayan toplarımız, tutukluk yapan makinalı tüfeklerimiz, dağılan bozulan cepanemiz oldu mu? Dışardan ne alıyorsak, yarışmadı mı bizimkiler? Bunu görünce, duraksamak da, umutsuzlanmak da anlamsız... Bunu biz gördükse, Paşa görmüyor mu? Ve bu zamanı kazandırmak değil midir amacı? Daha bombalama emrini verirken, beni düşürebilirler, iş buraya geldi mi önemli olan yurt çıkarlarıdır, iktidar değil demeyi bilemedi mi? Düşürdüler... Yepyeni bir iktidar oluşturdular. Hem de bizim gücümüze dayanarak. Yüzeydeki gücümüze ama. Gizil güç orda. Tarlalarda, fabrikalarda okullarda ve burda, emrimizde... Vay be bunu onlar da biliyorlar demek... Bildikleri için, okulları karıştırdılar... Bir kez öğrenci politize oldu mu, dersleri asmaya başlar. İyi yetişmemiş uzman da, son derece tehlikelidir. Bizi, yine bizi kullanarak kırıyorlar ha... Peki, öyle olsun... Bu kırımın karşılığını hazırlamak da bizim üstümüze ödev. Bir on yılı gözden çıkarırız Fikret'in ulaştığı yere varabilmek için... Böylesine olanaklı ve büyük bir ülkede, on yılın zararı, yarışında kapatılır nasılsa. Hem, yitikleri eğitmek, yeniden adam etmek zor değil. Öyleyse, kaba hatlarıyla, onlar yüklenecekler. Şimdi, devleti ele geçirdiklerine göre, alabildiğine baltalayacaklar gelişmeyi... Karşılığında İsmet Paşa'da, demokratizasyonu artıracak. Gerilimin bütün uçlarını kullanacak anladığım... O zaman, bir ayırım olacak. Oldu da... O ortanın solu dedi, Ecevit'i Genel Sekreter yaptı, partisi bölündü. Hiç gözünü kırpmadan dayandı buna... Acımasızlığına hayran olmamak elde değil... Biz bir Albayımız intihal etti diye dövünüyoruz. O partisinin yarısını vermekte gözünü kırpmıyor... İşe bak... Al sana bir ders... Üniversitelerde, boykotların, eylemlerin hemen ardından öldürme sıçramasına girişiliverdi. Gençlik bunun ardından gitmesin olmaz... İsmet Paşa halkın gi-

zil gücünü kışkırttıkça, ötekiler olayın ivmesini artıracaklar demek. Sonra!.. Ulaan!.. Biz Dickinson raporu, Demirel'in gelişi, İsmet Paşa'nın gidişi, Ortanın Solu, Öğrenci eylemleri, toplu namazlarla, kanlı pazarlar, derken, ipin ucunu hepten mi kaçırdık yahu!.. Şuraya, şu oyluma bak... Her oluşumda, elbette adamlar 27 Mayıs'ın rövanşını alacaklar, alıyorlar da diyoruz... Bunlar çarpışmalar oğlum. Küçük küçük muharebeler... Asıl hesaplaşmaya zaman var daha... Neden şimdiye kadar bizi kullanmadılar? İşte, tezgâh burda kurulmuyor mu? Ah be Mehmet'im, intihar edecek zaman mıydı? Yaşayacaktın... Yaşayacaktın da, bizim kör bilinçlerimizin içine tükürecektin... Adamların en büyük ustalığı, kendi güçlerine hepimizi inandırabilme becerileri baba!.. Biz diyoruz ki, Amerika öyle bir devdir ki, her istediğini yapar... Bilmeden, düşünmeden, Tanrı'nın yerine yerleştirmişiz adamı... Eh, öyle olunca da nice bir binse tepemize yerden göğe haklı... Biz eşek olduktan sonra, binmesin yazılı mı? Oysa, brifinglerde tozu dumana katıyoruz. Amerika'nın, Kunuri'de nasıl yenildiğini, Viet - Nam'da adım adım nasıl yenileceğini nerdeyse harita üstünde gösteriyoruz. Ve iş söyleve geldi mi, «Bütün olanaklarını ortaya koyan bir ulusun yenilmesi söz konusu olamaz,» diyen Atatürk'ün sözlerini belge olarak çıkarıyoruz. Peki bilinçaltımızdaki ne? Akıl almaz bir ürkü ve teslimiyet... Tüh senin kalıbına... Sen ki kendini İsmet Paşa'dan bile iyi stratej sayarsın... Tüh ki, şuncacık Zeynep senden akıllı... Asker dediğin bir bilinci kabule değil, kendi bilincini dayatmaya koşuludur. N'oldu? Böyle teslim oluvermek var mı? Sözde Mustafa Kemalcilerin arasına kendimizi de katmak gerekli... Hey bire Mehmet'im... Gördün mü, beni nerelere sürükledin? İngiliz İmparatorluğunu biz yıkılma sürecinin başına getirivermiştik... Fransız İmparatorluğunu Cezair... Demek ki Amerikan İmparatorluğunu da, Viet - Nam yokuşun başına sürecek... Biz halâ teslimiyetçilik içinde ölü uykusuna yatacağız... Şimdi, devlet gücünü elde etmenin başarısıyla yüklensin bakalım.. İsmet Paşa halkı silkelemeye uğraşıyor. Karşı taraf dura-

cak mı? Böylesine derinleştirdiğine göre sanmam. Öyleyse, bir hesaplaşma kaçınılmaz. Ve bir büyük yenilgi görünümü vermeli bu işe... Adamlar ne istiyorlarsa, bir zaman için yapmalılar... Kendi güçlerine kendileri de inanmalı bir iyice. İşte orası halkanın zayıf yeri olacak. Eğer biz, sağlam bir biçimde ayakta kalabilirsek, o zayıf yere yüklendiğimizde, egemen olan bilinç bizimkidir... Beklemeyi bilmeliyiz. Göreceği bir hesap varsa, sonrasında soracağımız hesap da olmalı... Bunun için de daha bir gömülmemiz gerekiyor. Öyle ki, çengelleyeceklerini bile biz vermeliyiz. Verdik ya yahu!.. Kendi ellerimizle yetiştirdiğimiz kaç adamımız, West Point'lerine gitti... Akademiden, öğrencilerimin en kafalılarını seçtim bu kurslar ve eğitimler için... Necdet, Komuta kursunu başarıyla bitirmiş... Haydar Akademilerinde sınıf birinciliğine oynuyormuş. Kendine çok güveniyordu. Çok iyi yetiştirdiği mektuplarından belli... Anlatmadı mı bana olabilecekleri? Neden gözardı ettim bir an... Öyleyse, bekleyeceğiz biz... Yığınaklarımız tamam olmalı... Onları kendi silâhlarıyla vurmanın başka yolu yok... Savaş olsa, açık oynardık... Yeniden kağnıya dönmemiz gerekmez... Kendi fabrikalarımız kamyon yapıyor artık. Bir motorumuz eksikmiş... Yakındır onu da yapariz. Hele bir savaş ekonomisine girelim, iki yıla kalmadan pek çok şeyi çıkartiveririz... Öyleyse, biz yığınaklarımızın tamam olmasını bekleyeceğiz. İsmet Paşa can havliyle, halkı eğitsin... Bizi kullanmaları kaçınılmaz olur yakında. İvmesini artırdıkları olayları bizden başka kim durduracak. Disiplinli partiler olsa, o zaman eylemlere egemen olmak kolay... Olmadığına göre, herkes kendine göre bir yorum ve yorumuna göre eylemde bulunacak. O zaman da adamların istediği kendiliğinden gerçekleşecek... Kendini dev aynasında görenlerin bir fiskeyle devriliverdiklerini göreceğiz. «Bu arada biz disiplini yitirmez, sağlam bir biçimde kalabilirsek, sonrasına hazırlıklı oluruz. Çünkü asıl hesaplaşma sonrasında. Onlar ivmeyle söndürmek isteyecekler, biz sağlam bir çekirdek çıkartarak diriltmeye uğraşacağız.» Ellerini oğuşturdu doğrulurken. «İşte bu oyuna girmeye değer.

Ve gerçekten tadı çıkar... Gördün mü Mehmet'im, asker boşuna ölmez. İşin doğrusunu da yanlışını da gösterir ölümüyle... Yerin Cennet olsun. Bir de intihar eden şehit sayılmazmış... Hangi şehit bu kadar iş görmüştür? Sana söz versem, inanır mısın? İspatlayın komutanım, dersin öyle ya... Haklısın. Şu beş on yılı bir kazanalım, göreceksin ve inanacaksın...»

Bedri, bir an yalnız kalmayı kolluyordu sanki. Çocuklar derslerini alıp oturma odasına, hanımlar işlerini alıp, mutfağa yöneldikleri an, kolunu sıktı.

— Seni hiç böyle duyarsız görmemiştim... Paşalık değiştirdi mi yoksa?— diye sormaktan kendini alamadı.

— Paşalık değiştiriyor kardeşim,— dedi alaylı bir biçimde. —Kolay mı omuzların kalabalık, altında sorumlu olduğun erat ve zabitanın sayısı çok, özel araban, emir ve icra subayın, bilmem kaç kilometre arazin ve tümenlerin, tugayların, bağımsız birliklerin... Şöyle bir düşündüğünde ve tam teşekküllü oluvermesini hesapladığında, otuz bin kişinin yükünü sırtlanmışsın...

— Kalkıp selâm vereyim mi, adam gibi mi konuşalım?

— Adam gibi başlamadın ki!..

— Tamam sözümüzü geri aldık... Abdo'yla, İbo'yu çağırmadığıma öyle pişmanım ki şimdi... Nasılsa yakında toplanırız, dedim. Keşke hiç söz açmasaydım...

— Neler geçiyor aklından?

— Senin geçirmediklerin!..

— Yine başlıyor musun?

— Tamam!.. Kaç zamandır düşünüyorum. Şu geçtiğimiz on yıl içinde bir iyice semirdik. Her birimiz yarbay, albay ya da binbaşı iken, fişek gibi insanlardık biz... Korgeneral, Tümgeneral, Tuğgeneral olunca miskinleşmemizin anlamını bir türlü kavrayamıyorum... Olup bitenlere baktıkça da, kendimden umudu kesiyorum.

— Ben senden hiç bir zaman umudumu kesmedim. Yurt çıkarına bişey gerekse de, ölüme hiç gözünü kırpma-

dan kim gider deseler, kendimden önce seni, sizi örnek gösteririm. Tamam mı, gönlün oldu mu? Dökül bakalım şimdi beni hangi yokuşa sürmek istiyorsun?

— Yokuş falan değil... Ordu kaynıyor... Dickinson raporu kendi doğrultusunda olayları hızlandırdıkça, genç albaylar, hani bizim on yıl önceki durumumuzda olanlar, kümeleşiyorlar... Örgütlenmenin ne olduğunu bilmesem, bu kümeleşmeler doğal gelir bana... Ama duyarlıklarını da, biçimlerini de öğrenmiş biri olarak dışardan seyretmek yüreğime oturuyor...

— Hakları değil mi? Adamlar bunca yüklenmişler üstümüze, ha babam de babam şamarlıyorlar da, bizim yetiştirdiğimiz, ulusal bilinç vermek için üstlerine titrediğimiz onca genç adam devinince suç mu oluyor?

— Suç diyen kim? Tersine, böylesine gelişmeler içinde bizim durumumuzu tartışmak istiyorum ben. Hiç birimizde bir kıpırtı, bir ses yok... Birer arabaya kurulduk diye herşeyden vaz mı geçtik?.. Yoksa disiplin adına onca temiz insanı gözden mi çıkardık? Kaç kez, kaç yerde örgütlenmenin başını çeken bizlere n'oldu? Tükendik mi? Gençler, bir yanda Faruk Paşa, bir yanda Muhsin Paşa, öte yanda da Celâl Paşa'nın çevresinde kümelenmişler... Denizcisi, karacısı, Havacısı bir bütün halinde kenetlenmişler... Celil Paşa'nın da aradaki zinciri bağladığı söyleniyor... Bizim hem hiç bişeyden haberimiz yok. Hem de yekinip yardıma niyetimiz. Üstümüze ölü toprağı mı serpildi. Eloğlu, partileri böler, ustalıkla seçim yasasını değiştirip, solu parçalanmaya iter, ordunun içini bir iyice karıştırıp, tasfiyeye hazırlanırken, bizim paşa paşa oturmamızın anlamını kavrayabiliyor musun?

— Sana gelip, aramıza gir diyen var mı?

Bedri, sorunun sertliğiyle irkildi birden. Gözlerini kırpıştırarak baktı arkadaşına. Başını dikti;

— Eskiden var mıydı? Biz kendimiz karar verip, devinmez miydik? Beni şaşırtan da bu değil mi? Sanki, baldırlarımızdan koltuklarımıza zincirlenmişiz gibi oturup kaldık.

— Keşke dediğin doğru olsa da, sonrasına böyle kalabilsek...

— Dur biraz. Sen yine bişeylerden pireleniyorsun galiba?

— O zaman sizin yaptıklarınızı bir düşün Bedriciğim,— dedi. —Bir de şimdi olanlara bak... Siz baş olacak bir orgeneral bulamazken, şimdi kuvvet komutanları birbiriyle yarışıyor baş olmaya... İş buraya vardı mı, altında bir bityeniği var demektir. Ya, Cevdet Paşa'nın yaptığını yinelemek istiyor baştaki... Ya da hepimize birden bir vazgeçilmez bilinci dayatmak amacında... Adam dediğin her sabah uyandığında oyuna gelmez ki... Bir kez geldi mi, kendine gerekli dersi çıkarır ve oturur kıçının üstüne... Bizim ne kötü yazgımız var ki, bütün pislikleri süpüre süpüre yürüyeceğiz. Bırakalım, herkes kendi pisliğini süpürsün bir zaman. Baktık olmuyor, süpürgeyi yeniden yükleniriz. Ama, biz yükleniriz ve biz temizleriz... Tamam mı?

— Aboov,— dedi eski günlerinde olduğu gibi Bedri Paşa. —Biz şurda iki elin parmağı kadar adam kaldık... Paşamızın gönlünde yatan aslana bak...

— Mustafa Kemal bir elin parmağı kadar adamla yola çıkmıştı, bir...— Dedi gülerek. —Bir de dönüp baktığında bir başınaydı, iki... Bir kez suyun başındaysan, çoğalırsın, üç!.. O iki elin parmağı kadar dediğin adamların on yıl, on yılı da bırak beş yıl sonraki geleceklerini bir düşünürsen, kaç ordu, kaç kolordu edeceklerini görür, irkilirsin, dört... Ve yarım bir şey bıraktıksa, temizlemekten vazgeçemezsin, beş!.. Daha sayayım mı?

— Tamam tamam,— dedi Bedri. —Deve kuşu gibi de olsa, gömüleceğiz iyice... Yeter ki aramızdan fire vermeyelim.

— Versek ne? Süpürge bizim elimizdeyse, çer-çöpü ayıklamaktan mı korkacağız? Ama, bir inancımı söyliyeyim mi sana? Biz istemezsek fire vermeyecek kadar güçlüyüz. Yeter ki, kendi aramızda ayrılıklar, aykırılıklar olmasın... Kırk yıldır olmayanın da, şurda birkaç yılda oluşması, akılla bağdaşmaz ya, ihtimaliyata alışmışız bir kez. Yine

de açık kapı bırakalım diye söylüyorum.

— Eee, üstümüzü budadık diyelim... Altımızı nasıl inşa edeceğiz?

— O çoktan edilmedi mi? Onca sevdiğimiz adamı neden yolladık yadellere?

— Oldu,— dedi Bedri Paşa. —Kahveleri hakettik bir güzel...

ALTI

Martın ilk soğuk günlerinin ayazı, arabalarının camlarında uğuldayarak Hava Kuvvetlerinin parkına yanaştılar. Sinema salonuna girdiğinde, sigara dumanının bulutuyla karşılaştı. Çevresine bir göz attı. Eksikleri çoktu... «Başkan, güvendiklerini çağırmış olacak. Bizimkilerin Ankara'da olanları da burda. Bizden kuşkuları yok demek. Bu iyi... Bunca oluşum içinde bir de o, cunta kurarsa, işimiz iştir... Bakalım, niyeti ne? Yunanistan mı yinelenecek yoksa? İçiçe iki cuntanın kesiştiği noktada fırlayan mı kapacak külâhı? Kendi adamlarına bile güveni yok mu bunların? Bir de bizleri toplayıp bulaştırmak istiyorlar. Onca zamandır, onca kışkırtmaya dayanmışız... Atıf Paşa apar topar NATO karargâhından gelip, öne düşünce, Celil Paşa bile uzaklarda kalmaya durmuş... Şimdi, neyi kotarmak istiyor bunlar? Yoksa duyduklarımız doğru mu? Geçen Kasım'da, İstanbul'da yaptıkları geniş toplantıyı ertelerken, aldıkları bir karardan söz etmişlerdi. Faruk Paşa, Genelkurmay Başkanıyla, Cumhurbaşkanının da aralarına katılacağını ve yapacakları harekâtın böylelikle tam bir hiyerarşi içinde olacağını söylemişmiş. Şimdi o mu gerçekleşiyor? Memduh Paşa, baktı ki, kıyıda duran çok... Hepimizi bulaştırmak amacıyla mı düzenledi bu toplantıyı? Muhsin, Akademiden arkadaşım. Namusuna güvenirim. Cesaretine de diyeceğim yok. Hala jet kullanıyor... Hepimizden önde ve hepimizden yüksekte, buna da bişey diyemem... Karar almada ikircimlidir. Mutlaka başvuracağı biri bulunmalı... Faruk Paşa, Silâhlı Kuvvetler Birliği'nin başkanıyken, birden duraklayıverdi bildiğim... Seçenek üretmekte eşsizdir de, karar üretmeye geldi mi, tutuluverir... Daha gençliğimizde neyse, şimdi de öyle... Celâl Paşa, içlerinde en kararlısıdır. Yazık ki, deniz gücü Başkent'te etkin değil... Memduh Paşa ise, eğer karar verdiyse bir şeye, hep-

sını, hepimizi sürükleyecek bir otorite yaratmayı bilir. Boşuna konulmadı o'na Keçi adı... İki kez komutanım, bir kez de Harp Tarihi hocam oldu Akademide... Her kezinde, yüklendiği bir sorumu gözünü budaktan esirgemeden sonuna kadar götürür. Tek noksanı, dünya görüşü ve bilgisidir... Yazık ki, bir komutana en gerekli olan yetkinliklerden fazla kısmeti yoktur... Üstelik, daha 1946'lardan Cevdet Paşa'ya çok bağlıdır. Bir benim, boyacı sorununda azıcık kırılmışlardı. Sonra, Cevdet Paşa Seyfi Albay'ın cuntasına girip de, özveriyle başkanlığı ilk ağızda bıraktığında, bağlılığı daha bir artmıştır. Sonra başkanı olarak, çok inanmış, alabildiğine güvenmiştir. Güvencini de hiç boşa çıkarmadı doğrusu. O'nu Genel Kurmay Başkanı yapmak için kaç değeri harcadı. Cevdet Paşa. Ve bu harcamaların sonucunda, şimdi bütünleştilerse, yenilmez armadayı oluşturdular demektir. Çankaya ellerinde... Genel Kurmay ellerinde... Fuat Paşa, Mit Müsteşarlığını bunlara borçlu... Daha Sadi olurlandığında, koşullarını baştan zedeleyerek uzaklaştıran kimdi? Üstelik Atıf'ı da getirip, gençlerin arasına sokunca, tam egemenlik kazanırlar... Dur, bunlar Parlamentoya da el atmışlardır. Bir kez koordinatörlüğe soyunduysa Atıf, herkesi bilgilendirmeyi bilir... O zaman eralarına almadıkları halde bile, içlerinde hepsinden çok bilenlerden biri değil miydi? İstihbarat eğitimi önemli bir olanak sağlıyormuş insana... Yazık, bizim noksanımız çok... Biz kıt'a subayıyız neyleyelim... Güçlüyüz ama, oyun iyi oynandığında tuzağa düşmeye de koşuluyuz bir iyice... Haydar'a yazayım... Her bir şeyi öğrensin... Bizim gibi bazı eksikleri olursa, böyle yalap şap düşünür... Oysa komutan, bütün genel hatları bir bakışta kavramalı, bütün ayrıntıları bir göz kırpışta kavrayıvermeli... Bağlantıları bunun üzerine yaptı mı, yanılgıyı en aza indirir... Anlaşılan o ki, adamlar on yıllık planlarla yola çıkıyorlar. Şimdi, duruma el koyalım, derse? Kaygılanmak gereksiz... İki elin parmağı bizde... Ve bizsiz olamazlar, ilk ağızda süpürmezlerse tümümüzü birden. Bunun gerekçesi de yok ellerinde. Darbe yaparlarsa, altlarında biz olacağız... Tepişirler-

se, biz tarafsızız... Belki bir ikimizi veririz ağızlarına. Ama hepimizi birden köklemeye güçleri yetmez. Yine de hazırlıklı olmak gerekli...»

Memduh Paşa'nın hazırlanmış kürsüye yürümesiyle hepsi ayağa fırladılar. Genel Kurmay Başkanı, her zamanki kararlı sadeliği ile;

— Sosyal uyanış, ekonomik gelişmenin önüne geçti... Türkiye hiç bir zaman sokağa bırakılamaz,— diye söze girivердi...

«Yahu,» diye düşündü hemen. «İşçiler yasal haklarını kullandılar diye mi bu korku? Hakları yasa dışı kılarsan, onsa adam bir araya gelebildiği anda neyleyeceksin? Yasal olunca haberin vardır. Önlemini almışsındır... Ya kendiliğinden oluşursa? Oluşması da kaçınılmaz. Sen burda, adamların sendikalarını yoketmeye çalış. O da orda otursun öyle mi? Hak verilmez, alınır. Mustafa Kemal öyle der... Bizde de gelenek tersinedir. Hak alınmaz, verilir. Verildiği gibi de geri alınabilir anlamına değil ki bu? Devlet yapısının önalması, önlem alması ve kendini sağlama bağlaması için gerekli... Yoksa, bir kez, kendileri alırlarsa haklarını... Sonra onları geri almaya kimin gücü yeter ki... Yine de, bunların kararı belli. İyi ki biz karışmadık. Bu ilk başlangıç, ardını göstermeye yeterli. Eh, biz de iyice piştik komutanlarımızın gölgesinde. Beni salıverse, Paşamın düşünce doğrultusuna göre, gerisini getiririm. Ve yüreğim yanar bunlara inanıp da eyleme geçenlere. Daha şimdiden yüreğim yanar. Meğer ki, can havliyle davransınlar... Hepimizi, ama hepimizi ezip geçsinler... Dinle hele, daha neler döktürüyor Paşa'mız.»

— Bugünlere nasıl geldik? Ve bu badireden nasıl çıkacağız? İşte soru bu,— diye sürdürdü Memduh Paşa... Salonda eksilen sigara ateşleriyle, çoğalan dikkati gözden geçirdi bir süre. Ve Cevdet Paşayla, Fuat Paşa'nın ortaklaşa düşüncelerini sıralamayı sürdürdü; —27 Mayıs Anayasası, ileri bir toplumda varolan bütün özgürlüklere sahip. Yalnız kabul etmek gerekir ki, bizim toplumumuz aynı ölçüde ilerlemiş değil. Bu yüzden özgürlükleri kulla-

nırken, aşırıya kaçılıyor. Ve aşırılıklarda, toplumsal yapının işlerliğini tehlikeye sokacak oluşumlara kapı aralanıyor. Partiler, hatta yılların İsmet Paşa'sı bile, bayrağı sol eline alacak kadar kendinden geçebiliyor. Ülkemizin binikiyüz kilometre bir sınırla komşu olduğu Sovyetler Birliğinin, Akdenize inebilmek için pusuda beklediği unutuluyor... Dışardan beslenen komünistler, çeşitli kisvelerle partilere sızıyor, örgütleri ele geçiriyor ve herşeyi bozmak, sonra da bozuklukların sorumlusu olarak iktidarları göstermek gibi kurnazlıklara başvuruyorlar. Etkin de oluyorlar... Düşünün... İşçi Partisi Atatürk'ün kurduğu mecliste milletvekili, bizim kurduğumuz Senato'da, üye sahibi olabiliyor. Devletin bütün gizlerini, amaçlarını ve işleyişini öğrenip, kışkırtmaları için araç olarak kullanıyorlar... Anayasaya göredir diye, ardardına yoksul kitlelerin hoşuna gidecek yasa önerilerinde bulunabiliyorlar. Ve radyolarda, gazetelerde bunların propagandasını yapıyorlar... İki büyük parti akıllılık edip, milli bakiyeyi kaldırdığı zaman da, daha bir şirret ve daha bir kışkırtıcı oy avcılığına giriyorlar. Bu durum bize ödevler yüklüyor arkadaşlarım,— yutkunmasıyla yeniden durdu.

«İyi be, bunu da görelim bu yaştan sonra,» diye düşündü. «Bunlar hükümetle ortak darbe girişiminde bulunacaklar. Ellerini tutan olmasa, hem de yaparlar. Ellerini tutan halk bunların. Hiç bir parti lideri, yarını düşünüyorsa, orduyla ortaklık edemez. İsmet Paşa gibi bir adam, etmemişken dedikodusu çıktı diye bir seçim yitirdi. Şimdi Demirel edebilir mi? Ederse İsmet Paşa'nın kükreyişine dayanabilirler mi? O'nu böylesine kolay temize çıkarmak işlerine gelir mi en azından? Öyleyse Paşam, sizin iş yarım başlıyor demektir. Bütün politikacıları karşınıza alarak bir işe kalkışıyorsunuz... Yozlaşmayı nasıl önleyeceksiniz? Görelim bakalım. Bize de dersler vardır bunun altında.»

— Sorunun çözümünü araştırırken, konuyu şöyle koyabiliriz,— diye sürdürdü Memduh Paşa. —Bir kez, Silâhlı Kuvvetler olarak, politikanın dışında kalacağız, sokaktaki çağrıya uymayacağız. Sorunların çözümü için gereken

çareleri de bulacağız. Bölünmeden bulacağız... Bunun için, Komutanlarınızın Anayasanın verdiği yetkileri sonuna değin kullanarak, olayları bütün dikkatleriyle izlediğine güvenin. Güven içinde olursanız, fikir tartışmalarıyla ayrılıklar doğmasını engellersiniz diye söylüyorum bunları.. Milli Güvenlik Kurulunda, hiç bir etki altında kalmadan düşüncelerinizi, kaygılarınızı dile getiriyoruz. Bizim görevimizi düzenli ve eksiksiz yapabilmemiz için, desteğiniz ve huzur gerekli. Sizden güvenli olursak, badirenin devamına göre üstümüze görev düştüğünde, üstesinden gelmemiz kolay olur. Ne var ki, durumun bunu gerektirmesini hiç birinizin istemediğini biliyorum. Biz de istemiyoruz. Zorunlu kalırsak, sorumluluğumuzun çok büyük olduğunu hepimiz bilelim. Heyecana kapılarak soğukkanlılığımızı yitirirsek olayları gerektiği gibi değerlendiremez, gerektiği gibi yönetemeyiz. Komutanlarımıza kayıtsız koşulsuz güvenin. Sizin yerinize yapılması gereken herşeyi hiç düşünmeden yapacaklardır. Disiplin bozulmazsa, badire çabuk atlatırlar. Bunun nasıl olacağını şimdi bana sormayın Konuşulacak, tartışılacak yer burası değil. Ama, kararın çok geç çıkmayacağını çok esaslı planlarla, heyecansız bir biçimde hazırlandığını, herşeyden, anında haberimiz olduğunu ve yapılacak herşeyin mutlaka bizim tarafımızdan yapılacağın bilin.. Ve bilin ki, sosyal olayların temeline yerleşen komünistlerle, üniversitelere ve öteki kamu kurumlarında yuvalanan aşırı unsurların anayasanın özgürlükçü ögelerine dayanarak yaptıkları kışkırtmaların sonu gelmiştir. Güveniniz tam olursa, biz de yapacaklarımızı rahat bir ortamda düzenleyebiliriz. Şimdi sizden istediğim, beklemeniz ve emirlere uymanızdır.

Geldiği gibi yürüyüverdi Memduh Paşa... Bir an, bütün solukları tavana ağan sigara dumanlarına asılı kaldı. Sonra bakışlarını çevirdiğinde, toplantıya katılan arkadaşlarının gözlerinde yıkandı. Hepsi, aynı bilincin, aynı düşüncenin ve aynı kararın coşkusunda buluşmayı yaşıyorlardı. Olayları zamanında değerlendirmenin rahatlığı ve kıyısında durmanın kıvancıyla, önlerinde oturan korgenerale ba-

kıyorlardı. Bakışlarındaki sevencenlik okşayışa dönüşürken doğruldu. Tertemiz gülüşlerindeki güveni devşirerek ilerlerken, Celil Paşa'nın koluna girmesiyle irkildi.

— Ağabey, —dedi Celil Paşa.— Kaç zamandır seninle konuşmak istiyordum.

— Başımı yakmak için mi?— Sorusuyla irkildiğini gördü Akademi arkadaşının Nefeslenmesine kalmadan; —Sarıkamış günlerini anımsar mısın?— Dedi yeniden. —Sonra akademi günlerimizi?— Neler düşünür, neler düşlerdik? Ve nerden nereye geldik? Cevdet Paşa'nın başkanlığında, Memduh Paşayla ortak davranmak da mı yızılıymış alnımıza? Savaşa evet... Şavaşıma gelindi mi, beni bağışlarsın sanırım... Bu işlerde kurnazlık, yenilgiyi de birlikte getirir. Albay olduğumuz zamanlarda, bir kendi başımızı yakardık. Şimdi Memduh Paşayla yola çıkarsak, bilmem bir bizimle kalır mı?

— Memduh Paşa'nın ardındakileri de bir görsen ağabey, —dedi Celil Paşa.— Bütün bir ordunun kenetlendiğini anlarsın...

— Ordu kenetli. Kenetli orduyla da, harbe girilir benim bildiğim. Darbe adı üstünde, bir kanadın bütün ötekileri teslim alması anlamını taşır... Harp varsa, kolordum, başkomutanın emrinde. Kurnazlık oldu mı, eratıma da zabitanıma da yazık!.. Çünkü biz, bir başımızı yakacak rütbeleri çoktan aştık.

— Anladım, —dedi Celil Paşa. Her zaman zekâ fışkıran gözlerini, gözlük camlarının ardından kıpıştıra kıpıştıra;— Anladım. Ve umarım, zaman geçmemiştir...

— Ben de umarım...

Arkadaşlarının koluna girerek, Sinema salonundan çıktı.

•

Geçmek bilmeyen Mart günlerinin derin gecelerinden birinde, herkesin uyuduğu Ankara'da coşkuyla sarsılan göğüsler, sevinçle dinginleşen gövdeler ve umutla tartışan insanlar var... Kara Kuvvetlerinin toplantı salonu, karar

lı bakışlarla apaydınlık, beklemenin kaynaşmasıyla sımsıcak. Artık söylenecek herşey söylenmiş. Sözün bittiği yerde başlayan görevin gerçekleşmesinden başka yapılacak şey yok... Salonu dolduranların yüreklerinde başarmanın hızı, bileklerinde hiç ilerlemeyen saatler... Parmaklarının arasında biri sönmeden, öteki yakılan, tablalarda unutulduğu için uzun küller haline gelen sigaralar...

Rütbe zincirinin elverdiği oranda boğuk, kısık tartışmalar. Kararın ilk haberlerini muştulamaya hazır, suskun telefonlara dikilmiş gözler... Ve durmaksızın terleyen, durmaksızın mendiliyle yüzünü silen Faruk Paşa'nın inip kalkan gür kaşları. Her inip kalkışta, koşuşturan, bir yeni dosyayı, bir yeni planı ve bir yeni paftayı kapıp getiren kurmaylar... Saniye göstergesinin ucunda kütürdeyen yüreklerin atışı, yollarda yürüyen tankların gümbürtüsüyle birleşiyor. Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, ardı ardına bildirilen onaylar. Toplanan parlamenterler... Havada vınıldayan uçaklar... Sürekli marşlar çalan radyo... Göreve hazır insanlar... Listeler... Elden ele dolaşan bakanlıklar... İnanılan, güvenilen ve herşeyi önceden hazırlamanın bilgisiyle beklenen onca insan... Gecenin koyu karanlığını delen palet sesleri... Birliklerinde hazır bekleyen askerlerin yayılışı... 27 Mayıs sabahının aydınlık güneşine uyanan ulusa, ülkenin bağımsızlığını haykıran ordunun sesi!.. Kaç zamanın emeği, çabası ve düşünce birliğinde yoğrulan bir geleceğin adım adım, saniye saniye yaklaşması... Anıt-Kabir'de başlarını eğmeden, gözlerini kaçırmadan bakabilecekleri anıt-mezar... Kendi işlerinde eksiklik duyguları bütün hesapların bir anda görülmesi... Kavuşacakları dinginliğin gücüyle, kendilerinden uyanık bekçiliğine bırakılan Anayasa'nın uygulanması... Yıllardır politikacıların kulak ardı ettiği bütün maddelerin birer tören kıtası gibi önlerinden geçişi. Faruk Paşa'nın ter damlalarından ışıklanan gelecek. Uzanan parmakların ucuna, açılan avucun içine konan yengi çelengi... Geçmeyen zamanı bile göstermekte usta saatler. Ve akrebin üstünü aşan yelkovan... En ince çıtırtıya açık kulaklar... Bekleyiş... Dayanılmaz bekleyiş...

Açılan bir kapı... Bütün bakışları topuklarında kenetleyen bir sivil... Eski arkadaşları... Mazhar Albay!.. Ağır ağır Komutana yaklaşması... Yüzünde okunan bir düşkırıklığıyla;

— Komutanım, Polatlı'dan tanklar harekete geçmemişler!.. —Haberi!..

— Ölyeyse kalsın,— ivecenliğindeki Paşayla birlikte, çöken, dağılan, çözülen bütün düşler. Yumuşayan omuzlar. beliren kamburlar... Acele söndürülen ışıklar. Nizamiyede verilmesi unutulan selâmlar... Arabalar... Kimsesiz sokaklar... İnsansız ve kör apartmanlar... Caddelerin ayaz aydınlığındaki yalnızlık...

Kendi adım seslerini dinleyerek ilerleyen umutsuzluk... Gittikçe sıkılan dişlerin arasından alaz alaz fışkıran öfke... Bir anda yitirilmiş olana özlem... Yeniden dönüp gitme isteği... Yeniden bütün düğmelere basma, bütün makinaları çalıştırma, bütün kaynakları eyleme geçirme tutkusu... Duraklamalar, yürümeler... Kapılarda sessiz çevrilmeye çalışılan anahtarlar... Uyuyan çocuklarının üstünü örten kasılmış yüzler. Onların umudunda bile gülümsemeyi beceremeyen seyrimeler... Karılarının gözlerindeki çengeller... Yorgunluğun çökerttiği omuzlarının yanıtladığı sorular... Biran önce kütük gibi devrilmek, biran önce kütük gibi uyumak ve yaşanan şu geceyi düş sanmak dileği...

Uykuda kuyruğuna basılan bir devin, bütün öfkesiyle silkinmesi... Açılan kapılar... İkişer üst, birer yargıç subayla üstleri aranan subaylar... Koridordan koridora, odadan odaya seyirten ikircimli ayaklar... Ardardına tutuklamalar. Ardardına herşeyin Genel Kurmay'da ve birlikte bitirilmesinde kararlı bir gücün kesin davranışları... Evlere yollanan haberler. Görev süresi belirtilmeyen bilgiler... En yakın arkadaşların habersizliği... Aylardır kendi dudaklarından bile gizledikleri sonucun, birden çözülüvermesi. Yine de bir umutlu bekleyiş. Buzdağının altındaki bölünün kımıltısı... Dudaktan kulağa yayılacak bir işaretin, bütün yurtta yıldırım hızıyla ulaşacağı en kuytu köşeler. Ve o kuytu köşelerdeki hazır bekleyenlerin başlatacağı dev devini... Başkent'ten, yurda yayılamadıksa, yurttan Başkent'e

akarız güvencesinin dirilttiği düşçülük... Kendilerini buraya kapatanların sıraya girmesi zamanını hesaplamalar... Kollarında birden hızlanan saatlerin uçuşarak yürümesi... Geçen bir gün... Başlayan bir gece... Yanan ışıklar... Sönen ışıklar... Üstlerinde, yanlarında, önlerinde devinen ayak sesleri. Artan, eksilen, aceleci, yavaş ve rap rap nöbet değişimleri... Devin uzanan kolları... Her birini burdan çekip çıkarıveren güçlü parmakları. Sonra bir bir topladıklarını, yerlerine getirişleri... Yeniden kararan gün... Yeniden yanan ışıklar... Ve düşün yerine kurulmaya başlayan gerçek...

Dev dingin, uyumasını sürdürmektedir. Buralara tıkılanlar da kendileri. Bitmeyecek bir görev gezisine çıktıkları açık... Ve evdekiler, kimbilir nasıl hüzünle beklemekte... Giz tutma alışkanlıkları onları kaygıdan uzak tutar... Kendilerini kendi gözlerinde yargılamak düşüncesi çok ağır... Neden böyle oldu? Herşey öylesine yolundaydı ki... Bir Kuvvet Komutanının önderliğinde giriştikleri bütün işler, şimdiye iyi gitmişti... Güpegündüz kararı almışlar, akşam olamadan bütün birliklere ulaştırmışlardı... O sonsuz bekleyişin anlamı neydi öyleyse? Tanklar neden kıpırdamadılar? Faruk Paşa neden geriye bıraktı, nedenini soracağına... Yakındır kokusu çıkar... Yepyeni bir şey düşünmüştür. Sözünü tutmadı mı daha önce? İstanbul'da, geçen Kasım'da yapılan toplantıda ne varsaydıysa gerçekleşmedi mi? Öyleyse, bir bildiği vardır. Belki sınamaktadır yola çıktığı insanları... Ya da atlanan bir nokta aklına gelmiştir. Bu arada başkaları... Başkaları var mıydı? Bizden başka devinen, davranan, yekinen olsa, haberimiz olmaz mıydı? Olmadığına göre, başkaları yok... Öyleyse, yakındır çıkacak bu işin foyası... Çıktığı zaman hepimiz derin bir soluk alacağız da, neden burdayız biz? Ve neden üstümüzde herşeyden habersiz dolananlar, koşuşanlar, nöbet değiştirenler var? Amma iş... Galiba takımı yatırdık. Biz kuvvet komutanlarının yanına, Genel Kurmay Başkanıyla Cumhurbaşkanını da katıyoruz derken, buraya kapatıldığımıza göre, işler sarpa sardı. Üç gün içinde herşeyin değişmesi

mümkün mü? Nasıl olur... Üç gün önce, harekât emrini veren komutanlarımız, şimdi tutuklama emri vermiş olabilir mi? Bunca değerli, sağlam, yürekli ve bilgili ve bunca yurtsever komutanlarımız, bizi tutuklamakla, kime, niye, nasıl yaranacaklar?

Üçüncü günün akşamı dolarken, asker gerçekçiliği bütün umutların yerini alıverdi... Bu iş yattı diye düşündüler kendi kendilerine... Hem de nasıl yattı. Darbe yapan adam, iktidarda olur. Hapiste değil... Demek ki darbeyi biz yedik. Hem de zoka yer gibi... Dickinson daporunun oyununa geldik. Biz canhavliyle girişelim derken adamlar bir güzel bize giriştiler. Hem de, ala ala hey, ilk kıvılcımı tutuşturup, sırtımızdan ite ite ha... Bak sen!.. Bir hesap sormaya kalkmalılar ki, hesap soran biz olalım...

1 — Parlamento ve hükûmet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2 — Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetlerinin, bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkilâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükûmetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3 — Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silâhlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.

Bilgilerinize...

Memduh Tağmaç
Genel Kurmay Başkanı ve
Milli Güvenlik Kurulu
Üyesi

Celal Eyiceoğlu
(Oramiral)
Deniz Kuvvetleri Komutanı
ve Milli Güvenlik Kurulu
Üyesi

Faruk Gürler
Kara Kuvvetleri Komutanı
Milli Güvenlik Kurulu
Üyesi

Muhsin Batur
(Orgeneral)
Hava Kuvvetleri Komutanı
ve Milli Güvenlik Kurulu
Üyesi

ALTINCI BÖLÜM

Bakışlarını, Ankara'nın üstünü boz bir tül gibi kaplayan Temmuz gecesine kaldırdı. Odanın aydınlığından, dışarının karanlığına yansıyan sarılıkta bütün geçmişi ve geleceği bir kez daha okumak içgüdüsüyle bütün uykusu uçuverdi. Uyuşan ayaklarını uzattı. Uyuşan beynini devindirmek amacıyla gözlerinin pınarlarını sıktı... Kirpiklerinin ucunda oynaşan yakamozlara daldı bir an. Ve beyni, olağanüstü bir dinginlikle çalışmaya başladı...

«Herşeyi ama herşeyi yeniden gözden geçirmeliyim. Artık dönülmeze geldik dayandık,» diye düşündü. «Gün ipil ipil ağarırken bütün bir ulusun nabzı namlularımızın ucunda atacak. Ve her gümbürtüyle birlikte tüfeklerin kusacağı her mermi, geçmişin çalkantılarını da kirlerini de arıtıp paklayacak... Şimdiye değin devreye girdikse politikacı, devre dışı kaldıksa asker gibi düşünmeye alıştık. Oysa, şu bir kaç gündür ve bundan sonrasındaki varsayımlar için, bir komutan ve devlet adamı gibi düşünmeye koşuluyuz. Çünkü bir komutan gibi bütün fiziki koşulları bir ânda kavramaz, bir devlet adamı gibi durulacak noktayı saptayamazsak, olacaklar, yapacaklarımızın hepsini rezilliğe çeviriverir. Bir kez de rezil olursak, iç ve dış düşmanlara gün doğar... Ve çıkarlarının bütünleşmesinde, olağanüstü kargaşa günlerine girilir. Bundan çıkacak sonucun sorumlusu da doğrudan doğruya biz oluruz... Şu an, her türlü çekişmenin, her türlü ayak oyununun ve politikanın bittiği yerdeyiz... Söz siyasetin ve silâhın. Böyle anlarda da, geçmişi ve geleceği bütün ayrıntılarıyla düşünmek hem komutan hem devlet adamı olmakla mümkün... Hadi bakalım Paşa! Harekât planını, biraz taktik bilen her asker yapabilir. Doğruyu güç, yanlışını zaaf belirler... Oysa, ardında korkunç bir birikim olan, geleceğinde düşlenemeyecek bir oluşum bulunan bir olayda, taktik bilgi yeterli değil. Strateji gerek... Nedir yapılmak istenen? Nereye ulaşır yapıldığında? Ve bunun sonuçları ne olur? İşte soru...

Binkez sorduğun, bin kez yanıtladığın ve şimdi de yeniden irdelemeye koşulduğun sorun bu... Çözebilir ve çözdükten sonra da kendini aynı dinginliğin içinde bulabilirsen, çarpışmayı kazanmak da yitirmek de o stratejinin yararına olabilir. Ve strateji belirlenirken, fiziki koşulların bir değerlendirmesini yapmak kaçınılmazdır... Binbirinci kez başla aktarıp döndermeye!.. Turgut Paşa, Kıbrıs konusunun uzmanı olarak ne demişti? «Daha Acheson'la başlayan Amerikan müdahalesi, doğrudan bütün ipleri ele geçirmekle sonuçlandı... Biz Garantör devletlik yapımızı, NATO ortaklığıyla bağdaştırmaya boyun eğince, o da efendilik gücünü elegeçirdi... Ve daha 1964'de, İsmet Paşa, yeni bir dünya kurulur Türkiye'de orda yerini alır, dedikten sonra, işler kızıştı... Bombalama kararı bile başlıbaşına bir serüvendir... Erim karşıydı... Hükümet karşıydı... İsmet Paşa, çıkarma isteyen Genel Kurmay'la direnen güçlerin arasında sıkışmıştı... Sürekli soruyordu bize... Amerika ne der? Sovyetler ne der? Biz bir harekâta girişirsek, Sovyetler Birliği de Makarios'u desteklerse, durum ne olur? Elimizde yeterli araç ve gereç var mı? Yarı yolda dökülür kalırsak, sonucu nasıl yararımıza düzeltebiliriz? Bütün sorularını karşılıyorduk askerler olarak. Bunca zamandır savaşmamış bir ordu, ilk zamanın şokunda bile Adayı bütünüyle alır, diyorduk... Yunanistan harp açarsa, Sovyetler onları desteklerse, Amerika desteği zaten mevcut bulunduğuna göre, bütün dünyayı karşınıza almaz mıyız? Makarios, sırtını Birleşmiş Milletlere daha çok da bağlantısız ülkelere dayamış... Bir yandan Ada'yı Yunanistana ilhak etmek temel ideolojisi olduğu halde, öte yandan bağımsızlığın verdiği bütün avantajları kullanarak, üçüncü dünyaya hoş görünebiliyor... Bizim bunları kıracak gücümüz yok. Çünkü yılların birikimi, kendi başımıza davranma yeteneğimizi tüketmiş. Hiç bir bağlantısızla, Amerika'nın izni dışında çıkarlarımızı tartışamaz olmuşuz. Böyle bağımlılıklardan zırp diye ayrılıvermek hemen hemen olanaksız... Dış dünyayı bir kıyıya koyun, içerde, kendi insanlarımıza anlatamayız... Çünkü, çıkarları bakımından bağımlı olanla-

rı saymasak bile ideolojisi bakımından bağımlı olanlar, devletin üst kademelerinde yuvalanmışlar... Ben yine askerleri bunun dışında alırım Paşa, dedi bana... Gözlerim yaşardı inan... Ne olsa eski asker. Bir yere gelip de, ülkenin dış çıkarlarını açık görebildiğimizde, bizim, yerimizi alacağımızdan güvenliydi halâ... Oysa, bizim aramızda da tanımladığı nitelikte insanlar vardı. Her yerde iyiler de kötüler de vardır. Kendini herkesin tepesinde görmek isteğiyle tutuşan pek çok adam, yeme takılır. Askerin büyük maddi çıkarlar sağlaması zordur. Hemen göze batar. Hemen dışlanır. Ve bir kez de dışlanırsa, bir daha kolay kolay etkinlik kazanamaz. Zaten hiç bir zaman da doğru düzgün hesaba aklımız ermez bizim. Bir arabayla bir eve de ülke satılmaz ya... Çok daha büyük çıkarlar olmalı. Askere sunulabilecek çıkar da, kendi iktidarı olur... Elbette böyle bir zekaya atlanır. Atlansa da, altı ya da çevresi boş bırakır mı adamı? Üstelik herkes, kapılır mı yeme?.. Kapılırsa, kendinden başka kimlere sunulduğunu öğrenince ayılmaz mı? Yine de kananlar olur. Bunun için pek çok dolabı da çevirir. İyileri, doğruları, temizleri ayıklar... Birbiriyle çatıştırır ayıklayamazsa, hakemlik yapıyorum derken dümdüz eder. Ya da sizin yapacağınızı biz yapalım oynuyla, elekleyiverir. Koskoca İsmet Paşa bile, karar salt ordunun üstüne yıkılsın istedi bombalama başlarken. Yıkılsın. Bir ülkenin ordusu, hem içerde hem dışarda pislik temizleyemiyorsa, neye beslenir. Onca insanın alın teri, göz nurundan kesilenin lokma lokma midesine oturması kaçınılmaz değil mi? Bizi Battal Gazi ordusu sanıyorlar... Üstte bir iki çapulcu devleti ele geçirmeye çalışır. Altta bir dünya şavalak ağzını açıp duracak... Mustafa Kemal'in ordusunda da çapulcular, şavalaklar vardır... Ama bir doğru bile bütün bunların hakkından gelmeye yeter... Çünkü, alttaki şavalaklar ücretli asker değil Güney Amerikada olduğu gibi... Neden birkaç milyonluk ülkelerde, sekiz on bin, yirmiyirmibeş milyonluk ülkelerde kırk elli bin asker var? Profesyoneli beslemek zordur da ondan... Eloğlu kendini korumak için tekneloji verir... Johnson'un mektubundan anını-

sa bir... Sizi Rusya'nın karşısında yalnız bırakırız derken, silâhlarımızı kullanamazsınız, çünkü biz izin vermedik diye yazıyordu. Ve verdiği silâhların nerede, nasıl ve ne biçimde kullanılacağının çizgisini apaçık çekiyordu. «Siz ve biz Komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük.» Yani, ancak Komünistlere karşı olursa, ve birlikte dövüşürsek silâhları kullanabilirsiniz. Hatta belki o zaman izne ble gerek görmezsiniz. Ne var ki, kendi ulusal çıkarlarınız ve halkınızın duyguları söz konusu ise, bakın Sovyet öcüsünü çağırırım ha!.. Bizim dudaklarımız uçuklamadı bu tehditten. Ama dudakları uçuklayan çok adamımız oldu... Amerika Birleşik Devletleri, kendi korkusunu bize nasıl geçirmiş? Yahu biz Sovyetlerle, daha Moskova Knezliği olduğundan beri yan yanayız... Onlarla savaşmanın ne demek olduğunu biz biliriz. Bizimle savaşmanın ne olduğunu onlar... Yani, Abdülhamid döneminde Ayastefanosa bir kez geldiler diye, hep öyle mi olacak? Saldırgan amaçlar güderse, bizim üstümüze güderse, başına ne geleceği bilmiyor mu? Onca boşluğa karşın, bir İran Azerbeycan'ına dalmaktan çekinen Sovyetler, hürp diye bize saldırır mı? Kurtuluş Savaşlarının ne yaman bir silah olduğunu bilmiyorsa. böyle bir bataktan çıktığı zaman, o'nun Amerika Birleşik Devletleri gibi çekilebileceği bir Atlantik'i var mı? Bizi yakar, yıkar... Hiç kuşkum yok... Dünya çapında pazarlık devlerinin biri... 1919'larda, aynı durumu yaratan ülkeler, o zamanın koşullarında, bügünün Amerika ve Sovyetlerinden daha güçlü değiller miydi? Üstelik hepsi birliktiler... Şimdi kendi aralarındaki çekişmeleri, elbette yoksul ve küçük ülkelerin sırtında sürdürecekler. Buna bir diyeceğimiz yok. Ne var ki, Ruslar bizi tanır. Bir kez, çatışma başladı mı, nerelerden neler çıkacağını, kendi içinin nasıl karışacağını bilir. Almanları yenmek iş mi? Bütün tarihine bir göz atmadan, yola çıkanın, nasıl döneceği belirsiz... Bir reiim, insanlara kökenini unutturamaz ki elli yılda... Karlofça'nın ardından Kazakların, Avastafonos'un ardından Dağıstanlıların, Birinci Dünya Savaşının ardından Tatar, Azeri, Başkırt ve Türkmenlerin ayaklandıklarını ne

çabuk unuturlar? Savaş, içerinin karışması demektir arkadaşım. Yengiyle biteni bile karıştırır ortalığı. Çünkü, çeşitli çıkar grupları yenginin ganimetini paylaşmak için kavgaya tutuşurlar... Oysa askere ne kalır? Bir Madalya, bir onur... Eh, askerin görevi de budur. Çünkü o payını, en büyük payı almıştır. Yengi ve yaşam!..» «Dur,» diye geçirdi yeniden. «Konuyu dağıtmayalım.»

Bacaklarını gerdi. Sırtını kütürdetti. «Bu yüzden Rusya'nın doğrudan bir müdahalesi düşünülemez. Kıbrıs'ta Makarios'a yardım ederdi... Kıbrıs'ın tümü asker olsa, tümünün elinde makineli tüfek bulunsa, bize sökmez. Zaten bu hiç bir zaman düşünülmedi. Bir kez oraya adımımızı attıktan sonra, istersek tamamını alırız. Kimsenin, kaygısı yok bundan... Önemli olan Büyük Devletlerin tepkisi. Bu tepkilerden biri, Sovyetlerinki, yardımdan öteye geçemezdi... İngiltere, kendi görevini, garantörlükten doğan haklarını yerine getirmiyor. Bir yerde suç ortağı... Agratur üssünde kısılır kalır iyi yüklenirsek... Pek pek, Garantörlük'ten ayrılır. Hasmane durum alarak, Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya çalışır. Bunları, güvence altına aldık mı, bizimle uyuşmaya zorunludur. Çünkü, Amerika sürekli ortaklıklarını arttırıyor. İsrail'i kullanarak, Arapları dövdükçe, İngiliz çıkarları daha bir zayıflıyor... Gelişen Arap milliyetçiliği, temel ögeyi görmeye başladı. Nasır'ın tutuşturduğu ateş, giderek ortalığı alevlendiriyor. Araplar, bir kez ellerindeki gücün değerini kavrarlarsa, ilk ağızda bundan Amerika yararlanır. İngilizlerin yerini bütünüyle ele geçirmek amacına kullanır. Ne var ki, zaman onları da bizim gibi uyarır... Ve uyandıklarında, dünyayı yönetemezlerse de, birbirine katmayı beceririer... Amerika işin burasında devrede olmak zorunda... Lozan'dan bu yana adım adım geliştirdiği çıkarlarını, İsrail, Türkiye ve İran, Emirlikler, Suudi Arabistan dengesinde götürüyor. Irak, devrimden bu yana petrolüne yeraltı kaynağı olarak egemen. Yerüstüne çıktıktan sonra pazarlamada Amerikan - İngiliz şirketlerine zorunlu... Libya öyle... Suriye yeni yeni petrol yatakları buluyor. İran Musaddık olayından sonra büsbütün boyundu-

rukta... Ve Amerika, yaşamsal çıkarlarla bağlı Ortadoğu'ya... Johnson'un mektubunun altında yatan buydu. Ordaki bir karışıklık, ister istemez bir boşluk doğururdu. Ve bu boşluğu dolduracak olan, Sovyet egemenlik alanlarıydı. Biz başımızı dikebilsek, o boşluğun doğal sahibiyiz. Özellikle, Arap - İsrail savaşından bu yana, denge kuruldu sayılır. Bunun karşılığı da gelmekte gecikmedi... Viet - Nam yenilgisini Ortadoğu çıkarlarının gölgelenmesi izlemesin diye, önlemi aldı Amerika. Vay anasını... Necdet Paşa'nın pırıl pırıl zekâsıyla çözüp önümüze koyduğu sonuç çok önemli... «Bunlar Viladivostok'ta, Finlandiyalılaşmış bir Türkiye üzerine anlaştılar ağabey,» demişti. «Bütün kokular bunu gösteriyor. Amerika baktı ki, biz varken Mustafa Kemal'in hakkından gelemeyecek. Tekelleri geliştirecek öneriler uygulandıkça, devlet tekelleri ötekilerden fazla gelişiyor. Ve temel yatırımlarda yerli girdilerle çalıştıkları için daha bir büyüyorlar, bizi böyle örselemek isteyecek. Ta ki, politik bağımsızlığımız karşılığında ekonomik bağımlılığı kabul edelim. Etmeye de koşuluyuz bana sorarsan. Her türlü tüketim gereçlerimizin temeli, Amerikan ortaklıklarına dayanıyor. Petrol ve yedek parça vermiyorum dedi mi, uçaklarımız uçmaz... Arabalarımız yürümez... Silahlarımız atmaz... Açlık ve yoklukla şaşkına döneriz... Şilide öyle yaptılar... Kamyoncular kendilerine bağımlıydı. Pazarlama şirketleri kendilerinin. Esnafı da araya katınca, yokluklardan yararlanan operet generalleri, ülkeye el koyuverdi. Sonra, Allende ne yaptıysa, hepsini bozdular. Bizde, durum özellikle tüketim ekonomisi bakımından aynı. Çoraptan sabuna, Yağdan, öteki yiyecek maddelerinin dağıtımına bağımlı ortaklıkların elinde. Temel girdilerini Kamu Kurumlarından alıyor olsalar da, dağıtım ve pazarlama adamlarının elinde... Yoklukların faturasını bize çıkardılar mı, kısa zamanda tükeniriz. «İşin can damarını görmekte ve göstermekte bilgili... Önermesinde de haklı elbet...» Pislikleri biz üstlenemeyiz. Varsayımları sıralarken, sonrasında oluşabilecelkeri aman gözden kaçırma. «Viladivostok, bizim için bir boşluk. Ortadoğu'da, teknolojik ve lojistik denge kuru-

lur kurulmaz. Yani, İsrail, bayrağı açtığında bütün Arapları önüne katıp süpürme gücünü yitirir yitirmez, yeni önlemler alınıyor. Mısır'ın bizim 1946'da başlayıp, hala süren serüvenimize dalmasının altında bu yatıyor... Stalin o zaman bizden, Boğazların denetimiyle, Doğu'da sınır düzenlemesi istemişti. Şimdi Mısır'a teknolojik, lojistik ve bilimsel yardımı kesiyor. Neylesin Sedat? Amerika'nın kollarına atılacak. Belki de İsrail'le dayanışma içinde Arap dünyasının petrol birliğini bozacak. Bu boşluktan yararlanan Şah da, İran'a görkem katacağım ya da Pers İmparatorluğunu yeniden kuracağım diye kabaracak. Kabardıkça bir yanından Musaddık olayının ürküsüyle dışarıya para yığacak, bir yanından Petrol fiatlarındaki artışın getirdiği büyük olanakları silâha yatırarak, İran ulusunun malını Amerika'ya peşkeş çekecek... Sonra!.. Doğu ulusları tekin değildir... Bizim Kurtuluş Savaşının ispatladığını, her ülkenin de tek tek isbatlaması gerekiyor demek... Viet - Nam'dan sonra, Araplar ya da İranlılar derlenip toparlanacaklar... Bir o günler gelmeli ki... Şah'ın yaptıklarını fitil fitil burnundan getirelim... Tahran'a giden Cevdet Paşa'yı, iki mücevher bir halıyla çevirivermek neymiş gösterelim... Sözde dostumuz. Sözde aynı paktın içinde birbirimizi koruyacağız... Tersine, adam, sürekli bizi baltalıyor... Bir bakıma haklı. Babasının iki teşkilât-ı mahsusa zabitiyle iktidara geldiğini, Ahmet Kaçar'ın yadellerde öldüğünü unutamamıştır. Ve asıl unutamadığı, İran'ın yarısının Türk olduğu... Bir kez bizim Doğu kalkınır, İranlı da bunu görürse, uyanır diye korkuyor. Ne var ki, insanlar, bir gün kaçınılmaz olarak uyanır... Ve bu durum, şu bizim işte, önemli bir ipucu olabilir. Çünkü, dünyanın bu konumunda, Finlandiyalılaşmış bile olsa, ya da Necdet'in çok yerinde deyimiyle, politik bağımsız ama ekonomisinin özel yapısından ötürü ekonomik bağımlı bir ülke de olsa, Ortadoğu candarmalığına oynar... Hem de İsmet Paşa'nın, açık ve belgeli yerlerde sürekli mızırdanırken, Güvenlik Kurulunda dikilivermesinin altında bu yatıyor. Bize, diyor ki, görüyorsunuz politika beni bırakmaz. Çünkü bağımlılıklar sonunda gelip tepemize

biner... Ama ulusal çıkarlar sözkonusu olduğunda, neyin neyle çatıştığını görün. Sonunu da... Gördük tanrıya şükür... Çıkartmaya Amerika karşı çıktı... Bombardımana Sovyetler Birliği... Ve İsmet Paşa, olacağı bile bile, direnmenin değerini gösterdi hepimize... Kendisinin düşmesi ne yazar? Ya da benim ölmem... Zaten İsmet Paşa Sivas Askeri Rüştiyesine, biz Kuleli Askeri Lisesine girdiğimizde, yaşamımızı ulusa adamamış mıydık? Ve bu bir gün gerçekleşirse, kendi andımızın gereğini yerine getirmiş olmaz mıyız? Bunu geçelim. Kurtuluş bunca deneyden sonra yine bağımsızlıkta. İşin burasında Necdet'in dediklerini, neyleyeceğiz? İşte bunların arasından bulacağız boşluğu. Madem, 1964'de, Turgut Paşa, hükümet üyelerinin üstüne yürüdüğü ve Orhan Öztrak'la, Ali İhsan Göğüş'ü dövmekten beter ettiği halde çıkarma kararı alınamamıştır, durup düşünmek gerek... Dışardan birden içe dönüyoruz. Dönmeden bir özetlemede bulunalım ki, gözden geçirdiklerimiz doğru mu? Şu anda, şu 1974 Temmuzunda, dış durum, çıkarmaya engel değil. Amerika Birleşik Devletleri, belki biraz zırıncır. Ama karşımıza çıkamaz... Çünkü, 1967'de biz gemilerden inerken, Yunan askerleri de Kıbrıs'tan çekildi. Ve bunun sonucunda Amerika, Papaendru gibi bir demagoktan kurtuldu. Albaylar cuntası, NATO planlarını uygulayarak, Kralın ve generallerin cuntasını alaşağı etmeyi başırdılar. Sonuç!.. Bütün bağımlı ülkelerdekinin aynı... Zulüm... Ekonomik darboğaz... Dünyada yalnızlık... Ve yedi yıl içinde, Yunan muhalefetinin güçlenmesi, cuntanın kendi arasında parçalanması ve artık, başa belâ haline gelmesi... Üstelik, Allende darbesinin açığa çıkmasıyla, Arap İsrail Savaşı sonunda uygulanan petrol ambargosunun, Amerikan şirketlerine kazandırdığı milyarlarca doların, Avrupa ve Dünya kamuoyunun gözüne batmaya başlaması... Öyle sevimsiz duruma düşürdü ki Avrupa ve Dünyadaki çıkarlarını, kendini bir yangın yerinde buldu... Avrupa'da, anti faşist güçler, yaşamışlıktan ötürü çalkalandılar. Asya'da, ulusal çıkarlara sarılma hızlandı... Araplar, şirketlerin kârlarına da göz dikmeye başladılar. İşin burasında, eski bir

cuntayı harcamak, bir zaman için, çıkarların sürmesini sağlar!.. Hazır Türkiye pusuda... Geleceğe adaylığını koymak isteyen liderler çıkmış... Haydar Paşa'nın yazdığına göre, Amerikan Ordu dergisi Nation'da «Türk Ordusu solcudur», diyormuş Robert M. Fresco... Pentagon için Rostow kadar önemli bir kuramcıymış... Necdet Paşa ise, Şovyet ateşelerinin tam tersini savladığını söylemişti... Bu durum, bizim yararımıza... Çünkü daha Kurtuluş Savaşının başında Amerika ve İngiliz basını ve elbette hükümetleri, Mustafa Kemal'i bolşeviklikle suçlarlarken, Lenin, sağcı ve ulusal kurtuluşçu olarak görüyordu... Bu iki yanın şu yakın günlerdeki değerlendirmesi aynı olduğuna göre, çekilen bütün acılara değer. Demek ki, biz Mustafa Kemal'in mirasını, bıraktığı gibi götürebilmişiz... Dağıttık yine,» diye yeniden gözlerinin pınarlarını sıktı. Bir an başının içini boşalttı. Bir sigara çıkardı. Dudaklarının arasına aldıktan sonra, doğruldu. Odasının içinde dolanarak, düşünmesini sürdürdü, kaldığı yerden.

«Demek ki, Amerika Birleşik Devletleri, en azından sessiz kalmak zorunda. Kendi elini ateşe sokmadan, Yunan Cuntasından kurtulacağı için, tersine sırtımızı sığazlamalı... Çünkü; iki taş birden vuracak. Dünya kamuoyuna, güvence verecek, bir... Doğacak boşlukta, Yunanistan'ın başına kendi adamını getirecek, iki... Gelişen muhalefetin nereye gideceği belirsiz olduğu gibi, biraz daha beklerse, Yunan Solunun 1945'ler geleneğine dönmesi korkusu gelişmekte... Sovyetler Birliği ses çıkaramaz... Çünkü, Türkiye'nin politik bakımdan da olsa, bağımsızlığa yürümesi, kendi çıkarları açısından bulunmaz olanaklar sergiliyor. Boğazların, Batı'ya bütün anlamıyla bağımlı, bir hükümetin elinde olmasıyla, Ortadoğu yangınına yeni yeni silâhlar, yeni yeni mühimmat taşıyan gemileri ticari sayabilecek bir hükümetin elinde olması aynı şey değil. Ve zaten, bu ispatlandı. Yine iç sorunlarla bağlavacağız... Ne yapalım, birbirinden ayrılmadığı için, nedenler konusunda yanılıp yanılmadığımızı yeniden ele almalıyız... N'oldu 12 Mart'ta? Tağmaç ve Sunay Paşalar, Fuat Paşa'yı da yanlarına ala-

rak, herşeye egemenken, işler başkaydı. Fuat Paşa, ajanlarıyla ortalığı karıştırıyor, Faik Paşa'nın da desteğiyle, diretebilecek olanları susturuyorlardı. Çünkü Faruk Paşa, seçenek ustalığını da, Necdet Paşa'nın uyarılarını da bir kıyıya bırakarak, kendi altını teslim etmiş. Muhsin Paşa öncü görünüp, bütün adamlarını küstürmüş... Celâl Paşa ise her zamanki denizcilik ılımlığındaydı... Bu boşluktan kim yararlanacak Elbette Cevdet Paşa... Ve yararlandıkça, gücünün sınırsızlığını anladı. Koçaş'ın yerine, Erim'in başbakan olması sağlanınca, Hükümet de ele gelmişti. Onca uyarılarımız boşa gitti. Koçaş'ın bütün hatası da budur. Kişisel sözünü, yaşamsal durumların önünde tutar. Vazgeçmeye her zaman hazır hali, karşısındakinin gücünü besler... İnsan yetiştirdiğini bilmez mi? Memduh Paşa, bize hem hocalık hem kaç kez komutanlık yaptı. Bildiği için, öyle bir kıvraklık gösterdiler ki, Koçaş'ın yardım sözü verdiği Erim'i Başbakan yaptılar... Daha, 1954'lerde, Kıbrıs sorunu ortaya çıktığında, Erim devredeydi... 1964'te, İsmet Paşa'nın kararlarını en çok etkileyen oydu... Hem de, Amerika Büyükelçisi Mr. Hare'la aynı paralelde konuşarak... Turgut Paşa, en çok buna bozulmuştu o zaman... «Hare, bizi Makarios'un daha çok kızarak 120 bin Türkü öldürmesiyle tehdit ederken, Erim'in ileri sürdüğü gerekçenin başında bu geliyordu... İsmet Paşa'nın aklına, 1947 Anlaşmasının 14. Maddesini, Johnson'dan önce sokan o'ydu... Acheson'undan, Dulles'ına kadar evlerine girip çıkmadığı yetkili yoktu. Nedeni şimdi anlaşılıyor,» demişti... Demek ki, gerilere gitmek gerek. Bombardıman kararına dayamalıyız olayları. O zaman biraz daha aydınlık görünür herşey... Gerçekten de, Bombardımandan sonra, İsmet Paşa düşürüldü. Kurtuluş Savaşından gelmenin bilinciyle, oynak dengeleri görüyordu demek... Birden bütün direksiyonu çevirmenin olanaksızlığını biliyordu. Ya da o her zaman eleştirdiğimiz temkinliliğiyle, herşeyin ağır ağır oluşmasını istiyordu. Amerika'dan, belli ölçüde soğurken, Sovyetlere bir gıdım yaklaşmasının ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i Moskova'ya yollarken, Ortak Pazar'la pazarlığa gir-

mesinin temelinde bu istek yatıyordu. Yine de güvensizlik o'nu düşürdü... Çünkü bir takım manivelaların yerinden oynaması kaçınılmazdı. Ve bu manivelaları oynatanların başında da ordu geliyordu. 27 Mayıs'tan sonra, bizi şimdi devre dışı bırakan aydınlarla pek içiçeydik... Devre dışı kalmamız iyi... Sakin sakin düşünebiliyoruz. Ucuzlamaları ve yoksamaları iyi değil... Bütün suçumuz, Amerika'da eğitim görmekse eğer, ve bu eğitim insanları bütünüyle değiştirebiliyorsa, kendilerine bakmalılar... Bağımsızlık tekelini ellerinde tutanların pek çoğu, bizden çok fazla Amerikan okullarında okumuş, yabancı ülkelerde kalmışlardır... Onlar, o ülkelerin sömürgeci duygu ve düşüncelerini görebiliyorlar da, yaşamları bağımsızlık türküsüyle geçmiş bizim bir iki fire verdik diye damgalanmamız doğrusu gerçekçilikle bağdaşmıyor. Ne var ki, onlara hak verdirecek durumlar da yok değil... Memduh Paşa İstanbul'da, Cihat Paşa Ankara'da, aydınları ürkütmek için neden yararlanıyorlardı? Amerikan metodlarından. Eh, fırının ağzına gelen kızar örneği, onlar da bütün orduyu aynı sepetin içine atıverdiler. Zaten toptancılık doğu toplumunun özelliğidir. Biz putlarımızı kendimiz yapar, kendimiz kırarız. Bir zamanlar Amerika hayranlığı modaydı... Çıkar bağları kurabilenler, bilim adına, özgürlük adına modayı sürdürdüler... Sonra sosyalistlik, moda oldu, fiyaka adına sürdürenler sopayı görünce, gençleri koyup kaçtılar... Gençlerse, bütün acılara karşın, piştiler. Bundan sonrasında yeni bir oluşum, pişmiş, çelikleşmiş ve akıllandığı için acımasız yürüyebilecek insanların dönemidir. Ne zaman, ne kadar güçlenirler göreceğiz. Oysa, şimdi, alıp getirdiğimiz sorunu çözmeyi sürdürelim. Muhalefet, bizim davranışlarımızı iyi değerlendiren İsmet Paşayı, ister istemez bağımsızlıkçılığa itti... Ortanın solu budur. Ama, destekle gelen yeni liderimiz, ilk ağızda bütün faturaları ödemeye yönelince iş değişti... 1967 olaylarında, Demirel de bağımlılığın kendi altını oyduğunu gördü. Yeniliğin getirdiği güçle, bir dönem daha hükümeti kapardı. Ne var ki, gelişen bağımsızlık akımının karşısında daha fazla dayanamazdı. Dayanamıyacağı için de, Dic-

kinson raporu, bütün muhalefeti, bütün gençliği, aydınları ve orduyu bölmenin kurallarını geliştirdi. Muhalefet bölündü... Hatta, İsmet Paşa'nın geliştirdiği Sovyet ilişkilerinde ekonomik anlaşmalar hız kazanınca, İktidar bile bölündü... Gençlik bölündü... Ordu bütünlüğünü koruyordu. Son anda, kararsızlıkların etkisiyle o da bölündü. Ve ayıklamalar dipten doruğa yönelince, büyüklerimiz ayrıldılar... Onların doğal bir düzenleme amacıyla engelledikleri pek çok şeyin bedelini gördüler... Erim, insancıl amaçlarla afyon ekimini yasakladıktan sonra, bütün gelişen ilişkileri körleştirecek bir davranışla, Hava Sahasından geçiş hakkını askıya almayı düşündü. Bir yandan da, Amerikan metodları, Faruk Paşamıza kadar tırmandırıyordu ayıklamayı... Zoru görünce, Cevdet Paşamız Memduh Paşamızı ötekilerin önüne atıverdi. Çünkü, Yunan Cuntası için kopartılan zulüm yaygarası, bizim için de geçerli olmaya başlamıştı... Avrupa, işçilerimizin kesin dönüşlerine neden olacak politik manevralara başladı. Kredi muslukları ardardına kısıldı. Sovyetler Birliği kurmakta olduğu fabrikaları savsadı... Birden her yanımızda kaynamaya başlayan cadı kazanı, Memduh Paş'nın gidişiyle, Erim'i de birlikte sürükledi... Sadi Albay ettiğiyle kalsın... Daha baştan bizi dinleseydi, daha baştan diretebilirdi Cevdet, Memduh ve Fuat Paşaların karşısında. Üçünü de iyi tanıyordu. Ve daha önce kazıklarını yemişti. Bir kez daha yemesi gerekiyormuş. Onların istifasıyla boşalan alana bütün ağırlığıyla ilk ağızda beklemeyi yeğleyen iş çevreleri, doluştu. Memduh Paşa'nın gidişiyle beliren boşluğa da, ayıklanmanın şokundan sıyrılanlar... Melen kabinesiyle birlikte, bir büyük uzlaşmanın temelleri atılıyordu. Ordu, hızlanan devlet yatırımlarının duraksamasına göz yumacaktı. İş çevreleri, egemenliğin paylaşımına katlanmak zorunda kalacaktı. Daha Erim Başbakan olur olmaz adaylığını koyan Ecevit, İsmet Paşa'yı bu uzlaşmanın yelinde uçurdu... Herkesin araziye uyduğu dönemlerde kim başını dikebilirse, o kazanır... Sonuç, karşı tarafın atağına geldi dayandı... Cumhurbaşkanlığı seçimleri kapıdaydı. Ve birden Faruk Paşamızın çevresindeki redingotlu

erkân-ı harplerin sayısında korkunç bir artış başladı. Demirel, şamarın nerden geldiğini iyi kavramıştı. Ecevit'i de kendine destek edebilirse, toparlanan kitleleri yeniden uyuşturmanın yöntemini bulurdu... Kaş yapayım derlerken, göz çıkarmalarının nedeni budur işte. Onlar Faruk Paşa'yı, muhtıracıların başını ordudan söküp atan adam sanıyorlardı. Ve o'nu da söküp atmanın yemini hazırlıyorlardı. Oysa, ayıklanmadan kurtulabilmiş olanlar, yeniden doğrulup toparlanmışlar, geldikleri oyunun rövanşına hazırdılar. Topçuların kendi aralarındaki hesaplaşmaları, gümbürtülü olacak elbet... Semih Paşa, Kara Kuvvetlerinden aldığı güçle, Faruk Paşa'nın, ortak davranışı, kişisel davranışa döndürmesinde çok yardım etti doğrusu... Ve ortaklar arasına en büyük nifak tohumları böylelikle atıldı. Talât kanalıyla uyarıldı Faruk Paşa... Oyuna geldiği anlatılmaya çalışıldı. Kendisine öyle bir güven gelmişti ki, uyarıları dinlemiyordu. Memduh Paşa'nın 12 Mart günü sahip olduğu güç, sınırsız güç şimdi elindeydi. Ve her sınırsız güçte olduğu gibi, doğru kullanılmadığında geri tepmeye koşuluydu... Muhsin Paşa, Hava Kuvvetlerinin en genç komutanıydı... Genel Kurmay'ın en genç başkanı olmayı neden istemesin. Semih Paşa'nın kıdemi daha da az olunca üstelik... Faruk Paşa'nın komünist olduğunu yaymak için dört dönen Amerikan elçisinin hizmetleri de buna katılınca, daha üniformasını soyunurken bir başınaydı Faruk Paşa... Söz verenlerin, imza verenlerin ve yemin verenlerin hepsi dönebilirlerdi artık. Genel Kurmay'da Semih Paşa vardı. Senato'da Faruk Paşa... Nasıl kanser olmaz insan? Ve nasıl dayanabilir buna? Dayanmaya koşulusun. Bir ülkede, dümeni o ülke halkının kendi çıkarları doğrultusuna çevirmek istiyorsan, sağlam duracaksın... Bizimkiler sağlam durdular da n'oldu? Her kezinde kaptırdılar işte... Cevdet Paşa'yı Çankaya'ya tırmandıran kendi pamuk ayakları mıydı? Hepimizin sırtında ulandı oraya. Ve ulanırken üstelik, İsmet Paşa'nın yerine Demirel'in getirilmesini baştan onaylayarak... Bütün bu oluşum içinde bir şeyi gözden kaçırdılar... Kurtuluş Savaşı kahramanlarının geleneği sürüyordu. Fahri Paşa, her şey

denendikten sonra çevresinde toplanılacak tek insan ola rak belirdi. Anayasa Mahkemesi Başkanını Cevdet Paşa istemedi. Cevdet Paşa'nın kalmasın parlamento... Ve Ko rutürk, bağımsızlığın ne demek olduğunu bize öğretenler den biri, Çankaya'ya oturdu... «Sınırlarımız dostluk ve kar deşlik geçidi olacaktır,» sözü o'nun... Sovyetlerle ilişkimiz düzene girerken, seçimlerin yapılmasına hiç bir engel kal mamıştı. Ve kalmayınca, Faruk Paşa'nın seçenek dehası na bir kez daha şaştık... Demirel'in aşağıdan budanmadık ça, halk gözünde zedelenmeyeceğini görmüş... Hele düşü rülmeden sonra Menderesle özdeşleşince, büsbütün güç derleyecekmiş... Bunu engellemek için Erbakan'a güvence sağlamış. Daha 12 Mart'ın tozu dumanı içinde, İşçi Par tisiyle birlikte kendi partisi de kapatılınca İsviçre dağların da cami arayan Erbakan Hocamız, tek başına iktidar olma olanağını vermedi Demirel'e... Buna, ulusçu davrandığı za manların kopuşu Demokratik Partiyi de ekleyince, seçim lerden en büyük parti olarak Ecevit'in Halk Partisi çıktı.. İsmet Paşa'nın başladığı akışta, kısa bir engelin göleti olu verdi 12 Mart... Ve bu gölet, zamanla toprak tarafından emilecek bir su birikintisinden, biraz kan, gözyaşı ve acı dan ibarettir... Bir askerin bunları düşünmesi ilginç... Şur da, önümdeki harekât planları, bir Ada çıkarmasında, yir mi - yirmibeş binlik yitik, acı ve gözyaşını biriktirmekte... Yine de, başkasına olunca ya da sayıya indirgenince baş ka, kendimize olunca başka demek. Oysa biz de koşullan mışız acıya... Öyleyse durumu yeniden özetleyelim. Hare kâta Sovyetler Birliği, ses çıkaramaz... İlişkilerimizin bu dönemde bozulmasını isteyemez. Ortadoğu'daki egemenlik alanlarını sürekli denetim altında tutabilmesi büyük ölçü de bize bağlı... Bundan başka, Kıbrıs'ın bağımsızlığı, Yu nan adası haline gelmesinden daha çok uyar çıkarlarına. NATO, Yunan Adalarında olduğu gibi bir de Akdeniz'in Doğusuna bir kılıç balığı gibi uzanan Kıbrıs'ı denetimi al tına aldı mı, bütün nefes alanı daralır... Öyleyse, biz hem çıkışı iyi yakaladık. Hem gerekçelerimizi... Ada bağımsız kalmalı... Ecevit'in isteği de bu... Biz bağımsızlığımızı tam

kazanıp, Mustafa Kemal günlerinde olduğu gibi Ortadoğu'nun bütün denetimine aday oluncaya kadar bağımsız kalması, bizden yana olması demek... Oysa, Sampson'un elinde bağımsız kalamaz. Nerdeyse, bütün dünya sırtımızdan itecek, yürü diye... Yine kıpırdanamazsak, hükümetimize yazık olur... Çok iyi biliyorlar ki, Demirel'i düşüren nedenlerin temelinde, 1967 dönüşü yatar... Bu fırsat bir daha ele geçmez... İsrail, umut olmaktan çıkmış Batı ve Sovyetler için... Batı adına dövemez artık Arapları... Sovyetler adına, dayak yiyenin bilinçlenmesini sağlayamaz. Ama, bölgenin en askeri devleti olarak, Araplar da o'nu dövemezler. Öyleyse, denetimi tam anlamıyla ele alabilecek bir biz varız. Bütün Ortadoğu'yu elde tutabilecek tek konvansiyonel ordu bizde... Ve bize tam olmasa da bağımsızlık yolunu açan da bu... Üstelik, başka olanaklarımız da var... Fikret'in daha o zamanlar söylediği on yıl geçti... Artık yığınak bakımından bütün anlamıyla Amerika'ya gereksinim duymuyoruz... Kırıkkale, Gölcük bütün bu süreç içinde tam anlamıyla birer dev oldu. Hem de, devinen, üreten ve kendi kendini aşan birer dev... Yıllar var ki, NATO ve Amerika desteği, teknolojik ve elektronik araç ve gereçlere indirgendi... Topumuzu, tüfeğimizi kendimiz yapıyoruz. Hem de başkalarına satacak ölçüde... En iyi müşterilerimizden biri Almanya... Libya var, Irak var, ve Afrika ülkeleri var... Bir kez karar verildi. Ve bu verilen karar, az sonra yürürlüğe girecek. Girdiği zaman da, olacaklar kıvanç verici doğrusu... Cunta silkelense gidecek kadar zayıf... Zaten öyle olmasa, Makarios'u devirmenin anlamı mı vardı? Bir hükümet içerde zayıfsa, dışarda parsa toplamaya yönelir... Allahtan bizimki de pek güçlü değil. Yoksa, kalsın, hele bir yoklayalım diyebilirlerdi... Demeleri gerektiğini anlattık ama ordu olarak karar verdiler yine de... Düşmeyi göze aldılar demektir. Bakalım nasıl düşürecekler bizimkini... Komutanlarımız izin verecekler mi? Çıkartmayla ordumuzun gücünü bölgemizde kanıtlayacağız. Düne değin bizi Amerika'nın şamaroğlanı olarak görenler, birden bire kırılmaz dayancımızın çeliğiyle karşılaşacaklar.

Hem de nasıl? Ne 1964'deki gibi bizim silâhlarımızı kullanamazsınız diyebilirler... Kullanmıyoruz zaten... Ne 1967'deki gibi benzinimizi kesebilirler... Depolarımız dolu... Her türlü yığınağımız var... Bir de şu uçakların mandallarını bulabilseler... Yahu işe bak... Adam bize destek olarak ya da peşin peşin parasını alarak bombardıman uçağı veriyor... Sonra, bunu çıkıp gökyüzünde tenezzüh'de kullanın diyor... Bombardıman uçağının, bomba mandalları olmazsa, ne işe yarar? Elimizde NATO manevrasından kalma uçakları mı kullanacağız sadece? Yeter mi? Üstelik bunca filomuz varken, onları meydanlarda mı kıstırtacağız? Ola ki, Cunta can havliyle üstümüze hörler... Bir hörlese yok mu? Birinci Ordu bir başına Atina'ya varır alimallah... Bütün planlar hazır... İkinci Ordu'nun bir kanadı çoktan Ege'ye aktı... Uçaklardan haber gelir gelmez de, Mersin' deki askerlerimiz Girne'ye akmak için bilenip duruyorlar... Komutanları nasıl sert yapıyorlardı telefonda... «Bana bak, bir kez daha gemilerden indirmeye kalkarsanız bizi, bilin ki erata marş marşı Ankara üstüne veririz. Sıkıysa böylesine hazırlık birliklerle başedin...» Erler ışıl ışılmış söylediklerine göre... «Bıraksak, sandallarla giderler,» gülücüğü nasıl çiçekleniyordu seslerinde. Bunca sıkışmanın bir patlaması olacak elbet. Ve en zayıf yerden kırılacak zincir. Şimdi en zayıf halka Kıbrıs... Bunun sonunda, Ortadoğu'nun dengesinde çok şey değişecektir... Amerika ile Sovyetler Birliği güvenlik zincirini salt dünya enerji kaynaklarının çevresine alıyorlarsa, biz bu boşluktan çok yararlanırız. Bundan sonrasında, bizim çıkarlarımızla oynamaya kalkıştıklarında, biz de onların çıkarlarıyla oynarız... Belki, kısa dönemlerde başarılı operasyonlar yapar. Ne var ki, Türkiye'nin yazgısı, daha Sivas Kongresinde çizilmiş. Ve bu çizgiye döndüğü zaman, bizimle başedebilmek olası değil... İngilizler, Kurtuluş Savaşı döneminde nasıl kabulleniverdiler bizim dayattığımızı? Petrol bölgesini kaptılar bu arada evet... Kaptılar ya, şimdi petrol ellerini yakmaya başladı... İsrail bir kez daha fırlayabilir mi sınırlarından öteye? Biz bırakır mıyız, Kıbrıs çıkartmasını

gerçekleştirirsek. Bileceğiz, inanacağız ki, Büyük Devletler, şamaroğlanı olarak tutmanın ellerinde olmadığını anlamışlardır. Yumuşak iniş yaptırabilmek ve kendi çıkarlarını sürekli kılabilmek, bize karşı tutumlarıyla mümkün olacaktır. Olunca da, büyük bir güç olarak belirtmemiz yakındır. Ve yakındır bunun farkına hep birlikte varacağız. Neyin karşılığında? Bilemem? Bunun bir bedeli olacaktır. Askeri bedel? Düşünemiyorum... Bizi bölgemizde örseleyebilecek tek güç, o da nükleer üstünlüğünden ötürü Sovyetler Birliği... İlişkilerimiz şu anda çok iyi... Bozulursa, düşünmesi gereken de kendisi... Karadeniz yukarısında oluşan bütün tarihsel dönemeçler, bizimle çatışmalardan sonra gerçekleşmiştir. Diliyorsa, buyursun. Bir kez saplarsak, hakkından gelmek zor değil... Politik olarak, elbette baskı yapacaklardır. Bizi yalnızlıkla tehdit edecek belki de iteceklerdir. Ah, keşke yapsalar. Biz de şu savaş sırasında destek olanlarla el ele veririz. Kimse olmazsa da kendimiz, elimizi başımıza veririz... Vereceklerdir. Mısır'ı yitirdikten sonra, bir Türkiye'nin geleceği daha aydınlık yeni yeni toparlanan ülkeler için... Şimdi Mısır, bizim eski rolümüzü oynuyor... Biz bütün kurtuluş savaşlarına karşı çıkmıştık... Mısır, İsrail'le kol kola barış yapma hazırlıkları içinde görünüyor... İyi zaman seçtik... Ekonomik olarak neler yapabilirler? Ah, Fikret olsaydı yakında... Dur, orduya ambargo korlar... Ona şerbetliyiz... Vermese de, var, yaparız dedik... Öte yanda neler yapacaklarını çözebilsem... Birifingde bunları da söyledim ben... Hükümet olunca, adamı vardır. Bileni bulur, öğrenir... Böyle bir ambargo da, bizim haklılığımızı daha bir ortaya çıkarır. Daha bir biler hepimizi... Evet,» düşüncesiyle başını dikti. «Bütün olasılıkları, dünden yarına gözden geçirdik. Biz bu işin üstesinden geliriz arkadaş. Hem de nasıl geliriz... Harekâtın başında Nurettin Paşamız var... Bedrimiz denizde sofra açar... Burda merkezi biz tutmuşuz... Ve biz üç eski arkadaş, kardeş kardeş alırız Kıbrıs'ı yalnız bize bıraksalar. Oysa, daha başından bu yana ne dedik?..» Saatine bir göz attı. Bir an yalnızlığını kolaçan etti. Suratını buruşturarak, bek-

ledi. Bir ses, bir tıkırtı umuduyla doldu.

«İki saat sonra, haber duyulduğunda bütün ulusun nabzı bizim namlularımızın ucunda atacak. Ve biz o'na bu güveni verdiğimizde, sonrasından kaygı duymak için akılsız olmak gerekli... Mustafa Kemal sonrasından kaygı duysaydı, bulaşabilir miydi Kurtuluş Savaşına?.. Bizimki de o arkadaşım... Bir kez, Adaya çıktık mı çıktık, ondan sonrasında ne gelirse gelsin, direksiyonu kendi bağımsızlığımızın doğrultusuna çevirdik demektir. Tut ki rezil olduk. Tut ki, beceremedik. Bunlar olasız varsayımlar... O zaman kime kızacağız? Engel olana? Kim engel olabilir. Belki fiilen değil ama, teknolojik olarak güçlü olan... Orda kim güçlü? Sovyetler Birliği ve Amerika... Sovyetler Birliği, bütün egemenlik bölgesiyle bağlantısını kesmeyi göze alırsa, engeller... Amerika, bütün bağdaşıklarına güvence vermek için... Hangisi kârlı? Amerika... Biz de notamı boşuna mı koyduk... Bizim izin verdiğimizden beriye geçmesin, öyle telsiz ya da radar ötüsü gibi şeyler yapamasın diye... Yine de bir iş eder de engellemeye kalkarsa, açık ederiz biz de... Açık edince de, nerde Amerikancı varsa, paramparça eder bu millet... Başta biz olmak üzere... Ölümü meslek edinmiş adam ölümden korkmayacağına göre, kellesi değerli olan düşünsün ve elimizi tutmaya çalışsın... Çalışmadılar mı zaten... Bizim Alpaslan'ın derdi, Amerika ne dermiş? Ne derse desin yahu? Böyle bir boşluk yakalandığında sorulur mu? Sorulur o'nun kafasına göre. Adam Ortaasyadan çıkıp Viyana'ya gideceğine, Enver ve Hitler gibi Viyana'dan çıkıp Ortaasya'ya gitmeye kalkınca, kime soracak? Sovyetler Birliğine mi? Elbette Amerika Birleşik Devletlerine... Demirel daha bir Kurnaz... Sonrasını düşündünüz mü? Hangi badirelerin içine atılacağımızı biliyor musunuz? Diyor... Düşündük sayın eski Başbakanım... İçine gireceğimiz ilk ağızda badire sayılabilir. Ama, çıktığımızdan yoksulumuza onur zenginimize umur ve ülkemize bağımsızlık gelecek... Hiç tasanız olmasın... Bizim hiç düşünmediğimiz Bozbeyli'nin «askerin elini tutmayın,» deyişiydi... Yani işin bu tarafı da tamam olduğuna göre, rahat

uçaklardan haber bekleyebiliriz,» düşüncesiyle kendini yokladı... Dinginleşmiş, rahatlamış, bütün yorgunluğunu dolaşmalarda bırakmışçasına uyumak için kaçtığı bu odadan, yeni uyanmışçasına, karargâha yönelmeye hazırlanırken açılan kapıdan giren Havacı Kurmay;

— Komutanım,— dedi. —Uçaklar tamam. Harekât için hazır.

— Nasıl oldu?

— Güleceksiniz ama, bizimkilerin Amerikalı pilotlardan tanıdıkları varmış... Toparlayıp komaya girinceye kadar içirmişler. O arada uçaklardaki mandalların kalıplarını çıkarmışlar. Sonra pırr, Kayseri... Dört saat içinde bütün filolarımız donatıldı. Kimbilir, yarın bizim uçakların hiç bir biçimde bomba atamıyacağını sananlar nasıl şaşıracaklar komutanım...

— Bunu hemen Nurettin Paşa'ya bildirelim.

— Siz dinlenirken biz bildirdik!..

— Biz de anfibi santralizasyonunda çok dikkatli olalım...

— Emredersiniz.

— Saoğlun Albayım,— dedi gülerek. —Artık başlayabiliriz.

Çevrim alarm şifresini, radyo ve televizyon başlama işaretini verirken, masanın üstüne yayılmış, duvara asılmış dev paftaların başında harekâtı izlemek, gerekli bağlantıları kurmak, gerekli emirleri vermek amacıyla dönmeye başladı...

Elini kasketinin yaldızlı ağır siperliğine uzattı... Parmaklarının ucu defnelerini okşarcasına uzanıp durdu. Bedeninde uzun bir yolun yorgunluğunu, bilincinde kesin kararın dinginliğini duydu. Gözlerini kısarak baktı anıtmezara... Bulucunun derinlerinde kıvılcımlanan bütün anıların, kirpiklerinde resimleşmesini bekledi bir an... Yer, zaman ve durumu bütünüyle yitirdi. Katafalkın derininde olduğunu bildiği bir anı canlandı... Ve canlanana beyninin bütün

çağrışımlarını açarak söyleşmeye durdu; «Karşındaki iki elin en parmağı kadar adam, Komutanım,» diye başladı; «Halıcıoğlu Şafağında sana söz verenlerden, hesap verebilecek olanları... Aradan kırkiki yıl geçti... Ve geçen zaman içinde, çok örselendik. Çok yaralandık... Çok olaylar yaşadık... Bize nasıl bir yazgı bıraktığını ve mirasına sahip çıkmanın neye patlayacağını bilseydik, öylesine hevesle andiçer miydik? Ve bütün bir yaşamı bozuk para gibi harcar mıydık? Şimdi kestirmek zor... Biz verdiğimiz sözü tutmak uğruna bütün bu yılları harcadıksa, harcamaktan korkmadan geçirdik Komutanım. Ve zaten sana verdiğimiz söz bunu gerektiriyordu... İyi mi yaptık, kötü mü bilemem. Tarih, çok iyi niyetle yola çıkmış kahramanların, hesabını görürken, hatalarının sevaplarından fazla olduğunu gösterivermekte ustadır. Bir ülkede bir dönüşümün başlangıcını yaratmak da, küçük ya da büyük, tarihte bir yer tutmaya değer sanıyorum... Elbette senin yaptığını ve dünyaya bir ulusal kurtuluş savaşları çağını başlatmak değil bizimki. Kendi ülkemize, senin ilkelerin ve devrimin doğrultusunda yön vermek... Ve yönü verirken, bir tek seninle hesaplaşmak. Çünkü sana borçluyduk. Ve şimdi borcumuzun ağır bilânçosunu katına sunmaya geldik... Bilesin ki, ülken bıraktığın yerde değil. Biz olması için elimizden geleni yapacağız. Senin olanaklarına sahip bulunmadığımızı bile bile... Çünkü sen, kurtarıcıydın. Halkının nabzını parmaklarının ucunda tutarken, olanakların bambaşka ve erişilmezdi... Nerdeyse her ilde, her ilçede, her köyde tanıdığın, bildiğin ve dostlukların en sadesinde ama en güzelinde tanıştığın insanlar vardı... Savaş arkadaşların. Herkese yalan söyleseler sana söyleyemezlerdi. Sen de onlara... Bizim sınıf arkadaşlarımız var. Aramıza hiç bir gölgenin girmediği... Her birimiz, bir ötekinden daha bağlı ve açık birbirine... Elbette seninkiyle ölçülmez. Yine de bir olanaktır.... Senin ardında bir İmparatorluğun yıkılış, bir Cumhuriyetin kuruluşu vardı... Bizim ardımızda sensizlik ve yeniden dönülen Sevr anlaşmaları var... Bir kez, Kıbrıs çıkarmasında o anlaşmanın ucunu kırdık. Tıpkı Rauf Beyin, Korsan Ha-

midiye'si gibi!.. Ve galiba, bizim de dönüşümüzdeki ivmeyi başlatan bu oldu... Herşeyi bekliyorduk. Varsaydıklarımızın çoğu gerçekleşti. Ve gerçekleşenle birlikte, bize hocalarımız, komutanlarımız kanalıyla aktarttığın herşeyin doğruluğuna bir kez daha iman ettik. Gerçekten, dünyanın kilidini bırakmışsın bize. Değerlendirmesini bilirsek, koşuluyla... Nasıl değerlendirilmesi gerekeceğini sen savaşarak öğrenmişsin. İnan, bizim de savaşmamız gerekti. Ve Halıcıoğlunda, İkiyüzü aşan askerlerin, şu anda on tanesi sürdürebiliyor andını bir çelik çekirdek olarak. Sürdürebiliyor ama, bundan sonrasından kurtulamayacak bir sorumluluk altında olduğunu bilerek... Çünkü bu zamana değin, yan etkilerle, dış baskıların ve büyüklerimizin aldanış ya da yanlışlıklarının ardına sığınabiliyorduk. Bizden başkaları vardı. Ve bu başkalarının kusurları yüzünden dönüşüm tamamlanamıyordu... Oysa şimdi Başkomutanım!.. Şimdi şu iki elin parmakları kadar adam, yanlarında sen öldüğün gün Harbiyeye girenler ve senin elinden inha almayı onur bilenlerle birlikte, kimseye, hiç kimseye ve hiç bir biçimde suç atamıyacak güçteyiz. Bu gücümüzden ötürü de, sana vereceğimiz hesabın sağlam olmasını istiyoruz. Ve biliyoruz ki, bizde senin avantajların yok... Bir kez, ülke o ülke değil. İnsanları değişik... Neden? Çünkü Senin ülken, bir ideolojinin çevresinde, bir umudun ardında dövüşmüş, çalışmış ve yükselmeyi amaçlamış insanlardan oluşuyordu... Yananı yapmak, yıkılanı onarmak bir coşkuydu herkeste... Şimdi, çalışanlar, bölük pörçük... Bir kesimi emeğin kendi iktidarını kurması peşinde... İktidar emeğin olmalı doğru... O gücü varsa... Bir kesimi, Ortaasya türküsü tutturmuş, bir küçük kesimi şeriat özlemi içinde... Bir büyük kesimi de salt ücretlerinin artmasından başka bir istekte değil... Gençlerimiz, bu yabancı ideolojilerin ardında bölünmüş. Birbirlerini vururlarken, elbette çeşitli ideolojilerin kendi çıkarlarına işlemesini isteyen dış güçlerin maşası oluyorlar... Bu konuda, ölenlerin sayısının senin Sakarya Savaşındakilere yaklaştığını söylersem, durumu kavrarsın... Bunun, nedeni de açık... Senin başlatığın çalışma ve eği-

tim seferberliğinin meyveleri alınmaya başlamıştı... İnsan altyapımız, kendi fabrikalarımızda, yerli girdilerle, yatırım ve üretim olanaklarını yaratabilecek güce erişmişti... Makina yapacak teknisyenlerimiz... Yollar, barajlar, köprüler, binalar, motorlar, gemiler, uçaklar yapacak mühendislerimiz... Madenî yerin altından, petrolü göletinden çıkardıktan sonra işleyip sunacak fabrika, makina imal edebilen ustalarımız vardı... Yıllar boyu süren uyuşukluğun yapamayız korkusunun ne kadar boş olduğunu biz gözlerimizle görmüştük. Herkesin görmesi ve buna göre tavır alınmasını istemesi dönemleri yaklaşıyordu. Aynı zamanda, daha savaş yıllarında tohumları atılan bir kesim de giderek semiriyor, yapamayız ortak yaparız haline getirerek, bağımlı da olsa birşeyler yapıyordu. Aradan geçen zaman içinde, ser çiçekleri gibi beslene beslene büyük bir potansiyele sahip oldular... Öyle ki bir ara ekonomi içinde yerlerini epeyce genişlettiler... Sen ölürken, ekonomimizin % 82,6'sı Kamu İktisadi Teşkilâtının elinde idi... Kıbrıs çıkartmasına kadar % 79'a gerilemişti... Çünkü yapamayız, gün geçtikçe yaparıza, ama, ancak biz, yabancı şirketlerle ortak yaparıza dönüyordu... Kıbrıs çıkarmasından bu yana ise, Kamu İktisadî Teşkilâtın, kaç kat katlandı bilemem... Şöyle bir örnek versek yeter mi? Kırıkkale sen öldüğünde yirmi bin kişilik bir küçük kentti. Bir ara kırkbine çıktı. Sonra yeniden yirmibeşbine indi... Şimdi!.. Şimdi yüz bin aştı komutanım... Bir bu bile, kurduklarının nasıl büyüdüklerini, devleştiklerini ve ülke ekonomisinin en büyükleri olarak yerlerini aldıklarını göstermeye yeter mi? Gölcüğü' buna katabiliriz... Kayseri öyle!.. Ve bunlardaki ivme Kıbrıstan bu yana daha bir gelişti. Elimizi tutanlar tutamaz oldular. Ve büyük yanılgılarının öcünü almaya döndüler. İşte, bizi kararа zorlayan budur. Ve bunun nedenlerini tek tek saymaya başlamadan önce senin yaptığını yapmak istiyoruz. Durum ve Genel Görünüm şöyle komutanım; Yukarıda sunmayı sürdürdüklerine ek olarak, toplumsal yapımızda ne kaldı? Aydınların!.. Bizi çoktan devreden çıkardılar... Onlar 12 Mart'ın sorumluluğunu bize yüklüyorlar. Biz, geliş-

melerin sonucunu onlara... Demokrasiyi de ekonomiyi de iflasa getirenler aydınlar oldu... Uluslararası Para Fonu, Senin zamanında olmayan bir aygıt, bize Güney Amerika modeli dayatıyormuş... Aymazlık böylesine uzun olunca, dediğim gibi en büyüğün işine yaradı. Ve en büyük senin kurdukların olduğu için de, onlar büyüdü. Ne var ki Aydınların, Güney Amerika aydınları gibi savaşıma girdiler. Akılla, bilgiyle, ülkenin koşul ve olanaklarını değerlendirecekleriне, tıpkı yabancı aydınların bakış açısından irdelediler sorunları... Bir kesimi, ancak böyle olur, çıkarlarımız bağlantılarımızın sürmesini gerektirir derken, bir kesimi hayır tersine yapılır. Ancak o zaman alacağımız yardım artar diyorlar. Ama nerden? Sovyetler Birliğinden. Ve elbette bunun çatışması, sonuçta bir savaş boyutuna ulaşıveriyor... Yani komutanım, bizi ve ulusu seçeneksiz bırakıyorlar. Bıraktıklarını sanıyorlar... Bir yan sağ gözünü kapamış, öte yan sol gözünü... Biraz daha kaynak sağlasak, durumun nereye varacağını bir türlü kestiremiyorlar. Kestiremedikleri için de bir türlü iki gözlerini açamıyorlar. Tıpkı Kurtuluş Savaşı öncesi, ortası ve sonrasında olduğu gibi... Oysa biz gözlerimizi, iki gözümüzü de değil, gözlerimizi dört açmaya koşuluyuz. Böylesine çapraşık, çaynaşık ve karmaşık çıkarların çakıştıkları bir yer olmalı... İşte görevimiz bunu bulmak. Nasıl? Nasılı da sen gösterdin bize... Biz de göstermeye çok çalıştık... Dedik ki, Kurtuluş Savaşının ideolojisi, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptıklarıdır. Ve bu yapılanlarda ne vardır, düşünün... Kimse düşünmedi... Oysa açıktır senin tavrın. İlkin, daha İngiltere, Amerika seni bolşeviklikle suçlarken, bolşevikleri astın... Ardından, Lenin, sağcı bir Ulusal Kurtuluş Devrimcisi olduğunu söylerken İttihat Terakki turancılarını... Ve daha sonra da, halifeliğe özendiğinin propagandası yapılırken şeriatçıları... Bunca yakın tarihin deneyinden kimse ders almadı mı deme... Almıyorlar. Çünkü nüfus patlaması kuşakları üstüste katlayınca, ulusal gelirin büyük bölümünü paylaşan bir avuç haramzade, insanların eğitilmesine engel oluyorlar... Vergi kaçakçılığı, soygunculuk ve vurgunculuğun boyut-

ları öylesine büyüdü ki, devlet kendi memurunu besleyemez duruma düştü. Eğer dışarıdan kredi istemeye, Duyun-u Umumiye önünde dilencilik eden Sadrazamların yenileri yetişti çoktan... Bizim adımıza sadaka kutuları açılıyor!.. İçeride insanlarımız kırılıyor, dışarıda onurumuz!.. Neden? Nedeni açık komutanım. Senin ardılların sana yaraşır olamadılar... Biz yapamayız düşüncesinin uyuşukluğunda, hem midesel hem beyinsel teslimiyet, sonunda onlar da yapamazlarmışa geldi dayandı. İşte işin burasında, biz sana hesap veriyoruz. Vermeyi de sürdüreceğiz. Çok şanslı başlıyorsunuz. Elinizde kocaman bir ülke, kırkbeş milyona ulaşan insan kitlesi ve devleştiğini söylediğiniz ekonomik olanaklar var, bende yoktu, deme!.. Sende bir tek şey vardı ki, bütün bunları yaratmıştı. Biz onu yitirdiğimiz için gelip tıkandık. Ulusal bilinç!.. Yani ideoloji... İnsanları vuruşturan da, çalıştıran da oydu... Oysa şimdi, bölünmelerin yüzünden herşey dağıldı... Çıkar ilişkilerinin yerini, çıkar çelişkileri aldı. Doğaldır da... Ulusal çıkarla, uluslararası çıkar ancak ortalıkta çakışır. Salt işçilik oldu mu, neden daha fazla istemeyesin... Bizim durumumuz buna döndü... Bir kesim, ortaklıklarla göbek bağladı... Başka kesim, bağlanan göbeklerin ve aktarılan gelirlerin kendi emeğinin sonucu olduğunda uyandı. Ne çıkarı ortak olanı, ne uyananı suçlamak mümkün. Çünkü ikisi de haklı... Ve üstelik hakları biz vermişiz... Oysa haklar alınmalı... Serde ne işçi, ne patron yetişmiyor Komutanım... Yetiştirmeye çalıştınız n'oldu? Kamu İktisadi Teşkilatı... Sonra yabancılar yetiştirmeye kalktı n'oldu? Yine Kamu İktisadi Teşkilatı... Çünkü, eskiden tüketim malları için döviz ayrılabiliyordu Anadolu toprağının ürününden. Şimdi ayrılan döviz ancak eski tüketim mallarının işlemesini sağlıyor. Yenilerinin yapımını engelliyor. Sonuç!.. Anadolu toprağına dayanan endüstri ayakta... Dövize dayanan tıkandı... Bir ara bize önerilen modeller açısından çok semirdiler. Bizimkiler semirirken onlar da semirecekti elbet. Ne var ki, bizimkiler yerli girdiye dayanıyordu, onlar yabancıya... Yabancı girdileri türk lirasıyla satsa, işleri iş... Dolar isterim dedi mi, dişleri gü-

müş... Öyle de oldu... Oldukça da kendi ortaklıklarının doğrultusunda, Kamu Sektörünü yoketmeye dönük her türlü girişimde bulundular... İşte, aslında İkinci Dünya Savaşından, en ağırını da Kıbrıs çıkarmasından bu yana verdiğimiz savaşımın genel koşullarını böyle belirlemek olası... Bu koşulların verilerinde savaşımımızı sana anlatmak gereksiz. O şaşmaz dehanla hemen gülümseyip, sonuçları kestirmişsindir. Biz yine de anlatacağız. Nelerde piştik, nelerde şiştik, bilesin. Biz de bilelim. Ve bundan sonrasında davranışlarımızı buna göre ayarlayalım. Çünkü ilk şok geçtikten sonra, herkes kendi yanında görmedikçe, bir bir bizi terkedecektir. Ve o zamana kadar biz, gerçekleri açıklayıp, senin daha yıllar önce gördüğünü ulusa gösteremezsek, son şansı da elden kaçıracağız. Çünkü sınıfların böylesine ayrıştığı ve güçlendiği dünyamızda, hakemlik ödevi doğru yapılmazsa, maçın kan revan içinde bitmesi kaçınılmaz. Daha geçtiğimiz günler bunun örnekleriyle dolu olduğu gibi gelecek günler de dolu. Bu nedenle, Kıbrıs çıkarmasının sonuçlarını bekliyorduk doğrusu. Çeşitli tepkilerin olması kaçınılmazdı. Amerika Birleşik Devletleri olsun, Sovyetler Birliği olsun, ilk harekâtta, sırtımızı sığazlıyorlardı. Çünkü kendi çıkarları çakışıyordu. Buna bakarak bütün batı ve bizim aydınlarımız, Amerika'nın isteği ve hatta emriyle Kıbrıs'a çıktığımıza inandılar. Sanıyorlardı ki, biz emir kulluğunu orda bırakacağız. Girne'nin ucunda bir avuç yer için hazırlandı o planlar ve döküldü o kanlar... Oysa, orda görüldü Ortadoğu'nun ve Viladivostok'un hesabı... Hiç bir güç, Ortadoğu'da bizden habersiz ve izinsiz iş göremezdi. Senin öğretin de uygulaman da buydu. Nerde, nasıl, ne zaman anlatabilirdik bunu? İşte, hesap defteri önümüzde açılmış duruyordu. İkinci harekât, emperyalizmin uşağı belledikleri Türkiye'nin gerçek durumunu ortaya koydu... Onların buyurduğu zaman, buyurduğu kadar değil. Kendi gücünü ve kendi çıkarlarını kabul ettirinceye kadar... Biz hükümetin düşeceğini biliyorduk. Bekliyorduk da. Çünkü bunu yanımıza bırakmayacaklardı. Olanlar güldürdü mü, üzdü mü desem bilemem... Amerika Ambargo koydu... Bütün sağ

hükümete karşı tavır aldı. Zaten almıştı, doğal gelişim... Sola ne oldu... Az daha Halk Partisi kendi içinden çatlayacaktı. Ve sol kanadın baskısıyla, Hükümeti bırakmak zorunda kaldı... Bu da bizim gözümüzü açan nedenlerden bir başkası Komutanım... Biz senin geçerliğini kanıtlamaya çalıştıkça, her iki yandan da muşta yedik. Yemeye de devam edeceğiz. Ne var ki, bizden başka türlü olmamızı bekleyemezler. Nasıl ki, senden bekleyenler düş kırıklığına uğradıysa... Bizden olduğumuzun dışında bekleyenler de aynı düş kırıklığına uğrayacaklardır... Çünkü, biz senin tanımladığın anlamda bağımsızlıkçıyız. Ve öyle olduğumuz zaman bütün dünyada ardıllarının yitirdiği onuru yeniden kazanacağımızı biliyoruz. Bunun örnekleri de var... de Gaulle Fransa'da, senin yolunu izlediğinde, Fransız ekonomisinin iki kez katlandığını gördük... Aynı zamanda Fransa, bu gün dünyanın sözü geçen ülkelerinden biri... Toprağı bizden az, nüfusu bizden biraz fazla... Onun durumu da farklı değil... Hatta bizden beterdi... Doğrudan kurtarıcı Amerikan ordusunun işgali altında sayılabilirdi... de Gaulle, senin yolunu izleyerek, büyük bir onur kazandırdı. Aynı zamanda da ekonomik güç... Ve bir başka izleme daha gösterebiliriz. Amerikan şirketlerinin ortak olmaya çalıştığı zayıf ama büyük şirketleri devletleştirerek, Kamu İktisadi Teşekkülleri haline getirdi. Biz hazıra konuyoruz. Daha ne? Bir de kafaları düzeltebilirsek... Düzelteceğiz. Beklentilerinin boşa çıktığını görenler ya yakamızı bırakacaklar, ya ulusal bilinçte bizimle birlik olmak zorunda kalacaklar... Yeter ki diretebilelim!.. İşte işin burasında 12 Mart'ın bizi kapalı bir kutu haline getirmesine seviniyoruz. Biz dışımızdaki kitlelerin fraksiyonlarına kapalı kaldıkça, senin ideolojinde birleştik. Ve bu birleşmenin sonucunda tartışılmaz güç haline geldik. Çünkü, açık olanın zayıf olduğunu kafamıza vura vura öğrendik... Yani, uşaklıktan her sıyrılışımızda, üstümüze sarılan yükün ağırlığını biraz daha gördük. Kıbrıs olayından hemen sonrasını anlattım... Bir onunla bitmiyor... Çıkarma kararını veren Hükümet, yengiyi paylaşamamak görünümü altında, çeşitli dış baskılara açıklığından

ötürü yıkıldıktan sonra, yeni bir ortaklık kuruldu... Batısız yapamayız diyenlerle, Viyana'dan Ortaasya'ya gitmek isteyenler ve teokratik devleti canlandırarak, hilâfet peşinde koşanlar iktidar oldular... Bizim zamana gereksinimimiz vardı. İstemesek, Çankaya'da vekilin olarak oturan güvencemiz, Korutürk Paşan, olmazlanırdı... Onlar, Batı'sız olamayacağımızı sanıyorlardı. Batı bizsiz olmanın yollarını araştırıyordu... Ve Batı'sız olamayan Hükümetimiz, Kıbrıs birikimini kısa zamanda harcadı. Yeniden döviz ardına düşüldü. Çünkü, Arap - İsrail Savaşının getirdiği petrol ambargosu, bizim eskileri ancak ayakta tutacak gelirlerimizi silip süpürüyordu. Oysa, yeni yeni kazançlar için sürekli döviz gerekliydi. Bizimse, fabrikalarımızı daha bir geliştirmek için zamanımız yoktu. Bundan yararlanmasını iyi bildiler. Bildiler ya, 1977 seçimleri, senin çok güvendiğin halkının bilincini ortaya koymakta gecikmedi... Ulus, ulusal bilince dönülmesini istiyordu. Ve bunun aracısı olarak, Kıbrıs çıkartması yapanı görüyordu. Ne var ki, yeterince oy alamayan Ecevit, kısa bir denemeden devre dışı kalmaya zorlanarak çıktı... Demirel, bu kez daha sert bir biçimde halkı sindirmeye koşullandı böylelikle. Asıl sindirilmek istenen bizdik ya... Açık etmeye kimsenin gücü yetmiyordu. Çünkü, önümüzdeki büyükler iyice azalmış bizim sözümüz dinlenmeye, kılıcımız kesmeye başlanmıştı... O zaman, güvensizlikleri bir başka biçimde ortaya çıktı... Ordu yerine milis güçleri oluşturmaya hız verdiler. Bu arada biz MİT'le, SAVAK, MOSAD ve CİA'nin ilişkilerini koparmayı başardık. Yine Korutürk Paşamızın desteğiyle... Ancak Milis güçlerle bütünleşmelerinin önüne geçemedik... Artık terör ve anarşinin boyutları belirsiz hale geldi... Öyle ki, bizi zamanından önce zorlama aracı kılındı milis güçler. Hem de karşılıklı çarpışmaların kızışmasını artırarak... Sağ silâhlanınca, solun geri durması olanaksız... Bir iç savaşın bütün boyutları sergilenirken, bizim düşündüğümüz başkaydı. Çünkü asıl kaynayan Türkiye değil, Batı'nın kendi çıkarlarıydı. Bu çıkarlar ortasında, kendimize dönük ne yapabiliriz kaygısı, bütün kurduklarının faryap etmesine neden oldu... Bunu

sezdikleri zaman, Fikret'in dedikleri gerçekleşmişti. Artık, pazarlık güçlerinin önünde selâm çakmamak olasızdı... Ve biz, bütün bunları kavrayan beyinlere kendi içimizde sahip olmuştuk. Haydar Paşa, sorulacak her soruyu yanıtlayacak bir bilgi birikimiyle döndü. Ve olayların ivmesinden korkmayacak ölçüde sağlam buldu bizi... Necdet Paşa da, temel ögeleri öyle bir kavramıştı ki, en karmaşık sorunları, tam bir asker gibi çözüvermekte üstüne yok... Nurettin Paşa'nın örgütlenmede Sedat Paşa'nın uygulamada gösterdikleri yetkinlikleri tek tek anlatmak olasız. Olasız olduğundan, biz diyorum... Ve biz, bu genel çatışmanın ortasında, senin gösterdiğin hedefe yaklaşılması için elimizden geleni ardımıza koymama kararıyla dimdiktik... Bunu sezdikçe, üstümüze abanmayı sürdürdüler... Milis güçleri can güvenliğini yokederken, ekonomik uygulamalar ve daha açıkçası yağma üstüste yığıldi. Her an ellerinden kaçırma telâşıyla bindirdikçe bindiriyorlardı. Ve her bindirmelerinin ardından bir tıkanıklık geldikçe, bunun sorumlusunu araştırıyorlardı. Sorumlu açık... Senin kurdukların. Yıkmaya güçleri yetebilse, bir gün durmazlar.. Yetmiyordu... Yetirmeye bulaştılar... Abandılar üstlerine. Beşbin kişiyle çalışacak fabrikaya otuzbin kişi doldurup, sözleşme hakkını kötüye kullanarak, bütün bütün iflasa yöneltmek istediler... Ne var ki, sübvansiyon nedeniyle, yine de üstesinden gelemediler. O zaman, Güney Amerika modelinin en katı biçimini önerdiler. Önerdiler ya, seçimler gelip çatmıştı. Ve dediğimiz doğrultuda bir umut, seçimlerden en büyük payı alarak çıkmıştı. Yine de karşısındakiler umudu kemirmeyi becerdiler. Çoğunluk birinde iken, sayısal ağırlık karşısına geçmişti. Direnmesinden, İsmet Paşa'nın 27 Mayıs sonrasında sürdürdüğü durumu sürdürmesinden korktukları birine iktidarı veremezlerdi. Cumhurbaşkanı, demokratik kişiliğinin gereği olarak buna katlanmanın acısını kaç kez dile getirdi... Yine de katlanmak göreviydi. Sürdürdü görevini. Ne var ki, işin temelini kavramışlardı. Bizim atı aldıktan sonra Üsküdar'ı geçmek üzere olduğumuzu görünce, Kamu İktisadi Teşekküllerini, bu arada en bü-

yüğü ve en başarılısı Makina Kimya'yı, Harp Sanayiini, yoketmenin yolunu araştırdılar... Bu yol açıktı. Yeniden ordunun içinin karıştırılması... Yüksek Askeri Şura'nın kararlarını sen bile değiştirmedin yaşamın boyu... Milliyetçi Cephe adıyla kurdukları ortaklık, pervasızca buna girişti Komutanım. Yalnız bir önemli şeyi unuttular. Çankaya'da oturan onların kafasında biri değil, senin askerindi. Elbette geleneği bozamadı. Bozmadı da... Hiç bir öneriyi imzalamadı. Anla, senin hükümetlerinin yerine neler gelmekte bu demokrasi denemesinde... Adamlar böyle bir durumu bir tavla partisi yitirmişler gibi karşılayıp, oturmakta devam ettiler. Oysa, bırakıp gitmeleri gerekirdi o saat. Ne gezer... Başkanlık darbesini sineye çekerek, bu kez başka oyunlara girişmezler mi? Kendileri bakımından hak vermemek olasız... Adam üç partiyi birleştirip, bir ortaklık kurarak meclisin çoğunluğunu sağlamış. Neden bırakıp gitsin? Hükümet yeri sanki hizmet yeri değil de, çıkarını daha da artıracak bir arpalık... Evet o hale geldi sonunda... Ve bizden de ülkeden de altmışdokuzların öcünü alırcasına, her bir yeri parselleyerek, kadro oluşturmaya durdular. Ordu'yu ele geçirememişlerdi kendilerince. Sanki geçirmek olasıymış gibi bizim içimizden yetişenler bile ele geçirememiş... Bir Kasımı ve 21 Mayıs olayları ders olmadı diyelim Alpaslan ikisini de yaşadı bi. Bizi bizim içimizden yetişenler bile ele geçirememiş... Hadi bir 27 Mayısı, bir 1960 Kasımını unuttular diyelim. 22 Şubat 21 Mayıs Faruk Paşa, Cevdet Paşa olaylarını ne çabuk unuttular. Üstelik Alpaslan hepsini yaşadı bunların. Ve her kezinde ayakta kalmayı hemen kendi dehasının gücüne verdi. Oysa ordu kendi çizdiği yasallığın dışına çıkmak istemiyordu. Umuyordu ki, gelişmenin dönencesi, sonunda hepsini uyaracak. Gidilecek yol konusunda birleştirip, kalkınmayı gerçekleştirecekler... Akıl için yol birdir denilmiş. Hepsi, belli bir doğrultunun partileri bunlar. Hepsinin müşterileri üç aşağı beş yukarı aynı olduğu halde, neden buluşmasınlar bir yerde? Kalkınmanın hızı arttıkça, bağımsızlığın dönencesi de yükselecekti. Ve böylelikle bize gerek kalmadan, herşey po-

litikacılar eliyle çözümlenecekti. Tersine, inatla bunu engellediler. Avuç açıcılıkta, Sait Paşa'yı da, Damat Ferid'i de; İttihatçı Cavit Bey'i de geride bıraktılar. Oysa Amerika da, Sovyetler Birliği de yaşamsal gereksinimlerin dışında zırnık koklatmamaya kararlıydılar... Biri, dönence yükselir diye, öteki kendi desteğiyle bağımlılık artar diye... Anlamadılar. Bizim görüşlerimizi ve isteklerimizi doğrudan kişisel öneriler olarak aldılar. Ve bir de ordunun içini karıştırmak gelince bütün bu anlayışsızlıkların üstüne, Demirel'in partisinden istifa eden onbir kişi, Ecevit'e iktidar yolunu açıverdiler. Doğrusu ya, umut gerçekleşecek sanıldı. Koşullara göre bilenmemiş güçlerin değil, yedek subaylarımızın savaş bilimindeki büyük zaafları ortaya çıktı. Birbuçuk yıl dayandı Ecevit. Hem de, hiç bir şeyi açık etmeden. Ulusal bilinci bilemek istiyordu. Ulusun bundan haberi bile olmadı. Yine de sürdürüp getirdiğimiz çalışmalar için bize yeterli zamandı, biraz daha dayanabilse... Kendisine dayatılmak istenenin ulusal çıkarlarla bağdaşmadığını bu yüzden cezalandırılacağını ve cezaya razı olduğunu söyleyebilseydi. Halk örselemeye kalksa o'nu, biz engellerdik. Zaten bir yerde bizim yapacağımızı yapacak düşüncesiyle, ayakta tutardık. Yazık oldu... Bir buçuk yılın sonunda, birden korkuverdi. Neden? Bilinemez... Bizden mi? Dışarıdan mı? Her ikimizden birden mi? Sanırım bizim iç dinamizmimizi ve son hedefimizi tam kavrayamadığından. Ve teslim olduğu zaman da iş işten geçmişti. Çünkü güçsüzlüğünde teslim olduğunu ya da yılgıya düştüğü için evetlendiğini gördüler. O zaman daha da teslim olacak, daha da istedikleri gibi davranacak bir oluşuma gereksinim duymaya başladılar. Madem partilerden biri ve dışarısına göre en tehlikelisi teslim olmuştu, öteki haydi haydi girerdi boyunduruğa. Hem de kendiliğinden. Ve biz sanıyorduk ki piyasa ekonomisi öneremeyecekler. Meğer pusuda bunu bekletirlermiş... Sanıyorduk ki, ayıldılar diretmeler süresince... Elbette adamlar iki tür ekonomi biliyorlar. Onların sözlüklerinde de, gözlüklerinde de ya kapitalist ekonomi var, bildiği, ürettiği... Ya sosyalist ekonomi, eleştirdiği, öğrenme-

ye çalıştığı... Bize, piyasa ekonomisi dayattıkları zaman, Kamu İktisadi Teşekküllerinin de piyasa koşullarında çalışacağını unutmuş olmalılar. Ya da o ölçüde güçlü kalabileceklerini hesaplamamışlardır. Şimdiye kadar onların sürekli işe yaramazlığının propagandası bu kadar işe yaradıysa çok iyi... Ve işte orda atladılar Haydar Paşa'ya göre... «Piyasa ekonomisi türk lirası üzerine çalışmadıkça, ayakta kalabilecek olan tek güç, yerli girdiye dayananlardır... Onların dışardan sağlayacakları kredilere devlet kefil bile olsa, mevcudu yürütmeye yarar. Yenilenip, büyümeye izin vermedikleri için olmuyor mu bu kavgalar? Veriverseler kendi başlarına belâ alacaklar. O yüzden, bu kadar uyuyacaklarını sanmam...» Uyudular. Ya bizim aklımızın ermediği, somut sonuçlarını gördüğümüz halde bir türlü düşünemediğimiz bir oyun çıkacak altından. Belki bizi kandıracaklar. Ama, bunun acısı çok kötü çıkar... Bizden sonra gelenler, bizden katı, bizden acımasız ve bilgili... O zaman, bağımsızlığın bayrağı öyle bir yükselir ki, anlatılamaz. Ya da, gerçekten Haydar Paşa haklı... Piyasa ekonomisine dayanabilecek bir bizimkiler kalır. Kalınca da, sorun kökten çözülür. Elbette bu arada üç beş büyük ortaklıkları da ayak uydurabilir... Zararı yok... Kardeş kardeş geçiniriz. Hem bizimkiler gelişirken, onlarınki gerileyecekse, pek de güzel geçiniriz... İşte, Demirel, bütün o pratik zekâsı, olağanüstü köylü kurnazlığı ve anlaşılmaz politik manevralarıyla, nasıl oldu da, işi sezemedi. Nasıl oldu da, çatışmasının böylesine doruğa tırmandığı bir verde iktidara talip oldu, akıl alır gibi değil. Çünkü bildiğimiz o, ötekinden daha korkaktı. Diretemeyeceğini bile bile, sonrasında veniden dikilmeye mi oynuyor? Olabilir... Ona da razı gelirler, bırakırsak. Tam perdedeki kuklalar gibi... Korkuları ve yılgıları bunu gerektirir. Bir görev yapamayacağını öğrenmemiş miydi? Ne kadar körmüş bunlar... Daha iktidara talip olduğu zaman olanlara bir baksaydı... Biz, Türkiye Cumhuriveti, ilk kez Şah'tan bütün hıncımızı alacak bir olanak ele geçirmiştik... Bizim adım adım bağımsızlaşmamızı, Amerika ölçüsünde engelleyenlerden biri de-

ğil miydi Şah. Eğer biraz destek olsaydı elindeki büyük olanaklarla... Brezilya'dan aldığı etin yarısını Et Balık Kurumundan alsaydı, kaçakçıları destekleyeceğine... Bize petrolda biraz nefes aldırsaydı? Belki bu ölçüde kızmaz, en azından iç işlerine hiç bir biçimde karışmazdık... Aklı, düşeceği zaman başına geldi... Geç kalmıştı. Hem de çok geç kalmıştı... Oysa, başına bir iş geldiğinde, başvurabileceği ve ancak göz yummamız karşılığında büyük dostundan yardım alabileceği tek geçittik biz. Senin deyiminle Komutanım, dünyanın kilidi idik. Ve biz bu kilidin anlamını çok iyi kavradık. Özellikle şu İran devrimi süresince, büsbütün iyi kavradık... Şah yalvar yakar olduğunda, dirsek çevirme sırası bizdeydi... Amerika Birleşik Devletleri, onca silâhı verirdi adama da, kullanmasını öğretmezdi... Kıbrıs sırasında bize bu oyunu yapamadıysa, mandalları kendi atelyelerimizde yapabilecek adamımız olduğundan. Oysa Şahın adamı da yoktu... Onca, füzeyi, teknolojik silâhı almıştı da, kullanacağı adamları Amerika Birleşik Devletlerinden kiralamaya koşuluydu. Doğrusu hakkını yememek gerek... Amerika da hemen imdadına yetişmişti. Bize ve Ecevit'e güveni olmadığı için de, insancıl amaçlarla, ordaki uyruklarını devşirmek için, füze kullanabilecek uzmanlar göndermeye kalkışmıştı İran'a. İncirlik'te helikopterleri çevirip, hepsini indirttik... Haber ulaştığı anda, Şah İran'dan kaçtı... Ve o zaman kilidin ne büyük bir ödevi olduğu bütün dünya tarafından anlaşıldı... Dışarıda olduğunca da içerde anlaşıldı... Ve Demirel'in, mahalle bekçisi odasıyla, tulumbacı çağırması o zaman başladı... Yangın var, diye bağırıyordu. Yangın vardı evet. Ama yangın, bizim evde değil, Amerika Birleşik devletleriyle, Sovyetler Birliğinin Ortadoğudaki çıkarlarında idi... Devrimini, bütün dünyanın karşı çıkmasına karşın bize borçlu bir İran, gelecekte neler öder? Ve nasıl öder? Bunun ardından neler gelir ve nasıl gelir? Bizim düşünmemize de, anlatmamıza da gerek yok komutanım... Sen bunları yıllar yıllar önce görmüş. Muharrem Yarbayımıza da bir güzel anlatmışsın. O da bize aktardı... Ve biz onca zamandır içimiz yana yana bunun

savaşımını veriyoruz. Verdiğimiz için de, tepemize biniyorlar. Binsinler... Sen bütün bir dünyaya meydan okuyacak gücü nerden alıyordun? Bilincinden ve halkından... E, o halk daha kalabalık şimdi... Bizim bilincimiz daha bir bilenmiş. Hiç kaygılanma... Ve rahat ol... Bizi iyi yetiştirdiler. Yetişmeyi biz istemedik ama... Onlar kafamıza vura vura yetiştirdiler. Kim neyi neden yapıyor bir bellettiler ki, daha ağzını açarken anlıyoruz. Ama, kendi hatalarını kendileri temizlemeye koşulu her birim... Yangın çağrılarına yanıt gelmekte gecikmedi. Şili'de oynanan oyun bir kez daha oynandı. Amaç, salt Ecevit değildi!.. Bizdik... Bir erken davranış, açığa çıkmış bir birikimi yok edebilirdi. Samet Kuşçu öyküsünü bir onlar biliyorlar sanki... Kışkırtıp önaldıracaklar! Biz kıpırdanmadıkça, ölü sayısındaki tırmanma akıl alır gibi değil... Oysa askerle oynadıklarını unutuyorlar. Asker için, ölüm sayıdır. Kırkbeş milyonluk bir ülke, bir dönüşüm savaşı verirken, sekiz on bin kişinin, yani bir tümenin sözünü edebilir mi? Gençlikten aydınlara, etkin kişilerden güvenlik görevlilerine kadar tırmandırdılar ölümleri. Bir yandan da, yokluk, kıtlık ve kuyruklar yayılıyordu her köşeye... Yabancı ortaklığı yağ tekelleri, ardlarına yerlilerini de takarak, her kişi birden dağıtım ve pazarlama şirketleriyle elbirliği ederek, yokları artırmakta yarışıyorlardı. O arada Ecevit'in İMF'ye teslimiyeti hiç bir işe yaramadı. Çünkü hedefin kendisi olmadığını anlamadı... Anlasaydı diretir, seçimleri nedeh sayarak gerçekleri hal'ka anlatırdı... Vazgeçti... Vazgeçince, en büyük hata oluştu Demirel için... Hiç bir şeyi bizim dışımızda ve bizim iznimizin ötesinde gerçekleştiremezdi. Bunu bilecek kadar devlet yönetiminde kaldı... Vay kurnaz... Asıl orda oyun etti bize... Kışkırtmaya yeni çanaklar tutacaktı. Zamanlama bizim istediğimiz gibi değil, onların istediği gibi olacaktı. Piyasa ekonomisine geçmekte, dayatılan herşeyi anında kabullenmesinin altında bu yatıyor demek. Biz kışkırtılacak, davranacaktık. Onlar da alttan ya da üstten!.. Artık üstten olamaz. Herşeyin sorumlusu ve suçlusu olduğumuz ölçüde, değerlendiricisi ve cezalandırıcısı olacak kadar üstte

biz varız... Ta, Halıcıoğlu şafağında kendi kendilerine söz verenler... O nedenle, zamansız çıkışlara oynadı. Tutmasaydık, olacaktı da... Ekim seçimleri bittiği anda, Ordu, yönetime el koyma kararına vardı. Cumhurbaşkanımızın Kalender toplantısında, enine boyuna irdelediği olayların ışığında, tarih de saptandı... Bizim saptadığımız tarih... Ne var ki, bu arada Türkiye'nin İran devrimine karşı kullanılması olasılığı belirdi. Amerika Birleşik Devletleri ile, bizim denetimimiz dışında yerler bırakılan bir Savunma Anlaşmasının, üstelik bizi devre dışı bırakarak imzalanması durumu ortaya çıktı. O zaman el konulabilirdi. Oysa, buna kalkışanların döneminde engellemek çok daha iyi olurdu. Ortada bir de Cumhurbaşkanlığı seçimi vardı, Salt uyarıyla yetinilmesi görüşünde birleşildi. Ve Kalender Orduevinde Cumhurbaşkanımıza sözle söylediklerimizi, Çankaya'da, yazılı olarak yineledik. Savunma işbirliği Anlaşması, bizim gözetimimiz altında, bizim istediğimiz güvenceler çerçevesinde gerçekleşti. Artık, eşit koşullar konulmuştu. Ve Amerika Birleşik Devletleri, bu eşit koşulları geriletemezdi. İşte işin burasında Demirel'in o az bulunur köylü kurnazlığına hayran olmamak elde değil. İktidarı bütünüyle ele geçirerek, yeniden ordunun içini karıştırma hevesine aferin... Cumhurbaşkanı seçimleri kilitlendi... Bir ara Muhsin Paşa, oyunu bozacak adam olarak ortaya çıktı. Bir ara, Amerika, bizim üslerden yararlanarak İran'a bir operasyon düzenlemeye kalktı... Hepsi engellendi. Ve engeller, kimin kanalıyla, ceza verileceği belirleninceye kadar sürdü... Bize gelen bilgilere göre, Irak üzerinde anlaşmaya varılmış... Bu durum, Ortadoğu'da kimlerin çıkarları olduğunu açıkladığı gibi, çıkarlar sözkonusu olduğunda, Sovyetler Birliğiyle, Amerika Birleşik Devletlerinin canciğer kuzu sarması oluverdiklerini de ispatlar... İşte örneği... Irak, Sovyetler Birliğinin izni olmaksızın bir ülkeye savaş açamaz. Neden izin verilir? Olağanüstü çıkarlar peşkeş çekilmiştir de ondan... Emperyalizm kendine yaramayanı, sömürdüğü halklara hiç yaratmaz... Amerika İran'ı Tudeh kanalıyla Sovyetlere verince, Ortadoğu'daki bütün krallıklarını kurtara-

cak... Çünkü Humeyni, İslâm Cumhuriyetleri sloganıyla hem şeriatı ortaya sürüyor, hem de giderek etkinliğini artırıyordu. Humeyni'nin mutlaka cezalandırılması gerekirdi. Neyin karşılığında? Ve kimin tarafından? Komutanım, biz Menderes'in hatalarını yineleyecek olduktan sonra, senin yoluna neden baş koyalım? Elbette kralların yerine cumhuriyetleri yeğleyeceğiz. O yüzden de, cezalandırma bizim elimizden olmayacak. Menderes Hükümetinin emrinde bir ordu değil bizimki, Kral Faysal devrildi diye Irak üzerine yürüyecek. Tam tersine koruyacağız elimizden geldiğince. Ve biz korudukça, Mısır batacak. Oyunun kuralı bu .. Mustafa Kemal'in ardından İsmet Paşa gelmişti. Nasır'ın ardından Sedat gelecek. Bizde ise, bütün onların ardından yine Mustafa Kemal düşüncesi... Bağımsızlık ve dünyanın kilidi Anadolu... Ama anahtar bu kez bizim elimizde. İki kez denedi Amerika... Biz olmadan İran'a ulaşması olanaksız. Mısır üstünden operasyon hazırlamak da, bir kum fırtınasının elinde... Oraya yakıt değiştirmeden gidip gelecek uçaklar yapıncaya bekleyecek. Bekleyemeyince, neylesin... Şu anda İran ordusu yarı yarıya çökmüş durumda. Irak, hem kendi içini karıştıran Humeyni'den kurtulma, hem sosyalist bloka yardımcı olmak amacıyla, pek çok şeyi yapabilir. Nasılsa riski yok... Yahu, iki tarafın generallerini de biz eğittik sözde. Ve onlara stratejinin bağımsızlığını kesin koşul olarak koyduk. Bağımlı stratejiyle başkalarına yararın dokunur. Ve başkalarına dokunan yarar, sana zarar verir. İran'ı çökmüş sanıyorlar. Sanırlarsa aldanırlar. Hem de fena aldanırlar... Ama, bir şeyi anladılar sanıyorum. Ortadoğu söz konusu olduğunda ya üçüncü devlet olacağız, ya bizim dışımızda uyuşturacaklar çıkarlarını. O zaman da olaylar bizim dışımızda olacak. Irak'tan gelen raporlar bunu doğruluyor. Tırmanma da, iyice hızlandı. Yani komutanım, bütün bu oluşumlar içinde, artık çaresiz kaldık. Yangın dört bir yanımızı sarmak üzere. Ve güvenilmez politik oyunlarla zamanı harcamak anlamsız... Biz muhtırayı verdiğimizden beri, politikacıların alanı öylesine daraldı ki zaten, gelip gelip Cumhurbaşkanlığını bizden birinin yüklen-

mesini istiyorlar. Bizim istediğimiz devlet değil ki... Her birimiz yeterince görev yaptık. Görev de değil... İstediğimiz, sırtımızdan üniformalarımızı çıkardığımızda, sana gelip, hesabımızı temiz verebilmek. Ve diyebilmek ki, yoluna koyduğumuz baş, ezildi ama, eğilmeden ilkelerinin ve devriminin bekçiliğini yaptı. Ülkeni senin istediğin yere ulaştırmasa da, yoluna soktu. Şimdi içim açık, yüreğim rahat... Bunu diyemedikten sonra Cumhurbaşkanı olsan ne, Tanrı olsan ne? Onların anlamadığı buydu... Ve her önerilenimiz yadsıdıkça büsbütün şaşırıyorlardı. Oysa derlenip toparlansalar, ulusal bilinçte buluşuverselerdi... Bütün çözüm bulunmuş, elbirliğiyle, bizim ve ulusun desteğiyle, el ele yarınlara ulanmıştık. Yazık... Ve bu yazıktan ötürü de, sana bunca hesabı vermek göreviyle biz karşılaştık... Bundan sonra hesap veren biz olacağız... Herkes elinde kendi faturasıyla, kendilerinin adına bizim yapıvermemizi bekleyecek. Tıpkı bunca savaşımın verilmesine karşın dış dünyanın beklediği gibi. Hepsi bizi Condottieri sanıyor. Parayı verecek, adına dövüşeceğiz... Sağcısı, solcusu, Amerika ve Sovvetler Birliği... Yağma yok... Hak verilmez alınır bizim bildiğimiz. Ve bize verilmedi. Söke söke, zaman zaman araziye uyarak, zaman zaman tam siperde, zaman zaman bütün hedefleri yok ede ede aldık hakkımızı... Bundan sonrasında, ulusal bilincin çevresinde görev yapmak isteyen, buyursun. Karşı çıkarlar da, alacaklarını bizim silâhlarımızın basıncına karşı alacaklardır. Aldıkları zaman bir daha vermemek üzere... Biz nice şehit verdik. Nice kayıp verdik... Kaç kişi idik, kaç kişi kaldık. Ayıklana ayıklana imanımız gevredi. Ve senin ilkelerin doğrultusunda yasalar koyarken, düşündüğümüz tek şey, haklının elbette güçlü de olacağıdır. Ama hiç bir zaman verilenin değerli olmadığını da biliyoruz. Demokrasi de, özgürlük de, haklar da alınır. Alabilene de saygı duymak borcumuz. Bir tek söz veriyoruz katında komutanım. Biz, sınırsız gücümüzü her zaman sınırlamayı bildik. Kıbrıs'ın tamamını alabilecekken, yarısında karar kıldıksa, kendimizi sınamak için olduğu kadar, gücümüzü kanıtlamaya dayanıyordu. Bundan sonra da, ya-

sal sınırların dışına çıkmayacağız. Yasal olmayan hiç bir davranışta bulunmayacağız. Ancak, adalet adına, hakedilmemiş bir şeyi de tanımayacağız. Sen öyle yapmıştın. Biz de öyle yapacağız... Ve inanıyoruz ki, sonunda başaracağız. Başaramazsak sana yüzümüz olmayacak. Başarırsak asıl önemliye hazırlanacağız... Biz kendimiz için hiç bir görev kabul etmeyeceğiz. Asıl ülkemize ve insanlarımıza göstermek istediğimiz bu... İhtirassız da yararlı olabilir. Ve insan görev olarak aldığını canını dişine takarak yapar. Ve ne kadar başarılı olursa olsun, tükendiği anda bırakır. İşte bunu yapabilirsek. Sanırım asıl o zaman sana hesap vermeye yüzümüz olacak. Aynı zamanda yüklendiğimiz bu ağır sorumluluğun da bir anlamı olacak elbet... Evet komutanım... Ordun, Silâhlı Kuvvetlerin yönetime bütünüyle el koymaya karar verdi. Çünkü ülkemizdeki otorite boşluğunun sürmesine gerek kalmadı... Büyük devletler, bizim, senin silâhlı kuvvetlerinin olmazsa, olmaz güç olduğunu kabullendiler... Üstümüzdeki basınç, daha aşağılara kaydı. Onlara bir de bağımsızlığın ne demek olduğunu gösterelim... Bunun yolu da yönetime, el koymaktan geçiyor. Ve üştlendiğimiz görevi yerine getireceğiz. Hiç kimseye kendisinin satrabı olmadığımızı ve bizim asıl görevimizin ülkenin hem bağımsızlığını, yani sosyal, politik, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını korumak ve kollamak olduğunu isbatlayacağız... İspatlayamazsak, sana boynumuz kıldan incedir.» Saygı duruşunun böylesine uzamasından yorulmuşlardır diye arkadaşlarına baktı. Hepsi güleç hepsi dingin ve hepsi aynı anda ellerini indirmiş, gülümsediler.

— BİTTİ —

erol toy

ZOR OYUNU

Zoroyunu bir kuşağın, (Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün öldüğü günlerde askeri okulları bitirenlerle, okumakta olan bir kuşağın,) dramını sergilemektedir.
Bu romanda; iyi niyetle ve gençlik heyecanıyle yüklendikleri bir misyonun gerçekleşmesi amacına başkoymuş insanların, aldanmışlıklarını, aldatılmışlıklarını ve bütün bunlara karşın dirilip dikilmelerini okuyacaksınız.

kapak
Belkıs Torunoglu

350 lira